T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938) ROMANLARINDA MİLİTARİZM

DOKTORA TEZİ

ŞENER ŞÜKRÜ YİĞİTLER

PROF. DR. ALÂATTİN KARACA

AĞUSTOS, 2017
MUĞLA

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1938) ROMANLARINDA MİLİTARİZM

ŞENER ŞÜKRÜ YİĞİTLER

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
"Doktora"
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 23.08.2017
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 28.07.2017

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Alâattin KARACA
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nâmık AÇIKGÖZ
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet NARLI
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hatice ASLANTAŞ FIRAT
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Özlem NEMUTLU

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

AĞUSTOS, 2017
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 29/06/2017 tarih ve 79/01. sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **38.** maddesine göre, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Şener Şükrü Yiğitler'in "Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Romanlarında Militarizm" adlı tezini incelemiş ve aday 28/07/2017 tarihinde saat 13:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oybirliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Alâattin KARACA

Üye
Prof. Dr. Nâmık AÇIKGÖZ

Üye
Prof. Dr. Mehmet NARLI

Üye
Doç.Dr. Hatice ASLANTAŞ FIRAT

Üye
Yrd. Doç. Dr. Özlem NEMUTLU

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum "Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Romanlarında Militarizm" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/08/2017

ŞENER ŞÜKRÜ YİĞİTLER

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : YİĞİTLER

Adı : ŞENER ŞÜKRÜ **Referans No: 10031001**

TEZİN ADI

Türkçe : Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Romanlarında Militarizm

Y. Dil : Militarism in the Novels of Early Republic Period (1923-1938)

TEZİN TÜRÜ:	Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlilik
	O	X	O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih : 28.07.2017

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : KARACA, Alâattin

Ünvanı : Prof. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe **TEZİN SAYFA SAYISI: 390**

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Militarizm
2. Erken Cumhuriyet Dönemi
3. Türk romanı

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Militarizm
2. Erken Cumhuriyet Dönemi
3. Ulus-devlet
4. Asker-millet
5. Roman

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Militarism
2. Early Republic Period
3. Nation-state
4. Army-nation
5. Novel

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum O

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir X

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir O

Yazarın İmzası : Tarih : 28/07/2017

ÖZET

Bu çalışmada, erken Cumhuriyet döneminin güçlü bir görüşü olan militarizmin bu dönemde üretilen romanlardaki kaynakları, etkileri ve görünümleri incelenmiştir. İki dünya savaşı arasındaki döneme tekabül eden erken Cumhuriyet dönemi (1923-1938), bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de militarizmin her alanda yaygınlaştığı yıllardır. Ulus-devletlerin varlığının doğadaki hayatta kalma mücadelesiyle açıklandığı, ulusların büyük birer ordu olarak görüldüğü böyle bir atmosferde milliyetçiliğe kahramanlık, saldırganlık, savaşkanlıkla özdeşleştirilen militarizm aşısının yapılmasının meyveleri hızla alınmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni rejimin ilke ve değerleri ile ulus-devletin vatandaşlık modelini topluma benimsetmek konusunda militer yöntemler izlenmiş ve bir propaganda aracı olarak görülen dönemin edebiyatından ciddi hizmetler beklenmiştir. Ortaya koyduğu eserlere bakıldığında bu beklentiyi fazlasıyla karşıladığı görülen erken Cumhuriyet dönemi romanları, söz konusu dönemde militarist zihniyetin toplum içinde yayılmasının anlaşılması için kapsamlı bir çalışmayı zorunlu kılmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminin gerek toplumsal tahayyülde gerek kurumsal yapılanmada sergilediği militer tasarım ve tasarrufun romanlardaki izlerinin incelendiği çalışma üç bölümden oluşmuştur. "Askerlik Mesleği ve Asker Tipler/Karakterler" başlıklı birinci bölümde, askerlik mesleği ve savaşların aktörleri olan askerlerin edebiyattaki temsili üzerinde durulmuştur. "Savaş ve Militarizm" başlıklı ikinci bölümde Kurtuluş Savaşı'nın son halkasını oluşturduğu savaşlar zincirinin edebiyata yansıması topyekûn savaş, cephe gerisi, ordu-millet, vatanseverlik, şehadet ve düşman kavramları üzerinden incelenmiştir. "Resmi İdeoloji ve Militarizm" başlıklı üçüncü bölümde, yeni vatandaşlık tanımını yaparken pek çok açıdan militer nitelikler gösteren ideolojik inşa sürecinin beraberinde getirdiği vatandaşlık, modernleşme, din, aile, kadın-erkek ilişkileri, çocuklar ve son olarak gençlik-beden konuları romanlar üzerinden tartışılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde, genel bir değerlendirme yapılmış, döneme ait önemli görülen belgeler ekler bölümünde paylaşılmıştır. Kaynakça'da yararlanılan kaynaklar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Militarizm, Erken Cumhuriyet Dönemi, ulus-devlet, asker-millet, roman

ABSTRACT

This study examines sources, affects and appearances of militarism, which is a significant world-view of early Republic period, in novels. Early Republic period (1923-1938), which corresponds to a period between two world wars, is a time militarism flourished in every aspects of life in Turkey as well as all over the world. In a time in which existence of nation-states was built on survival race in nature, and nations were considered as big armies, nationalism was corroborated with militarism, an ideology identified with heroism, aggression and bellicism, and this turned out to be rather fertile. Military methods were used in early years of republican period in order to infuse principles and values of new regime and new citizenship model of state-nation into people, and literature was considered a useful indoctrination and propaganda means by the government. Depending on the propagandist and agitative works produced in this period, it could be derived that authors of the period duly responded this official call. In this sense, it could also be alleged there is a need for understanding the spread of militarist practices and mindset in early Republic period novels.

This study, which examines the traces of military design and figuration, efficient both in social imagination and institutional structure of early Republic period, in novels comprises of three chapters. Main focus of first chapter titled "Soldiery and Soldier Characters" is the representation of soldiers, who are regarded as the agents of wars. Second chapter titled "Wars and Militarism" discusses reflections of a series of battle, last part of which is Turkish Independence War, over total war, homefront, army-nation, patriotism, martyrdom and enemy concepts in literature. In third chapter titled "Official Ideology and Militarism", subjects of citizenship, modernism, religion, family, women-men relations, children and lastly, youth-body relations are discussed in the context of process of making new citizens, which show military qualities in many aspects. In the conclusion, a general evaluation is made, and documents deemed significant are annexed at the end of the study. Sources used herein are given in bibliography.

Key Words: Militarism, Early Republic Period, nation-state, army-nation, novel

ÖN SÖZ

Her dönemde ortaya çıkan sanat anlayışlarını ve sanat eserlerini etkileyen birtakım dünya görüşleri/ideolojiler vardır. İki dünya savaşı arasındaki yıllarda milliyetçilikle beraber ulus-devletlerin resmî ideolojisi haline geldiği görülen militarizm, bütün dünyada söz konusu dönemin sanatını etkilemiştir. Bu bakımdan, başlangıç aşamasındaki Türk romanının ideolojik altyapısının anlaşılması açısından militarist düşüncenin kapsamlı biçimde incelenmesi gerektiği ortadadır.

Tek parti iktidarının yaşandığı yıllara yönelik edebiyat çalışmaları arasında militarizm konusunun kapsamına en fazla giren örneklerin "askerlik ve savaş" konularını inceleyen çalışmalar olduklarını görmekteyiz. Örneğin ikisi de Gazi Üniversitesi'nde tamamlanmış "1928-1946 Arası Yayımlanan Türk Romanlarda Dünya Savaşları, Millî Mücadele ve Ağrı Dağı İsyanı'nın Yansıma Biçimleri ile Belgesellik Özellikleri" (2011) ile "1923-1946 Yılları Arasında Yayımlanan Türk Romanlarında Askerler" (2016) başlıklı doktora tezleri söz konusu dönemi asker karakterler ve savaşlar ekseninde inceleyen çalışmalardır. Ancak iki çalışmada da asker karakterler ve savaşlar incelenirken militarizmin bir semptom olarak belirmediğini kaydetmek gerekir. Türkiye'de ancak son on yılda artışa geçtiği görülen militarizm çalışmalarının edebiyat sosyolojisiyle buluşmasının bir sonucu olarak da değerlendirilebilecek bu çalışma, bu anlamda, içerik açısından benzerlik taşıdığı söz konusu tezlerden tematik ve analitik yaklaşımıyla ayrılmaktadır. Nitekim erken Cumhuriyet dönemi romanlarının başta askerlik ve savaş konuları olmak üzere, ulus-devlet, vatanseverlik, milliyetçilik ve yeni rejime duyulan sadakat bağlamlarında en sık başvurduğu görülen militarist dil ve içeriğin yanı sıra ideolojik altyapının anlaşılması açısından bu çalışmanın önemli bir açığı doldurduğu kanaatindeyiz.

Bu çalışmada, ön hazırlık niteliğinde yapılan militarizme yönelik askerî ve edebî/edebiyat dışı teorik okumaların ışığında, birtakım dikkat noktaları belirlenmiştir. Askerî değerlerin bütün topluma yayılmasını öngören militarizmin edebî eserlere yansımasının her açıdan tam ve doğru saptanması amacıyla, çoğu 19'uncu yüzyılda ortaya çıkan ve askerî metinlerde çokça rastlanan "ordu-millet", "asker-millet", "özcülük", "ulus-devlet", "zorunlu askerlik", "haklı/haksız savaş",

“topyekûn savaş”, “cephe gerisi”, “sosyal Darwinizm” gibi terimler çıkış noktası olarak saptanmıştır. Bu temel kavramlar çerçevesinde, ayrıcalıklı bir zümre/meslek olarak subaylık, askerî değerler, meslekî bir gösterge olarak üniforma, lider kültü, şehitlik, bir teyakkuz hali olarak milliyetçilik, iç-dış güvenlik sorunu, düşman algısı, görev eksenli vatandaşlık, ordu destekli modernleşme, ordu-din ilişkisi, zorunlu askerlikle kaim erkek-kadın hiyerarşisi, paramiliter çocukluk ve gençlik anlayışı romanlarda dikkat edilecek noktalar olarak ortaya çıkmıştır. Henüz başlangıç aşamasındaki okumalarda, söz konusu dönemde üretilen sivillere yönelik (edebî) metinler ile askerlere yönelik (meslekî) metinlerde görülen söylem ve içerik ortaklığının Türkiye’de militarist düşüncenin kalıp yargılarını oluşturduğunu ve bunların toplum içinde geniş bir kabul gördüğünü doğruladığı ayrıca belirtilmelidir.

Erken Cumhuriyet dönemi (1923-1938) romanlarında militarist düşüncenin izleri sürülürken, bir başlangıç noktası olarak, şahıs kadrosunda askerlere veya işlenen konular arasında savaşa yer verilip verilmediğine dikkat edilmiştir. Edebî bağlamın doğal bir sonucu olarak militarizm hakkında en fazla malzeme veren eserler bunlar olmuştur. Ancak bu çalışmanın da gösterdiği gibi, asker karakterler içermediği ve savaş temasını işlemediği halde gerek ideolojisi gerek içeriğiyle militarist düşünceyi normalleştiren romanlar bulunabileceği göz önünde bulundurulmuştur. Bu dikkatler ışığında, romanların okunması, tema bakımından incelenmesi ve konuyla ilgili bulunan malzemenin fişlenmesiyle elde edilen malzeme analitik olarak değerlendirilmiştir.

Belirlenen temalara bağlı olarak, asker karakterlerin ve savaşların varlığıyla ortaya çıkan “askerî militarizm” kadar bu ikisinin yokluğunda görülebilen “sivil militarizm” örnekleri, üç bölümden oluşan çalışmanın iskeletinin oluşturulmasında ana belirleyici olmuştur. Buna göre, militarizmin tarihi ile dünya ve Türk edebiyatlarında militarizmin yerine ayrılan giriş bölümünün ardından, çalışmanın “Askerlik Mesleği ve Asker Karakterler/Tipler” başlıklı birinci bölümünde askerlik mesleği ve asker karakterlerin romanlardaki militer özellikleri incelenmiştir. “Savaş ve Militarizm” başlıklı ikinci bölüm dönemin romanlarında anlatılan savaşların “topyekûn savaş”, “cephe-cephe gerisi” “şehadet”, “kışla modeli vatan”, “iç-dış düşman” gibi kavramlar üzerinden değerlendirilmesine ayrılmıştır. “Resmî İdeoloji

ve Militarizm" başlklı üçüncü bölüm romanlarda militarizmin daha çok "sivil" boyutunu oluşturan resmi ideoloji-militarizm ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Sonuç bölümünde çalışmanın çıkış noktalarını oluşturan kavram ve terimler elde edilen sonuçlarla analiz edilerek tutarlı ve objektif bir senteze ulaşılmaya çalışılmıştır. Ekler bölümünde geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet dönemlerine ait konuyla ilgili önemli görülen belgelere yer verilmiş, Kaynakça'da incelenen romanlar ayrıca gösterilmiştir.

Çalışmanın kapsamı gereği ortaya çıkan kısıtlamalardan bu noktada söz etmek yerinde olacaktır. Burada zikredilen çalışmalardan ilkinde 1928-1946 yılları arasında yayımlanan romanlardan 18'ine yer verilmiştir. 1923-1946 yılları arasında yayımlanan bütün romanların dâhil edildiği belirtilen ikinci çalışmada 169 roman incelenmiştir. Her iki çalışmaya kıyasla daha dar bir zaman aralığını kapsamasına rağmen bu çalışmada 129 roman incelenmiştir. Bu sayının ortaya çıkmasında tarihî romanların çalışmaya dâhil edilmemesinin de etkili olduğu belirtilmelidir: Militarist imgelemin edebiyata yansıdığı noktada dönemin dünya görüşüne, düşünce şekline ve gündelik yaşayışına dair en açık ve en net görüntünün içinde yaşanan dönemi anlatan klasik/kanonik ve popüler romanlardan elde edileceği düşüncesinden hareketle söz konusu dönemde kaleme alınan tarihî romanlar, dönemin aktüalitesi üzerinde odaklanmak ve tarihî romanlar hakkında daha önce yapılmış çalışmaları tekrara düşmemek adına çalışma evreninin dışında tutulmuştur.

Bu çalışmanın tamamlanmasında en az yazarın kendisi kadar emeği geçen ve adlarını burada tek tek sayamadığım bütün değerli insanların önünde minnet duygularıyla eğiliyorum. Çalışmaya değerli katkılar sağlayan hocalarım Doç. Dr. Hatice FIRAT ve Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ'e teşekkürü borç biliyorum. Son olarak, bilgisi ve düşünceleriyle çalışmanın ufuklarını genişleten, sorularıyla beni o ufuklarda hep bir adım daha atmaya cesaretlendiren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Alâattin KARACA'ya şükranlarımı sunuyorum.

Haziran 2017

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **i**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

KISALTMALAR ..... **vii**

GİRİŞ **1**

I. Militarizmin Tarihçesi **1**

a. Türkiye 10

II. Edebiyatta Militarizm **23**

a. Türk Edebiyatında Militarizm 29

i. Namık Kemal 32

ii. Mehmet Emin Yurdakul 35

iii. Ömer Seyfettin 41

iv. Ziya Gökalp 45

v. Mehmet Akif Ersoy 47

vi. Yahya Kemal Beyatlı 49

vii. "Kalemli Ordu" ve "Kurtuluş Savaşı Milliyetçiliği" 51

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERLİK MESLEĞİ ve ASKER KARAKTERLER/TİPLER

1.1. Askerlik: Ulusal Karakter/Ulusal Kariyer **56**

1.2. "Ordu-Millet"in Askerleri **68**

1.2.1. Askerin Karakter Özellikleri 80

1.2.2.1. Savaşkan Erler ve Centilmen Zabitler 85

1.2.2. Askerin Fiziksel Özellikleri 97

1.2.2.1. Askerliğin Mütemmim Cüzü: Üniforma 103

1.3. Asker/Lider Kültü: Gazi Mustafa Kemal **111**

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ ve MİLİTARİZM

2.1. Savaşlar Zincirinin Son Halkası: Kurtuluş Savaşı 125

2.1.1. Topyekûn Savaş ve Cephe Gerisi 132

2.2. Kışla Modeli Vatan ve Vatanseverlik 139

2.3. Şehadet: "Tatlı ve Güzel Ölüm" 145

2.4. Ulusun Düşmanları: "Dâhilî ve Haricî Bedhahlar" 160

2.4.1. Dış Düşmanlar 164

2.4.1.1. Yunanlar 164

2.4.1.2. Bulgarlar 168

2.4.1.3. İtilaf Devletleri 172

2.4.2. İç Düşmanlar 178

2.4.2.1. Gayrimüslim Azınlıklar 180

2.4.2.1.1. Rumlar 180

2.4.2.1.2. Ermeniler 185

2.4.2.1.3. Yahudiler 191

2.4.2.2. Müslüman Topluluklar 194

2.4.2.2.1. Araplar 194

2.4.2.2.2. Kürtler 200

2.4.3. Harp Zenginleri ve Diğer "Ötekiler" 205

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RESMÎ İDEOLOJİ ve MİLİTARİZM

3.1. Bir İdeoloji Aracı Olarak Edebiyat 221

3.2.1. Ulus-Devlet İdeolojisi 225

3.2.2. Vatandaşlığın Militarizasyonu 240
3.2.3. Denklemin Dışına Çıkarılan Öge: Din 248
3.2.4. Bir Asker-Bürokrat İşbirliği Olarak Modernleşme 256
3.2.5. Toplumsal Hiyerarşinin Çekirdeği: Aile 275
3.2.5.1. Erkek 277
3.2.5.2. Kadın 292
3.2.5.3. Çocuklar 314
3.2.6. Gençlik ve Militer Beden 328
SONUÇ 337
EKLER 354
KAYNAKÇA 363
ÖZ GEÇMİŞ 390

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Akt.	: Aktaran
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
N.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
sic	: Aynen böyle
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
y.t.y.	: Yayım tarihi yok
y.y.y.	: Yayım yeri yok
Yay. haz.	: Yayıma hazırlayan
yayl.y.	: Yayımlayan yok

GİRİŞ

I. Militarizmin Tarihçesi

Militarizm ve milliyetçilik arasındaki ilişki siyam ikizlerinin biyolojik ve fizyolojik ortaklık durumuna fazlasıyla benzer; biri var olmazsa diğeri de var olamaz. Ulus devletleri ortaya çıkaran Fransız Devrimi'nden (1789) önce militarizm var kalabilmek için farklı değerlere tutunurken, bu tarihî dönüm noktasından sonra göbek bağıyla bağlandığı yeni kardeşiyle ve onun sayesinde tarih boyunca hiç olmadığı kadar serpilip gelişmiş; bunun karşılığını da fazlasıyla vermiştir. Askerî değerlerin sivil alanı kapsayacak şekilde yaygınlaşmasını ifade eden militarizmin, neşvünema bulduğu ideolojik bir yaşam alanı olarak milliyetçilikle bu denli uyumlu bir simbiyoz içinde olmasının nedeni milliyetçiliğin tam da ulusal ve uluslararası barışın tehlikeye girdiği, güvenlik paranoyasıyla askerin siyasi ve idari karar süreçlerindeki etkisinin artarak demokrasinin zayıfladığı toplumsal kırılma anlarında yükselişe geçmesidir. Militarizmi, "savaşı ve savaş hazırlığını normal ve arzu edilir bir sosyal etkinlik olarak algılayan yaklaşım ve bir dizi kurumsal oluşum"[1] olarak tanımlayan Mann'ın savaş hazırlığını bütün barış zamanına hâkim kıldığı tanımına paralel olarak, konuyla ilgili en kapsamlı eserlerden biri olarak kabul edilen *A History of Militarism: Civillian and Military*'de (1959), isminden de anlaşılacağı üzere, militarizmi "sivil" ve "askerî" olarak ikiye ayıran Vagts'a göre "militarizm savaş zamanından çok barış zamanında gelişir."[2] Militarizmi, "askerî altkültüre ait değerlerin toplumun egemen değerleri olarak algılanması" olarak genel bir çerçeve içinde tanımlayan Michael Howard, "milliyetçiliğin neredeyse dünyanın her yerinde belli bir ölçüde militarizmle özdeşleştiğini"[3] kaydeder. Milliyetçiliğin vatan borcu, şehitlik gibi pek

[1] Michael Mann, *States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology*, Basil Blackwell, Oxford and New York, 1992, s. 124.
[2] Alfred Vagts, *A History of Militarism: Civilian and Military*, Meridian Books, London, 1959, s. 15.
[3] Michael Howard, "War and the Nation State", *Daedalus*, The MIT Press, Vol. 108, No. 4, Fall, 1979, ss. 101-110. Konuyu tarihsel ve antropolojik bir çerçeve içine almaya çalıştığımız bu bölümde militarizmin daha çok milliyetçilikle ilişkisi üzerinde yoğunlaşılmıştır. Militarizmin, başka tanımlamalarda öne çıkarılan ordunun siyasal ve toplumsal hayatta etkin rol alması; her türlü toplumsal sorunun çözümünde şiddet kullanımının meşru görülmesi; disiplin, itaat, hiyerarşi gibi askerî değerlerin yüceltilmesi; erkekliğin şiddet kullanımı, kadınlığın korunma ihtiyacı ile özdeşleştirilmesi kapsamında değerlendirmesi genel olarak çalışmanın İkinci Bölümü'nde yapılacaktır. Söz konusu tanımlamalar için bkz. Martin Shaw, *Post-Military Society: Militarism, Demilitarization, and War at the End of the Twentieth Century*, Temple University Press, Philadelphia, 1991; Ilene Rose Feinman, *Citizenship Rites: Feminist Soldiers and Feminist*

çok kavramla normalleştirdiği militarizm, askerî değer ve pratikleri yüceltir ve böylece sivil alanı şekillendirir.

Barışı savaşa hazırlık için bir fırsat olarak değerlendiren militarizmin kaçınılmaz sonucu olan savaşların tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bu bağlamda bütün savaşların militarizm etkisiyle ortaya çıktığını iddia etmek yanlış olsa da dünyayı ulusların içine atıldığı bir mücadele alanı, bir arena olarak tanımlayan savaşkan yaklaşımlara çağdaş bir yorum ve meşruiyet kazandıran düşünce şekli olarak görülebilir. Nitekim modern dünya, milliyetçilikler çağı öncesinde, yani İlk ve Orta Çağ'da, yaşanan savaşları farklı kabile, kavim veya ulusların karşılıklı düşmanca tutumlarına dayandırır.

Militarizm de milliyetçilik gibi modern dünya anlayışının ürettiği bir ideolojidir.[4] Artzamanlı tarihyazımında pre-modern savaşlara militarizm ve milliyetçilik merceğinden bakılmasının türlü anakronizmler doğurması bu yüzdendir. Dünya tarihini bir savaşlar silsilesi olarak gören yaklaşımlar tarihyazımı sürecini aktarılan dönemin sonrasında ortaya çıkan destansı bir anlatıya dönüştürdüklerinden ortaya çıkan tarihe bir nostalji çeşnisi katılması kaçınılmaz olmuştur. Kahramanlıklar, fedakârlıklar, cesaret timsalleri ve şanlı generaller, meçhul askerlerle dolu bir tarih ulusları harekete geçirmek için her zaman cazip görünmüştür.

Sınıf ayrımının henüz olmadığı tarih öncesi ilkel toplumlarda silahlar avlanmak, bitkileri kesmek, vahşi hayvanlara karşı koruma sağlamak gibi pratik ve yaşamsal faydalarının haricinde kabile içi ve kabile dışı statü göstergesi olarak bir üstünlük aracı olarak işlev görmüyordu. Silahların bireysel mücadeleler, kabileler arası çarpışmalar veya büyük çaplı savaşlardaki araçsal konumu şekil verilmiş taş, sopa, mızrak veya sapan gibi herkes tarafından elde edilebilir olduğundan henüz işbölümü düşüncesinin ortaya çıkmadığı insan gruplarında bir ayrıcalık göstergesi

---

Antimilitarists, New York University Press, New York, 2000; Laura Sjoberg vd., *Gender, War and Militarism, Feminist Perspectives*, ABC-CLIO, California, 2010; Cynthia Cockburn, *Buradan Baktığımızda, Kadınların Militarizme Karşı* Mücadelesi, Çev. Füsun Özlen, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009; Cynthia Enloe, "Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm" *Vatan-Millet-Kadınlar*, Der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2013, ss. 203-226.

[4] Murat Belge, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 147.

değildi. Belirli bir zümreye devredilmemiş silah taşıma hakkı, ilkel toplumlarda şiddet ve zor yoluyla hegemonya kurulmasına engeldi.

Böyle olmakla birlikte, antropolojik kayıtlarda, bugün bile yaşayan ilkel kabilelerin hiçbirinin militarizmden azade olduğunu gösteren bir bulgu bulunmaması, her ne kadar modern dünyaya ait olsa da kavramı "ilkel militarizm" olarak yeniden okumayı gerekli hale getirir. Savaşların bugünkü gibi yalnızca maddi ilgilerle değil, intikam, prestij ve onur için yapıldığı tarih öncesi çağlarda ilkel anlamdaki militarizm grup içi dayanışmayı ve işbirliğini arttırdığı gibi savaşkan toplulukları savaşkan olmayan topluluklara üstün kılar. Avcı toplumlar bile "militer erdemleri" nedeniyle üstünlüklerini zamanla savaşçı toplumlara bırakırlar.[5] Maddi kaynaklar için karşı karşıya gelen ilkel gruplar modern anlamda militarist ruhtan yoksun olsa da, söz konusu dönemin araştırmacılar için "sis perdesi" ardında durduğunu kaydeden Harari'ye göre kalıntılara bakarak ilk insan topluluklarının barışçıl olup olmadıklarını ve savaşların ardındaki sebepleri çıkarsamak çoğu zaman güçtür.[6] Giddens'ın ifade ettiği gibi, "ilkel savaş", sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan örgütlü yapıların veya "siyasal cemaatlerin girdikleri savaşlardan temel yönlerden inkâr edilemez şekilde farklıdır."[7] Ancak bu maddi kaynaklar elde edilirken muzaffer grubun şan ve şeref kazanması, diğerinin yerinden sürülerek aşağılanması durumu ve sonraya bırakılan intikam güdüleri ilkel atalarımızın yeryüzüne serptiği ilk savaş tohumları olarak görülebilir.

M.Ö. 2500-605 yılları arasında Mezopotamya'da hüküm süren Asurlular, bu bölgenin medeniyet tarihine katkılarına savaşkanlığı eklemiştir. Aşırı derecede saldırgan ve savaşçı bir devlet olan Asur Devleti, kendinden önce devamlı ordu bulunduran, yayılmacı ve düzenli olarak devletlerarası savaşlara giren ve uzun ömürlü olmayan ilk devletlerden farklı olarak, Perslerle birlikte, bütün hâkimiyet alanlarını koruma altında tutmak için nispeten merkezi bir yönetimi destekleyen

[5] Arnold Toynbee, *Militarizmin Kökenleri*, Çev. Mehmet Dündar, A Yayınları, İstanbul, 1989, ss. 19-29.
[6] Yuval Noah Harari, *Tanrılardan Hayvanlara Sapiens Türünün Kısa Bir Tarihi*, Çev. Ertuğrul Genç, Kolektif Kitap, 31. Baskı, İstanbul, 2017, ss. 70-72.
[7] Anthony Giddens, *Nation-State and Violence*, *Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism*, Polity Press, Cambridge, 1989, s. 53.

ordulara sahiptiler.[8] Bronz Çağı'nın (M.Ö. 1600-1200) bu savaşçı iki devleti yerlerini feodal beyliklere bıraktıklarında temel savaşma nedeni hâlâ intikam ve prestijdi. İlkel militarizm, yerini monarşik veya teokratik ruha bırakana kadar bu güdüler etkinliklerini sürdürdüler.

İşbölümü düşüncesinin ve silah imalatının ortaya çıkmasıyla pratik kullanımları haricinde bir savaş aracı olarak silahın göstergesel değeri değişmiştir. İlk devletlerin ortaya çıkışıyla bir iç güvenlik malzemesi haline gelen militarizm, ilkel grup içi dayanışmasını arttırıcı etkisinin yanında yeni bir boyut kazanmıştır. Vagts ve Dawson'un "sivil militarizm" adını verdikleri bu militarizm şekli, ilk işaretlerini gösterdiği Yunanlar ve Romalılar arasında askerî değerlerin yerleşip yaygınlaşmasını ve böylelikle şehirlerin müdafaası için elverişli bireylerin yetişmesini öngörüyordu. Eski Yunan'ın şehir-devletleri Atina ve Sparta sosyal ve siyasal yapılanmada birbirinden oldukça farklı bir görünüme sahipti. Atina geleneğinin yüksek sanat ve felsefeye ağırlık veren demokrasisi, Sparta'da hafife alınıyor, küçümseniyordu. Sparta'nın benzersiz askerî ve sosyal kurumları *hoplite* savaşlarında üstünlük kazandırıyordu ve Spartalılara göre, Roma dönemine kadar surları olmayan kentin surları "kendi halkıydı."[9] Bir devletin devlet olabilmesi için kendine yetmesi gerektiğini belirten Aristo bile, Platon'un *Yasalar* kitabına atıfla, Sparta'yı "Barışın ne olduğunu, barışta nasıl yaşanacağını" bilmediği için eleştiriyordu.[10] Ancak Sparta'nın başarısı Atina'nın burada uygulanan sıkı askerî disipline gıpta etmesine neden oluyordu. Bunun izleri Plato'nun *Cumhuriyet* adlı eserinde de görülür: Sparta, savaşta diğer bütün devletlerden daha iyi olduğu için en iyi şehir-devletinin Spartan profesyonellerden oluşan savaşçı bir elite sahip olması gereklidir. Plato'nun *Cumhuriyet*'i yazmasının ardından Thebailer 371'de Sparta ordularını ve Spartalıların karada yenilmezliği efsanesini yerle bir ettiler. Bundan on yıl sonra da Makedonlar bütün şehir devletlerine hâkim oldular.[11] Spartalıların kendine özgü askerî başarısı, savunmacı olmasından kaynaklıydı. Sparta'nın savunmacı stratejisi, Roma'nın yayılmacı siyasetinden farklı bir militarizm arz

[8] Doyne Dawson, *The Origins of Western Warfare, Militarism and Morality in the Ancient World History*, Westview Press, USA, 1996, s. 38.
[9] *Ana Britannica*, "Sparta", C. 19, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 590.
[10] Aristoteles, *Politika*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015, s. 78-79.
[11] Doyne Dawson, *The Origins of Western Warfare, Militarism and Morality in the Ancient World History*, Westview Press, USA, 1996, s. 103.

ediyordu. Roma İmparatorluğu'nun sürekli askerî fetih faaliyeti içinde büyüyen yapısı ise bazı tarihçileri "defansif emperyalizm" gibi tuhaf bir tanımlama üretmeye itmiştir.[12]

Feodal sistemde ordunun değil, savaşçının daimi olduğunu belirten Vagts, feodal şaşaanın kırılma anı olarak asillerin silah taşıma ayrıcalığını kaybettiği, ağır silahların burjuva zanaatkârlar tarafından şehir içi imalathanelerde dökülmeye başladığı döneme işaret eder.[13] Aynı zamanda, burjuva sınıfıyla asiller arasındaki düşmanlığın belirginleştiği bu dönemde ortaya çıkan ilk daimi ordunun bir çelişkiden doğduğunu öne sürer. Yüz Yıl Savaşları'nın (1337-1453) ardından barışın ne olduğunu hatırlamayan ve artık dönecek bir evleri olmayan askerlerle ne yapacağını bilemeyen Fransa, işe yaramaz durumdaki askerlerini dağıtmak için çekirdek bir ordu kurmayı uygulamaya koyduğunda, ilk daimi ordunun kalıcı olmaması gerektiği düşüncesinden yola çıkılmıştı.[14]

Savaşın kozmik düzende bir yerinin olduğuna, beşeri ve ilahî adaletin sağlanması için yapıldığına inanılan eski çağlarda var olan "haklı savaş" ve "kutsal savaş" kategorileri evrimlerini tamamladıkları 6'ncı yy.'da yeni bir aşamaya geçmek için başka bir kuruma ihtiyaç duyarlar: Hıristiyan teolojisi.[15] Saldırgan ve savunmacı savaş anlayışları modern döneme aittir. Geleneksel savaş anlayışı savunmacı değil, intikamcıdır. Modernite öncesi düşünürler ise militarist değillerse de, neredeyse tümü savaş yanlısıdır. Savaşı, yaşamın normal ve doğal bir özelliği olarak görüyorlar, bütün doğal güçler gibi kabul edilmesi gerektiğine inanıyorlardı.[16]

Hıristiyanlığın, eski çağdaki kurumların yerleşmesindeki etkisi gibi Fransız Devrimi de modern ulus devletin ortaya çıkardığı yeni bir hak ve yükümlülük olan zorunlu askerliği tamamlayacak ideolojiyi beraberinde getirir. Suavi Aydın'a göre bu ideoloji milliyetçiliktir ve "bunun zemini de öncelikle 'vatan'[dır]."[17] . Ulus devletin

[12] Dawson, a.g.e., 113.
[13] Alfred Vagts, *A History of Militarism: Civilian and Military*, Meridian Books, London, 1959, s. 44.
[14] Vagts, a.g.e., s. 46.
[15] Vagts, a.g.e. s. 2-3.
[16] Vagts, a.g.e.
[17] Suavi Aydın, "Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red, Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, Yay. haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008, s. 26.

kuruluşuyla birlikte hem bir hak hem bir yükümlülük olarak kabul gören zorunlu askerlik, bütün bir ulusun düzenli orduya gönüllü gönülsüz yazılması anlamına gelir.

Avrupa'da Machiavelli ve Clausewitz'den başlayarak devlet yönetimi ve savaş stratejileri hakkında yazan entelijansiya, savaşı kitleye yaymak için ateşi devamlı harlı tutmaları gerektiğinin bilincinde hareket etmişlerdir. Vagts, haddizatında savaş için gerekli olmayan faaliyet, kurum ve nitelikler olarak tanımladığı militarizmden yola çıkarak barış zamanında varlığını devam ettiren ordunun en büyük militarist kurum olduğunu; bunun en azından ordunun faydasının savaşın sonucuna bakılarak değerlendirildiği ve zafer kazanan ordunun kendiliğinden dağıldığı Orta Çağ'da böyle görüleceğini kaydeder.[18] Machiavelli'nin "savaşarak yaşayanlar" dediği askerî kesimin varlığını kesinleştirmesi dönemin finans-kapitalizmiyle doğrudan ilişkilidir. Ulusal orduların ortaya çıkışını bulunduğu her pazarda destekleyen orta sınıflar, "İngiltere'de VII. Henry (1485-1509), Fransa'da XI. Louis (1461-1483) veya İspanya'da Ferdinand ile Isabella" (1479-1516) [19] dönemlerinde daimi vatandaş ordularının ilk temellerini atarlar.

Vatandaş ordularının ilk ortaya çıktığı ülke Fransa'da, devrimin ilk ayak sesleri duyulduğunda, *Ecole Militaire* gibi modern bir ordu geleneğine rağmen, kraldan başlayarak orduya kadar güçlü bir otorite söz konusu değildi. Fransız devrimcilerin zafere kolay ulaşmalarının nedeni en başından beri tek yumruk olmuş bir ordu birliğiyle karşılaşmamış olmalarıdır. Devrimciler altı yıl içinde monarşiyi devirip Cumhuriyet'i ilan ettiler, kralı idam ettiler, asilleri ekonomik ayrıcalıklarından mahrum bıraktılar, Kilise'nin mallarına el koydular ve sivil idareyi askerî sınıfa hâkim kılacak bir anayasa oluşturmak için kolları sıvadılar.[20] 1795'te kurulan *Directoire* rejimiyle devrim sonrası yaşanan Terör Dönemi sona erdi. Fransa'nın vatandaşlardan oluşan ordusu kendini Cumhuriyet'in koruyucusu ve bütün Avrupa'ya devrim değerlerini yayacak kurum olarak görüyordu. Ancak, krala karşı yapılan devrimle "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" değerleri etrafında demokratik bir düzenin inşa edilmesi beklenirken 1799'da iyi bir sonuç alamadığı Mısır'dan dönüşünde *Directoire*'ı devirip üç kişilik bir konsül kuran Korsikalı bir avukatın

[18] Alfred Vagts, *History of Militarism, Civilian and Military*, Meridian Books, London, 1956, s. 41.
[19] Vagts, a.g.e., s. 46.
[20] Vagts, a.g.e., s. 104.

oğlu, genç topçu subayı Napoléon Bonaparte sahneye çıktı. Bu tarihten sonra Napoléon ordularını kısa sürede Rusya sınırlarına kadar götüren yeni yapısı, diğer ülkeleri ücretli askerlik uygulamasından zorunlu askerliğe yönelmeye itecekti.

Fransız Devrimi'nin bir "Avrupa İmparatorluğu" ortaya çıkarması ihtimali, vatandaş ordusunun militarist amaçlara hizmet etmeye başlamasıyla gittikçe artmıştır. Vatandaş orduları kontrol edilemez boyutlarda büyüdükçe, bir topçu subayı olan Napoléon militarist bir lidere, bir imparatora dönüştü. Rusya'yı ele geçirme planlarıyla çöküşe geçen Fransız ordusu, Waterloo'da tattığı mutlak mağlubiyetle (1815) emperyal hayallerine veda etse de yeni ordunun yapısı bazı kazanımlar getirmişti. Eugen Weber, Fransa taşrasındaki köylülerin birer vatandaşa dönüşümünü incelediği eserinde zorunlu askerlik ve eğitimin önemini vurgulamıştır.[21] Bir Parislinin "Vahşileri görmek için Amerika'ya gitmenize gerek yok," şeklindeki alay dolu cümlesini alıntılayarak başladığı eserinin ilk bölümünde 1840'lar Fransası'nın içinde bulunduğu içler acısı durumun panoramasını çizer. 19'uncu yy.'ın ilk yarısında yayımlanan gazetelerde köylülerden, "feci derecede cahil, batıl inançlı, pasaklı, tembel, açgözlü, aptal, sefil, vahşi,"[22] diye bahsedilir. Fransa'daki köklü değişikliğin amilleri olarak gösterilen askerlik ve eğitim Fransız Devrimi'nin eşlik ettiği ilkelerin birer sonucudur. Sistematik askere alma uygulamasının 1798'de ilk kez uygulandığı Fransa'da Napoléon her kantonun belirli miktarda asker sağlayacağı bir kura usulü getirmişti. Vatandaş ordularının kura ve redif uygulamalarıyla bir araya getirdiği askerler üzerinde zorunlu askerliğin köylüler ve aristokratlar üzerindeki birleştirici etkileri Kırım Savaşı (1854) ve İtalyan Savaşı'yla (1859) ortaya çıkar.[23]

Milli vatandaş ordusundaki firarların bu dönemdeki çokluğu her şeye rağmen köylünün kalbinin tam anlamıyla fethedilemediğini gösterir.[24] Yine de, 1890'lara gelindiğinde askerî hizmet ve ordunun benimsendiği, ordunun artık "onların" değil, "bizim" olarak algılandığı görülür. Prusya ile girişilen Jena-Auerstedt Savaşı (1806),

[21] Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen, The Modernization of Rural France 1870-1914*, Stanford University Press, Stanford, California, 1976.
[22] Weber, a.g.e., s. 4.
[23] Weber, a.g.e., s. 294.
[24] Ulrich Bröckling, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi,* Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008.

o zamana kadarki en büyük katılımın yaşandığı askerî bir kampanyaya dönüşmüştü. Bu ulusal kalkışma halindeki en büyük pay milliyetçilik ve ulus inşası bilincinin aşılandığı okullara ve sonrasında gelen kışla eğitimine aittir.

Napoléon'a karşı kitlesel birlikleri harekete geçirmeyi amaçlayan Prusyalı reformcular fakir ve tükenmiş durumdaki ülkenin çabucak ve büyük harcamalara girmeden kitlesel, yeni bir orduyu nasıl ortaya çıkaracakları üzerinde uzun tartışmalara girmişlerdir. Fransa'nın vatandaş ordularıyla ulaştığı başarıya gıptayla bakan Prusya, henüz 1740'ta, Avrupa'da ülke yüzölçümü açısından onuncu, nüfus açısından on üçüncü, askerî güç açısından üçüncü sıradaydı ve askerî gücüyle var olma gayreti içinde olduğunu gösteriyordu. İdare, ülke kaynaklarını sonuna kadar bu yolda kullanmaya kararlıydı.[25] Halkı askerliğin Fransız ordusunda algılandığı gibi bir vatan görevi olduğuna ve bu görevin her şeyden daha onurlu olduğuna inandırmak konusunda birtakım handikapları vardı. Prusya'nın en eski askerî ve idarî sınıfını teşkil eden ve 19'uncu yy. boyunca askerî çarkı döndüren toprak sahibi asiller olan Junker'ler, devlet ve ordu mekanizmasını kendi içinde işleyen bir kapalı devreye çevirmişti. Bu nedenle ordunun silahlara çağrısı vatanseverlik propagandasıyla birleştiğinde bile istenen sonuçlar elde edilemiyordu. Bu yolda, edebiyat dâhil, "vatan sevgisi"nin (*Vaterlandsliebe*) inşası için ülkedeki bütün araçlar seferber edilmişti.[26] Prusya'nın askerî mutlakiyetçiliği konusunda en kapsamlı incelemelerden birini yapan Ulrich Bröckling, I. Friedrich Wilhelm ile II. Friedrich yönetimi altındaki Prusya'nın gerçek bir askerî otokrasi olduğunu ve başka hiçbir ülkedeki sosyal hayatın ordu ve savaş organizasyonuyla Prusya'daki kadar şekillenmediğini belirtirken iki nokta üzerinde durur: "olağanüstü büyük, muazzam ve korkutucu bir ordu" ve "bu orduyu gerekli dönemlerde harekete geçirebilecek büyük bir hazine."[27]

Alman milliyetçiliği ve militarizmi tarihlerinde anılan isimlerin hemen hep aynı olması Prusya örneğinin sonradan Türkçülük ve Turancılık gibi akımlara ve

---

[25] Hagen Schulze, *Germany: A New History*, Harvard University Press, 1998, 79. Akt. Murat Belge, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya, Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 280.

[26] Goethe ve Schiller gibi önde gelen Alman edebiyatçıların ulus bilinci ve vatanseverlik duygularını geliştirme konusundaki katkıları için bkz. Charles William Super, *German İdealism and Prussian Militarism*, The Neale Publishing Company, New York, 1916, ss. 14-29.

[27] Ulrich Bröckling, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi,* Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 83.

başka milliyetçiliklere miras bırakacağı bir özelliğidir. Beden terbiyesi ve fizikselliğin vatan sevgisi yolunda kullanımını sistemleştiren ilk isimlerden Ludwig Jahn (1778-1852), Almanlık bilincini uyandırmak için yazılarıyla özellikle Alman gençlerine yönelik *zenofobi* (yabancı düşmanlığı) propagandası yapan ve Fransız düşmanlığını yerleştiren Ernst Moritz Arndt (1789-1860) ve Alman milliyetçiliğinin biçimlenmesinde Jahn ve Arndt'ın düşünsel temellendirmelerden yoksun pratiklerinden çok daha etkili bir isim olan ve filozof olduğu halde adı felsefe kitaplarından çok milliyetçilik tarihlerinde geçen Johann Gottlieb Fiechte (1762-1814) Almanya'yı birinci ve ikinci dünya savaşlarına sokacak asker ve bürokrat neslin yetişmesini sağladılar.

Napoléon tehlikesinin ortadan kalktığı ve Prusya'nın Bismarck önderliğinde Alman birliğini sağlama yolunda ilerlediği dönemde aktif şekilde rol olan bu isimler, toplumu askerleştirmek için ideolojik propaganda ve endoktrinasyonun gerekliliğini fark etmişlerdi. Ulus-devlet olma sürecinde Prusya'daki hemen her kurum ve kuruluşun idaresine bir asker takviyesi yapılması rutin bir uygulamaya dönüşmüştü. Askerî *ethos*'un devletin her kademesinde konuşlanması askerî idareyi cepheden cephe gerisine taşıyan ve etkisini günlük hayatın her noktasına nüfuz eden bir güce terfi etmişti; bu anlamda, Alman militarizmi bütün Avrupa'da biricik ve tekti. Prusya'nın askerî jakobenleri kabul edilen Scharnhorst, Gneisenau, Blücher, Boyen, Grolman ve özellikle Clausewitz savaş hakkında yazıp çizecek, askerî teoriler üretecek kadar adanmış kişilerdi. Bismarck gibi kuvvetli bir otoritenin ardında bıraktığı boşluğun Hitler tarafından doldurulması da tesadüf değildi.

Almanya için büyük bir yenilgi ve "utanç" anlamına gelen I. Dünya Savaşı'nın ardından ilan edilen Weimar Cumhuriyet'ine karşı girişilen Kapp Darbesi (1920) başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak işçilerin grevi sonucu 9 ay sürebilen darbe idaresi ülkeyi militarist III. Reich'a götürecek tohumları serpti. Darbeden işe yarar dersler çıkaran Hitler iktidara yürüyüşünü yasal yollardan yapması ve seçimlere girmesi gerektiğini anlamıştı. Hitler 1920'de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi ismini alan ırkçı, militarist ve savaş sonrası şartlara tepkili partinin başına geldiğinde takvimler 1933'ü gösteriyor, başta Duçe İtalyası olmak üzere dünyanın dört bir

yanında gücünü ordudan alan otoriter ve baskıcı rejimler iktidara yürüyüşlerine hız veriyordu.

a. Türkiye

Türkiye'de militarizm, Almanya ve Japonya ile birlikte, modernleşmenin ordu eliyle yürütüldüğü, ordunun varlığının devletin ve milletinin var oluşunun mütemmim cüzü kabul edilen ve modern Türkiye'yi anlamak için ihtiyaç duyulan ana kavramlardan biridir. Geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet dönemlerinde ve perde arkasından sahneye çıkarak arz-ı endam ettiği on yıllık aralıklarla yapılan darbeler döneminde Türk siyaset ve toplum tarihinin en önemli aktörü ordudur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışına kadar hem ulus-devletleşme hem de modernleşme süreçlerini taşıyıcılık rolü, imparatorluk içinde ordu kadar kurumsallaşmış bir başka yapı bulunmadığından asker kadrolara düşmüştü ve bu, elbette, gönülsüz girişilen bir macera değildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupalı devletler karşısında geriye götüren sürece son vermek için hukukî ve siyasi reformlardan çok, gerilemenin sebebini kuvvetten düşmekte bulan layihalar doğrultusunda, askerî alandaki işlevsizliklere itibar edilmesi orduyu her türlü ıslahat hareketinin merkezine yerleştirmişti. I. Murat'ın (1362-1389) devşirme Hıristiyan çocuklarından oluşturduğu Yeniçeri Ocağı'ndaki askerler veziriazamlığa kadar yükselebilen en gözde askerî birliği oluşturuyordu. Ancak 18'inci yy.'ın ortalarına gelindiğinde Yeniçeri Ocağı eski kudretli günlerinin çok uzağında kalmıştı. 1750'den sonra art arda ilan edilen seferberlikler, mevcut askerî yapıyı III. Selim'in (1789-1807) Nizam-ı Cedid'ine (1794) ve II. Mahmut'un (1808-1839) Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırarak askere alma esasına dayalı Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'yi (1826) kurmasına giden yola götürüyordu. Durumun vahameti bu dönemde ulema sınıfını II. Mahmut'un takipçisi olduğu askerî modernleşmenin dinî müdafaasını yapacak noktaya getirmişti.[28]

[28] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Dilbaz, *Askerî Modernleşmenin Dinî Müdafaası, Es'ad Efendi'nin Şerhli Es-Sa'yü'l-Mahmud Tercümesi*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014. Es'ad Efendi, aynı zamanda, itiraz sesleri yükselten ilmiye sınıfına Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını övgüyle anlatan *Üss-i Zafer* (1828) adlı eserin de yazarıdır.

Askerî darbe, ayaklanma ve müdahalelerin henüz militarist bir görünüm arz etmediği, ancak daha çok mevcut askerî yapının iktidar kavgalarında bolca kullanıldığı 17'nci ve 18'inci yy.'larda, çıkarlarına dokunulduğunu veya varlıklarının tehlikeye girdiğini sezdiklerinde her zamankinden daha fazla görünür hale gelen yeniçeriler, özellikle de ilmiye sınıfıyla birlikte hareket ettiğinde devlet merkezinde bir hayli etkili olabilmekteydi. Osmanlı padişahlarından II. Osman, VI. Mehmet, II. Mustafa, III. Ahmet, III. Selim yeniçeri-ulema ortaklığıyla ortadan kaldırılmışlardır.[29] Ne var ki, Yeniçeri Ocağı'nın II. Mahmut tarafından kapatılmasından sonra da "hal" olayları son bulmamıştır. Modern Türkiye'nin siyasi tarihine militarizm damgasını vuracak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hal fetvalarıyla tahttan indirdiği padişahlar sırasıyla Abdülaziz, V. Murat ve II. Abdülhamit olacaktı.[30]

Asâkir-i Mansure-i Muhammediye (1826) ilk kurulduğunda beş yıl olan nizamiye süresi böylelikle tekrar artıyor, yapılan köklü değişikliklerle redif birlikleri artık yedek (ihtiyat) ordu konumuna girmiş oluyor ve askerlik ortalamanın üzerinde ömür sürmüş bir erkeğin bile bütün hayatının üçte birine yayılıyordu. Ancak sistem kusursuz bir şekilde işlemiyordu. 1846 reformunun yarattığı karışıklığı gidermek için 1870 ve 1886 da yeniden askere alma kanunları çıkarıldı. Muafiyetlerin azaltılmasına rağmen istenen sonuç elde edilemedi. Arnavutlar ve Boşnaklar gibi Müslüman topluluklar ve özellikle gayrimüslimler askerlik yapmamak için direnç gösteriyorlardı.[31] I. Dünya Savaşı'nın arifesinde, 12 Mayıs 1914'te, Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkatı adını taşıyan geçici bir askere alma kanunu çıkarıldı. Bu kanunla Osmanlı Devleti, zorunlu askerlik uygulamasına Avrupa'dan 121 yıl

[29] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s. 141.

[30] İttihat ve Terakki'nin izlediği şiddete dayalı askerî yöntemlerle ilgili birinci elden anılar için bkz. Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene, İttihat ve Terakki Neydi? 1. Cilt*, Yay. haz. Zeki Arıkan, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2006 ve Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene, İttihat ve Terakki'nin Sonu ve Memleket Haricindeki İttihatçılar 2. Cilt*, Yay. haz. Zeki Arıkan, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2009. İttihat ve Terakki'nin kurucularından Ahmet Rıza'nın Goltz Paşa'ya ait asker-millet tezini savunduğu "Goltzist eseri" *Asker* (1907) için ayrıca bkz. Mustafa Gündüz, Musa Bardak, *Ahmet Rıza Bey ve Vazife ve Mesuliyet Eserleri*, Divan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2011, ss. 61-113 ("Asker" başlıklı bölüm).

[31] Ayrıntılı bilgi için bkz. Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu, Askerî "Yeni Düzen"in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s. 36-39.

sonra geçmiş oldu.[32] Kanunun birinci maddesine göre "Osmanlı hanedanının üyeleri dışında kalan tüm tebaa için zorunlu kılınan askerlik 18 ile 45 yaş arasındaki her erkeği mükellef kılıyordu. Önceki kanunlardaki açıkları kapatan ve seferberlik şartlarında çıkan bu kanun sayesinde Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda büyük asker rakamlarına ulaştı.[33]

Türkiye'ye 1836'da gönderilen von Moltke ve 1883'ten itibaren orduya eğitim veren Colmar von der Goltz'un rehberlikleri ile birlikte orduda dikkate değer bir değişim ortaya çıkar. 1880'li yıllara kadar sistemli bir asker transferinden, bilgi paylaşımından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Goltz Paşa'nın gelişiyle etkin ve devamlı bir askerî desteğin kapıları açılmıştır. Ancak bu destek yalnızca teknik ve askerî bilgi odaklı değil, bir ideolojinin de tesisine yönelik olmuştur. "Bu dönemde Almanya'da askerlik sistemi, von Moltke ile von der Goltz gibi askerlerin propagandasını yaptığı, tüm milleti silah altında tutmayı amaçlayan militarist dünya görüşüne dayanmaktadır."[34] diyen Ortaylı, Goltz Paşa'nın *Das Volk in Waffen* (1883) adlı eserinin *Millet-i Müsellaha* (1884) adıyla ilk çevrildiği dillerden birinin Türkçe olmasını[35] ve Alman askerî sisteminin Türk subaylar arasında gördüğü rağbetin nedenini açıklamış olur. Bütün ülkeyi devasa bir ordu gibi idare etmenin gerekliliğine inanan Büyük Friedrich'in mirası üzerinde yükselen Prusya, zorunlu askerlik uygulamasına geçtikten sonra Avrupa'nın en büyük olmasa da en etkin ordusunu sahip olmuştu. Ancak Alman askerî sisteminin elde ettiği başarılar Türk ordusunda Alman nüfuzunu tek başına açıklamaya yeterli değildir. 93 Harbi'yle

[32] Erhan Afyoncu, "Zorunlu askerliğe Avrupa'dan 121 yıl sonra geçebilmiştik", *Bugün*, http://gizlenentarihimiz.blogspot.com.tr/2010/10/zorunlu-askerlige-avrupadan-121-yl.html Erişim tarihi: 10.10.2014.

[33] Osmanlı Devleti'nin kabul ettiği 1914 tarihli Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkatı, Millî Mücadele dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında geçerliğini korudu. Cumhuriyet'in ilanının ardından 21 Haziran 1927'de yürütülen müzakereler sonucu Askeri Mükellefiyet Kanunu adıyla yeni bir zorunlu askerlik kanunu kabul edildi ve birçok kez değişiklikten geçen kanun bugün de uygulanmaya devam etmektedir.

[34] İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1998, s. 104. Türk ordusunda Alman etkisini gösteren ve aralarında Osmanlı literatürüne "ordu-millet" kavramını sokan Colmar Von Der Goltz'un da bulunduğu Alman subaylar hakkında yazılmış bir kaynak için bkz. Kâzım Karabekir, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Yay. haz. Orhan Hülagü-Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001; Colmar Von Der Goltz hakkında Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları'ndan çıkan bir kaynak için ayrıca bkz. *Goltz Paşanın Hâtırası ve Hal Tercümesi*, Çev. Emekli General Pertev Demirhan, K.K.K. Askerî Basımevi, İstanbul, 1953.

[35] Colmar Freiher von der Goltz, *Millet-i Müsellaha: Asrımızın Usul ve Ahval-i Askeriyesi*, Çev. Mehmed Tahir, Matbaa-i Ebuzziya, Konstantiniyye, 1301 (1884).

(1877-1878) başlayan ve Balkan Savaşları'yla tepe noktasına ulaşan beka endişesi başlı başına bir sorundu. Prusya örneğinden ilham alan İttihat ve Terakki'nin 1908-1918 yılları arasındaki Türkçü/Turancı ideolojiyle beslediği propagandist ve yayılmacı politikaları ne emperyalist ancak liberal/demokrat İngiltere'de ne de Napoléon sonrası ciddi bir geri çekilme yaşayan Fransa'da karşılığını buluyordu. Sömürge yarışına geç bir başlangıç yapan ve dünya ölçeğindeki ilk savaşı Osmanlı cepheleriyle genişletmeyi amaçlayan Almanya'nın her alandaki saldırgan tutumu iki devleti birbirine yaklaştırıyordu. Diğer yanda, Osmanlı askerî bürokrasisinin yıkıma giden bir imparatorluğun bütün yükünü bir beka meselesi olarak omuzlarında hissetmesi onu siyasileşmeye daha meyilli hale getiriyordu.

İttihat ve Terakki, Türk tarihinde ordunun siyaset üstü temellerini atan, bunun verili bir yapı olarak tarih dışılaşmasını ve militarize edilmesini sağlayan kurumlar arasındaki en etkin aktördür. Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) fermanları ve bu dönemdeki hal vakalarıyla siyasi bir ağırlık kazanan Babıâli bürokratları Ortaylı'ya göre, "otoriter bir yönetimin temsilcileridir. Bu otoriter yöneticilerin demokrasi gibi bir ideale ve demokratik yönetime uzak davranışlı oldukları açıktır."[36] Cemiyetin kuruluşundan otuz yıl önce meydana gelen Kuleli Vakası'ndaki (1859) temel amil gibi "vatan, hürriyet" fikirleriyle hayata geçirilen 1908 Devrimi, 31 Mart Vakası (1909), "sopalı seçimler" (1912), ve Babıâli Baskını (1913) gibi mihenk taşları, orduya "vatanı kurtarma" ve "düzeni koruma" görevini ve hakkını sorgulanamaz biçimde kendisinde görme düşüncesini veriyordu. Cemiyetin ordu ile ilişkilerini düzenleyen üyelerinden biri olan Hüseyin Cahid'in, "Bugün memlekette tesisine çalıştığımız uhuvvet, adalet, hürriyet emelleri, bizde ancak iki temele isnat edebilir: din ve asker. Osmanlılık ve bütün Müslümanlık bütün bu iki kelimede hülasa olunabilir."[37] şeklindeki sözleri bir yanda din ile İslam, diğer yanda asker ile Osmanlılık eşitliklerini kurması açısından önemlidir. Öte yandan, Hüseyin Cahid'in bu coşkulu satırları yazmasından birkaç yıl sonra asker ve tarihçi Ahmet Refik [Altınay] (1881-1937) İttihat ve Terakki iktidarının her alanda yol açtığı çöküşü ve felaketleri anlattığı *İki Komite İki Kıtal* (1919) adlı eserinde, söz konusu dönemde ordunun tarihinde hiç olmadığı kadar siyasete bulaştığını ifade ettikten sonra

[36] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2001, s. 91.
[37] Hüseyin Cahid, *Tanin*, S. 290 (10 Haziran 1325).

dönemin militarist ruhunu şu sözlerle eleştirecektir: "Herhangi bir hükümette ki, silahlı kuvvet siyasete, fikre, sosyal hayata hâkimdir; orada istibdat, izmihlal muhakkaktır."[38]

Gerçekten de, on yıllık iktidarı döneminde cemiyetin izlediği yöntemler Hüseyin Cahid'in sözünü ettiği "uhuvvet, adalet, hürriyet" gibi kavramlarla, Ahmet Refik'i haklı çıkarır şekilde, taban tabana zıttır. Amacını "tekâmüle merbut olmak değil, onu silah ile, ölüm ile, kan ile ta'cil etmek,"[39] olarak belirleyen cemiyet, bütün dünyada esen militarizm rüzgarıyla cemiyet içi morali bu yolla yükseltiyor, inkılap düşüncesini canlı tutuyordu. "Münci-i Meşrutiyet, "Nigehban-ı Meşrutiyet" diye övülen İttihatçı subayların, "devleti kurtarma" ve "düzeni koruma" düşüncesine tutkuyla bağlılıklarında Von der Goltz'tan öğrendiklerinin de etkisi büyüktü. Osmanlı ordusunda tespit ettiği büyük uygulamalı eğitim eksikliğini gidermenin yollarını aramanın yanı sıra, müfredata askerlik dışı alanlarda da dersler koyduran Goltz Paşa, Osmanlı ordusu için çok yeni bir pratik olan genelkurmaylığı tesis etmek için Alman modeline uygun bir Askerî Akademi kurdu. Türkiye'ye gönderilen meslektaşlarına kıyasla çok daha samimi ve yerli bulunan Goltz Paşa'nın eğitimini üstlendiği ve Alman modelinin kayıtsız şartsız destekçisi haline gelen genç subay kuşakları üzerinde bıraktığı derin etkinin izlerini 1908 Devrimi'nde görmek mümkündür. "Vatanın ibkası Meşrutiyet'in bekasıyla kaim olacağı şüpheden vareste bulunduğundan ordu, vazife-i asliye-i mantıkiyesinden harice çıkmamış ve aynı zamanda cemiyetten de ayrılmamış"[40] olma düşüncesini büyük ölçüde Alman militarizmine borçludur. Harbiye Mektebi'ndeki Fransız etkisini kırmak için özel kitaplar bastıran, Alman militarizmini ve özellikle Alman generali Clausewitz'in savaşla ilgili düşüncelerini öğreten Goltz Paşa, asıl etkisini Türk militarizmine uzun yıllar yön verecek kült metinlerden biri olan ve temelde "ulusun hizmetinde bir ordu değil ordunun hizmetinde bir ulus"[41] ve tam teçhizatlı bir yapı düşüncesine dayanan *Das Volk in Waffen* (1883) (*Millet-i Müsellaha*, 1884) adlı eseriyle yapar. Goltz Paşa

[38] Ahmet Refik, *Kafkas Yollarında-İki Komite İki Kıtal*, Yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 148.
[39] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, C. I, Ks. I, Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, Ankara, 1991. s. 404.
[40] Hüseyin Cahid, "Askerler ve Cemiyet", *Tanin*, N. 412 (13 Teşrinievvel 1325).
[41] Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2015, s. 70.

ülkenin yönetiminde gelecek elli yıllık sürede etkili olacak öğrencilerinin genç dimağlarına şu satırlarını adeta kazır:

> "Harp bugünkü günde büsbütün milletlerin bir fiil-i lazımı hâline gelmiştir. Hatta teşebbüsât-ı harbiyeden kalben müteneffir olanlar bile vatan muzaffer veya mağlup olduğu zaman harbe hasr-ı nefs etmek vazifesini hisseder. Böyle bir hissi ahlak-ı haseneden addetmiyen hiçbir kimse tasavvur olunamaz."[42]

Das Volk in Waffen'ın Türkçede yayımlanmasından itibaren "millet-i müsellaha"nın yaygın şekilde kullanıma girdiği ve tartışıldığı ve zorunlu askerlik uygulamasının yerleşmesi yolunda dikkate değer propaganda çalışması yapıldığı görülür. Konuyla ilgili basında çıkan yazılar arasında, *Musavver Muhit*'teki "Askerlik ve Askerliğe Muhabbet"te[43] askerlik mesleği Osmanlıların en büyük şerefi olarak gösterilirken *Asker* dergisindeki "Ordu ve Millet" başlıklı makalede Osmanlı ordusunun "Osmanlı millet-i müsellahası" olması gerektiği ifade edilir.

Bütün ulusu koca bir ordu şeklinde tasavvur eden *Millet-i Müsellaha*, güçlü ve savaşkan bireylerden müteşekkil, disiplinli, sürekli silahaltında ve topyekûn savaşa hazır bir toplum öngörür. Topyekûn savaş 19'uncu yy.'ın icat ettiği ve bir sonraki yüzyıla miras bıraktığı bir olgudur. Terimin (*total war*) ortaya çıktığı dönemde sosyal ve siyasal açıdan değerlendirme amacıyla düzenlenen bir dizi konferansta olgunun kökenleri Amerikan ve Fransız devrimlerine dayandırılmıştı.[44] "Halkın savaşı" olarak nitelendirilen her iki durumda da profesyonel ordular karşısında kamuoyunun genel desteğini arkasına almaya çalışan direnişçiler mücadeleyi bütün topluma yayma düşüncesini benimsemişlerdi. Almanya'nın birleşmesi sürecinde de benzer bir yol izlenmişti. Gevşek bir konfederasyon olarak gördüğü Almanya'yı güçlü bir imparatorluğa dönüştürmeyi ve Alman ulusal birliğini oluşturmayı hedefleyen Otto von Bismarck'ın Fransa karşısında başvurduğu topyekûn savaş uygulamaları I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın vazgeçilmez savaş stratejileri haline gelmişti. 1866'da 300.000 askere sahip Prusya ordusunun

---

[42] Colmar Von Der Goltz, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, Yay. haz. İsmet Sarıbal, Çankırı Üniversitesi, Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çankırı, 2013, s. 32.
[43] Kolağası Talat "Askerlik ve Askerliğe Muhabbet", *Musavver Muhit*, cilt 1, no. 2, 30 Teşrin-i Evvel 1324, ss. 8-10.
[44] Stig Förster & Jörg Nagler, (Ed.), *On the Road to Total War: The American Civil War and the German Wars of Unification, 1861–1871*, New York, 1997.

Fransızlar karşısında ezici bir galibiyet elde ettiği Sedan Savaşı (1870) başladığında 1.200.000 asker sayısına ulaşması bu hedefin fazlasıyla tutturulduğunu gösterir.[45]

Almanya modelini örnek alan Osmanlı İmparatorluğu'nda askerlikten muafiyet için "bedel-i askerî" ödeyen azınlıklar I. Dünya Savaşı'nda bu ayrıcalıklarını kaybederler. Böylece cephedeki asker ve cephe gerisindeki sivillerle topyekûn savaşa angaje olmuş bir millet elde edilir. İmparatorluğun Türkçü-Turancı politikalarının sonuçsuz kaldığı savaşın sonuna doğru anlaşıldığında Turancılık da, kendisinden önceki Osmanlıcılık, İslamcılık, münhasır anlamıyla Batıcılık akımları gibi, gündem dışı kalır ve İttihatçı kadro büyük oranda Milli Mücadele saflarında yerini alır.

Bu bağlamda, 31 Mart Vakası'nda (1909) Selanik'ten İstanbul'a gönderilen Hareket Ordusu'nun kurmay başkanlığını yapan, aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin Selanik Şubesi yöneticisi Mustafa Kemal'in, Enver Paşa'yla olan güç savaşının ilk raundunda yenilgiye uğraması kendisi için bir şans olarak değerlendirilmelidir. İttihat ve Terakki içinde arka planda kalan Mustafa Kemal, böylelikle, parti iktidarının 1908-1918 yılları arasında kurguladığı, gerçekleştirilmesi tarihin herhangi bir zamanında da imkânsıza yakın Turancı tasarılarına ve dönemin şartları gerekçe gösterilerek işlediği savaş suçlarına karşı uzaktan bir duruş sergiledi. Diğer yanda, Türk halklarıyla birleşme düşüncesiyle açılan Kafkasya Cephesi'nde Turancılık hayallerinden vazgeçilmesiyle Halide Edip Adıvar, Ziya Gökalp gibi bir dönem Turancılığı savunan, ancak çok geçmeden irredentist düşüncelerini bir yana bırakarak Misak-ı Milli içine hasrolunmuş bir milliyetçilik öngören aydınlar, İttihat ve Terakki milliyetçiliğinin Kemalist milliyetçiliğe evrilmesinde etkin rol oynadı.

Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki yıllarından devraldığı bu milliyetçilikte, defalarca tanımlanmasına ve tekrar tekrar kurgulanmasına rağmen, bir etnisite vurgusu, anayasal vatandaşlık ve kültürel milliyetçilik kavramları dolayımında artan veya azalan oranlarla sürekli mevcuttur. Türk milliyetçiliği, Kemalizm'in önemli prensipleri arasında, Cumhuriyet Halk Partisi programına da dâhil olan ve altı oktan

[45] M. E. Yapp, "The modernization of Middle – Eastern armies in 19th century, A comparison view", *War and Technology in the Middle East*, edit: V.J. Parry, M. E. Yapp, London-Oxford Press, UK, 1975, s. 339.

birini temsil eden kurucu bir ilkedir. Âfet İnan, Mustafa Kemal'in yazım aşamasına etkin şekilde müdahale ettiği ve bazı bölümlerini bizzat yazdığı bilinen *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* (1930) kitabında Türk milletinin oluşumuna etki eden doğal ve tarihî olgular arasında "ırk ve menşe birliği"ni açıkça zikreder.[46] Anayasal vatandaşlık anlayışının değil, etnik kökene dayalı bir milliyetçilik anlayışının benimsendiğini gösteren bu görüş organik ve genetik bir topluluk öngörmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kısa ömürlü bir denemeden öteye gidemeyen çoğulculuk ilkesi terk edilerek homojen toplum anlayışına ve daha önemlisi parti üyelerinin ezici çoğunluğunun asker olduğu bir tek parti iktidarına gidilmiştir.[47]

Bu noktada Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal'in *Millet-i Müselleha* kitabıyla ilişkisine dönmek gerekir. Büyük olasılıkla genç bir zabitken okuduğu bu kitabın Mustafa Kemal üzerindeki etkisi son derece derindir. İçeriğini büyük oranda Goltz Paşa'nın *Millet-i Müselleha*'sına borçlu kitabın belli başlı bölümleri doğrudan bu kitaptan çevrilerek alınmıştır.[48] *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* (1930) kitabının en önemli bölümlerinden biri olan *Askerlik Vazifesi* bu etkilenmeyi açıkça ortaya koymaktadır. Her iki kitapta da göze çarpan sosyal Darwinci yaklaşım savaşın önemini ve uluslar arasındaki rekabeti öne çıkarır. Yeryüzündeki canlıların bugünkü biçimlerini milyonlarca yıllık bir evrim süreci sonucunda aldıklarını ve mevcut şartlara en iyi uyum sağlayan ve diğer canlılarla mücadelesinden zaferle çıkanların hayatta kaldığını öne süren Darwin'in tezi bütün canlıların doğal şartlardaki davranışlarıyla ilgiliydi. Ancak "en güçlünün hayatta kalması"na izin veren "doğal seleksiyon" düşüncesi, Malthus'un doğa yasası ile birlikte düşünüldüğünde hızlı sömürgeleşme ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı kapitalist dünya görüşüyle uyumlu ve küresel güç yarışında çok cazip bir ilke olarak benimsendi. 19'uncu yy. İngilteresi'nde sömürgeleştirme arzularına koşut bu üstünlük düşüncesi Herbert Spencer tarafından sistemleştirildiğinde dünya, güçlülerin karşılıklı kılıçlarını çektikleri, zayıfların ise mücadeleye katılmak için yeterince güçlenmeyi bekledikleri, "insan insanın kurdudur" şiarına uygun Hobbesçu bir savaş alanı olarak görülmeye

[46] Âfet İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler Kitap I,* Milliyet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 26.
[47] Ahmet Yıldız, *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene" Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2013, s.16-17.
[48] Hasan Ünder, "Milleti Müsellaha ve Medeni Bilgiler", *Tarih ve Toplum*, S. 192, Aralık 1999, s. 48-56.

başlanmıştı. 19. yy.'a kadar cephede yürütülen savaş cephe gerisine yayılmış, 20. yy.'da "topyekûn savaş" kavramı ortaya çıkmıştı.[49] Böylece cephe gerisinin de askerî disiplin ve değerler içinde yaşaması sağlanmıştı.[50] *Das Volk in Waffen*'daki (1883) savaşın en temel insan edimi vurgusunun *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*'de de (1930) paylaşılması, varoluşu bir mücadele olarak gören 19'uncu yy. anlayışının yeni Türkiye'ye olduğu gibi taşındığını göstermektedir.

İttihat ve Terakki'nin militarist/paramilitarist mirası Cumhuriyet için büyük bir deneyim anlamına geliyordu. Osmanlı etnik unsurları içinde çoğunluğu elinde bulundurmasına rağmen uluslaşma sürecine giren son halklardan biri olan Türkler, İttihat ve Terakki için ulus-devlet düşüncesinin öznesini oluşturuyordu. Yıkılmakta olan devleti Türk unsuru etrafında yeniden oluşturma düşüncesini taşıyan İttihatçılar bu amaçla siyasal ve sosyal birtakım planları hayata geçirmişlerdi. Osmanlı topraklarındaki bütün erkeklere getirilen zorunlu askerliği yaygınlaştırmak, "padişaha sadakat" duygusunu soyut bir "vatana ve millete bağlılık" duygusuna dönüştürmek, "vatan için seve seve ölmeyi" normalleştirmek için günlük hayatta, okulda ve kışlada bir dizi önlemler alındı.

I. Dünya Savaşı süresince, başta Avrupa olmak üzere savaşa katılan bütün ülkelerde posterler, kartpostallar ve her türlü görsel medya savaş propagandasına hizmet edecek şekilde hazırlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu da yetersiz propaganda deneyimine ve bütçesine rağmen savaşın göze hitap eden cephesinde elinden geldiği kadar yer almış ve militarist ideoloji, ortaya çıkan propaganda malzemelerinin her ayrıntısına sinmiştir.[51] Fuat Dündar'ın tespit ettiği gibi, "Çoğu genç subay tarafından çıkarılan İttihatçı dergilerin ismi de militaristtir: '*Silah*', '*Süngü*', '*Top*', '*Tüfenk*', '*Hançer*', vs."[52] İttihat ve Terakki'nin yürüttüğü propaganda ve "milleti şaha

[49] "Barışın savaşlar arasında yalnızca bir fasıla" olduğu teziyle millet-i müselleha fikrinin erken Cumhuriyet döneminde yayılmasında etkili olan bir başka eser için bkz. *Der Totale Krieg* (Topyekûn Savaş). General Ludendorff'un 1935'te yayınlanan eseri *Ulus* gazetesinde tefrika halinde yayımlanmıştır. Ayrıca bkz. Ümit Özdağ, *Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yayıncılık, Ankara, 1991, s. 131.

[50] Sosyal Darwinizm'i milliyetçilik ve militarizm ideolojilerinin dünya siyasetini en yoğun biçimde şekillendirdiği dönem içinde değerlendiren bir çalışma için bkz. Mike Hawkins, *Social Darwinism in European and American Thought (1860-1945)*, Cambridge University Press, UK, 1997.

[51] Bkz. Ekler Bölümü.

[52] Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2015, s. 67.

kaldırma" faaliyetlerini değerlendirdiği çalışmasında Erol Köroğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok açıdan düşman ve müttefik devletlerin gerisinde kalışını milli bir romantizm oluşturulamamasına bağlamaktadır.[53] Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı gibi milliyetçi örgütler ve bu çevrelerdeki isimlerin yönetimindeki *Türk Derneği, Genç Kalemler* ve *Türk Yurdu* dergilerindeki egemen milliyetçi, propagandist ve savaşkan edebî düzey Ziya Gökalp'in bütün cesaretlendirmelerine rağmen istenen noktaya ulaşamadan kalmış, I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelinmesiyle Milli Mücadele'nin propaganda içeriği de değişmiş, ulus merkezli bir odağa iyice yerleşmiştir.

Organizasyon ve içerik açısından Avrupa'daki propaganda faaliyetlerinin gerisinde kalan Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman etkisi yalnızca orduyla sınırlı değildir. Paramiliter gençlik örgütleri orduya taze kan sağlayan, gençlerden başlayarak toplum içinde geniş bir meşruiyet alanı açan ve bir çeşit savaş simülasyonu hizmeti veren izci müfrezeleri, idman yurtlarıydı. Yeni Almanlar yaratmayı hedefleyen Alman jimnastik modeli *Turnen* ve *Jahn*'ın[54] örnek alındığı bu örgütler, yeni bir beden terbiyesinin yeni bir ruhu ortaya çıkaracağını düşüncesine dayanıyordu.[55] İngiliz ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan Slav izcilik teşkilatlarının da başarıları göz önünde bulundurularak kurulan ilk paramiliter Türk örgütü *Türk Gücü* olmuştur. Yine, bunun gibi, *İzci Ocağı, Osmanlı Genç Dernekleri, Osmanlı Güç Dernekleri*[56] gibi örgütler fizikselliğin yüceltildiği, Batılı olmanın güçlü olmakla özdeşleştirildiği, sosyal Darwinci yasaların işletildiği kamplar arasındaydı.

---

[53] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 254. Köroğlu söz konusu milli romantizmin eksikliğine rağmen edebiyatçılara bol keseden yapılan maddi desteği örneklendirirken Cenab Şehabettin'in Rıza Tevfik'e yazdığı 11 Temmuz 1333 (1917) tarihli mektubunda Enver Paşa'nın askeri teşvik edici eserler yazılmasını istediğini, Rıza Tevfik'in de kahramanlık destanları kaleme almasını teklif ettiği mektubunda, "Yazılacak âsâra gayet vâsi, amma gayet vâsi ücretler vaat buyuruluyor" müjdesini verdiğini kaydeder (s. 211).

[54] George L. Mosse, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, New York, Oxford University Press, 1996, s. 43.

[55] Türkiye'de getirdikleri farklı uygulamalarla tartışmalara yol açan Alman ve İsveç jimnastik yöntemleriyle ilgili olarak bkz. Doğan Yıldız, *Türk Spor Tarihi*, Eko Matbaası, İstanbul, 1979, s. 331-332.

[56] Adı geçen derneklerin büyük kısmı dönemin Türkçü/Turancı yöneticilerinin etkisiyle devlete bağlı faaliyet yürütüyor ve yayınlarında bu husus öne çıkarılıyordu. Örneğin bkz. *Harbiye Nezareti'ne Merbut Osmanlı Güç Dernekleri Talimatı*, Matbaa-yı Askerîye, İstanbul, 1330.

I. Balkan Savaşı'nda (1912) gelen ağır yenilginin sebepleri arasında kabul edilen gençliğin fizik-kültür ve kondisyon eksikliği Osmanlı aydını için telafisi mümkün bir kayıp olarak görüldüğünden gençlerin askerliğe hazırlanmasına ve moral açıdan yükselmesine yönelik çalışmalar bu dönemde yoğunlaşmıştı. Babıali Baskını (1913) ile idareyi ele alan İttihat ve Terakki bu yolda çalışmalara hız vermiş ve Avrupa'ya eğitim almak üzere uzmanlar göndermiştir. Bunlar arasında, 1908 yılında İstanbul'da Terbiye-i Bedeniyye Mektebi"ni kuran Selim Sırrı [Tarcan], II. Meşrutiyet'ten başlayarak Cumhuriyet'e kadar Türk spor ve beden eğitimi alanında başta gelen isimlerden olmuştur. İsveç'ten dönüşte burada aldığı jimnastik eğitimi yönteminin bütün memlekete yayılması için Darülmuallimin'de öğrenci yetiştirmeye başlayan Selim Sırrı Bey, lise müfredatına haftada bir saat olmak üzere Terbiye-i Bedeniyye derslerini sokmuş ve ilk Türk jimnastik öğretmeni Faik Bey ile eğitimini Almanya'da tamamlamış Mazhar Bey'in (aletli) Alman jimnastiğini tutundurma çabalarına rağmen bütün ülkede (aletsiz) İsveç jimnastik prensiplerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Sonuç ne olursa olsun, jimnastik hareketlerinin aletli veya aletsiz yapılmasının Osmanlı aydını için araçsal-faydacı bir anlamdan öteye gittiği söylenemezdi. O dönem için, beden eğitimi, askerî talim dersleriyle birlikte, gençleri fiziksel ve ruhsal açıdan savaşa hazırlama ve bunun semeresi olarak çevik, gürbüz, sadık ve itaatkâr gençlerden oluşan bir "millet-i müselleha" yaratma amacını güdüyordu.[57]

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında dile getirilen okullarda askerî derslerin verilmesi şeklindeki öneriler I. Balkan Savaşı'nda alınan kötü sonuçlarla haklılık kazanmış olur. Selim Sırrı Bey'in bu konudaki ısrarı, o dönemin yukarıda dile getirilen fiziksellik-itaatkârlık özdeşleşmesiyle birlikte askerlik ve beden eğitimi arasında kurduğu devamlılık ilişkisini sergiler.[58] Geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet arasındaki en kuvvetli organik bağlardan biri olan "millet-i müselleha" düşüncesi, Selim Sırrı'nın adapte ettiği paramiliter örgütlenmeler ve ders içerikleriyle varlığını sosyal/sivil hayatta sürdürmüştür. Geç Osmanlı'nın çağdaş spor mümessili kabul

[57] Yiğit Akın, *"Gürbüz ve Yavuz Evlatlar", Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004, ss. 123-190.
[58] Ayrıntılı bilgi için bkz. Sanem Yamak Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, ss. 457-476.

edilen Selim Sırrı, 19 Nisan 1916'da İdman Bayramı'nın ilk kez düzenlenmesine de ön ayak olmuş, İsveç'te edindiği deneyimi Cumhuriyet'in ilanının ardından milli eğitim müfredatındaki jimnastik derslerinin tümüne yayılmasını sağlamıştır.

1923-1938 yılları arasında verdiği eserlerde genç, modern, güçlü karakterlerle yeni Türk insanının portesini çizmeye gayret eden Aka Gündüz, Balkan Savaşları sırasında yayımlanan *İdman* dergisinde küçük yaştaki oğluna hayatta kalmanın yollarını nasıl öğrettiğini anlatır: "Onu şimdiden alıştırıyorum, yarın mektebe verdiğim vakit –kim olursa olsun– kendine en küçük bir hakarete cesaret edene hemen savlet etsin. Ve onu ömrümde ne vakit tekdir edeceğim bilir misin, edeceği kavgalarda dayak yerse…"[59] Osmanlı Güç Dernekleri'ne katılımın resmî okul ve medreselerde zorunlu tutulduğu bu dönemde Türk Gücü'nün kuruluşu da şu sözle ilan edilir: "Milletim yaşamalıdır! Milletim sağlığın sağlamlığa bağlı olduğunu bilmelidir. Ben Türk'ü dinç, gürbüz, güçlü, yavuz görmek isterim! Cılız, düşkün değil! Ayak atik, bilek çevik olmalı!"[60] Eğitimin militarizasyonu, müfredata askerliğe yönelik eğitim ve uygulamaların yerleştirilmesiyle olduğu gibi iki alanı birbiriyle doğrundan bağlantılı gören "militer ulusçuluk" düşüncesiyle de pekişmiştir. "Başkumandan" ve "Başöğretmen" unvanlarını aynı anda taşıyan Mustafa Kemal'e göre, öğretmenler "…irfan ordusu[na] mensup[tur]. Asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki benzeşme ve uyuşma" göz önünde bulundurularak irfan ordusunun görevi "ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğret[mektir]."[61]

Böylelikle, çocukluk döneminde güç ve şiddet kullanma eğilimi arttırılan kişilerin zihnen ve bedenen askerliğe hazırlanmalarının yolu açılmış oluyordu. Vatan savunmasının görev, vatanseverliğin hâkim duygu olarak işlendiği zihinlerin cesaret, onur ve fedakârlık gibi erkeksi hissiyatla aşinalıkları daha küçük yaştan sağlanırken, yakın dövüş, silah kullanma, doğada hayatta kalma bilgileriyle donatılan beden "ağaç yaşken eğilir" düsturunca gelecek yıllardaki askerlik hizmetine uyumlu ve hazır hale getiriliyordu.

---

[59] Aka Gündüz, "Fikirce: İdman'cı Cemil Bey'e", *İdman*, No. 1, 15 Mayıs 1329, s. 3.
[60] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 143.
[61] "Kütahya'da Öğretmenlerle Konuşma" (24.3.1923), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, II,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s. 167.

Prusya'da aristokrat toprak beyleri (Junkerler) tarafından, Japonya'da ise ticari-endüstriyel sınıfın en güçlü grubunu temsil eden Samuraylar tarafından askerî değerlerin toplumsal/siyasal düzene tercüme edildiği görülürken bu iki gruptan da (aristokrat ve burjuva) yoksun Türkiye'de militarizmin inşası "asker/sivil/aydın" bir zümrenin topyekûn ve ödünsüz modernleşme ideolojisi etrafında şekillendi. Devlet bürokrasisi yoluyla toplumun tepeden ıslah ve yeniden inşasına bakan bu "seçkin" zümre, Laçiner'in tespitine göre klasik militarizme de sıradan militarizme de uyan/uymayan taraflarıyla özgün bir yapı sergilemektedir.[62] Geç Osmanlı Dönemi'nde şekillenen kameralizmin (aydın despotizmi) Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle Aydınlanma ideolojisine gönül vermiş asker bürokratlar tarafından militarizme dönüşümü büyük zorluklara sahne olmamıştır. Bir devlet eliti zümresinin, imparatorluğun ortadan kalkmasıyla iktisadi gücün büyük bir kısmını elinde tutan gayrimüslim azınlıkları tehcir ve tasfiyesi ve Kemalizm'in laik, rasyonel, modern ve üniter toplum tanımı Türk militarist modernleşmesinin asıl bileşenlerini oluşturur. Yönetimde aydınların öncü rolünün kabulünden bu noktaya gelinmesi ise bir lider kültünün "kurucu akıl" olarak kurumun (ordunun) özerk yapısına mal edilmesiyle mümkün olmuştur. "Geç dönem Kemalizmi'nde militan biçimde öne çıkan üniter devlet-üniter toplum-üniter kimlik üçlüsü,"[63] Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "milletle bölünmez bütünlüğü" söyleminin, Cumhuriyet'i devlet ve millet arasında bir sözleşme diye tarif eden anlayışın ve Kemalizm'in altın çağının yaşandığı 1940'a kadarki dönemle beraber 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve darbeler zincirinin son halkası olarak 28 Şubat'la yaklaşık on yıllık aralıklarla zuhur eden, Ernest Gellner'in de ifade ettiği gibi Kemalist değerler ciddi bir tehdide maruz kaldığında kararlılıkla ortaya çıkan "bekçi ve garantör"[64] rolünün kaynağını oluşturmaktadır.

---

[62] Ömer Laçiner, "Türk Militarizmi", *Birikim*, S. 160-161, Ağustos-Eylül 2002, ss. 10-17. Militarizmin tarihi, bir bakıma, subaylık mesleğinin tarihidir. Türk subaylarının tarihsel rolünü bu yaklaşımla ele alan bir çalışma için bkz. Doğan Akyaz, *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, ss. 15-43 ("Giriş" bölümü).

[63] Ahmet İnsel, "Giriş," *Kemalizm: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tarihi*, C. 2, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002, s. 19.

[64] Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. Simten Coşar vd., İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012, s. 115.

II. Edebiyatta Militarizm

Disiplin, itaat, hiyerarşi ve ötekileştirmenin ulusa içkin değerler olarak yüceltildiği, büyük bir ordu olarak tasavvur edilen toplumdaki sorunların başta şiddet olmak üzere askerî yollarla ele alındığı edebî anlatılar, öyle olsalar bile, kendilerini "militarist" olarak ifşa etmemeyi tercih ederler. Hiçbir sanat eserinin "ırkçı", "ayrılıkçı" veya "kadın düşmanı" olmakla övünmeyeceği veya en azından bu etiketlerle okuyucu karşısına çıkmak istemeyeceği gibi, "militarist" damgasını taşımak da negatif anlamlar içerdiğinden böyle bir gruplama yapmak bir hayli zordur. Aynı zamanda, bu kategorinin kolaylıkla belirmesinin önündeki engel yalnızca sözcüğün olumsuz çağrışımlar taşımasından değil, ortaya konan eserin yazarı tarafından da öyle algılanmamasından kaynaklıdır. Özellikle savaş dönemleri ve ulus-devlet oluşturucu süreçlerde ortaya çıkan eserlerin sular durulduğunda yapılan değerlendirmelerinde akıl almaz nefret söylemleriyle dolu olduğunun görülmesi "zamanın ruhu" dediğimiz yayılma ve normalleşmeyle yakından alakalıdır.

Ulus-devletleşme sürecindeki birçok etken milliyetçilik düşüncesiyle ortaya çıksa da, her türlü milliyetçilik edimi militarizasyon kavramı içine girmez; bu nedenle militarist olarak görülemez. Militarizm, münhasıran, askerî dünya görüşünün sivil alana egemenliği olduğu için, denklemin bir tarafındaki mutlak elemanın asker olması bilinmeyen değere ulaşmak adına iyi bir çıkış noktası oluşturur. Militarizmden söz edildiğinde bunun asgari şartının askerî kurumlar ve bireyler olarak kabul edilmesi aldatıcı bir kategorizasyonu beraberinde getiriyor da olabilir. Askerin varlığını temel almak, kayıtsız şartsız militarize edici bir yapı olduğu kabulünden hareket etmek ve aşırı determinist bir bakış açısı geliştirmek gibi ortaya çıkardığı handikaplar, pre-modern metinlerle düşünüldüğünde anlamlı olsa da bir şeyin etkilerinden bahsetmek için o şeyin varlığının gerekli olmadığı modern dünyada üretilen metinler için geçerliğini yitirmektedir. Görece geç bir kavram olan militarizm, geleneksel dünyada aldığı "halleriyle" modern metinlerdeki gibi kavramsal/soyut düzeyde ve dolaylı yoldan ortaya konmuyordu; henüz bir ideolojiye dönüşmemiş olan askerî *ethos*, kelimenin tam anlamıyla görünür olmak, "hal yasası" eğretilmesiyle açıklayacak olursak gazdan sıvıya, sıvıdan katıya geçebilmek için eli

kılıç tutan bir kahramana veya göğsü madalyalarla dolu bir kumandana ihtiyaç duyuyordu. Örneğin, *İlyada* destanı (M.Ö. 8'inci yy.) Batı edebiyatının kurucu metinlerinden biridir. Savaşı hazırlayan nedenleri ve savaşın gerçekçi, ayrıntılı tasvirlerini Yunan efsanelerinin görkemli hayalgücüyle süsleyerek anlatan Homeros, çatışmayı Yunan devletleriyle Truva arasında değil, Agememnon-Hektor ile Aşil ikilisi arasında kurar gibidir. Aşil'in önceden haber verilen ölümü ve Truva'nın çöküşü gerçekleştiğinde Homeros, vaat ettiği *katharsis*'i fazlasıyla gerçekleştirmiş olur. Kahramanların kaderleri, şehirlerin kaderlerinden daha önemlidir. Zira şehirlerin geleceğini belirleyecek olan teke tek çarpışmalarda karşı karşıya gelen kahramanların yiğitlikleri ve askerî becerileridir. Aşil, Hektor'u öldürdüğünde savaşın sonucunu haber veren zaferiyle Peter Paul Rubens'in tablosunun arka tarafında kalan savaş tanrısının bile hayranlığını kazanır. *İlyada*, savaşı yalnızca edebî yönüyle ele almakla kalmamış, bazı askerlik stratejileri için yazılı kaynak görevi görmüştür. Yaşlı bir savaş arabası sürücüsü olan Nestor, Agememnon'a ancak Makyavelist bir savaş danışmanının aklına gelecek şu öğütleri verir.[65]

İlyada'da uygulanan savaş taktiklerinin M.Ö. 7'nci yy.'a tarihlenebileceği düşünülmektedir.[66] Truva savaşlarında kullanılan savaş arabaları, *falanks* ve *hoplite* usulü yapılandırılmış birlikler eserin kaleme alındığı dönemin sonrasında da kullanılmaya devam etmiş, savaş boyunca düşmanı aldatma üzerine oynayan kumandanların taktik ve stratejik düşünce şekilleri örnek alınmıştır. Agememnon ile Nestor'un konuşmalarının büyük kısmı savaşta izlenecek taktikler, düşmanın fizik ve moral durumu, rakibi aldatmak için başvurulacak hileler üzerine stratejik diyaloglardan oluşurken en büyük hile karşı taraftan gelir ve savaş tarihinin en büyük aldatmacası Truva Atı ile vücut bulur. Truva Atı, "Tüm savaşlar aldatmacalara ve şaşırtmaya dayanır,"[67] cümlesiyle ifade edilen görüşün pratiğe geçmiş ilhamı olur.

Romalı şair Vergilius da (M.Ö. 70-M.Ö.19) Truva Atı'nı *Aeneis* adlı epik destanında kullanır. Romalıların ilk atasının hikâyesinin anlatıldığı şiirde Truva'nın düşüşünden sonra Aeneis'in Truva'dan İtalya'ya geçişi bir dizi kahramanlıkla

[65] Bkz. Homeros, *İlyada*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 35.
[66] Hans van Wees, *Greek Warfare: Myth and Realities*, Bristol Classical Press, UK, 2004, s. 249.
[67] Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Çev. Adil Demir, Kastaş Yayınevi, 10. Baskı, İstanbul, 2013, s. 45.

birlikte verilir. *İlyada*'nın silik karakterlerinden biri olan Aeneis, Vergilius'un kaleminde kudretli bir savaşçıya dönüşür. Yazarı bilinmeyen Manas Destanı'nda Kırgızları Mani dinine inanan Karahitaylar ile Müslüman Karahanlılar arasındaki çatışmanın içinden bağımsız bir güç olarak ortaya çıkaran kişi cesur bir asker olan Manas'tır. Bunun gibi, 8 ila 11'inci yy. arası yazıya geçirildiği düşünülen eski İngilizcenin en uzun şiiri *Beowulf* aynı adlı kahramanın İskandinavları Grendel adındaki canavardan kurtarmasını ve İskandinavya kralı olmaya götüren maceralarını anlatır. İmparatorluklar çağına geçildiğinde krallar daha insansı ancak daha siyasi niteliklerle temsil edilirler. Shakespeare'in *Henry V* (1599) adlı oyunu sahip olduğu parlak zaferleri, ülke yönetimi konusundaki taktik ve etik deneyiminin yanı sıra savaş hakkında kullandığı güçlü hitabet yeteneğine borçlu bir kralın hikâyesini anlatır. İngilizlerin Yüz Yıl Savaşları'nda Fransızlara karşı kazandığı Agincourt Savaşı'nın (1415) öncesi ve sonrasını sahneye taşıyan *V. Henry* (1599) oyunu Shakespeare'in malzemesini işleyişi konusunda farklı yorumlara neden olmuştur. Eleştirmenler İngiliz oyun yazarının V. Henry'nin Fransa'yı işgalini askerî bir başarı olarak yücelttiği ve anti-militarist bir tutum sergilediği noktasında ayrışmaktadır.[68] Ancak *Henry V* oyunu tarihî olayların, askerî taktik ve stratejilerin ve savaş etiğinin, kurgunun bir parçası olabileceğinin başarılı bir örneği olması açısından önemlidir.[69]

İlk modern roman kabul edilen *Don Quixote*'un (1605) kahramanının bir şövalye, yani bir asker olması edebiyat tarihi açısından anlamlıdır. "Yalnız gezen şövalye" şeklinde betimlenen askerî tarihin en idealist ve romantik savaşçısını modern bireyin doğuşunu müjdeleyen bir metinde kullanmak Cervantes'in sosyal eleştirilerine ve mizahına hizmet ettiği kadar yeni dünyaya dair birtakım ipuçları da vermektedir. Eski dünyada özgünlüğünü ve kaderini tayin iradesini ortaya koyan

[68] Ralph Berry, "Henry V", *Changing Styles in Shakespeare*, Routledge, Abingdon, England, 2005, s. 67.

[69] Kral Henry'nin 3. Perde, 1. Sahne'de maiyetindeki asilleri cesaretlendirmek için yaptığı ünlü tirat şöyledir: "Bir kez daha saldırın gediğe, sevgili dostlarım bir kez daha, / Ya da kapansın gedik cansız İngiliz bedenleriyle. / Bir erkeğe barışta sakinlik ve ağırbaşlılık kadar yakışan / Başka hiçbir şey yoktur. / Ama savaş borusunu duyduğunuzda / Kaplan gibi olmak gerekir; Gerin kaslarınızı, ateşleyin kanınızı […] Haydi, haydi soylu İngilizler! / Kanınız nice savaşlar görmüş atalarınızın kanı; / O atalar ki, hepsi de birer İskender gibi / Bu topraklarda şafaktan gün batımına dek savaşmış, / Kılıçlarını ancak düşman kalmayınca kınlarına sokmuşlardır. / Analarınızın onuruna halel getirmeyin, şimdi kanıtlama zamanı / Baba dediğiniz kişilerin gerçekten size can verdiğini. / Asil kandan olmayan askerlere örnek olun, / Öğretin onlara nasıl savaşılacağını. […] Av başladı. Güdülerinizin sesini dinleyin ve saldırın, / "Tanrı, Harry, İngiltere ve Aziz George için!" William Shakespeare, *Kral Henry V*, Çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 44-45.

çoğu karakterin güçlü askerler olması veya kendini gerçekleştirme ve kutsal bir amaca ulaşma yolunda amansız savaşçılara dönüşmesi, şövalye kitapları okuyarak gerçeklikle bağını koparan Don Quixote'un gülünç hikâyesindeki kara mizahın gölgesinde kalmaması gereken bir gerçeği vurgular. Savaş, ister maceralarla dolu bir yolculukta ister bir harp meydanında olsun, kahramanın kılıç ve kas gücüyle kötülüğü ortadan kaldırdığı, gerektiğinde akıl oyunlarına ve hilelere başvurduğu bir varoluş şeklidir. Askerin veya savaşçının bütün marifetlerini gösterdiği yer olarak savaş meydanı, iyilik ve kötülük arasındaki sonsuz ve zorlu mücadelenin yaşandığı kutsal bir ritüel alanıdır. Antik çağların destanlarından İlk Çağ'ın kutsal metinlerine ve modern zamanların romanlarına savaş meydanları git gide "kutsal" olanı yitirerek meleklerle şeytanların devasa orduların ardında karşı karşıya geldiği mahşer yerlerinden, Tanrı'nın figürana dönüştüğü ve diğer bütün başlar arasından yalnızca bir kahramanın, ulusun gücünü temsil eden "asker"in gururla yükseldiği bir sahneye dönüşür.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz modern öncesi eserlerdeki militarist düzeyin asgari şartı askerdir. Ancak modern eserlerle birlikte militarizmi savunmak veya eleştirmek için asker karakterlerin varlığı olmazsa olmaz şart olmaktan çıkar. Bu eserlerde militarizmin mütemmim cüzü kabul edilen değerler asker karakterler üzerinden veya onların gıyabında (yalnızca asker övgüsüyle) temsil edilirler ve askerler edebiyatta en çok savaş romanlarında boy gösterirler. Savaş romanları, cesur bir kahramanın yolculukları boyunca karşılaştığı türlü zorlukların, ve daha yaygın biçimiyle, bütün bir ulusun ordusu ve cephe gerisiyle toplu mücadelesinin, savaş hazırlıklarının, zafer veya yenilginin sonuçlarına kadar şiddetin kendisinin veya etkilerinin anlatıldığı edebî bir türdür. Milliyetçi *ethos*'un dünyanın hâkim duygusu haline geldiği 19'uncu yy.'da savaş romanlarının *pikaresk*'e yakın kahramanlarının başından geçen maceraların eğlenceli ve hicivli anlatımından sıyrılarak topyekûn savaş anlatılarına dönüşmesi türe son halini kazandırmıştır. Milliyetçilikler çağının öncesinde ortaya çıkan savaş kahramanlarının kitle psikolojisini harekete geçirmeye yönelik, milliyetçi, provatif ve propagandist ikinci gruptaki kahramanlardan farkı bir toplumsal eleştiri yöneltmekti. Yukarıda belirtildiği gibi, *Don Quixote*'la dünya edebiyatı ilk modern kahramanına kavuşurken kitaptaki savaşmaya, şövalye geleneklerine, "asil aşk"a (*courtly love*) dair alay dolu yüceltmeler gelecek nesil

savaş anlatılarının yüksek edebiyat içindeki yerini belirlemiştir. Cervantes'in hiyerarşiyi altüst eden bir karnaval estetiği üzerinde inşa ederek yükselttiği askerî/militarist kahramanlığın abidesi *Don Quixote*'dan Stendhal'in Waterloo Savaşı fonunda genç bir aşığın hikâyesini anlattığı *Parma Manastırı*'na (1839) ve Tolstoy'un Napoléon Savaşları'nı kalabalık bir asker ve bürokrat kadrosu üzerinden verdiği *Savaş ve Barış*'a (1869) savaş karşıtı bir ton bulmak mümkündür.[70] 19'uncu yy.'ın bu büyük romanları, savaşın trajik ve dehşetli yüzünü yansıtmakla, modern romanın vurguladığı anlamda anti-militarist olmasalar bile, savaşın gerçek yüzü hakkında gerçekçi bir tutum sergilemeyi başarırlar.

I. Dünya Savaşı'na gidilen dönemde, milliyetçi ve militarist düşünceler çocuk kitaplarına girecek kadar yaygınlaşır[71] ve dili, üslubu, gelenekleri belirginleşen savaş romanlarında gerçek anlamda bir patlama yaşanır. 1920'lerin sonunda ve 1930'larda yeni bir büyük savaşa gidilirken savaş romanları ardı ardına piyasaya sürülür. 20'nci yy.'ın ilk yarısında, özellikle de savaş sırasında yayımlanan kitaplarının çoğunda önceki yüzyılın aksine savaş karşıtlığı bir ilke olarak belirlenmez. Savaşan ülkelerin çıkarlarının daha belirleyici olduğu görülür. Bu dönemde John E. Masefield, G. K. Chesterton, H. G. Wells, Arnold Bennett, Edmund Gosse ve John Galsworthy İtilaf kuvvetlerinin propaganda bürosu gibi çalışmıştır. Otobiyografik ve kurmaca dışı olmasına rağmen yeni neslin en etkili eserlerinden biri Masefield'in Çanakkale Cephesi'ni İngiliz ve Avustralyalı askerler için bir şenlik yeri ve güç gösterisi olarak anlattığı, savaşı romantik bir anlatımla estetize ettiği *Gelibolu*'sudur (1916).[72] Bilimkurgu/fantastik edebiyatın ve yaşadığı döneminin en önemli yazarlarından biri ve İngiltere'nin sadık bir destekçisi olan H. G. Wells I. Dünya Savaşı boyunca kurmaca dışı eserler de vermiştir. *The War That Will End War* (1914) adlı

[70] Tolstoy'un savaş ve askerliğe dair Hıristiyanlık inancına dayandırdığı anti-militarist görüşleri için ayrıca bkz. Lev Nikolayeviç Tolstoy, *Savaş ve Askerlik Üzerine*, Çev. Ö. Aydın Süer, Epos Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2009, ss. 9-15.

[71] Örneğin Alman yazar Waldemar Bonsels'in bir çocuk romanı klasiği olan *Arı Maya* (*Die Biene Maja*, 1912) adlı eserinde türcü (*speciesist*) ve militarist düşüncelere bolca yer verilir. Kovanın militarist toplumu, Arı Maya'nın ideal vatandaşı temsil ettiği romanda, Arı Maya kendi yaprağına konan bir kurt sineğine "arı ulusunun saygınlığını" göstermek için iğnesini kullanmayı düşünür; bal arılarıyla eşek arıları arasındaki farkı bilmediği için bir çekirgeyle tartışır ve karşılaştığı bir sineği "arılara karşı kibar olmayı öğreteceğini" söyleyerek iğnesiyle tehdit eder. Waldemar Bonsels, *The Adventures of Maya the Bee*, Thomas Seltzer, New York, 1922, s. 28, 65, 75.

[72] Manfred Weidhorn, "Churchill and The British Literary Intelligentsia: Skirmishes with Shaw and His Contemporaries on the Frontier of Politics and Literature", *Shaw*, Penn State University Press, Vol. 8, 1988, s. 111-130.

incelemesinde I. Dünya Savaşı'nı bütün savaşları sona erdirecek savaş olarak değerlendirir ve İngiltere'yi savaşa girmeye mecbur bırakan Almanları suçlar. Wells'in, savaşın bütün kabahatini Almanlarda bulan, Türkçeye çevrilmemiş romanı *Mr. Britling Sees It Through* (1916) ise İngiltere'de savaş devam ederken yazılmış en güçlü eser olarak kabul edilir. Savaş döneminin en saldırgan kalemi ise İngiltere emperyalizminin güçlü sesi Rudyard Kipling'dir. Yazdığı şiirler, kısa hikâyeler, askerî hikâyeler ve propaganda metinleriyle kendinden daha genç yazar kuşağını derinden etkilemiştir. Savaşın sona ermesiyle cepheden dönen genç neslin otobiyografik eserler üretmesi kaçınılmaz olur. Örneğin, savaştaki kahramanlık ve kardeşlik ruhunu selamlayan Ernst Jünger'in otobiyografik romanı *Storm of Steel* (1920) romantik yaklaşımının yanında Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda gerçekten mağlup sayılamayacağını iddia etmesi açısından ilginçtir. Askerlikten sonra yazarlığı deneyen isimler arasında A. P. Herbert, Frederic Manning, Henry Williamson, V. M. Yeates, F. M. Ford, Willa Cather, May Sinclair ve W. Somerset Maugham bulunmaktadır.[73]

Ancak bu dönemin en kalıcı eserleri savaş karşıtı olanlar veya tümüyle savaş dışı kalabilenler olmuştur. Henri Barbusse'nin 1916 tarihli *Ateş* romanı fanatik milliyetçiliğe getirdiği eleştiriyle Erich Maria Remarque'ın sinemaya da uyarlanan *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* (1929) adlı klasik romanının önünü açmıştır. Savaşın katı gerçekliğini, öğretmenlerinin hamasî konuşmalarının coşkusuyla dersi bırakarak asker alayına katılan bir grup lise öğrencisinin acı deneyimleri üzerinden anlatan Remarque, *Le Feu*'dan oldukça etkilenmiştir. Aleksandr Serafimoviç (*Demir Tufan*, 1924), Ernst Glaeser (*1902 Doğumlular*, 1928), Romain Rolland (*Jean Cristophe*, 1904-1912) ve Dos Passos (*A.B.D. Üçlemesi* 1930, 1932, 1936) da aynı dönemde savaş karşıtı söylem geliştiren yazarlar arasındadır. Bertolt Brecht, Franz Kafka, Stefan Zweig ve Antoine de Saint-Exupéry gibi edebiyatın önde gelen isimlerinin hemen bütün eserlerine savaş karşıtlığı sinmiş gibidir. Bütün bu isimlerin yanında, birtakım büyük yazarın savaş konusuna uzak durmayı veya yalnızca etkilerini anlatmayı tercih ettikleri de görülür. Virginia Woolf, *Mrs. Dalloway*'de (1925) savaş gazisi kahramanı Septimus Warren Smith'in normal hayata uyum

[73] Granville Hicks, "Literature and the War", *The English Journal*, Vol. 28, No. 10 Dec., 1939, ss. 785-793.

sağlayamamasını ve intiharını küçük ancak çok etkili bir yan hikâye olarak kullanır. Benzer şekilde, yazarının antisemitist görüşlerine rağmen, Louis-Ferdinand Céline'in *Gecenin Sonuna Yolculuk* (1932) romanı modern anlamda savaş karşıtı karakterlere yer veren çarpıcı ve estetik düzeyi yüksek bir eserdir. Bu romanların dışında, dünya edebiyatının bugün klasikleri arasında yer alan *Aslan Asker Şvayk* (1921), *Silahlara Veda* (1929) ve *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* (1940) savaşı evrensel değerlerin ayaklar altına alındığı kolektif bir çıldırma anı olarak işleyen eserlerdir. I. Dünya Savaşı sırasında yayımlanan romanların yüksek edebiyat içinde zikredilenleri arasında savaş alanlarına hiç uğramayanları da vardır. Somerset Maugham'ın Türkçede *Şehvet Düşkünü*, *Hayatın Esiriyiz*, *Hayat Hüzünleri* gibi adlarla birkaç kez yayımlanan *Of Human Bondage* (1915) ve Ford Madox Ford'un *İyi Asker* (1915) romanları savaştan çok sonra ün kazanan eserlerdir. James Joyce'un *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi* (1916) romanı da yazarının savaşta tarafsız kalan İsviçre'de yaşadığı sırada yayımlandı. İki dünya savaşı arasında üretilen edebiyat savaş konusuna duyarsız değildir ancak bu bir savaş edebiyatı da sayılamaz.

a. Türk Edebiyatında Militarizm

21'inci yy.'a gelindiğinde "ordu-millet" olmakla övünen ülkelerin başında, Fransız Devrimi'yle ilk ulus-devlet ve vatandaşlarını zorunlu askerliğe tabi tutmasıyla ilk "ordu-millet"[74] olarak anılan Fransa veya militarist bir devlet kurumlaşmasının ilk ve en güçlü temellerini atan Almanya yerine, geç modernleşen ve 2000'li yıllara kadar güven oylamalarında orduya her seferinde en yüksek notu veren Türkiye'nin gelmesi militarizmin optimum şartlarla buluştuğunda kendine tarihsel, kültürel ve siyasal gerçeklikler yarattığını göstermesi açısından önemlidir. Ulus-devletleşme sürecinin yaşandığı 19'uncu yy.'dan iki dünya savaşının yaşandığı 20'nci yy.'a geçişte söz konusu ülkenin demokrasi geleneği engel teşkil etmediği sürece milliyetçilik ideolojisinin militarizme neredeyse kendiliğinden evirildiği siyasal bir konjonktür vardı. Almanya, İtalya ve Japonya II. Dünya Savaşı'nın

[74] 1803 yılında İngiltere'de yayımlanan ve Fransızların ihtilal sonrasında kurulan vatandaş ordularıyla "ordu-millet" (*military-nation*) haline gelerek komşu ülkeler için tehdit oluşturduğunu öne süren (yazarı belirsiz) eser için bkz. *The French Considered as a Military Nation Since The Commencement of The Revolution*, Egerton Press, Londra, 1803. Akt. A. G. Altınay ve Tanıl Bora, "Ordu Militarizm ve Milliyetçilik", *Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002, s. 154.

sonuna kadar militarizmin son kaleleri olduklarına inanarak ayakta kalmaya çalışırlarken, bu şiddet yüklü ideoloji hâlihazırda kendine geç modernleşmiş ülkeler ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasında bereketli bir yayılma alanı buldu.

Militarizm örnekleri açısından adeta zengin bir deney laboratuvarı özelliği gösteren modern Türkiye siyasi tarihinin oluşturucu unsurları arasında etkili bir role sahip "ordu-millet" söyleminin, başka bir ifadeyle militarist *genesis*'in ve bunun tarihselliğinin iddia edildiği gibi "ulusal bir öz"e taalluk edip etmediğini tespit etmek için yenileşme dönemi Türk edebiyatına bakmak, milliyetçiliğin kendini dönemin şartlarına uydurarak "zamanın ruhu"na yani militarizme dönüşme yeteneğini göstermesini anlamak ve bu çalışmayı sağlam bir temel üzerine oturtmak açısından son derece önemlidir. Nitekim militarizmi bir öz olarak bulmaya çalıştığımız her yerde en kuvvetli özcülük mimarı olarak karşımıza çıkan yine milliyetçiliktir.[75] Bütün özcü düşünceler gibi milliyetçilik de hammaddesi olan ulusun varlığını varoluşundan önce gelen bir cevhere/töze/esasa bağladığı için kolektif bilinci harekete geçirmek için ulusal kimliklerin mistikleştirilmesine, yüceltilmesine ve tabulaştırılmasına özen gösterir.

Milliyetçiliğin militarizm ile olan bağı güçlendiği oranda şiddete başvurma ihtimali artar. Vatanın uğruna ölmek de öldürülmek de şehitlik ve kan kültünden beslenen, dinî içeriğin fazlasıyla ulusallaşabildiği şiddet övgüsüyle dolu bir edebiyatın doğmasına neden olur. Milli Mücadele yıllarında özel bir vurgu yapılan din, savaştan zaferle çıkılması ve sistemin tek partili yönetime kilitlenerek kendini sağlamlaştırmasıyla ulusun taşıyıcı öğelerinden biri olmaktan çıkar. İslamiyet öncesi Türk tarihine özel bir ilgi gösterilir; Türk Tarih Tezi'nde Selçuklu ve Osmanlı tarihlerine şöyle bir temas edilerek Orta Asya'ya uzanılır. Orta Asya Türklerinin göçebelikten gelen sürekli savaş hali ulusun "özsel" niteliklerine kanıt olarak gösterilerek bir "savaşkanlık/kahramanlık miti" yaratılır.

Ancak bütün eski göçebe kavimlerde olduğu gibi avcılık ve atıcılık sayesinde savaşçılık yetenekleri temayüz etmiş toplulukların bütün coğrafyalarda bulunduğu

[75] Murat Belge, "Essentialism", *Balkan Literatures in the Era of Nationalism*, İstanbul Bilgi University Press, Ed. Murat Belge, Jale Parla, First Edition, İstanbul, 2009, s. 15-53.

bilinmektedir. Türk tarihinin bilinen ilk metinleri olan Orhun Yazıtları'nda anlatılanlar belli bir şiddet içerir:

> "Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilecekti? Türk milleti, vaz geç, pişman ol! Disiplinsizliğinizden dolayı, beslemiş olan kağanına, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hâle soktun. Silahlı nereden gelip dağıtarak gönderdi? Mızraklı nereden gelerek sürüp gönderdi? Mukaddes Ötüken milleti, gittin! […] Kanın nehir gibi koştu. Kemiğin dağ gibi yattı."[76]

Alıntıdaki disiplin arzusuna ve şiddet yoğunluğuna karşın Orhun Yazıtları'ndaki hâkim ruhun militarizm olduğu söylenemez. Göçebe toplumların hepsinde görülen şiddet ve savaşla iç içe hayat tarzı bir tercihe dayanmadığı gibi toplumdan ayrı bir askerî zümrenin geri kalanları kendi isteklerine göre şekillendirmesi de söz konusu değildi. Göçebe toplumlarda herkes iyi kötü savaşçıydı ve savaşlar *teritoryal* vatan için değil, beslenme kaynaklarının iyi durumda olduğu geçici göç yerleri için yapılıyordu. Aynı şekilde, Osmanlı kurumlarını incelediği çalışmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun militarist sayılıp sayılamayacağı konusuna Belge, yine, bazı haklı çekincelerle yaklaşmaktadır. Bugün "askerî değerlerin bütün topluma mal edilmesi" olarak tanımlanan militarizmin o günün şartlarında "sivil" ve "askerî" ayrımını anlamlı kılacak şekilde var olmadığını belirtirken militarizmin modern bir kavram olduğunun altını çizer.[77]

Militarizmin, bugünkü anlamıyla, milliyetçilikler çağından önce ortaya çıktığını iddia etmek tarihsel olguları bugünün perspektifinden değerlendiren *prennialist* bir bakış açısının sonucudur. Milliyetçi analistlerin iddia ettiğinin aksine Türk halk edebiyatı geleneğine ait metinler olan Battal Gazi, Köroğlu, Dede Korkut Hikâyeleri gibi askerî başarıların art arda sıralandığı metinlerde ise vurgulanan henüz millet değil, din ögesidir. Örneğin, Dede Korkut hikâyelerindeki dinî motifleri incelediği çalışmasında Adem Tutar, İslamiyet öncesi Türk inanışları ve İslam'a dair

[76] Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, 42. Baskı, İstanbul, 2009, s. 41.

[77] Murat Belge, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s. 176. Benzer şekilde, İdris Küçükömer Osmanlı'da tımar ve zeametlerden belli miktarda asker yetiştirilmesi zorunluluğunun bir sonucu olarak "üretim örgütü üstüne *oturtulmuş* bu çeşit askeri ile imparatorlu[ğun], devamlı bir *yarı seferberlik halinde*" olduğunu; bunun da "Osmanlı devletinin *asker-devlet* yapısını" belirlediğini kaydeder, ancak militarist bir toplumsal yapıdan söz etmez. İdris Küçükömer, *Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması*, Profil Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2013, s. 45 (Vurgular orijinal).

pek çok izler tespit etmiştir. Hikâyelerde "Tanrı kültü, dağ kültü, ağaç kültü, su kültü, ata kültü, Allah inancı, peygamber inancı, Kur'an-ı Kerim inancı ve ibadet"[78] gibi öğelerin iç içe kullanıldığı görülür. Burada, tespit edilmesi gereken sorun Cumhuriyet elitinin Osmanlı öncesi Türklerinde görmek istedikleri seküler toplum yapısının, cengâver ve savaşçı millet algısının otantik metinlerle doğrulanmıyor oluşudur. Yeni rejim, yaratmak istediği yeni vatandaşa gerekli olan motivasyonu sağlamak için Türklerin en eski ulus olduğunu ve ilk "ordu-millet" olarak tarihe geçtiğini ileri sürerken kuşkusuz bunu geçersiz kılan tarihî olguların farkındaydı. Bu yüzden en büyük imdadı yine yakın mazisinde bulabiliyordu. Bu maziye açılan kapının anahtarı ise kuşkusuz geç Osmanlı dönemi yazarlarının elindeydi.

i. Namık Kemal

Türk edebiyatında vatan ve savaş propagandası Tanzimat neslinin edebî faaliyetleriyle başlamıştır. Bu nesil Batı tarzında bir düşünce sisteminin temellerini atmak için edebiyattan en fazla istifade edildiği bir dönemin eseridir. Şerif Mardin bu dönemde edebiyatın rolünü, "Gerçekten, 'kitap' ne kadar 'hürriyet' yaratıcısı olmuşsa, 'edebiyat'ın da Osmanlı İmparatorluğu'nda millî bir 'bütün' fikrini getirmiş bir toplumsal öge olduğunu görüyoruz."[79] şeklinde ifade etmektedir. Vatan kavramı ilk kez Genç Osmanlılar'la birlikte, özellikle Namık Kemal'in çabalarıyla, romantik hislerle dolu ideolojik bir mekâna dönüşmüştür. "Vatan ve hürriyet şairi" Namık Kemal, *Vatan yahut Silistre* (1873) adlı tiyatro eserinde, Ahmet Cevdet Paşa'nın tespitiyle Türk köylüsünün "vatan" denince aklına getirdiği köy meydanını[80] ortadan kaldırmak için "milli romantizm" içinde değerlendirilebilecek tutkulu bir dil kullanır.[81]

Namık Kemal, Fransızların devrim sonrasında yekpare bir ordu gibi hareket eden yapısının Osmanlılık idealiyle tatbik edilebileceğine inanıyordu. Namık Kemal'in vatan konusundaki hissiyatını düşünceye dönüştürdüğü Tanzimat'ın ilanından sonraki ilk makalesinin "Hubbü'l-Vatan Mine'l-İman" adlı makalesi

[78] Adem Tutar, "*Dede Korkut Kitabı'nda Dini Motifler*", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 1996, ss. 241-254.
[79] Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2002, s. 86.
[80] Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Yay. haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, 1980, s. 114.
[81] Namık Kemal, *Vatan yahut Silistre*, Yay. haz. İlhan Bahar, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2011, s. 46.

olduğu düşünülmektedir. Burada, Osmanlı milleti olarak görülen vatandaşlar arasındaki bir dil ve fikir birliğine, vatanı sevmenin imandan olduğunu vazeden hadisten gelen akidenin de eklendiği görülmektedir. "Bu makalede vatan mefhumu ve vatan kelimesi üzerinde ısrar ediş, onun Kemal'e ait olduğunu farz ettiriyor. Kemal, Avrupa'dan döndükten sonra yazılarında aynı şeyi ısrar eder."[82] diyen Mehmet Kaplan, Namık Kemal'in düşüncelerinin *Vatan yahut Silistre*'nin (1872) bütün satırlarına dağıtıldığını belirtmektedir.

Namık Kemal "Hürriyet" başlıklı makalesinde[83] Fransız ulusal marşı *La Marseillaise* üzerinden romantik bir vatan savunması tablosu çizmeye çalışmıştır. Marşın ilk kıtasının çevirisini de verdiği makalede Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre kendisinde gördüğü fazla heyecanların da etkisiyle[84] ateşli bir vatanseverlik söylemi geliştirmiştir. Namık Kemal "Marsilyalı" anlamına gelen ve aslında Namık Kemal'in düşündüğü gibi vatansever fikirlerden çok devrimci idealler besleyen ve bu yüzden de III. Napoléon döneminde bir süre yasaklı kalan marşın ilk kıtasını şu şekilde çevirmiştir: "Ey ehl-i vatan gel gidelim şan günüdür bu / Zulm açtı yine karşımıza kanlı âlemler".[85] "Vatan Türküsü"nde söz konusu marşın etkileri açıktır. Ancak Namık Kemal'in Osmanlı vatanseverliği, Fransız marşından farklı olarak kuvvetli bir fedakârlık, ölüm ve şehitlik vurgusuyla yüklüdür. Vatan uğruna ölmenin adeta *nomos'*laştığı bu eserde vatandaşların hayat hakkından önce vatanın bekası gelir ve bu nedenle de şiddet şiirin dil ve anlam kabından taşar. Eserin sonuna gelindiğinde İslam Bey ve Zekiye'nin kavuşması üzerine askerlerin bir ağızdan söyledikleri marşın başındaki ulusal coşkunun yerini sona doğru ölümü hiçe sayan bir pervasızlık alır.[86]

Namık Kemal yarım kalan tarihî romanı *Cezmi'*de (1880) de "vatan uğruna ölümü" yüceltir. At binme, silah kullanma konusunda son derece yetenekli bir genç

[82] Mehmet Kaplan, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1948, s. 74.
[83] Namık Kemal, "Hürriyet", *Hürriyet*, Londra, 2 Ağustos 1869, s. 1-2.
[84] Ahmet Hamdi Tanpınar, "Namık Kemal'in Hayatı ve Eserleri", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2011, s. 226.
[85] Namık Kemal, "Hürriyet", *Hürriyet*, Londra, 2 Ağustos 1869, s. 1.
[86] Önder Göçgün, *Edebiyat ve Fikir Dünyamızda Namık Kemal*, Atatürk Kültür Merkezi, 1. Baskı, Ankara, 2009, s. 96.

olan Cezmi'nin eğitimini ve yetiştirilmesiyle özel olarak ilgilenen babası gibi "asker oğlu asker" olan amcası ona askerlik hakkında bütün bildiklerini aktarır:

> "Askerliğin şânı gülerek ölmek ve hatta ölürken bile gülmektir. Asker gözyaşını, şehit olduğu zaman vücudunu süsleyen yahut düşmanını öldürdüğü zaman kılıcından o düşmanın üzerine dökülen kan damlalarında görür. Asker gerçekten asker ise, mezarının en karanlık köşesinde cennete (açılan) bir pencere bulur. Asker gerçekten asker ise, bedeni topraklar altında yatarken ruhunun gökyüzünde, adının halkın övgülü dilinde gezineceğini düşünür de yerin altını üstüyle eşit ve belki de altını üstünden daha üstün görür. Asker gerçekten asker ise, rahat döşeğinde ölüp de şöylece bir mezara atılıvermek ile şân meydanında şehit olarak mezara bedel bir milletin kalbinde yatmak arasında ne kadar fark olduğunu pek kolay bilir."[87]

Ölümün hayatın yerine konarak olumlandığı, şehitliğin en yüce şeref olarak görüldüğü bu militarist anlayış "vatan"ı her türlü değerden, vatan sevgisini her türlü sevgiden yüksek kılmakla kendini normalleştirir. Nitekim ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, savaşlarla geçen geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde Namık Kemal'in mirası egemendir. Şehsuvaroğlu bununla ilgili olarak Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Anadoluculuk ve Kemalizm düşünceleri için onun bir "nirengi noktası" oluşturduğunu yazar.[88]

Cemil Meriç, "Namık Kemal'i takip eden bütün şair ve ediplerin onun çocuğu,"[89] olduğunu belirtirken Kurtuluş Mücadelesi sırasında yazdığı hikâyelerle Milli Edebiyat'a moral/motivasyon desteği sağlayan Yakup Kadri Karaosmanoğlu da Namık Kemal'den geriye kalan mirasın sahipsiz kalışından yakınır.[90] Kendisinden sonraki nesiller üzerinde büyük bir etki gösterse de Namık Kemal'in çağdaşlarıyla uyum içinde çalıştığını, onları "vatanî" bir edebiyat üretmeye yönlendirmeyi başardığını söylemek güçtür. Onun bir Osmanlı ümmeti ve Osmanlı vatanseverliği inşa etmek için çağdaşlarını cesaretlendirmek amacıyla yazdığı mektuplar Ahmet

[87] Nâmık Kemal, *Cezmi*, Yay. haz. Yakup Çelik, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003, s. 62.
[88] Lütfü Şehsuvaroğlu, *Milliyetçilik ve Namık Kemal*, Elips Kitapları, Ankara, 2008, s. 86.
[89] Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, s. 94.
[90] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Edebiyatımız Niçin Vatanperverâne Âsârdan Mahrumdur?", *Rübâb*, S. 50, 7 Mart 1329, ss.102-104.

Hamdi Tanpınar'ın Namık Kemal külliyatının en beğendiği ürünleri arasındadır.[91] Onun edebî mirası içinde Selahaddin Eyyubi, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim'e yer vererek bir Türk-İslam *pantehon*'u inşa ettiği *Evrak-ı Perişan*'ın[92] (1872), İstanbul'un fethini anlattığı *Barika-i Zafer*'in (1872), Osmanlı tarihinden kahramanlık tabloları çizdiği *Silistre Muhasarası* (1873) ve *Kanije*'nin (1874), hatta yarım kalan *Osmanlı Tarihi*'nin (1888) özel bir yeri vardır.

Ancak onun genç nesilde gördüğü miskinlik Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati edebiyatında tam bir ilgisizliğe dönüşecektir. Milli Edebiyat dönemine kadar onun gibi kitleleri etkisi altına alan bir kalem bulamayan Türk edebiyatı Namık Kemal'e kuşkusuz çok şey borçluydu. Türk edebiyatında "ordu ve edebiyat" arasında organik bir bağ kurularak ortaya konan üretimde önemli payı olan Namık Kemal, imparatorluktan ulus-devletleşmeye giden sürecin edebî cephesini takviye eden Türkçü/Turancı edebiyat için, istemsiz de olsa, yol gösterici işaretleri bırakarak gözlerini yumduğunda Osmanlılık ve İslamcılık hareketleri imparatorluğun kurtuluşunu getirecek birleştirici ve azmettirici ruh olarak savaş alanlarında dolaşmaya devam ediyordu.

ii. Mehmet Emin Yurdakul

Kendisiyle ilgili hemen bütün kaynaklarda, aşağı yukarı benzer gerekçelerle "milli şair"[93] olarak tanımlanan Mehmet Emin [Yurdakul] için çarpıcı ve radikal bir ifadeyle "tek kişilik propaganda ordusu"[94] diyen Erol Köroğlu'nun dayanak noktası, rakamlarla da ortaya koyduğu gibi, çok sayıda basılarak orduya dağıtılan kitaplarıdır. Nitekim, Milli Edebiyat gibi yeni bir akımın öncü isimleri arasında yer alan bir

[91] Ahmet Hamdi Tanpınar, "Namık Kemal'in Hayatı ve Eserleri", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2011, s. 235. Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu mektuplar hakkında şöyle der: "Namık Kemal, tarihe 93 Muharebesi diye geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında, Recâizade ile Abdülhak Hâmid'e yazdığı mektuplarında âdeta vatanî şiir yazmaları için yalvarır. Kemal inanmaktadır ki böyle bir devirde vatana iki şeyin hizmeti olabilir. *Ordu ve Edebiyat*." Kâzım Yetiş, *Nâmık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı İle İlgili Görüşleri ve Yazıları*, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996, s. 51-52 (Vurgu bana ait).

[92] Ayrıntılı bilgi için bkz. İskender Pala, *Namık Kemal'in Tarihî Biyografileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

[93] Örneğin bkz. Hüseyin Namık Orkun, *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, İstanbul, 1979, s. 60.

[94] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 287.

şairin, orduya dağıtılan kitapların aranan ismi hâline gelmesi başka bir durumla izah edilemez.

Mehmet Emin'in "milli şair" unvanı, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in "milli hatip"liği gibi milli davaya hizmet ettiği ölçüde kendisine layık görülmüştür. Bu nedenle işlevseldir ve bugün Mehmet Emin'in bir edebiyatçıdan çok bir Türkçü olarak anılmasının sebebi de budur. Mehmet Emin döneminin aşırı politize ortamının aradığı isimdi ve tam bir aksiyon adamıydı: Türk Ocağı'nın yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisini çıkarma fikri ona aittir. Çanakkale Savaşı'nın "şiir ve azametini tesbit ve onu gelecek nesillere nakletmek"[95] için oluşturulan İstanbul Edebî Heyeti'nin başını Ahmet Ağaoğlu'yla birlikte çeker. Türk Ocağı'nın "1 Numaralı Resmî Kurucusu"[96] sıfatıyla yaptığı açılış konuşmasında gençlere ateşli bir söylev veren, "Türkocağı'nın ilk başkanı sayıl[an]"[97] ve ocağın 1918'de ilk kez kurulan 'Hars ve İlim Hey'eti'nde Halide Edip, Hamdullah Suphi, Ahmet Ağaoğlu, Köprülüzade Mehmet Fuat, Hüseyinzade Ali Turan ve Ziya Gökalp gibi isimlerle yer alan ve yine İttihat ve Terakki'nin son kongresinde kongre başkanlığına M. Şemsettin Günaltay'la birlikte seçilen isim hep odur.

Dönemin savaş şartları içinde milli reflekslerin uyandırılmasında ve Namık Kemal vatanseverliğinin Türk milliyetçiliğine evrilmesinde ve daha da geliştirilerek Trablusgarp'tan başlayıp I. Dünya Savaşı'na kadar alınan seri yenilgilerin panzehiri olarak görülen Panturanizm'in kültürel propagandasına dönüşmesinde Mehmet Emin'e büyük görevler düşmüştür. 1898 tarihli *Türkçe Şiirler* kitabıyla Yeni Lisan hareketinin çok erken örneklerini veren Mehmet Emin'in bu çıkışı bir hayli ilgi toplamıştır. Onun başlattığı bu kültürel propaganda İttihat ve Terakki için çok elverişli görülmüş ve şair bu tarihten itibaren çeşitli memurluklara getirilmiştir. İttihat ve Terakki'nin ideolojisine uygun bir savaş, devlet ve vatan övgüsünün basit ancak coşkulu bir anlatımla verildiği şiirlerini I. Dünya Savaşı sırasında *Ey Türk Uyan* (1914) ve *Türk Sazı* (1914) adlarıyla yayımladıktan sonra *Tan Sesleri* (1915), *Ordunun Destanı* (1915), *Dicle Önünde* (1916) kitaplarıyla "Biz Nasıl Şiir İsteriz?" şiirinde en baştan ilan ettiği sosyal yaklaşımdan gittikçe uzaklaştığı görülür. Bu

[95] Tevetoğlu, a.g.e., s. 47.
[96] Tevetoğlu, a.g.e., s. 35.
[97] Tevetoğlu, a.g.e., s. 33.

kitaplarındaki şiirlerinde çıkış noktası yaptığı halkçılığını sivil bir militarizme dönüştürme çabası sezilir. Savaşın kaybedildiğinin iyice belirginleştiği dönemde propaganda içeriğini bir miktar azaltarak daha insani manzaralar çizdiği *Hastabakıcı Hanımlar* (1917) kitabından sonra, daha önce yayımladığı şiirlerini bazı değişiklikler ve eklemelerle *Turan'a Doğru* (1918) ve *Zafer Yolunda* (1918) adıyla yeniden yayımlamıştır.

Halkın hamaset duygularını ayakta tutan, başlıklarında Türklüğe vurgu yapan şiirlerinin Türkçülüğün geri planda tutulduğu II. Abdülhamit döneminde bile sansüre uğramaması[98] Mehmet Emin'le başlayıp gelişen Türklüğü ve kahramanlığı öven şiirlere olan ihtiyacı göstermesi açısından kayda değerdir. Çok az Türkçü şair Mehmet Emin kadar güçlü ve coşkulu şiirler yazabilmiştir. Mehmet Emin'in tarih dışı Türklük düşüncesi dönemin milliyetçilik hassasiyetlerini beş bin yıl öncesine götürecek kadar kuvvetlidir. Türk Yurdu'na ithaf ettiği "Ey Türk Uyan"da, "Ey milletim! Sen bundan tamam beşbin yıl evvel / Altaylar'da yaşarken / Tanrı'n sana dedi ki, 'Ey Türk ırkı, bu yerden / 'Güneşlere süzülen kartal gibi uç, yüksel!"[99] Bir sonraki bölümde değineceğimiz Ziya Gökalp'in kan bağı ve kafatası yerine din, dil ve ahlak gibi kültürel özellikler üzerine kurulu milliyetçilik sisteminden farklı olarak Mehmet Emin'in eserlerinde belirli tonlarda soy milliyetçiliğinin izlerine rastlanır. *Türkçe Şiirler*'in üçüncü şiiri olan ve yine 1897 Yunan Savaşı sırasında yazılmış "Yunan Sınırını Geçerken"de, "En güzel yüz bize çirkin, biz severiz Türk yüzü. / En iyi öz bize fenâ; biz isteriz Türk özü. / Milletimiz alkışlarız: anıldıkça Türk sözü. / Biz Türkler'iz; biz bu kanla, biz bu adla yaşarız!"[100] diyerek aynı anda hem tine hem kana dayalı bir özcülük düşüncesi sergiler.[101]

---

[98] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 291.

[99] Fethi Tevetoğlu, *Mehmet Emin Yurdakul*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 163.

[100] Mehmet Emin Yurdakul, *Türkçe Şiirler* Yay. haz:. Hasan Kolcu, Fatih Kıran, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 33.

[101] İnci Enginün, Mehmet Emin'in şiiri hakkında şunları kaydeder: "Yunanlıların saldırışı üzerine şiirlerini yazmaya başlayan Mehmet Emin, askerleri, onların da arkalarında bıraktıkları aileleri ve cephedeki başarılarını anlatırken, kahramanlıktan merhamete kadar bütün duyguları işleme fırsatı bulur. Bu şiirlerinden bir kısmını *Servet-i Fünun*'da yayımlayan Mehmet Emin, çok hassas bir noktaya dokunmuştur. Aynı tarihlerde Servet-i Fünun şairleri de benzer konuları işlemektedirler, fakat hiçbirinin dili Mehmet Emin'inki gibi sokaktaki insana hitap etmez." İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012, s.

Mehmet Emin'in kitaplarının binlerce baskı yaparak orduya dağıtıldığı daha önce belirtilmişti. Kışlada, cephede, askerî hastanelerde böyle yaygın bir dolaşıma sahip eserlerin içeriği de asker ve orduyla ilgili olmak zorundaydı. Şairin *Türkçe Şiirler*'de yer alan ve şöhretini büyük oranda borçlu olduğu "Anadolu'dan Bir Ses yahut Cenge Giderken" şiirinde yukarıda işaret edilen ırk düşüncesine din ögesi de eklenmiştir: "Ben bir Türk'üm; dinim, cinsim uludur".[102] Ne var ki, I. Dünya Savaşı'nın bitimine doğru Arap cephelerinde karşılaşılan milliyetçilik hareketleri ve alınan kötü sonuçlarla Mehmet Emin'in şiirlerindeki İslami içerik gitgide silinmiş ve 1915 tarihli *Tan Sesleri* kitabının 1918'deki baskısı *Turan'a Doğru* adıyla yeniden yayımlanmak üzere yerini Turancı ögelere terk etmiştir.[103]

575-576. Gerçekten de *Servet-i Fünun* dergisinin 1897 Türk-Yunan (Teselya) Savaşı için hazırladığı 1313 tarihli Nüsha-i Mümtazesi'nde yayımlanan yazı ve şiirlere bakıldığında Mehmet Emin'inkiler kadar halka inilmese de genel anlamda Servet-i Fünun edebiyatı düzeyi için daha anlaşılır bir dilin yakalandığı görülür. Derginin imtiyaz sahibi Ahmet İhsan Bey'in önsözünde hazırlanış sebebini, "*...şu emniyye-i hayriyyemizi hızla husule getirmek için varid-i hatır olan ilk vasıtaya tevessül ettik. Bu nüsha işte o teşebbüsümüzün semeresidir...*" şeklinde açıkladığı özel sayıda söz konusu giriş yazısıyla birlikte toplam otuz üç eser bulunmaktadır ve bunların yalnızca on dördü özel sayının çıkmasına neden olan savaşla ilintilidir. Bu eserler şunlardır: "Askerlik-Osmanlılık", "Kırmızı Merkublar" (Recaizâde Mahmut Ekrem), "Bir Yunan Generalinin Tefekkürat ve Tahayyülatı" (Samipaşazâde Sezai), "Vasiyet" (A. Nadir), "Osman" (Uşşakizade Halid Ziya), "Nakiye Hala" (Ahmet Hikmet), "Osmanlılıkta Askerlik" (Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden Ali Rıza), "Şefkat" (H. Nâzım), "Osmanlılarda Muhabbet-i Vataniyye" (Nijat Ekrem), "Milano'dan Geçerken" (Rüştü Necdet), "Ordu-yı Hümayûnda Bir Şair" (Abdülhak Hâmid), "Topal" (Hüseyin Cahid), "Eytam-ı Şühedaya" (Cenab Şehabettin) ve "Hasan'ın Gazası" (Tevfik Fikret). Ahmet İhsan aynı önsözde Nüsha-i Mümtaze'ye giren diğer yazıların varlığını şu şekilde açıklamaktadır: "*Nüsha-i mümtazemiz esasen "Servet-i Fünun" heyet-i daime-i tahririyesiyle gazetemize ihda-yı asar buyuran üdeba-yı kiram tarafından muharrer makalat ve manzumat ile tertip ve tezyin olunarak bilahare varid olan birkaç parça eser-i nefis de bunlara mezc ve ilave edilmiştir*." *Servet-i Fünun Nüsha-i Mümtazesi*, İstanbul, 1313 (1897). Türk edebiyatında Teselya Savaşı'nı (1897) konu alan ve savaştan kısa süre sonra yayımlanan dört roman için ayrıca bkz. Ahmet Mithat, *Gönüllü*, Tercüman-ı Hakikat Gazetesi-Kırkambar Matbaası, Dersaadet, 1314 (1898); Ahmet Rasim, *Asker Oğlu*, Malumat Matbaası, Kostantiniyye, 1315 (1899); Abdullah Zühdü, *Şanlı Asker*, Mihran Matbaası, İstanbul, 1315 (1899); Fazlı Necip, *Dilâver*, Osmanlı-Asır Matbaası Şirketi, Selanik, 1318 (1901). Teselya Savaşı'nın Türk edebiyatındaki yeriyle ilgili tez çalışmaları için ayrıca bkz. Erol Ülgen, "1897 Türk-Yunan Savaşının Türk Şiirindeki Akisleri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1993; Cafer Şen, "1897 Osmanlı-Yunan Muhârebesi'nin Türk Edebiyatındaki Akisleri", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1997.

[102] Mehmet Emin Yurdakul, *Türkçe Şiirler* Yay. haz. Hasan Kolcu, Fatih Kıran, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 31.

[103] Dönemin Turancı ideolojiye sahip diğer başlıca (kurmaca ve kurmaca dışı) eserleri şunlardır: "Halide Edip [Adıvar], *Yeni Turan* (1912); Mehmet Ali Tevfik, *Turanlının Defteri* (1914); Ömer Seyfettin, *Yarınki Turan Devleti* (1914), *Mektep Çocuklarına Türklük Mefkûresi ve Millî Tecrübelerden Çıkarılmış Amelî Siyaset* (1914); Mehmet Fuat [Köprülü], *Turan'ın Kitabı, Ahlâkî ve Medenî Musahabeler* (1917), Müfide Ferit [Tek], *Aydemir* (1918).

Milli refleksler konusunda doğru zamanda doğru hamleyi yapmayı bilen Mehmet Emin'in "Ey Türk Uyan" şiirinin sonunda tekrar ettiği uyanma çağrısı milli edebiyat, milli iktisat ve milli bilinci sağlayacak kişilerden önce hepsinin teminatı olarak görülen askere yönelir: "Bir asker ol, silahını tak kuşan; / Bir şair ol, milliyeti dalgalat; / Bir işçi ol, ocağını yak, kıskan; / Bir âlim ol, hakikati parıldat!.."[104] Mehmet Emin'in İstanbul Edebî Heyeti'yle 1915'te çıktığı 10 günlük Çanakkale gezisinin izlenimlerinden yola çıkarak kaleme aldığı "Çanakkale Gazileri" şiiri aynı yıl *Ordunun Destanı* adıyla kitaplaşır. Mehmet Emin'in bu ve vatan/ordu özdeşleşmesi kurduğu diğer bütün şiirlerinde canını ve malını seve seve feda etmeye hazır, vatansever askerler şiddet ve ölüm dolu savaş sahnelerinde bir bayram yeri coşkusuyla savaşırlar: "Şu dağlarda, şu bellerde geçmişlerle yarıştık. / Yaylım ateş eyliyerek düşmanlarla çarpıştık. / Kanlar saçtık, yara aldık, devlet için çalıştık. / Koç-yiğitler! Yiğit kimdir? Korkak kimdir, seçelim!"[105] Atalarıyla yarışan Türk askerinin kahramanlığının ve cesaretinin kökenleri daha önce de belirtildiği gibi "ulusal öz"de ve tarih öncesindedir. Yeni Türk nesillerinin yapması gereken tek şey o özü bulmaktır: "Haydi yavrum, kendine sen de 'yiğit er' dedir; / Büyüdüğün gaziler ocağına can getir; / O cenkleri kazan ki, senin büyük 'Türk' adın / Yedi-iklim dört bucak içer'sine ün salsın; / Beşyüz yıllık ecdadın / Kabirlerde titreyen kemikleri öç alsın."[106]

Bazı şiirleriyle eski Türklere ve mitolojiye dayalı epik bir destan yaratmaya çalışan Mehmet Emin, "Ey ırklara altun destan yazanlar!"[107] diye söz ettiği büyük komutanlardan ve "Ey Türk Uyan" şiirinde İslamiyet öncesi ve sonrası kahramanlardan oluşan anakronik bir resmigeçit sahnesi kurar.[108] Aynı şiirde Türklerin sanata bilime ve medeniyete yaptığı katkılar, dünya tarihindeki yeri ve etkisi gururla dile getirilir. I. Balkan Savaşı'nda (1911) alınan ağır yenilginin ardından kapanan Avrupa macerası karşısında Türk aydınının bir çıkış kapısı olarak gördüğü Turan düşüncesi Mehmet Emin'in şiirleriyle Milli Edebiyat envanteri içine iyice yerleşir. Ruslara meydan okuyan cesur bir sesle kaleme alınmış "Aç Bağrını

[104] Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri-1, Şiirler*, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, Ankara, 1969, s. 142.
[105] "Tırhala Kal'asına Bayrak Diktikten Sonra", Tansel, a.g.e., s. 26.
[106] "Ya Şehit ol Ya Gazi", Tansel, a.g.e., s. 92.
[107] "Irkımın Türküsü", Tansel, a.g.e., s. 108.
[108] "Ey Türk Uyan", Tansel, a.g.e., s. 133.

Biz Geldik" şiiri savaşın devam ettiği 1915 yılında yayımlanır ve iki kıtası marş olarak bestelenir: "Ey sevgili memleket / Aç bağrını biz geldik; / Sana necat, hürriyet / Vermek için yükseldik. // Aç bağrını Oğuz'un / Toprakları can bulsun; / Evlatları Moskof'un / Zincirinden kurtulsun."[109] Mehmet Emin'in şiirleri propagandayı yaygınlaştırma, toplumun tümüne yayma çabası içinde de değerlendirilebilir. Milli heyecanları ölüm-kalım mesabesine getiren çağrısı genç yaşlı, kadın erkek herkes için geçerlidir. "Ninni" şiirindeki, "Ninni, büyük günler geldi ninni; / Irkın seni çağırıyor ninni; / Bir ilâhi ses yükseldi ninni; / Turan diye haykırıyor ninni."[110] dizeleri Yurdakul'un seslenişini beşikten mezara yaydığını gösterir. "Her bucağı bir mezarlık ve bir yangın yeri"[111] olarak tasvir edilen; dini, dili, namusu, yaşam hakkı tehlikede olduğu hissettirilen vatanın erkek yurttaşlarından kin, öç, intikam gibi tepkiler vermeleri beklenmekte; kadın ve çocuklara ise askere destek olmaları emredilmektedir. *Tan Sesleri* (1915)'nin ikinci baskısına eklenen "Ey İğnem Dik" şiirinde kadınlar topyekûn savaşın gönüllü levazımatçıları olarak boy gösterir: "Ey iğnem dik! Askere / Giyecekler yetiştir / Sınırdaki erlere / Hizmet aziz bir iştir! / Ey iğnem dik! Biçtiğim ay yıldızlı al bayrak, / Bütün Turan-ili'ne gölgesini yayacak!.."[112] Yurdakul, soy milliyetçiliğine varan görüşlerini sosyal Darwinci tezlerle beslediği şiirlerinde de hayatta kalma mücadelesinin kol gezdiği bir kozmoloji çizer: "Yemek, yenmek! […] İşte budur yaşamanın kanunu! / Seni yerler, yemez isen sen onu; / Böyle doğar, böyle ölür mahlukat."[113]

Örneklerin bolluğundan da anlaşıldığı gibi, Mehmet Emin'in şiirlerinde milliyetçi/militarist içeriği tespit etmeye yönelik bir zorluk yaşamak mümkün değildir. Nitekim onun şiirindeki bu eğilimleri saptamak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Eserlerinden yola çıkarak bir portresini oluşturmaya çalıştığımız Mehmet Emin, Türk düşünce sisteminde kültürel milliyetçiliğin bir tarafa bırakılarak etnik Türkçülüğün yerleşmesinde rol oynayan önemli isimlerinden biridir. Türk Ocakları'nın 1912 tarihli nizamnamesinin 2'nci maddesinde "en çok yardıma muhtaç bölge" ekseninde yaşanan tartışmalarda ocağın faaliyet sahasıyla ilgili "bilhassa

[109] "Aç Bağrını Biz Geldik", Tansel, a.g.e., s. 147.
[110] "Ninni", Tansel, a.g.e., s. 244.
[111] "Ey Türk Uyan", Tansel, a.g.e., s. 131.
[112] "Ey İğnem Dik", Tansel, a.g.e., s. 160.
[113] "Yaşamak Kavgası", Tansel, a.g.e., s. 79.

Türkiye"[114] ifadesinin bir süreliğine kaldırılmasını sağlayan, Turan'a müştak, *irredentist* düşüncelere sahip Türkçülerden biri olduğu ayrıca kaydedilmelidir.

iii. Ömer Seyfettin

Ömer Seyfettin ordudan ayrıldıktan sonra *Hüsn ve Şiir* dergisini Ali Canip ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin maddi desteğini sağlayan Ziya Gökalp'le birlikte dönüştürerek çıkardığı *Genç Kalemler* (1910-1912) dergisi ile Selanik'in İstanbul'a kıyasla denetimden uzak ve özgür ortamında edebiyat hayatına girdi. "'Dilde ve edebiyatta 'millî benliğe dönüş' ruhunu benimsemiş"[115] dergi, o yıl Diyarbakır'dan Selanik'e geçtikten sonra İttihat-Terakki çatısı altında geniş bir gençlik kitlesini etrafına toplayarak faaliyetlerine başlayan Ziya Gökalp'in "Yeni Hayat" düşüncesinin bir bakıma edebiyata uygulanmasıydı ve derginin ortaya çıkardığı "Yeni Lisan" hareketi ve ondan mülhem Milli Edebiyat akımı Türkiye'nin uluslaşma evresine tekabül eden edebiyat olarak kayıtlara geçecekti.

Edirne Askerî İdadisi ve sonrasında İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'deki "sert askerlik havasının" Ömer Seyfettin'in kişiliğine ve edebiyatına etkilerini tespit eden Tahir Alangu, yazarın Balkan Savaşları'ndan önce ordudan ayrılarak Selanik'e geçişini "İrtica Haberi" adlı öyküsünde anlattığını kaydeder.[116] Ali Canip'le el ele vererek bir dil devrimi gerçekleştireceği *Genç Kalemler*'e kadar kaleme aldığı şiir, çeviri ve makale türündeki eserlerinden ayrı olarak şimdiye kadar tespit edilebilen iki telif eserinden biri olan "At" adlı öyküsünde Ömer Seyfettin'in kahramanını at üstünde görürüz. Alangu'nun birçok biyografik unsur içerdiğini belirttiği bu öyküde atın üstünde dörtnala gitmenin zevkini duyumsayan bir subayın eski zaman süvarilerinin devrine yetişememiş olmaya hayıflanması bir tür şiddet ve kaba kuvvet özlemiyle birlikte verilir. Subayın "silahsız, kansız ve azametsiz olduğu kadar, harap edici olan medeniyet mücadelesinde" ve "pis bir barış dünyasının içinde"[117] hissettiği sefalet ve eski güzel günlere özlemle atını kırbaçlayışı birçok öyküsünü "bir zabitin

[114] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 241.
[115] *Genç Kalemler Dergisi*, Yay. haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2014, s. XIX.
[116] Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 2010, s. 149.
[117] Alangu, a.g.e., s. 133.

cep defterinden" derleyen Ömer Seyfettin'in *Genç Kalemler* hareketini başlatmasının öncesinde içinde yaşadığı çağa dair düşüncelerini ele verir. Eski fetihler, destansı kahramanlıklar çağı artık çok geride kalmıştır. Ömer Seyfettin'in "Türklerin yaşamak hakkı yokmuş"[118] serzenişinde, imparatorluğu üç yüz yıl elinde tuttuğu topraklardan çıkmak zorunda bırakan Balkan Savaşları'na acı ve esefle karışık bir kahırlanma vardır.

Ömer Seyfettin'in sözünü ettiği "yaşamak hakkı," başka bir deyişle "hayat hakkı" konusu milliyetçi paradigmada önemli bir yer tutar. Emperyalizm modelinin dağılıp kendi içinden ulus-devletleri doğurmaya başladığı 19'uncu yy.'da savaşlar da "fetih-işgal" ikiliğinden çıkıp hayatın bütününü kapsayacak alanlara yayılmıştır. Savaşlar topyekûnlaştığı ölçüde bir var olma/var kalma durumuna dönüşmüştür. Bu dönemde, ulus-devletler 18'inci yy.'da Fransız ve Amerikan devrimleriyle ortaya çıkan "cumhuriyetçi yurtseverlik"ten farklı, saldırgan, şiddet yüklü ve faşizan bir etnik milliyetçiliğe ihtiyaç duymuşlardır.[119] Milliyetçi/muhafazakâr ideolojiler, bu arayışla uyumlu olarak, bilimsel alanda getirdiği devrim niteliğindeki etkisi çoğu dinsel gerekçelerle göz ardı edilen Charles Darwin'i ve evrim teorisini sosyal alanda çok elverişli bir araç olarak değerlendirmişlerdir. Böylece, 19 ila 20'nci yy.'ın milliyetçilik tezahürü dediğimiz bir sosyal militarizm doğmuştur. İdeolojik altyapısını milliyetçi/emperyalist düşünceye dayandıran sosyal Darwinizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen olduğu topraklarda adeta bir deney alanına kavuşmuştur. Bağımsızlık mücadelesi veren uluslar ve onlara nispeten uluslaşmada geciken Türkçüler Nietzsche, Darwin ve Spencer gibi isimlerin eserlerindeki "güç istenci" ve "en güçlünün hayatta kalması ilkesi"ni birbirleriyle girdikleri amansız bir yarışın kuralları olarak görmüşlerdir. Ömer Seyfettin de milliyetçilik/militarizm dozunu yükselttiği öykülerinde sosyal Darwinci düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur.

[118] Ömer Seyfettin, *Balkan Harbi Hatıraları*, Yay. haz. Tahsin Yıldırım, DBY Yayınları, İstanbul, 2013, s. 132. Aynı savaşta redif taburu kumandanı olarak görev yapmış ve Bulgarlara altı ay süreyle esir düşmüş bir asker-yazar olan Raif Necdet'in hatıraları için bkz. Raif Necdet Kestelli, *Ufûl*, Şule Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002.

[119] Ayrıntlı bilgi için bkz. Maurizio Viroli, *Vatan Aşkı*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, (IV. ve V. Bölümler).

Nitekim, Ömer Seyfettin'in "zamanın ruhu"ndan kaynaklı ve "milli benlik çağrısı" gereği olduğu söylenerek gerekli bulunan bu hınç, kin ve intikam içeriği[120] yazarın makale ve öykülerinde dolaysız bir saldırganlığa dönüşür. Yukarıda, Türkçü düşünürlerin geç kalındığına hükmettikleri uluslaşma yolunda toplumsal bünyeye hız kazandırmak için yüksek dozlarda militarizm enjekte ettikleri belirtilmişti. Silah üstüne yemin etme gibi ritüellerin uygulandığı kuruluş günlerinden iktidarı ele geçirmek için gerçekleştirdiği silahlı suikastler ve baskınlara kadar militarist bir organizasyon şeması izleyen İttihat ve Terakki'nin sosyal Darwinci umdelerinin etkisinin fazlasıyla hissedildiği yazılarında barış ve savaş konusundaki düşüncelerini paylaşan Ömer Seyfettin, "1) Milletleri harp değil sulh mahveder. 2) Sulh'cu ve sükûn'cu bir millet ikinci bir milletin hücumuna maruz kalmasa bile kendi kendine taaffün eder"[121] demektedir. Ömer Seyfettin, kendisiyle aşağı yukarı aynı dönemde yaşamış Fütüristler'in manifestosuyla uyumlu fikirlerini muhtemelen daha önce belirttiğimiz filozof ve yazarların eserlerinden alıyor, aktüaliteye ve günün siyasi konjonktürüne uydurarak çok verimli bir şekilde yeniden üretiyordu.

Yazıldığı dönemde çocuk okuyucu kitlesini hedef almasalar bile bugün Türk çocuk edebiyatının kanonik sayılan örneklerinin ciddi bir kısmı Ömer Seyfettin'e aittir. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın "ideal çocuk" üretimindeki milliyetçi hassasiyetleri artıran etkisini incelerken Ömer Seyfettin'i çağdaşlarından ayrı şekilde ele alan Öztan, yazarın bugün de aynı geniş okuyucu kitlesine hitap ettiğini belirtirken onun edebî başarısına da işaret etmiş olur.[122] Gerçekten de, Milli Edebiyat'ın kanatları altında palazlanan Türk çocuk edebiyatı milliyetçi propaganda içeriğinden asla tümüyle azade olmamıştır. Örneğin, "Primo: Türk Çocuğu" gibi ulusal pedagojinin önemli eserlerinden biri olan "Beyaz Lale" öyküsünde de Bulgar komutan Radko'nun işlediği bütün savaş suçları, fecaat ve şenaatler ulusun var olması için gerekli görülür ve bu görüş Ömer Seyfettin'in çocuklar için ders veren bir amca üslubuyla kaleme aldığı "Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi" yazısındaki şu düşüncelerle birebir örtüşür:

---

[120] Ebru Burcu, "Ömer Seyfettin'den "Millî Benliğe Dönüş" Çağrısı: Primo Türk Çocuğu", *Bilig*, S. 30, Yaz 2004, ss. 141-149

[121] Ömer Seyfettin, *Türklük Üzerine Yazılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 24.

[122] Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 52-53.

> "Milletlerin mefkûreleri daima taarruzîdir. Tedafüî ve korkak düşünceler mefkûre sayılmaz. Bir milletin taarruzî ve millî bir mefkûresi olmazsa o millet korkak ve emelsizdir. Zayıftır. Allah'ın kanunu cezasını verir. O kanun da:
> *Ezmeyen ezilir*..."[*sic*][123]

Aynı yazıda, "Bir çocuk nasıl Türk milliyetperveri olur?" sorusunu maddeler halinde cevaplayan Ömer Seyfettin milliyetçi Türk çocuklarının Türkçeyi sevdiklerini, dillerini konuşup yaygınlaştırdıklarını, milletlerini din gibi kutsal saydıklarını, Türklük düşmanlarına karşı koyduklarını, askerlik, tüccarlık, sanatkârlık, memurluk yaparak Türklüğe hizmet ettiklerini, vücutlarını "izcilik ve idmanla", bilgi düzeylerini "bilgi ve fenle", hissiyatını "millî mefkûre" ile geliştirdiklerini öğütler.[124] Ömer Seyfettin, düşünce atlasındaki ince, kırmızı militarizm çizgilerini borçlu olduğu Ziya Gökalp'in "mefkûre" kavramını, "umumi hayatı kuvvetlendirmek, dünyadaki galiplerin üstüne çıkarmak, ona yıkılmaz bir istikbal hazırlamak 'Türklük mefkûresi'dir,"[125] diyerek bir güç istencine tahvil eder. Ömer Seyfettin, Gökalp'in "Kızılelma" şiirindeki hayali ülkenin neresi olduğuna cevap aradığı "Kızılelma Neresi?"[126] adlı öyküsünde de Gökalpçi düşünceyle paralellikler kurar ve çocuklar için basitleştirmek adına üç madde sayar: "1) Lisan muhabbeti 2) Millet ve din muhabbeti 3) Vatan muhabbeti"[127]. Kitleyi mobilize etmek kadar "ideal çocuk"lardan "iyi asker"ler üretmek için de edebî verimlerinin bir kısmını çocuklara sarf eden Türkçülerin başında gelen Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin'i derinden etkilemiştir.

Ömer Seyfettin gibi, dönemin yükselen milliyetçiliğini ve zenofobik kaygılarının toplumun geneline olduğu kadar yeni neslin "müstakbel askerleri" olacak çocuklara da yayılması için Türk düşünce ve edebiyat dünyasının önemli isimlerinin katkıları olmuştur. "Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Hüseyin Ragıp ve Mehmet Emin *Çocuk Dünyası*'nda, Yusuf Akçura ise *Talebe Defteri*'nde çocuklara milliyetçilik propagandası yapmıştır."[128] Genel anlamda, Balkan Savaşları'nın

---

[123] Ömer Seyfettin, "Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi", *Türklük Üzerine Yazılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 87.
[124] Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 93.
[125] Ömer Seyfettin, a.g.e., s. 79.
[126] Ömer Seyfettin, "Kızılelma Neresi", *Yeni Mecmua*, C.1, N. 21, 29 Kasım 1917, ss. 418-420.
[127] Ömer Seyfettin, "Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi", *Makaleler 1*, Yay. haz. Hülya Argunşah, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, s. 358.
[128] Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 51.

travmatik etkilerinin atlatılması ve üst üste alınan yenilgilerin "ideal çocuk"un inşasına halel getirmemesi için Türk aydın ve yazarları milli gururu okşayan ve militarist ruhu çağıran eserler vermişlerdir. Türkçülüğün önde gelen bu isimlerinin yanı sıra, "Rodoslu Ahmet Kemal'in "Öç Duygularından"ı, A. Rıza'nın "İntikam Öğüdü", Mehmet Rıfat'ın "İntikam"ı, M. Cemaleddin'in "Türk Öcü", Hüseyin'in "İntikamı Unutma"sı, S. Korkud'un "Türk Gücü" gibi şiirleri çocuklara yönelik didaktik/pedantik dergilerde yayımlanmıştır. Ne var ki, bu şair, öykücü ve orta düzey aydınların hiçbiri Ömer Seyfettin'in öyküde başardığını başaramamıştır.

iv. Ziya Gökalp

Yeni Osmanlılar-Jön Türkler çizgisindeki Türk entelijansiyası ile İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'in kurucu kadrolarına aktarılan mirası temsil eden bir fikir adamı olarak Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul'un pratikte başardığını teoride kavramsallaştıran isimdir. İttihat ve Terakki üyeliğiyle başlayıp Cumhuriyet'in "gayri resmî ideoloğu" olmaya giden iniş çıkışlarla dolu kariyeri gibi Ziya Gökalp'in düşünce yapısında da bir düz çizgisellikten bahsedilemez. I. Dünya Savaşı öncesinde siyasi bir proje olmaktan ziyade romantik bir ideal olarak kalan Turancılığı da, Cumhuriyet döneminde ırka dayalı Türkçülük düşüncesi de o günün şartlarında ivedilikle sistemleştirilmesi gereken Türk milliyetçiliğinin bir türlü tanımlanamayan, sürekli içinde bulunduğu kaptan taşan yapısından kaynaklanmaktadır. Namık Kemal'in mirasına ters düşmeyi göze alarak Osmanlılık ve liberalizm düşüncelerinden kurtulmaya çalıştığında bile tutarlı bir sistem ortaya koyamamış olması Ziya Gökalp'i şiirlerinde iyice hırçınlaştırır.

Türkçülüğün Esasları'nın (1923) ikinci bölümünü ayırdığı Türkçülüğün programı konusunda iktisadi Türkçülük ve korporatizm hakkındaki görüşlerini dile getiren Gökalp'in ekonomik bir modelden çok milli bir kültür korporasyonu öngördüğü görülür. Uriel Heyd, Ziya Gökalp'in ulusal çıkarları belli kısıtlar altında tutan ve ulusa sadakatin ahlak ve uluslararası hukuka takaddüm etmemesini talep eden Batı Avrupalı liberal görüşleri kabul etmediğini göstermek için "müteşair"

sosyoloğun ünlü "Gözlerimi kaparım / Vazifemi yaparım" dizelerinin geçtiği *Vazife* şiirini kullanır:[129]

Ziya Gökalp *Harp Mecmuası*'nın Kasım 1916 tarihli 14. sayısının kapağında kullanılan görselle birlikte yayımlattığı "Asker ve Şair" şiirinde propaganda faaliyetlerine aktif olarak katılmayan şairlere tehdit yollu uyarılarda bulunur. Derginin kapağındaki fotoğraftan bahsederken "Galiçya'da siperinde uyuyan / Bu nefere dikkatle bak, ey şair! / Şair odur, senin yazın hep nesir, / Uyuyan sen, odur sezen ve duyan." sözleriyle iki özne arasında bir karşılaştırma yaptıktan sonra vatanseverliğini takdir ettiği askeri betimler. Fotoğrafta, cephedeki askerin göğsünün üstünde tuttuğu bombayla birlikte uyuduğu görülür: "Bebeğiyle yatan küçük kız gibi / Hep göğsünde durur nazlı bombası."[130] Şiirini, cephede kanını seve seve akıtan askerin destanını yazmaya yanaşmayan şaire üşengeçliği yüzünden en ağır cezanın müstahak olduğu düşüncesiyle bitirir.

Gökalp, makalelerinde gösterdiği itidali şiirlerinde çoğu zaman gösteremiyor; şiddeti, ölümü, kin ve intikam duygularını yüceltici, hırçın eserler kaleme alıyordu. Edebî kısıtlılıklarla malûl, çoğu zaman en ilkel ve saldırgan duygulara hitap edecek kestirme yollar arayan şiirlerinde hücum marşlarının, askerî kıta yürüyüşlerinin ritmi duyuluyordu. Ancak, bu şiirlerde sürekli bir dengesizlik ve uygun adımı bir türlü tutturamayan bir acemilik vardır. Büyük bir ciddiyetle kaleme aldığı çoğu şiirinde okuyanın zihninde elindeki tahta kılıcı sallayan, blöfçü, çocuksu bir kahraman canlanırken, çocuklar için yazdığı şiirlerinde yoğun bir şiddet ve nefret diline kaydığı görülür. Gökalp'in "Çocuklar için" notuyla yayımladığı "İlahî" adlı şiirde kin ve intikam duygusu, "Yüce Tanrı! biz üçyüz bin şehidi, / Unutmadık, sinemizde kinler var! / Kadın, çocuk denilmedi kesildi; / Yemin ettik kalmayacak bir Bulgar!" dizeleriyle hedef göstererek verilir. Aynı şiirde Gökalp, "beş bin yıllık ezeli ordu-millet"[131] tarifiyle tarihin ve 18'inci yy.'dan sonra ortaya çıkan milletlerin dışına çıkardığı Türklere yardım etmesi için Tanrı'dan yardım ister. "Durma Vur!"

[129] Uriel Heyd, *Foundations of Turkish Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökalp*, London: Luzac and Componay, 1950. Akt. Taha Parla, *Social and Political Thought of Ziya Gökalp*, 1876-1924, Leiden, E.J. Brill, 1985, s. 65.
[130] Ziya Gökalp, *Yeni Hayat-Doğru Yol*, Yay. haz. Müjgân Cunbur, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, 1976, s. 38.
[131] Ziya Gökalp, *Kızıl Elma*, Yay. haz. Latif Uğurtekin, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, s. 89-90.

şiirindeki savaş ajitasyonu kendiliğinden ortaya çıkması beklenen kin ve intikam hislerini kutsallaştıran bir dile sahiptir. "Durma, Yunan, durma, kibrini artır! / Türklüğün başına hakaret yağdır! / Uyuyan bir kavme bu zillet azdır!"[132] Yine, *Kızıl Elma* (1914) kitabında bulunan "Asker Duası" adlı şiirde: "Yolumuz gazâ, sonu şehadet, / Dinimiz ister sıdk ile hizmet, / Anamız vatan, babamız millet"[133] dizeleriyle bizim erken Cumhuriyet dönemi edebiyatında tespit etmeye çalışacağımız bütün militarist görüş ve düşünceleri tek üçlükte bir araya getirmiş gibidir.

Ziya Gökalp Cumhuriyet dönemindeki düşüşünü *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1918) eserindeki vurguyu muasırlaşmak üzerinde yoğunlaştırdığı eseri *Türkçülüğün Esasları*'yla (1923) önlemek istedi; ancak eserini tamamlayamadan hayatını kaybetti. İttihat ve Terakki'nin merkez komisyon üyeliği geçmişi Ziya Gökalp'in Cumhuriyet kadrosuna tam anlamıyla girişini her zaman için engelledi. Ancak Gökalp'in Selanik'e gidişinden sonra *Genç Kalemler* dergisinin yazı kadrosuna katılması, Türkçü hareketin en önemli merkezlerinden biri üzerindeki İttihat ve Terakki'nin etkisini pekiştirecek, Türk milliyetçiliğini güçlendirerek edebî anlamda Ziya Gökalp'in kaleminden daha yetkin sayılabilecek isimlere kavuşmasını sağlayacaktı.

v. Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Akif Ersoy'un askere yönelik yazdığı şiirlerinde İslamcı düşüncenin ağırlıklı olarak yer alması onu yukarıda değinilen ve hepsi de Türkçülük akımının önde gelen isimleri arasında yer alan Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'den ayıran önemli bir özelliktir. Mehmet Akif'in dizelerinde imparatorluğun güç kaybına uğramasının temel nedenleri arasında gördüğü İslamî değerlerin toplumsal hayattan geri çekilişine duyulan derin üzüntü kadar klasik İslam anlayışında yeri olmayan inançlara yönelik büyük bir tepki vardır. Onun "Çanakkale Şehitlerine"[134] "Cenk Şarkısı"[135], "Ordunun Duası"[136] şiirleri İslam'ın cihat

[132] Ziya Gökalp, a.g.e., s. 103.
[133] Ziya Gökalp, a.g.e., s. 91.
[134] Mehmet Akif Ersoy, "Çanakkale Şehitlerine", "Cenk Şarkısı", "Ordunun Duası" *Safahat*, Yay. haz. Ahmet Eğilmez, Tepe Yayınlar, İstanbul, (y.t.y.), s. 474-475.
[135] Ersoy, a.g.e., s. 614.
[136] Ersoy, a.g.e., s. 623.

anlayışının çağın militarist/emperyalist reel-politiği karşısında alması gerektiği ideal şekli belirleyen savaş temalı şiirleridir. Özellikle "Çanakkale Şehitlerine" şiirinde emperyalist saldırıya güçlü bir meydan okuma vardır. Bu şiirde bütün şiddeti ve yoğunluğuyla çarpıcı bir savaş tasviri bulmak da mümkündür. Yine bunun gibi *Safahat*'ın üçüncü kitabı olan "Hakkın Sesleri"[137], 19. yy. sonu itibariyle Müslüman halkların uğradıkları zulüm, kıyım ve katliamların canlı bir tablosunu sunarak Müslümanları bilinçlendirmek ve düşmana karşı ayağa kaldırmak üzere yazılmıştır.

Mehmet Akif, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanların yanında girişine dair görüşlerini "Binbaşı Ömer Lütfi Bey"e atfettiği "Berlin Hatıraları"nda dile getirmiş, Almanları Doğu'nun kurtarıcısı olarak gördüğünü ifade etmiştir: "Değil mi bir anasın sen. Değil mi Almansın! / O halde fikr ile vicdana sâhip insansın. […] Bilir misin ki senin Şark'a meyleden nazarın, / Birinci def'a doğan fecridir zavallıların."[138] Âkif'in de yöneticileri arasında yer aldığı *Sırat-ı Müstakim*'de, "Almanya'nın hedefi Doğu'yu koruyup uygarlaştırmak, Doğru'ya doğru Osmanlılarla birlikte gitmek. Doğu'yu Alman ticaret ve sanayii için geniş bir dolaşma yeri yapmak… İşte kendisini bilen Osmanlı ve Alman hükümetleri için çekici ve büyük bir program!.."[139] şeklinde Alman militarizmini ve muhtemelen farkında olmadan Alman emperyalizmini destekleyici yazılara yer verilmiştir.

Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular (1962) adlı çalışmasında Karpat, Mehmet Akif'in topluma kazandırmaya çalıştığı görüşlerini ele alırken şu önemli tespitlere yer vermektedir:

> "Akif'te Osmanlı İmparatorluğunun harbçi, gaza ruhu ve kuvvetin halktan evvel geldiği düşüncesi bütün çıplaklığı ile meydana çıkar. Ona göre insan şehit olmak için yaratılmıştır ve değeri harp alanındaki başarısile ölçülür. Tarih ise bir kahramanlık destanıdır ve insan destanı yazmakla dünya üzerindeki sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Bu görüşler hiç şüphe yok Osmanlı İmparatorluğunda altı yüz sene süre ile uygulanmıştır. Hattâ İmparatorluğun son altmış, yetmiş yılında yenileşme

[137] Ersoy, a.g.e., ss. 236-264.
[138] Ersoy, a.g.e., s. 374-375.
[139] Akt. Cevdet Kudret, "Emperyalizm Karşısında Mehmet Âkif", *Yön*, S. 196, s. 5.

çabaları yanında bu kahramanlık felsefesinin bir tarih görüşü olarak okul kitaplarına kadar sokulduğunu görüyoruz."[140]

Karpat'ın ifade ettiği gibi, son yıllarında imparatorluğu çöküşten kurtarmak için Osmanlı'nın "fütuhatçı" ruhunu geri çağırmayı çare olarak gören İslamcı yazar ve düşünürler yoğun bir faaliyet göstermişlerdir. İslamcılık akımının en önemli temsilcilerinden biri olan Mehmet Akif, Osmanlı'nın parlak devirlerinin "ilâ-yı kelimetullah" için savaşan, bu uğurda ölümü göze alan askerlerine şiirlerinde hayat vermiş, böylece büyük tehlike içinde gördüğü vatanın ve İslam'ın kurtuluşuna çalışmıştır.

vi. Yahya Kemal Beyatlı

Adını, eserin içinde birkaç ayrı yerinde ve epigrafında yer verdiği "Eğil dağlar eğil, üstünden aşam / Yeni tâlim çıkmış varam alışam" şeklindeki bir asker türküsünden alan Kurtuluş Savaşı yazılarının toplandığı kitabı *Eğil Dağlar*'da,[141] Yahya Kemal çağdaşlarının milliyetçi görüşlerinin periferisinde kalan gelenekçi bir çizgi benimsemiş görünür. Tarihsel bir Türk/İslam yorumundan çıkan bu bakış açısı Türklüğü, İslam'ın taşıyıcısı olması özelliğiyle Batı dünyasının hedef tahtasında görür. Milliyetçi saldırganlıklardan arınmış ancak ötekilik kurgusunu geleneksel bir dinler tarihi üzerinden ihdas eden Yahya Kemal'in bu yazılarında politikanın, sosyo-ekonominin gerçeklerini bulmak zorlaşır. 17'nci yy.'dan başlayarak 1881'de Osmanlı Devleti'ne hazinesinin iflasını ilan etmeye götüren her anlamdaki çöküş, Batılı devletler karşısındaki devamlı gerileme hali ve bunun nedenleri Yahya Kemal'i ilgilendirmez. Başka bir deyişle, onun şiirlerinde imparatorluğun son iki yüzyılında askerî yenilgilerle iyice belirginleşen her alandaki çöküşü değil, şanlı zaferlerin elde edildiği yükseliş devirlerinin debdebesi vardır. Osmanlı aydınlarından Cumhuriyet elitlerine miras kalan beka sendromunun kaynağı olduğunu belirttiğimiz 93 Harbi'nin üzerinden atlayarak Osmanlı Devleti'nin son zafer kırıntıları olan Kırım Savaşı (1856), Plevne Müdafaası (1878) ve Teselya Savaşı'nda (1897) tevakkuf

[140] Kemal Karpat, *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1971, s. 16-17.
[141] Yahya Kemal Beyatlı, *Eğil Dağlar İstiklâl Harbi Yazıları*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, İstanbul, 1970.

etmeyi seçer.[142] Bu tercihleriyle Yahya Kemal, fetih günlerinin coşkusuyla ve geleneğin kendisi olarak gördüğü dinle özdeşleştirdiği bir tarihi kazanılacak bir zaferle yeniden ihya/telafi etme arayışında olduğunu gösterir. "İslam'ın son ordusu" dediği Türk ordusunu, Peygamber'in ve alperenlerin maneviyatını üzerinde taşıyan "Osmancığın öz evlâdları"[143] olarak değerlendirir. Onun Osmanlı ile yeni Türkiye arasında kurduğu bu devamlılık ilişkisinin tarihsel, kültürel ve kurumsal varlıklar arasındaki en somut ve en güçlü kurumu ordudur. Ordu, Kurtuluş Savaşı'nın başaktörü olmanın yanı sıra dinin de taşıyıcısıdır: "Çünkü bu son askerî, resmî bir seferberlik emri değil, doğrudan doğruya Allah'ın sadâsı silâh altına çağır[mıştır]."[144]

Fransa'da aldığı eğitimin Yahya Kemal üzerindeki etkisi Fransız Devrimi'yle doğan düşünceleri yerinde hissedip yaşamasıdır. Devrimin ortaya çıkardığı "vatandaş ordusu" yapısı ve onun mündemici olan "ordu-millet" düşüncesi Yahya Kemal'i burada ikna etmiş olmalıdır. Aynı şekilde, hocası Albert Sorel'in derslerinden, sohbetlerinden edindiği intibaların, eserin birçok yerinde tekrarladığı, Vigny'ye ait "Kurdun Ölümü"[145] şiirinin onu derinden etkilediği, Fransa'dan dönüşünde kaleme aldığı bu yazılardan açıkça anlaşılmaktadır. "Ordu-millet" ifadesini Türk edebiyatında edebî/estetik bir düzeye taşıyan ilk isim Yahya Kemal'dir. Bu, aynı zamanda, onun şiirini oluşturan öğeleri vermesi açısından anlamlıdır. "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" şiirinde tarihsel ve geleneksel bir fonun önünde resmigeçit yapan müminlerin bir ordu şeklinde tasviri vardır: "Ordu-milletlerin en çok döğüşen, en sarpı / Adamış sevdiği Allah`ına bir böyle yapı."[146] Şiirin genel bütünlüğü içinde kurulan yumuşak ve manevi atmosferin, "ordu-millet"in[147] belirdiği yerde, "döğüşmek" ve "sarp" kelimeleriyle bir anda sertleşmesi şairin bir başka şiiri

[142] Beyatlı, a.g.e., s. 252. Yahya Kemal'in şiirlerinde Türk-İslam tarihinden yer verdiği olaylar arasında, kronolojik sırayla, Malazgirt Savaşı, Üsküp'ün Fethi, Niğbolu Savaşı, İstanbul'un Fethi, Otranto Seferi, Çaldıran, Mercidabık, Ridaniye, Mohaç Savaşları ve Kıbrıs'ın Fethi zikredilebilir.
[143] Beyatlı, a.g.e., s. 216.
[144] Beyatlı, a.g.e., s. 216.
[145] Beyatlı, a.g.e., "Kurdun Dişisi ve Yavruları", s. 91.
[146] Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gök Kubbemiz*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1974, s. 10.
[147] Yahya Kemal, ilginç şekilde, bu ifadeyi yeni şiirde eksikliğini hissettiği bir şiir üslubu ve şair tavrı olarak da kullanmıştır. Bkz. Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2008, ss. 17-19.

"Akıncı"daki "Bin atlı, akınlarda çocuklar gibi şendik"[148] dizesindeki savaş coşkusunu bilince çıkaran ruh halini yansıtır.

Savaş propagandasının en güçlü içeriklerinden biri olan dini bu denli öne çıkaran Yahya Kemal'i, buna rağmen, çağdaşlarından çok daha yumuşak kılan, Kurtuluş Savaşı'nı onun yukarıda sözü geçen kitabında "hayatta kalmak" ve "bağımsızlık" için verilmiş haklı bir savunma savaşı olarak değerlendiren serinkanlı yaklaşımıdır.

vii. "Kalemli Ordu" ve "Kurtuluş Savaşı Milliyetçiliği"

I. Dünya Savaşı, aynı zamanda, Osmanlı askerî ve sivil entelijansiyanın propaganda faaliyetleri için ilk kez bu denli organize olduğu savaştır. Türkiye'de savaş edebiyatının ve militarist/milliyetçi değerlerin yerleşmesinde etkin bir rolü olan *Harb Mecmuası* 1915'te yayına başlamıştır. Baskı kalitesinden zengin görsel ve yazınsal içeriğine kadar döneminin yayın kalitesi standartlarının çok ilerisinde olan dergi *Servet-i Fünun* dergisini de çıkartan Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı'nda basılmış, 27 sayıyı tamamlayarak 1918'de son bulmuştur. Savaş şartları gereği bütün yayınların baskı kalitesinden ödün verdiği bir dönemde parlak kuşe kâğıda cephelerdeki manzaraları gösteren bol sayıda fotoğraf ve resimleri, dönemin ünlü şair ve yazarlarının kaleme aldığı yazı, şiir ve "makale-i mahsûsa"ları ve dönemin padişahı Sultan Reşat'ın Çanakkale için yazdığı gazelini basan dergi I. Dünya Savaşı boyunca 20 para gibi cüzi bir fiyatla (savaşın son yılına gelindiğinde muhtemel ekonomik sıkıntılar nedeniyle son üç sayı hamur kâğıtta; 25. ile 26. sayılar birkaç ay gecikmeyle tek cilt halinde) okuyucuya ulaşmıştır.

Birinci sayısında yer alan "Niçin Çıkıyoruz?" başlıklı imzasız yazıda dönemin dinî ve milli hassasiyetleri uyaran, fedakârlık ve kahramanlık bekleyen, savaş yanlısı ve resmî söyleminin aynen tekrarlandığı görülür: "İşte Harp Mecmuası, varlığımızda bu mühim inkılâbı yapan, en büyük ve en kuvvetli düşmanlar karşısında neslinin ve dininin ananesine uygun bir kahramanlık ve fedakârlıkla cenkleşen muazzam ordumuzun altın destanını yazılar ve resimlerle ebedîleştirmek, onu bütün

[148] Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gök Kubbemiz*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1974, s. 22.

dünyanın gözleri önüne yaymak için çıkıyor."[149] Asker/sivil aydınların, topyekûn savaşın verilebilmesi için ulusal coşkunun seferber edilmesi gerektiği konusunda zımni bir fikir birliğine vardığı ve cephe gerisi ile cephe arasındaki mesafenin ortadan kaldırıldığı bu ilk dünya ölçekli çarpışmada Ahmet Ağaoğlu Osmanlı Devleti için savaşın kaçınılmazlığını anlattıktan sonra Osmanlı Devleti'nin Müttefik kuvvetlerin yanında savaşa katılmasının haklı göstermek için dinî gerekçeler sunar.[150]

Harb Mecmuası'na yazı ve şiirleriyle katkı sağlayan yazarlar (Ziya Gökalp, Abdülhak Hamid, Ağaoğlu Ahmet, Cenab Şehabettin, Mithat Cemal [Kuntay], Ahmet Refik, Falih Rıfkı [Atay] (F. R. imzasıyla), Süleyman Nazif, Hakkı Süha) yukarıdaki türden milliyetçi/mukaddesatçı bir propagandayı etkin bir biçimde kullanmışlardır. Her sayıda askerlerin cepheden yazdıkları, "Yaşayan Ölüler" veya "Mübarek Şehitlerimiz"[151] bölümünde fotoğraflarıyla yer verilen askerlerin öldükten sonra üzerlerinden çıkan mektuplar ve asker yakınlarının ifadeleri derginin savaşa katılım konusunda ulusal bir coşku havasının yaratılması amacına ulaştığını düşündürebilir. Ancak Balkan Savaşları'ndan I. Dünya Savaşı'na kadarki kısa sürede gerçekleşen toparlanma Osmanlı Devleti'ni yıkıma götüren yenilgiden kurtaramadığı gibi arzulanan "topyekûn savaş" sistemini yerleştirememiş, 1918'e gelindiğinde Osmanlı ordusunda sayısı yarım milyonu bulan firar olaylarını engelleyememiştir.[152]

---

[149] *Harp Mecmuası*, "Niçin Çıkıyoruz?", S. 1, Teşrinisani 1331 (1915), ss. 3-6.

[150] Bkz. Ahmet Ağaoğlu, "Türkiye'nin ve İslâm'ın Kurtuluşu", *Harp Mecmuası*, S. 1, Teşrinisani 1331, (1915), ss. 7-9.

[151] Örneğin, Burhan Cahit Morkaya'nın *Coşkun Gönül* (1925) romanında aynı taburdaki aynı isimli üç ihtiyat zabitiyle karıştırılması sonucu *Harp Mecmuası*'nın "Yaşayan Ölüler" sayfasında ismi geçen İhtiyat Zabiti Feyzi Bey'in hayatını kaybettiği zannedildiği görülür. Bürhan Cahit, *Coşkun Gönül*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1925, s. 390-391.

[152] Aynı yıllarda ordusu çok daha kalabalık olan Fransa'da bu sayı 21.000'dir. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda görülen firar olayları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, "Zorunlu Askerlik ve Direniş, Tarihî Çerçeve", *Devletin Silâhlanması Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925),* Der. Jan Lucassen ve Erik Jan Zürcher, Çev. M. Tanju Akad, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 1. Baskı, İstanbul, 2003, ss. 1-23. Asker alımına direncin Arap bölgeleri ve Doğu Anadolu gibi "vaktiyle askerlikten muaf Osmanlı vilayetlerinde özellikle yaygın bir olgu" olduğunu dile getiren Odile Moreau firari sayısının 1889 yılında 100 bin olduğunu kaydeder. Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu, Askerî "Yeni Düzen"in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s. 160.

I. Dünya Savaşı yıllarında basılan az sayıdaki romanda kendine çok fazla yer bulamayan savaş konusu[153] gazete ve dergilerde yayımlanan gerek günlük yazılar, gerek tefrikalar, hikâyeler ve şiirler yoluyla daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Savaşa dair kamuoyu ilgisini uyandırmaya yönelik yayınlar arasında öne çıkan Türk Ocağı'na ait *Yeni Mecmua*'nın[154] 1918'de yayımladığı *Çanakkale Nüsha-yı Fevkaladesi* savaşın son yılına yetiştirilmiş görüntüsü veren dikkate değer bir çalışmadır. *Yeni Mecmua*'nın bu özel sayısında dergi müdürü Mehmet Talat'ın önsözü, Sultan Reşat'a ait bir gazel ve Yahya Kemal'in buna tahmisi dışında on sekiz şiir ve on hikâye yer almaktadır. Söz konusu eserler haricinde Ruşen Eşref'in aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu altı askerle yaptığı röportaj, Ali Ekrem [Bolayır]'ın 1920 yılında *Ordunun Defteri* adıyla toplayacağı hikâye, şiir ve asker mektuplarından örnekler, Musa Süreyya'nın "Asker Türküsü", Vahid'in "Sınaat-i Nakş ve Tebîd-i Mefâhir", Halil Edhem'in "Harb-i Umumî'de Antika Eşya-yı Nefîse Ticareti", İsmail Hakkı [Baltacıoğlu]'nun Çanakkale Müdafaası Nedir?", Raif Necdet [Kestelli]'nin "Vatana Hitap", Mehmet Emin [Erişirgil]'in "Çanakkale Hamaseti ve Medeniyet", Ahmet Emin Yalman'ın "Yaşamamızın Hikmeti", M. Zekeriya [Sertel]'in "Çanakkale Harbinin Psikolojisi" başlıklı yazıların hepsi Çanakkale'nin sağladığı maddi ve manevi kazanımlardan askere belli bir övünç payı ayrılarak ve Ziya Gökalpçi bir çerçeveden bakılarak kaleme alındıkları görülür.[155] *Çanakkale Nüsha-yı Fevkaladesi* Çanakkale'den Kurtuluş Savaşı'na giden çizgide Türk savaş edebiyatının en çok başvurulan kavramlarının belirlenmesi açısından önemlidir. Kurtuluş Savaşı'nı ele alan edebî ve düşünsel üretimde bu noktayı daha ayrıntılı görebileceğiz.

İsmail Çolak, *Milli Mücadele'de Kalemli Ordu* ismini verdiği çalışmasında dönemin eğitimcileri ve edebiyatçılarının savaş konusunda ulusal bilinçlenme ve hareketlenme sağlamaya yönelik faaliyetlerini anlatır.[156] Çolak'ın "kalemli ordu" adlandırmasının, dönemin edebiyatçılarının hikâye türünde ürettikleri eserleri sayı

[153] Osman Gündüz, *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema-Cilt 2*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, 999-1048.
[154] 1917-1918 arasında 66 sayı çıkan dergi 1923'e kadar yayıma devam etmiş ancak Mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde kapatılmıştır.
[155] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, ss. 225-233.
[156] İsmail Çolak, *Milli Mücadele'de Kalemli Ordu*, Yitik Hazine Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010.

bakımından olmasa da içerik bakımından doğru yansıttığı söylenebilir. Kurtuluş Savaşı'nı ağırlıklı olarak gözyaşı, kan ve şiddet sahneleriyle okura sunan bu hikâyelerin öne çıkan örnekleri 1) vatan savunmasının maddi-manevi fedakârlıklar ve intikam duygusunun ağırlığını hissettirerek anlatıldığı (Peyami Safa'nın "Hınç", "Anadolu'da Bir Gece", "Gazi", Halide Edip [Adıvar]'ın "İlk Görünüş", "Himmet Çocuk", İzzet Ulvi'nin "Alsancak", Ferid Celâl'in "Memleket İçin", Celâleddin Said'in "Mehmetçik", Falih Rıfkı [Atay]'ın "On Yaşında Kahraman ve Gazi", Mehmet Emin [Yurdakul]'un "Siperlerde", Mustafa Necati'nin "Asil Ruhlar: Mütevazı Kahraman", Mustafa Nihad'ın "Tekrar Dirilenler" adlı hikâyeleri); 2) düşman askerlerinin Anadolu halkına karşı işlediği zulüm ve savaş suçlarını konu alan (Peyami Safa'nın "Çakıllar", Yakup Kadri [Karaosmanoğlu]'nun "Teslim Teslim!", "Ceviz", "Güvercin Avı", "Issız Köy ve Dilsiz Kız", "Muhacir Kerim Ağa", "Küçük Neron", Falih Rıfkı [Atay]'ın "Alaşehir Harabelerinde", "Kasaba Harabelerinde" Halide Edip [Adıvar]'ın "Vurma Fatma", "Emine'nin Şahadeti" adlı hikâyeleri); 3) cephe gerisi ve özellikle İstanbul'daki hayatın ele alındığı (İzzet Ulvi'nin "Gözyaşı Değil, Kan…", Ahmet Hikmet [Müftüoğlu]'nun "Asil Ecnebi" adlı hikâyeleri) şeklinde üç gruba ayrılabilir. *Türk Yurdu*, *Servet-i Fünûn*, *Hayat*, *Yeni Mecmua*, *Resimli Gazete* gibi dergi ve gazetelerde yayımlanan hikâyelerin büyük bir kısmı bu süreli yayınların sayfalarında kalmakla birlikte edebî kanonun önemli isimlerinin toplu eserleri çerçevesinde sonradan kitaplaştırılmışlardır. Edebî ve estetik öneminden çok, dönemin güncel tanıkları olmaları yönüyle değer taşıyan bu hikâyelerin çoğunun *Tetkik-i Mezâlim Heyeti*'nde yer alan yazarların köy ve kasabalarda şahit oldukları feci tablolara dair gerçekçi kayıtlarından oluştuğu görülebilir. Bu anlamda, heyetin savaş alanlarındaki gözlemleri sonucunda ortaya çıkan eserlerin okuyucuyu tema, içerik ve biçim açısından birbirinin fazlasıyla aynısı hikâyelerle karşı karşıya bıraktığı eklenmelidir.[157]

Fransız ve Alman milliyetçiliklerini karşılaştırırken ikincisindeki milliyetçilik hayecanının bir yenilgi ürünü olduğunu ve kurtuluş mücadelesi içinde öncelikle ulusun ortaya çıkartılmasına çalılşıldığını tespit eden Bröckling, bu durumu "kurtuluş

[157] Bu benzerlik bazı durumlarda aynı olayların farklı hikâyelerde kullanılmasına kadar varır. Örneğin, Halide Edip Adıvar'ın "Emine'nin Şehâdeti" ile Falih Rıfkı'nın "Kasaba Harabelerinde" öyküleri aynı olayı, bir kadının öldürülmesini anlatır.

savaşı milliyetçiliği" diye adlandırır.[158] Geç Osmanlı - Milli Mücadele dönemi aydın ve yazarlarının içinde oldukları şartlar Bröckling'in tanımlamasına fazlasıyla uygundur. 93 Harbi'nin travmatik etkilerini sürdürdüğü, imparatorluğun her anlamda bir çöküş yaşadığı ve sonrasında Anadolu'nun işgale uğradığı bir siyasal süreçte asker/sivil aydınlar ve yazarlar için ülkenin askerî potansiyelini harekete geçirmek bir zorunluluk oluşturmuştur. Erken Cumhuriyet dönemi ve bu dönemde yazılan romanlar değerlendirilirken, erken Cumhuriyet dönemi aydın ve yazarları için Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşıp Lozan'da ulusal ve uluslararası barışın akdedildiği 1923 yılından itibaren bu zorunluluk durumunun tümüyle ortadan kalkmasa da giderek azaldığının hatırdan çıkarılmaması gereklidir.

[158] Ulrich Bröckling, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi,* Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 132.

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERLİK MESLEĞİ ve ASKER TİPLER/KARAKTERLER

1.1. Askerlik: Ulusal Karakter/Ulusal Kariyer

Milliyetçi/muhafazakâr ideolojilerin zamandan bağımsız olduğunu varsaydığı birtakım değerler vardır. Asla değişime uğramaz, bozulmaz ve yapısından ödün vermez değerler olarak bunlar ulusun varlık dışı sahada beslendiği kaynağı oluştururlar; başka bir deyişle, ulusun varlığından önce gelen ve varlığının özünü oluşturan sosyal/genetik kodlardır. Milliyetçiliğin bu özcü yorumu belli bir ırkın, dinin, kültürün biricikliğini vurgularken tarih öncesini Platon'un idealar dünyası gibi bugünkü olgulara şeklini veren bir maya olarak düşünür. Kısaca milliyetçiliğin tarih dışı kaynaklarını oluşturan anlayış şekli olarak tanımlanabilecek "özcülük", ulusal karakteri, eski deyimle milli seciyeyi, belirleyen idealar veya formlar, "ulusal öz"den kaynaklanan ve çoğu zaman "köken mitlerine" dayanan tarihsel ve değişmez özellikler olarak öngörür. Cynthia Cockburn, tarihte bir zafer veya felaket gibi birlikte yaşanmış dönüm noktalarının bu tür atavik milliyetçiliğin kaynağı olduğunu ifade eder.[159]

Bunun resmî Türk tarihyazımında ve edebiyatında görülen en yaygın örneklerinden biri, köken/zafer/felaket temalı Türeyiş, Ergenekon, Bozkurt, Oğuz Kağan gibi destanlara da dayandırılarak geliştirilen, Türklerin "savaşçı" bir topluluk olarak dünya tarihinde benzersiz olduğu iddiasıdır.[160] Bu kabule göre "askerîlik toplumun genel ve bireysel bir özelliğidir."[161]

Türkiye'de resmî ideolojinin milli eğitim politikaları gereği ders kitaplarına kadar giren bu bilgi bütün göçebe toplulukları aynı zamanda savaşçı olmak zorunda bırakan yaşam şartlarının yalnız Türklere has olduğunu farz eden bir "özgücülük" düşüncesinden kaynaklanır. Aynı dönemde yaşasalar bile belli bir topluluğun diğer bütün topluluklardan farklı olduğuna dayanan "yalıtmacılık/ayrıksıcılık"ın etkilerinin

[159] Cynthia Cockburn, *Buradan Baktığımızda, Kadınların Militarizme Karşı* Mücadelesi, Çev. Füsun Özlen, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, s. 238.
[160] Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Belge, *Genesis "Ulusal Büyük Anlatı" ve Türklerin Kökeni*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009.
[161] Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, s. 5.

de görüldüğü bu tarih anlayışı milliyetçi tarihyazımına aradığı uygun zemini verir. Bu anlamda, özcü milliyetçiliğin tarihteki bütün arzulanır durumları belli bir millete özgü kılan etnosantrik/zenofobik bakış açısıyla ırkçılığa açık bir düşünce şekli olduğunu akıldan çıkarmamakta fayda vardır.

Milliyetçilik hakkında yetkin çalışmalara imza atan filozof ve antropolog Ernest Gellner'ın "ulusçuluğun zımni varsayımları"[162] dediği bu özler dizgesi, milliyetçiliği ve milli edebiyatı besleyen önemli bir kaynaktır. Milli seciye veya ulusal karakterin transandantal bir öz tarafından mayalandığı ortak bir biyolojik ve psikolojik kimlik havuzu olduğunu varsayan özcü milliyetçilik, erken Cumhuriyet döneminde, ulusal özü Selçuklu, Osmanlı tarihlerinde bulan İslamcılık ve Osmanlıcılık akımlarından daha eski tarihlere uzanacak şekilde yaymıştır. Cumhuriyet'in ilanını takip eden yapısal değişikliklerin ardından yüzü Avrupa'ya dönük, laik, modern bir Türkiye imajı için tarihte yeni bir çıkış noktası icat edilmiştir. Bu, iki topluluğun da semavî dinleri benimsemelerinden önceki dönemlerinde bir pagan kültür ortaklığına izin veren Orta Asya tarihiydi. Buna göre, eski Türkler "savaşçılıkları, erkek-kadın eşitliğine izin veren sosyal yapıları, din dışı yaşam biçimleriyle" modern Avrupalı beyaz adamın ilk atalarıydı. Türk Tarih Tezi'nin bütün medeniyetleri eski Türklere dayandıran indirgemeci tavrı basit bir medeniyet trenine yetişme çabasından ziyade arkada kalmanın derin kompleksini ele verir. Ortak paydalar bulunurken milliyetçi özcülüğün soya/ırka/kana dair hassasiyetleri ortaya çıkıyordu. *Askerin Ders Kitabı*'nda (1934), "Türk milleti, dünyanın en eski, en namlı ve en şerefli bir milletidir."[163] cümlesinden hemen sonra bir dizi askerî başarı sıralanıyor, Türklerin en iyi asker ve en savaşçı millet olduğu söylenerek bununla medeniyete katkılarına deliller aranıyordu. Askerliği Orta Asya Türkleri için ulusal bir kariyer olarak tanımlayan Kemalist ideologlar göçebe hayat ve savaş becerileri üstüne bütün bir uygarlığı inşa ediyordu:

"ASKER SEN KİMSİN?...

[162] Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayın, 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 136. Konuyla ilgili ayrıca bkz. E. J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik*, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2010, s. 26-27. Ayrıca bkz. Miroslav Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış, Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, Çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011.
[163] *Askerin Ders Kitabı*, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 8.

> SEN TÜRKSÜN! Yer yüzünün en ulu milletindensin; sana anlatacağımız (tarih) denilen yazılar ortada yokken senin milletin doğdu; kanın temiz, yüreğin yılmaz, gözün pek yer yüzüne geldin. On binlerce yıl öyle yaşadın; yine öyle yaşayacaksın; senin dedelerinin, ninelerinin çok önce kurduğu yurtlar şenlikte yer yüzünün cenneti oldular. Bil; ki: başka milletlerin bilgide, görgüde, yapkıda ilk örneği, desteği, öğütçüsü senin milletin (BÜYÜK TÜRK MİLLETİ)dir.
>
> SEN TÜRKSÜN! On iki bin yıl evvelinde yer yüzünün başka milletleri, ma[ğ]aralarda, taş kovuklarında yaban adamları gibi yaşarken senin dedelerin (ORTAASYA) denilen ana yurdunun göbeğinde kurdukları şehirlerde yaşar, altın başlı kargısı, gümüş bezeli t[e]rkisi ile ağızlar sulandırır, gözleri kamaştırırdı. Yer yüzüne şenliği, medeniyeti senin ataların verdi, atı dağdan indirip kuzu gibi yapan, üstüne binip dağlar aşan ve taş kovuklarına sinmiş başka milletleri şaşkın şaşkın kendisine baktıran senin milletin (BÜYÜK TÜRK MİLLETİ)dir."[164]

Askerliğin medeniyeti geliştiren bir uğraş olduğuna dayanan, milliyetçiliği ve teritoryal ulus-devleti insamlığın en eski devirlerine kadar götüren bu bakış açısı Cumhuriyet'ten önce de var olmakla birlikte yeni rejimin aradığı İslam dışı mirasta daha da belirginleşmiştir. Halide Edip [Adıvar] *Yeni Turan* (1912) ve Müfide Ferit [Tek] *Aydemir* (1918) romanlarında Turan düşüncesini savunuyor, Ahmet Hikmet [Müftüoğlu]'nun *Gönül Hanım* (1920) romanında Turan birliğini sağlamak üzere yollara düşen kahramanın macerası Orhun Abideleri'ne uzanıyordu.[165] Tarihte bir öz bulmaya çalıştıkları halde tarihî olmayan bu romanların bir başka örneği, yine, Müfide Ferit'in *Pervaneler* (1924) romanıdır. Kızı Sevda'yı teyzesi gibi Amerikan/Hristiyan tesiriyle "dejenere olmaktan" korumak isteyen Doktor Burhan Ahmet, "[ı]rkın cesaretinden, parlak tarihinden bahse[der]. Bütün dünyayı atlarının dörtnal yürüyüşleriyle fetheden büyük reisleri Cengiz'i, Attila'yı say[ar]."[166] Bunun

---

[164] A.g.e., s. 221.

[165] Ahmet Hikmet'in aynı döneme ait Turancı/Türkçü öyküleri için ayrıca bkz. Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar*, Elips Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2005 (1922).

[166] Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002 (1924), s. 35. Refik Halid Karay yayım tarihi itibariyle çalışmamızın kapsamı dışında kalan ancak içeriğiyle burada anılmayı hak eden *Çete* (1939) romanında hararetini geç kalınmışlığına borçlu olduğunu düşündüren ateşli bir resmî tarih tezi savunuculuğu yapar. Karay, Güney Cephesi'ndeki düzensiz birliklerin faaliyetlerini anlattığı romanında Müfide Ferit'in de önüne geçerek Kemalist tarih tezlerini kucaklar. Romanın başkarakteri Türk çete reisi Kıran esir aldığı Rus-Tatar asıllı Nina Daniloviç'e şöyle der: "Siz, Slavlar, daha kendi varlığı[n]ızı bulalı kaç yüz oldu? Anglo-Saksonlar ve Franklar, dünkü vahşilerdir; Dünya uygarlığına çok sonradan kavuşmuşlardır. Bunların hepsinden önce, Mısır, Yunan, İran ve Roma'dan önce yerleşen tek uygarlık bizimkidir. Sümer, Eti, Göktürk, Hun uygarlığıdır. Biz

gibi, A. Adnan [Bilget]'in İzmir'in işgali ve kurtuluşunu anlattığı *Ateş Hattı* (1933) romanının "İzmir Kapılarında" başlıklı bölümünde "Cengizin, Atillanın çocukları, Türk bayrağının Viyana kapılarında sallandığı sıralarda gösterilen celâdetin daha özlüsünü gösteriyordu. Bu ordu Viyana kapıla[r]ında, [T]ırablus çöllerinde macera arayan askerler gibi gâyesiz koşmuyordu. Bu ordunun bir gayesi ve özlü bir isteği vardı."[167] denerek hem tarihî öze hem de yeni Türk ordusunu, vakanüvis kaynaklarında üç kıtaya yayılışı "nizam-ı âlem" ve ilâ-yı kelimetullah" ile açıklanan Osmanlı ordusundan ayıran farka vurgu yapılır. Kemalist bakış açısında Türk-İslam sentezi anlamına gelen Osmanlı tarihinin üzerinden aşılarak Orta Asya ve Avrupa kahramanlarında bulunan öz paha biçilmez değer taşır. Aynı zamanda, örneklerde isimleri verilen Türk büyükleri arasında, biri apaçık sarı ırktan olan, iki komutanın zikredilmesi askerlik mesleğinin Cumhuriyet'in henüz ilk yıllarında tarihî çıkış noktasına (*genesis*) yerleştirildiği kadar bir ulusal kariyer olarak değerlendirildiğini de düşündürür.

Geleneğin bir parçası olan İslam'la ve Osmanlı'nın İslam dinini çağrıştıran mirasıyla bağları kopardıktan sonra Cumhuriyet seçkinleri için Avrupa'da milli romantizmin ortaya çıkardığı türde destanlar ve kahramanlar üretmek için Orta Asya teması elverişli bir kaynak haline gelmiştir. Eski Türklerin göçebe topluluklar halindeki yaşayışları, Çin'le mücadeleleri ve hazırlanan haritalarda dünyanın dört köşesine çıkartılan göç okları erken Cumhuriyet dönemi tarihçi ve yazarlarının gözlerini kamaştırıyor ve burada bir "altın çağ" tahayyül etmelerini sağlıyordu. Tekin Alp bu durumu *Kemalizm* (1936) adlı eserinde şöyle örnekler:

> "Kuşkusuz ki Türk ulusunun başlıca özelliği fetihçiliğidir. Türk Ulusu Orta Asya'nın yayla[la]rını bıraktığı günden beri fethedicidir. […] İşte binlerce yıl süren bu fatihlik

---

Atillâ, Cengiz ve Timur gibi dünya tarihinin eşini kayıt edemediği üç cihangir yetiştirdik. En büyük imparatorlukları kuran bizleriz." Refik Halid Karay, *Çete*, İnkılâp Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, (y.t.y.), (1939), s. 107. Karay, roman boyunca militarist edebiyatın tarihsel ve özcü argümanlarını sık sık kullanır; örneğin, başka bir yerde Türk devletini "özlü ve dövüşken" olarak tanımlar (s. 117). Dikkati çeken bir nokta, Mizancı Murat'ın 1892 tarihli *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında "milletin büyükleri" listesinde "Osman'lar, Orhan'lar, Hüdevendigârl'lar, Yıldırım'lar, Çelebi'ler, Fatih'ler, Yavuzlar… Alâeddin Paşa'lar, Çandarlızade'ler, Sokullu'lar, Köprülü'ler" diyerek yalnızca Osmanlılara yer ayırmasıdır. Yazar, hanedanın ve milletin özünde herhangi bir değişiklik olmadığını, imparatorluk tarihinin "kahraman olaylarla dolmuş taşmış" olduğunu ifade ederken ulusal *pantheon*'u salt Osmanlı padişah ve devlet adamlarıyla doldurur. Bkz. Mizancı Murat, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, Yay. haz. Ali Kahraman, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 1995 (1892), s. 21.

[167] A. Adnan, *Ateş Hattı*, Meşher Basımevi, İzmir, 1933, s. 57-58.

> tarihidir ki Türk ulusunun ruhunu oluşturmuş ve bu ruhun derinliklerinde toplum düşüncesini, disiplin içgüdüsünü yerleştirmiştir."[168]

Daha önce de belirtildiği gibi, dönemin asker/sivil yazarları ulusun varlığını tarih biliminin sınırlarını da zorlayarak tarihin başlangıcına dayandırmaktan askerî disiplini Türklere özgü toplumsal bir içgüdü ve askerliği/savaşkanlığı, yine, Türklere özgü bir sanat saymaya kadar genişleyen bir yelpazede eserler veriyorlardı:

> "Bugün bütün dünyaya bağırıyorumki ben Türküm dünya ile yaşıt Türküm. Dünyayı atıma koşu alanı yapan Oğuzum. Atillânın Cengizin kanından olduğumu bağırabiliyorum. Kendimi tanımak ve tanıtmaktan büyük zevk olurmu? Bu büyük zevki veren Cumhuriyet için Türk cumhuriyetini yaşatan milletim için nasıl seve seve can verilmez?" [*sic*][169]

Ezelden başlayıp ebede uzandığı varsayılan bu *prennialist* öz, içinde bulunulan an'a taşınıp Cumhuriyet değerlerine de bağlandığına göre artık kaleme alınan eserlerde asgari bilimsel gerçeklere, estetik kaygılara uyma zorunluluğu da ortadan kalkıyordu. Erken Cumhuriyet döneminde tarihî roman üretimini seriye bağlayan Aptullah Ziya Kozanoğlu, Orta Asya temalarını işlediği edebî değeri düşük romanlarıyla devrinin en ünlü yazarları arasına girmiş, bu tarzda eserlerin hızla çoğalmasında büyük rol oynamıştır. Anadolu'daki Türk varlığını kadimleştirme çabasıyla Eti, Hitit ve Sümerleri konu alan bol sayıda ve büyük çoğunluğu edebî sayılamayacak roman, şiir, oyun ve operet yine bu dönemde yazılmış,[170] Türklüğün özcü tanımları yapılmıştır.[171]

Burada ulusal kariyer olarak tanımlanan askerliğin ve ulusal karakteristik olarak militarizmin en rafine haliyle edebiyata yansıdığı nokta, popüler romanlar ve bugün erken Cumhuriyet edebiyatı kanonu içinde kabul edilen edebî romanlardır. Hemen hepsinin ya baş ya da ikincil karakterlerinde askerlere yer verilen bu

---

[168] Tekin Alp, *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1998, s. 58.
[169] N. Tuğrul, *Askerin: Nazarî Bilgilerine ve Süel Terbiyelerine Ait Karşılıklı Sorgular*, Halk Basımevi, Muğla, 1937, s. 14.
[170] Alternatif bir Sümer tarihi ve mitolojisi kuran kitaplar arasında Alişan Reşit Tamuralı'nın şiir kitabı *Sümer Yıldızı* (1933) ile İskender Fahrettin Sertelli'nin aynı yıl yayımlanan tarihî romanı *Sümer Kızı* (1933) örnek gösterilebilir.
[171] Örneğin Aka Gündüz ulusal öz'ü "asalet"le eşitler: "Asaletin göbek adı '[T]ürk'tür. Türk demek, dünyanın ilk temelinden asîl demektir." Aka Gündüz, *Üvey Ana*, Semih Lütfi Erciyes, İstanbul, (y.t.y.), (1933), s. 88.

romanlar askerliğin ulusal karakter içinde tartışılmaz bir yeri olduğunu göstermek üzere tasarlanmış gibidirler.

Aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi, ulusta var olduğuna inandıkları ortak karaktere dair yazarken askerliği ulusal bir kariyer olarak tasavvur eden ve bu hareket noktasından benzer sonuçlara ulaşan erken Cumhuriyet dönemi yazarlarının öne çıkardıkları niteliklerin başında "savaşkanlık", "kahramanlık", "vatanseverlik", "erkeklik" ve "disiplin" gelir. Bütün bu özellikleriyle askerlik mesleğinin, yeni rejimin yaratmak istediği ulusal karakterle uyum içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, ulusal karakterin temsilinde asker kahramanlar erken Cumhuriyet yazarları için elverişli birer model görevi görürler. Askerî yazının militarist vurgularla işlediği ulusal karakterin dönemin eserlerindeki kahramanlara olduğu gibi giydirilmesinde bu hazır kalıpların resmî ideolojinin "ideal vatandaş" tasarımına uyması ve mevcut her şeye zorlanmadan uygulanabilmesinin etkisi vardır. İçeriği ve konusuyla savaş alanlarına son derece uzak popüler romanlarda bile ana karakterlerin eserin sonunda gönüllü asker yazılmaları ve savaşarak ölmeleri de bununla ilgilidir.[172]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ihtiyaç duyulan "öz"ü ulusta ve ulusun savaşkanlığında arayan yazarların büyük kısmı, bulgularını Türklerin Orta Asya'daki yaşam biçimlerinde aradıkları bir "seciye arkeolojisi" içindedir.[173] Ulusal karakter veya milli seciye, resmî ideolojinin ulus tanımında sıklıkla referans olarak anılan

[172] Örneğin bkz. Kırksekizoğlu Âli Osman, *Beyza*, Kaker Basımevi, İstanbul, 1938. Sayfalar boyunca Beyza ile Hami arasındaki aşka ve evlilik sürecine yer veren ve okurda mutlu sonla biteceği izlenimi uyandıran roman son sayfaya gelindiğinde bir facia tablosuyla son bulur: Hami, Mısır'da evlendiği Beyza'nın ve kısa bir süre sonra Beyza'nın dayısının ölümlerinin ardından İstanbul'a döner. İstanbul Darülfünunu'na girer. Çanakkale Savaşı'nın başlaması üzerine eğitimini yarıda bırakarak cepheye katılır, burada ölür (s. 234). Benzer şekilde, Ragıp Şevki [Yeşim]'in *İçimizden Biri* (1932) romanının sonunda bütün karakterlerin acı sonlarına bir çırpıda yer verilir; romanın haşarı genci Fahri, Filistin Cephesi'nde bir bomba patlamasında ölür. Ragıp Şevki, *İçimizden Biri*, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1934, s. 207. Mahmut Yesari'nin *Kanlı Sır* (1935) romanının sonunda ise Hüsrev Bey orduya gönüllü yazılır. Anlatıcı ve aynı zamanda yazarın kendisi Mahmut Bey, Hüsrev Bey'in anı defterinin sonuna geldiğinde onun hücuma kalkan askerlerin arasına karışıp bir daha geri dönmediğini öğrenir. Mahmut Esat Yesari, *Kanlı Sır*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1935, s. 359.

[173] Haşim Nahid'in, Türklerin seciyelerini zamanla din yerine ırksal özelliklerden aldıklarını ve Türklerin milli karakterinin "Latinlerden ziyade Anglo-Saxonlara" benzediğini iddia ettiği 1922 tarihli bir yazısı için bkz. Haşim Nahid, "Türklerin Asîl Seciyeleri Nedir?", *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal II*, Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1981, ss. 846-851.

Türklükle ilişkilendirilir ve buradan beslenen "kan", "soy" vurgusu, erken Cumhuriyet edebiyatında "ırk"ı ön plana taşır. Ethem İzzet [Benice] *Aşk Güneşi* (1930) romanında "Biz kanı katışıksız, öz Türkleriz ve Türkiye daima bu eserdir." [174] denir. Aynı kanın, bir kısmı Türk olmayan muzaffer kumandanlardan bütün bir millete miras kaldığına inanılır. Savaşkanlığın, mücadele azminin kaynağı bu kandır: "Muhakkak ki damarlarımızda Atilâ, Cengiz, Timur ve bütün Türk dehalarının asîl kanı kaynıyor."[175] dendikten sonra Osmanlılık ve İslamcılık düşünceleri eleştirilir. Osmanlı ve İslam tarihi dışından seçilen bu kumandanlar üzerinden ırka has zaferlerle dolu bir tarih yaratılmak istenir ve "Bizi Müslümanlık siyaseti mahvetmiş."[176] sözleriyle İslam'ın Türkleri dejenere ettiği savunulur.

Burhan Cahit Morkaya'nın romanlarında, başta din ve askerlik olmak üzere, hemen her konunun ulusal öze taalluk eden bir yanı bulunur. Örneğin *Harp Dönüşü*'nde (1928) konu ister aşk ister zenginlik olsun yazar sözü bir şekilde ulusal öze getirmenin yolunu bulur. Romanın başkahramanı Macit, askere çağrıldığı için geride bıraktığı "Humret'in bütün kudretiyle ram ettiği kalbim ancak tarihten ve ecdadımdan iliklerime geçen büyük vatan sevgisine yer verdi."[177] diye düşünür. Bölük halinde Beyoğlu'ndan geçerlerken harp zenginlerine bakarak "*Tevarüs ettiğimiz kanda* ne çetin zaferlerin hatırası var ki bugün ateş hattına, ölümün karşısına giderken bile yüreklerimiz aynı sevinç heyecanıyla çarpıyor."[178] diye gururlanır. Macit düşmana karşı hücuma kalktığında bile savaş-ulusal öz meselelerini düşünür: "…kanında kahramanlık olan bir milletin genci harp meydanında vuruşmadıkça gönlünü dolduran aşka kendini layık göremiyor."[179] Morkaya'nın en ateşli asker kahramanlarından biri olan Yüzbaşı Celâl, din ve hilafet konularıyla ilgili olarak "bir cevheri" ve "kuvvetli bir mayası"[180] olduğunu söylediği Türklerin "mert ve silahşör ruh[unun]"[181] hilafetle nasıl bir türlü kaynaşamadığını uzun uzun anlatırken bir bakıma Kemalist ideolojinin inşa ettiği yeni ulusal karakterin sözcülüğünü yapar.

[174] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 226.
[175] Benice, a.g.e., s. 192.
[176] Benice, a.g.e.
[177] Burhan Cahit, *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1928, s. 75.
[178] Burhan Cahit, a.g.e., s. 87 (Vurgu bana ait).
[179] Burhan Cahit, a.g.e., s. 99.
[180] Bürhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 162.
[181] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 163.

Dünkülerin Romanı'nda (1934) Ahmet Reşit'e gönderdiği mektubunda Çanakkale'de ölen askerlerin Türk kanının hakkını verdiklerini yazan Ahmet Rifkı'ya göre "Burada Türk neferi damarlarındaki ecdat kanının kahramanlığını göster[miştir]."[182] Morkaya, aynı yıl yayımlanan *Cephe Gerisi*'nde (1934) ulusal özü bütünüyle askerliğe hamleder. Yüzbaşı Faruk'la yaptıkları sohbette savaşın panoramasını çıkaran Yüzbaşı Nihat, "*doğuşta[n] asker millet*"[183] dediği Türklerin savaşma arzusunun birtakım harp zenginlerinin yaptığı çirkin işler sonucu kırılmasına hayıflanır. *Nişanlılar* (1937) romanında milliyetçi söylemin en bilindik ifadelerinden birine yer verilirken ulusal karakter bir "gurur" meselesine dönüştürülür: "Türk hâkim olmak için doğmuştur. […] Mukaddes bildiği gururudur."[184] Morkaya gibi, Halide Nusret [Zorlutuna] da *Sisli Geceler* (1925) romanında Milli Mücadele'ye sıhhiye desteği sağlamak için doktor kocasıyla birlikte Anadolu'daki bir hastaneye geçen Zehra, İstanbul'a gönderdiği mektuplarda "Biz, Tanrının h[â]kim olmak için yarattığı millet"[185] şeklinde cümlelere yer verir.

Görüldüğü gibi, Osmanlı döneminde nüfusun çoğunluğunu oluşturan, idari gücü elinde tutan Müslüman/Türk topluluğunu ifade eden "millet-i hâkime" düşüncesi, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde daha çok militarist anlamları öne çıkarılarak dile getirilir. Askerî başarılarından dolayı "medeniyetin başlatıcısı/mimarı" ve "ezelî/kadim" bir millet olarak "[d]ünya tarihine temel atan Türk"[186] imajı, bütün milletlerin taşıdığı varsayılan değişmeyen özellikler gibi değişmez bir sabit haline gelir. Güney Halim'in, Gökmen adındaki bir kadının Amerikan sıhhiye teşkilatında hemşire olarak çalışmasını ve savaşı sona erdirecek belgeleri Türk tarafına ulaştırmasını konu ettiği, savaş karşıtı düşüncelerle bezeli *Gökmen* (1932) adlı romanında bile bu böyledir. Bunun gibi, savaş konusuna *Gökmen*'le karşıt cepheden yaklaşan *Dilek* (1933) adlı romanda başkahraman Zabit Refik, sevdiği kadına Allah'ın "[h]er ırka iyi ve kötü vasıflar ver[diğini]"[187] anlatır.

[182] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 228.
[183] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 108 (Vurgu bana ait).
[184] Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 14.
[185] Halide Nusret, *Sisli Geceler*, İkbal Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1938 (1925), s. 63.
[186] Güney Halim, *Gökmen*, Semih Lütfü-Suhulet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 165. Ömer Türkeş bu romanı savaş karşıtı düşünceler içerdikleri için yazarlarının fazla bilinmediğini kaydettiği Türk edebiyatında örnekleri kısıtlı anti-militarist eserler arasında kabul eder. Bkz. Ömer Türkeş, "Bir Avuç Roman", *Birikim*, S. 207, Temmuz 2006, ss. 62-70.
[187] Memduh Necati, *Dilek*, İlk'adım Matbaası, Isparta, 1933, s. 70.

Nitekim, Memduh Necati'nin I. Dünya Savaşı sırasında Kafkasya'daki direniş faaliyetlerini anlattığı romanı boyunca Ermeniler ve Ruslar hakkında olumsuz yargılara yer verdiği görülür.[188]

Mükerrem Kâmil Su *Sevgim ve Istırabım*'ın (1936) ilk sayfalarında Cumhuriyet'in ilk yıllarında üzerinde önemle durulan Cumhuriyet törenlerinden birine yer verir. Cumhuriyet Bayramı töreninde okulun bir "sembol" hazırlaması istenir ve sınıfta yapılan tartışmalar sonucunda sembolü taşıyacak kişinin Gülseren olması kararlaştırılır. Gösteri planına göre Gülseren, Gazi'nin büstünü koruyan "ilahe"yi canlandıracak, milliyetçi duyguların zirveye ulaşacağı tören sırasında bütün öğrenciler bir ağızdan, "'Ne mutlu bana Türk'üm' diye haykıracaklar, coşacaklar ve Türk yaratılmanın verdiği gurur; onların en ilâhî aşkı olacaktır."[189] Askerî/resmî gösteri ve törenlerde ırk vurgusunun bu denli açıktan yapılması ulusun askerî tasavvuruyla ilişkilidir. Mükerrem Kâmil Su'nun bir yıl sonra yayımlanan kitabı *Dinmez Ağrı* (1937) bütün ulusun karakterini lider kültüne bağlar. Milli Mücadele sırasında Yunan karargâhı içinde gizli istihbarat çalışması yapan Şerare, Mari ismiyle Yunan kumandanı kendi âşık eder. Gizli belgeleri kaçırarak Ali ismindeki bir çocuğa teslim ettikten sonra yakalanır. Kurşuna dizileceği günü beklerken düşmanla işbirliği yapan Ekrem adındaki bir gencin kendisini bekleyen işkenceler konusunda uyarısı üzerine gururla şöyle der: "O zaman sizin gibi korkak, sizin gibi aç gözlü ve vatansız olurdum. Benim kanım Türk kanı, Seciyem Mustafa Kemal seciyesi…"[190] Şerare'nin kendi karakterini liderin karakterine bağladığı bu sözleri duyan Türk genci Ekrem ise, harp divanında gözünü kırpmadan vatanını koruyan kadından etkilenerek düşmanla işbirliği yapmaktan vazgeçer ve gerçek, yani ulusal karakterine rücu eder.

M. Yalçın Tuna'nın kapağında "Ulusal roman" ibaresi taşıyan eseri *Akın Yolcuları*'nın (1936) karakter kadrosunda askerler bulunmamakla birlikte bol miktarda sivil militarizm örneğiyle dolu olduğu görülür. İki bölüme ayrılabilecek roman, Bulgaristan, Rusçuk'a bağlı "L… kamunu"nda yaşayan Türk köylüsü Gökmen'in yerel halkın kendilerini istememesi nedeniyle ailesini yanına alarak Türkiye'ye yaptığı zorlu yolculukla başlar ve olaylar bu minvalde gelişir. Gökmen

[188] Memduh Necati, a.g.e., s. 52, 65.
[189] Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 15.
[190] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 104.

ile karısı Ayşe'nin ardı ardına gelen ölümleriyle romanın Bulgaristan ayağı son bulur. İkinci bölümde, biri Bursa'da diğeri Polonez civarında bir köyde evlatlık verilen ikiz kardeşler Coşkun ile Sevim'in hikâyelerine geçilir. Sevim, eski bir medrese hocası olan köy öğretmeninin cinsel tacizleri sonucunda köyünden ayrılarak Bursa'ya gider. Burada Aysel'le tanışır; onunla birlikte yaşamaya başlar. Aysel, uçak mühendisliği eğitimi almak üzere yurt dışına çıkan üvey kardeşi Coşkun'u gerçek kardeşi zannetmektedir. Romanın sonunda yurt dışından dönen Coşkun'u karşılamak üzere yola çıkan Aysel ile Sevim'i taşıyan araba kaza geçirince Sevim ağır şekilde yaralanır. Son nefesinde Bursa'ya kayıp kardeşini bulmaya geldiğini anlatır. Böylece Coşkun'la Sevim kavuşmuş olur. Ancak sevinçleri kısa süreli olur ve Sevim ölür. Romanın sonunda öz kardeş olmadıklarını öğrenen Aysel'le Coşkun evlenirler. Bu şekilde özetlenebilecek romanda "Türk özü", "Türk dölü", "Türklük" "yüksek ırk" gibi ifadelere sıkça yer verilir. Örneğin Bulgaristan'daki Türk toplulukları hakkında, "Şu var ki bir kökün dölü bulunan bu insan kümeleri biribirinden ne kadar uzakta olsa ırkî bağlılıkları yine böyle sımsıkı kalacaktır."[191] denir. Pasaport işlemleri için Bulgar hükümet konağına giden Gökmen, burada gördüğü Bulgar büyüklerinin heykellerine bakarak "Türk topluluğunun hangi bir teki olursa olsun, varlığının parçalanmasına, *dünyalara baş eğdiren*, dalgalandığı ufuklara ruh veren, her Türk'ün gönlünde yanan ayçeyi parçalamak, yırtmak, yerlere kadar indirerek atmak, sonra da yeni doğan ufuklara serbestçe oturmağa asla benliği yaptırmıyacaktı"[192] diye düşünür. Cümlede kast edilen çok açık olmasa da, burada vurgulanan ifadelerle ulusun savaşçılığından söz edildiği anlaşılmaktadır.

Muharrem Zeki Korgunal'ın Çanakkale Cephesi ve Milli Mücadele'ye katılan Mehmet adlı bir askerin kahramanlıklarını anlattığı *Ateş Olup Sardılar* romanında (1936) yüzbaşısı, Mehmet'e "Allah, Türkün hamurunu zaferle yoğurmuştur."[193] sözleriyle moral verir. Bu sözler, tarih boyunca büyük askerî başarılar elde eden Türklerin bu başarıları yaratılış özelliklerine borçlu olduklarını vazeden klasik dinî görüşün ifadesidir.

[191] M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936, s. 15.
[192] Tuna, a.g.e., s. 43 (Vurgu bana ait).
[193] Muharrem Zeki Korgunal, *Ateş Olup Sardılar*, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1936, s. 54.

Ahmet Mithat Efendi'nin oğlu Doktor Kâmil Yazgıç'ın "Millî ve Tarihî Halk romanı" alt başlığını taşıyan ve "okuyanı hem güldürecek hem ağlatacak Türklerin ayranını kabartıp damarlarındaki hamiyet kanını kaynatacak"[194] bir roman olarak tanımladığı *Türk Yıldızı Emine*'de (1937) Kurtuluş Savaşı'nda mücadele edenlerin vücutlarının, yöresel bir üründen bahsedilirmiş gibi "*halis muhlis* Türk kanile"[195] yoğrulduğundan söz edilir. Ancak daha önemlisi, yukarıda askerî yazın örneklerinde gördüğümüz "varoluştan önce gelen öz" düşüncesidir. Ordunun Mudanya'ya dayandığı müjdesini alan Kaptan (yüzbaşı kastediliyor olabilir) kendisinden düşmanı denize dökme izni isteyen askerlerine kaçan düşmanın kovalanmaya değmediğini söylerken ulusa bir övgü payı çıkarmayı ihmal etmez: "Biz *ezelden beri kahraman doğduk* kahraman olarak şan ve şerefimizle öleceğiz ve kendimiz gibi yiğitlerle göğüs göğüse döğüşmek isteriz."[196] Bu yüzden Yunan askerleri daha fazla savaşmaya değmez. Kaçan Yunan askerlerini "kadınlara, aciz çocuklara" benzeten Kaptan, düşmanı takip etmeme gerekçesi olarak emrindekilere "erkekliğimizi isbat edelim"[197] der. Bu, erken Cumhuriyet edebiyatının ulusal karakteri (milli seciye) erkek(lik)le örtüştürdüğü kesişim anlarından biridir.

Çocuklara yönelik yazılan romanlarda da askerlik ulusal karakter/kariyerin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülür. Cemil Cahit [Cem]'in K… kasabasının Yunan orduları tarafından işgali sırasında orduda başçavuş olarak görevli oğlu Fahri'yle gizlice haberleşen demirci Ahmet Usta ile bu haberleşmeyi sağlayan küçük Avni'nin esir edilişlerini ve Türk pilotları tarafından kurtarılışlarını anlattığı *Vatan Aşkı* (1932) romanının sonunda yetmiş beşlik bir ihtiyar ile on üç yaşındaki bir çocuğun orduya katıldıkları okuyucuya müjdelendikten sonra son cümleler olarak şunlar kaydedilir: "İnsan Türk olur da içinde vatan aşkı tutuşursa, asker olmak için yaşının küçüklüğü ve büyüklüğü hiç mevzubahis olur mu?..."[198] Kuşkusuz bu, büyük küçük, yediden yetmişe herkesin asker bireyler olarak tasarlandığı militarist ulusal inşa sürecinin edebiyata yansımasından çocuk edebiyatına düşen nisbî payıdır. Nitekim daha sonra

[194] Kâmil Yazgıç, *Türk Yıldızı Emine*, Adapazarı Coşkun Basımevi, Adapazarı, 1937, s. 18.
[195] Yazgıç, a.g.e., s. 181 (Vurgu bana ait).
[196] Yazgıç, a.g.e., s. 245 (Vurgu bana ait).
[197] Yazgıç, a.g.e.
[198] Cemil Cahit, *Vatan Aşkı*, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul, 1932, s. 54.

işaret edileceği üzere küçük Avni'nin yaş sorununu ortadan kaldıran onun "doğuştan asker" olmasıdır.[199]

Burhan Bilbaşar, Mustafa'nın Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği bir çocuk için inanılması güç yararlıklarını anlattığı *Bin Yağıya Bir Mustafa*'nın (1936) neredeyse her sayfasında ulusal karakterin gereklerini küçük kahramanına bir baba otoriterliğiyle hatırlatır gibidir. Kitabın başında, bütün ailesini katleden Yunan askerlerini yok etmek için evin sarnıcına giren Mustafa'nın yapıp ettiklerine bir an anlatıcının da anlam veremediği görülür: "Mustafa bu küçük Türk yavrusu ne yapıyordu? Yağıların elinde ölmektense, onların eline geçmektense sarnıcın içinde ölmek mi istemişti?" Ancak yazara göre Türk'ün ölme şekli bellidir; bu yüzden korkuya mahal yoktur: "Hayır, hayır. Bir Türk, bir Türk çocuğu hiçbir vakit kendini öldürmez ve öldürmeyecektir. O ancak yiğitçe ve karşı karşıya gelmekle çarpışma ile ölebilir." Çünkü "Mustafa anasının, babasının ve canından çok sevdiği küçük kardeşinin diyetini almadan bu öz hıncını yağılardan çıkarmadan ölemez."[200] Mustafa bütün evi havaya uçurarak ailesinin öcünü alır. Bilbaşar, bu yol gösterici tavrını zaman zaman bir yana bırakarak gösterdiği kahramanlıklar nedeniyle Mustafa'yı övmekten geri durmaz: "Bu karşısındaki yavru bir Türk çocuğu idi. Damarlarında Türk kanı dolaşıyordu. […] Ve bir Türk yavrusu ne yiğit ne eşsiz bir ulusun çocuğu idi."[201]

Militarist değer ve kavramların hemen hepsiyle ilgili katkı verecek bir içeriğe sahip olan Esat Mahmut Karakurt eserlerinden *Son Gece* (1938) önceki bölümde verilen askerî yazına ait örneklere düşünce temelinde en fazla yaklaşanıdır. Kız kardeşi Mariya'yı düşmanla (Yüzbaşı Faruk) hem işbirliği hem duygusal ilişki içinde yakalayan Romen savaş pilotu Polivas iki âşıktan dehşet verici bir intikam almak üzereyken, "Yüzbaşı, iyi hatırımda değil ama bir İngilizce kitapta okumuştum galiba. Türkler, kısraklarına ve dişilerine çok düşkün olurlarmış. Kitap, 'Türklere her şey yapılabilir fakat yalnız onların dişilerine ve kısraklarına dokunulmaz' diyordu. Bakalım, tecrübe edeceğiz. Doğru mu bu?"[202] diye sorar. Şiddet dolu ve sadist

[199] Bkz. 3.2.5.3. Çocuklar bölümü.
[200] Burhan Bilbaşar, *Bin Yağıya Bir Mustafa*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1936, s. 10.
[201] Bilbaşar, a.g.e, s. 83.
[202] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, 2010 (1938), s. 250.

yönelimler gösteren bu bölüm, "at-avrat-silah" üçlüsünü ulusal karakterin bir parçası olarak göstermesi ve düşmanın ağzından söylenmiş takdir cümleleri nedeniyle yazarın bütün bunlarla gerçekten övünmüş olduğunu düşündürmesi açısından kayda değerdir. Romanın sonunda I. Dünya Savaşı bitmiştir ve yeni bir savaşın ayak sesleri duyulmaktadır. Bu son bölümde 1938 yılından 1919'a bakmanın rahatlığıyla okuyucuya seslenen Karakurt "On bin yıllık efendilik etmiş bir milleti[n]"[203] istiklâline kastedenlere izin vermeyeceğini söyler. Bir edebiyat eserine ait bu cümleler Ö. Lütfi'nin okuma-yazma bilmeyen askerler için hazırladığı *Asker Alfabesi* (1936) adlı kitabındaki cümlelerle koşutluk içindedir:

> "Biz çok eski bir milletiz. Hemen dünyanın kuruluşiyle beraber gelmişiz, mertlik, yiğitlik, misafirperverlik, büyüklere itaat, küçüklere şefkat, güzel huylarımızdandır. Aramızda birlik kardeşlik vardır. Kardeş gibi yaşadığımız için vatanımıza düşman giremez. Girerse ona mezar olur."[204]

Kemalist ideolojinin Türkleri Orta Asya'dan Avrupa'ya ilerleyişlerinde diğer topluluklara başta kültürel ve siyasal olmak üzere her alanda üstün kıldığını savunduğu varoluştan önce gelen özün bir parçası olarak askerlik, erken Cumhuriyet döneminde ulusal karakterin aynı zamanda ulusal kariyer olarak görülmesini sağlamıştı. Yukarıdaki oldukça erken tarihli örnekten "Biz Türkler, asker olarak doğduk ve asker olarak öleceğiz."[205] satırlarının yazılı olduğu *Askerin Din Bilgisi'*ne (1981) büyük bir değişimin yaşanmamış olması özcü milliyetçiliğin başarısında aranmalıdır. Askerî gücü medeni gelişmişlikle eşitleyen, bütün anakronizmine rağmen "ordu-millet" ve "ulus-devlet"e "ilelebet" devamlılığa sahip bir hayat çizgisi çizen milliyetçi ideoloji ile militarizm arasında askerlik mesleği sanıldığından çok daha geniş bir ortak paydadır.

1.2. "Ordu-Millet"in Askerleri

Eserlerinde Kemalist ideolojinin resmî tarih görüşünü fazlasıyla benimsedikleri görülen Cumhuriyet dönemi romancıları Kurtuluş Savaşı'nı her

---

[203] Karakurt, a.g.e., s. 277.
[204] Ö. Lütfi, *Asker Alfabesi*, J. Gn. K. Matbaası, Ankara, 1936, s. 34.
[205] Osman Güngör Feyzoğlu vd., *Askerin Din Bilgisi*, K.K.K. Ankara Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, Ankara, 1981, s. 181.

anlamda I. Dünya Savaşı'ndan bağımsız ve farklı niteliklerle değerlendiriyorlardı. Bu bakış açısına göre iki savaş arasında herhangi bir tarihsel devamlılık olmadığı gibi fiziksel şartlarda da benzerlik yoktur. Burhan Cahit [Morkaya] *Köy Hekimi*'nde (1932) "İstiklal muharebeleri heyecanlı, endişeli geçiyordu. Fakat harb-i umumî gibi memlekette ekmek sıkıntısı yoktu. Cephedekiler ve geridekiler istilaya karşı bütün kin ve gazaplarıyla karşı koyabiliyorlardı."[206] derken Kurtuluş Savaşı'nın arkasındaki duygu birliğinden ve lojistik destekten kaynaklanan özgüveni vurgular. Dönemin diğer yazarlarının eserlerinde de bu özellik göze çarpmaktadır: I. Dünya Savaşı'ndan farklı olarak ulusal direniş hareketinde topyekûn savaşın bütün araçları seferber edilmiş görünür.

I. Dünya Savaşı sırasında, "Türkler hudutlarının berisinde ve ortasında vatanları için dövüşmeyi ve icap ederse ölmeyi bilirler. Bizde belki fen yok ve belki sanat yok; fakat bîşüphe salâh ve Türklük vardır!"[207] şeklinde yazan Cenab Şehabettin ve savaşa tanıklık eden diğer yazarların oluşturmaya çalıştıkları savaşkan ruh erken Cumhuriyet dönemi yazarları için işlenmeye elverişli bir miras olarak kalmıştır. Ancak aynı temalar üzerinden gidilse de belli bir ayrışmanın izleri ilk bakışta göze çarpmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde eser veren yazarlar I. Dünya Savaşı'nda çarpışan ordu ile Kurtuluş Savaşı'nın askerleri arasında ontolojik farklılıklar görürler. Ethem İzzet [Benice]'nin düşkün bir kadın olan Mualla ile onun gönül maceraları peşinde koşan, sorumsuz, vatanî hislerden yoksun sevgilisi Erkanıharp Binbaşı Necdet'in sonu hüsranla biten ilişkilerini anlattığı romanı *Çıldıran Kadın*'da (1924) Mualla'nın kız kardeşi Necla, askerlikten istifa eden Necdet'e o ve onun gibi İttihatçı askerlerle ilgili düşüncelerini açıkça dile getirir:

> "Unutma ki, Harbi Umumîde gömüldüğünden bahsettiğin Türkler hep size, birkaç paşanıza kurban gitti. Kendini düşün. Ordu cephede açlıktan, sefaletten, soğuktan, düşman ateş ve tazyikinden erirken sen ve Paşa burada zevk ve safa içinde yaşıyor, Muallâyı düşündüğün, beni sıkıştırdığın kadar ne orduyu ne askeri ne de hiç kimseyi

[206] Bürhan Cahit, *Köy Hekimi*, İkbal Kitaphanesi, İstanbul, 1932, s. 13.
[207] Cenab Şehabettin, *Nesr-i Harp Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözler*, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1334, s. 72. Aynı eserde Cenab Şehabettin'in sosyal Darwinci düşüncelere sahip olduğu görülür: "Ben kendi hesabımca döğüşmek beşerin mukteza-yı fıtratı olduğuna mutekidim; ve en iyi döğüşen millete en en medeni demekte dilim tereddüt etmez. Mukatele-i cariyenin büyük kahramanlarına nisbetle Atillaların, Cengizlerin, Hülagülerin birer mini mini kuzu gibi kalmaları bence pek tabiidir." (s. 12-13.)

düşünmüyordun; bu vaziyette hakikî vatanperverler siz misiniz? Yoksa bütün mahrumiyetlere rağmen ateş ve demir içinde kaynayan askerler, zabitler, kumandanlar mıdır? Küçük bir ekalliyet, bütün bir milleti uçuruma, felâkete, mağlûbiyete esarete sürüklediniz. 'Balık baştan kokar' derler. Neyse ki, sen yine üçüncü ve dördüncü derecede kalıyorsun. Görüyorsun ya, hakikî mes'uller, milletin saflığını ve hâkimiyetini, suiistimal edenler, zaafa uğratanlar birer birer cezalarını çekiyorlar. İhanet edenlerin günahlarının cezalarını görecekleri muhakkaktır; milletle, milletin mukadderatı ile oynanmaz, ona tahakküm edilmez. Hele Türk milleti hiç de tekin değildir."[208]

Ercüment Ekrem [Talu] da savaş devam ederken (10 Ekim 1922-10 Ocak 1923) *İleri* gazetesinde tefrika edilen *Kan ve İman* (1925) romanında Sadık'ın sefere çıkış hazırlıklarını anlattığı sayfalarda iki savaş arasında bir karşılaştırmaya gider:

"Fakat bu defa nereye ve niçin gitmekte olduğunu biliyordu. Hem onu sevk eden yabancı kuvvetler değil kendi vicdanıydı. […] Bazen verilen peksimedin üzerinde ufak küf lekeleri bulunduğu veyahut sırtındaki elbise kendisini gündüz yakıp gece de ısıtmadığı için isyan ettiği olmuştu. Şimdi belki aylarca aç kalacak, çıplak gezecekti. Fakat bu ihtimali gülümseyerek derpiş ediyordu. Zira bu defa gaye büyük, maksat mukaddes, mevzu vatandı."[209]

Akşam gazetesinin 27 Haziran 1922 tarihli, 1352 numaralı sayısında çıkan "En Büyük Eserimiz, Ordumuzdur…"[210] başlıklı yazısında Anadolu'udaki ilk akıncı birliklerinden Nizâm-ı Cedîd ordularına Türk ordusunun en ideal halini Kurtuluş Savaşı'nı yapan orduyla aldığını dile getiren Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] ise, Cenab Şehabettin'in işaret ettiği farklılığı askerin yaşadığı zihniyet ve maneviyat değişikliğine bağlar:

"Bunlar, artık benim bildiğim Cihan Savaşı subayları değildir. Bazılarıyla tanışmakla beraber onlarda eski ruhtan, eski kafadan bir belirti bulamıyorum. Bunlar, bir

[208] Ethem İzzet Benice, *Çıldıran Kadın*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1943 (1924), s. 41.
[209] R. Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, (1925), s. 30. *Gün Batarken*'de (1920) askerlik görevini yapmamak için verilen rüşvetlere göz yuman, usulsüz ticaretle zenginleşen Yüzbaşı Hulki Bey'in *Kan ve İman*'da (1925) vantandan başka hiçbir şey düşünmeyen, vatan için canını vermeye hazır bir askere dönüştüğünü kaydedelim.
[210] Yakup Kadri, "En Büyük Eserimiz, Ordumuzdur…", *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal II*, Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1981, s. 888.

ordunun alelâde subayları olmaktan ziyade yeni bir mezhebin öncüleri gibidir. Cihan Savaşı'nda her biri bir şeyden şikâyetçiydi. Hepsi devletin siyasetini tenkit ederdi. Hepsi canından bezgin görünürdü. Şimdi ise tartışma bile kabul etmiyorlar. 'Mutlaka yeneceğiz' diyorlar."[211]

Bu örnekte olduğu gibi Hasan Sükûti [Tükel] de *Siyah Örtü* (1934) adlı romanında, "I. Dünya Savaşı askerlerinde "mefkûreden" ve "memleket kaygusundan, seciyeden zerre bulun[madığını]"; diğer yanda, Kurtuluş Savaşı askerlerinde bütün "bunlar[ın] taşan bir zenginlikle"[212] var olduğunu ifade eder. Benzer şekilde, milis kumandanı (sonradan Yüzbaşı ve Binbaşı) Hasan'la Hamra arasındaki aşkı I. Dünya ve Kurtuluş savaşları fonunda anlattığı romanı *Aşk Güneşi*'nde (1930) Ethem İzzet [Benice] iki ordu arasında kategorik farklılıklar bulunduğuna işaret eder. Bir paşanın cephe teftişine katılan Hamra Hemşire, askerdeki kararlılığın sebebini sorunca paşanın yaverinden şu cevabı alır: "Hanımefendi, askerimiz millî şuuruna tamamen sahiptir. Sürülük ve papağanlık devri Osmanlı ordusu ile beraber yıkıldı." […] Askerlerimiz hissediyor. Düşünüyor, biliyor, istiyor…"[213] İki savaş arasındaki beş yıl gibi kısa bir sürede askerde böyle köklü bir değişimin yaşanmış olması akla uygun görünmese de erken Cumhuriyet dönemi yazarları gerçeğin bu yönüyle ilgili değillerdi. Onlar saltanata ve hilafete bağlı, Alman müttefiklerin güdümünde yerel halk tarafından istenmedikleri cephelerde amaçsızca ölüp öldüren, buralarda artık boşuna savaştıkları düşüncesiyle iyice yılgınlığa düşmüş, moral değerlerini yitirmiş ve savaşın sonunda ağır şartlarla hakarete uğrayarak dağıtılmış bir orduyla yeni "düzenli ordu" arasında herhangi bir

---

[211] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, 36. Baskı, İstanbul, 2000 (1932), s. 70. Ahmet Celâl'in subaylarda tespit ettiği bu ciddi farklılaşmaya rağmen ordunun büyük çoğunluğunu oluşturan vatandaş askerlerde ve bu askerleri oluşturan köylülerde aynı ulusal uyanıştan söz etmek zordur. Köyün çobanı asker kaçaklarını gördüğünü söyleyince Ahmet Celâl duyduklarına inanamaz. Benzer şekilde, Ahmet Celâl'in emir eri ve terhis edilerek köyüne dönen eski bir asker olan Mehmet Ali arasında şu konuşma yüzbaşının emir erini artık tanıyamaz hale gelmesine neden olur:
"Beyim bizi gene askere alacaklar mı?"
"Olabilir."
"Nasıl olabilir, beyim? Bizi terhis etmediler mi?"
"…Düşman askerleri şu tepenin ardından görünüverirse, elin kolun bağlı durabilecek misin? Gelip de, seni, evini, köyünü yakıp yıkarken, çoluk çocuğunu dipçikle itip dürtelerken, bir köşede karı gibi büzülüp duracak mısın?"
"Yok, beyim, buraya kadar geleceklerine aklım ermez."
"Eğer her köy, bu köydekiler gibi düşünürse, eğer her talimli asker, senin gibi tekrar askere gitmekten korkarsa, tabiî gelir. Ona hiç şüphe etme." (s. 41-42).

[212] Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 10.

[213] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 183.

çağrışımın kurulmasına izin vermek istemiyorlardı. Nitekim, Sıtkı Şükrü Pamirtan "Milli Roman" alt başlıklı *Toprak Mahkûmları*'nda (1938) elde edilen zaferi resmî tarihyazımının "dünyanın en güçlü ordularına karşı kazanılmış" tezine yaklaştırarak anlatır: "Bunların önünde ne Napolyonun ve ne de Sezarın orduları bile dayanamazdı."[214] diye yazar.

Düzenli ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için Tekâlif-i Milliye emirlerini çıkarmak zorunda kalan Ankara Hükümeti, 1910 yılında Britanyalı General Sir Ian Hamilton'un, "belli bir insan aklı ve bedeninin imalatı için bugüne kadar icat edilmiş en büyük makine" şeklinde ifade ettiği orduyu ve "[s]ırtı dikleşmiş, göğsü genişlemiş, temiz,"[215] askeri üretecek verimliliğe ve güce sahip değildi. Ancak, ulus-devlet yolunda hızla örgütlenen Anadolu'daki hükümetin düzenli ordu uygulamalarıyla ürettiği asker, imparatorluğun ardı ardına yenilgilerle özgüvenini yitirmiş askerine toplum içi hiyerarşi ve imaj gibi konularda belirgin şekilde üstünlük kuruyordu. Savaşın kazanılmasıyla devletin kurtarıcılığından rejimin koruyuculuğuna terfi eden asker bir yanda kurumsal göstergeler ve uygulamalar sayesinde (üniformalar, resmî törenler) ayrıcalıklı/prestijli konumunu tahkim ederken diğer yanda minnet duyguları taşıyan halk ve aydınlardan her fırsatta iltifat görmeye devam ediyordu: "Gerek dışardan ve gerekse içerden gösterilecek her türlü zorlukları ve manileri gidermeğe senin kudretin vardır. Hü[k]ûmet senin kuvvet ve kudretine güvenerek ve dayanarak milletin teveccüh ve hürmetleri devam üzere hep senin üzerindedir."[216] şeklindeki hatırlatma, askerin ayrıcalıklı konumunun devlet eliyle güçlendirilmesine yönelik arzu ve niyeti ortaya koyar. Türkiye'de ordunun sahip olduğu "özerk ve üstün konum"u pretoryen cumhuriyet yapısına bağlayan Ahmet İnsel, bu karma rejimin meşruiyetini, "Kurtuluş Savaşı tahayyülü" ve "[i]ç ve dış düşmanlara karşı kuşatılmış bir ülke fobisini besleyerek" sağladığını ifade eder.[217]

---

[214] Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 143.
[215] Akt. Ayşe Gül Altınay, ""Askerlik Yapmayana Adam Denmez": Zorunlu Askerlik, Erkeklik ve Vatandaşlık", *Erkek Millet Asker Millet, Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler*, Der. Nurseli Yeşim Sünbüloğlu, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s. 207.
[216] *Askerin Ders Kitabı*, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 11.
[217] Ahmet İnsel, "TSK'nın Konumunu Değerlendirmek", Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu, *Birikim*, Ağustos-Eylül S. 160-161, 2002, ss. 18-27.

Bu, aynı zamanda, resmî söylemde "dünyanın en güçlü ordularına karşı elde edilmiş" bir zaferin "haklı" gururunu yaşayan ve dışarıdan içeriye döndüklerinde iç politikada söz hakları olduğuna mağrurca iman eden üst düzey ordu mensuplarının ortaya koyduğu asker yazınına tümüyle sinmiş bir tahayyüldür. Mustafa Kemal döneminde elde ettikleri "kanaat önderliği" konumunu onun ölümünden sonra da devam ettirdikleri bu hacimli külliyata bakılarak anlaşılabilir: "Yeni zihniyetlerin muhakemeyi sarstığı, kanaatleri değiştirdiği yerlerde subaylar heyeti, kendilerini harp içerisinde *eski eizzeler celâdet ve kutsiyetile* göstermek yolunu aramalıdırlar."[218] Dönemin resmî kanonunun oluşmasında en ciddi rol oynayan isimlerden biri olan Âfet İnan'ın *Askerlik Vazifesi* (1930) eserinde de orduya normal demokrasilerde görülemeyecek görevler biçildiği görülür: "Ordu, cümhuriyet aleyhine teşebbüslere karşı devlet ve hükûmetin irade ve kuvvetini tecessüm ettirir. Bu suretle herkesi devlet intizamından, devlet emniyetinden hissedar kılar."[219] Kemalist ideolojinin velût kalemlerinden biri olan M. Saffet Engin ise 1908'den başlayarak ülkedeki bütün inkılâbın asker sınıfa borçlu olunduğunu belirtirken Türk milliyetçilik tarihinde, "askerî zümreye eşsiz bir yer verilmesi"[220] gerektiğini vurgular.

Askerî yazının askerliğe dair milliyetçi ve militarist görüşleri asker miğferinin etrafında göz kamaştıran bir kutsallık halesi çizmeyi ihmal etmez. Askerlik, "şerefi çok yüksek ve yüksekliği derecesinde güç bir meslek"[221] olarak tanımlanırken bu mesleğin "zahmet ve meşakkatinden yılgınlık gösterenler, askerlik hizmet ve vazifelerinde yan çizip üstelik [de] fena fikirler saçanlar yurdunu, milletini sevmeyen alçak kimselerdir ve bu sözlere kananlar [da], şüphesiz en ahmak ve beyinsiz insanlardır"[222] denerek tarih itibariyle Türkiye'de çok az bilinebilecek vicdanî ret, savaş karşıtlığı gibi düşüncelerin önü alınır. Sosyal ve siyasal alanda yüceltilen askerlik, "rençberlikten, tüccarlıktan, memurluktan, hülâsâ hertürlü meslekten daha yüksek ve daha şerefli bir vazifedir."[223] Ancak burada övgünün

[218] Remzi Yiğitgüden, *Askerlik Psikolojisi*, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1941, s. 53 (Vurgu bana ait).
[219] Âfet İnan, *Askerlik Vazifesi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 36.
[220] M. Saffet Engin, *Kemalizm İnkılâbının Prensipleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938, s. 75-76.
[221] *Askerin Ders Kitabı*, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 2.
[222] A.g.e., s. 3.
[223] Faik Türkmen, *Erler İçin Askerî Ahlak ve Genel Bilgiler*, Ahmet İhsan Matbaası Ltd., İstanbul, 1944, s. 25.

büyük kısmının sıradan askerlere değil, subay ve üst düzey yöneticilere ait olduğunu hatırlatmakta fayda vardır; zira, "Türk gençleri askerlikten hoşlanır ve komutanlarını hem sever hem sayar."[224]

Türk resmî tarihyazımınında II. Viyana Kuşatması'yla (1683) başlayan geri çekilişe son veren savaş olarak kaydedilen Sakarya Meydan Muharebesi (1921) aynı zamanda bir "subaylar savaşı" olarak anılır.[225] Erken Cumhuriyet dönemi romanlarının asker kahramanlarının ağırlıklı olarak zabit ve komutanlar arasından çıkması kısmen bu tarihî gerçeklikle ilgisi bulunmakla beraber, övgünün büyük kısmını alan üst düzey askerlerin temsil ettiği ordu içi hiyerarşinin kurmaca dünyadaki karakter oluşturma aşamasına kadar etki etmesinin payı büyüktür. Sıradan askerin romanlardaki silikliği, en üstte "lider kültü"ne kadar uzanan baş döndürücü kahramanlıklar silsilesinde "Mehmetçik"e dair söylenecek parlak sözün kalmamasıyla açıklanabilir. Asker fedakâr, itaatkâr, vatanseverdir ancak bireysel hikâyesinin bir önemi yoktur; bu nedenle savaşta gösterdiği üstün yararlılıklar dışında anlatılmaya değmez. Ne var ki, subay karakterlerin kendisi de edebî ölçütlere uygun şekilde oluşturulmamıştır. Asgari estetik ölçütlerle ele alındıklarında bile birer taslaktan öteye geçmedikleri görülür. Yalçın'a göre, "[b]u romanların hiçbiri subaylarımızın psikolojik tahlilleri, zaafları ve üstünlüklerinin tespiti, tahlili ve ilişkileri üzerinde durmaz. Romancılarımız daha çok Millî Mücadele kavramanı anlatırken subayı da âdeta bir kavram gibi değerlendirmişlerdir."[226] Diğer yandan Yakar, Millî Mücadele romanları çerçevesinde, roman kişilerinde görülen mesleki çeşitliliğin yalnızca subaylar arasında bir birliktelik sergilediğini olumlu bir dille ifade etmektedir.[227] İki yorumun, asker karakterlerin kurguya dâhil edilmesinde belli

[224] Türkmen, a.g.e., s. 9.
[225] Benzer şekilde, Şevket Süreyya Aydemir'in *Suyu Arayan Adam* kitabında "yedek subaylar savaşı" olarak anılan Çanakkale Savaşı'na yedek subayların katılımı anlatılır. Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 4. Baskı, İstanbul, 1971, (1959), s. 77. Aydemir, ayrıca, I. Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelere gönderilen Anadolulu gençleri ve fırsat verilse yeniden cepheye koşacak yaşlı erkekleri Türklere "ordu-millet" denmesinin ispatı olarak görür: "Bize galiba bunun için 'ordu-millet' diyorlardı. Evet, biz bir ordu millettik. İşte bu Kayseri topçusu, onun dönmeyen çocukları, benim dönmeyen ağabeylerim ve bu yaşta ben… […] Nihayet bütün Anadolu'nun, Trakya'nın, İstanbul'un sonu gelmez bir yürüyüş kolu gibi bilinmezliğe karışan milyonları. Biz hepimiz, bu ordu milletin askerleriydik" (s. 88).
[226] Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2006, s. 192.
[227] Aytekin Yakar, *Türk Romanında Millî Mücadele*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1973, s. 77-78.

başlı özelliklere riayet edildiğini göstermesi noktasında birleştikleri söylenebilir. Genel anlamda, anlatı içindeki askerleri ele alırken "karakter" yerine "tip" görmemiz bu yüzdendir.

Askerliğin millileştirme ve erkekleştirme uygulamalarına eşlik eden disipline edici özelliklerinin zihinlerde yarattığı imajın bir sonucu olarak düşünülebilecek bu tektip asker ve komutanlardan oluşan ordu imajı, erken Cumhuriyet dönemi romanlarında, *Savaş ve Barış*'ta (1869) Tolstoy'un kişi ve olay çeşitliliği sayesinde ulaştığı renkliliğin aksine, çoğu zaman benzer renklerle, haki ve tonlarıyla, tasvir edilen bir monotonluğa dönüşür. Denebilir ki, Tolstoy'un sonuçları çok vahim ancak insani hatalar yapan kumandanlarına Türk romancılarının eserlerinde yer yoktur. Gelişmeleri en iyi şekilde takdir ettiklerine inanılan "Anadolu'nun göbeğinde büyük ve anlayışlı, görüşlü kumandanlar vaziyeti pek iyi kavramışlar[dır]."[228] Orduya ve askerliğe dair kutsal değerleri birer nişan gibi omuzlarında taşıyan bu komutanlar/zabitler arasında saymamız gereken ilk asker, Türk edebiyatının ilk Kurtuluş Savaşı konulu romanı olan *Ateşten Gömlek*'teki (1923) Binbaşı İhsan'dır: "Şeref ve namus hissi için cepheden cepheye koşmuş, yaralanmış, fedakârlığı nümayişkâr olmayan biraz da mağrur"[229] bir asker olarak betimlenen ve kendisini "asker ruhlu bir adam"[230] olarak ifade eden İhsan, savaşta onbaşı olarak görev yapmış kadın bir yazarın kaleminden çıkıp benzer romanlar için stereotip oluşturması açısından önemlidir. *Ateşten Gömlek*'in diğer öne çıkan askerleri arasında gösterişli fiziğiyle "Osmanlı İmparatorluğu'nun en kudretli asker örneğini temsil ed[en]"[231] Haşmet Bey vardır.

Osmanlı askerine olumsuz bakışına daha önce değinilen Ethem İzzet [Benice]'nin genel anlamda askerler ve askerlik mesleği hakkında övücü nitelemelerde bulunduğu görülür. Ona göre asker, "düşman önünde yalnız makineleşen insandır."[232] Orduda disiplin, itaat ve vazife gibi konulara da bol bol

[228] Bürhan Cahit, *İzmirin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 45.
[229] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 12. Canan Sevinç, Kurtuluş Savaşı romanlarının ilki olması dolayısıyla *Ateşten Gömlek*'i Atatürk Dönemi romanları arasında ele aldığını belirtir. Canan Sevinç, "Atatürk Dönemi (1923-1938) Romanında Millî Mücadele", *Turkish Studies*, Volume 4/1-II, Winter 2009.
[230] Adıvar, a.g.e., s. 111
[231] Adıvar, a.g.e., s. 49.
[232] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 43.

değinen Ethem İzzet, askerin tanımını, askerler için hizmete özel hazırlanan asker ders kitaplarından almış gibidir:

> "-Asker itaatle başladığını itaatle bitirir.
> Eğer asker, bu söz dinler insan, düşman karşısında beyni çıkarılıp *makineleştirilmiş* bir kalkan olmasaydı bu harman sonunda çukur dolduracak kaç babayiğit bulunabilecekti?
> Türk subayının bir tek hedefi vardır: Bilerek başladığını bilgi ve söz dinlerlikle başarmak. Fakat bunu:
> -Asker, sadakatin ölüm getirse bile sadık kal ve beynini kımıldatma."
> Diyen Osmanlı subayı anlamaz."[233]

"[G]enç Türk subayı"nı[234] Osmanlı askerinden ayırmak için askerî değerleri kullanan Ethem İzzet gibi Hasan Sükûti de askerleri sıradan (sivil) insanların üstünde gördüğünü gizlemediğini göstermek için aynı değerlere başvurur. *Siyah Örtü*'nün (1934) fedakâr kadın karakteri H., nişanlısına bakarken hissettiği sevgiyi ve hayranlığı askerlik mesleğine bağlayarak, "Askerlik, ruhları, vicdanları temizler"[235] diye düşünür. Onun bu şekilde düşünmesinde N. Bey'in romanın birkaç sayfa öncesinde H. Hanımefendi'ye gönderdiği mektubunun etkisi olduğunu düşünmek için birçok sebep bulunmaktadır. N. Bey mektubunda şunları yazar:

> "Hayatta en büyük faziletim askerliktir, Bilirsiniz ki medenî hükümetlerde en asıl, en ziyade tebcil edilen meslek zabitliktir. Bundan dolayı o memleketler mümtaz âilelerinden, zâbit tefrik ederler. Hem askerlik ruha yüksek bir terbiye verir. Vicdanı metin yapar. Bilhassa askerî mektepler iyi ve fena çocukları o kadar vukuflu bir ihtimamla ayırır ki. İşte bundan başka bir şeyim yok. Yalnız bunun da bir kusuru var. Asker; *memleketin yüksek duygulu bekçileri* olduğundan sırasında kahreder, ağlatır, bu haller onun sarsılmaz mukadderatıdır."[236]

Karşı cinsle ilişkisinde mesleki ayrıcalık ve mazeretlere sığınan bir yüzbaşının mektubuna böyle uzun bir alıntıyla yer vermemizin nedeni Türk romancısının askerî yazından devşirdiği düşünceleri edebiyat gibi estetik kuralların

[233] Benice, a.g.e., s. 50 (Vurgu bana ait).
[234] Benice, a.g.e.
[235] Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 89.
[236] Hasan Sükûti, a.g.e., s. 83 (Vurgu bana ait).

işlemesi gereken bir alana bire bir aktarmakta herhangi bir beis görmeyen "edebiyat-dışı" tutumunu ortaya koymaktır. Dönemin çalkantılı sosyal/siyasal gelişmelerine, uluslararası barışa, insani değerlere, yurtseverliğe dair, evrensel bir söz söylemeyen erken Cumhuriyet dönemi romancısının söz konusu asker ve askerlik olduğunda militarizm gramerinden ödünç alınmış yukarıdaki türden cümleler üretebilmesi başlangıç aşamasındaki modern bir edebiyat üzerindeki militarizm etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin on yıldan fazla süren savaşlarla olan gerçek ilişkisini ortaya koymak yerine asker övgüsü örnekleri açısından zengin bir edebiyat geliştirdikleri söylenebilir.

Yazarlara tek tek bakıldığında da, söz konusu durumun dönemin en ünlü yazarlarından adı hiç duyulmamış veya tek eserde kalmış yazarlarına kadar geçerli olduğu görülür. Örneğin, Peyami Safa, *Resimli Gazete*'de tefrika halinde yayımlanmasının ardından aynı adla kitaplaştırdığı *Süngülerin Gölgesinde* (1924) adlı novella/kısa roman kabul edilebilecek eserinde[237] dönemin egemen duygusunu layıkıyla yansıtabilen en başarılı yazardır. Diğer bütün yazarlarda belli bir asker övgüsü, hamaset, vatanseverlik, şehitlik arzusu, savaşkanlık tonu hissedilse de Peyami Safa yarattığı karaktere bütün bunları birer militarizm semptomu olarak yüklemesini bilmiştir. Yüzbaşı İhsan yaralı yattığı yatağında ziyaretine gelen meslektaşına kendini şu sözlerle anlatır:

> "Ben anasının karnından asker elbisesiyle çıkmış bir herifim. Göbeğim sanki cephede kesilmiş. Sanki pek iştahlı bir şeymiş gibi harp etmeye doyamıyorum. Ayıp değil a, bir mitralyöz sesini en güzel musikiye tercih ederim. Cephede yediğim peksimetler kuzu dolmasından fazla bana tatlı gelmiştir. Çadırlarla dolu bir harp meydanına bakmak, tiyatro seyretmekten fazla hoşuma gider. Gökyüzünde bir düşman tayyaresinin attığı fişeklerin aydınlığı donanmada yakılan havayî fişeklerden fazla beni eğlendirir. Kendimi methetmek için söylemiyorum; vallahi nimet çarpsın, ömrümde hiçbir gün harbe korkuyla girmedim. […] Ne demek kahraman? Bir adam ki başkaları için fedakârlık yapar. Büyük fedakârlıklar yapar, ona kahraman derler değil mi? Öyleyse ben kahraman değilim. Harp etmek benim için fedakârlık değil

[237] Peyami Safa, *Süngülerin Gölgesinde*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1340 (1924).

zevktir, zevk! Ben harbe girmezsem fedakârlık yapmış olurum. Benim canımı bu yakar. Ben muharebenin tiryakisiyim."[238]

Bu sözler karşısında herhangi sağduyulu bir bireyin vermesi beklenen tepki kendisi de asker olan Şevket'ten gelmez. "Askersin, bu hissin ne olduğunu anlarsın be evlat…" diyen yüzbaşının coşkusuna o da ortak olur:

"-Sahi yüzbaşım, harp nefis bir şeydir, diye mırıldandı. İhsan Bey, Şevket'i kolundan yakalayarak bağırdı:
-Vallahi iyi söyledin: Nefis! Çok doğru, nefis, nefis! Harp nefis bir şeydir, nefis!"[239]

Savaşmaktan, ölüp öldürmekten bu kadar büyük iştahla bahseden bir asker hikâyenin sonunda, bekleneceği üzere, hayatını kaybeder. Ordunun ve askerî düşüncenin kendini en yoğun hissettirdiği darbe dönemleriyle birlikte düşünüldüğünde bile, başkarakterlerin akıl almaz, destansı kahramanlıklara imza attığı tarihî romanlar dâhil, Türk edebiyatında İhsan Yüzbaşı benzeri bir askere tesadüf etmek zordur. İhsan Yüzbaşı karakteri, askerî *ethos*'un kendini Peyami Safa gibi, henüz genç yaştada olsa entelektüel bir kalem üzerinden erken Cumhuriyet döneminde var etmesinin çarpıcı bir örneğidir.

Bir başka örnekte, Necile'nin iş hayatına atılmasının ve aradığı aşkı Japonya görevi için yaptığı yolculuk sırasında bulmasının anlatıldığı *Fuji-Yama*'da (1934) genç kızın kaldığı konak şu şekilde betimlenir: "Necile'nin amcasının oturduğu büyük konak ta şeklini ve ruhunu içindekilere aşılamış evlerdendi. Uzaktan bir kışlayı andırıyordu. İçine girildiği zaman bir asker disiplini ile karşılaşılırdı."[240] Ancak konakla ilgili asıl bilinmesi gereken konağın sahibinin Necile'nin amcası Hulûsi Paşa olduğudur. Sakinlerine şekillendirdiği söylenen mekâna şeklini de ruhunu da veren, aslında, bir askerdir.

Başka bir örnek, *Madencinin El Kitabı* (1970), *İş Terbiye*si (1943) gibi mesleki kitapların yazarı Niyazi Durusoy'un Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki madencilik faaliyetleri hakkındaki *Bağlar Arasından* (1936) adlı romanında yer alır.

[238] Safa, a.g.e., s. 49-50.
[239] Safa, a.g.e., s. 51.
[240] Sedat Simavi, *Fuji-Yama*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 9.

Genç ve idealist öğrencilere yol gösteren, binbaşılıktan emekliye ayrılmış Beden Eğitimi Öğretmeni Muhsin Bey meslek seçimi aşamasında olan öğrencilerin bir kısmını hukuk eğitimi almaya, bir kısmını askerliğe yönlendirir. "Bu yüksek ruhlu, İstiklâl savaşında düşman şarapnellerinin yaraladığı ve kısmen malûl bıraktığı zinde vücutlu Türk zabiti",[241] hamiliğini üstlendiği romanın başkahramanı Bülent adlı öğrenciyi o gün için çok az duyulmuş maden mühendisliğine yönlendirirken yapacağı mesleğin değerinin "kanını vatan uğruna döken bir zabitin fedakârlığından aşağı"[242] olmadığını anlatır. Zonguldak'taki yeraltı kaynaklarının yerli kaynaklarla işletilmesi ve mühendislerin yetiştirilmesi yolundaki çabaların anlatıldığı böyle alışılmamış bir romanda da, bir mesleğin değerinden söz edilirken konu ne kadar özgün; bağlam ne kadar uzak olursa olsun, bir kıyas noktası olarak askerlik mesleğinden vazgeçilmez. Diğer bütün meslekler onun kıstaslarına göre değer kazanır veya kaybederler.

Abidin Daver Dav'er'in başından sonuna "ideal bir asker" portresi oluşturma gayreti içinde olduğu romanı *Mülâzimin Romanı*'nın (1936) başkarakteri Mülâzım Ercüment zaman zaman istifa etmeyi düşündüğü askerliğe bağlılığının nedenlerini şu sözlerle açıklar:

> "Bu meslek yurt uğrunda, feragat ve fedakârlık mesleğidir. İnsan mesleğini seçerken düşünür, kendini yoklar; eğer askerliğin meşakkat ve mihnetlerine dayanmayacaksa vatanı korumak için kendi rahatından ve zevkinden feragat ve fedakârlık gösteremeyecekse asker olmaz."[243]

Mülâzım Ercüment, devamında, askerliğin para kazanmak için icra edilecek alelâde bir meslek olmadığını anlatır. Başka bir örnekte, Özdemir, Naci ve Mehmet adındaki üç hukuk öğrencisinin ihtiyat zabiti olarak Çanakkale Savaşı'na katılmalarının anlatıldığı *Bütün Kadınlar Gibi* (1934) adlı kısa romanda Naci, öğretmenlikle askerlik mesleklerini kıyaslarken "Ben asker olacak adam değilim."[244] der. Ancak böyle demesinin nedeni kendini askerliğe layık görmemesidir.

---

[241] Niyazi Durusoy, *Bağlar Arasından*, Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1936, s. 12.
[242] Durusoy, a.g.e., s. 13.
[243] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, s. 141.
[244] Besim, *Bütün Kadınlar Gibi*, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1934, s. 13.

Görüldüğü gibi, askerlerin ve askerlik mesleğinin önemli bir yer tuttuğu söz konusu dönem edebiyatı bir meslek olarak askerliğin, hem fiziksel hem ruhsal özellikleriyle de askerlerin övgüye boğulduğu bunun gibi örneklerle doludur.

1.2.1. Askerin Karakter Özellikleri

Erken Cumhuriyet dönemi romancıları askerlik mesleği kadar oluşturdukları asker karakterlerin mizaçları, psikolojileri ve düşünceleri üzerinde dururlar. Asker karakterlerde belirgin biçimde ortaya çıkan özellikler, genel anlamda, onların mesleklerini icra biçimleriyle şekillenen kişilik özellikleridir. Buna uygun olarak, savaş meydanlarında sergilediği eylemleri ve kararlarıyla temeyyüz eden "kahraman ve vatansever asker" imajı, onun kişiliğini ve mizacını tanımlayan esas çıkış noktası olur. Bu nedenle de, kurmaca asker karakterler gerçek askerlerden beklenen kişilik özelliklerini, davranış ve tutumları sergilemek üzere tasarlanmış görünümü verirler. Bu belirlenimci ve genelleyici yaklaşıma göre, romanlardaki asker karakterler iş başında disiplinli, gururlu, üstlerine karşı itaatkâr ve sorumluluk sahibi; savaş meydanlarında korkusuz, savaşkan, atılgan ve fedakâr; sosyal hayatta neşeli, zeki, alçakgönüllü, dürüst ve çalışkan; bireysel ilişkilerinde samimi, sıcakkanlı, girişken, cüretkâr ve zaman zaman sert ve ateşli mizaçlıdırlar. Bu genel özellikler, bir sonraki başlıkta görüleceği gibi, asker karakterlerin sahip oldukları rütbelere ve geldikleri sosyal/kültürel altyapıya göre değişlik gösterir. Biz burada, yukarıdaki özelliklere uygun olarak, "ideal asker" karakterinin genel çerçevesini veren örnekleri inceleyelim.

Ethem İzzet [Benice]'nin bir paşayla evli Mualla adındaki kadının gönül maceralarını ve hazin sonunu anlattığı *Çıldıran Kadın* (1924) adlı romanında Mualla'nın kocası Paşa, "Kırk beş elli yaşlarında, sert, haşin, çalak, asabi bir adam[dır]. Siyah keskin ve ateşli gözlerinden çok zeki ve çok cevval"[245] olduğu anlaşılır.

On yılı aşkın savaşlar zincirinin her halkasında en az bir roman üreten Burhan Cahit Morkaya, *Coşkun Gönül*'deki (1925) ideal asker karakter İhtiyat Zabiti Feyzi Bey'i, çalıştığı okul hastaneye dönüştürülünce burada hemşirelik yapmaya başlayan

[245] Ethem İzzet Benice, *Çıldıran Kadın*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1943 (1924), s. 9.

Serap'ın gözünden anlatır. Serap'a göre Feyzi'nin "[m]ertlik ve cesaret izleri gözlerinden bile okunuyordu[r]. Hayatında henüz hiçbir şeyi olmayan bu gencin emniyet edilecek en kuvvetli hassası mertliği ve dürüstlüğ[dür]"[246] Morkaya, 1933 tarihli romanı *İhtiyat Zabiti*'nin başkahraman askeri için, "Cevdet vazife başında demir gibi sert, talimden sonra bir hariciye memuru kadar nazik ve zarifti."[247] ifadesine yer verilirken aynı yıl yayımladığı *Yüzbaşı Celâl*'de (1933) Yüzbaşı Cevdet'in yumuşaklığından rahatsız olduğunu düşündürecek kadar sert ve şoven fikirlere sahip bir yüzbaşı portresi çizer. Yüzbaşı Celâl, "askerlikten başka bir şey düşünmeyen bir genç zabit"[248] olarak anlatılır. Morkaya'nın ertesi yıl yayımlanan ve I. Dünya Savaşı'nı konu alan romanları *Cephe Gerisi* (1934) ile *Dünkülerin Romanı*'nda (1934) da ideal askerlere ve askerlik hakkında milliyetçi/militarist görüşlere yer verilir. Yüzbaşı Faruk, "kararına fikrine bağlanmış bir asker gibi her şeyi vazife cephesinden gören bir erkekti[r]."[249] Nitekim roman kahramanı sevdiği kadına verdiği sözü teyit etmek için, biraz da romancısını haklı çıkarırcasına, "Bir askerin kararı daima emniyetlidir."[250] der.

Ziya Çalık'ın *Takma Ayak Hasan Çavuş* (1934) romanında I. Dünya Savaşı için seferberlik emrini duyan Hasan Çavuş da askerde görüp öğrendikleriyle köyünü yeniden inşa eden çavuşun başarılarını görmek üzere köye gelen Kumandan Paşa tarafından "bilgiç, uyanık, soy bir asker"[251] sözleriyle tarif edilir.

Dönemin romanlarında askerlerin belirgin bir kişilik özelliği de son derece gururlu olmalarıdır. Ayrıcalıklı bir meslek olduğuna inandıkları askerlik onlarda bir kişilik özelliğine dönüşmüştür. Örneğin, Peyami Safa'nın *Bir Akşamdı* (1924) romanının tarih kitapları ve askerî hikâyeler okuya okuya Donkişotvâri hayalperest ve maceracı bir subaya dönüşmüş kahramanı Erkânıharp Kâmil, I. Dünya Savaşı'nın ardından İzmit'te yaşayan uzaktan akrabaları Meliha ve ailesini ziyaretinde söz ve tavırlarıyla kitabın henüz ilk sayfalarda nasıl biri olduğunun ilk ipuçlarını okura verir: "Harpten geliyor. Bunu söylerken başı dikildi. Mağrur. Hakkı var, harpten

[246] Bürhan Cahit, *Coşkun Gönül*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1925, s. 120.
[247] Burhan Cahit, *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 81.
[248] Bürhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 59.
[249] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 18.
[250] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 14.
[251] Ziya Çalık, *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara, 1934, s. 73.

geliyor. Harp. Dehşet. Kâmil zaten kibirlidir derlerdi, artık büsbütün azamet: Harpten geliyor."[252] Selâhattin Enis'in *Zâniyeler* (1924) romanında yabancı güçlerle işbirliği içinde gösterilen "'Türk Kadınlığı İçin Aydınlık' cemiyetinin en hararetli azası ve en sebatkâr müdavimi Jale Türkân Hanım savaşta kolunu kaybetmiş bir zabitin, "Cephede bu kolumun kanını, senin burada Fon Volf'a metreslik etmen için dökmedim, kaltak!" şeklindeki sözlü saldırısına ve çevredeki halkın yuhalamalarına maruz kalır.[253] I. Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle çıkan ülkedeki ekonomik buhran, Agâh Sırrı [Levend]'in *Acılar* (1928) adlı romanında en çok da savaş bittikten sonra yapılacak hiçbir iş bulamayan askerleri vurmuş görünür. Cephelerden dönen binlerce ihtiyat zabiti ufak bir iş bulmak ümidiyle kapı kapı dolaşmaktadır. Üç cephede savaşıp iki defa yaralanmış bir ihtiyat zabiti olan ressam Fikret, sokaklarda zafer kazanmış gibi dolaşan zabitlere duyduğu nefretini dile getiren bir arkadaşına karşı askerleri, "O, mağlup, bunun için bedbaht fakat vazifesini yapmış, bunun için de müsterih. Bu asker şimdi bir hak istiyor."[254] diyerek mağrurane savunur.

Mağlup ayrıldığı savaşla bu denli gururlanan askerin düşmanı ve makûs talihini yenerek Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yaşadığı özgüven patlaması Aka Gündüz'ün *Acılar* romanıyla aynı yıl yayımlanan *Dikmen Yıldızı*'nda (1928), "Siperden sipere hayat sürmüş bir eski askerin kendisi baştan başa şiirdir"[255] cümlesiyle yansıtılır. Büyüleyici ve kahramanlık üretici bir eylem olarak lirikleştirilen savaşın aktörleri Aka Gündüz'ün kaleminde adeta mistifiye edilir:

> "Anadolu'da bir jandarma çavuşu Ahmet, birçok ruh doktorlarından daha kudretlidir. Anadolu çocuğunun içindeki bu ilim ve seziş kuvveti nereden geliyor? […] Muradın efe Ahmedi, Muradın asker Ahmedi, sonra Muradın onbaşısı ve Sakaryanın çavuşu… Belki sırlı kudret oradan akıp geldi."[256]

Hasan Sükûti'nin *Siyah Örtü* (1934) romanında askerî bir kıtanın gelişi, yukarıdaki ruhsal coşkuya benzer bir yolla estetize edilir: "Ne şanlı bir akışla geliyor.

[252] Peyami Safa, *Bir Akşamdı*, Ötüken Neşriyat, 11. Baskı, İstanbul, 1997 (1924), s. 8.
[253] Selâhattin Enis, *Zâniyeler*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2013 (1924), s. 121.
[254] Agâh Sırrı Levend, *Acılar*, Yay. haz. Sevim Yasin, Çevriyazı: Ceren Çıkın, Birleşik Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2012, (1928), s. 57
[255] Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, Toker Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012, (1928), s. 158.
[256] Aka Gündüz, a.g.e., s. 152.

Nehirlerin, ağaçların şiirlerini birden bire siliverdi. Bunu, bu işi *askerliğin bedîî şiiri* yaptı."[257]

Adına, Kurtuluş Savaşı romanlarıyla ilgili monografilerde rastlanmayan Hamdi Rıza Çaydam'ın *Ateş Kamçıları* (1938) adlı eseri için başından sonuna bir "asker romanı" denebilir. Yüzbaşı Bozan'ın hayat hikâyesini çocukluğundan başlayarak ele alan roman cesur ve vatansever başkahramanın I. Dünya Savaşı'nın farklı cephelerindeki ve Kurtuluş Savaşı'ndaki mücadelelerini ve bu savaşlar sırasında cephe gerisinde tanıdığı üç farklı kadınla yaşadığı gönül maceralarını anlatır. Annesinin ölümünün ardından asker babası tarafından sık sık kışlaya götürülen, burada talimlere katılan, ordu terbiyesi alarak büyüyen Bozan, Bulgar komitacılarıyla mücadele eden babasını bir çatışmada kaybedince İstanbul'daki akrabalarının yanına yerleşir. İdadi eğitimini tamamlayan yaşıtlarıyla beraber meslek seçimi yapan küçük Bozan subay olma kararını şu sözlerle ifade eder: "Subay olacaktım. […] Kararım oynak değildi. Gözlerimi samimiyetin biriktiği bir kışla, asker ocağında açmış, o hayatın hasretini yıllarca kalbimde saklamıştım. Ya Subay, ya hiçbir şey."[258] Aile büyüklerinin uyarılarına aldırmayan Bozan harp okuluna girer ve mezun olduktan sonra I. Dünya Savaşı'nda görev alır. Romanın anlatıcısı Yüzbaşı Kudret tarafından, "korkunç döğüş meydanlarının gözünü ateşten, ölümden sakınmayan çocuğ[u]," "[i]manı bütün, tam bir asker, zafere inanmış bir Subay"[259] sözleriyle okuyucuya tanıtılan Yüzbaşı Bozan roman boyunca sergilediği duruş ve eylemlerle vatansever/milliyetçi, fedakâr ve cesur asker tipolojisini temsil eder. Örneğin, Almanların Türk subaylar onuruna düzenlediği gecede Almanlar için değil, kendi milleti için savaştığını söyleyerek Alman nişanını almayı reddeder. Bu davranışı sonucu sürüldüğü Konya'da mütareke şartlarını uygulamak için şehirde bulunan İtalyan askerleriyle de sürtüşme yaşar. İtalyan bandosunun çaldığı İtalyan marşını durdurup Türk marşı çalmalarını emrederek Yüzbaşı Kudret'e "[T]ürkün [T]ürklüğü[nü] ve erkekliği[ni]"[260] ispat eder. I. Dünya Savaşı'nın hemen bütün cephelerinde boy gösteren Yüzbaşı Bozan idare ettiği bölüğün en önünde gözünü kırpmadan düşmanın üstüne atılır ve defalarca yaralanır. Genel anlamda, Yüzbaşı

[257] Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 104 (Vurgu bana ait).
[258] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 27.
[259] Çaydam, a.g.e., s. 6, 143.
[260] Çaydam, a.g.e., s. 13.

Bozan'ın cephede ve cephe gerisinde sergilediği "kahramanlıkları" anlatının tümüne yayan romanın sayfaları "[k]an, barut, duman ve ölüm"[261], "[h]ep ölüm, hep kan"[262], "[k]an ve ölüm"[263] ile doludur.

Roman boyunca bu kavramlar etrafında bir vatanseverlik yaklaşımı geliştiren ve kendisi de bir asker olan Hamdi Rıza Çaydam'ın askerler ve askerlik mesleği hakkında kendi düşüncelerini karakterlerine söylettiği de görülür. Çaydam'a, dolayısıyla Yüzbaşı Bozan'a göre, "Asker en çıplak mahremiyetler, en kavurucu ıstıraplar içinde bile yaşamak kudretini kendinde bulan bir insandır." Çünkü Çaydam'ın askerlikten gelen bilgisiyle, "Talimname, askerî felsefe bunu böyle söyliyor[dur]."[264] Çaydam'ın gerçek mesleği askerliğiyle yazarlığının buluştuğu sayısız kesişim anlarından yalnızca biri olarak bu alıntı erken Cumhuriyet dönemi edebiyatının askerî yazına borçlu olduğu genel asker tipolojisini ve bunun kökenlerini açıkça ortaya koyar.

Ateş Kamçıları'yla aynı yıl yayımlanan ve gerek olay örgüsü, gerek kurgu bakımından benzer özellikler gösteren C. Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* (1938) Demir adlı zeki ve çalışkan bir çocuğun aldığı aile içi ve örgün eğitimin ardından kışlaya girişiyle ideal bir asker oluşunun hikâyesidir. Nitekim babasının yeni doğan oğluna Demir ismini verişinde bile askerî nedenler vardır. Bir demirci olan baba Hasan Usta'nın temennileri, "bir demir gibi ok olsun düşman yüreği parçalasın, kalkan olsun dost başına siperlik etsin, saldırma olsun kelle uçursun"[265] şeklindedir. Demir, Balkan Savaşları'nda kaybettiği babasının kendisinden beklentilerini fazlasıyla karşılar. Kafkas Cephesi'nde Ermeni çeteleriyle çarpışır. "Mert, cesur ve atılgan" bir asker olur; *Vatan yahut Silistre*'yi okuyup beğenen sevgilisi Leyla tarafından "fıtri yücelikleri itibariyle […] küçük çapta yaratılmış bir İslâm Bey"[266] olarak tasvir edilir ve romanın sonunda babasının katili olan Bulgarlardan intikamını alır.[267]

[261] Çaydam, a.g.e., s. 90
[262] Çaydam, a.g.e., s. 103,
[263] Çaydam, a.g.e., s., 127.
[264] Çaydam, a.g.e., s. 42.
[265] C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri*, (yayl.y.), İstanbul, 1938, s. 8.
[266] Perim, a.g.e., s. 32.
[267] Perim, a.g.e., s. 147.

Mülâzimin Romanı'nın (1936) başkahramanı Ercüment "[f]edakârlığı, cesareti, iyi kalpliliği yüzünden ak[an]," "[ş]en, zeki, tuhaf bir delikanlı" ve "[t]am cesur, neş'eli, ateşli bir genç"[268] olarak anlatılır. Burada dikkati çeken nokta, Cumhuriyet romancısının önceki bölümde değinilen iki ordu arasındaki ideolojik farklılığın yanı sıra, iki ordunun askerleri arasında görülen kişilik/karakter değişimi ve hayata bakıştaki ayrışmadır. Eskinin abus çehreli paşalarının, mağrur zabitlerinin yerini Cumhuriyet ordularının "neş'eli ve cür'etkâr"[269] zabitleri almıştır. Mülazım Ercüment'i Süha ile Seniha'ya anlatan kışla binbaşısı mesleğin gereklerini yerine getirmekten bile aciz, Batılı meslektaşlarının bilgi ve kültür seviyesinin çok gerisinde alaylı askerlerinin tersine, modern, enerjik ve kültürlü bir subay imajı çizer: "Yaman bir zabittir. Çalışkan, zeki, azimkâr, cesur, mesleğinin eri bir gençtir. Bütün bu meziyetlerine rağmen, hiç te mağrur değildir. Gayet güzel yazı yazar, Fransızca, [A]lmanca bilir."[270] Miralay Emin Bey (*Halas*, 1929) ile Mülazım Ercüment (*Mülâzimin Romanı*, 1936) arasındaki bu temel fark, Cumhuriyet'in oluşturmaya çalıştığı yeni vatandaşın, her alanda olduğu gibi Batılılaşma sürecinde de toplumun öncüsü rolünde görülen askerdeki tezahürüdür.

1.2.1.1. Savaşkan Erler ve Centilmen Zabitler

Foucault "itaatkâr bedenler"in üretimi olarak gördüğü disiplin süreçlerini değerlendirirken 17. yy.'ın başında paralı veya profesyonel askerlerin uzaktan bakıldığında tanınacak alametler taşıdığını ifade eder. Üniforma askerin alamet-i fârikasıdır. Bunun yanında "dik baş, içeri çekilen karın, geniş omuzlar, uzun kollar, güçlü parmaklar, küçük göbek, geniş kalçalar, ince uzun bacaklar ve kuru ayaklar" onun ayırdedici vasıflarıdır. Oysa 18'inci yy.'ın ikinci yarısında ortaya çıkan vatandaş ordularının askerleri "şekli olmayan bir hamurdan, becerisi olmayan bir bedenden" imal edilmiş ve ona zorla "asker havası" verilmiştir.[271]

Burada ortaya çıkan ilginç nokta, Foucault'nun yüzyıllık farklarla ifade ettiği görünümlerin aynı ordu içinde yan yana savaşan subaylar ve askerler arasında

[268] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 19, 43.
[269] Dav'er, a.g.e., s. 62.
[270] Dav'er, a.g.e., s. 76.
[271] Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2015, s. 167-168.

görülmesidir.[272] Daha önce kısmen değinildiği gibi, askerin fizikselliğini ifade etmek için kullandığımız "soylu vahşi" kavramı, erler ile zabitler ayrı ayrı ele alındığında ikiye bölünerek "soyluluk" ve "vahşilik" kategorilerine dönüşür; öyle ki Dankwart A. Rustow bu ayrışmayı bir "kast" farkı olarak değerlendirir.[273] Buna paralel olarak, sıradan erlerden arzulanan tepkilerin alınmasına, olumlu davranışların üretilmesine yönelik karşılıklı soru-cevap tekniğiyle hazırlanan kitaplardaki zabit-er ilişkisinin edebî metinlere bir üslup şekli olarak yansıdığını görmek son derece ilginçtir. Örneğin, Mahmut Yesari'nin, Muzaffer adında bir gencin halasının kızı Pervin'in arkadaşı Nükhet'e beslediği aşkına karşılık bulamaması ve zengin konaklarındaki yozlaşmış hayattan uzaklaşmaya karar vermesi sonucu Çanakkale Savaşı'na katılmasını ve görev yerinin İstanbul'a alınmasıyla gerçek aşkı Pervin'le birleşmesini anlattığı romanı *Pervin Abla*'da (1927) Muzaffer'in Anafartalar'da görevli olduğu karargâhtan sorumlu isimsiz binbaşı ile onun Mehmet adındaki emir eri arasındaki şu konuşma bölümün başında örneği verilen konuşmalarla gerek içerik gerek tarz olarak bire bir örtüşür:

> "-Emret beyim!
>
> -Seni anan mı büyütdü Mehmed?
>
> -Evet beyim!
>
> -Kaç yaşına kadar emdirdi?
>
> […]
>
> -Yalnız benim anam değil ki, beyim, bizim köyde bütün erkek çocukları ikisini geçene kadar emdirirler…
>
> -Neden Mehmet?

[272] Anthony Giddens, askerî iktidarın geleneksel ve modern devletlerin örgütlenmesindeki rolünü ve ulus-devlet ve şiddet bağlamında şiddet araçlarını kimin denetlediği, ne gibi amaçlar için kullandığı gibi konuları yetkinlikle ele aldığı çalışmasında 17'nci yüzyıla ait aristokrat subay-paralı asker arasındaki ayrımın zorunlu askerlik uygulamalarının bütün dünyada yaygınlaştığı 18'inci yy.'ın ikinci yarısından itibaren eğitimli subaylarla vatandaş askerler arasında ortaya çıktığını kaydeder. Bkz. Anthony Giddens, *Nation-State and Violence, Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism*, Polity Press, Cambridge, 1989, s. 115.

[273] "Ordu içindeki hiyerarşi de bu köklü sınıf ayrımını göstermektedir. Subaylar okumuş şehirli sınıfının mebusu olan efendilerdir. Erler ise, karşılık imkânı tanınmadan yüzlerine karşı bağırılarak emir almağa mahkûm köylü çocuklarıdır. İstanbul'da halkın kullandığı nakil araçlarında oturma yerlerinin durumu bu geleneksel 'kast' sistemine delil teşkil etmektedir. Üniformalı şahısların hepsi indirilmiş tarifeden faydalanır. Fakat tramvaylarda ve şehir için vapurlarında subaylar birinci mevkiin rahat döşemeli koltuklarında otururken, subay rütbesi dışındakiler ayaktakımının doldurduğu ikinci mevkiin tahta sıraları üzerine toplanırlar." Dankwart A. Rustow, *Türkiye'de Ordu*, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul, 1970, s. 43

-Askere gidecek, ilikleri dolsun diye…

-Asker ocağına köyde ne derler?

-Nizam ocağı, iz'an ocağı derler beyim."[274]

Binbaşı istediği cevabı almanın memnuniyetiyle Mehmet'i görevinin başına gönderdikten sonra Muzaffer'e Mehmetçik'in sanıldığı kadar "saf" ve "bön" olmadığını gururlanarak anlatır. Köyden gelip orduda "nizam" ve "izan" öğrenen askerler için ordu bir "hayat okulu"dur. Hele, burada erlikten yükselip çavuş olmak büyük bir övünç kaynağıdır. Halide Edip, bu durumu, *Zeyno'nun Oğlu* (1928) romanında şöyle açıklar: "Esasen, Türk Ordusu'nda çavuş olabilen her erkek mutlak, Anadolu muhitinde etrafına faik, maddî, manevî kumanda ve idare kabiliyetini haizdir."[275] Bu, her anlamda bir ayrıcalık/statü anlamına gelir. Ancak erlerden beklenen daha önemli görevler vardır ve elbette kışlada asıl amaçlanan erlerin "kişisel gelişim"i değil, "savaş sanatı"nın gerektirdiği bilgi, beceri ve psikolojinin elde edilmesidir. Ercüment Ekrem [Talu]'nun 1920 tarihli *Gün Batarken* ve onun devamı niteliğindeki *Kan ve İman* (1925) romanları içeriklerini I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan alan, dili oldukça sert, milliyetçi romanlardır. Yunanlara karşı savaşan askerlerden biri olan Ömer, "gâvur şişleye şişleye *gözlerini kan bürümüş*, hem *husûsi kinini tatmin etmek*, hem de *vatanın intikamını almak* için deli gibi dövüşmüştü[r]."[276] Ömer, düşmanla savaşmak için ulusal bağımsızlık düşüncesinin tek başına harekete geçirmeye yetmediği, gücünü kişisel ve ulusal nefretlerinden alan bir asker olarak çizilir. Türk ordusu onun gibi askerlerin sayısıyla gücünü pekiştirir.

Ömer gibi, Burhan Cahit [Morkaya]'nın *Köy Hekimi* (1932) romanında Tosun, "cephelerde siperlerde can kaygusuna düşmeden yalnız kökü, yuvası bilinmez coşkun bir kin ve intikamla yerlerde sürünerek, hendekler atlıyarak düşmana yaklaşırken de böyle insanlığından çıkar, ateşte yağlanmış bir çelik haline gelir, süngüsünü kınına koyuncaya, içinin hıncını alıncaya kadar böyle kalır."[277] Oysa aynı yazarın *Cephe Gerisi* (1934) romanında Avrupa'da birtakım istihbarat faaliyetleri, ticari ilişkiler ve gönül maceraları içinde gösterilen Yüzbaşı Faruk'un cephelerden

[274] Mahmut Yesari, *Pervin Abla*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1966 (1927), s. 111-112.
[275] Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2010 (1928), s. 66.
[276] R. Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, (1925), s. 90 (Vurgu bana ait).
[277] Bürhan Cahit, *Köy Hekimi*, İkbal Kitaphanesi, İstanbul, 1932, s. 316.

uzakta, "üç seneden beri Avrupada, İstanbulda, salonlarda ve sokaklarda utanarak taşıdığı üniformanın hakkını verecek bir vaziyet[in]"[278], özetle Tosun'un yüzleştiği bütün tehlikelerin uzağında yaşadığı görülür. Bu durum, yine de, Yüzbaşı (daha sonra Binbaşı) Faruk'u savaştaki cephe gerisinde ticaret yaparak zenginleşen Dilruba Hanım'a sahip olduğu rahat hayatı kimlere borçlu olduğunu "vazife" vurgusuyla hatırlatmaktan alıkoymaz: "Vatan davasında herkes kendi vazifesinden mes'uldur. Kumandan olsun, nefer olsun, herkesin vazifesi ayrılmıştır. Eğer ordunun her ferdi bu beyler, Paşalar gibi olsalar siz bu sıcak salonunuzda oturamazsınız."[279] İkisinin konuşması sırasında savaş tüccarlarıyla aynı masada kumar oynayıp iş görüşen askerlere bakılarak söylenmiş bu sözler kendisi de bir harp zengini olan Yüzbaşı Faruk tarafından dile getirilse de onun "vazifeşinaslığından" şüpheye yer bırakılmaz.

Oysa roman boyunca sosyetik toplantılarda boy gösteren Yüzbaşı Faruk'un içinde bulunduğu durumdan herhangi bir vicdani rahatsızlık duyduğunu gösterecek kanıt yoktur. Romanda Yüzbaşı Faruk'un bu türden ahlaki tutarsızlıklarının örneği çok fazladır. Önemli konularda birkaç sayfa önce savunduğu bir fikrin veya içinde bulunduğu durumun birkaç sayfa sonra tam tersini yaparken görülen Yüzbaşı Faruk, örneğin, bulunduğu devlet görevinden ticari menfaat sağlarken görev bilinci konusunda son derece hassas davranır: "[G]enç erkânıharp askerlik işlerinde böyle tavsiye, iltimas gibi şeylere çok kızardı. Oğulları askere giden bazı komşu kadınları ondan yardım istemek için geldikleri vakit bütün vatanperverlik talâkati galeyana gelir. Böyle memleket dâvasından herkesin aldığı vazifeyi yapması vicdan borcu, vatan borcu olduğunu isbata çalışırdı."[280] denir. "Harp bir asker için şeref ve istikbal meydanıdır."[281] görüşünde olan Yüzbaşı Faruk dünyanın dört bir yanındaki cephelerde savaşan "Anadolunun gürbüz evlatları"[282] için hayıflanırken, hemen hemen aynı olayları ele alan *Dünkülerin Romanı*'nda (1934) Cemil Hakkı, Paris'teki Ahmet Reşid'e yazdığı mektupta askerlik vazifesinin yalnızca Anadolu'daki Müslümanlar tarafından yapılmasından şikâyet eder.[283] Bu örnekler, Burhan Cahit'in

[278] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 327.
[279] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 202.
[280] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 183.
[281] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 278.
[282] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 324.
[283] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 129.

ve genel anlamda erken Cumhuriyet edebiyatçılarının malûl olduğu karakter oluşturmadaki tutarsızlığı gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Asker karakterler oluşturulurken ortaya çıkan bir diğer arıza "asker tipi" ile ilgili önkabüllerdir. Dönemin edebiyatçıları asker karakterlerini oluştururlarken tarihin büyük komutanlarının genel kabul görümüş imajlarından faydalanırlar. Attila, İskender, Sezar, Cengiz Han, Napolyon gibi isimlere sık sık atıfta bulunulmasının nedeni budur. Bunlar arasında yakın döneme ait olması nedeniyle Napoléon'un ismine daha sık rastlanır. Burhan Cahit [Morkaya]'nın *Coşkun Gönül* (1925) romanında dile getirdiği gibi, "yakasına iki parmak sırma dikip ayağına bir çift mahmuz takan çok zabitlerin başında daima bir Napolyon rüzgârı eser."[284]

Örneğin, *Bir Akşamdı*'da (1926) gittiği her yere bir Napoléon büstü götüren Erkânıharp Kâmil, herhangi bir kahramanlık örneği ve askerî başarı göstermese de mesleğinin gereği olarak kendini öyle hisseder. Ne var ki, Peyami Safa, birçok çağdaşının aksine, kahramanının vehimlerini boşa çıkarır:

> "Çok sevmiştir. Bu bir askerden ziyade şıpsevdidir. Askerden çok fazla muhayyele sahibi olduğuna şüphe yoktur. Bu bir askerden ziyade sanatkârdır, yahut, hayır, sanatkâra yakın muhayyele sahibidir. Epeyce muhayyelesi vardır, epeyce, şüphesiz; ve bunun için kadınların hoşuna gider. Yalnız bunun için değil, boyu birçok Türklerden daha büyüktür ve vücudu biçimli. Kuvvetli ve pembe bir et, hastalık çekmemiş. Gürbüz adam ve asker, fakat gözlerinde hülya var. Bu tezat kadınların hoşuna gider."[285]

Levent Ali Çanaklı'nın, Milli Mücadele'ye katılma kararını "vatan hissinden daha çok macera ve şöhret hevesi"[286] ile aldığını kaydettiği Kâmil'in hayallerini cephenin ileri hattı değil, idare karargâhı ve burada yaşayacağı zafer sarhoşluğu süsler: "At üstünde dağları aşmak; moraran ufuklara bakarak büyük yığınları ileri sürmek. Bir emrine bin bir kişi esir. Gözleri yüksek bir gurur doldurur ve göğüs, azametle şişer."[287] Sevgilisi Meliha'ya mektubunda Trablus, Balkan, Kafkas

[284] Bürhan Cahit, *Coşkun Gönül*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1925, s. 13.
[285] Peyami Safa, *Bir Akşamdı*, Ötüken Neşriyat, 11. Baskı, İstanbul, 1997 (1924), s. 44.
[286] Levent Ali Çanaklı, *Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar (1872-1950)*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 391.
[287] Peyami Safa, *Bir Akşamdı*, Ötüken Neşriyat, 11. Baskı, İstanbul, 1997 (1924), s. 210.

savaşlarının ardından katıldığı Birinci İnönü Savaşı'nı "şiirsiz bir harb" olarak tanımlarken arzuladığı "konfor"u buradaki çadırına taşıyamamaktan şikâyet eder: "Çadırımı bir salona benzetmeye muvaffak olamadım. Bütün harblerde ben, apartmanındaki rahatı bavulunda her gittiği yere götüren sayılı zabitlerden biriydim."[288] Napoléon, Sezar, Augustus gibi kumandanların başarılarından gözleri kamaşmış, hayalperest ve maceracı bir subay olan Kâmil için savaş alanları bir gezinti yeridir. Cephenin neye benzediğini soran Meliha'ya cevabında yaralı ve ölü askerler arasında gururla gezen bir subay tablosu çizmeyi ihmal etmez:

> "Cephe… cephe…. Bu kâh bir çadır içidir, kâh sık ağaçlıklar içinde ıssız bir yoldur, ki insan orada kendini, harpte değil, bir aşamüstü Sarıyer'deki bentlerde tenezzühe çıkmış sanır; kâh geceleyin bir tepedir, uzakta düşmanın attığı tenvir fişekleri görünür ve infilak sesleri gelir. Asıl harp, taarruz bittikten sonra gözle görülür: Yaralılarla dolu meydanlarda yürüdüğü zaman."[289]

Kâmil'in sevk ve idare etmek için heyecan duyduğu askerler büyük ihtimalle A. Adnan'ın *Ateş Hattı* (1933) romanında "soluk pantolonlu, patlak tabanlı, çıplak kelleli"[290] ifadeleriyle anlattığı erlerdir. Gerçi A. Adnan'a göre de "Bu ordunun askerleri çarıksız, zabitleri kaputsuzdu[r]."[291] ancak ve her şeye rağmen cümlenin içindeki hiyerarşi gereği hem maddiyatta (tefrişat ve levazımat) hem maneviyatta (cesaret ve kahramanlık) bir derece farkı korunur.

Örneğin, *Zeyno'nun Oğlu*'nun (1928) asker karakteri "Hücum Taburu'nun dövüşmekten başka bir şey bilmeyen muharip kumandanı Binbaşı Hasan Bey" özelinde "[d]ünyada şecaat rekorunu yapmış bir ordunun şeci zabiti"[292] olduğu ifade edilir. Başkahramanın roman boyunca herhangi bir cesaret örneğine rastlanmasa da ve (Kürt Zeyno'yla gizli ilişkisini öğrendikleri için karakolu basmaya gelenlerden gizlice kaçması gibi) aksi örnekler bulunsa da bütün milliyetçi önkabüller gibi Türk askerinin cesareti militarist imgelemde kayıtsız şartsız bir gerçeği ifade eder. Romanlarda bütün asker karakterler, hayatın realitesine aykırı biçimde, ölümü hiçe

[288] Safa, a.g.e., s. 265.
[289] Safa, a.g.e., s. 60-61.
[290] A. Adnan, *Ateş Hattı*, Meşher Matbaası, İzmir, 1933, s. 3.
[291] A. Adnan, a.g.e., s. 57.
[292] Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2010 (1928), s. 319, 206.

sayan, cesur ve kahraman kişilerdir. Bu yüzden, düşman askerleri dışında, korkak bir asker temsiline rastlanması olası değildir. Ancak asıl ilgi çekici olan, her bir üyesinin kahraman olduğu verili biçimde kabul edilen ordudaki rütbeli asker karakterlerin, sıradan erlere nispetle, daha fazla kahramanlık payesi almalarıdır. Yukarıda zikredilen Binbaşı Hasan Bey örneğinde olduğu gibi, savaş alanlarının dışında olmalarına rağmen bütün subay karakterler birer kahraman olarak betimlenirler.

Dönemin romanları arasında bu genel kategeorizasyonun dışına çıkan örnekler de mevcuttur. Selâmi İzzet [Sedes]'in *Küçük Hanımın Kısmeti* (1933) romanının başkahramanı Binbaşı Hidayet bu başlık altında değerlendirilen meslektaşları gibi "daha çok aşk ve kadınla ilgili", "salon zabiti"[293] tipinin iyi bir örneği ve İstanbul sosyetesinin aranan isimlerinden biri olmasına rağmen yaşadığı hayattan sıkılır. Karısı Belma'nın şımarıklıklarından usanarak Doğu görevi talep eder; Ağrı'ya bağlı Tutak ilçesinde inzivaya çekilir. Ancak istediği hayata kavuşamaz. Altı ayda bir defa istirahat için gittiği Adana'da kadınlar yine peşini bırakmazlar.[294] Benzer şekilde, *Kalp Ağrısı* (1924), *Dağları Bekleyen Kız* (1934) ile *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanlarındaki subaylar sosyete hayatından uzaklaşıp gittikleri Doğu görevlerinde buradaki yerli kadınların ilgilerini üzerlerine çekmeye devam ederler.

Topluca değerlendirildiğinde, Binbaşı Hidayet'le beraber Binbaşı Hasan (*Kalp Ağrısı*, 1924; *Zeyno'nun Oğlu*, 1928), Erkanıharp Binbaşı Necdet (*Çıldıran Kadın*, 1924), Erkanıharp Yüzbaşı Ekrem (*Coşkun Gönül*, 1925), Erkânıharp Kâmil (*Bir Akşamdı*, 1926), Jandarma Kumandanı Adil (*Vahşi Bir Kız Sevdim*, 1926), İhtiyat Zabiti Macit (*Harp Dönüşü*, 1928), Yüzbaşı Cevdet (*İhtiyat Zabiti*, 1933), Binbaşı Hidayet (*Küçük Hanımın Kısmeti*, 1933), Yüzbaşı Celâl (*Yüzbaşı Celâl*, 1933), Yüzbaşı Faruk (*Cephe Gerisi*, 1934), Yüzbaşı İzzet (*Allahaısmarladık*, 1936) ve Mülâzım Ercüment (*Mülâzimin Romanı*, 1936), Yüzbaşı Faruk (*Son Gece*, 1938) ve Yüzbaşı Bozan (*Ateş Kamçıları*, 1938) gibi erken Cumhuriyet dönemi

[293] Levent Ali Çanaklı, *Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar (1872-1950)*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 548, 391. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na katılan zabitlerden biri olan Osman Senai [Erdemgil] de savaşa dair gözlemlerinden oluşan eserinde bu tespiti doğrularcasına "harb zabiti" ve "salon zabiti" ayrımı yapar. Osman Senai, *Edebiyat-ı Askeriyye*, Tarîk Matbaası, Dersaâdet, 1314, s. 44-45.

[294] Selâmi İzzet, *Küçük Hanımın Kısmeti*, Semih Lûtfi-Sühulet Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 74.

romanlarında yer alan asker karakterlerin "Türk zabit tipinin" ana hatlarını verdikleri görülür.[295] Cephelerde gerçek birer kahraman, savaş meydanlarından uzakta ise birer "salon erkeği", "jön" tipi çizen bu subaylar, yukarıda adı geçen romanlarda daha çok savaş hakkında konuşurken, memleketin kurtuluşu için çareler üretirken ve çoğu zaman, tercihen bir kadın suretinde ortaya çıkan, düşmanı yenilgiye uğratırken görülürler. Bundan, isimleri sayılan subay karakterlerin cepheye hiç uğramadıkları sonucu çıkarılmamalıdır. Bilakis, hepsi cephede yer alırlar; ancak buradaki varlıkları geçicidir. Birer asker olmalarına rağmen siperlere, bataryalara, karargâhlara ait değil gibidirler. Nitekim, ya bir aile meselesi yüzünden ya bir yaralanma sonucu "tebdil-i hava" izni nedeniyle, istekleri hilafına, cepheden ayrılırlar ve asıl ait oldukları yer izlenimini veren romantik buluşmalarda, sosyetik mekânlarda boy gösterirler. Romanların ana örgüsünü oluşturan olaylar hep bu sırada, cephe dışında cereyan

[295] Söz konusu dönemde yazılmış, dikkate değer militarist özellikler sergilemeyen asker karakterlerin çeşitli savaş ve gönül maceralarının anlatıldığı romanlar için bkz.: Orhan Mithat, *Aşk İhtiyacı*, İkbal Kütübhanesi, İstanbul, 1924 (Teğmen Vehbi Münir, Teğmen Macit); Selami İzzet, *Babil Melikesi*, Sühulet Kütüphanesi, İstanbul, 1927 (Irak Ataşemiliteri Muhsin Bey); Reşat Nuri Günktekin, *Dudaktan Kalbe*, İnkılâp Kitabevi, 20. Baskı, İstanbul 2013 (1925) (Udî Binbaşı, Üsteğmen Nazım, Binbaşı Kemal Bey); Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mezarından Kalkan Şehit-Mutallaka*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, (1929) (Yedek Subay Şevket); İskender Fahrettin, *Abdülhamit ve Afrodit*, Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1929 (Kurmay Yüzbaşı Kazım Bey, Serasker Rıza Paşa, Müşir Feyzi Paşa, Fehim Paşa); Ethem İzzet, *Beş Hasta Var*, Suhulet Kitaphanesi, İstanbul, 1932 (Belkıs'ın babası); İskender Fahrettin, *Hint Yıldızı*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul, 1932 (Kaptan Tomson, Ali); Burhan Cahit, *Kır Çiçeği*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934 (Ermeni zabit, Türk jandarma subayı); Erol Tekin, *Çöl Aşkı*, Anadolu Türk Kitabevi, İstanbul, 1934 (Miralay Sadi); Besim, *Bütün Kadınlar Gibi*, Köy Hocası Matbaası, Ankara, 1934 (Özemir, Naci Mehmet); Zeynel Besim, *Çakıcı Efe*, İzmir T. Postası, İzmir, 1934 (Askeri Fırka Komutanı Şakir Paşa, Jandarma Binbaşısı Ahmet Bey, Mülazım Hüsnü Efendi, Seyyar Müfreze Kumandanı Yüzbaşı Hafız İlhami Efendi, Tevfik Paşa, Boşnak Hasan Çavuş vd.); Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü*, İnkılâp Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1997 (1935) (emekli miralay); Kerime Nadir Azrak, *Sonbahar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1935 (Necdet, Mümtaz Şefik Bey, Pilot Enis, Yüzbaşı İhsan); Servet Muhtar Alus, *Onikiler*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1999 (1935) (Paşa, Zeynel Çavuş, Yüzbaşı Süleyman, Halil Paşa); Refik Ahmet Sevengil, *Çıplaklar*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1936 (Doktor Çetiner'in babası, Vural Gündoğdu); Aka Gündüz, *Aşkın Temizi*, Tan Matbaası, İstanbul, 1937 (Bekir); Kenan Hulusi Koray, *Osmanoflar*, Kapı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014, (1938) (yeniçeri ağası); Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, (y.t.y.), (1938) (Miralay Ali Osman Bey, Yusuf). Bu örneklerin yanı sıra, bazı romanlarda Osmanlı'nın son dönem paşaları konaklarda sürdürdükleri rahat yaşantılarıyla ve önlenemez bir güç kaybıyla temsil edilirler. Örneğin bkz. Hüseyin Rahmi, *Şık-Tutuşmuş Gönüller*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012 (1926) (Lebip Paşa); Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Billur Kalp*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012 (1926) (Sema'nın paşa babası); Reşat Nuri Güntekin, *Kızılcık Dalları*, İnkılâp Kitabevi, 27. Baskı, İstanbul, 2010 (1932) (Şekip Paşa, Binbaşı Feridun Bey, Cafer Bey); Sermet Muhtar Alus, *Kıvırcık Paşa*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 1933 (Kıvırcık Paşa). Tek parti döneminde yazılan romanlardaki asker karakterlerle ilgili yapılmış çalışmalar için ayrıca bkz.: Ahmet Kıymaz, *1928-1946 Arası Türk Romanalarında Savaş ve Askerlik*, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2011; Hakan Özkütükçü, "1923-1946 Arasında Yayımlanan Türk Romanında Askerler", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2016.

eder: Anlatının odağı cephe değil; cephe gerisidir. Asker kahramanlarını cephe gerisine çıkararak onları savaş esnasında savaş-dışı bir olay örgüsüne sokan dönemin yazarlarının bu tercihinin nedenleri, kanımızca, eserlerine bakıldığında dönemin yazarlarının büyük çoğunluğunda eksikliği duyulan savaş gibi devingen ve çok yönlü konuları işleyecek edebî yetkinlikte ve gerçek dünya bilgisinde aranmalıdır.

Bu noktada, başta popüler romanlar olmak üzere, erken Cumhuriyet dönemi romanlarının nedensellik ilişkisi gözetmeyen olay kurguları ve bu elverişsiz kurgu içinde birer taslaktan öteye geçemeyen karakterleri üzerinde durmakta fayda vardır. E. M. Forster karakterlerin bir anlatının "çok yönlülük" ve "inandırıcılık" düzeyinde önemli görevler yerine getirdiklerini ifade ederken "yuvarlak" karakterlerin tersine, "yalınkat" karakterlerin kurguyu zayıflattıklarının altını çizer.[296] Ürettikleri karakterlere bakıldığında, romanda karakterin önemine vâkıf olmadıklarını, roman tekniği bakımından böyle bir meseleyi de umursamadıklarını düşündüren dönemin romancıları için savaş, bağımsızlık, ihanet vb. konuların cazibesi romanı edebî anlamda yükseltmek için yeterliydi. Cumhuriyetçi ilkeler ve değerler bu temalarla yan yana geldiğinde bir edebî eserden alınması beklenen coşku sağlanıyor; konu, karakter kadrosu, üslup, bakış açısı, anlatım gibi biçimsel/estetik kriterlere ve roman tekniklerine asgari riayete gerek kalmıyordu. Bu anlamda, Yüzbaşı Ahmet Celâl örneği dışında "çok yönlü" karakterler ve bir "savaş edebiyatı" üretmelerini sağlayacak edebî donanım eksiklikleriyle, dönemin yazarlarının malzeme olarak seçtikleri savaşları, romanlarının ana temasını oluşturan aşk hikâyeleri için bir tarihî arka plan ve o gün için yeni rejime bağlılık gibi tazeliğini ve önemini koruyan konular hakkında söz söyleme alanı olarak kullandıkları iddia edilebilir.[297]

Yine, tek kolunu savaşta kaybetmiş, malûlen emekli, Yüzbaşı Ahmet Celâl dışında, zabitlerinin çoğu savaş meydanlarından çok uzakta "vatan hainlerine" karşı "psikolojik savaş" vermekle meşgul ordunun sahada çarpışan kuvvetleri ister istemez

[296] E. M. Forster, *Roman Sanatı*, Çev. Ünal Aytür, Milenyum Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016, ss. 105-125.
[297] Örneğin bkz. Aka Gündüz, *Aysel*, Semih Lütfi-Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1933, s. 46; Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 94; Ziya Çalık, *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara, 1934, s. 51; Güney Halim, *Tünek*, Semih Lûtfi Matbaası, İstanbul, 1934, s. 48; Şukûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938, s. 232.

yoksul Anadolu çocukları ve gençleri arasından çıkar. Burhan Bilbaşar *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936) adlı eserinde bunun iyi bir örneğini verir. Bütün ailesini yok eden askerlerin bulunduğu evlerini havaya uçurarak ailesinin öcünü aldıktan sonra cephede aktif görev almak için her fırsatı kollayan küçük Mustafa'nın savaş alanlarında çarpışma isteği ve aktif savaş tecrübesi yukarıda isimleri belirtilen romancıların yarattıkları zabit karakterlerinin hiçbirinde yoktur. Yüzbaşı Turgul'un ölümünün ardından yeni hamisi Yüzbaşı Kemal Tunç'un kendisini yanına almayı kabul etmesi üzerine Mustafa'nın sevinci, "Bugünedek hep geriden ve gizli işlerle yurduna büyük işler görmüştü. Bugünden sonra savaş alanlarında yağılarla karşı karşıya silâhla çarpışacaktı."[298] cümleleriyle anlatılır. *Kan ve İman*'da (1925) bütün ailesini kaybeden Mustafa gibi annesinden başka kimsesi olmayan Ömer, "hem husûsi kinini tatmin etmek, hem de vatanın intikamını almak için *deli gibi* dövüş[ür]."[299] Benzer şekilde, *Boz Kurt*'ta (1934) asker toplama törenlerinde zabitlerin gösterişli elbiselerine bakarak büyüyünce asker olma hayalleri kuran ve her gece rüyalarında uçak kullandığını gören Bozkurt Mehmet vatan müdafaası için hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz.[300]

Ethem İzzet [Benice]'nin 1924 tarihli *Çıldıran Kadın* romanı militarizm konusuna güçlü malzemeler sunan bir içeriğe sahip olmasa da bu başlıkta incelenen olguyla ilgili çarpıcı bir bölüm içerir. Mütarekenin imzalanmasının ardından büyük beklentilerle gittiği cepheden gurur kırıklığıyla dönen Paşa bir gece bunaltıcı bir rüya görür. Rüyasında Paşa bir savaş meydanında cesetler arasında atıyla ilerler. Paşa'nın atıyla çiğnediği ölü askerler birer birer dirilip etrafını çevirirler ve üzerine yürürler. Sahne korkunçtur ve şu sözler duyulur:

> "Hep size, birkaç başa kurban olduk. Kâh delice bir emriniz, kâh düşüncesiz bir çılgınlığınız bizi de memleketi de mahvetti. Siz şampanya içtiniz, biz su bulamadık. Siz, İstanbul'dan yemek getirtip yediniz, biz ekmek görmedik. Biz kan döktük, yetim bıraktık öldük, malûl kaldık, siz yine dipdirisiniz, keseniz dolu, neşeniz bol, her şeyiniz yerli yerinde. Biz, dümen neferinden en büyük kumandanına kadar bütün ordu her türlü yoksulluğa rağmen kaybettik, dünyaya şan saldık, harikalar yarattık.

[298] Burhan Bilbaşar, *Bin Yağıya Bir Mustafa*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1936, s. 62.
[299] R. Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, (1925), s. 90 (Vurgu bana ait).
[300] Nezihe Muhiddin Tepedelengil, *Boz Kurt*, Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul, 1934.

> Siz keyif ve hevesinize tâbi öldünüz, ihanet ettiniz biz kurban olduk. Felâketin âmili, iki buçuk milyon Türk'ün katilisiniz. Allah zalimleri, hainleri cezasız bırakmayacaktır! Bundan sonra hep birden yeri göğü saran: İntikam! İntikam! Nidaları koptu, Mahşer kımıldadı. Nefer, zabit sahada kim varsa hepsi hepsi hücum ettiler, Paşayı attan aşağı aldılar, bacaklarından sürümeğe, boğazından sıkmağa başladılar."[301]

Paşa bu korkulu düşün ardından intihar eder. Yukarıda, çarpışmanın ardından yaralılarla dolu savaş meydanında gururla gezmeyi hayal ettiğini gördüğümüz Erkânıharp Kâmil için de bu, kuşkusuz, fena bir kâbus olurdu. Bu pasaj I. Dünya Savaşı'nda aldıkları keyfi kararla milyonlarca askerin ölümüne yol açan, başta Enver Paşa olmak üzere, İttihat-Terakki idarecilerinin suçlarını sergilemeyi amaçlarken Paşa'nın intiharıyla yeni rejimde onlara yer olmadığını da ima eder. Ancak, aynı zamanda, militarizmin iç dinamikleri, hiyerarşinin işlevi ve savaşın gerçek yüzü hakkında önemli fikirler verir.

Bu bölüm başlığı altında örnek verilen bütün zabitlerin özgüvenli, işbilir ve savaştan çok kadınlar konusunda cüretkâr, yetişkin erkekler oldukları gözlenirken erlerin tecrübesiz, saf, fedakâr gençler veya çocuklar olmaları militarist estetiğin karakter oluştururken gösterdiği dikkat noktalarını ortaya koyar. Bol sayıda "kahraman asker" karakter yaratan erken Cumhuriyet dönemi romanı aynı anda entelektüel ve duygusal anlamda olgun, özetle her yönden kusursuz ve ideal bir insan ortaya koymak istiyordu. Bu, bir bakıma Orta Çağ'ın şövalye tiplemesiydi. Ancak "*Fortiter in re, suaviter in modo*" (Aksiyonda haşin, tavırda mülayim) ifadesindeki tek kişiyi tanımlayan "şövalye ruhu", Türk ordusu söz konusu olduğunda er ile zabit arasında bölüştürülür. Savaşın şiddeti cahil, yoksul ancak savaşkan erlere; asaleti zeki ve centilmen zabitlere düşer.

Bu başlığı önceki iki başlıkla birlikte değerlendirdiğimizde bütün heybetiyle "savaşçı" ve "kahraman" bir asker tipinin gözlerimizin önünde belirdiğini söyleyebiliriz. Bunun sahihliğini sorgulama görevi belki de birincil olarak eleştirmene değil, yazarın kendisine aittir. Yani, bir ordunun bütün askerlerini aynı kalıptan çıkmış gibi standartlaştıran bakış açısındaki yanlışlığı görebilmek gerçekçi

[301] Ethem İzzet, *Çıldıran Kadın*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1943 (1924), s. 34.

bir yazarın eserini ortaya koyarken göz önünde bulundurması gereken en önemli konudur. Erken Cumhuriyet dönemi edebiyatında buna benzer bir yazar sorumluluğunun o yıllar için gelişmediği söylenebilir ancak istisnalar her zamanda ve her zeminde bulunabilir. Örneğin, yukarıda *Pervin Abla* (1927) romanında emir erine yönelttiği sorulara aldığı cevaplardan son derece memnun olduğunu gördüğümüz binbaşının bu karşılıklı konuşmanın hemen öncesinde Mehmetçik'le ilgili söyledikleri Türk yazarlarının yarattığı "asker tipine" yönelik bir eleştiri olduğu kadar Türk askeri konusunda erken Cumhuriyet döneminde benzeri olmayan "mit yıkıcı" bir yaklaşımdır. Tamamına yer vermek durumunda olduğumuz bu konuşmasında Binbaşı, "Mehmetçik"in imgesini üç veçheye ayırır ve her birini çarpıcı örneklerle açıklar:

> "Ben, ta yirmi yaşımdan beri bunlarla beraberim… Hemen hemen bütün hayatım, kıtalarda geçti. Bilir misin, asıl Mehmedçiği, herkes tanımaz. Bir; gazetecilerin, muharrirlerin, şairlerin kendi kafalarından *icat ettikleri* Mehmedçik, bir; halkın uzaktan tanıdığı Mehmedçi[k], bir de; bizim tanıdığımız asıl, hakikî Mehmedçik vardır. Muharrirlerin tasvir ettikleri Mehmedçik, *hiç aslına benzemiyen, mânasız* bir mahlûktur; şöyle *cesurdur*; böyle *merttir*, muharebede bunu yapar, sulhte şunu yapar; Hulasâ her devir değiştikçe *lâkaplar, sıfatlar* da değişir. Ama, Mehmedçik yine o *basma kalıp, uydurma* mahlûk olarak kalır… Halkın uzaktan, kışla haricinden tanıdığı Mehmedçik de biraz buna yakındır. Mehmedçik, kışla haricinde izzeti nefsine dokunulmamak şartiyle gayet mahcup, pısırıktır. Fakat kafasını kızdırdın mı, alimallah gözünün ateşi, demiri bile eritir. Gelelim asıl Mehmedçiğe; işte şu yanımızda, sağımızda, solumuzda her dakika gördüğümüz Mehmedçik, en güç anlaşılan bir *muammadır*."[302]

Binbaşının burada gazeteciler, yazarlar ve şairler tarafından oluşturulduğunu söylediği muhayyel asker imajı her anlamda bir "Mehmetçik miti"dir. Bütün bir ordunun söz konusu eserlerde anlatıldığı gibi cesurluğu, mertliği, kahramanlıkları ve fedakârlıklarıyla dünyaya nam salmış askerlerden teşekkül etmesi gerçekliğe ne kadar aykırıysa böyle bir mit oluşturmak için seferber olan o edebiyatın hazır kalıplar

[302] Mahmut Yesari, *Pervin Abla*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1966 (1927), s. 111 (Vurgular bana ait). Mahmut Yesari'nin burada sözünü ettiği "icat edilmiş" askerin iyi bir örneği için bkz. Cenab Şehabettin, "Türk Askeri", *Nesr-i Harp Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözler*, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1334, ss. 26-31. Yazarın bir askerde bulunması gerektiğini düşündüğü bilgi, beceri ve vasıflarla ilgili olarak ayrıca bkz. "Bir Neferin İhtisâsâtı", ss. 65-72.

konusundaki istekliliği ve gerçeklikle kurduğu ilişki de bir o kadar sorunludur. Erken Cumhuriyet döneminde I. Dünya ve Kurtuluş savaşları hakkında üretilen eserlerde yaygın şekilde kullanıldığını tespit ettiğimiz "tunç asker" imajının da yukarıdaki alıntıda çerçevesi çizilen "Mehmetçik miti"nin söz konusu döneme özgü görünümü olduğu kaydedilmelidir. Erken Cumhuriyet dönemi edebiyatı, dünya standartlarında bir roman veya bir roman karakteri çıkaramamışsa bunun nedeni değerleri, inançları, duyguları ve zaaflarıyla (asker veya sivil) "muamma" karakterler yaratmak yerine, dönemin popüler ideolojisi militarizmin etkisiyle ortaya çıkan "kahraman" karakterler yaratmak konusundaki gayretinde aranmalıdır.

1.2.2. Askerin Fiziksel Özellikleri

Askerin kurgusal düzlemdeki bütün bu karakter özelliklerinden daha önemli yanı onun fizikselliğidir ve hâlihazırda bunu onun kişiliğinden ayrıştırmanın da yolu yoktur: Sertliğinin, kararlılığının, gözü karalığının kaynağı, yukarıda kısmen işaret edildiği gibi, bu güçtür. Nitekim askerin en az yukarıdakiler kadar önemli bir özelliği de güce ve erkekliğe dayanan fiziksel yanıdır.

Örneğin, Mehmet Rauf'un İzmir'in Yunanlar tarafından işgalini anlattığı *Halas* (1929) romanında Nihat, sözlerinden ve tavırlarından bir hayli etkilendiği Miralay Emin Bey için, "Bu adam mutlak asker olmalıydı, çünkü hitabı pek amirâne, nazarı pek nafiz ve müessir; edası pek bülent ve hakimdi."[303] diye düşünür. Cemil Cahit [Cem]'in *Vatan Aşkı* (1932) adlı çocuk romanında Türk tayyarecileri "hakikî ve çelik yapılı" sözleriyle anlatılır.[304] Burhan Cahit [Morkaya]'nın *Harp Dönüşü* (1928) romanında I. Dünya Savaşı'nın Çanakkale ve Gazze Cepheleri'ne ait canlı tablolar sunarken askerlerin kışla içi yaşantılarına ayırdığı sayfalarda mesleki/militarist söylemi ustalıkla kullanır. Alay kumandanının, romanın başkahramanı Macit'in de aralarında bulunduğu bölüğü Çanakkale'ye sevk etmesinin öncesinde yaptığı konuşma, askerler için hazırlanan ders kitaplarından ödünç alınmış izlenimini veren cümlelerle doludur. Alay kumandanı kendisini dinleyen bölüğe şöyle seslenir: "Askerlik feragat ve cesaret hislerinin menbâıdır. […] Asker ocağı

[303] Mehmet Rauf, *Halas*, Yay. haz. Zeynep Berktaş, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2010 (1929), s. 78.
[304] Cemil Cahit, *Vatan Aşkı*, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul, 1932, s. 50. Öte yandan, romanda K… kasabasını işgal eden ordunun başındaki Yunan kumandan "gayet şişman ve silah tutamayacak kadar miskin bir adamdı[r]" (s. 6).

memleket gençlerini bir araya toplayan en temiz ve mütevazı bir aile yuvasıdır. Feragat, gurur ve cesaret insanı kahraman yapar. Bu ocakta biz bu terbiyeyi aldık." Nitekim verilen eğitim etkisini göstermiştir. Macit orduda yaşadığı değişimi kendiden bilir. Bacakları "makine" gibi işlemektedir; "iki aylık talim" herkesi "demir gibi yapmıştır."[305] *Köy Hekimi* (1932) romanının başında Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle dönen Tosun'un hatıraları yoluyla değindiği savaşa olaylar geliştikçe bir daha yer vermez. Bu anlamda roman Kurtuluş Savaşı'yla yüzeysel bir ilişki kurar ancak savaşa ayrılan birkaç sayfada da "askerlikte usûl, erkân öğrenmiş k[a]rargâhta epi açılmış,"[306] "yavuz bir delikanlı"[307] olan Tosun'un geçirdiği değişim, "[o] ne alımlı, ne kuvvetli bir erkekti…"[308] gibi cümlelerle övülür. Aynı yazarın *Cephe Gerisi* (1934) romanının ideal erkeği Yüzbaşı Faruk, "[a]car, ateşli sportmen bir zabitti[r]."[309] Karısı Narin'le, Boğaz'da yaptıkları yüzme, kürek çekme gibi sporlar sayesinde tanışmışlardır. Örnekler çoğaltılabilir: Cevat Rıfat [Atilhan]'ın *Suzi Liberman* (1935) adlı casusluk romanında Yahudi casusu Suzi Liberman'ın kurnazca planlarına kurban giden Adnan bütün saflığı ve tecrübesizliğine rağmen, "uzun boyu ve mütenasip vücudu, iri ve parlak gözleri ve muntazam eşkâliyle tam manasile bir erkek güzeli, Bülent ve levent bir Türk zabit[dir]."[310] Abidin Daver Dav'er'in *Mülâzimin Romanı*'nda (1936) birden çok yerde tanrısallaştırarak betimlediği Mülazım Ercüment de askerî övgünün bu estetize edilmiş şeklinden nasibini alır: "insanlığın üstünde bir mahlûk, bir harp ilâhı"[311] olarak anlatılır. Hamdi Rıza Çaydam'ın *Ateş Kamçıları* (1938) romanının başkahramanı Yüzbaşı Bozan da diğer askerler gibi fiziksel açıdan çekicidir; "uzun boylu, yakışıklı[dır]."[312] Romandaki Türk askerlerinin hepsi "arslan yapılı[dır]."[313] Askerliğin savaşkanlık ve her türlü "erkeklik özellikleri"nin toplamına denk geldiği milliyetçi/militarist düşüncede asker karakterlerin sıradan insan özellikleriyle oluşturulması beklenemez. Beden ve kas gücüyle düşmanlara korku saldıkları kadar erkeksi ve çekici yüzleriyle kadınlar üzerinde karşı konulmaz cazibelerini kullanırlar. Abidin Daver Dav'er'in kusursuz

[305] Burhan Cahit, *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1928, s. 73-74, 70.
[306] Bürhan Cahit, *Köy Hekimi*, İkbal Kitaphanesi, İstanbul, 1932, s. 17.
[307] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 19.
[308] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 22.
[309] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 10.
[310] Cevat Rıfat, *Suzi Liberman*, İstanbul Türkiye Matbaası, İstanbul, 1935, s. 6.
[311] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 276.
[312] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 7.
[313] Çaydam, a.g.e., s. 55.

bir Türk askeri tipi yaratmak kaygısıyla hareket ettiğini düşündüren ve bir insanda olabilecek hemen her türlü olumlu niteliği üstünde topladığı Mülazım Ercüment fiziksel açıdan ideal bir erkektir: "mütenasip ve çevik vücudile tam bir Türk zabiti tipi[dir]."[314] Abidin Daver'in Ercüment karakterini yarattığı yıl yayımlanan *Asker Alfabesi* adlı ordu hizmetine mahsus kitapta asker, tam da Mülazım Ercüment'i hatırlatan özelliklerle tanımlanır:

> "Asker, kolları çelikten, bacakları demirden vücudu taştan bir kahramandır. Asker, vatan ve milletin şanlı ümidi, cümhuriyetin canlı silâhıdır. Vatan için silâh taşır, milleti için uğraşır."[315]

Benzerleri artırılabilecek asker yazınına ait bu örnekler erken Cumhuriyet dönemi edebiyatına, başta şiirde, fazlasıyla girmiştir. Bir heykeli andıran bedeni ve insanüstü/tanrısal gücün yeryüzünde vücut bulmuş hali olarak asker, adeta, edebiyatçıları yaratıcı fikirler, sıra dışı bağıntılar bulmaktan kurtardığı için kullanıla kullanıla harcıâlem olmuş teşbihler bileşkesidir. Uzuvları türlü metallerden, vücudu taş, kaya gibi tercihen sert maddelerden oluşan bu asker tanımı akla bir tür *golem* canavarını getirir. Ağzına birtakım sihirli kelimelerin yazıldığı kâğıdın bırakılmasıyla canlanan balçıktan yapılmış bu heykeller bir yanıyla Âdem'in yaratılışını anıştırır; ancak bundan fazlası, *golem*in Yahudi kültüründe yaratıcısının bütün dileklerini yerine getiren geleneksel bir robot gibi düşünülmesi ve onun intikamını almasıdır. Verilen emri eksiksiz yerine getiren, intikam peşinde koşan, kurumuş balçıktan vücuduyla zarar verilemez olan bu canavar, modern dünyanın asker imgesine fazlasıyla uyar.

Ancak, erken Cumhuriyet romanında asker vücudunun yukarıdaki örnekte olduğu gibi, taş veya kurumuş balçık gibi kırılıp dağılabilecek maddeler yerine, güçle daha ilişkili ve çok daha zor yok edilebilir olan metallerden seçildiği görülür. Bu tercihin köklerini savaş edebiyatımızın en önemli romanlarından biri olarak sayılabilecek *Ateşten Gömlek*'te (1923) bulmak şaşırtıcı değildir. Burada, Ayşe'nin İhsan hakkındaki düşünceleri bizi Batılı ve yerli asker imajlarının temeline ve

[314] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 19.
[315] Ö. Lütfi, *Asker Alfabesi*, J. Gn. K. Matbaası, Ankara, 1936, s. 22.

ayrıştığı noktaya götürür. Ayşe, Andersen'in "Kurşun Asker"[316] hikâyesinde başka bir oyuncağa âşık olan ve hizmetçi kız tarafından sobaya atıldıktan sonra eriyerek küçük bir kalp şeklini alan teneke askeri İhsan'a benzeterek şöyle düşünür: "Ah sevgili, *çelik* asker!"[317]

Benzeşimin başlayıp bittiği yer arasındaki mesafe Batı ve Türk edebiyatlarının militarizme yaklaşımlarındaki farka denk gelir. Bütün literatüre egemen olmamakla birlikte, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da aydın ve edebiyatçılar arasında savaş karşıtı bir söylem gelişmiş, bu yolda yüksek edebiyat ürünleri verilmiş, anti-militarist enternasyonal örgütlenmelere gidilmişti. Türk aydının bu uluslararası duruşa ilgisizliği kadar Türk edebiyatı da sözü edilen yüksek edebiyata ulaşmayı sağlayacak evrensel değerlerin uzağındaydı. Aynı dönemde, Türk edebiyatında hâlâ grotesk asker betimlemelerinin, dergi ve kitaplarda bu türden çizimlerinin revaçta olduğu militarizm dozu yüksek bir "tunç devri" yaşanıyordu.

Tunç, bu dönemde Türk edebiyatçılarının ideal askeri kalıba dökerken en sık kullandıkları metaforun ham maddesidir. Çelik kadar sağlam olmamakla birlikte edebiyatçıların tunç üzerindeki ısrarını, askerin güneş altında bronzlaşan teninin veya her türlü doğal etkiyle esmerleşip ifadesi sertleşen yüzünün tunç rengine teşbih edilmesiyle açıklamak bir ihtimal gibi görünmektedir. Erken Cumhuriyet döneminde askerlerin başkahraman olarak ortaya çıktığı hemen her romanda bu metaforun farklı benzeşimler üzerinden tekrar tekrar kullanıldığı görülür. Bu çalışmada tespit edildiği kadarıyla, tuncun askere ait bir özelliğin tasvir edilirken ilk defa kullanıldığı roman, yine, Halide Edip'e aittir. *Zeyno'nun Oğlu*'nda (1928) Zeyno, Hasan Yüzbaşı ile Haso Çavuş'u karşılaştırırken ilkini "tunç gibi yanmış boynunun yarısı ve göğsü bir çocuk kadar beyaz ve nazikti, kestane rengi saçları ipek gibi yumuşaktı"[318] sözleriyle ikincisine tercih ettiğini gösterir. Ethem İzzet [Benice]'nin *Aşk Güneşi* (1930)

[316] Benzer bir hikâye örgüsü, Çaykovski'nin küçük bir Alman kızın yeni yıl hediyesi olarak aldığı fındıkkıran oyuncağı ile ilgili rüyalarını konu alan büyü-masal tarzı eseri *Fındıkkıran* balesinde yer alır. Orijinal hikâye, Alman yazarı Ernst Theodore Amadeus Hoffmann'a aittir. Hoffmann, değişik ülkelerdeki benzer halk öykülerinden yola çıkarak 1815'te *Fındıkkıran ve Fareler Kralı* (*Der Nıussnacker und der Mâusekönig*) adlı bir öykü yazmıştır. Aynı öykü Fransız yazar Alexander Dumas tarafından hem uyarlama hem çeviri şeklinde 1844'te yayımlanmıştır.

[317] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 193 (Vurgu bana ait).

[318] Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 2010 (1928), s. 50.

romanının baş kadın karakteri Hamra, çalıştığı hastanedeki paşanın cephe teftişi sırasında sorduğu sorulara askerlerin bir ağızdan verdiği cevaplara dikkat eder ve "Askerin her suale böyle hep birden tunç ağırlığında ve çelik sertliğinde cevap verişini ilk önce tuhaf buldum." der. O, "yüzbaşıyı dinlerken akşamın tatlı serinliğinde askerin tunç sesi yer yer yükseli[r]."[319] Ethem İzzet'in burada alışılmamış bir biçimde ses öğeleri üzerinden kurduğu tunç benzeşimini sonraki romanında genel muhayyileye daha uygun ve daha popüler haliyle kullandığı görülür. Cumhuriyet'in onuncu yılı onuruna kaleme aldığı ütopik öğelerle yüklü eseri *On Yılın Romanı* (1933) adlı eserinde Mustafa Kemal'den "Yüzünün ışığını güneşten, saçının rengini altından, sesinin ahengini iradesinin tunçluğundan alan ve bakışlarındaki ezici sertliği dehasından koparan" "tunçtan bir adam"[320] diye bahsedilir.[321] Türk askeri tunçtan bir ordu gibi resmedilirken temsilin baştaki komutandan başlaması kaçınılmazdır. Tunç metaforunu en sık ve en etkili kullanan romancılardan bir başkası Yakup Kadri'dir. Cumhuriyet modernleşmesini eleştirel bir yaklaşımla ele aldığı, yine bir tür ütopya olan *Ankara*'da (1934) Selma Hanım'ın Sakarya Savaşı günlerinde tanıdığı Binbaşı Hakkı Bey'e karşı tutkulu hislerindeki azalma askerlik günlerindeki tunç rengin sivil yaşamda silinmesine bağlanır. Selma Hanım bir asker olarak tanıyıp sevdiği erkeğe içinden şu soruları sorar: "Nerede o tunç rengin? Nerede o çelik gövden? Nerede o sert ağzın? O koyu kumral bıyıkların?"[322] Burada, "tunç" rengin dış görünüşü iyileştirici, cinsel cazibeyi artırıcı bir etkisi olduğu açıktır. Cevat Rıfat'ın *Suzi Liberman* (1935) adlı romanında, Yahudi casusun baştan çıkarmalarına kapılarak hayatından olan genç ve tecrübesiz subay Adnan'ın katilini yakalamak üzere gelen "tunç yüzlü bir nefer heykel gibi [Yahudi kızın] karşısında belir[ir]."[323] Burhan Bilbaşar'ın İzmir'in işgali sırasında ailesi Yunanlar tarafından yok edilen bir çocuğun kendi çabalarıyla ailesinin öcünü kat be kat alışını anlattığı *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936) adlı çocuk romanında "tunç"un Ethem İzzet'in *Aşk Güneşi*'ndeki gibi alışılmışın dışında kullanımlarıyla karşılaşılır.

[319] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 183.
[320] Etem İzzet, *On Yılın Romanı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 41, 139.
[321] Mustafa Kemal ve "Başkumandan" sıfatıyla ilgili olarak bkz. "1.2.3. Asker/Lider Kültü: Mustafa Kemal" bölümü.
[322] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, 29. Baskı, İstanbul, 2009 (1934), s. 98.
[323] Cevat Rıfat, *Suzi Liberman*, İstanbul Türkiye Matbaası, İstanbul, 1935, s. 55.

"[M]ayaları öz Türk kanından yuğurulmuş tunç yürekli Mehmetçikler"[324] ile sıra dışı bir bağıntı kurulurken başka bir yerde Mustafa'nın haykırışı için, "tunç ses"[325] ifadesine yer verilir. Bilbaşar'ın Öztürkçe sözcüklere bolca yer verdiği, dönemine göre bile edebî açıdan son derece zayıf, kurgusal ve mantıksal hatalarda dolu kitabında bu türden yerine oturmayan yakıştırmalarla karşılaşılır. Mükerrem Kâmil Su'nun *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanının yan karakterlerinden Sema, savaş pilotu olan kocası Münir'i savaşa giderken, "Kocamda öyle bir hâl vardı ki, rengi öyle tunçlaşmış, bakışları öyle ateşlenmişti ki."[326] sözleriyle tasvir eder. Morkaya'nın *Nişanlılar* (1937) romanında komutandan gerekli emirleri alan, "[t]unç yüzlü yedi genç zabitin başları sert bir hareketle eğil[ir]."[327] Böyle katı bir disiplin anlayışının ifadesi için ancak böyle madenî bir sertlik seçilmiş olmalıdır. *Dinmez Ağrı*'da (1937), düşmanın elinden kurtulan Şerare karşısına çıkan asker alayını sevinçle karşılar; Şerare'nin Türk olduğunu anlayan ve "en önde bayrağı taşıyan tunç yüzlü, demir yürekli çavuş" taşıması için bayrağı ona verir. Şerare bayrağı taşırken "yırtık elbiseli, dolaşmış dolaklı, terli alınlı, çelik göğüslü"[328] askerlerin yıllarca savaşmamış gibi canlı ve ateşli olduğunu düşünür. Kapağında "Hakikî, Resimli Savaş Vak'aları" ibaresinin yanı sıra "Bazı Menkıbeler Umumî Harpte Çanakkale süvari yedek subay olan Kâzım Kayatürk'ün anlattığı harp hatıralarından istifade edilerek yazılmıştır" notuna yer verilen 1937 tarihli bir diğer roman *Mehmetçik Çanakkalede*'de Mehmet Onbaşı'nın "[t]unç yüzüne çok yakışan kara bıyıkları"[329] vardır. Başar'ın *Yalnız Dönüyorum* (1938) romanının asker kahramanı Fahir Ağabey, "kırk yaşının bütün güzelliğiyle, kırlaşmış saçları, tunçlaşmış yüzü, çelikleşmiş adaleleriyle"[330] ve "düşünmüş, çarpışmış bir kafadan nişan veren tunç alnındaki çizgilerle"[331] kadın anlatıcı Yıldız'ın anlatımına girer. Esat Mahmut Karakurt'un *Allahaısmarladık*'ta (1936) ideal bir asker olarak çizdiği Yüzbaşı İzzet'in göğsü "tunç renkli"dir.[332] Yine

[324] Burhan Bilbaşar, *Bin Yağıya Bir Mustafa*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1936, s. 71.
[325] Bilbaşar, a.g.e., s. 84.
[326] Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 53.
[327] Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 5.
[328] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 121.
[329] Selâmi Münir Yurdatap, *Mehmetçik Çanakkalede*, Yusuf Ziya Balçık Oğlu Cahit ve Ş. Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 28.
[330] Şukûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938, s. 316.
[331] Şukûfe Nihal, a.g.e., s. 333.
[332] Esad Mahmud Karakurd, *Allahaısmarladık*, 2. Baskı, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1941 (1936), 137.

Karakurt'un *Son Gece* (1938) romanında kilitli kapıyı darbeleriyle indiren askerlerin omuzları tunçtandır.[333] Kişiliğiyle bütün meslektaşlarına örnek gösterilebilecek kadar ideal bir asker olduğu yukarıda belirtilen Mülazım Ercüment fiziksellik konusunda da zengin bir maden cevheridir. "Güneşliğinin gölgesi altında yanık yüzü, tunçtan bir cengâver heykelinin çehresi gibi, derin ve haşin çizgiler[iy]le" Ercüment, fizikselliğin yanında dış güzelliğin de timsalidir. *Ateş Kamçıları*'nda (1938) bölük komutanı Necmi'nin yüzü yakıcı güneşle tunçlaşmıştır.[334] Ancak bu güneş altında esmerleşme etkisi, özelden genele geçildiğinde kaybolur; bir bakıma metafor bir kez daha aslına döner: Misak-ı Milli'nin son çizgisini tutmak üzere Arap topraklarından Anadolu'ya çekilen "Türk subay ve eratı birer tunç abide gibi dikilmişlerdi[r]."[335] Bunca örneğin, okuyucunun hayalinde canlandırdığı imge, ister istemez, tunç askerlerden oluşan bir resmigeçittir.

1.2.2.1. Askerliğin Mütemmim Cüzü: Üniforma

Askerin kurum içi/dışı kurduğu hiyerarşinin ve görselliğinin en önemli enstrümanlarından biri olan üniformaya ayrıca değinilmelidir. Ulrich Bröckling, faşizmin temel karakteristiğini politikanın estetize edilmesinde bulan Walter Benjamin'in düşüncesini yorumlarken politikanın sembolik temsilcilerinin militaristleşmesini dile getirir. Hitler, Musollini ve kurmaylarının resmî törenlerde askerî kıyafet giymelerini bununla ilişkilendirir.[336] Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet İnönü sivil siyaset hayatları boyunca çağdaşı oldukları mevkidaşlarından bu konuda ayrılsalar da hayatta oldukları dönemde ve ölümlerinden sonra Cumhuriyet'in iki ikonu olarak, başta askerî üniforma olmak üzere birtakım askerî sembollerle devamlı yan yana görünürler.[337] Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli kalemlerinden biri olan

---

[333] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, 2010, (1938), s. 10.
[334] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 107.
[335] Çaydam, a.g.e., s. 101.
[336] Ulrich Bröckling, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi,* Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s. 320.
[337] Âfet İnan'ın eserlerinde Mustafa Kemal'in kaleminden çıkan bölümleri gösterdiği kitabında ordu, askeri törenler, görsellik ve "gösteri iktidarı" arasındaki ilişkiye dair çarpıcı saptamalara yer verilir: "Orduyu asıl düşman karşısında görmek lâzımdır. Bunun ise bir millet için herhangi bir zamanda gösterilebilmek imkânı olmaz. Bunu muharebe sahasında göstermek fırsatını bulabilecekler azdır; bu nasibelerden mahrum bulunanlara, millet ordusunun kuvvetini, kudretini, haşmetini göstermek umumiyetle bir takım göz alıcı hareketler, askerî nizamlar kabul olunmuştur. Bu nizamlar ve bunların gösterileri bir takım göz kamaştırıcı ve gönül alıcı görevlerdir." Prof. Dr. A. Âfetinan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 52-53. Bu görüşlerine rağmen,

Âfet İnan bu konuda, "Üniforma askerlik mes'uliyetini, arkadaşlığı ve inkıyadı hatırlatan *haricî alamettir*."[338] diyerek üniformanın sembolik yanına ve askerî değerler açısından tamamlayıcı rolüne işaret eder. Nişanlar, armalar, semboller, parlak madalyalar, apoletler, dönemine göre kılıçlar veya tabancalar, kuşaklar vs. hepsi bir illüzyonun parçası olarak, askerin otoritesini ve gücünü tahkim etmek için iş görür. Askerin çoğu zaman korku, huşû ve hayranlık uyandıran imajının ardında, bütün mensuplarını aynı kıyafet içine sokan ve bunlar arasında da rütbe farkları vazeden baskıcı bir tektipçilik vardır. Bununla, sivil vatandaşın, hepsi bir örnek giyinmiş tek yumruk bir yapı karşısında kendisini dağınık ve zayıf hissetmesi amaçlanır ve bu da fazlasıyla başarılır. Silah gücüyle pekiştirilmiş bu imaj devletin görsel olarak kendini var ettiği alanlar olan resmî tören ve geçitlerde vatandaşlara karşı hem bir koruma kalkanı hem de bir güç gösterisi aracı olarak kullanılır. Sivilleşme aygıtlarının daha fazla görünür hale gelip orduyu toplumsal arenadan nispeten gerilettiği bugüne kıyasla, iki dünya savaşı arasındaki dönemde asker üniformasının çok daha fazla göz önünde ve romantik çağrışımlarla yüklü olduğu unutulmamalıdır. Cephelere kalabalık asker kafileleriyle sevk edilirken romantik sahnelerle sevdiklerini arkada bırakan, işgal ettikleri ülkelerdeki kadınlarla ilişki yaşayan yakışıklı ve genç subaylar başta sinema olmak üzere birçok sanat eserinde sosyetik mekânlara şövalye zarafetini taşıyan birer jön olarak temsil edilirler. Erken Cumhuriyet dönemi Türk romanında bu tip asker kahramanların bolluğu dikkat çekicidir. O dönem için hem romanda hem gerçek hayatta yaratılmak istenen "modern yurttaş"ın Batılı değerleri yansıtacağı ve en kestirme yoldan Batılı olanaklarla içli dışlı olabileceği neredeyse tek meslek askerlikti. Asker karakterlerin, dönemin sosyal şartları göz önünde alındığında her anlamda dezavantajlı konumda olan kadınlara değil, zorunlu askerliğin öznesi olan erkeklere yönelik övgüler içermesi bu yüzdendir.

İlk örneğimiz bu çalışmanın pek çok alt başlığında görüleceği gibi Halide Edip'e aittir: *Kalp Ağrısı* (1924) romanının kadın karakterlerinden Zeyno'da,

---

Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı görevi sürecince askerî üniformasını birkaç istisna dışında bizzat üzerinde taşımayı tercih etmediği bilinmektedir. Bu istisnalardan biri askerî bir tatbikat sırasında, diğeri ise İtalya elçisiyle görüşmesinde vuku bulmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Adnan Nur Baykal, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 90.

[338] Âfet İnan, *Askerlik Vazifesi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 35 (Vurgu bana ait).

"…Hasan'ı tanıdığından beri üniformaya karşı garip bir zaaf uyanmıştı[r].[339] Benzer şekilde, Halide Nusret [Zorlutuna]'nın *Sisli Geceler* (1925) romanında Zehra, cepheye gittiği için ardından gözyaşı döktüğü kocası doktor Fikret hakkında, "Mahmuzları güneşte ne güzel parlar!..."[340] diye düşünmekten kendini alamaz. Örnekleri aşağıda görüleceği gibi, dönemin romanında üniforma o kadar etkili bir imgedir ki düşman askerinin üstünde olması bile onun saygınlığından ve otoritesinden bir şey eksiltmez. Müfide Ferit [Tek]'in II. Meşrutiyet'in ilanıyla I. Dünya Savaşı arasında yabancı okullarda eğitim gören Amerikan hayranı Türk öğrencileri kendini ateşe atan pervaneler imgesine dayandırarak işlediği *Pervaneler* (1924) romanında "[m]emleketlerinde, içtimaî mevkii olmayan bir çok ecnebi zabit[in], Türkiye'de elbiseleri sayesinde, kendi kolonilerinde ve oradan da bizim cemiyete kolaylıkla nüfuz elde edebildikleri"[341] ifade edilir. İngiliz zabit Jack Peterson'ı Amerika'ya gidiş bileti olarak gören ve ona cemiyet içinde gördüğü saygıdan dolayı daha da yakınlaşan Leman'ın girdiği yanlış yolun kaçınılmazlığını göstermek isteyen anlatıcı şöyle sorar: "…harbin henüz sayhasını duyduğumuz bir zamanda zabit üniformalarına karşı (kim taşırsa taşısın) hürmet ve minnetten başka bir kabul sureti göstermek kabil midir?"[342] Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, Reşat Nuri [Güntekin]'in *Akşam Güneşi* (1926) romanında kalp hastalığı olduğu için malûlen emekli edilen genç subay Nazmi, sevdiği kadın Nazan'a kötü haberi verdiğinde ikisi arasındaki bütün aşkın sona erdiğini anlar. Nitekim, Nazan askerlikle ilgili düşüncelerini paylaşırken bu mesleğin kendisi için "cezbedici" bir yanı olduğunu dile getirir: "Küçüklükten bende bir fikir vardı. 'Erkek olsam acaba ne olurdum?' diye düşünürdüm… İlk aklıma gelen şey tabii askerlikti… Parlak üniformalı, nişanlı, kılıçlı bir zabit olmak…" Ancak Nazan, Nazmi'nin bütün umutlarını boşa çıkarmak üzere hayallerini biraz daha ileri taşır. Onun hayalindeki ideal erkek "askerle diplomatı –cazibelerinden hiçbir şey kaybettirmeden-

[339] Halide Edip Adıvar, *Kalp Ağrısı*, Can Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011 (1924), s. 195.
[340] Halide Nusret, *Sisli Geceler*, İkbal Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1938 (1925), s. 42.
[341] Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002 (1924), s. 86.
[342] Tek, a.g.e., s. 91. Benzer şekilde, *Sodom ve Gomore*'de İngiliz subaylar Captain Jackson Read ile Captain Marlow'un usulsüz ticari ilişkilerle elde ettikleri servet ve işgalci konumunda olmalarına rağmen askerlik mesleğinin burada zikredilen romantik çağrışımları sayesinde "milli değerlerden yoksun", "yozlaşmış" yerli kadınlarda "hürmet ve minnet" duyguları uyandırmanın ötesine geçerek baştan çıkartıcı bir etki gösterdikleri eklenmelidir. Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, İletişim Yayınları, 23. Baskı, İstanbul, 2009 (1928).

birleştir[en]"[343] ataşemiliterliktir. Görüldüğü gibi, üniformaya duyulan saygıyla beraber söz konusu hayranlığın büyük kısmının kadınlardan geldiği açıktır.

Burhan Cahit Morkaya daha da ileri giderek üniformayı bir fetiş nesnesine dönüştürür. *Harp Dönüşü* (1928) romanında acemilik eğitimleri sırasında kendisine verilen asker elbiseleriyle kışladan izinli çıkan Macit'in sevgilisi Humret, sevdiği erkekten çok üstündeki kıyafetlerle ilgili görünür. Macit'in kabalağını, bel kayışını ve bütün elbiselerini "sevimli bir kedi nevazişiyle sev[er]." Macit'e göre de Humret'in "Zevkle sevip okşadığı bu güzel şeyler, bu elbise, bu silah, *şeref ve ölümün* müşterek timsalidir."[344] *İhtiyat Zabiti*'nde (1933) ihtiyat zabitleri arasında Beyoğlu terzilerine üniforma diktirme yarışı yaşanır. Henüz üniforma diktiremeyenler diğerlerine kıskançlıkla bakmaktadır ve askerî malzeme satan mağazalar bir iki gün içinde boşalmıştır.[345] Bu rekabetin nedeni *Cephe Gerisi* (1934) romanında biraz daha açıklığa kavuşur: "Harp zamanı her yerde olduğu gibi zabitlere karşı bilhassa kadınlar tarafından derin bir sevgi gösteriliyordu[r]."[346] Yüzbaşı Faruk düşman ülkesinde bir süreliğine çıkarmak zorunda kaldığı "sevdiği kıyafetine" tekrar kavuştuğu için, belki de biraz da bu yüzden, memnundur.[347] Morkaya'nın erken Cumhuriyet dönemi içinde kaleme aldığı son eseri *Nişanlılar*'da (1937) Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından eşiyle İzmir'e yerleşen Mülazım Fikret, nişanlılık döneminde eşi Nilüfer'e yollanan mektuplarda nişanlısını kendisiyle evlenmekten vazgeçirmeye çalışan Suat Pertev'in şu satırlarını okur: "Mahmuzunun şakırtısı sana bir orkestra kadar kuvvetli gelir. Omzunun sırması, temmuz güneşi kadar parlaktır. Ve şimdi, her yerde ve her köşede itibarı artmıştır. Bu gün onların günüdür."[348] Buradaki açık saldırının ardında bir asker övgüsü ve hayranlığı gizlidir.

Sedat Simavi'nin savaştan yeni çıkan Türkiye'nin Tokyo Sefareti Müsteşarlığı'nda sekreter olarak işe başlayan Necile'nin bir grup askerle yaptığı uzun gemi yolculuğunu anlattığı *Fuji-Yama*'da (1934) Necile, "esmer ve güzel"

[343] Reşat Nuri Güntekin, *Akşam Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 20. Baskı, İstanbul, 2002 (1926), s. 92.
[344] Burhan Cahit, *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1928, s. 76-77 (Vurgu bana ait).
[345] Burhan Cahit, *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 4.
[346] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 43.
[347] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 343.
[348] Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 104.

bulduğu Binbaşı Nizamettin Bey'i "[g]öğsünde pırıl pırıl parlıyan kırmızı şeritli İstiklâl madalyasile güzel biçilmiş",[349] "pırıl pırıl parlıyan yakalı üniformasının içinde harikulâde yakışıklı"[350] bulur. Selâmi İzzet'in *Fuji-Yama* ile aynı yıl yayımlanan eseri *Kalbimin Romanı* (1934) genç bir subay olan Mazlum'un gerçek aşkı teyzesinin büyük kızı Gönül yerine, küçük kızı Sevim'de bulmasını anlatır. Mazlum'u iyi bir asker ancak kötü bir koca adayı olarak gören ve bu nedenle onun aşkına karşılık vermeyen Gönül'e göre, her şeye rağmen, "şık erkek demek asker esvabı giyen erkek demektir."[351] Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] ise ünlü romanı *Ankara*'da "tunç" imgesiyle bir arada kullandığı üniformayı çelik yumruğun etrafına giyilmiş bir kadife eldiven gibi düşünür. Selma Hanım'ın savaşın ilk günlerinde "çelikten daha sağlam, daha çevik bir maddeden yoğrulmuş"[352] vücudu ve "miralay rütbesiyle ve göğsünde kızıl kurdelalı İstiklal Madalyasıyla,"[353] "tunçtan bir madalyonun ortasındaki profil[e]"[354] benzettiği Binbaşı Hakkı Bey'den Ankara sosyetesi içine girdiğinde geriye hiçbir şey kalmaz. Binbaşı Hakkı için, "Yarabbi, asker üniforması içinde her hareketi, o kadar şahsi, o kadar kusursuz olan bu adamı, sivil kıyafet, ne kadar acayipleştirmiş, salaklaştırmış, kendiliğinden ayırıp sunileştirmişti."[355] diye düşünen Selma Hanım için bütün büyü bozulmuştur. Bu nedenle önce sünepe bulduğu Nazif'i, sonra büyüsünü yitiren Hakkı Bey'i terk ederek birlikte bir Ankara ütopyası kuracağı modern, milliyetçi Türk erkeğinin temsili gazeteci Neşet Sabit'e yönelir.

Selma Hanım'ın aradığı ideal, üniformasıyla özdeşleşmiş, mükemmel erkeğin başka bir romanda, *Mülâzimin Romanı*'nda (1936) okuyucu karşısına çıkması şaşırtıcı olmasa gerektir. Ercüment fizikselliğiyle ne kadar muhteşemse

[349] Sedat Simavi, *Fuji-Yama*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 69.
[350] Sedat Simavi, a.g.e., s. 101.
[351] Selâmi İzzet, *Kalbimin Romanı* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1934, s. 25.
[352] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, 29. Baskı, İstanbul, 2009 (1934), s. 97.
[353] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 96.
[354] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 58.
[355] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 118. *Kiralık Konak*'ta (1922) Hakkı Celis, üniforma sayesinde Binbaşı Hakkı Bey'in tersi yönde ve yazar tarafından olumlanan bir değişim yaşar. İstanbul'daki "monden" hayat içindeki Hakkı Celis'le üniforma içindeki Hakkı Celis şöyle karşılaştırılır: "Nuriye ve Neyyire Hanımlar hâki ve seferi elbisesinin içinde dimdik duran ve adalelerinin sertliği hissedilen bu genç askerden dünkü dal gibi cılız Hakkı Celis'i güç tanıdılar. Tüylü geniş ve az çok barbar kalpağının altında bir yıl evvelki sarışın yüzlü, bakır rengini almış, bir Tatar simasının ifadesini bağlamıştı." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, 26. Baskı, İstanbul, 2002 (1922), s. 178.

üniformasıyla da aynı derecede göz alıcıdır. Ancak o da üniformasını çıkardığı anda Saniha'ya Selma Hanım'ın yaşadığı türden bir hayal kırıklığı yaşatır. Ercüment'i kışla dışında sivil kıyafetler içinde gören Saniha, başarılı bir roman tekniğiyle, onu Payas'taki kurtuluş bayramında, resmigeçitte üniformaları içinde gördüğü güne geri döner: "Sırmalı kayış ve apoletlerini takmış, kasketini biraz yana eğmiş, hâki üniformasının içinde, ince beli geniş omuzları, ve tunç heykel gibi başı dimdik, parlak rugan çizmeli bacakları mevzun ve sert bir yürüyüşle yerleri döverek geçişini hatırla[r]."[356] Romanın anlatıcısı da Saniha'yla aynı fikirdedir. Sivil-askerî kıyafet arasında bir karşılaştırma yapar ve "sivil elbise[nin], ekseri askerlerin olduğu gibi, onun da bütün cazibesini alıp götür[düğü]"[357] sonucuna ulaşır. Saniha, Ercüment'in bütün cazibesini yitirdiği kanaatindedir. Sevdiği erkeği, "Bir daha, bana sivil elbise ile görünme e mi?"[358] diye tembihler ve "[S]izi daima asker, hatta kahraman bir asker görmek isterim"[359] diyerek askerlikten istifasını engellediği Ercüment'le kışla dışında karşılaştığında Selma Hanım'la hemen hemen aynı duyguları yaşar: "Bu muhitte onun şiiri kayboluyor, varlığından bir şeyler eksiliyor. Bir zabit hakikaten kendi muhitinde, askerleri arasında kıt'asının başında, kahramanlık halesi içinde mümtaz ve müstesna oluyor."[360] Üniformanın çıktığı anda, "[e]ski zaman cengâverlerini andıran, enerjik çehreli harp ilâhı Ercüment"in[361] "şiiriyetinin" ortadan kalkması, bu şiirselliğin büyük oranda üniformadan kaynaklandığını düşündürmek için yeterlidir. Üniformanın büyüsü Mükerrem Kâmil Su'nun aynı yıl yayımlanan *Sevgim ve Istırabım* romanında da karşımıza çıkar. Nişanlısı Pilot Metin'i üniformasız gören Gülseren'in ilk düşünceleri Selma ve Saniha'nın tepkileriyle aynıdır: "Karşıdan onun görünüşü. Sivil giyinmiş. Bu hoşuma gitmedi. Ben onu olduğu kadar, üniformasını da benimsemiştim." Buna rağmen, Metin'in hal ve tavırlarında üniformasızlığını telafi eden "askerce" bir yan vardır: "*Askerce*

[356] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 222.
[357] Dav'er, a.g.e., s. 247.
[358] Dav'er, a.g.e., s. 254
[359] Dav'er, a.g.e., s. 141.
[360] Dav'er, a.g.e., s. 260.
[361] Dav'er, a.g.e., s. 206.

giyinmemişti. Fakat sözleri, duruşu, her şeyi *askerdi*. Vakur, ciddî, biraz sert ve hakim."[362]

Hamdi Rıza Çaydam'ın *Ateş Kamçıları* (1938) romanının anlatıcısı Yüzbaşı Kudret de askerin özgüvenin kaynağını üniformasına bakarken açık eder. Mütareke yıllarında Konya'da görevlendirilen Yüzbaşı Kudret işgal altındaki Konya'da üniformalarını giyemediği için hayıflanır; "şeref ve haysiyet timsali elbiseleri[nin]" verdiği güveni özlemle anarken "onların karşısına geçdiğim, mazideki zaferleri hatırlarken acı acı ağladığım olurdu."[363] der. Mebrure Sami Koray'ın *Ateş Kamçıları* ile aynı yıl yayımlanan romanı *Çöl Gibi*'de "Sokaklarında hep bizden olmayan askerler, zabitler, pencerelerinde, dükkânlarında renk renk bizim olmayan bayraklar, her adım başında da Türkçemizin yerine yabancı dillerden konuşanlar, eğilişimizin önünde durmadan düşman düşman gülenler[le]"[364] dolu işgal İstanbul'una dönen Türk askerleri Konya'dakine benzer bir tabloyla karşılaşırlar. İşgal altındaki şehirlerde askerî üniformalarla dışarıda görünmek düşman askerleri tarafından hakarete uğramak anlamına gelir. Öte yandan, üniformadan uzak kalmak Türk askeri için daha büyük bir aşağılanma sebebidir:

> "Kaç yıl göğüslerini düşman kurşununa germiş Mehmetçiklerimiz, zabitlerimiz, bu hali görmemek için ya evlerinden çıkmıyorlar, ya da askerliklerine olsun bunu göstermemek için apuletlerini, kılıçlarını söküp, manevî varlıklarını sivil kıyafetlerin örtüsü ile saklıyorlardı."[365]

İşgal manzaraları insanların yaşadığı haksızlıklar veya yokluklar nedeniyle değil, üniforma ve onun aksesuarlarının şerefine halel getirdiği için acıdır. Bu nedenle de onların zaferi getiren kahramanlar üzerinde sergilenecekleri gurur günlerine saklanmaları gerekir. Ne ki, üniforma ve tamamlayıcıları zafer elde edilmeden bile kişiyi kahraman yapmaya yeterlidir. Bunun bir örneği Şukûfe Nihal Başar'ın *Yalnız Dönüyorum* (1938) romanında görülür: Kurtuluş Savaşı'yla yüzeysel bir ilgi kurduğu söylenebilecek romanda zaferden sonra idealist bir genç olan

---

[362] Mükerrem Kâmil Su, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 17, 18 (Vurgular bana ait).
[363] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 11.
[364] Mebrure Sami, *Çöl Gibi*, İkbal Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 113.
[365] Mebrure Sami, a.g.e.

Hasan'la evlenerek "köylü aydınlanması" amacıyla Anadolu'ya geçen Yıldız'ın yaşadığı hayal kırıklığı anlatılır. Yıldız'ın ev içinde birlikte büyüdüğü Fahir ağabey bir gün orduya katılma kararıyla asker kıyafetleri içinde gelerek selâm durduğunda askerî üniformanın "sivil" bedeni daha estetik ve daha güçlü hale getirdiği bir başka sahne anlatılır: "Fahir ağabey, sivil elbiseler giyindiği zamandan daha vakur, daha güzel olmuştu; toprak renkli ceket, pantalon; yeşilimsi kabalak; biçimli dizlerine sarılan dolaklar ona ne kadar yaraşmıştı… Ne güzel bir *kahraman* olmuştu…"[366]

Kadınların üniformasız erkeklerle ilgili yaşadığı benzer bir hayal kırıklığını *Eski Hastalık*'ta (1938) Züleyha'nın Kurtuluş Savaşı'ndan dönen babası Ali Osman Bey'le yaşadığı görülür. Babasının savaştan dönüşünü hayal ederken Züleyha, "Başındaki heybetli kalpak, yakasındaki miralay nişanları, göğsündeki İstiklâl madalyası onu kim bilir ne kadar değiştirmiş olacaktı."[367] diye düşünür. Oysa karşısına çıkan adamın bu hayalle uzak yakın ilgisi yoktur: "…Haydarpaşa istasyonunda trenden büyük astragan kalpaklı, parlak çizmeli miralay yerine soluk elbiseli, soluk benizli, ak saçlı bir hasta indi."[368] Bu, oldukça realist bir portredir. Savaş dönüşü çoğu askerin dış görünüşü bundan çok farklı değildir. Reşat Nuri Güntekin'in bu başlık altında yer verilen romanlardan farklı olarak, militarist bir imge olan üniformanın yaldızlarını dökmesini dikkate değer bulduğumuzu kaydedelim.

Görüldüğü gibi, savaşta büyülü bir muskaya, barışta kudretli bir tılsıma dönüşen üniformanın gücü ve değeri çoğu zaman kadınlar üzerindeki etkisiyle anlatılır. Üniforma, apoletleri, nişanları, kuşaklarıyla askerlerin kendilerini kadınlara göstermelerini sağlayan bir tür kur yapma aracıdır. Bunun yanı sıra, örneklerden anlaşıldığı gibi, bir iş kıyafetinin giyildiği anda insana o mesleğin gerektirdiği vasıfları kazandırması beklenmese de asker üniformasına giren bütün erkeklere birer "kahraman" gözüyle bakılması militarist ideolojinin toplumsallaştığı ve normalleştiği noktaya işaret eder. Askerin otoritesini ve gücünü temsil eden ögelerden yalnızca biri olan üniforma parlak madalyaları ve kuşaklarıyla Türk romancısının gözlerini kamaştırmaya uzun süre devam etmiştir.

---

[366] Şukûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938, s. 53 (Vurgu bana ait).
[367] Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, (y.t.y.), (1938), s. 31.
[368] Güntekin, a.g.e.

1.3. Asker/Lider Kültü: Gazi Mustafa Kemal

Bu noktaya kadar erken Cumhuriyet dönemi romanlarında oluşumunu ortaya koymaya çalıştığımız "asker imgesini" besleyen en önemli figür, kuşkusuz, Mustafa Kemal Atatürk'tür. O, kariyerini büyük oranda askerlik mesleğine borçlu, politik hayatı süresince söz ve eylemleriyle her an asker üniformasını giymeye hazır izlenimi veren[369] ve yakın çevresinin kendisi hayattayken isminin etrafında bir liderlik kültü oluşturmasını memnuniyetle karşılamış görünen, Cumhuriyet tarihinin en önemli askerî ve siyasi ismidir. Nitekim onun döneminde rejim, militarist bir işleyişe sahip olmasa da militarist toplum göstergelerine uygun olarak devlet iradesinde askerî yöntemleri başarıyla uygulamayı ve ordu mensubu devlet idarecilerine sahip olmayı her fırsatta öne çıkarıyordu. O hayattayken coşkun ifadelerle ve cumhuriyetçi sembollerle süslenerek dile getirilen lider sevgisi ölümünün ardından kabından taşan bir rejime bağlılık gösterisine dönüşmüş, askerî hassasiyetlerin ağır bastığı bazı örneklerde karikatürleşme düzeylerine ulaşmıştır.[370] Gerçekten de, Osmanlı'nın yıkılışını ve yeni bir devletin yeni bir rejimle kuruluşunu gören aydınların gözünde Mustafa Kemal'i eşsiz bir kahraman kılan pek çok haklı neden söz konusuydu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Atatürk* (1946) adlı eserinde bu özgül değeri şu şekilde dile getirmektedir: "Bizim ilk gençlik yıllarımız bir milli kahramana hasretle geçti. Biz -şimdi ellisine varanlar, ellisinden ötedekiler-

[369] Yakup Kadri, Kurtuluş Savaşı'yla ilgili anılarında Mustafa Kemal'in askerlik görevini bırakıp bırakmamasıyla ilgili tartışmalara dair önemli bilgiler verir: "Mustafa Kemal Paşa'nın orduyla, harble doğrudan doğruya hiç meşgul olmadığı ve kendini tamamiyle politikaya verdiği söyleniyordu. O, politikayı ve hükümet işlerini sivillere bırakmalı ve asıl ihtisası olan askerliğe dönmeliydi. Hattâ, bu fikri gayet kaba bir şekilde ifade eden kimselere rastgeliyordum. Bunlar, "Mustafa Kemal Paşa çizmeden yukarı çıkmamalıdır. Biz onu yalnız parlak, mâhir ve cesur bir kumandan olduğu için başımıza geçirdik" diyorlardı. Bunun içindir ki, Ankara'da Birinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantı günlerinde Meclis Başkanlığı'na seçilmesin diye ellerinden geleni yapmışlardı ve Erzurum Mebusu Celâlettin Arif Bey isminde bir avukatı karşısına en kuvvetli rakip olarak dikmişlerdi." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1999, s. 125. Yakup Kadri ve diğer erken Cumhuriyet dönemi yazarlarının Mustafa Kemal'in askerlik görevine dönmesiyle ilgili yaşadıkları tartışmalar için ayrıca bkz. *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1981; *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal I*, Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1981. *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal II*, Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1981. Daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Devrim Pusat, "Tek Parti Dönemi ve Ordu (1923-38)", *Ordu ve Siyaset Militarizmin Tarihsel Sürekliliği*, Nam Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1996, ss. 113-133.

[370] Örn. bkz. Faik Türkmen, *Erler İçin Askerî Ahlak ve Genel Bilgiler*, Ahmet İhsan Matbaası Ltd., İstanbul, 1944, s. 40. Güncel bir örnek için 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları çerçevesinde Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışını canlandırmak üzere gemiden indirilen bir büstü karşılamak üzere iskelede hazır kıta bekleyen üst düzey askerler hatırlanabilir.

gözlerimizi bozgun havası içinde açtıktı."[371] Bu minnet hissi erken Cumhuriyet edebiyatının Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet veya devrimlerle ilgili her türünde ve her eserinde olmazsa olmaz içeriktir ve Mustafa Kemal'e duyulan sevginin, bıraktığı mirasa bağlılığın ifade tarzındaki aşırılık ve yeknesaklık militarist sistemlerdeki lider yüceltmesi düzeyini verir.

Selim İleri'nin Kurtuluş Savaşı'yla dolaylı ilgi kuran romanlar arasında zikrettiği[372] *Dikmen Yıldızı* (1928) romanında Yıldız, veya daha bilinen adıyla Dikmen Yıldızı, Millî Mücadele sırasında büyük yararlıklar göstermiş bir kadındır. Savaş sırasında yaptıklarıyla adeta efsaneleşir ve ünü romanın kurgusuna bir karakter olarak giren Mustafa Kemal'e kadar ulaşır. Onun ifadesiyle "Sağlıklı Dikmen Yıldızı, Türk kızının kahramanlığının timsalidir."[373] Romanın hemen her bölümünde ya bizzat ya da gıyabındaki türlü övgülerle yer alan Mustafa Kemal (romanda ayrıca "'En Büyük'ümüz" diye anılır[374]) için İnebolu'da savaşa cephane taşıyan kadınlar bir ağızdan şarkı söylerler: "Kemal Paşa! Geldik dize / Götür bizi Akdenize / Osmanlının murtadları / Sattı bizi."[375] Yıldız'ın trende karşılaştığı bir kadın Ankara'daki Mustafa Kemal için, "O Kâbe'de Mustafa Kemal, bu gönüllerde bu yaş varken yolun sonu Akdeniz'e çıkacak."[376] der. Mustafa Kemal'in yanı sıra annesi Zübeyde Hanım'a da romanda "dehanın, kudretin duyarlı anası"[377] denerek yer verilir. Aka Gündüz, Kurtuluş Savaşı'yla ilgili bir diğer romanı *Yaldız*'da (1930) "Her şeyi bu yapıyor ve her şeyi bu yapacak. Ona daha çok, daha çok iman etmeliyiz."[378] der; böylelikle lidere mutlak bağlılığı ulusal minnet duygusuna dayandırır. *Dikmen Yıldızı*'nda olduğu gibi *Tank-Tango*'da (1928) Mustafa Kemal'den "Bizim Paşa" diye söz eden kadınlar Ilgaz Dağları'ndan cepheye kağnı gıcırtıları, şarkılar ve türküler eşliğinde cephane taşırlar.[379] Aka Gündüz'ün *Ben Öldürmedim-Kokain* (1931) romanında Mustafa Kemal, militarizmden yola çıkan

[371] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk*, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2014, s. 17.
[372] Selim İleri, ""Dikmen Yıldızı" Üzerine," *Türk Dili Dergisi, Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı*, S. 298, Temmuz 1976, s. 48.
[373] Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, Toker Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012 (1928), s. 197.
[374] Aka Gündüz, a.g.e.
[375] Aka Gündüz, a.g.e., s. 61.
[376] Aka Gündüz, a.g.e., s. 85.
[377] Aka Gündüz, a.g.e., s. 197.
[378] Aka Gündüz, *Yaldız*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1930, s. 124.
[379] Aka Gündüz, *Tank-Tango*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1928, ss. 247-249.

bütün lider övgülerinde olduğu gibi, askerî başarıları dolayısıyla "tarihin en büyük adamı"[380] olarak anılır.

Hüseyin Rahmi [Gürpınar]'ın Kafkas Cephesi'nde hayatını kaybeden bir askerin hayaletinin Cuma akşamları annesine görünmesinin ardındaki sır perdesini anlattığı *Mezarından Kalkan Şehit* (1929) romanında Şevket'in de aralarında bulunduğu binlerce gencin sonunu getiren Kafkas Cephesi komutanı Enver Paşa'yla adı verilmeden Mustafa Kemal arasında her açıdan kıyaslamalar yaptığı görülür. Gürpınar'a göre Enver Paşa, bulunduğu mevkiye İttihat-Terakki'nin usulsüzlükleriyle gelebilmiş, bir "harp Don Kişot'u", "bilgisiz" ve "beyinsiz" bir "sahte dâhi" iken Mustafa Kemal, ölüye ulusa can üfleyen "gerçek dâhi"dir: "Sahte dâhi, bütün savaş araçları elinde iken her şeyi mahvetti. Mahvoldu. Gerçek dâhi, etrafında hemen araç yokken her şeyi yaratmak ve kurtarmak mucizesini gösterdi. Bu mucizeli kudret ve himmetle ölü silkinerek mezarının kenarında uyandı."[381]

Mehmet Rauf da *Halas* (1929) romanı boyunca "hakiki bir kahraman"[382], "münci"[383] ifadeleriyle remzettiği kişinin kim olduğunu romanın ikinci yarısında açıkça ilan eder.[384] Örneğin, Nihat'ın kendisi gibi vatansever karısı İclâl, Beatrice'e şunları söyler: "Ben, Mustafa Kemal'e vicdanımın bütün samimiyetiyle perestiş ediyorum. […] Anadolu'nun bugünkü mefkûresi tek bir mânâ ile Mustafa Kemal mefkûresidir."[385] Benzer şekilde, Ethem İzzet'in *Aşk Güneşi* (1930) romanında Mustafa Kemal'in bir kurtarıcı olarak yüceltildiği, hatta, bütün anakronizmine rağmen Kemalizm'den ve Kemalist değerlerden söz edildiği görülür. Başkomutanlık Meydan Muharabesi'nden (1922) önce olduğu anlaşılan bir vaka zamanında ve Yunanların Anadolu'dan çıkarılıp çıkarılamayacağının tartışıldığı bir ortamda Hamra Hemşire, arkadaşlarını, "Efendiler Mustafa Kemale inanınız. Kemalizme bizi

[380] Aka Gündüz, *Ben Öldürmedim-Kokain*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1931, s. 14.
[381] Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mezarından Kalkan Şehit-Mutallaka*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, (1929), s. 141.
[382] Mehmet Rauf, *Halas*, Yay. haz. Zeynep Berktaş, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2010 (1929), s. 123.
[383] Mehmet Rauf, a.g.e., s. 86, 127.
[384] Mehmet Rauf, a.g.e., s. 187. Fazlı Necip'in Külhani Edipler romanında da Mustafa Kemal'den aynı ifadeyle söz edilir. Bkz. Fazlı Necip, *Külhanî Edipler*, Salkımsöğüt Yayınları, 1. Baskı, Erzurum, 2012 (1926), s. 191.
[385] Mehmet Rauf, a.g.e., s. 298.

inandıran bir taraf da dediğini yapmaktır…"[386] diyerek teskin eder. Kemalizm'in "Türklüğü yeni bir inan, yeni bir iman haline sokmak"[387] şeklinde tanımlandığı ve dinî referanslara yaklaştırılarak işlendiği romanda, "Mustafa Kemal aşkı"nın dinî terminolojideki "peygamber aşkı"na eşit olduğu söylenir.[388] Nitekim birkaç sayfa sonra Mustafa Kemal'in fiziksel ve kişisel özelliklerinin Peygamber hilyesi estetiğinde anlatıldığı görülür: "İhtiyar dünya son devrinde tek bir baş yarattı: Mustafa Kemal…"[389] cümlesiyle başlayan uzun fiziksel tasvirin ardından "Mustafa Kemalin yaradılışına bakalım." denerek kişisel özelliklerine geçilir: "Belki, yaradılış eserini ortaya koyarken ona hükmetmenin bütün sırrını da vermiştir."[390] gibi cümlelerle de otoriter bir tablo çizilir.

Burhan Cahit [Morkaya]'nın Batı Cephesi'ndeki önemli kişilere yer verdiği *İzmirin Romanı*'nda (1931) "Büyük Gazi'nin dâhiyane iradesi ve milli varlıktan doğan yüksek ruhlu büyük kumandanların idaresi"[391] zaferi getirir. Yazarın başta Araplar ve İslam olmak üzere Türk veya Türk'e ait olmayan ne varsa yoğun bir düşmanlık sergilediği *İhtiyat Zabiti*'nde (1933) Mustafa Kemal, İslam coğrafyasının yerli halklarına karşı Türklerin İslamiyet öncesi kimliğine işaret eden bir simgeyle temsil edilir: "İçimizde yalnız bir gizli düğüm var. Bu Arap ve Yahudi topraklarından anavatana çıkan yolu gösterecek Bozkurtu bekliyoruz."[392] *Cephe Gerisi* (1934) de erken Cumhuriyet romanlarındaki asıl kahramanı sona saklama geleneğine uygun davranarak Mustafa Kemal'e final bölümünde yer verir; ancak onun bu kitapta fazla görünür olmadığını belirtmek gerekir. Nazırın emriyle açığa çıktığından beri Hisar'a kapanan Kaymakam [Yüzbaşı] Faruk, arkadaşı Nihat'tan Mustafa Kemal'in Anadolu'da Milli Mücadele'yi başlattığını öğrenir ve ertesi gün derhal Anadolu yakasına gizlice geçer.[393] Aynı yıl yayımlanan *Dünkülerin Romanı*'nda Mustafa Kemal bir roman karakteri olarak ortaya çıkar. Kurguya, "sohbeti çok tatlı, anlayışlı Türk zabiti"[394] ifadeleriyle dâhil edilen Mustafa Kemal,

[386] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 170.
[387] Benice, a.g.e., s. 192.
[388] Benice, a.g.e., s. 169.
[389] Benice, a.g.e., s. 175.
[390] Benice, a.g.e., s. 176.
[391] Bürhan Cahit, *İzmirin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 79.
[392] Burhan Cahit, *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 322.
[393] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, ss. 342-344.
[394] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, ss. 27-29.

Ahmet Reşit'le yemek yer, ülke meseleleri hakkında uzun uzadıya görüşlerini paylaşır. Burhan Cahit de Mehmet Rauf gibi roman boyunca ipuçları ve referanslarla Mustafa Kemal'e işaret etmekten adeta büyük bir zevk duyar gibidir. Ahmet Reşit'in Paris'teki mihmandarı ve müstakbel karısı Gretta, "Size bir Petro lazım…" der; ona göre böyle buhranlı zamanlarda milletin elinden tutup kaldıracak bir dâhiye ve büyük zekâya ihtiyaç vardır.[395] Ahmet Reşit, Gretta'nın fikirlerini fazla naif gösterecek şekilde otoriter/totaliter bir lider arar. "Umumi seviyeden ayrılmış büyük başlar"[396] arasında Bismarck, Kavur (?), Napoléon ve Petro'yu sayar. Böyle bir liderin demokratik yöntemler yerine "şahsî nüfuzu ve kuvveti ile meydana çıkacak bir inkılapçı," "reis" ve "başbuğ" olması gerektiğini ifade eder.[397] Ahmet Reşit'in İstanbul'daki arkadaşı Ahmet Rifkı da içinde bulunulan zor koşulların bir kurtarıcıyı ortaya çıkarmasının kolay olmadığı düşüncesindedir.[398] Romanın sonunda, Ahmet Reşit ile Gretta evlenip Milli Mücadele'ye katılmak üzere Türkiye'ye dönerek, "büyük Mustafa Kemal'in işaret ettiği yola doğru yürü[rler]."[399] Morkaya'nın 1934 tarihli bir başka romanı *Kır Çiçeği*'nin başkahramanı Çiçek, romanın sonunda vatanın ve kendisinin kurtuluşunu borçlu olduğu Mustafa Kemal'in heykelinin ayaklarına çiçekler serer. Çiçek duyduğu minneti bizzat gösterme şansı da bulur ve Mustafa Kemal'in elini öper.[400] Morkaya'nın, Mustafa Kemal'in hayatta olduğu dönem içinde yazdığı son romanı *Nişanlılar*'da (1937) da taşkın bir sevgi ve lider övgüsüne rastlanır. Mustafa Kemal, bu romanda da "Büyük Başbuğ"dur.[401]

Kurtuluş Savaşı romanları monografilerinde ismine rastlanmayan ve yazarı gibi bilinmeyen eserlerden biri A. Adnan [Bilget]'in *Ateş Hattı* (1933) romanıdır. İzmir tarihi hakkında çalışmaları[402] da bulunan Bilget'in romanı, Kurtuluş Savaşı konulu çoğu roman olduğu gibi İzmir'in Yunanlar tarafından işgalini ve Türk ordusu tarafından geri alınmasını konu eder. Anlatıcı rolündeki yazar Yüksel Bey'in romanın hemen başında sadık bir okurundan aldığı mektupta şunlar yazılıdır:

[395] Burhan Cahit, a.g.e., s. 113-114.
[396] Burhan Cahit, a.g.e., s. 122.
[397] Burhan Cahit, a.g.e., s. 149-150.
[398] Burhan Cahit, a.g.e., s. 197.
[399] Burhan Cahit, a.g.e., s. 270.
[400] Burhan Cahit, *Kır Çiçeği*, Kanaat Kütüphanesi, 1934, s. 322.
[401] Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 10, 11, 15.
[402] Örneğin bkz. Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir 1849-1949*, Meşher Matbaası, İzmir, 1949.

> "Şüphesiz ki bu dakikada dimağınız en yüksek memleket işleriyle meşguldür. (Mustafa Kemal)in adı arkasında yürüyen Türk çocuklarının kahramanca savaşı sizi sarhoş etmiştir. Değerli kaleminiz bu ulu savaşın destanını en özlü sözlerle yer yer hazırlamakla uğraşıyor. Bu yoldaki gayretiniz 'Sessiz dere' köyündeki Türk çocuklarının minnetini kazanıyor."[403]

Ancak okuyucuları dört duvar arasında yazılan bu eserlerde gerçeği bulamıyor ve yazılanlar onlara çok yabancı geliyordur. Kendisine yapılan davete uyarak "Türk köylüsünün gönlünde yanan memleket ateşini yakından tespit [etmek]" ve "Türk köylüsünün millî mücadeleyi ne suretle karşıladığını görmek"[404] için Sessiz Dere Köyü'ne giden Yüksel Bey burada milli mücadele için çalışan, eğitim ve kalkınma seferberliği başlatan Işık'la tanışır. Işık on sekiz yaşında geldiği köyde "köylü ruhlar" "toprak adamları" "toprak mahkûmları"[405] dediği insanların sevgilisi haline gelmiştir. Ordudaki herkesin ismini bildiği Işık, İzmir'in işgal edildiği günden beri orduyla iletişim halindedir. Mustafa Kemal'le düzenli olarak mektuplaşır.[406] Bir köylünün ifadesiyle, "Posta neferleri her sabah (Mustafa Kemal) ordusundan kızımıza, 'Sessiz dere'nin kızına mektuplar getirir, Işık onları büyük bir dikkatle okur ve yaptığı işleri aynı neferlerle millî mücadele kumandanına bildirir."[407] Köyde Işık'ın en büyük yardımcısı küçük Engin de bütün köylüler gibi ona hayranlıkla bakar: "Işık abla da millî ordudandır" diyerek bütün köyü ona yardım etmeye çağırır. Işık köyde ilk iş bir "İnkılâp Mektebi" kurar ve büyük küçük herkesin devamını sağladığı okulda köylüleri "vatanî hikâyeler ve meseleler üzerine heyecana getir[ir]."[408] Işık, Yunanları İzmir'den çıkarmak için işbirliği içinde olduğu ordudan, yine bir anakronizm örneğiyle, "Kemalist ordusu"[409] diye söz eder. Romanın sonunda, Işık'ın yaptıklarından etkilenerek katıldığı savaştan tek bacağı sakat bir asker olarak dönen Yüksel Bey'le Işık'ın aşk yuvası kurulurken Mustafa Kemal bütün bu mutluluğun arkasındaki mütevazı kahraman olarak belirir.[410]

---

[403] A. Adnan, *Ateş Hattı*, Meşher Matbaası, İzmir, 1933, s. 3.
[404] A. Adnan, a.g.e., s. 35, 53.
[405] A. Adnan, a.g.e., s. 17, 25.
[406] A. Adnan, a.g.e., s. 43.
[407] A. Adnan, a.g.e., s. 5.
[408] A. Adnan, a.g.e., s. 17.
[409] A. Adnan, a.g.e., s. 31.
[410] A. Adnan, a.g.e., ss. 58-60.

Sadri Etem [Ertem]'in Cumhuriyet'in onuncu yılı vesilesiyle yayımlanan romanlar arasında yer alan ve Abdülmecit devrinden başlayarak Osmanlı Devleti'nin parçalanışını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışını dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeleri dolayımıyla anlattığı romanı *Bir Varmış Bir Yokmuş*'ta (1933) İstanbul'un İtilaf Kuvvetleri tarafından işgali ve ordunun terhis edilmesi kararı üzerine yapılan içtimada hepsi de Çanakkale'de savaşmış askerlerine son defa seslenen bir zabit Mustafa Kemal'in Çanakkale Zaferi'ndeki rolüne değindikten sonra "Çanakkalede olduğu gibi bize bir baş lâzım…"[411] der. Bu yolla ulusal direniş hareketinin başına kimin geçeceği okuyucuya sezdirilir.

Erken Cumhuriyet döneminde kaleme alınan romanların bir kısmında Mustafa Kemal'i roman karakteri olarak gördük. Bunlar arasında Mustafa Kemal'i diğer karakterlerle etkileşime sokarak en fazla kurgu içine yediren roman Ethem İzzet [Benice]'nin *On Yılın Romanı* (1933) adlı eseridir. Kendisi henüz hayattayken yazılan romanın Mustafa Kemal tarafından nasıl karşılandığına dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır ancak bir lider kültü inşası için gerekli bütün öğelerin kullanıldığı eserin en azından olumsuz tepki almadığı düşünülebilir. Cumhuriyet Türkiyesi'nin onuncu yılında ülkeye gelen Amerikalı Profesör Mister Vilyam Hamilton yaptığı temaslar ve gözlemlerin ardından gördüklerinden fazlasıyla etkilenerek rehberi Erhan'a "Dünya'nın en büyük adamını" görmek istediğini söyler, ancak huzura nasıl kabul edileceğine dair çekinceleri vardır. Erhan misafirini teskin etmek için, "Gazi dünyanın en büyük, fakat en mütevazı adamıdır."[412] der. Ziyaret gerçekleştikten sonra profesör, Mustafa Kemal'den bahsederken, "Ciltlere sığmayacak bir hüviyet… Azim, irade, enerji, deha abidesi bir insan… Tunçtan bir adam…"[413] der. Böylelikle, lider övgüsü korosuna yabancılar da katılmış olur.[414]

---

[411] Sadri Etem, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 124.
[412] Etem İzzet, *On Yılın Romanı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 136.
[413] Etem İzzet, a.g.e., s. 139.
[414] Bu romanda dikkat edilmesi gereken bir başka nokta, Milli Mücadele aleyhinde yazılar yazmış ve çoğu 150'likler listesine alınarak yurtdışına çıkartılmış Refi Cevat, Refik Halit (s. 50), Ali Kemal, Sait Molla, Mevlanzade (s. 57) gibi isimlerin romanın yayınlandığı 1933'te hâlâ yönetime jurnal edilircesine İngiliz işgal kuvvetlerinin masasında gösterilmesidir. Aynı durum Ali Kemal ile Refi Cevad'ın Anzavur ile Gâvur İmam'la birlikte anıldığı, yazarın *Aşk Güneşi* (1930) romanı için de geçerlidir. Romanda ayrıca "Halile Onbaşı" diye anılan Halide Edip'ten "züppe" diye bahsedilir. Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962, s. 135-136; 166. Bu, siyasi iradeyi memnun etmek adına erken Cumhuriyet edebiyatçılarının neler yapabileceğinin sadece bir örneğidir.

Nezihe Muhiddin [Tepedelengil]'in *Boz Kurt* (1934) romanında da Mustafa Kemal'i bir karakter olarak görmek mümkündür. Mustafa Kemal sahip olduğu iradesi ve fiziksel güzelliğiyle Türk ordusunun moral kaynağıdır:

> "Tam yirmi altı [g]ün gecelerile beraber uyku görmiyen dinlenmiyen dünyanın en büyük kumandanı… Türk imanının ışık kaynağı olan mavi gözlerinde eşsiz bir iradenin çelik akisleri ışıldıyordu.
> Sakarya zaferinin güneşile halelenen onun sarışın başı, yirmi günlük kutlu savaşın zafer ferdasında ilk defa biraz serinlemek ihtiyacını duyuyor. Türk ordusuna ışık veren çelik akisli gözlerinin gülümsemesile:
> -Bana bir su getirin! Diyor."[415]

Suyu romanın küçük kahramanı Mehmet getirir. Bu, Mustafa Kemal'in bir roman karakteri olarak diğer karakterlerle kısa da olsa etkileşime girmesinin bir örneğidir.

Ziya Çalık'ın *Takma Ayak Hasan Çavuş* (1934) adlı romanında hem I. Dünya Savaşı hem Kurtuluş Savaşı'nda kahramanlıklar gösteren Hasan Çavuş'un da yolu Mustafa Kemal ile kesişir. Romanda trenle Sirkeci Garı'na sevk edilen ve törenle karşılanan askerler arasında bulunan Hasan Çavuş, gelen askerleri karşılamakla görevli paşanın dikkatini çeker. İsimsiz Paşa, Hasan Çavuş hakkında öğrendiklerinden son derece memnun kalarak, "O [Hasan Çavuş], bağlı olduğu soy milletin bir örneği gibi çalıştı, göğsü madalyalarla doldu. İşte ben de, oğlunu çok seven bir baba gibi onu alnından öpeceğim." der. Bu sahnede kim olduğu okuyucuya açık edilmeyen "yüksek ruhlu kumandan"[416] birkaç sayfa sonra Hasan Çavuş'un karşısına bir kez daha çıkacaktır. Hasan Çavuş, genç bir zabitten duyduğu Milli Mücadele çağrısına uyarak gittiği Ankara'da, yurda avdetinde elini sıktığı paşanın Mustafa Kemal olduğunu anlar. Romanın sonunda elektriğe, telefona kavuşturarak hayalindeki Avrupa köyüne dönüştürdüğü köyüne Vali Bey tarafından "Ulu Gazi Köyü" adının verilmesinden kıvanç duyar.

Erken Cumhuriyet döneminde az sayıda üretilen yetkin eserin sahibi arasında kuşkusuz Yakup Kadri [Karaosmanoğlu]'nun yeri vardır. II. Meşrutiyet yıllarını

[415] Nezihe Muhiddin Tepedelengil, *Boz Kurt*, Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 124.
[416] Ziya Çalık, *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara, 1934, s. 7.

komplolar, suikastler ve gizli pazarlıklar üzerinden ve Türk romanında öncesi olmayan bir siyasi roman üslubunda anlattığı *Hüküm Gecesi*'nin (1927) başkarakteri Ahmet Kerim, milleti umutsuzluktan kurtaracak, ona özgüvenini geri kazandıracak kurtarıcıyı dört gözle beklediğini dile getirir.[417] *Yaban* (1932) aydın-köylü çatışmasını farklı düzeylerde kurması ve bütün bu çatışmalar yaşanırken Anadolu topraklarının üzerinde bir hayalet gibi gezen Mustafa Kemal taraftarı Ahmet Celâl ile köylülerin yaşadığı gerilim açısından belki de en başarılı eseridir. Ancak onun bir Cumhuriyet ütopyası üretme pahasına resmî ideolojinin savunuculuğunu yaptığı ve dolayısıyla ister istemez estetik kalitesinden ödün verdiği *Ankara*'da (1934) görsellik/törensellik ve lider sublimasyonu en üst seviyededir. Bir aranjman gibi düzenlenmiş cumhuriyetçi sembollerin arasına Mustafa Kemal beton bir büst gibi yerleştirilir: "Bu profilin en belli, en göze çarpan hususiyetleri, alında, gözyuvasında ve çenede toplanmıştı. Bu alın, çok geniş olmamakla beraber, eski Yunan heykeltıraşlarına bir genç Tanrı kafası örneği olacak derecede düzgün, ahenkli ve yontulmuş idi."[418] Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in onuncu yıl konuşmasını yaparken "Cihanın dört bir köşesinden gelmiş heyetler, bütün devletlerin elçileri, diplomatlar, gazeteciler, hep ayakta, aynı saygı ve dikkat ile Türk namını taşıyan bu 'mucize adamı'nın sesini dinliyordu[r]."[419] Cumhuriyet'in yirminci yılı kutlamaları için tertip heyetinde görevlendirilen Selma Hanım, on yılın ne kadar çabuk geçtiğine şaşırır ve Cumhuriyet'in onuncu yılında Mustafa Kemal'in "Ne mutlu Türküm diyene!" cümlesiyle biten konuşmasını hatırlayarak ürperir.

Mükerrem Kâmil Su'nun *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanı da *Ankara* (1934) gibi coşkulu bir kutlamaya sahne olur. Cumhuriyet Bayramı'nın yaklaşmasıyla Gülseren'in okulu unutulmayacak bir program hazırlama telaşına girer. Okul idaresi renk renk posterler, sancaklar arasında "büyük eserine bakan muzaffer kumandanı Ulu Gazi'nin en muhteşem bir büstünü" tören alanına götürmeyi kararlaştırır. Bu görev için bütün öğrenciler çok isteklidir ancak yapılan seçim sonucu büstü taşıyacak şanslı öğrenci Gülseren olur. Törende "yeni

[417] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2016 (1927), s. 183.
[418] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, 29. Baskı, İstanbul, 2009 (1934), s. 172.
[419] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 173.

Türkiye'nin yaratıcısını takibeden, esirgeyen bir ilâhe[yi]"[420] canlandıran Gülseren, Mustafa Kemal'in büstünü meleksi kanatlarla tören alanına taşırken bir tanrının başını tutar gibidir. Mükerrem Kâmil Su *Dinmez Ağrı* (1937) romanında ise liderin yüceliği yapay tören alanları yerine doğal dünyaya akseder; Karadeniz, onu sağsalim gideceği yere kendi kendine ulaştırdığı için ne kadar övünse azdır.[421] Aynı şekilde, millet de onu kendiliğinden başkumandan yapar. Mustafa Kemal yalnızca cephe gerisinde ve cephede emirlerinin en doğru şekilde yerine getirilmesi için "sözünün kanun sayılacağını ileri sür[er]." Ancak "diktatörlüğün binbir şeklini akla getirebil[ecek] bu otoriteden istifade etmek mert yürekli bir asker olan Mustafa Kemal"in[422] aklına bile gelmez. Milli Mücadele için casusluk yapan Şerare'nin babası Mustafa Kemal'in okul arkadaşıdır. Birlikte çekilmiş fotoğrafları bile vardır. Annesi de onunla bir defa birlikte yolculuk yapmıştır. Bütün bu alakalara rağmen Mustafa Kemal, Şerare için ulaşılmaz görünür ve uykuya dalmadan önce "Bir gün en büyüğümüzün karşısına çıkıp da ellerini öpebilecek miyim?"[423] diye düşünür. Düşmanla işbirliği halindeki Ekrem Bey, Şerare (gizli kimliğiyle Lâle) sayesinde vatana ihanetten vazgeçtikten sonra o da Mustafa Kemal için "en büyüğümüz"[424] der.

Burhan Bilbaşar'ın *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936) adlı çocuk romanında Mustafa yaşından büyük işler başaran bir çocuk olarak Mustafa Kemal'le karşılaşacağı güne kadar olabildiğince çok düşman askeri öldürmeye yeminlidir. Yanında savaştığı Binbaşı Turgut'tan izin alarak Atayurt'a (Ankara) "onun bakışlarından yanmağa, onun yüce varlığından benliği[n]e bir pay katmaya"[425] gider. Buraya meclisin açıldığı gün ulaşır. Büyük kalabalıklar arasından meclis binasına geçen Mustafa Kemal'i görmek için bir adamın omuzlarına çıkar ve "ulu önderini" "büyük Atasını"[426] çok yakından görür. Mustafa bundan sonra kendisini her şeye güç yetirecek gibi hisseder: "Çünkü ulu önderinden, ulus Atasından ışık ve güç katmıştı[r] benliğine o."[427] "Atasının yakıcı bakışlarından varlık ve güç alan

[420] Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 27, 28.
[421] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 47.
[422] Mükerrem Kâmil, a.g.e., s. 47.
[423] Mükerrem Kâmil, a.g.e., s. 66.
[424] Mükerrem Kâmil, a.g.e., s. 108.
[425] Burhan Bilbaşar, *Bin Yağıya Bir Mustafa*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1936, s. 32.
[426] Bilbaşar, a.g.e., s. 33.
[427] Bilbaşar, a.g.e., s. 34.

Mustafa"[428] Yunanlarla girdiği çarpışmada yaralanınca "varsın Mustafa unutulsun. Benim gibi binlerce Mustafalar unutulur"[429] diye düşünür. Küçük Mustafa'nın ölümü beklerken tek tesellisi, Mustafa Kemal'in hayatta kalmasıdır.

M. Yalçın Tuna'nın Bulgar göçmeni ikiz kardeşler Coşkun ile Sevim'in hikâyesini anlattığı romanı *Akın Yolcuları*'nda (1936) "gerici" köy öğretmeni Ayaz'ın cinsel tacizinin ardından evlatlık büyüdüğü evi terk eden Sevim, yolda rastladığı bir köy okulunun bahçesinde Atatürk büstü görünce içinde bulunduğu durumu unutarak büyük bir gönül rahatlığı duyar. Sevim büste bakarak şöyle düşünür: "Çelik iradeli Türkün kalbinde büyük önderin yaratıcı varlıkları kaynadığında gözleri kamaştırıyorsa, burada da bir bronz büstten daha ziyade her gün çalışan, her ekincinin gönlünde bir ülkü gibi yaşıyarak ışıkları görülüyordu."[430] Sevim'in tam olarak neler düşündüğünü bu cümlelere bakıp kestirmek mümkün olmasa da, burada, yazarın yaratmaya çalıştığı imgenin ilkokul çocuklarının resim derslerinde ışık huzmeleri çıkardıkları kafa siluetlerini fazlasıyla andırdığı ifade edilebilir.

Türk Yıldızı Emine'de (1937) işgal kuvvetlerinin İstanbul'dan ayrılmaya başladığı 6 Teşrinievvel gününün gazetelerinde "Büyük Bayram" manşetleri atılır. Halk pencerelere bayraklar ve kırmızı beyaz kumaşlar asmış, her sokak başına bir zafer takı yapmıştır. İstanbulluların sevinç ve mutluluk gözyaşları döktüğü bu kurtuluş gününün mimarı, "tarihi millimize altın kalemle yazan Türkün kendi öz kanından yetişen milli ordusuyla bu ordunun başındaki yine kendi kalbi kendi ruhu ve kendi atası olan biricik Kemâlidir." [*sic*][431]

Esat Mahmut Karakurt'un *Allahaısmarladık* (1936) romanının sonunda I. Dünya Savaşı'nın bitişiyle Kurtuluş Savaşı hazırlıklarına başlayan askerler, Sakarya Savaşı'nın (1921) hemen sonrasında Ahmet Cemalettin Çinkılıç tarafından yazılan Sakarya Marşı'nı bir ağızdan söylerler: "Dünyalara bedeldir mah cemalin, / Allahıma

[428] Bilbaşar, a.g.e., s. 46.
[429] Bilbaşar, a.g.e., s. 93.
[430] M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936, s. 126-127.
[431] Kâmil Yazgıç, *Türk Yıldızı Emine*, Adapazarı Coşkun Basımevi, Adapazarı, 1937, s. 254.

emanettir Kemalim!..”[432] Anlatı zamanında henüz gerçekleşmemiş bir savaşın marşını okutmak, çalışma boyunca benzer anakronizmlere sıkça düştüğünü gördüğümüz dönemin yazarları için roman tekniği açısından önemsiz bir ayrıntı olsa gerektir. *Son Gece* (1938) romanında Mustafa Kemal, bir kez daha, en sona saklanır. I. Dünya Savaşı’nda, Romanya Cephesi’nde savaştıktan sonra ülkeye dönen Türk askerinin önünde yeni bir hedef belirmektedir. Mütareke günleri ve Mustafa Kemal’in Samsun’a ayak basması “Türk semalarında bir güneş yükseliyor. […] …o güneşin aydınlattığı yollara düştüğü tarihi günleri yaşamaktayız.”[433] cümleleriyle anlatılır. Romanya Cephesi’nde amaçsızca çarpışan Yüzbaşı Faruk bu çağrıyı yüreğinde hissederek cepheye koşmak ister ancak Mariya’nın ölümünü öğrendiği noktada roman sona erer.

Sıtkı Şükrü Pamirtan’ın *Son Gece*’yle aynı yıl yayımlanan romanı *Toprak Mahkûmları* (1938) bir bakıma hikâyeyi ilk kitabın bıraktığı yerden devam ettirir. Burada, “Anafartalar kumandanı Mustafa Kemal bey düşman leşlerini çiğneyerek siperlerde dolaşır.”[434] Yeni devletin varlığının teminatını asker/silah gücünde gören erken Cumhuriyet dönemi asker/sivil bürokrasisinin öne çıkardığı beka kaygısına, bir lider-rejim özdeşleşmesinin yatıştırıcı etkisi eşlik eder. Liderin kurtarıcı rolünden sonra rejimin hamisi olarak da benimsenmesi ve yüceltilmesi, Kurtuluş Savaşı sırasında yapılan “asker-lider” öncülüğündeki “ordu-millet” propagandasının sürdürülmesiyle mümkündür. Örneğin, “cephelere koşan binlerce vatan evladı[ndan]” gururla söz ettiği romanında Sıtkı Şükrü Pamirtan, Yunan işgalinden kurtulan İzmir’de halkın sevinç gösterilerini anlatırken kalabalığa “Yaşasın Gazi Mustafa Kemal!.. YAŞASIN CUMHURİYET…”[435] nidaları attırarak bir yandan lider/asker/rejim/ özdeşleşmesini vurgular; diğer yandan, romanın anlatı zamanında henüz ilan edilmemiş Cumhuriyet’i anakronizme düşerek tebcil eder.

Mebrure Sami Koray’ın *Çöl Gibi* (1938) romanında da militarist sistemlerde çokça görülen ulusla lideri özdeşleştirme ve asker kökenli liderle övünme pratiklerine rastlanır. Romanın başkahramanına Nihal için kızı Nesrin “Gazi Mustafa

[432] Esad Mahmud Karakurd, *Allahaısmarladık*, 2. Baskı, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1941 (1936), s. 237.
[433] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2010 (1938), s. 277.
[434] Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 99.
[435] Pamirtan, a.g.e., s. 139, 153.

Kemal çocuğu[dur].”[436] Mustafa Kemal’in roman boyunca abartılı nitelemelerle anıldığı görülür: O, “sade Türklerin değil, bütün insanlık âleminin bir eşini görmediği o büyük ‘dehanın adamı’ […] yer yüzünün ‘bu en büyük insanı[dır].’”[437] Bu romanda da Mustafa Kemal küçük katkılarla kurguya dâhil olur; Hemşire Nihal’e “beyaz üstüne işlenmiş kan rengindeki bir Hilal” armağan etmiştir. Hemşire Nihal Gazi’nin yadigârına yüzüne sürerken “Bunu bana ‘O’ verdi. ‘Onların’ en büyüğü, en eşi olmayanı!”[438] der.

Dönemin yazarlarının, Mustafa Kemal’in ismini vermeden, ona yalnızca remzen işaret eden ipuçlarını eserlerinin her köşesine gizleyen yazarların hem rejime ve lidere olan bağlılıklarını hem de sanat kabiliyetlerini gösterdiklerine inandıklarını düşündüren örnekler çoğaltılabilir.[439] Açıkça ifade etmek gerekirse, liderin askerî kimliğinin altı çizilerek, hele de söz konusu kişi hayattayken yapılan böylesine şiddetli bir yüceltme çoğu “tek adamlık” eğilimi gösteren militarist yönetimlere özgüdür. Bu durum, tek sesli bir koro düzeninde etrafını sardığı liderin yüceliğini haykırırken onun gerçekle bağını koparmasına, diğer yanda, entelijansiyanın siyasi erkle şahsi menfaatlerden uzak ve sağlıklı bir ilişki kuramamasına neden olur. Daha da önemlisi, lidere tapınma (*idolatry*) boyutlarına varan övgü ve güzelleme içerikli eserlerdeki lider temsili, öznesini, henüz hayattayken dahi, insani sıcaklıktan ve duygulardan uzaklaştırdığı ölçüde cansızlaştırır. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, tek parti yönetiminde üretilen erken Cumhuriyet edebiyatı, rejimin değerlerine bağlılığını göstermek için kendi elleriyle inşa ettiği bu “tek adam” heykelinin ağırlığının altında ezilmiştir. Timur’un söz konusu dönemi yansıtan

---

[436] Mebrure Sami, *Çöl Gibi*, İkbal Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 174.
[437] Mebure Sami, a.g.e., s. 258.
[438] Mebrure Sami, a.g.e., s. 263. Roman boyunca Kurtuluş Savaşı’nı veren askerlerden “Onlar” diye bahsedildiğini belirtelim: “ ‘Onlar’… Bu ‘onlar’da her şey vardı. ‘onlar’ dendi mi, ihtiyar bile olsa, başlar dikleşir, gözler uzak bir yere dikilir, yüzde belirsiz bir gülümseyiş, müphem gurur çizgileri, kımıldanışları görünür…” (s. 222). Benzer şekilde, *Yezidin Kızı*’nda (1937) Hikmet Ali’nin “Gazi’nin hediyesi” dediği bir cüzdan taşıdığını kaydedelim. Refik Halid Karay, *Yezidin Kızı*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1992 (1937), s. 36.
[439] Örneğin Ahmet Ağaoğlu’nun *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1930) adlı ütopik romanında Mustafa Kemal’den bütün okuyucunun anlayacağı şekilde şu sözlerle bahsedilir: “Bir gün geldi, alçak hakanımız bizi yadellere satacak oldu. Artık buna dayanamadık. Aramızdan sarı saçlı, mert yüzlü, aslan bakışlı birisi çıktı. Meğerki elini sakınan, yurdunu esirgiyen Tanrının resulü imiş! Sözler söyledi ki donmuş kalplere sıcaklık, ölmüş damarlara can verdi. İşler yaptı ki bütün dünya hayret etti. Yadelleri yurttan koğdu, hakanı başı aşağı etti ve bugün milletini hürriyet etrafında toplamakla meşguldür.” Ahmet Ağaoğlu, *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul, 1930, s. 6.

kanonik/klasik değerde bir eserin bulunmamasını siyasi bir figür olarak Mustafa Kemal'in gücüne bağlanması da bu noktada hatırlanmaya değerdir.[440] Nitekim bütün muhalif seslerin kısılmasından kısa süre sonra ülke dışına çıkmak zorunda kalan Halide Edip *Türkün Ateşle İmtihanı*'nda (1962) kocası Adnan Adıvar'ın yeni rejimin aydın/elit kadrosuna dair düşüncelerini şu sözlerle verir: "Ona öyle geliyordu ki, memleket bütün değerli kimselerin bir tarafa atıldığı ve eski günlerdeki gibi dalkavukların sömürdüğü bir diktatörlük rejimine doğru sürükleniyordu."[441] Dönemin edebiyatçıları asker kimliğini öne çıkararak lider kültünü militarize etmek ve bu yolla siyasi erki daha da güçlendirmek için verdikleri koşulsuz destekle erken Cumhuriyet yıllarında ülke demokrasisinin zayıflatılıp otoriterleşme eğiliminin artmasına katkı sağlamışlardır.

[440] Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002, s. 68, 75.

[441] Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004 (1962), s. 309. Halide Edip'in anıları arasında Mustafa Kemal'in otoriterleşme eğilimini gösteren erken tarihli şu anı ayrıca ilgi çekicidir. Yunanlara karşı zafer yeni elde edilmiştir ve Halide Edip, Mustafa Kemal'e artık dilediği gibi dinlenebileceğini müjdelemektedir:

"-Dinlenmek mi? Yunanlılar'dan sonra birbirimizle kavga edeceğiz, birbirimizi yiyeceğiz.

- Niçin? O kadar yapılacak iş var ki!

- Ya bana muhalefet etmiş olan adamlar?"

- Bu, bir millet meclisinde tabii değil mi?"

Burada gözleri tehlikeli surette parladı ve İkinci Grup'tan iki isim zikrederek onların halk tarafından linç edilmeye lâyık olduklarını söyledi" (s. 270).

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ ve MİLİTARİZM

2.1. Savaşlar Zincirinin Son Halkası: Kurtuluş Savaşı

İtalyanların Trablusgarp'a girmesinden başlayarak (1911) Yunanların İzmir'den çıkarılmasına kadar (1922) süren on bir yıllık kesintisiz savaş hali, bir imparatorluğun çöküşünü getirmesiyle Türkler için travmatik bir deneyimdi.[442] 93 Harbi'nden (1877-1878) itibaren yaşanan yenilgiler silsilesi, başta Balkanlar olmak üzere, yüzyıllarca egemen olunan topraklardan Anadolu'ya yapılan yoğun göçler ve I. Dünya Savaşı'nın hemen her cephesinde yaşanan bozgunlar ulusal psikolojiyi sarstığı kadar Anadolu'daki nüfusu ve altyapı şartlarını büyük oranda geriletmişti. Savaşlarda 2,5 milyon Müslümanın, 600-800 bin arasında Ermeni'nin ve 300 bin Rum'un ölümü ve gayrimüslim azınlıkların Sovyetler Birliği, Fransa ve ABD'ye göçüyle nüfusunun %20'sini kaybeden, bunun sonucunda üretimi sağlayan faaliyetlerden, altyapı hizmetlerinden ve tarım emekçilerinden mahrum kalan yeni Türkiye[443] için elde kalan hemen tek teselli kaynağı zaferle sonuçlandırılmış bir savaştı.

Zafer getiren savaşların toplum bilincindeki "tedavi edici" etkisi çoğu ulus-devlet için geçerlidir. Charles Tilly'nin gösterdiği gibi devletleri savaşlar meydana getirmektedir.[444] Sakarya Savaşı'nın (1921) II. Viyana Kuşatması'ndan (1683) itibaren Batı karşısında yaşandığı kabul edilen yenilgiler dizisini sona erdirmesi, 1923'te ilan edilecek cumhuriyetin "milli mefahir" (ulusal onur) vitrinine bu askerî başarıyı en ön tarafa yerleştirdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir savaş sonucunda

[442] Dönemin üst düzey kumandanlarından Org. İzzettin Çalışlar'ın Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarını bu devamlılık içinde değerlendirdiği günlükleri için bkz. *On Yıllık Savaş*, Yay. haz. İzzeddin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Eklerle Genişletişmiş 1. Baskı, İstanbul, 2010.

[443] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, 28. Baskı, İstanbul, 2013, s. 243. Balkan Savaşları'nın "milli psişe"de yarattığı yarılmayı milli bilinçlenme malzemesi olarak kullanan etkin bir propaganda eseri örneği için bkz. Ahmed Cevad, *Kırmızı Siyah Kitap 1328 (1912-1913) Faciası*, Yay. haz. Güngör Geçer, 1. Baskı, İstanbul, 2013.

[444] Charles Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime", *Bringing the State Back In*, Ed. P. B. Evans, D. Rueschemeyer ve T. Skocpol, Cambridge University Press, UK, 1985.

kurulmuş olması dünya üzerinde tek örnek olmasa da[445] bu durum milliyetçi/muhafazakâr bakış açısının bir *genesis* şekli olarak en sık sarıldığı argümandır. Buna göre, Kurtuluş Savaşı "kurucu" roldeki ordunun ilerici ve devrimci bir başarısı olarak görülür. Alınan yenilgiler sonucunda imparatorluğun okyanuslar ve büyük devletler gibi engellere dayanmış sınırlarından geri çekile çekile sığındığı son savunma hattında Türklerin herhangi bir "taarruz savaşı" yapabileceğine dair en küçük bir umudun kalmadığını dile getiren Falih Rıfkı [Atay] ve çağdaşları için Yunanlara karşı elde edilen başarı biraz da bu yüzden dev aynasından yansıyarak "dünyanın en güçlü ordularına karşı" kazanılmış gibi görünür: "Türk ordusunun bir taarruz savaşına giremeyeceği fikri, bizim kuşağımız için değişmez gerçeklerden biri idi."[446] diyen Falih Rıfkı için Sakarya Zaferi'nin anlamı Yahya Kemal'e nostaljik bir avuntu yaşatan Plevne, Edirne ve Çanakkale'de elde edilmiş başarılardan daha büyüktür.

Yukarıda dile getirilen genel güvensizlik ve psikoz halinin köklerini 93 Harbi'ne dayandıran Belge'nin tespitini haklı çıkaracak sayıda eser mevcuttur.[447] Örneğin, Mizancı Murat'ın savaştan on dört yıl sonra yayımlanan *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (1892) romanında başkahraman Mansur hikâyenin sonunda savaşa gönüllü katılır ve Balkanlar'da karşılaştığı kötü manzara onu roman boyunca sergilediği görülen Osmanlıcılık düşüncelerinin haklılığına bir kez daha inandırır. Erken Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Mithat Cemal [Kuntay]'ın *Üç İstanbul* (1938) romanı Belge'nin dile getirdiği travmanın başlangıç noktasını imlemesi açısından anlamlıdır.[448] Mithat Cemal, Balkan Savaşları'nda da I. Dünya Savaşı'nda da hayatta kalmak için Anadolu topraklarına sığınan halkın prototipini bu savaşta canlandırır:

[445] Avrupa devletler sistemi büyük oranda askerîdir ve Fransa, Jena Savaşı (1806), Almanya, Sedan Savaşı (1871), Britanya, Trafalgar (1805) ve Waterloo (1815) Savaşları sonucunda bugünkü modern ulusal kimliklerine kavuşmuştur. Bkz. Michael Howard, "War and the Nation State", *Daedalus*, Vol. 108, No. 4, The State Fall 1979, ss. 101-110.

[446] Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 361.

[447] Bu savaşın gerek o dönem gerek sonraki dönemlerin edebiyatına etkileri büyüktür. Savaşa şahitlik eden edebiyatçılardan Namık Kemal, Muallim Naci, Muallim Feyzî, Hüseyin Râci, Süleyman Nazif ve Ali Ulvi [Elöve] savaşla ilgili şiirler yazmışlardır. Ahmet Hikmet [Müftüoğlu] hikâyelerinde savaşa yer verirken Kâtip Hakkı, Sefil Âşık, Remzî, Âşık Sadık, Didârî, Âşık Garip, Âşık Şenlik, İrşâdî, Esmânî, İsmâil gibi dönemin halk şairleri savaş hakkında şiirler üretmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halûk Harun Duman ve Salih Koralp Güreşir, "Yeni Türk Edebiyatı'nın Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911)", *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4 /1-I Winter 2009, ss. 29-77.

[448] Murat Belge, *Militarist Modernleşme Almanya Japonya* Türkiye, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 546.

"Doksan üç muhacirleri… Muhacir, gideceği yer olmadan biteviye yürüyen hayalettir; adını bilmediği bir başka hayaletin ekmeğini yiyecektir. Fakat Moskof atı ve neferinin altı ayaklı vahşetle kovaladığı Türk muhacirine nisbet başka muhacirler seyyah kadar eşyalı, erzaklıdır."[449]

93 Harbi, gerçekten de, gerek sivil halkın gerek askerlerin zihninde kronik yenilgi halinin semptomlarının belirmeye başladığı savaştı ve baktığı her şeyde mukadder çöküşün alametlerini gören Osmanlı bürokrasisi ve aydınları için tam bir hüsrandı. Diğer yanda, başkentten çok uzakta, 93 Harbi sırasında görev yaptığı Doğu Anadolu Cephesi'ne dair gözlemlerini *Başımıza Gelenler* adlı eserinde toplayan Mehmed Arif 1877-1878 tarihli Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki hezimetin faturasını subaylara çıkarıyordu: "Başımıza gelen belaların ekserisi subaysızlıktan geldi. […] 'Bir an önce şu savaş bitse de, evlerimize çekilip gitsek!' fikrini askerlere kadar bulaştıran edepsizler, orduda iş erleri sırasına geçtikleri için, işte böyle acıklı bir bozgunluk daha meydana geldi."[450] Ordu içindeki birliğin "mektepli/alaylı" ve "İttihatçı/Ahrarcı" çatışması sonucu büyük darbe aldığı Balkan Savaşları'nın ardından gelen bozgun geniş kapsamlı bir tasfiye hareketini başlatmıştı. Babıali Baskını'yla (1913) idareye el koyan Enver Paşa ordu içindeki bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için, akla Napoléon'un Fransa ordusunda uyguladığı ihraç/terfi sistemini getiren bir kararlılıkla, geleneksel zihniyete sahip yaşlı subayları ordudan çıkardı; yerlerine genç, mektepli subayları getirerek birkaç yıl içinde yüksek rütbelere gelmelerini sağladı.[451] Osmanlı ordusunun Balkan hezimetinden Çanakkale Cephesi gibi başarılar elde ettiği I. Dünya Savaşı'na geçen kısa süre içinde gösterdiği gelişimde bu köklü kadro değişiminin payı büyüktür.

Trablusgarp Savaşı'yla başlayan savaşlar zincirinin, İttihat ve Terakki liderlerini İslamcılık ideolojisini program dışı bırakarak Türkçü/Turancı reaksiyonlar

[449] Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2011 (1938), s. 9.
[450] Mehmed Arif, *Başımıza Gelenler*, Babıali Kültür Yayıncılığı, 5. Baskı, İstanbul, 2012, s. 417-418.
[451] Burhan Cahit Morkaya *Cephe Gerisi* (1934) romanında bu tarihî gerçeği "koca harp dâhisi" diye övdüğü Enver Paşa zamanında üst üste terfi ettirilen Yüzbaşı Faruk karakteri üzerinden örnekleyerek şu cümlelerle aktarır: "Harbin başladığı günden beri cephede değil ancak bir iki karargâhta vazife gördüğü halde üç sene içinde iki defa terfi etmek hiç de tabiî bir şey değildi. […] Buna askerlikte Napoleon sistemi derlerdi. Koca harp dâhisi de eski tabur ve alay arkadaşlarını yıldırım süratile terfi ettirmiş, meydana yirmi beş yaşında jeneraller, hatta mareşaller çıkarmamış mıydı? Ve bunlar hakikaten birer kahraman olduklarını nasıl ispat etmişlerdi." Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 265-266.

geliştirmeye iten halkası Balkan Savaşları olmuştur. Balkanlar'daki toprakların tamamının elden çıkmasıyla düşmanın Çatalca'ya kadar dayandığı, Edirne'nin iki kez el değiştirdiği bu savaşların Trablusgarp Savaşı'ndan farklı olarak İstanbul'daki etkisi daha dolaysızdı. Kaybedilen şehirlerden kaçan Müslümanların akın akın İstanbul'a göçü, yerli halkın savaşa dair ikinci elden şahitlikleriyle kolektif bilinçdışındaki endişe ve kaygıyı sürekli besliyordu. Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf partileri arasındaki siyasi çekişmeleri gerçek ve kurmaca karakterlerle anlattığı romanı *Hüküm Gecesi*'nde (1927) Balkan Savaşları'nın İstanbul üzerindeki etkisini güçlü bir şekilde vermeyi başarır. İttihat ve Terakki karşıtı görüşleriyle tanınan yazar, gazeteci ve siyasetçi Ali Kemal (1869-1922) romanda "devrin büyük kumandanlarından biri[nin] ona üç günde Sofya'ya gireceğini" söylemesi üzerine bu kumandanın misafiri olarak Balkan Savaşı'na katılır. Ali Kemal'in cepheye gidişi, romanın başkarakteri "Ahmet Kerim'i kıskandıran biricik hadise"[452] olur. Ancak Ali Kemal'in coşkuyla gittiği cepheden dönüşü tam bir hezimet olur. Dört gündür tek lokma yemeden ve üstü başı perişan halde İstanbul'a dönen Ali Kemal'in kendini güç bela attığı Ahmet Kerim'in gazete idaresindeki odasında anlattıkları yenilginin ağırlığını ve ordunun içinde bulunduğu durumun vahameti yansıtır:

> "Bu memlekette hiçbir şey kalmamıştır mirim; ne para, ne idare, ne askerlik, ne yiğitlik… Hepsi, hepsi bitmiştir. Harp edelim. Harp!.. Ne ile?.. Türk'ün yiğitliği, gayreti, vatanperverliği… Azizim, bütün bunlar kuvvete dayanmadıkça, neye yarar? Bir görmeliydiniz o hali! Şu bizim kumandanlar da yok mu, vallahi delidirler. Ordu birliklerinin birbirinden haberi yok; "tahşidat" daha tamamlanmamış; askerin bir kısmı orada, bir kısmı burada, bir kısmı ise daha yola çıkmamış…"[453]

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece*'sinde (1928) ise Cabir Bey adlı karakterin hemen her konuşmasında bir mezalimin unutulmaz manzaraları sayfalara yerleşir:

> "Zalim düşman, memleketimizi çevirdi. Rumeli, insan kasaphanelerine döndü… Ak sakallı ihtiyarların kollarını, bacaklarını kesti, gözlerini kızgın şişlerle oydu… Ulemanın ağzına erimiş kurşun akıttı. Kadınların kesti memelerini, açtı karınlarını,

[452] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2016 (1927), ss. 195-197.
[453] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 202.

çıkardı saçı bitmemiş çocuklarını dışarı… Ana kuzusu Müslüman yavrucağızlarını taktı böyle şişlere… Yaktı ateş, üzerinde koyun kebabı kızartır gibi… Yanık insan yağlarının kokusu kapladı bulut gibi havaları… Geçilmezdi kafalara, ciğerlere, bağırsaklara basmadan… Yakarlardı çiftlikleri, asarlardı ağaçlara delikanlıları, alırlardı su gibi kızlarımızı kucaklarına. Yakıp çubuklarını bakarlar idi keyiflerine… Derelerden akardı Müslüman kanları köpük köpüğe…"[454]

Sarıova kasabasının ileri gelenlerinden biri olan Cabir Bey'in yoğun bir şiddet diliyle yansıttığı Balkan Savaşları, C. Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* (1938) adlı romanında daha objektif ifadeler ve rakamlarla aktarılır:

"Miskin bir idare altında başsız kalan ordularımızın mühim bir kısmı otuzar, kırkar bin kişilik kuvvetler halinde esir ediliyor, mukaddes bayraklarımız çarıklarını dahi sürükleyemeyecek kadar âciz ve beceriksiz olan düşman ordularının mundar ayakları altında sürünüyor, nizamsız intizamsız kıtalarımız çapulcu sürüleri önünde taraf taraf dağılırlarken geride kalan on binlerce yurddaş da sefalet içinde ve düşmanın tüyler ürperten işkence ve zulumları altında mahvolup gidiyorlardı. Yangınlar, katliamlar devam ediyor, genç kızlarımızın ve taze gelinlerimizin namus ve iffetleri her tarafta parçalanıyordu. Serez'de 800 Türk boğazlanıyor, Nevrekop'ta kan gövdeyi götürüyor, Donçev isimli bir canavar Satofça köyünün kadın ve çocuklarını küçük bir mescide doldurarak hepsini, bir gece içinde, bombalarla ve yağlı paçavralarla yakıyor, kül ediyor; Kavala'da iki gün zarfında 115, Dedeağaç'da 1800 kadın ve çocuk yakılıyor; Edirne'nin Sarayiçi semtine tıkılan binlerce, tüfeksiz insan söğüt kabukları yiyerek ve sabahlara kadar yağmurlar ve çamurlar içinde dizanterilere tutularak tabur tabur ölüyorlardı. Bukreş'te bir Fransız gazetesi aytarı ile görüşen Pançef ismindeki Bulgar münevveri Filibe'den Sofya'ya götürülmek üzere yola çıkarılan 1500 Türk esirinin 4 kişi kalıncaya kadar takım takım kesilerek öldürüldüğünü açıkça itiraf ediyor, Sofulut kazasına bağlı olan Ada köyündeki Türk halkının beşikteki çocuklarına varıncaya kadar bıçaktan geçirildiğini öğünerek söylüyordu."[455]

Buradaki milliyetçi propaganda ve Hrosch'un ifadesiyle "vatanseverlik ajitasyonu", nedensellik örgüsüyle birbirine bağlanan savaşların aynı zamanda

[454] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitabevi, 27. Baskı, İstanbul, 2010 (1928) s. 63. (Ayrıca bkz. s. 73, 81)
[455] C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri*, (yayl.y.), İstanbul, 1938, s. 92-93.

birbirinin intikamı/rövanşı olarak görülmesini sağlar. Nitekim Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı arasında bir türlü gitmek bilmeyen bir "lekeyi temizleme" nedenselliği vardır.[456] Tarık Zafer Tunaya I. Dünya Savaşı'na Balkan Savaşları'nın yarattığı ağır kompleks içinde girildiğini yazarken Balkan Savaşları'nın Türk savaş edebiyatı ve neşriyatındaki ayrıcalıklı yerini de saptar:

> "Balkan Harbi basit bir savaş değildir. Osmanlı ordusu ve Türk toplumu üzerinde çok derin izler bıraktığı için değildir. 'Niçin mağlup olduk?' sorusunu araştıran geniş bir literatür de bu nedenle oluşmuştur. Bilimsel ve duygusal yüzlerce makale, broşür, kitap ve inceleme bu amaçla üretilmiş, yerli, yabancı, sivil, asker, bir o kadar da yazar ortaya çıkmıştı. Bu bir araştırma ve ifşaat edebiyatıdır."[457]

Bunun bir örneği, Halide Edip [Adıvar]'ın 16 Mayıs 1329 (29 Mayıs 1913) tarihli *Türk Yurdu*'ndaki "Felaketlerden Sonra Milletler" başlıklı yazısıdır. Edirne'nin geri alınmasından önce Darülfünun'da yalnız kadınlardan oluşan bir dinleyici kitlesine yaptığı ve yoğun bir zenofobinin hâkim olduğu konuşmasının içeriğinde uzak ve yakın tarihten milli tarih bilinci örnekleri sunan Halide Edip sözlerini Romalı Senatör Katon'un ünlü "Kartaca mahvedilmelidir." cümlesine atıfta bulunarak bitirir: "Romalıların dediğini tekrar ediyorum: Sulh olsun, olmasın. Bulgaristan üç saat öteye geldi. 'Bulgaristan mahvedilmelidir!'"[458]

Edebiyat tarihçisi Agâh Sırrı [Levend]'in çok bilinmeyen romanı *Acılar*'da (1928) Balkan Savaşı'nın "bir yangın gibi memleketi harabeye çevir[diği]"[459] anlatılır. Yeni subay neslinin kendini içinde bulduğu bu savaşlar silsilesi, Esat

---

[456] Örneğin, Falih Rıfkı [Atay] roman tarzındaki tek eseri *Roman*'da (1932) yakın tarihin önemli olaylarını tekerleme formunda aktarırken Balkan Savaşları'nı bir "namus lekesi" ve "intikam" meselesi olarak gördüğünü şu sözlerle ortaya koyar: "1328'de Türk namusu lekelendi oof.. / Ooof… Ooof… Ah, intikam.." Falih Rıfkı, *Roman*, Akşam Matbaası, İstanbul, 1932, s. 190.

[457] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, İletişim Yayınları, C. 3, 3. Baskı, İstanbul, 2000, s. 583.

[458] Halide Edip, "Felâketlerden Sonra Milletler", *Türk Yurdu*, C. 2, Yay. haz. Murat Şefkatli, Tutibay Yayınları, Ankara, 1998, ss. 287-291. Adıvar'ın bu görüşlerinin zamanla yumuşadığını ve geçmişe dönük bir hesaplaşma içine girdiği görülür. *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'ndaki bir dipnotta şunları belirtir: *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nı bundan yirmi küsur yıl önce [1928] İngiltere'de yazarken fecaatlerin muhtelif parçaları üzerinde daha fazla durmuştum. Türkçesinde *gerek bizim, gerek onların tarafından yapılan bu gibi olayları* kısa kesmeyi doğru buluyorum. Çünkü, Yakın Doğu'da barış ve selâmetin Türk ve Yunan dostluğuna bağlı olduğuna inanıyorum." Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklâl Savaşı Hatıraları*, Çan Yayını, 1. Baskı, İstanbul, 1962, s. 24 (Vurgu bana ait).

[459] Agâh Sırrı Levend, *Acılar*, Yay. haz. Sevim Yasin, Çevriyazı: Ceren Çıkın, Birleşik Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2012, (1928), s. 29.

Mahmut Karakurt'un *Son Gece*'sindeki (1938) bir yüzbaşının dilinde "Biz bedbaht bir neslin çocuklarıyız miralayım, gözümüzü açtığımız günden beri yalnız harp ediyoruz." cümlesiyle ifade edilir. Buradaki şikâyet/acılanma tonu savaşın yıkım ve vahşetine işaret etmek için değil; bir tür alışkanlığı, vazifeşinaslığı göstermek içindir. Nitekim konuşmanın devamında, "Şimdi yeni bir kavga, aziz bir mücadele bizi bekliyor. Gideceğiz…"[460] denir. Yani, I. Dünya Savaşı'nda alınan yenilginin lekesi bir başka savaşta temizlenmelidir.

Bu noktada *Hüküm Gecesi*'ne (1927) geri dönmemiz yararlı olacaktır. Hatırlanacağı gibi, Ahmet Kerim'in çalıştığı gazete binasına kara haber Ali Kemal'le gelir: Bozgun öylesine ağırdır ki İstanbul'da bile bir savunma hattının kurulması söz konusu değildir. Firarî askerler bir an önce memleketlerine dönmek için kitleler halinde hareket eder; bunları ne zabitler ne de paşalar durdurabilecek güçtedir. Nitekim iktidardakinden muhalifine dönemin bütün asker ve paşaları da politikaya bulaşmış, ancak burada da her türlü şiddet yöntemini tek çıkar yol gören, darbeci tiplerdir. Bunlardan Neşet Paşa, "bir asker olduğu için politika işlerinde kurşunun ne önemli roller oynadığını pekiyi biliyor[dur]"; bir diğer asker Tahsin Bey, "kol yerine martin, el yerine altıpatlar tabanca ve beyin yerine bir avuç barut taşır."[461] Romanın, sonradan İttihat ve Terakki'nin casusu olduğu ortaya çıkan gizemli karakteri Sırrı Bey, politikaya orduyu karıştırmaması uyarısında bulunan Ahmet Kerim'e şu cevabı verir: "Ama, işte bizim memlekette onsuz bir şey olmuyor. 11 Temmuz inkılâbını kim yaptı (31 Mart) "irtica" hareketini kim bastırdı?"[462] Kendilerine Halâskar Zabitan Grubu adını veren subaylar da İstanbul halkına beyannameler dağıtarak idare değişikliği isterler.[463] İstanbul'da top seslerinin Çatalca'dan işitildiği konuşulur. Ahmet Kerim aylar boyunca her geçen gün şehri biraz daha sıkıştıran cendereyi boğazına sarılmış bir el gibi hisseder. Askerin asli görevlerini bir tarafa bırakarak aşırı politize olması, bir yanda işgal ihtimali diğer yanda çaresizlik psikolojisi Ahmet Kerim'i çeşitli kurtuluş reçeteleri hazırlamaya iter ve uzun düşüncelerinin sonunda

[460] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, 2010 (1938), s. 286.
[461] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2016 (1927), s. 63.
[462] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 246.
[463] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 151. *Hüküm Gecesi*'nde anlatılan olayların ordu-siyaset ilişkisi açısından ele alındığı bir çalışma için bkz. Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ötüken Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul, 2013.

savaş meydanlarındaki eski kudretli günlerinin hasretiyle art arda bozgunlar yaşayan Türklerin özgüven tazelemeleri ve yeni bir başlangıç yapmaları için askerî bir zaferin gerekliliğine mutlak surette kani olur:

> "Evet, bir millet için her ilerlemenin, her gelişmenin başı mutlaka bir askerî zafere dayanır. Millî deha ancak bir zaferden sonra en özlü meyvalarını verir. Şairler en güzel şiirlerini, ressamlar en güzel resimlerini, müzik sanatkârları en seçkin bestelerini ancak böyle bir bayramın ertesinde meydana getirebilir."[464]

Bu cümlelere dayanarak denebilir ki bütün erken Cumhuriyet edebiyatı ve genel anlamda sanatı, ulusal zaferin getirdiği coşkudan doğmuştur. Onunla, ulusun yüz yılı aşkın bir süredir devam edegelen acizlikleri, başarısızlıkları ve acıları temize çekilmiş gibidir. Karaosmanoğlu, burada, çağdaşlarının büyük kısmının aksine, bir tür genetik determinizm vazeden "milli seciye" yerine hayatın her alanına yayılmış bir "milli hissiyat" önermektedir. Ancak burada ifade edilen "milli hissiyat" erken Cumhuriyet ideolojisinin yalnızca bir yönünü açıklamaya yeterlidir. Bu başlığı bitirirken, ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, dönemin edebiyatına egemen olan şovenizmi ve evrensel değerlere kayıtsızlığı bir kural haline getiren dilin, kaynağını daha çok zenofobi gramerinden aldığını kaydetmek gereklidir.

2.1.1. Topyekûn Savaş ve Cephe Gerisi

I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde topyekûn savaş cephe gerisini savaş psikolojisine sokmanın en etkin şekli olarak bütün dünyada kabul gördü. Zehirli gazların kullanımı ve savaş alanının uzağındaki yerleşim yerlerinin bombalanması kitlelerin devamlı tehlike altında hissetmelerine neden oluyordu. Tehdit algısı yükselen kitleler de ordu yöneticilerini memnun edecek şekilde kendilerinden beklenen reaksiyonu fazlasıyla gösteriyordu. O dönemden bu yana, sivillerin savaşma reflekslerinin bu derece uyarılmış olmasını tarihte bir sapma ve savaşın bu radikalize edilmiş halini modern devletlerin ve sanayileşme sonucu ortaya çıkan yüksek güçlü orduların sonucu olarak gören bakış açıları[465] ile bütün güçlü erkeklerin, bazen kadınların da, bir diğer grubu tümüyle boyunduruk altına almak

[464] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2016 (1927), s. 251.
[465] John Keegan, *A History of Warfare*, Random House, New York, 1993.

veya ortadan kaldırmak için şiddete başvurduğu varsayımından yola çıkarak topyekûn savaşı tarih öncesi devirlere dayandıran ve normalleştiren karşıt tezler[466] ileri sürülegelmiştir. Hepsi bir arada düşünüldüğünde son yüz elli yılda bütün savaşların kitleselleştiği savı genel kabul görür.[467]

Osmanlı Devleti'ni yıkılışa götürerek yeni bir devleti ortaya çıkaran savaşlar silsilesine şahitlik eden neslin ürettiği eserlere bakıldığında, Türk asker/sivil aydınları arasında yediden yetmişe bütün bireylerin aktif olarak savaş sürecine dâhil edildiği topyekûn savaş kavramının ve savaşı bir "hayatta kalma" aracı olarak değerlendiren yönüyle de sosyal Darwinci bakış açısının büyük ölçüde kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Örneğin, *Askerin Ders Kitabı*'nda (1934) çarpışan orduların yanında, "milletlerin mal ve canlarını hep birlikte ileri sürerek" savaşmaları gerektiği vurgulanırken cephe gerisine düşen görevler de açıkça ifade edilir: "Binaenaleyh bir seferberlik halinde bütün millet asker olacak ve milletin nispeten genç yaşta olanları cephede boğuşup çarpışırken, diğer bir kısmı [da] devletin hayatını tutmak orduyu beslemek ve yaşatmak işleri ile geride uğraşacaktır."[468] Bu satırları kaleme aldığı sırada orduda aktif görevli olan Ahmet Faik savaşı bütün topluma teşmil eden sosyal Darwinci tezlerle yetinmeyerek militarist görüşlerini daha da ileri taşır. Yazar için savaş, "modası hiç geçmeyen bir mefâhir kaynağı"dır ve "ilk insan cemiyetlerile beraber doğmuş tarihle beraber büyümüş ve onunla birlikte tekâmül etmiştir."[469] Ahmet Faik, sosyal Darwinci tezlerle uygun olarak savaşı medeniyet kurucu bir güç olarak görür ve 21'inci yy.'da kulağa son derece radikal gelebilecek hikmeti kendinden menkul bu düşüncelerini savunurken savaş karşıtlarına ve hümanist cepheye hücum eder:

> "Yirminci yüzyılın iptidalarında, hele bilhassa Büyük harpten sonra medenî memleketlerin bazı fikir adamları şu fikirleri ileri sürdüler.
> Harp, bir tahrip aletidir. Harp medeniyetlerin yok olmasına neden olmuştur. İlh… Beşeriyet harbi yoketmezse, harp beşeriyeti yok edecektir.

[466] Lawrence Keeley, *War Before Civilization*, Oxford University Press, New York, 1996.
[467] Elias Canetti, *Crowds and Power*, Continuum Publishing Company, New York, 1981, s. 22.
[468] *Askerin Ders Kitabı*, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 7.
[469] Ahmet Faik, *Askerliğin Psikolojisi Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi, 2. Baskı, İstanbul, 1933, s. 87-88.

> Mesele bitaraf bir görünüşle araştırılacak olursa görülür ki: harp, medeniyeti tahrip eden bir kuvvet olduğu şöyle dursun, bilâkis büyük medeniyetleri kuran âmiller başındadır."[470]

Uzun süreli barışlar sonucunda rahata, eğlenceye alışarak tembelleşen "milletleri zaman zaman harekete geçirecek ve kaynatacak"[471] ve onları "kuran ve toplayan bir âmil"[472] olarak savaş, medeniyeti ilerletir ve milleti bir arada tutar; her zaman kuvvetlinin kazandığı, dolayısıyla kuvvetlinin haklı sayılmasını ve çürümüş, eskimiş medeniyetlerin ortadan kalkmasını sağlayan savaş "tarihle beraber doğmuş"[473] "maşerî bir düello"[474] ve bir "dünya kanunudur."[475]

Ahmet Faik'in mütevazı bir tutumla ve ordu içinde kalan "bir kalem tecrübesi" olarak ileri sürdüğü savaşı meşrulaştırıcı düşünceler dönemin edebiyatçıları tarafından daha geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Örneğin, Raif Necdet [Kestelli]'nin barış ve medeniyet ütopyası kurduğu *Semavî İhtiras* (1933) romanında, paradoksal biçimde, "Hayat demek daimî bir cidal, daimî bir tehlike demektir…"[476] denir. Bunun gibi, "silahla iddia edilmeyen hak ve şereflerin bir mana ifade etmediğini"[477] iddia eden Burhan Cahit [Morkaya], eserlerinde sosyal Darwinci tezleri fazlasıyla benimsemiş görünür. Bu eksendeki görüşlerini, "İhtilallere, inkılâplara ve kafaların değişmesine rağmen yirminci asır insanı yine Roma kayserleri devrinin sürülerinden farklı değil. İnsan henüz kendisinden daha zeki ve daha kuvvetli olanın kölesidir."[478] türünden cümlelerle dile getirdiği romanı *Cephe Gerisi*'yle (1934) aynı yıl yayımlanan romanı *Dünkülerin Romanı*'nda Burhan Cahit ideal orduyu, "Arkasında yekpare, uyanık, bir his ve bir gaye etrafında toplanmış bir millet tutunmıyan ordunun galebe etmesi bile mağlup olmasından farklı değildi."[479] sözleriyle tanımlar. I. Dünya Savaşı'nda çarpışan ordu ile romanın anlatı zamanında henüz gerçekleşmemiş ancak sonucunu yazarın da okuyucunun da bildiği Kurtuluş

[470] Ahmet Faik, a.g.e., s. 93.
[471] Ahmet Faik, a.g.e., s. 96.
[472] Ahmet Faik, a.g.e., s. 94-95.
[473] Ahmet Faik, a.g.e., s. 98.
[474] Ahmet Faik, a.g.e., s. 102
[475] Ahmet Faik, a.g.e., s. 104.
[476] Raif Necdet, *Semavî İhtiras*, Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 134.
[477] Bürhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 174.
[478] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 52.
[479] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 41.

Savaşı'nın ordusu/milleti arasındaki *a priori* yapı farkını dile getirir. "Memleketin selameti" için romanda kadını, erkeği, dulu, yaşlısı bütün vatandaşlar canlarını dişlerine takarak çalışırlar.[480] Morkaya, *Nişanlılar*'da (1937) millî mücadelenin dışında kalmış bir harp zengini olan Suat Pertev'e, Nermin'e gönderdiği aşk mektuplarında Sakarya Savaşı hakkında, "[…] yeni Türk devletinin tarihine büyük bir zafer kaydettiği gibi cihan harp tarihine de tabiye dersi oldu."[481]; Milli Mücadele hakkında, "Muhakkak ki damarlarında Türk kanı taşıyan her insan, bu haşin davaya yardım edecektir."[482] cümlelerini yazdırır. O dönem yazarları tarafından çoğu zaman "kozmopolit", "işbirlikçi" vs. kalıplar içinde işlenen harp zenginlerinin millî mücadeleyi bunun gibi "itiraf kabilinden" sözlerle desteklemesi Kurtuluş Savaşı'nı yüceltmek için başvurulmuş zekice bir yöntem olarak görülebilir.

Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye'yi tehdit eden ciddi bir düşman tehlikesi kalmamasına rağmen asker/sivil yöneticilerin tehdit algısı hâlâ en üst seviyedeydi. Barışı egemen kılacak bir dil yerine yaşanan facia tablolarından beslenmeye devam eden milliyetçi edebiyat Sevr sendromunu ve ona eşlik eden toplumsal travmayı erken Cumhuriyet dönemine aynen taşımıştır. Korkunun temelinde ise minnet duyguları beslenen ordunun yokluğu düşüncesi vardır: "Türkiye arz üzerinde birkaç vilayetten ibaret bir toprak parçası olarak bırakılıyordu. Bu toprakta Türklerin *orduları* yoktu, siyasî istiklâlleri yoktu, hudut itibarile öyle çizilmişti ki günün birinde bu ufacık, *silâhsız*, *askersiz* Türkiye etrafından türeyen yeni teşekküllerin tazyikı ile dünya haritasından büsbütün silinivererecekti."[483] Romanlarında topyekûn savaş manzaralarını yer yer aktaran Burhan Cahit'in *Köy Hekimi* (1932) romanında "muhtarın topal çürük oğlundan başka genç erkek"[484] kalmayan Bademli köyünün yaşlıları savaşa katılan erkek evlatlarının hasretini duyarlar. Genç kızlar ise köyden ayrılan erkeklerin işlerini yapmaya başlamışlardır. Yazar, bir başka romanı *Cephe Gerisi*'nde (1934) ise sivillerin toptan mobilize edilmesinin savaşın sonucu üzerindeki etkisini, "cephelerde ne kadar adam ölürse cephe gerisinde de o kadar ölebilir," şeklinde formüle ederken cephe ile cephe gerisi arasındaki ilişkiyi de

[480] Burhan Cahit, a.g.e., s. 229.
[481] Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 21.
[482] Morkaya, a.g.e., s. 91.
[483] Morkaya, a.g.e., s. 260 (Vurgular bana ait.)
[484] Bürhan Cahit, *Köy Hekimi*, İkbal Kitaphanesi, İstanbul, 1932, s. 8.

militer bir bağlama yerleştirir: "Harbin neticesi bir tali işidir. Fakat bu ancak cephe ve cephe gerisi canla, başla idare edilmiş bir harbin neticesidir."[485]

Berna Moran'ın, temel çatışmasını "vatanı kurtarmak için savaşan ilerici aydınlarla Kurtuluş Savaşı'na inanmayan köylüler[in]" "Kurtuluş Savaşı karşısındaki farklı tutumları[na]"[486] dayandırdığı *Yaban* (1932) romanında Ahmet Celâl'in köyde bulunma sebebi, savaşta tek kolunu kaybedip terhis edilmesi, bu nedenle yakın çevresinden uzaklaşmak istemesi olduğu kadar savaşın devam ettiği Anadolu içinde konumlanarak Milli Mücadele'yi yakından takip edebilmektir. Ahmet Celâl'in burada bulunmasının bir diğer ve onu köylülerle çatışmaya götüren en önemli sebebi ise malûlen emekli yüzbaşının cephe gerisindeki propaganda faaliyetidir. Köylüler gelen tehlikeyi umursamadıkları gibi, Ahmet Celâl'in çağrılarına, uyarılarına da kulak asmazlar. "Onlardan", yani "Kemal Paşa'dan yana olanlar[dan]"[487] olduğuna dair güçlü karineler edindikleri "yaban"ın[488] kendileriyle didişmelerine, hakaretlerine, bazen açıktan saldırılarına kayıtsızlıkları Ahmet Celâl'in burada yaşadığı "aydın bunalımı"nın en büyük nedenidir. Köylüler onu ciddiye almazlar; anlattıklarını önemsemezler. Köyde kendini cepheden uzaklaştırılmış "bir sürgün" gibi hisseden sakat asker, hiç kimseyi ulusal davaya inandıramadığı için kabuğuna çekilir. Artık o kabuğunun içinde devinen, faydasız bir sürüngendir. İnziva günlerinden birinde cephedeki askerler ve cephe gerisindekiler için şöyle düşünür: "Bu anda, bu memlekette, onlardan başka ne ettiğini bilen var mı? Tek gerçek savaştır. Bana, cephe ardında kalanlar, kendim başta olmak üzere, birer tabiat garibesi gibi görünüyorlar."[489] Ahmet Celâl'i yalnızlaştıran, bütün köy halkının gözünde ucubeleştiren bu başarısızlığıdır. Onu başarısızlığa götüren, kuşkusuz, cephe gerisiyle kurduğu yanlış iletişimdir. Ahmet Celâl'in, dinin en büyük belirleyici olmaya devam ettiği Kurtuluş Savaşı yıllarında büyük kısmı tarımsal nüfustan oluşan toplumun askerî mobilizasyonunu ulusal saiklerle sağlamaya stratejisi, Ankara Hükümeti'nin din içerikli propaganda faaliyetlerinin de gösterdiği gibi, tarihsel olgulara aykırıdır. Söz konusu yoğun propagandaya rağmen, *Yaban*'da anlatılanların

[485] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 192, s. 203-204.
[486] Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a*, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2002, s. 205.
[487] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, 36. Baskı, İstanbul, 2000 (1932), s. 152.
[488] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 36.
[489] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 123.

gerçek zamanında Ankara Hükümeti düzenli orduyu kurmak, iç ayaklanmaları bastırmak ve özellikle kırsalda askerî firarların önüne geçmekle meşguldü. Yakup Kadri'nin, çağdaşlarının aksine, kitleleri savaşmaya ikna etmenin zorluğunu büyük bir başarıyla ve gerçekçi bir şekilde ele aldığı ortadadır.

Bu dönemde üretilen popüler aşk romanlarının toplumun militarizasyonunda oynadığı rol daha dolaylı olmuştur: Anlattıkları aşk hikâyeleriyle geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan popüler romanlar, topyekûn savaşla (Kurtuluş Savaşı) bağlantılı olarak geliştirdikleri milliyetçi/mukaddesatçı söylemler yoluyla I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında hissedilen beka kaygısının olduğu gibi erken Cumhuriyet dönemine aktarılmasını sağlamışlardır. Mükerrem Kâmil Su, Şerare adındaki genç kız kahramanının İstanbul'daki casusluk faaliyetlerinden sonra Anadolu'daki direniş hareketi içinde yaşadığı çeşitli maceraları anlattığı "Millî ve edebî roman" alt başlıklı *Dinmez Ağrı*'da (1937), "Böyle kadınlı erkekli, çoluklu çocuklu savaşan bir millet yenilmez, yener."[490] tespitinde bulunur. Hasan Sükûti [Tükel]'in Balkan Savaşları sonucu Edirne'nin elden çıkıp geri alınmasını iki nişanlının aşkını duvara asılan siyah bezden bir harita imgesi üzerinden anlattığı *Siyah Örtü*'de (1934) "H." ibaresiyle anılan kadın başkarakter, "Cephede çalışan bir kahramanın nişanlısı da Edirne'nin içinde kahramanca hareket etmelidir."[491] düşüncesiyle asker nişanlısına yardım etmeye karar verir. Dönem edebiyatının, askerî değerlerin toplum tabanına yayılması için en etkili kullanıldığı alanın popüler aşk romanlarındaki cephe gerisi olduğunu söylemek bu anlamda yanlış olmayacaktır.

Cephe gerisi, savaş konulu erken Cumhuriyet dönemi romanlarında savaşın ve cephenin kendisinden daha geniş bir yer tutar. Örneğin, Kurtuluş Savaşı'nın cephe gerisi alanları arasında ülkenin işgal altındaki en büyük şehri ve imparatorluğun başkenti olarak İstanbul[492] (*Ateşten Gömlek, Pervin Abla, Türk Yıldızı Emine, Ateş Kamçıları*); Milli Mücadele'nin merkezi olarak Ankara (*Yaban, Ankara, Takma Ayak Hasan Çavuş, Bin Yağıya Bir Mustafa*); ilk işgalin yaşandığı ve ilk kurşunun atıldığı cephenin simgesi olarak İzmir (*Ateşten Gömlek, Yeşil Gece, Nişanlılar, Halas, Ateş Hattı*) ve Anadolu'daki bağımsızlık hareketine açılan kapı olarak İnebolu (*Dikmen*

[490] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 22.
[491] Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 100.
[492] Ayrıca bkz. 1.3.3. Harp Zenginleri ve Diğer "Ötekiler".

Yıldızı, Ankara, Allahaısmarladık) öne çıkar. Savaşlar Eskişehir-Kütahya hattında, Dumlupınar'da, Sakarya'dadır ancak yazarlar romanlarının başkahramanları savaşan askerler de olsa mekân tercihini ağırlıklı olarak savaş alanları yerine yukarıda belirtilen yerlerden yana kullanırlar ve olay ögrüsünü buna göre kurarlar. Örneğin, *Akşam Güneşi* (1926) romanının başkahramanı Nazmi, aktif savaşa katılmayı şiddetle arzuladığı halde yazarı onun bu isteğine geçit vermez; böylelikle, romanın mekânı büyük oranda cephe gerisi olarak kalır. Cephede görev alma isteğini, "Sade düşünmek, sade beynimle çalışmak beni doyurmayacak… Uğraşmaya, didişmeye, çarpışmaya ihtiyacım var… Bir muharebeyi hatta alelâde bir eşkıya ile çarpışmayı düşün amca… […] Halbuki ben böyle sükûn ve sulh zamanlarının askeri değildim. […] Ben, başı tarihin efsane kısmına ait maceralarla, muharebe romanlarının heyecanlı vakalarıyla dolu müfrit bir hayalperest, bir nevi destan şairiydim."[493] sözleriyle anlatan Nazmi'nin yolu, roman boyunca çok az savaş alanlarına düşer. Cephede aldığı yaraların ortaya çıkardığı ağır sağlık sorunlarının da etkisiyle diplomatik görevlere getirilir. Geri hizmeti böylesine hakir gören asker kahramanını savaş alanlarından çok uzakta, salon köşelerinde farklı kadınlarla flörtleşmek durumunda bırakan ve cephe gerisi ile cepheyi kategorik olarak ayıran Güntekin'in tersine, burada incelenen yazarlar arasında "savaş romanı" estetiğine en fazla yaklaşan ve asıl mesleği askerlik olan Hamdi Rıza Çaydam *Ateş Kamçıları* (1938) romanı, söz konusu iki mevzi arasında, muhtemelen yazarının mesleki bilgisine borçlu olduğu, güçlü bağlar kurar ve cephe gerisi/geri hizmetiyle ilgili çarpıcı bilgiler verir: Uzun süre cephe gerisinde masa başı görevi yapan "mert ve erkek"[494] Teğmen Necmi, Yunanlara karşı savaşırken, düşmanın üstüne atılırken adeta kendinden geçmiş gibidir. Onun bu coşkusunun sebebini soran Yüzbaşı Bozan, cepheden kan ve toz içinde dönen arkadaşlarının yanında başı önüne eğilen teğmenin masa başında geçmiş yıllarının acısını çıkarmaya çalıştığını öğrenince "için için yanan bir cevher, kendini göstermeyen bir varlık" sahibi arkadaşına cephede ve cephe gerisinde yapılan görevlerin eşit değerde olduğunu şu sözlerle anlatır:

> "Herkes bilirki muharebede ileri ve geri denen bir mefhum yoktur. Bir gaye ve bir maksat vardır. Zafer, bu gerile ilerinin çalışmasından, bir makine gibi muntazam

[493] Reşat Nuri Güntekin, *Akşam Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 20. Baskı, İstanbul, 2002 (1926), s. 32, 43.
[494] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 102.

işlemesinden, yekdiğerini tamamlamasından doğar. Ön siperlerde gözünü düşmandan ayırmayan bir erle, geride bir masa başında yine o er için sabahlara kadar uykusuz kalan bir Subay arasında ne gibi bir fark vardır? Geri, bir fikir ve emirse, ileri o fikrin, o emrin bir hamlesidir."[495]

Cephe gerisinin düşünce, cephenin aksiyonla özdeşleştirildiği bu denklemde mutlak bir uyumun öngörüldüğü açıktır. Cephe ile cephe gerisi, daha önce belirtildiği üzere, topyekûn savaş kavramı çerçevesinde 19'uncu yy.'dan itibaren daha önce hiç olmadığı kadar birbirine yaklaşmıştır. Buradaki alıntıyı önemli kılan ise, sosyal Darwinci tezlerin beslediği topyekûn savaş düşüncesine ait cephe-cephe gerisi tanımlamasının bir romanda okuyucu karşısına çıkmasıdır. Bu örnekten yola çıkarak bir genelleme yapmak gerekirse, erken Cumhuriyet romanının, militarizm dâhil, dönemin ulus-devletleşme projesini güçlendiren veya hızlandıran bütün kavram ve ideolojilere sonuna kadar açık bir üretim olduğu sonucu ortaya çıkar.

2.2. Kışla Modeli Vatan ve Vatanseverlik

Misak-ı Millî'den ilk tavizler verilmeye başladığında Cumhuriyet'in kurucu kadroları Türkiye'yi yalnız Türklerin hâkim olduğu yerlerde siyasi ve ırkî birlik sahibi bir ülke olarak görmeye hazırdı. 1930'dan sonra üretilen resmî "vatan" ve "ulus" tanımlarında bu hazırlığın ilk sonuçlarının alındığını görmek mümkündür. Yekpare ve homojen olarak düşünülen vatandaş kimliği tek bir ırkın çatısı altında etnikleştirilirken, muteber vatandaşın rejime bağlılığını yalnızca formel aidiyetlerle değil, temel insani duygularla raptetmek zorunluluğu doğuyordu. Vatan, bir yandan bütün nimetleriyle yüceltilir ve "tek hayat alanı" olarak tanımlanırken diğer yandan "güvenlikleştirilmesine",[496] yani bir güvenlik meselesi haline getirilmesine büyük önem verilmiş; ona duyulan sevgi, yurtseverlik anlamlarından arındırılarak milliyetçi/militarist duygu-durumuna mal edilmiştir. Başka bir deyişle "vatan sevgisi", güvenliği sorunlu, her an için tehdit altındaki mekâna duyulan sorumluluk duygusuna dönüştürülmüştür. Bunun böyle olmasında vatanın askerî bir bölge/ordugâh gibi tasavvur edilmesinin etkisi büyüktür; ona yönelik "vatanseverlik"

[495] Çaydam, a.g.e., s. 103.
[496] Barry Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1998, s. 32.

duygusunun da kendiliğinden askerî çağrışımlar yüklendiği görülür. Bu yanıyla, sınırları yeni akdedilmiş antlaşmalarla çizilen bir ülke olarak Türkiye, bütün teritoryal ulus-devletlerdeki iç ve dış düşmanlarla kuşatılmışlık hissini son haddinde yaşamış ve güvenliğini "kışla modeli" bir "ordugâh vatan"da görmüştür. Anderson'un hayalî cemaat dediği "ulus" ve onun mekânı olarak "vatan", Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki tek örgütlü gücün, yani savaşı kazanan ordunun dünya algısına göre tanımlanmıştır. Askerî yazının 1930'lu yıllardan itibaren devlet-ordu-vatan özdeşleşmesini geliştirmesi ve kendine özgü bir "askerî/resmî vatanseverlik" öngörmesi bu yüzdendir.

Askerin Ders Kitabı'ndaki (1934) "Yurt ve Yurt Sevgisi" başlıklı yazıda, "[T]ürklerin yaşadığı ve [T]ürk bayrağının dalgalandığı topraklar" olarak tanımlanan yurt, "…yuvamızdır, anamızdır, mayamızdır. Bu sebeple de çok değerli ve pahalıdır; sonsuz sevgiye lâyıktır." Yurdun bu şekilde lirik tanımından sonra asker görev başına çağrılır: "Aziz ve mübarek yurduna göz dikecek, el uzatacak düşmanlara karşı onu korumak, yaşatmak, yükseltmek ve lekesiz bir surette evlât ve torunlarına devretmek senin bugünkü en mühim ve en baş vazifendir."[497] Vatan topraklarının en uç noktada güvenlik sorunu oluşturacak şekilde objeleştirilmesi milliyetçi/militarist ideolojinin vatanseverlik ajitasyonu için kullandığı yöntemlerden yalnızca biridir. Vatanın bir ordugâh olarak ortaya çıktığı bu vatanseverlik çeşidinin kökenleri "asker-millet" kavramı gibi İttihat ve Terakki'ye uzansa da Misak-ı Millî'den daha kısıtlı bir romantizmle Anadolu vatanseverliğine dönüşmesi erken Cumhuriyet döneminde olmuştur. Bu dönemde askerî ve sivil yazında vatan tasviri yapılırken vatan topraklarında yetişen ürünlerden, hür havasından bolca bahsedildiği görülür. Bu "cennet vatan" imgesi korunması ve gerektiğinde uğrunda ölünmesi gereken bir mekân algısı yaratmak için hizmet görür: "Türk vatanı tümü ile bir kışla, o kışlanın askerleri de bütün Türk milletidir."[498]

Türk edebiyatının, yukarıda verilen geç tarihli örnekteki algının yerleşmesinde büyük rolü olmuştur. Vatanseverlik duygusunu askerî değerler arasında işleyen erken Cumhuriyet romancılarının başında Burhan Cahit Morkaya

[497] *Askerin Ders Kitabı*, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 10.
[498] Nusret Baycan, "Atatürk ve Türk Silahlı Kuvvetleri", *Atatürk Haftası Armağanı, Atatürk Dizisi Sayı: 18,* 10 Kasım 1985, s. 67.

gelir. *Nişanlılar* (1937) romanının ilk sayfalarında Anadolu'ya gizli geçiş planlarını görüşmek için yüzbaşılarını toplayan alay kumandanının, "Bizim için aile müstakil bir vatan, çoluk çocuk da bütün bir millettir. Yuva diye bildiğimiz şu taş duvarlı kışlalardır."[499] şeklindeki sözleri romanın başkahramanı Yüzbaşı Fikret ve arkadaşları tarafından takdirle karşılanır. Yuva ile kışla arasında kurulan bu koşutluk, bütün vatanı bir ordugâh olarak gören militarist dünya görüşüyle uyum içindedir. Eğitim görmek için Paris'e giden milliyetçi bir Türk aydının hikâyesini anlattığı bir diğer eseri *Dünkülerin Romanı*'nda (1934) başkarakteri Ahmet Reşit'in burada tanıştığı İsveçli Gretta'yla kurduğu ilişki üzerinden erkek egemen bir vatanseverlik anlayışı geliştirir. I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Paris'teki kültür hayatını Gretta'nın mihmandarlığında keşfeden iki genç zamanla yakınlaşır ve birbirlerini severler. Osmanlı toplumu içindeki bütün azınlıklara karşı açıktan düşmanlığına rağmen Avrupa hayatına gerçek bir Batılı gibi uyum sağlayan Ahmet Reşit'in milliyetçiliği de vatanseverliği de Batılı milliyetçiliklerle asla çatışmaz. "[Ş]imal ırklarına mahsus sükûnet"iyle Gretta Avrupa merkezli milliyetçiliği temsil eder ve bu özelliğiyle Ahmet Reşit'in Batılı, modern, milliyetçi dünya görüşünü tamamlar. Ancak ikisi de memleketlerini seven gençler arasındaki bu uyuşma içinde bile gizli bir rekabetin ve üstünlüğün izlerini bulmak mümkündür. Gretta'nın Ahmet Reşit karşısındaki bağlılığı ve yumuşak başlılığı, "Bir erkek memleketini sevmelidir."[500] diyen bu idealist genç karşısındaki erkek-kadın hiyerarşisinin milliyetçilikler düzeyine yansıtılmasına götürülür. Nitekim romanın sonunda Gretta Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere yola çıkan Ahmet Reşit'le Türkiye'ye gelmeye karar verir. Ahmet Reşit'in Gretta'ya minnetini ifade ediş şekli memleket sevgisi konusunda erkeğin önceliğini ele verir: "Sana çok teşekkür ederim Gretta, bir ecnebi kızla evlenmekten yalnız bir noktadan korkardım. Memleketime ait şeylerde hisleri ve düşünceleri benden ayrılır diye!"[501] Ahmet Reşit'in vatanseverliğinin önündeki engel de böylece ortadan kalkmış olur. Kendi ülkesine duyduğu sevgi, kocasının vatan sevgisinin gölgesinde kalan Gretta, sonuçta, Anadolu'daki milli direniş ateşini en az bir Türk kadar hisseder hale gelmiştir.

[499] Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 6.
[500] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 121.
[501] Burhan Cahit, a.g.e., s. 270.

Vazife bilinciyle ifa edilen vatanseverliğin aşk gibi temel insani duygularla karşı karşıya getirildiği ve her seferinde galip geldiği örnekler birçok erken Cumhuriyet romanında görülebilir. Esat Mahmut Karakurt *Allahaısmarladık* (1936) romanında buna elverişli bir hikâye kurar: İstanbul'un işgal altında olduğu günlerde Yüzbaşı İzzet ve arkadaşları Kuva-yı Milliye içinde gizli faaliyet gösterirler. İngiliz binbaşının kızı Mis Beti, Binbaşı Celal'in evinde değerli bir misafirdir. Yüzbaşı İzzet'in kardeşi olan Seniye'nin kocası Binbaşı Celal İngilizlerle işbirliği içindedir ve İzzet'in kimliğini ortaya çıkarır. İzzet, Binbaşı Celal'i öldürür ve cinayetin ortaya çıkmaması için köşkü yakar. Yüzbaşı İzzet, Mis Beti'yi İngilizlerin yakaladığı Kuva-yı Milliyeciler karşılığında rehine olarak kullanmak üzere İnebolu'ya kaçırır. Mis Beti, İnebolu'ya tekneyle yaptığı yolculuk sırasında kendisini kaçıran İzzet'e âşık olur ve ikisi sevişir. En temel insani duygularının bile vatanseverliğinin önüne geçmemesi düşüncesiyle oluşturulan bir asker karakter olarak Yüzbaşı İzzet, sevdiği kadının şahsında adeta yazarına isyan eder. O artık kendi gözünde, "Vatanını, vazifesini ve hattâ *erkeklik gururunu* bir çift mavi göze satan adam[dır]."[502] Ancak Mis Beti'nin, sevdiği adamı vatanseverliği konusunda ikna şekli Yüzbaşı İzzet'in düşüncelerinden de sarsıcıdır. Ona göre Yüzbaşı İzzet'e Batı'da olsa bambaşka bir gözle bakılacaktır: "Vatanı için kardeşini, eniştesini öldüren adama burada bilmiyorum amma, bizim memleketimizde kahraman derler!... Sen, hem namuslu, hem de kahraman bir adamsın!"[503] Romanın sonunda Yüzbaşı İzzet'in hem yetim hem öksüz bıraktığı yeğeni Emel'in benzer hisler taşıdığını göstermesi Mis Beti'yi bir kez daha haklı çıkarır. Karakurt'un bundan iki yıl sonra yayımlanan romanı *Son Gece* (1938) benzer bir olay örgüsüne sahiptir. Romanya Cephesi'nde savaşan Yüzbaşı Faruk bir asker olarak mekânı işgal edilen, kullanım hakkı işgalciye geçen yer olarak tanımlar: "Bir düşman memleketini işgal eden muzaffer bir ordu için o memleketin bütün evleri oteldir."[504] diyerek girdiği evin emekli bir komutan olan sahibini öldürür ve kızı Mariya Mihailesku'yla duygusal bir ilişkiye girer. Dönemin erkeği *a priori* üstün gören erkek-kadın ilişkisi üzerinden ırksal bir aşağılama ve hiyerarşinin kurulduğu eserlerden biri olan bu romanda Yüzbaşı Faruk'un Yüzbaşı

[502] Esad Mahmud Karakurd, *Allahaısmarladık*, 2. Baskı, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1941 (1936), s. 155 (Vurgu bana ait).
[503] Karakurd, a.g.e., s. 258.
[504] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2010 (1938) s. 12.

İzzet'e kıyasla vatanseverlik açısından zaaf göstererek daha insani davrandığı görülür. Yüzbaşı Faruk, Romanya'dan dönüşünde Kurtuluş Savaşı'na katılmadan önce sevdiği kadını bulmak ister. Kendisini vazgeçirmek için Miralay'ın, "Yüzbaşı, vatan her şeyin üstündedir. Aşk, sevgi, kadın, hatta ve hatta hayat, ondan sonra gelir. Kayıtsız şartsız koşmaya mecburuz ona."[505] şeklindeki hatırlatmasına, "Maatteessüf hayır miralayım, içimde sevdiğim kadının endişesi yaşarken vatanıma müfit olacağımı, hizmet edebileceğimi tahmin etmiyorum. […] Vatanımı canım kadar severim fakat kadınımı da vatanım kadar seviyorum. Ne ondan ayrılırım, ne öbüründen vazgeçerim."[506] sözleriyle cevap verir ve sevdiği kadının mezarıyla karşılaşacağı Romanya'ya döner.

Ne vatanından ne sevdiği kadından vazgeçen erkeğin bir anda bütün kutsalları sahiplenici vatanseverliğine ve yüce gönüllülüğüne karşın kadın duygusallığını zafiyetleriyle teşhir eden bu dönemin ilk romanı yine bir kadın yazara aittir. İşgal kuvvetleri aleyhinde fikirler taşıyan, bunları öğrencilerine öğreten ve onları ellerinde bayraklarla marşlar söyleyerek sokaklarda dolaştıran Aliye'nin *Vurun Kahpeye*'deki (1926) durumu yukarıda örnekleri verilen bütün kahramanlarınkinden farklıdır. Kasabadaki Kuva-yı Milliye aleyhtarlarının karşısında duran Aliye ile çete üyesi Tosun Bey arasındaki sevgi üzerinden Halide Edip'in kurduğu vatanseverlik denklemi, bir kez daha, erkeğin dirayetini ve görev bilincini, diğer yanda kadının zayıflığını gösterir. Aliye, Tosun Bey gibi "bütün idealist adamlar" için "insanî rabıtalar, en kavi ve kadir aşklar, maksattan sonra gelen şeylerdir ve maksatları için hiçbir elemden, hiçbir fedakârlıktan, hiçbir kurbandan kaçınmazlar."[507] diye düşünür. Buna rağmen kendini Tosun Bey'in kollarına bırakırken, "…seni memleketimden çok seviyorum galiba! Haydi bir daha öp, Tosun… Bak şimdi ağlamıyorum bile…"[508] der. Halide Edip, romanın sonunda bir vatanseverlik mahkemesi kurmuş gibidir: Aliye romanın sonunda sevdiği erkeği kurtarmak uğruna başka bir erkeğin, Yunan komutanı Damyanos'un, isteklerine boyun eğer ve böylece kasaba halkı tarafından düşmanla işbirliği yaptığı düşünülerek linç edilir; bir anlamda vatan sevgisi konusunda eksiklik gösterdiği için yazar tarafından cezalandırılır. Tosun Bey

[505] Karakurt, a.g.e., s. 285.
[506] Karakurt, a.g.e., s. 286.
[507] Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, Özgür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2005 (1926), s. 142.
[508] Adıvar, a.g.e., s. 147.

ise, Aliye'yle bir gece geçirebilmek için kasabada kalınca vazifesini bir anlığına yerine getirmeyi aksatmış olur ve bu nedenle düşmanın cephane deposunu patlatırken sakat kalır.

Mükerrem Kâmil Su'nun *Dinmez Ağrı* (1937) romanının kadın kahramanı Şerare, Aliye'nin düştüğü türden bir hataya düşmez ve aşkını kaybetmek pahasına düşman aleyhine casusluk yapmayı kabul eder. Öğretmeni ve nişanlısı Celâl'in, düşmanla işbirliği yaptığını düşünmesine yol açacak sıklıkta yabancılarla görüşen, balolara katılan Şerare, düşman askerleri arasında istihbarat toplamaya çalışır ve bütün bu süreçte kendini yaptığı işin haklılığına inandırmak için şu soruyu sorar: "Yurdun felâketi mevzuu bahsolunurken, şahsî saadetlerin hiç yeri olur mu?"[509] Şerare, Anadolu'ya geçmesi için yardım eden, ağabeyi cephede, sevgilisi kağnı başında, küçük kardeşi cephe gerisinde, kendisi de arabacı olarak çalışan köylü Ali'nin vatanseverliğini takdir ederken şöyle düşünür: "Ona yurt yararına parçalanırcasına çalışmağı, hiç bir karşılık beklemeden can vermeği beşikten öğretmişler… Ne mutlu…"[510]

Bu konuyla ilgili son örneğimizde, *Balkan Çiçekleri* (1938) romanının "ideal asker" kahramanı Demir sahip olduğu hitabet yetenekleriyle mevcut sevgi tanımlarını hedefe koyan entelektüel bir tartışma açar. Ona göre yurt sevgisi bütün sevgilerden yücedir:

> "Eldeki kitapların pek çoğu, Türklerin, hayat yolu üstünde vazife ve sevgilerinin derecelerini anlatırlarken önce öz sevginin, sonra yuva sevgisinin, ulus sevgisinin, ondan sonra da yurt ve insanlık sevgisinin sıralandığını söylerler. Gerçeğin kendisi ise -bence- bu saçma iddiaların tamamıyla aksinedir. Kendini bilen ve anlayan içli bir Türk genci için en başta gelen sevgi yurt sevgisidir. Ondan sonradır ki, sırasıyla ulus sevgisi, yuva sevgisi ile insanlık sevgisi gelir. Her fâni için hür ve şerefli hayat, münhasıran, öz yurtta mevcuttur."[511]

Demir, konuşmasına bu türden bir sevginin yerleşmediği ülkelerde "ulusal sevgi ve bağlılık" ve "fedakârlık" anlayışının gelişemeyeceğini ekleyerek ve eski

[509] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 27.
[510] Mükerrem Kâmil, a.g.e., s. 38.
[511] C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri*, (yayl.y.), İstanbul, 1938, s. 116.

devirlerden büyük bir komutanın "Savaş meydanlarında yaralanıp hastahaneye düşmek katiyen yasaktır; savaşta yalnız ölmek vardır"[512] sözünü alıntılayarak devam eder.

Görüldüğü gibi, vatana sevgilerini dile getiren hemen bütün karakterler erkeklerdir. Erkek egemen bir dil ve bakış açısının görüldüğü bu romanlarda, kişiler aşk ve sevgi gibi insani duyguların ardından gittikleri takdirde vatanseverlik konusunda zafiyet ve vatana ihanet muamelesiyle karşılanacaklarını bilir gibidirler. Bunun nedeni bütün vatanı, kadınların usulen yer almadığı bir kışla suretinde gören ataerkil/erkek egemen düşüncedir. Erken Cumhuriyet romanlarında sevgi dâhil bütün olumlu duygular kışla müktesebatına uygun olduğu ve vatan için duyulduğu sürece anlamlıdır. Başka bir deyişle, vatan sevgisi bütün sevgilerin üzerindedir. Böyle bir sevgi anlayışından çıkan "asker vatanseverliği", vatandaşların iç ve dış güvenliğinden sorumlu oldukları, birer asker gibi vazifeler taşıdıkları ve başta sevgi olmak üzere bütün duygu ve düşüncelerini yalnızca onun üzerinde yoğunlaştırmak zorunda oldukları bir "kışla-vatan"ın hâkim duygu-durumu olarak işlenmiştir.

2.3. Şehadet: "Tatlı ve Güzel Ölüm"

M.Ö. 85-M.Ö. 8 yılları arasında yaşamış Romalı şair Horace'ın "*Dulce et decorum est pro patria mori*" (Vatan için ölmek tatlı ve güzeldir) şeklindeki ünlü dizesi komutanlar ve askerî stratejistler tarafından çok kere alıntılanmış, vatanseverlikle ölüm arasında alturistik bağ kuran bütün bir savaş edebiyatı tarafından ana fikir olarak referans alınmıştır. Vatansever fedakârlığın nihai ifası olarak ölüme işaret eden edebiyat ürünlerinin övgüyle anlattığı savaşlar yüzyılı başladığında aynı zamanda bir karşı söylem de gelişmişti. Wilfred Owen'in I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan bir gaz saldırısını anlattığı ve adını Horace'ın ünlü dizelerinden alan "Dulce et Decorum est" şiirinde vatan uğruna ölümün "tatlı ve güzel" bir şey sayılmasından "eski yalan" (*The old Lie*) diye bahsedilir. Wilfred Owen'in (1917-1918 arası bir dönemde yazdığı tahmin edilen ve savaştan sonra yayımlattığı bu şiirden önce Tevfik Fikret'in "Küçük Asker" adlı şiirinde benzer görüşlerin ileri sürüldüğü görülür: "Vatan senden hayat umar, / Sen yaşarsan o

[512] Perim, a.g.e., s. 117.

canlanır; / Vatan için ölmek de var, / Fakat borcun yaşamaktır..."[513] Fikret'in çocuklar için yazdığı halde *Şermin*'e (1914) almadığı bu şiirdeki temel düşüncenin erken Cumhuriyet edebiyatında karşılığını bulmak zordur. Bilakis, yukarıda Wilfred Owen'in "eski yalan" dediği Horace'ın ünlü dizesinin yankıları fazlasıyla duyulur: Yakup Kadri [Karaosmanoğlu]'nun *Hüküm Gecesi*'nde (1927) ihtilal için mücadele eden Ahmet Kerim, "'Bir genç için ölümlerin en güzeli nedir?'" diye sorar ve kendi sorusunu şöyle cevaplar: "Bir genç için biricik tatlı ölüm, biricik istenmeye değer ölüm, ya atalarının yattığı toprakları veya ruhumuzun zırhı olan bir düşünceyi savunmak için"[514] ölmektir. Ancak örneklere geçmeden önce, vatan için ölümü idealize eden bu düşüncenin altyapısını oluşturan temel metinleri serimlemek gerekir.

Şehitlik, hem Doğu hem Batı medeniyetlerinde kaynağını dinden alan bir kavramdır. İslam Ansiklopedisi'nde "şehâdet", "hazır olma, kesin haber, şahitlik etme, tanıklık, açık belirti; şehîd olma, şehîdlik; yemin, bildiği şeyleri itiraf etme" anlamlarıyla, Kelime-i Şehadet'teki anlamının paralelinde ve "gayb" kelimesinin zıddı olarak açıklanmıştır. "Şehid" ise, "kesin haber veren, bildiğini söyleyen, bir hadiseye şahid olan; Allah rızası için canını feda eden" anlamında, "meleklerin cennetlik olduğuna şahitlik ettikleri kişi"[515] olarak açıklanmaktadır. Her iki madde başlığında, W. Björkman'ın da belirttiği gibi, tanıklık eden "şahid" kelimesinin canını feda eden anlamındaki "şehid" kelimesine dönüşümünün izlerini bulmak mümkündür. Zira Kur'an'daki "Rabbimiz! İndirdiğine îmân ettik ve peygambere tâbi' olduk. Artık bizi şâhidlerle beraber yaz!"[516] ayetinde de olduğu gibi "şâhid" kelimesine canını feda eden "şehid" anlamının verilmediği görülmektedir. "Şehadet" kelimesinin "Allah yolunda ölmek" anlamıyla kullanıldığı ayetler Osmanlı savaş yazınından başlayarak, Kurtuluş Savaşı dâhil, günümüzde de "tanıklık etmek" anlamını unutturacak yoğunlukta kullanılmaktadır.[517]

---

[513] Sermet Sami Uysal, *Tevfik Fikret ve Şermin*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1973, s. 53.
[514] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2016 (1927), s. 164.
[515] *İslam Ansiklopedisi*, C. 38, 2010, ss. 428-431.
[516] *Kur'ân-ı Kerim ve Muhtasar Meâli*, "Al-i İmran" 3/53, Hayrât Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 56. Benzer ayetler için bkz. "Maide" 5/83, "Âraf" 7/172, "Fussilet" 41/53.
[517] "Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz" ayetinin 18 Mart'a denk gelen Cuma vaazlarında Diyanet İşleri Bakanlığı'nın camilere dağıttığı hutbe

Milliyetçi lügatin önemli bir maddesi olan "şehitlik," milli orduların yurttaşlardan taleplerinin karşılanması adına üzerinde önemle durulan bir kavramdır. Ancak etnik, dilsel vs. alanlardan daha kapsayıcı olan din, milliyetçilik için paradoksal bir durum arz eder. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına kadar yapılan din vurgusu savaşın ardından görünmez hale gelir. Dolayısıyla kişinin, uğruna canıyla yapacağı fedakârlığın öznesi de değişir. Dinî söylemin bütün kavramları ulus-devlet süzgecinden geçirilerek etnikleştirilir. Milliyetçi ideolojiye uyarlanışta bazı öğeler kullanım dışı kalırken şehitlik gibi ölümsüzlük vaadiyle, modern zamanlar dâhil, bütün çağlarda cazibesini koruyacak kavramlar Eric Hobsbawn'ın ifadesiyle yeniden "icat edilirler." Bayraklar, imajlar, seremoniler ve marşlar gibi semboller ve yarı-ritüel pratikleri icat edilmiş gelenekler olarak değerlendiren Hobsbawm, sahte cemaatler oluşturmaya yönelik bütün bu geç 19'uncu ve 20'nci yy. ürünü olan mit ve efsanelerin "milliyetçilik, ulus-devlet, ulusal semboller ve tarihler, vb. fenomenlerle yakından alakalı"[518] olduğunu ifade eder. Bu anlamda, ulus-devlet tarafından temellük edilen şehitlik kavramının da bütün bu olgular gibi ulus-devlet için işlevsel hale gelişi belirtilen tarihlere denk gelir. Anderson 20'nci yy.'ın savaşlarını önceki yüzyıllardan ayıran niteliği "öldürülmelerine izin verdiği insan sayısının emsalsizliği değil, ne kadar çok insanı canlarını vermeye ikna edebildiğidir."[519] diyerek açıklar. Sonuç olarak, asker toplama sorununu vatandaş ordularıyla çözüme kavuşturan ulus-devletler, orduya katılan vatandaşlardan maksimum verim almak için "vatan" ile "vatandaşlar" arasında yepyeni bir ilişkiye işaret eder: vatan için ölüm.

Paralı askerlerden oluşan orduların devletler için pratikliğini yitirdiği, ulus-devletlerin ortaya çıktığı 18'inci yy.'ın sonundan başlayarak vatandaşlarla devlet arasında yeni bir ilişki şeklinin yaratılmasına ihtiyaç duyuldu ve iki taraf arasında yeni bir "toplum sözleşmesi" akdedildi. Dolayısıyla, eldeki değerler envanterinin yeniden tasnif edilerek kullanıma sokulması kaçınılmazdı. Fransız Devrimi'nin mimarlarından Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* (*Du contrat social*, 1762) adlı eserinde geleneğin vazgeçilmez bir parçası olan "aidiyet" kavramını bu yolda bir

metinlerinde yer aldığı görülebilir. Benzer ayetler için ayrıca bkz. Nisâ 74, 76; Âl-i İmran 157, 169-170.

[518] Eric J. Hobsbawm, "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, Çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul, 2006, ss. 1-18.

[519] Benedict Anderson, *Hayalî Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015, s. 161.

yeniden yorumlamadan geçirdiği görülür. Başkaları için fedakârlığın toplumsal sözleşmenin vazgeçilmez bir şartı olduğunu belirttikten sonra şunları kaydeder:

> "Ayrıca, yurttaş yasanın 'Atıl!' dediği tehlike üstüne yargı yürütemez artık ve hükümdar da, 'Devlet için çıkar yol senin ölmendir,' dediği zaman, yurttaş ölmek zorundadır. Çünkü o zamana kadar güvenlik içinde yaşadıysa, bu koşulun gölgesinde yaşamıştır ve artık yaşamı doğanın nimeti değil, devletin bir armağanıdır."[520]

"Devletin armağanı" olan yaşam hakkı, böylelikle doğal/tanrısal alandan çıkarılarak devlete vazifelerle borçlu modern/kamusal bir varoluş şekline dönüştürülür. Oysa, Kantorowitz Ortaçağ Avrupası ve Osmanlı'da vatansever fedakârlığın canını feda etme boyutuna ulaşmadığını belirtir.[521] Bu fedakârlık, Fransız Devrimi'nden önce kamusal değil tümüyle dinsel ya da yöneticiye yönelik mutlak sadakate dayanan bir içerikle, yalnızca askerî yükümlülükleri olan paralı askerlerden bekleniyordu. Weber, yerinde bir adlandırmayla "köylülerden Fransızlar" yaratan süreçte ve devrimden sonra dinin Fransız köylüleri üzerindeki etkisini yitirişinde zorunlu askerlik ve eğitim uygulamalarının rolüne işaret eder.[522]

Ulus-devletin ilanının ardından Osmanlı mirasıyla pragmatik bir ilişki kuran Cumhuriyet seçkinleri "i'lâ-yı kelimetullah" için savaşan Osmanlı askeri yerine, dışarıda düşmana korku salan, içeride rejimin bekçiliğini yapan vatansever ve seküler bir asker meydana getirmeyi amaçlıyorlardı. Bu yolda, dinî duygular ve hasletlerin ezelden beri ulusun doğasında var olduğu ileri sürülerek bunlar özleştirilmiş, ordu içi hizmete mahsus hazırlanan asker ilmihallerinde kutsiyet tanrısal olandan ulusal olana irca edilmiştir. Bu kitapların ilk örneklerinden birinde ölümün vatana karşı yerine getirilmiş bir vazife olduğu belirtilir:

> "Öl denilen yerde öleceğiz! Kal denilen yerde kalacağız. Başka hiçbir şey düşünmeyeceğiz. Şehit düşersek kanımızı canımızı pek pahalı satacak, millete,

---

[520] Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2012, s. 32.

[521] Ernst Kantorowicz, "Orta Çağ Siyasi Düşüncesinde 'Vatan İçin Ölmek – Pro Patria Mori'", *Devlet Kuramı*, Der. Cemal Bali Akal, Çev. Erol Öz, Dost Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005, ss. 109-125.

[522] Eugen Weber, *Peasants Into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*, Stanford University Press; Stanford, 1976, ss. 339-374.

memlekete karşı vazifemizi yapmış olacağız. Gazi kalırsak ileride vatanımıza karşı daha kıymetli işler yapmak için çalışacağız."[523]

Ölmek, vatan için yapılacak kıymetli işlerden yalnızca biridir. Vatan için ölmek bu tür metinlerde o kadar güçlü fetişleştirilir ki "vatan ve millet borcu" olan askerlik hizmetleri, çoğu zaman sekülarize edilen dinin de önüne geçer. 1947'den vefatına kadar Diyanet İşleri Başkanı olarak çalışan Ahmet Hamdi Akseki'ye (1887-1951) yazdırılması ve bugüne dek birtakım değişikliklerle defalarca basılması açısından diğer asker ilmihallerinden ayrılan *Askere Din Kitabı'*nda (1944) İslam peygamberinin savaştaki görevlerin ifasının değeri hakkındaki sözlerine dayandırılarak, "Seve seve, can ve gönülden, aşk ve şevkle bir gece nöbet beklemek, sevap niyetine bin gün nafile oruç tutmaktan ve bin gece namaz kılmaktan daha hayırlıdır."[524] denir. Asker edebiyatında ölüm-şehitlik konusunda yapılan fedakârlık vurgusu neredeyse hiç değişmeden 2000'li yıllara kadar gelmiştir. Dönemin askerî ve sivil yazınındaki "namus", "onur," "şeref" gibi kavramların geçerliğini hâlâ koruduğu görülür.[525] Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, denebilir ki, erken Cumhuriyet edebiyatı, temel ilkelerini evrensel değerlere dayalı bir yüksek edebiyata değil, milliyetçi/militarist düşüncenin sergilendiği sınırları dar ve savaşkan ve büyük kısmı edebiyat dışı bir külliyata borçludur.

Erken Cumhuriyet döneminin sanat ve edebiyat anlayışına Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi çalışmalarla bilimsel olma iddiasındaki yerli pozitivizm kadar radikal bir sekülarizasyon damgasını vurmuştur. Cumhuriyet'in üst düzey memurluklarını işgal eden isimler arasında büyük bir edebiyatçı kalabalığı bulunuyordu. Bu isimler resmî endoktrinasyon faaliyetleri kadar edebî çalışmalarıyla da Kemalizm'i besliyorlardı. Kurtuluş Savaşı sırasında daha çok hikâye türünde eser

[523] Arâbânizâde Ali Demir, *Asker İlmihâli*, Yeni Matbaa, 2. Tab'ı, Ankara, 1927, s. 419-420.
[524] Ahmet Hamdi Akseki, *Askere Din Kitabı*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, İstanbul, 1944, s. 293. Kitapta yer alan şehitlik konusu için ayrıca bkz. "Şehitlik Rütbesi", ss. 404-410.
[525] Bu durumun örneklerini Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın 1981'de bastırdığı *Askerin Din Bilgisi* adlı eserde bol miktarda bulmak mümkündür: "Asker tehlikeden asla korkmamalı, görev yaparken gerektiğinde ölmekten çekinmemelidir. Çünkü korkaklık, bir asker için en büyük ve bağışlanamayacak bir kusurdur. Korkaklık, askerin namus ve onuruna gölge düşürür. Nefsini zarardan ve tehlikeden korumak için görevden kaçmak ya da görevi ihmal etmek bir asker için en büyük şerefsizliktir."; "Vatan ve ulus yolunda ölenlere ŞEHİT, çarpışıp da sağ kalanlara ise GAZİ denir. Bu iki rütbe, her Türk askerine Allah'ın bağışladığı en son ve en yüksek rütbelerdir." Osman Güngör Feyzoğlu vd., *Askerin Din Bilgisi*, K.K.K. Ankara Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, Ankara, 1981, s. 179; 180.

veren edebiyatçıların hikâyelerindeki dinî tonun Cumhuriyet'in ilanından sonra kaleme aldıkları romanlarda yavaş yavaş ortadan kalktığı görülür: Bu hikâyelerde Yunanlar din, ırz ve namusu hedefe alan "mukaddesat düşmanı" olarak gösterilirken Cumhuriyet sonrası romanlarda genel anlamda ulusun hayat hakkına kastetmiş kişiler olarak işlenirler.[526]

Bir başka önemli nokta da, Kurtuluş Savaşı romanlarında "şehit olma" eyleminin aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi çoğunlukla başkarakterler değil, yan karakterler tarafından gerçekleştirilmesidir. Bu genel durumun istisnalarını hemen en başta paylaşalım: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yayımlanma tarihi itibariyle bu çalışmanın kapsamı dışında kalan ancak karakterleri ve işlediği temaları bakımından çalışmanın özüyle fazlasıyla ilişkili romanı *Kiralık Konak*'ta (1922) Hakkı Celis'in Çanakkale Cephesi'nde feci şekilde ölümü, harp zengini Servet Bey ve özellikle "dejenere tipi" temsil eden Seniha'da yarattığı sarsıntı üzerinden anlam kazanır. Servet Bey'in evinde Alman zabitlerin ve harp zenginlerinin bulunduğu bir ziyafette Hakkı Celis'in ölümü, Seniha'nın nişanlısı Azmi Bey'in silah arkadaşı Binbaşı Hüsnü Bey tarafından dinleyenlerin iştahını kesecek, neşesini kaçıracak kadar ayrıntılı ve uzun anlatılır.[527] Bunun gibi, *Yaban*'da (1932) Ahmet Celâl savaşta ölmemiş, kolunu kaybetmiştir. Bir kahraman gibi karşılanacağını umduğu köye gelişi, beklentisinin tersine, son derece sessiz olur. Köylülerle her çatışmasında, "…sağ kolumu, ben, onlar için kaybettim"[528] der ve minnet bekler. Köylülerin, bir "yaşayan ölü" gibi gezindiği köye uğursuzluk getirdiğine inandıklarını anlamasıyla hayal kırıklığına uğrar. Hak ettiğini düşündüğü saygıyı asla göremez; bu yüzden daha da hırçınlaşır.

Bu iki örnek haricinde, başkarakter dışındaki karakterlerin ölmesi, erken Cumhuriyet romanının şehadeti ele alırken izlediği en yaygın yöntemdir. Başkarakterler çoğu zaman "şehadet" eyleminin öznesi değil, tanığı

[526] İzzet Ulvi'nin 1922 tarihli "Alsancak" hikâyesinde "canavar sürüsü, kundakçı kümesi, soyguncu çetesi" olarak anılan Yunanlar, halkı "…*camilere doldurarak* diri diri yak[ar]. Kızlara en kirli *tecavüzler*[i]" yapar. İzzet Ulvi, "Alsancak", *Türk Yurdu*, C. 17-3, N. 177-16, Şubat 1926, ss. 186-188 (Vurgular bana ait).
[527] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, 26. Baskı, İstanbul, 2002 (1922), ss. 214-217.
[528] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, 36. Baskı, İstanbul, 2000 (1932), s. 19.

konumundadırlar. Bu asker karakterler canlarını korkusuzca tehlikeye attıkları halde ölmezler; ölüm, ikincil karakterlerin veya adları bile verilmeyen askerlerin sonu olur. Bunun roman sanatı açısından pratik bir nedeni başkarakterin romanın sonunda hayatta kalması; bir diğeri ise şehit olmayı arzulamanın yeter kıstas sayılmasıdır. Hikâyesi başka cephelerde/savaşlarda (çoğu zaman Kurtuluş Savaşı) devam edecek başkarakterin, gerçekleşmese bile, vatan için ölmeyi istemesi okuyucuda şehitlik düşüncesinin benimsenmesini sağlayan bir duygu doyumu yaratır. Başkalarının ölümü, vatan için duyulan minnet borcunun artması kadar kişinin kendisinin de vatan uğruna ölüme hazırlıklı olması anlamına gelir. Milliyetçi/militarist edebiyatın okuyucuda canlandırmaya/canlı tutmaya özen gösterdiği temel duygu da budur.

Örneklerde de görüleceği gibi roman karakterleri yukarıda sözü edilen türden bir *katharsis*'i son raddeye kadar yaşar ve yaşatırlar. Halide Edip [Adıvar]'ın *Ateşten Gömlek*'te (1923) yeniyetme ve ateşli bir genç olarak çizdiği Peyami, mütarekeden sonra İhsan ve Cemal'le işgal altındaki İstanbul'u gezerken Beşiktaş Sarayı'nın önündeki zırhlıları görünce öfkeyle dolar. Daha sonra üçü üstü başı perişan bir Anadolu neferiyle karşılaşır. İhsan ve Cemal ona doğru giderler. O anda Peyami üç adamın tek vücut haline geldiğini düşler ve onlar gibi olmadığı için hayıflanır: "Yara, kan, ölüm bana cazip ve erişilmez bir azametle göründü." diye düşünen Peyami bu olaydan sonra savaşa katılacağını öğrendiğinde, o gün bir dine benzettiği vatanseverlik duygusunun dışına itilmiş ("yabancı ve mukaddes bir dinin münkiri"[529]) olmaktan kurtulduğu için sevinirken, "[i]lk defa ölümün suratına ihtiyarî atılan mümtaz sınıftan biri ol[makla]"[530] gururlanır ve romanın sonunda amacına ulaşır. Halide Edip'in I. Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı yıllarında yayımladığı yazılarından oluşan *Dağa Çıkan Kurt*'ta "[s]açı bitmedik yetimler, kimsesiz kadınlar, beli bükük ihtiyarlarıyla" Türkler için "şehit millet"[531] ifadesini kullandığını ayrıca kaydedelim.

[529] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 14.
[530] Adıvar, a.g.e., s. 197.
[531] Halide Edip Adıvar, "Duatepe", *Dağa Çıkan Kurt*, Özgür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005 (1922) s. 66. Halide Edip savaş sırasındaki anılarından oluşan *Türk'ün Ateşle İmtihanı* (1962) kitabında, "daima bu memlekette hayatın kıymetli olmadığı[nı], ölüme gönderecek sayıda insan bulunduğu[nu]," söyleyen Miralay Arif adlı komutanın düşüncelerini aktarırken, belki de farkında olmadan, milliyetçi/militarist dünya görüşünün insan hayatının değerine yaklaşımını yansıtır. Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2004 (1962), s. 223.

Halide Nusret [Zorlutuna]'nın *Sisli Geceler* (1925) romanı Kurtuluş Savaşı monografilerinde zikredilmese de söz konusu savaşla kısmen alakalıdır ve savaşa değindiği hemen her temas noktasında vatan uğruna ölüm/şehadet diskurunu kullanır. Aynı hastanede çalışan Doktor Fikret ile Zehra Hemşire evlendikten sonra İstanbul'da yaşamak yerine Anadolu'ya geçme kararı alırlar. Burada onları meşakkatli bir hayat ve fedakârlık gerektiren görevler bekler. Nitekim yeni çift, Zehra'nın İstanbul'a yazdığı mektuplarda "ne çok dul anne, ne çok yetim yavru ve çok hasta insan var!"[532] diye bahsettiği Anadolu'da birbirlerine duydukları aşktan çok vatan için gördükleri hizmetin hazzını yaşar gibidirler. Zehra ile Fikret gibi, Büyük Taarruz için hazırlıkların devam ettiği günlerde romanın bütün karakterleri kendilerinden beklenen fedakârlığın bilincindedir. Zehra'nın burada tanıştığı Saliha Kadın'ın kocası Ahmet, Kafkas Cephesi'nde şehit olmuştur, "biricik oğuları Tosun da şimdi 'İnönü'nde[dir]."[533] Cepheye görevli olarak giden Fikret'in arkasından ağlayan Zehra'yı oranın yerli kadınları teselli ederler. Bir aralık Zehra büyük bir utanç duyar; zira "[b]u kadınların içinde şehid vermeyen bir kişi bile yoktu[r]."[534] Zehra kocasından ilk kez ayrıldığı için ağlamasının gülünç bir şımarıklıktan başka bir şey olmadığını fark eder. İstanbul'daki Sacide'ye yazdığı daha sonraki mektuplarında şehadet düşüncesini daha da benimsemiş görünür. Yaşanan ölümlerin acı ancak gerekli olduğunu savunur: "Hakkın var; bu çok elim bir hakikat. Fakat fertler milletin yaşaması için ölüyor ablacığım… Eğer Ahmetler, Mehmetler ölmezlerse 'Türk milleti dünya haritasından silinecek!'"[535] Kurtuluş Savaşı'nın bir savunma savaşı olduğu, ulusun "hayat hakkı" için yapıldığını savunan bu bakış kabul edilebilir olsa da ilerleyen sayfalarda romanın cephede görev yapan bir başka karakteri Ahmet Nüzhet'ten Zehra'ya yazılan mektupta yaşanan ölümlerin ardındaki nedenin belirsizleştiği ve bu asker karakterin kaleminde "vatan uğruna ölüm"ün vatanın bekası için lüzumlu görülen kutsal bir ritüel olarak yüceltildiği görülür:

> "Uzun ve meşakkatli yolumuz, artık sonuna yaklaştı. Yalnız bir adım… Sonra oradayız, İzmirde!... Fakat 'Büyük Taarruz' için, son defa, bir kaç avuç kan daha lâzım… Yeni bir ev, bir bağ filan alındığı zaman, âdettir değil mi, kurban kesilir? Bu

[532] Halide Nusret, *Sisli Geceler*, İkbal Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1938 (1925), s. 37.
[533] Halide Nusret, a.g.e., s. 44.
[534] Halide Nusret, a.g.e., s. 41-42.
[535] Halide Nusret, a.g.e., s. 63-64.

güzel yeşil memleket te, ebediyen bizim olacağı gün, kendini en çok seven evlâtlarından bir kaçını kurban istiyor."[536]

Ahmet Nüzhet, mektubunda bunların arasında kendisinin de yer alacağını, cepheden cepheye kovaladığı ölüm meleğiyle İzmir kapılarında karşılaşmayı her şeyden çok istediğini dile getirir.[537] Ahmet Nüzhet'in satırlarında şehadetin ele geçirilen toprağın "ebediyen" vatanlaşması için bir tür inisiyasyon olarak görüldüğü ortadadır ve erken Cumhuriyet romanlarında hemen daima bu çerçevede işlenir. Ancak elde edilen sonuç her zaman istendiği gibi değildir. Örneğin, M. Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* (1936) romanında ailesiyle birlikte Bulgaristan'dan Türkiye'ye kesin dönüş yapan Gökmen tren yolculuğu boyunca elden çıkan topraklara bakarak hüzünlenir. Bir keresinde, uzaklarda, "bakımsız, yıkıntı haline gelmiş bir mezarlık" görür ve [z]avallı ölülerimiz diye mırıldan[ır]:

"Çünkü orada yatanların büyük bir utkunun şehidi, veya bir kahramanı olmadığı ne belli idi. Belki de yıllarca bu topraklarda Türkün kutsal bayrağını dalgalandıran, yere indirmeyen, bir çok başlara baş eğdiren birer Mehmetçik idiler. Fakat bu unutulmuş, üzerlerine konan taşlar kırılmış, yosun tutumuş, belki taşlara yazılan kitabeler de silinmiştir."[538]

Verilen şehitlere, akıtılan kanlara rağmen temaşa edilen topraklar elden çıkmıştır ve mezarlıklar perişan haldedir. Ancak, her şeye rağmen, bu mezar taşları "pek derin ve yüksek ulusal duyum[un]" yadigârları olarak Türk askerlerinin fedakârlıklarına bakıp "geçen tarih yapraklarından bir gün"[539] yaşatmaya devam edeceklerdir. Ölüler, "milli mefahiri" canlı tuttukları ve geride kalanlara aynı motivasyonu sağladıkları oranda kutsal bir işlev görürler. Militarist ideolojide, bir bakıma, önemli olan da budur. Ölüm, bir cesaret, şeref meselesi ve savaş becerisi olarak sunulur. Dönemin edebiyatında bu bakış açısını yansıtan örnekler oldukça fazladır: Selâhattin Enis de *Zâniyeler*'de (1924), en büyük fedakârlığı göze alarak "namsız ve nişansız bir ölümle"[540] hayatını kaybeden askerlerden bahseder. *Dikmen*

[536] Halide Nusret, a.g.e., s. 138-139.
[537] Halide Nusret, a.g.e.
[538] M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936, s. 61-62.
[539] Tuna, a.g.e.
[540] Selâhattin Enis, *Zâniyeler*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2013 (1924), s. 160.

Yıldızı'nda (1928) Yıldız, "gürbüz" asker kafilelerinin ölüme şevk ve sevinçle gittiklerini anlatırken tarihin hiçbir noktasında böyle bir olayın kaydetmediğini iddia eder.[541] Benzer şekilde, *Halas*'ta (1929) Nihat, ulusal direniş için birlikte propaganda faaliyetleri yürüttüğü Miralay Emin Bey'in kızı İclâl'e Ankara'ya geçme kararını açıklarken hükümetin bir ordu kurmak üzere "ölmeyi göze almış genç zabitleri"[542] beklediğini; bu yüzden, önceden aldıkları karara rağmen, birlikte gidemeyeceklerini anlatır. Direniş hareketinin yakınlaştırdığı iki genç âşığın yolları böylece ayrılır. 1930'lu yıllara gelindiğinde şehitlik kavramının ulusal karakterin ve erkekliğin bir parçası haline getirilerek "onur", "şeref", "namus" gibi vurgularla kullanılmaya başlandığı görülür. Centilmen ve dakik bir zabit olarak betimlenen Yüzbaşı N… Bey'in (*Siyah Örtü,* 1934) vatan müdafaası konusunda düşünceleri söz konusu gelenekle pragmatist bir ilişki halindeki resmî ideolojiyi yansıtır: "'Bir askerin namusu, vatanı uğurunda ölmeği âmirdir. Bu şereften korkanlar asker olmamalıdırlar. Korku zilleti dâvet eder. Zilletle hayat bir arada imtizaç edemez.'"[543] Aynı yıl yayımlanan *Cephe Gerisi*'nin (1934) *femme fatale* kadını Dilruba Hanım'ın kendisini savaş sırasında birtakım ticari ilişkilere çekmek için söylediği, "Neticede zamanı gelince ölmüşler, biri cepheye gitmiş, can vermiş, biri geride kalmış, şampanya içmiş, netice?!" şeklindeki sorusunu Yüzbaşı Faruk, "Ölümden ölüme f[a]rk vardır, şerefli bir ölümü pis, iğrenç bir hayata değişirim."[544] sözleriyle cevaplar. Aynı şekilde, *Allahaısmarladık*'ın (1936) ideal askeri Yüzbaşı Faruk, İngilizler tarafından kuşatıldıklarında emrindeki adamlarına ölüm ile yaşam arasında bir tercih yapmalarını şu sözlerle ister:

> "Burada, şerefli bayrağımızın gölgesinde, ecdadımızın icap ettiği zaman yaptığı gibi, hür bir vicdan ve temiz bir alınla, rahat rahat gözlerinizi yumup dalgaların arasına karışmak mı, yoksa birer Afrikalı zenci gibi zindanlarda çürüyerek ölmek mi istiyorsunuz?.. Bir cümle: Şerefli bir ölüm, veya alçakça bir yaşayış…"[545]

[541] Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, Toker Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012 (1928), s. 63.
[542] Mehmet Rauf, *Halas*, Yay. haz. Zeynep Berktaş, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2010 (1929), s. 198.
[543] Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 47.
[544] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 213.
[545] Esad Mahmud Karakurd, *Allahaısmarladık*, 2. Baskı, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1941 (1936), s. 161.

Dört asker, "ecdadın böyle bir karar anında yapacağı şeyi" seçer ve amirlerini bir ağızdan, "Ölmek istiyoruz yüzbaşım!.."[546] diye cevaplarlar. Askerin hayatla ölüm arasındaki tercihini şehitliğe biçilen "şeref" belirler. Askerliğe özgü mesleki var oluş biçimleri olan şehitlik ve gazilikten birini seçmek durumunda olan asker her zaman daha "erkekçe" ve "şerefli" olana yönlendirilir. Bu tercihin gönüllülük esasına dayanması militarist ideolojinin yegâne arzusu ve başarısıdır. Bunda, insan hayatını önemsizleştiren bir hafifseme ve ölümü hiç sayma vurgusu da sezilir. Esat Mahmut Karakurt'un bir başka eseri *Son Gece*'de (1938) Yüzbaşı Faruk, kendisini ölümle tehdit eden Romen kızı Mariya'ya, "Bir Türk askeri için ölüm, öyle zannettiğiniz kadar dehşetli ve tehlikeli bir şey değildir. Biz bir kere harbe tutuştuk mu, katırlarımızın ayağındaki nalları düşünürüz de, ölümü bir an hatırımıza getirmeyiz."[547] sözlerini yukarıda yaratılan coşkuyla söylemiş olmalıdır.

Asker karakterler arasında vatan uğruna ölümü her şeyden çok arzulayanların örnekleri daha da artırılabilir. Ercüment (*Mülâzimin Romanı*, 1936) önceki bölümde sözü edilen "soylu vahşi" askerlerin en gözü karaları arasındadır. Ercüment'i bir "harp ilâhı" olarak gören Saniha ile aralarında bu bakış açısından kaynaklanan bir çekim olduğu gibi, ikisinin farklı duyarlılıkları ve özellikle Saniha'yı bir "salon kadını" olarak gören Ercüment'in açık saldırıları ilişkilerinde devamlı bir gerilim oluşturur. "[A]skerliğin mertliği, açık kalpliliği, haşin doğruluğu, yakıcı güneşler altındaki yürüyüşleri, düşman karşısındaki tehlikeleri, muharebe meydanındaki şanlı ölümü için yaratıl[dığını]"[548] söyleyen Ercüment çok okumuş, dil bilen biri olmasına rağmen, Saniha'nın Harp Akademisi'ne girip İstanbul'da bir masa başı göreve gelmesi teklifini, "Ben piyade zabiti olarak kalacağım. İstediğim yegâne şey, silâh patlıyan bir mıntıkaya gönderilmekten ibarettir. Ben, ateş ve ölüm olan bir yere gitmek istiyorum."[549] diye geri çevirir. Yapıp ettikleriyle cesaret konusunda Mülâzım Ercüment'ten geri kalmadığını gördüğümüz Demir de ölümü hiçe sayar: "Ölümden çekinmek şöyle dursun, susamış kaplanın duru bir suya atılması gibi önüne geçilmez

[546] Karakurd, a.g.e., s. 162.
[547] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2010 (1938), s. 28.
[548] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 120.
[549] Dav'er, a.g.e., s. 117.

göresilerle ateş sağanakları altına koşa[r]" ve aldığı kurşun yaralarından dolayı kaldırıldığı hastaneden bir an önce taburcu olup kıtasının başına geçmek can atar.[550]

Güllü Gelin (1938) romanında kocası Hüseyin Onbaşı'yı Şeyh Said İsyanı'nda kaybeden Fadime, dert ortağı Güllü'ye şehitler ve şehadetin önemi hakkında şunları söyler:

> "[B]u vatan uğrunda Hüseyin gibi kaç bin babayiğit Ahmetler, Hüseyinler şehit oldu. Onlar askere gitmeseler kanlarını dökmeselerdi, şimdi biz bu güzel köyümüzde rahat mı oturabilirdik? Tarlada, bayırda korkusuz mu dolaşabilirdik? Şehit olmak cennete girmek. Şehit ailesi, şehit anası olmak bir şeref kazanmak. Ben bunları hep bilirim."[551]

Bu konuşmada şehitliğin önemi, şehitlere duyulan vefa borcu kadar şehit yakını olmanın ayrıcalığına vurgu vardır. Bu sözlerin eğitimsiz bir köylü kadına ait olması da bu inancın toplum içinde gördüğü genel kabulü ortaya koyar.

Ateş Kamçıları (1938) romanında İstanbul'dan Çanakkale Cephesi'ne gönderilen askerlerin trene binişleri sırasında "Ey Gaziler" marşı çalınır. Romanın başkahramanı Yüzbaşı Bozan kulaklarında marşın nağmeleriyle istasyonda şahit olduğu ayrılık manzaralarından son derece etkilenirken anlatıcı Trablusgarp Savaşı'ndan (1911) başlayarak dökümünü verdiği savaşların bu son durağını başka bir bağlamda savaş karşıtı veya anti-militarist olarak da algılanabilecek şu sözlerle ifade eder: "Sınırlarını kanla, barutla besleyen vatan bu gün yine şehit istiyor, yine kurban bekliyordu."[552] Çaydam, romanında uzun savaş ve kahramanlık mizansenlerinin yanı sıra cephede ve cephe gerisinde savaşın yol açtığı yıkım tablolarına yer verir.

---

[550] C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri,* (yayl.y.), İstanbul, 1938, s. 118.
[551] Mustafa Hilmi Nural, *Güllü Gelin*, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 43.
[552] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 18. Yüzbaşı Bozan I. Dünya Savaşı'nı coşkuyla anlattığı çeşitli cephelerin ardından Çanakkale Cephesi'ni şu sözlerle tasvir eder: "Anladım ki harpların basit bir yüzünden başka, öldürücü bir içi var. Her acıya rağmen ben Çanakkaleye biraz da mekteptenberi hasret çekilen bir heyecanla gelmiştim. Patlayan her mermi, gürleyen her top, takırdayan her tüfek bu heyecanın bir parçasını kopardı. Harbın sayfaya geçirildiğinden pek başka bir ezginliği varmış." Ancak bu sözlerin birkaç sayfa sonrasında savaş karşıtı söylemden geriye bir şey kalmaz: "Çanakkale; o bir dönüm yeri, balkanlarda mağlup olan Türkün nasiyesini yıkayan bir alın teridir" (s. 39, 42.).

1938 yılında yayımlanan bir başka roman Mebrure Sami Koray'ın Kurtuluş Savaşı'yla ilgili çalışmalarda yer almayan *Çöl Gibi* adlı eseridir. Bu eser için doğrudan savaş konusunu işlemediği halde burada incelenen romanlar arasında savaşı kurguya en yoğun ve en başarılı şekilde yediren eserlerin başında geldiği söylenebilir. İstemeden evlendiği kocasını çok eskiden sevdiği adam Vedat Melih'le aldattığı günün ertesinde meydana gelen bir tren kazasında öldü sanıldığı için bir daha evine ve çocuğuna dönmeyen Nihal'in hikâyesinin anlatıldığı romanda savaşa dair ayrıntılar olayların akışını belirler. Nihal işgal altındaki İstanbul'da gidecek hiçbir yeri olmadığı için ilk önce Darüleytam'da hademelik yapar; buranın işgal kuvvetlerinin tacizine uğramasının ardından Denizli'de askerî bir hastanede hastabakıcı olarak çalışmaya başlar. Nihal'in karşısına roman boyunca savaşın paramparça ettiği hayatlar ve bedenler çıkar: Zabit olan babası eşinin ölümünden sonra askerlikten istifa eder. İki oğlunu I. Dünya Savaşı'nda kaybeden ninesi ve yüzü hiç gülmeyen babasıyla yaşadığı eve bir gün "Yunan ya da Balkan harbinde" anası ve babası gözünün önünde kesilip doğranmış bir evlatlık kız yerleşir.[553] Nihal'in jandarma yüzbaşısı olan halasının kocasının bir eşkıya baskınında vurulmasıyla evin son misafiri küçük Necdet olur.[554] Ticarette bütün parasını batıran baba, kızı için iyi bir eş adayı arar ve Nihal'i sonradan varlıklı bir harp zengini olacak Sadık'la evlendirir. Nihal istemeden evlendiği kocasını çocukluk aşkı ve aynı zamanda kocasının ticari ortağı Vedat Melih'le aldatınca bir daha eve dönmek istemez. Ertesi gün yaşanan tren kazasında öldü sanılmasından faydalanarak kendine yeni bir kimlik yaratır. Nazan ismiyle çoğunlukla savaşta ölen askerlerin çocuklarının ("kefensizlerin çocukları"[555]) kaldığı Darüleytam'da çalışır. Bir süre sonra Anadolu'ya geçer; "Darüleytamın çocuğundan sonra da Mehmetçiğin ablası"[556] olur. Burada hemşirelik yapar. Zaferin elde edilmesinin ardından kızının Vedat Melih'le evlenme hazırlıkları içinde olduğunu öğrenir. Bir zabitten aldığı tabancayla Vedat Melih'i öldürür ve hapse düşer. Hapishanede kaldığı süre boyunca medyanın ilgi odağına dönüşen Nihal, burada kızı Nesrin'e başından geçen her şeyi yazdığı defteri tamamlar. Nesrin, Cumhuriyet'in kuruluşunun onuncu yıl kutlamalarının yapıldığı

[553] Mebrure Sami, *Çöl Gibi*, İkbal Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 29-30.
[554] Mebrure Sami, a.g.e., s. 38.
[555] Mebrure Sami, a.g.e., s. 152.
[556] Mebrure Sami, a.g.e., s. 216.

sırada İstiklâl Savaşı'nın adsız bir kahramanı olmakla gururlanır. Hapishanenin dört duvarı içinde kanlı savaş sahnelerine geri döner; o anları yeniden yaşar. Gazetelerde okuduğu resmî törenlerden ilhamla savaşta ölen askerlerin önünden geçerek onu selamladıklarını hayal eder:

> "İstanbul sokaklarında, bütün Türk illerinde fener alayları, eğlenceli, gürültülü geçitler yapılıyor. Ben bunların hiçbirini görmüyorum. […] Önümden sürü sürü, ya göğsü, ya başı, ya kolu, ya yüreciği kanlı, yaralı Mehmetçikler, genç zabitler geçiyor… Burnu kopuk, tek gözü sönük korkunç bir yüz 'öp beni!' dermiş gibi hâlâ yüzüme bakıyor…. Yüzü, gözü dağılmış bir asker hâlâ: 'Bayrak nerde, Bayrak!' diye haykırıyor…. Renk renk gözler, boy boy insanlar, hep dumanlar, alevler, kurşun vızıltıları arasında sanki yürüyor, düşüyor, koşuyor, sanki hep bana doğru ilerliyor… […] …ben bu yüzlerce, sürü sürü şehit evlâtlarımın benim için yaptıkları geçit resimlerine bakıyorum…"[557]

Bu alıntı, erken Cumhuriyet edebiyatının sık sık başvurduğunu belirttiğimiz şiddet ajitasyonunun en fazla yoğunlaştığı örneklerden biri olsa da yazarın burada, alışılanın aksine, elde etmek istediği duygu "kin veya intikam" değil, çekilen acıların yanında gelen "haklı gurur" ve "milli sevinç"tir. Bu yönüyle, romanda genel af ilan edilmesini ve buna bağlı olarak Nihal'in erken tahliyesini sağlayan Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarının bir "ölülerin dansı" (*danse mabacre*) sahnesinde görülecek türden şenlik havası ortaya çıkarması şehitlik diskurunun bileşenlerini vermesi açısından anlamlıdır: Militarist kozmolojide ölenler de en az hayatta kalanlar kadar hallerinden memnun ve gururludurlar. Vâkıa, şehitliğin, gazilik ile birlikte, ancak çoğu zaman ondan daha güçlü bir şekilde, "ulusal onur" söylemi içinde ayrıcalıklı bir yeri vardır. Ölüm, bireyler için yıkıcı sonuçlar yaratsa da toplumsal ölçekte kolektif sevinçlere gebedir ve her anlamda birleştiricidir. Romanların büyük kısmında başkarakterler savaş sonunda şehit değil, gazi olsalar da cesaretleri ve özverili kişilikleri öne çıkarılan ikincil karakterlerin ölümüyle onların (ve okurun) vatan için ölüme dair inançları pekiştirilir. İkincil karakterlerin şehadeti, hikâyenin sonunda başka savaşlara (özellikle Kurtuluş Savaşı) hazırlanan başkarakterlerin burada

[557] Mebrure Sami, a.g.e., s. 274-275.

gösterecekleri kahramanlıkların yakıtı haline gelir. Bu asker başkarakterler her savaşta ölümü arayan ölümsüz tanrılar olarak temsil edilirler.

Romanlarda şehitlikle ilgili dikkat çeken son nokta, adeta bir ayrıcalık olarak sunulan savaş meydanında vatan uğruna ölümün yalnızca erkekler tarafından gerçekleştirilen bir ritüele dönüşmesidir. Askerlik hizmeti yalnızca erkek vatandaşlara yönelik olduğundan kadınlar hem devlet hem din eliyle yüceltilen şehitlik ayrıcalığından mahrum edilmiş olurlar. *Ateşten Gömlek*'te (1923) ulusal mücadelenin ikonu haline gelen Ayşe, "Ölmekten korkmamak askerlerin nefsine mi münhasırdır?"[558] diye sorar ve biraz da bu tepkiyle ölüme atılır. Ayşe gibi, *Vurun Kahpeye*'nin (1926) kadın kahramanı Aliye de, vatanla özdeşleştirdiği Tosun'un hayatta kalması uğruna ölür; bir anlamda, bir erkek sayesinde şehit olur. Bunun dışında, çalışmanın üçüncü bölümünde görüleceği gibi, kadın karakterler savaş alanlarının ve dolayısıyla ölümün uzağında, nispeten daha güvenlikli cephe gerisindeki hizmetlerde veya düşmana karşı istihbarat faaliyetleri içinde gösterilirler.

Kadınların aksine, savaş alanlarında çocuklara daha aktif görevler ve roller biçilir. Bunun en iyi örneklerinden biri İskender Fahrettin [Sertelli]'nin evinden gizlice kaçarak Çanakkale Cephesi'ne katılan Ahmet'in hikâyesini anlattığı çocuk romanı *Çanakkale'de Küçük Ahmedin Kahramanlığı* (1938) adlı eseridir. Ahmet'in her anlamda örnek aldığı asker olan Yarbay Rıza, savaş alanında çarpışarak ölmenin şerefini "ordu-millet" mitine ve ulusa ait özelliklere bağlayarak anlatır: "Biz asker doğduk.. Asker olarak öleceğiz… Ölümlerin en şereflisi, yurdu koruyarak yurt için kanını dökerek ölmektir. Türk ulusuna bundan başka ölüm yakışmaz."[559] Bir başka örnekte, *Bin Yağıya Bir Mustafa*'nın (1936) çocuk kahramanı Mustafa, kendisiyle birlikte savaşa katılmasına izin vermesi için Yüzbaşı Turgul'u, "…oraya gitmek için canımdan başka neyimi isterseniz veririm. Canımı veremem; çünkü o benim değil. O yalnız yurdumun ve ulusumundur."[560]; Yüzbaşı Kemal Tunç'u ise, "Ben ölmekten korkmam ki yüzbaşım."[561] diyerek cesaretine inandırır. Son olarak, *Dinmez Ağrı*'da

[558] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 88.
[559] İskender Fahrettin Sertelli, *Çanakkale'de Küçük Ahmedin Kahramanlığı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 50.
[560] Burhan Bilbaşar, *Bin Yağıya Bir Mustafa*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1936, s. 21-22.
[561] Bilbaşar, a.g.e., s. 69.

(1937) çocuk Ali: "Ölüm ne ki be. Adam cennete gider."[562] diyerek şehitlik konusundaki milli coşkuya ortak olur.

Milliyetçi edebiyatın genel bir tutum olarak kan, ölüm, şehitlik-gazilik kavramlarını kişisel ve toplumsal fedakârlık duygusu uyandırmak için kullandığı bu ve bundan önceki örneklerde görülmektedir: Ölen askerlerin yakınlarını bekleyen acılar, yetim kalan çocuklar, kocasız kalan kadınlar ulusal bir mağduriyet dilinin geliştiği yerde boy gösterir; bu yanıyla, tekil acılar birleşerek kolektif muhayyilede şiddete ve ölüme meşruiyet kazandırır, ulusun "intikam çağrısı" güçlenir.[563] Aynı şekilde, ulusal mağduriyetler söz konusu olduğunda savaşların acımasızlığıyla birlikte anti-militarist düşünce kırıntılarına yer verilir. Bu durum, söz konusu mağduriyet devam ettiği sürece geçerlidir; zafer elde edilmeye başlandığı an bu dil unutulur, hamaset dili tekrar egemen olur. Bu bakış açısına göre, zafer geldiği sürece savaş ve savaşın getirdiği yıkım da ölüm de makuldür. İlkesel ve ahlakî açıdan tutarsız bulunabilecek bu yaklaşımının ulusal menfaatlerle yakından ilgili olduğu düşünülebilir ve bu anlamda erken Cumhuriyet edebiyatının savaş karşıtı geliştirdiği ikircikli söylemin ayrıca incelenmeye ihtiyacı vardır.[564]

2.4. Ulusun Düşmanları: "Dâhilî ve Haricî Bedhahlar"

Zıddıyla kaim çoğu kavram gibi milliyetçilikler de diğer milliyetçiliklerle olan ilişkilerini düşmanlık/ötekileştirme üzerine bina ederler. Mutasavver iç ve dış düşmanlarla dolu bir dünyada, hâkim duygu durumu düşmanlık veya düşmanlığın gizli tezahür şekli olan "ötekilik"tir. "Muhayyel cemaat"in yaşam alanı vatanın sahip

---

[562] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 95. Mükerrem Kâmil Su'nun şehitliği dinsel bağlamında ele aldığına dikkat çekmek gerekir. Yazar, *Sevgim ve Istırabım* romanında Bakara 154'üncü ayetteki içeriği edebileştirme gayreti içindedir: "…muharebede ölenler için *fanilik* yoktur. Onlar aramızda bir *tayf gibi* yaşarlar." Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 72 (Vurgu bana ait).

[563] Güven Gürkan Öztan, "Şiddetin Modern Meşruiyet Zemini: 'Ulusun İntikamı'", *Doğu-Batı*, S. 43, Kasım-Aralık 2007-2008, ss. 139-149.

[564] Erken Cumhuriyet döneminde görülen yaygın savaş ve asker övgüsünün bir istisnası olarak Sadri Etem'in kapitalizm/emperyalizm eleştirisi çerçevesinde anti-militarist bir duruş sergilediği kaydedilmelidir. *Çıkrıklar Durunca*'da (1930) ayaklanan köylüler devlete asker vermedikleri gibi askerliği tümden kaldıracaklarını ilan ederler. Sadri Etem, *Çıkrıklar Durunca*, Resimli Ay Matbaası T. L. Ş., İstanbul, 1930, s. 142. Sadri Etem'in emperyalist savaş endüstrisini eleştirdiği ve savaşı ulusal bağımsızlık söz konusu olduğunda son çare olarak gösterdiği bir diğer örnek için bkz. Sadri Etem, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933. Romanda, aynı zamanda, I. Dünya Savaşı'nın aktörleri konumundaki "Büyük Güçler"in sömürgecilik yarışıyla militarizm arasında kuvvetli bağlar kurulur (ss. 111-115).

olduğu sınırlar, düşmanların bir kısmını dışarıda tutmaya ve içeriyi "güvenli" kılmaya yarasa da milliyetçiliğin tek başına güç yetiremediği durumlar ortaya çıkar. Tehlike/tehdit algısı son derece yüksek milliyetçi *ethos*'un korunaklı hissedebilmesi için vatanın "güvenlikleştirilmesi" gereklidir. Kendini dil, din, ırk bütünlüğüyle tanımlayan "ulus" denen topluluğun tehdit ve kaygı seviyesini yükseltmek söz konusu olduğunda milliyetçilik, militarizmin desteğine muhtaçtır. Bütün ulusların doğadaki hayatta kalma kanunlarına tabi olduklarını öngören sosyal Darwinci tezleri en etkin şekilde kullanan ve bütün sorunları şiddete dayalı yöntemlerle hal yoluna giden bir ideoloji olarak militarizm düşman yaratmak konusunda en güçlü silahtır. Erken Cumhuriyet döneminin önde gelen bilim insanı ve ideoloğu Âfet İnan, bu nedenle, *Askerlik Vazifesi* (1930) kitabında söz konusu tehdit algısını orduların lüzumu üzerinden kuruyordu: "…dünya yüzünde mevcut devletler muharebelerle teşekkül etmiştir. Muharebe vasıtasına malik olmıyan veya muharebe vasıtası zayıf olan milletler, kavilerin zebunu, haraçgüzarı, esiri olmuşlardır."[565] *Askerliğin Psikolojisi Hakkında Bir Kalem Tecrübesi* (1933) adlı kitabında, "Yaşamak istiyen her milletin harbi de istemesi lâzımdır."[566] diyen Ahmet Faik ise savaşmayı bir yaşam felsefesine çeviriyordu.

Mustafa Kemal'in "Yurtta sulh, cihanda sulh" sözüyle uyumlu barışçıl eserler üretmek yerine, *Nutuk*'unun (1927) sonunda yer alan "Gençliğe Hitabe"de işaret ettiği düşmanları bulup ortaya çıkarmayı kendilerine görev edinmiş görünen erken Cumhuriyet dönemi yazarları Kurtuluş Savaşı'nın düşman cephelerinde yer alan uluslar için savaşın üzerinden yıllar geçmesine rağmen olumsuz bir dil kullanmaya devam ediyorlardı. Osmanlı'nın yıkılışını, yeni Türkiye'nin kuruluşunu ele alan erken Cumhuriyet romanlarındaki zenofobik öğeler incelenirken akılda tutulması gereken husus, bu bölüm altında romanlardan verilen örneklerin, başta Yunanlarla ilgili olmak üzere, bilahare açılacak ulusal hesapların yeniden üretilmesini sağlayan milliyetçi argümanlara güncel şahitlikler olarak hizmet etmiş olmalarıdır. Örneğin, Yunan düşmanlığının siyasal kârlılığının çok partili sisteme geçildikten sonra

[565] Âfet İnan, *Askerlik Vazifesi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 38.
[566] Ahmet Faik, *Askerliğin Psikolojisi Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi, 2. Baskı, İstanbul, 1933, s. 93.

keşfedildiği kaydedilmelidir.[567] O zaman gelene kadar Takrir-i Sükûn Kanunu (1925), İstiklâl Mahkemeleri ve çok partili sistemin iki defa askıya alınması gibi önlemlerle siyasal yelpazedeki her türlü muhalefet susturulmuş, ilk adımını Lozan Nüfus Mübadelesi'nin (1923) oluşturduğu Cumhuriyet tarihi boyunca başvurulan bir dizi uygulamayla etnik homojenleşme sağlanmıştır.

Bu başlık altında söz konusu dili en fazla kullandığı ve zaman zaman bizzat isim vererek meslektaşlarını açık hedef haline getirdiği örneklerle gösterilecek olan Ethem İzzet [Benice] "dâhilî ve haricî" bütün düşmanları çoğu zaman aynı potada eritmeyi tercih eder. Özellikle *Aşk Güneşi* (1930) romanında bir düşmanlar amalgamı yaratır: "…padişahçılar, şeriatçılar, itilafçılar, İngilizciler diye bir sürü ayrılık gayrılık unsurları varmış! Bir kısım Çerkesler, mollalar açıktan açığa düşmanla birlik olmuşlar."[568] ve "…şeriatçılar olsun, İngilizler olsun, gericiler ve Rumlar olsun elele vermişler, her vesile ile bir şımarıklıktır koparıp gidiyorlar."[569] denir. Reelde hepsi birbiriyle doğrudan ilişkili olmayan bu "iç ve dış düşmanlar" roman boyunca ortak bir amaç etrafında kenetlenmiş gösterilerek birlikte anılır: "…ister Yunan, ister padişah, ister İngiliz hesabına olsun. Onlar kendi çıkarlarına bakıyorlar. Oturdukları yerin adı bir gün İngiltere bile olacaksa umurlamazlar."[570] Yunanların İzmir'den çıkarılması romanda bütün düşmanlardan kurtulma anlamına gelir: "Kurtulduk. Gâvurundan, mollasından, muhalifinden, Rumundan, Ermenisinden… Hepsinden kurtulduk!"[571] M. Yalçın Tuna'nın yazarı gibi çok az bilinen Öztürkçe romanı *Akın Yolcuları*'nda (1936) da "Sakarya, Dumlupınar, Tınastepe"de Yunanlara karşı kazanılan zaferler, Anadolu topraklarının "yabancı unsurlardan" temizlenmesine meşru zemin olarak gösterilir ve "Sülük gibi ulusunun kanını emen insan gümelerini yine o gümenin güçlülüğü attı."[572] denir. Refik Halid Karay ise *Yezidin Kızı*'nda

[567] Ayrıntılı bilgi için bkz. Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2014.
[568] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 90.
[569] Benice, a.g.e., s. 131.
[570] Benice, a.g.e., s. 155. Ortak amaçta birleşmiş gösterilen düşmanların ulaşmak istediği ayrı ayrı hedeflere de yer verilir: "Türk toprakları bir kısım hainlerce taksim mi ediliyor? Herkes bir kulp bulup isim takıyor: Puntos krallığı, Kürdistan beyliği, Ermeni imparatorluğu, Küçük Yunanistan, Çerkes krallığı… Daha yok mu? Bir de Çingenistan yapmayı unutuyorlar" (s. 130).
[571] Benice, a.g.e., s. 160.
[572] M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936, s. 12.

(1937) Suriye'yi yeni Türkiye için bir şer yuvası olarak gösterdiği şu satırlarında merceğini başka düşmanlar üzerinde gezdirir:

> "Suriye'de gene biliyordum ki, yeni Türk rejimine muhalif ve onun devrilmesini isteyen şekil şekil gruplar vardı. Bunlardan bir kısmı yabancıydı. Kilikya'dan çekilmelerini unutamayan bir kısım subaylar ve onların elemanları… Sonra kuvvetli bir Türkiye'yi Arab birliği için tehlikeli gören nasyonalistler… Daha sonra, ancak Cumhuriyetin yıkılmasiyle vatanlarına dönebileceklerini sanan Osmanlı hanedanı üyeleri ve *yüzellilikler*… Ermeni ve Kürd bağımsızlığını tasarlıyan komiteleri de bunlara eklersek Suriye, her türlü düşmanlık hareketine uygun bir geniş meydandı."[573]

Kendisi de bir 150'lik olan Refik Halid Karay'ın yeni rejime bağlılığını göstermek için günah çıkarma kabilinden böyle bir muhbirliğe girişmiş olması dönemin iktidar-edebiyat ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Hamdi Rıza Çaydam'ın *Ateş Kamçıları* (1938) romanında da "Türk ekmeğile büyümüş Çerkesler, asırlardan beri Türk havası teneffüs etmiş Rumlar, Ermeniler" ve "hanedanın südü bozuk serserisi"[574] olarak tanımlanan Osmanlı padişahının, Türklerin hayat hakkına kast etmiş işbirliğinin içinde gösterildiği kaydedilmelidir.[575] Bunun gibi, Âli Osman Kırksekizoğlu'nun Osmanlı padişahı ile ulemayı halkın emeğine, ırzına kast etmiş bir sömürü düzeninin elebaşları olarak gösterdiği *Beyza* (1938) romanında gayrimüslim azınlıklar bu mutasavver "ihanet şebekesi" kadrosunun ana unsurlarıdır. Azınlıkları zorunlu askerlik meselesi dolayımında değerlendiren yazar, Osmanlı'nın son dönemindeki sosyal ve ticari hayatın çöküşünde azınlıkların etkisini doğrundan zorunlu askerlikle ilişkilendirir: "Allah nam ve hesabına harba giren" Türklerden geriye kalan malların gayrimüslimler tarafından satın alındığı, Rumlar ve Ermenilerin hayatın her alanında egemen duruma geçtikleri ve Müslüman

---

[573] Refik Halid Karay, *Yezidin Kızı*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1992 (1937), s. 13-14 (Vurgu bana ait).

[574] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 14.

[575] Burhan Cahit Morkaya *Dünkülerin Romanı* (1934) adlı eserinde, yukarıda örnekleri verilen genellemeci yaklaşımdan farklı olarak, her grubu bağımsız hareket eden bir yapı olarak görmeyi tercih eder: "Araplar Elmüntediyüledebi diye siyasî bir klüp açtılar. Arnavutlar Başkım lavhasını koca bir binanın üzerine asıp içeride kumpas kurmıya başladılar. Kürtler bile şurada, burnumuzun dibinde 'Kürt teali cemiyeti' diye klüp merkezi açtılar. Ermenilere gelince Hınçaklar, Taşnaklar gizli, aşikâr hemen her mahallede siyasî maksatlar için çalışıyorlar. Rumlar başta patrikhane olmak üzere edebî, sıhhî, içtimaî bütün müeseselerile adeta hükûmet içinde hükûmet halindedirler." Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 10-11.

olmadıkları için askerlik yapmayan azınlıkların bu durumdan büyük avantajlar elde ettikleri ifade edilir.[576] Yazar, azınlıklar kadar askerlikle Müslümanlığı eşitleyen geleneksel/İslamcı bakış açısına da ironiyle saldırır: "…bu gavurcuklar da *Allahın Peygamberin kendilerine lâyık görmediği askerlik şerefinden* az bir vergi ile kurtulup gündengüne çoğalıyor ürüyorlar, yerleşiyorlar, servetlerile her tarafa kol salıyorlardı."[577] Yeni Türk edebiyatında görülen zenofobi konusundaki[578] genel çerçeveyi perçinlemek adına son ve en çarpıcı örneği Aka Gündüz'den verebiliriz. Yazarın *Ben Öldürmedim-Kokain* (1931) adlı romanında, yabancılarla Türklerin iç içe olduğu bir sosyete toplantısında Ankara'nın başkent ilan edilmesi meselesiyle ilgili romanın başkahramanı İdil orada bulunan yabancılara dönemin iç politikası hakkında da fikir veren şu sözlerle meydan okur: "Siz, Ankara'yı sadece dar sokaklı İzmir için mi harbettiğine kanisiniz? Eğer böyleyse mücadelenin bir idolüdür. Ve biz Yunan'lılarla harbetmiyoruz. Harbimiz hepinizledir. Hepinizden kurtulmak istiyoruz."[579] Bütün bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, erken Cumhuriyet yazarları bu ötekileştirici dili rahat ve zahmetsiz buluyorlar, başta "gericiler"[580] olmak üzere, lider kültünün işaret ettiği düşmanları baktıkları her yerde görebiliyorlardı. Şimdi, dışarıdaki somut düşmanın içerideki "işbirlikçileri"yle birleştirilerek kriminalize edildiği erken Cumhuriyet dönemi romanının ortaya koyduğu bu siyasi komplo kokteylinin bileşenlerini daha yakından incelemeye çalışalım.

2.4.1. Dış Düşmanlar

2.4.1.1. Yunanlar

Yunanlar için başta Kurtuluş Savaşı olmak üzere tarihî referansların bir araya getirilmesiyle oluşturulan "kadim düşman" imgesi pek çok romanda karşımıza çıkar.

---

[576] Kırksekizoğlu Âli Osman, *Beyza*, Kaker Basımevi, İstanbul, 1938, s. 10.
[577] Kırksekizoğlu, a.g.e., s. 11 (Vurgu bana ait). Cumhuriyet döneminin önemli ideologlarından Tekin Alp (Moiz Kohen), söz konusu durumu E. Durkheim'ın "*parasitisme mutuel*" (karşılıklı asalıklık) terimiyle açıklayarak egemen ulusun jandarmalık görevine karşılık, vergi adıyla reayadan para aldığını ifade eder. Bkz. Tekin Alp, *Türkleştirme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2001, s. 14-15.
[578] Cenab Şehabettin, yeni Türk edebiyatında yabancı düşmanlığı hakkında ilk örnekler arasında sayılabilecek yazısında kavram için "ecânibgirizlik" ifadesini kullanır ve bütün dünyadan verdiği bol sayıda örnekle yabancı düşmanlığının dönemin realitesi haline geldiğini göstermeye çalışır. Bkz. Cenab Şehabettin, *Nesr-i Harp Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözler*, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1334, s. 14.
[579] Aka Gündüz, *Ben Öldürmedim-Kokain,* Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1931, s. 150.
[580] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 129.

Yunanların savaş, ulusal düşman, ihanet, intikam, gözyaşı, kan, gibi militarist söyleme elverişli bir bağlam içinde ele alındıkları romanlar *Ateşten Gömlek* (1923), *Kan ve İman* (1925), *Vurun Kahpeye* (1926), *Halas* (1929), *İzmirin Romanı* (1931), *Köy Hekimi* (1932), *Dinmez Ağrı* (1937), *Toprak Mahkûmları* (1938), *Ateş Kamçıları*'dır (1938).

Halide Edip'in savaş devam ederken (6 Haziran-11 Ağustos 1922) *İkdam* gazetesinde tefrika edilen *Ateşten Gömlek* (1923) romanında Mehmet Çavuş karakteri "Yunansız bir memleket"[581] hayali kurar. Öte yandan, *Vurun Kahpeye* (1926) romanının Yunan karakteri Binbaşı Damyanos ise azılı Türk düşmanıdır. Türkleri yok etmek için Rumlarla işbirliği yapar ve onları harekete geçirmek için şöyle seslenir: "Ey Elenler (Yunanlılar), azminizin düşmanı olan Türkler'i öldürünüz, Türkiye'yi alınız."[582] Ancak Binbaşı Damyanos'un Aliye'ye duyduğu aşktan dolayı vatanına ihanet etmesi ve romanda geri çekiliş sırasında Yunanların yerleşim yerlerinde gerçekleştirdiği fecaatin "dağılan ve disiplini tamamiyle yok olan düşman erleri"[583] tarafından yapıldığının belirtilmesi Halide Edip'in Kurtuluş Savaşı sırasında yazdığı hikâyelerde rastlanmayan belli bir hümanist tonu yansıtır.[584]

Kan ve İman (1925) romanı, başta Yunanlar olmak üzere bütün "işbirlikçilere" karşı aşağılayıcı ifadelere yer verir. Romanda, Yunanlar Türk'ün "harîm ağuşuna [sokulmuş] köpekler" ve Avrupa'nın ülkeyi pay ettiği "dünkü sefil uşakları[dır]."[585] Yunan askerleri ise, "Avrupa'nın Asya'ya güyâ Garp medeniyetini telkin için musallat ettiği küçük Yunanistan'ın alçak evlâdı[dır]."[586] Romanın başkarakteri Sadık cepheden annesine yazdığı mektupta romanın anlatıcısının düşüncelerini paylaştığını gösterir. Bu mektupta, ahlaki/cinsel içerikli etnik aşağılamanın yanı sıra dinsel hakarete de başvurulur. Sadık, Yunanlar için kullandığı "gâvur" ifadesini annesine şu cümlelerle haklı gösterir: "Fakat, bir seneden beridir

[581] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 92.
[582] Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, Özgür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2005 (1926), s. 52.
[583] Adıvar, a.g.e, s. 128.
[584] Örneğin, *Dağa Çıkan Kurt*'ta (1922) yer alan "Zeynebim Zeynebim" hikâyesinde Yunanlar ev basıp Türkleri öldürür. Diğer yanda, *İzmir'den Bursa'ya* (1922) adlı kitapta yer alan "Vurma Fatma" hikâyesinde Yunan askerleri Türk kadınlar tarafından linç edilir.
[585] R. Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988 (1925), s. 30-31.
[586] Talu, a.g.e., s. 68.

benim burada gördüklerimi, *kahpe* Yunanlıların elinden ümmet-i Muhammed'in neler çektiğini sen de görseydin bu *gâvur* tabirini onlara az görürdün bile."[587] Nefret söyleminin temel içeriklerinin bir asker mektubunda bu denli yoğunlaşması militarist düşüncede sıradanlaşan hedef gösterme/ötekileştirme potansiyelini örneklemesi açısından ayrıca anlamlıdır.

Mehmet Rauf *Halas*'ta (1929) başkarakter Nihat'ın bir aydınlanma yaşayarak Rumlar, işgalci Yunanlar ve onların hâmiliğini yaptığını fark ettiği İngilizler hakkındaki düşüncelerinin tümüyle değişmesinden önce yabancılara olumsuz hisler duymaz. Nihat İzmir'de yakınlık kurduğu İngiliz ve İtalyan ailelerinin evlerine rahatça girip çıkar. Ancak Mister Daster'in İzmir'in işgal edildiği günkü iğneleyici sözleri Nihat'ın milliyetçi duygularına dokunur ve vatansever genç, bu insanlarla bütün ilişkisini kopararak kendini Milli Mücadele'ye adar. Nihat'ın İzmir için birlikte propaganda çalışması yürüttüğü Miralay Emin Bey'in ifadesiyle, "mel'un Yunanlar"[ın][588] insanlık dışı uygulamaları arasında, "göz oymak, kulak ve burun kesmek, kadınların memelerini koparmak, karınlarını delmek ve erkeklere akla gelmeyecek vahşetler yapmak"[589] zikredilir. Tarafların savaştan çok sonra da karşılıklı suçlamalarının edebî zeminde devamı niteliğindeki bu şiddet dilinin yakın tarihe kadar işletilmesi erken Cumhuriyet edebiyatının mirasları arasındadır.

Burhan Cahit Morkaya Kurtuluş Savaşı'nı İzmir özelinde anlattığı *İzmirin Romanı*'nda (1931) halkın İzmir'in etrafına "kin ve isyan siperleri"[590] kurduğu söylenir. Erken Cumhuriyet yazarlarının en sık başvurduğu temalardan biri olan "milli kin ve intikam" hislerinin nedeni milletin uğradığı "ihanet ve zulüm"[591] olarak gösterilir. "Arkasını bütün Avrupa'nın cephane depolarına dayayan Yunan[a]"[592] karşı "millî bir hınç ve kin" vardır ancak dile getirilen bu açık desteğin arkasındaki devletler düşmanlık ve nefretten masun tutulurlar. İngiliz ve Fransız zabitler düzenlenen redd-i ilhak mitinglerini görüyor "fakat ne Kuvayi Milliye aleyhinde

[587] Talu, a.g.e., s. 71 (Vurgu bana ait).
[588] Mehmet Rauf, *Halas*, Yay. haz. Zeynep Berktaş, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2010 (1929), s. 79.
[589] Mehmet Rauf, a.g.e., s. 114.
[590] Bürhan Cahit, *İzmirin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 29.
[591] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 33.
[592] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 76.

beyanatta bulunuyor, ne de bir müdahaleye teşebbüs ediyorlardı[r].”[593] Ülkenin bütün kaynaklarının, vatandaşların bütün düşünce ve duygularının “Yunan’lılara karşı vatanı müdafaa[ya]”[594] yönlendirilmesinin amaçlandığı bir dönemde, “iç düşmanlar”ın da payını ayırdıktan sonra, İtilaf Devletleri’ne ayrılacak düşmanlık kalmıyordu. Dönemin romanlarında Yunanların İzmir’i işgali, ardı ardına yaşanan savaşlarda yorgun düşen Anadolu insanının milli duygularının harekete geçmesini sağlayan en etkili olay olarak işlenir. Morkaya, *Köy Hekimi* (1932) romanında Yunanların İzmir’e girişini haber alan Anadolu köylüsünün ilk tepkisini şu cümleyle yansıtır: “Yunan kim oluyordu ki (İzmir)e ayak basabiliyordu.”[595] Görüldüğü gibi, Sakarya (1921) ve Başkomutanlık Meydan Savaşları’nın (1922) üzerinden on yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen edebiyat metinlerindeki Yunanlara olumsuz bakış ve bunun sonucu olarak meydana çıkan olumsuz imaj devam etmektedir.

Mükerrem Kâmil Su’nun *Dinmez Ağrı*’da (1937) söz konusu olumsuz yaklaşımdan uzak durduğu görülür; bakışı düşmandan çok Türk tarafına dönüktür. Örneğin, düşmanla işbirliği içinde olan Ekrem gafletini, “Sesin beni derin bir uykudan uyandırdı. Sen bir gaye peşindesin. Biz maksatsız serseriler; para için, mevki için şuursuzca bu işe atıldık.”[596] cümlesiyle ifade eder. Türk ve Yunan ordularını karşılaştırdığı pasajlarda Yunan ordusunun arkasındaki Avrupa desteğine karşı Türk’ün “yılmaz benliği, aşınmaz yılmazlığı ve yurt severliği”[597] öne çıkartılır; yokluk içinde mücadele eden halkın dirayeti anlatılır. Bu romandan bir yıl sonra yayımlanan *Toprak Mahkûmları*’nda Sıtkı Şükrü Pamirtan genel çizgiye uyarak “Yunan kundakçıları[nın]”[598] İzmir’deki şenaatlerini sıralar. Aynı yıl yayımlanan *Ateş Kamçıları* romanında anlatıcı Yüzbaşı Kudret, Konya’dan ayrılarak Yunanlarla çarpışan Kuva-yı Milliye birliklerine katılır. Mütareke şartlarının elini kolunu bağlayan ataletinden kurtulduğu için sevinen Yüzbaşı Kudret yeni görevini şöyle

[593] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 37.
[594] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 42.
[595] Bürhan Cahit, *Köy Hekimi*, İkbal Kitaphanesi, İstanbul, 1932, s. 4.
[596] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 104. Halide Edip savaşla ilgili anılarında tarafsız bir gözlemci olarak gördüğü A. H. Lybeyer’in şu sözlerine yer verir: “Onlar (Yunanlılar) zafer ve Magaloidea için dövüştüler, fakat Türkler ocaklarını ve yurtlarını korumak için savaştılar.” Halide Edip Adıvar, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004 (1962), s. 211.
[597] Mükerrem Kâmil, a.g.e., s. 48.
[598] Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 151.

tanımlar: "Hepsini yüksek dağlarda dağıtmış, vaktiyle babalarımın kılınç sallayıp önüne kattıkları Palikaryalar karşısına *miras kalmış bir intikam hıncı* ile çıkmıştım."[599]

Görüldüğü gibi, dönemin edebiyatı Yunanlar söz konusu olduğunda "ulusal kin ve intikam" hislerini devreye sokmaktadır ve romancıların, örneğin Tanıl Bora'nın "Milli Kimliğin Kuruluş Döneminde Resmi Metinlerde 'Yunan Düşmanlığı' Neden Eksikti, Nereye Gitmişti?"[600] başlıklı yazısında sözünü ettiği mezalime dair karşılıklı bir "bilinçli suskunluk" ve "Milli Unutma Politikası"na riayet ederek sözlerini sakınmadıkları ortadadır. Politikadan edebiyata geniş bir çerçevede, "miras alınan" bir değer olarak "baş düşmana karşı ezeli düşmanlık", Cumhuriyet tarihi boyunca Türk-Yunan ilişkilerinin temel aksını belirlemiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, I. Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu'nun güney illerini işgal eden Fransızlar ve İtalyanlar, payitahta ve Musul-Kerkük hattına yerleşen İngilizler gerek basında gerek diğer kanallarda Yunanların uyandırdığı kadar tepki uyandırmamıştır. Erken Cumhuriyet döneminde Yunanlara gösterilen düşmanlık, ilerleyen sayfalarda görüleceği gibi, Avrupa'nın "büyük güçlerinden" esirgenmiştir. Kuşkusuz bunun en büyük nedeni "millet-i hâkime" tarafından "düne kadar uşak" "köle" sayılan Yunanların Anadolu'ya ayak basmasında milliyetçiler için haysiyet kırıcı bir yan bulunmasıdır.[601]

2.4.1.2. Bulgarlar

Kan ve İman (1925), *Vahşi Bir Kız Sevdim* (1926), *Akşam Güneşi* (1926), *Hüküm Gecesi* (1927), *Son Gece* (1938), *Balkan Çiçekleri* (1938) ve *Ateş*

[599] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 14 (Vurgu bana ait).
[600] Tanıl Bora, "Milli Kimliğin Kuruluş Döneminde Resmi Metinlerde 'Yunan Düşmanlığı' Neden Eksikti, Nereye Gitmişti?" *Defter*, S. 32, Kasım 2012, ss. 35-42.
[601] Tarihçi Bernard Lewis, Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan ünlü *Modern Türkiye'nin Doğuşu* kitabında İzmir'in işgal edildiği günlerde kamuoyunda Yunanlara karşı oluşan tepki hakkında şunları kaydeder: "İtilaf donanmasının koruyuculuğu altında bir Yunan ordusu Mayıs 1919'da İzmir'e çıkınca, Türklerin için için yanmakta olan öfkesi artık söndürülemez bir alev halinde tutuştu. Yabancı ulusların yaşadığı uzak illerin elden çıkarılması sineye çekilebilirdi; hatta başkentin işgaline bile katlanılabilirdi; çünkü işgalciler nihayet *yenilmez Batı'nın muzaffer büyük devletleriydi* ve askerleri er ya da geç geldikleri yerlere döneceklerdi. Fakat komşu ve *eski tâbi* bir ulusun Türk Anadolu'nun kalbine itilmesi katlanılmaz bir tehlike -*ve utanç*- idi." Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, TTK Basımevi, Ankara, 1984, s. 241 (Vurgular bana ait).

Kamçıları'nda (1938) romanlarında Bulgarların askerî bir bağlam içinde ele alındıkları görülür.

Balkan Savaşları'nın (1912-1913) Osmanlı Devleti'ne karşı en saldırgan devleti konumundaki Bulgarlar önceki bölümlerde de görüldüğü gibi savaşın ardından Osmanlı kamuoyunun büyük tepkisini çekmiştir. Ancak her şeye rağmen Osmanlı entelijansiyası Bulgarlarda imrenilecek bir yan buluyordu. Nitekim, Ahmet Refik [Altınay], "ayak takımı" ve "zorbalar idaresi"[602] sözleriyle nitelediği İttihat ve Terakki kadrolarının ve iktidarının izlediği şiddet dolu yöntemlerin nedenini şöyle açıklıyordu: "İttihatçıların bu gayeler peşinde koşmalarına en ziyade icra-yı tesir eden sebep, kendilerinin Rumeli'nde Yunanilere ve Bulgarlara karşı çetecilik yapmış olmaları, Bulgar ve Yunan usullerini numune ittihaz etmeleriydi."[603]

Bulgarların Osmanlı Devleti'ne yönelik bütün yıkıcı etkilerine rağmen Türkler için iyi örnek teşkil ettikleri bir çetecilik dönemlerinin bulunması oldukça paradoksaldır. Edirne'nin I. Balkan Savaşı'yla elden çıkmasının ardından kamuoyunu Bulgarlar aleyhindeki yazılarıyla harekete geçirmeye çalışan Halide Edip'in Ahmet Refik gibi düşünmesi bu anlamda şaşırtıcı değildir. *Ateşten Gömlek*'teki (1923) ilginç karakterlerden biri olan Mehmet Çavuş, "bütün gâvurların, Türkün canına kastettiklerine dair kazılmaz bir kanaat" taşıyan, çetecilik ve milliyetçilik konusunda Bulgarları "imtisale layık bulan" ve "padişah düşmanlığı[yla]"[604] bilinen bir askerdir. *Kan ve İman* (1925) romanının asker kadrosunda yer alan Yüzbaşı Hulki Efendi, Kurtuluş Savaşı'na katılma kararını açıkladığı kahvehanede kendisini dinleyen kalabalığa Bulgar çetelerinden öğrendiklerini şöyle anlatır:

> "Vaktiyle, senelerce Rumeli dağlarında Bulgar çetelerini kovaladım. Bu takip ettiğim insanlara biz eşkıya derdik, fakat eşkıya değillerdi. Adam soymak, çapulculuk etmekten çok yüksek, bambaşka gayeler peşinde koşarlar, kanlarını dökerlerdi. Onların yılmaz, bıkmaz usanmaz azim ve metaneti sayesinde biz

[602] Ahmet Refik, *Kafkas Yollarında-İki Komite İki Kıtal*, Yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1998, s. 133.
[603] Ahmet Refik, a.g.e., s. 152.
[604] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 91.

Makedonya'yı kaybettik. Fakat büyük bir ders aldık. İşte ben bugün o aldığım dersi tatbike gidiyorum."[605]

Bunun yanında, Yüzbaşı Hulki Efendi Bulgarlardan siyasetin anlamsızlığını, asıl etkili olanın "[i]nsanların hakk-ı hayatını temin eden kuvvet"[606] olduğunu öğrendiğini anlatırken militarizmin şiddet kullanımını meşru gören, toplumsal olayları şiddete dayalı yöntemlerle ele alan düşünce yapısını savunur. Reşat Nuri [Güntekin]'in *Akşam Güneşi* (1926) romanının başkahramanı Kurmay Subay Nazmi de Paris'teki Saint-Cyr akademisindeki askerî eğitimi sırasında aynı sıraları paylaştığı, okul içinde açıktan komitacılık faaliyeti yürüten Bulgar öğrencilerden fazlasıyla etkilenir. Galatasaray'dan tanıdığı Bulgar Pavlof'un ve Bulgar millî gününü kutlayan diğer Bulgar arkadaşlarının söz ve hareketleri Nazmi'de "millî gurur ve memleket gayreti"[607] uyandırır. Yakup Kadri [Karaosmanoğlu]'nun *Hüküm Gecesi* (1927) romanında da İttihat ve Terakkicilerin "dağ ve sokak politikacılığı[nı]"[608] Bulgar komitacılarından öğrendikleri anlatılır.

Bulgarlardan öğrenilenler, her şeye rağmen, onların Balkan Savaşları'nda en büyük düşman olduğu gerçeğini değiştirmez. Örneğin, *Balkan Çiçekleri*'nde (1938) babası Bulgar komitacıları tarafından öldürülen Demir, "alçakça saldırışlarıyla şerefli bir milletin canına, ırzına, malına göz diken canavarlardan öç almak amacıyla ömrünün sonuna kadar çarpışma andını içer."[609] Diğer örneklerde, Bulgarlar da Osmanlı'dan kopan azınlıklara yönelik -Cumhuriyet döneminde daha da güçlendiğini gördüğümüz- dilden paylarını alırlar: I. Balkan Savaşı sonunda Edirne'nin Bulgarlar tarafından ele geçirilmesinin anlatıldığı *Siyah Örtü* (1934) romanında anlatıcı rolündeki askerî doktor işgalin ertesi günü Bulgar kumandanlık dairesine çağrılır. Kumandanın İttihat ve Terakki bağlantılı suçlamaları karşısında öfkelenen doktor,

[605] R. Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988 (1925), s. 16.
[606] Talu, a.g.e., s. 17.
[607] Reşat Nuri Güntekin, *Akşam Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 20. Baskı, İstanbul, 2002 (1926), s. 36.
[608] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2016 (1927), s. 179.
[609] C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri,* (yayl.y.), İstanbul, 1938, s. 94.

"düne kadar bize *reaya* sıfatile *inkıyatlar* besliyen adamların"[610] jurnallerine kurban gittiğini savunur.

Kenan Hulusi Koray'ın roman türündeki tek eseri *Osmanoflar*'da (1938) tımar sahibi bir yeniçeri ağası olan en büyük Osmanof'un Doğu Bulgaristan'da kurduğu Karnabad (bugün Karnobat) kasabasında iki yüz yıldır yaşayan bir Türk ailesinin çağın değişen şartları karşısında önlenemeyen çöküşü ve Bulgar komitacıların hedefi haline gelişi anlatılır. Karnabad'ın en seçkin ve en nüfuzlu ailesi olan Osmanofların "bir çiftlikteki yanaşma yahut bir köpek kadar Bulgara ehemmiyet verdikleri yoktur[r]."[611] Osmanoflar Bulgarların kasabada yerleşip güç kazanmasına izin vermezler. Rusya'dan gelen Velkof adlı bir din adamı öncülüğünde inşa edilen manastırı tehlike olarak gördükleri için havaya uçururlar; inşaat yarım kalır. Karşı saldırıların başladığı 1904 sonbaharında, Petro Grigorof adlı bir Bulgar milliyetçisinin örgütleyerek kasabadaki panayıra baskın yaptırdığı Bulgarların romanda "çapulcu"[612] gibi sıfatlarla anıldıkları görülür.

Ateş Kamçıları'nda (1938) ise küçük bir çocukken babası Bulgar komitacıları tarafından öldürülen ve bunun da tesiriyle babası gibi asker olmaya karar veren Bozan, hayat hikâyesini romanın anlatıcısı Yüzbaşı Kudret'e anlatırken o günleri şu sözlerle anar: "Ben; Babasız kalmanın acısını yine orada, Türke senelerce *kölelik* etmiş Bulgar köylerinin birinde tattım."[613] Bir kez daha, "millet-i hâkime"nin zillete düşürüldüğüne inanmaktan gelen klasik tepkisi devrededir.

Ancak I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde İttifak Devletleri çatısı altında buluşan Türkler ve Bulgarlar arasındaki buzlar çözülmüş görülmez. Esat Mahmut Karakurt *Son Gece*'de (1938) Türklerle aynı cephede çarpışan Almanlar ve Bulgarlara karşı adeta gizli bir düşmanlık içindedir. Romanya'nın İbrail şehrini kontrol altına alan İttifak kuvvetleriyle yerli halk arasında zamanla gerilim azalır. Özellikle işgal orduları arasında Türk askerlerine ve zabitlerine karşı genel bir sempati oluşmuştur. Türkler centilmen tavırları, dostça hareketleri sayesinde halkın sevgisini kazanmıştır. "Buna mukabil Almanlarla Bulgarlardan nefret ediyorlar[dır]

[610] Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 17 (Vurgu bana ait).
[611] Kenan Hulusi Koray, *Osmanoflar*, Kapı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014 (1938), s. 38.
[612] Koray, a.g.e., s. 106.
[613] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 23 (Vurgu bana ait).

[…] Türk kuvvetleri derhal Romanyalıların düşmanı değil, adeta dostu bir memleket askeri halini almıştır."[614] Hal böyle olunca, okuyucunun Romanya'daki Türk varlığının nedenini bir an için unutması olasıdır. Bunun yanında, İtilaf devletlerinin saldırıları karşısında yalnızca Türkler direnebilmiştir. Bulgarlar ve Avusturyalılar mevzilerini geri çekmişler; Almanlar Ruslara karşı uzaktan top atışlarına geçmiştir. Özetle, "[b]ütün yük Türk kuvvetlerinin omuzlarında[dır]."[615] Burada, silah arkadaşlığı kurgusuna rağmen hesabı kapatılmamış gizli bir düşmanlığın izleri 1938 gibi geç tarihli bir romanda bile belirgindir. Karakurt'un *Vahşi Bir Kız Sevdim* (1926) ile *Son Gece* (1938) romanlarında düşmanlar yine Bulgarlardır. Komitacısından subayına Bulgarların savaşta hiçbir sınır tanımadıkları, karşı tarafa zarar vermek için en yakınlarını feda ettikleri iki romanda da en kanlı şiddet sahneleriyle okuyucuya gösterilir. *Vahşi Bir Kız Sevdim*'de komita başı Nikola, Türk yüzbaşısı Adil'le ilişki yaşadığı için kızının başını keserken[616] *Son Gece*'de Polivas Türk yüzbaşısı Faruk'a âşık olan kızkardeşi Mariya'nın Çingene askerlerin tecavüzüne uğramasını sağlar ve ardından kendini ve kızkardeşini öldürür.[617] Yazarın iki romanında da Bulgarlara yaklaşım ve temel izlek hemen hemen aynıdır.

Erken Cumhuriyet dönemi yazarlarının Bulgarlar için yazdıklarından bir sonuç çıkarmaya çalışırsak, bir idare altında yaşamak "kölelik", bu idare altından çıkmak "nankörlük" anlamına gelmektedir. Yine bu bakış açısında, eski kudretli günlere duyulan özlem kadar hakir görülenin karşısında alınmış yenilgiyi kabul etmek istemeyen çocuksu bir inat vardır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Bulgarların da, Yunanlar gibi, Osmanlı hâkimiyetinden çıkmanın bir bedeli olarak milliyetçi Türk edebiyatında "köle", "nankör" ve buna benzer ifadelerle anıldıkları görülür.

2.4.1.3. İtilaf Devletleri

I. Dünya Savaşı'nın en güçlü ülkeleri konumundaki İtilaf Devletleri erken Cumhuriyet döneminde yazılan *Pervaneler* (1924), *İşleyen Yara* (1932), *Hüküm*

[614] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2010 (1938), s. 79.
[615] Karakurt, a.g.e., s. 111.
[616] Esat Mahmut Karakurt, *Vahşi Bir Kız Sevdim*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 12. Baskı, İstanbul, 1980 (1926), ss. 39-48.
[617] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2010 (1938), ss. 261-272.

Gecesi (1927), *Sodom ve Gomore* (1928), *Yüzbaşı Celâl* (1933), *Dağları Bekleyen Kız* (1934), *Yezidin Kızı* (1937), *Dinmez Ağrı* (1937), *Eski Hastalık* (1938) adlı romanlara bu savaştaki rolleri ve sonrasında Anadolu'da gelişen işgallere destekleriyle dâhil olmuşlardır.

Avrupa'nın "büyük güçler"inin ilânihâye hedefinin Osmanlı Devleti'ni parçalamak veya işgal etmek olduğu şeklindeki düşünce, devletin gücünü yitirmeye başladığı 18'inci yy.'da da, mali iflasını ilan ettiği 19'uncu yy.'da da (Düyun-u Umumiye, 1881) söz konusu değildi. Osmanlı Devleti'nin denge politikalarının büyük oranda meyvesini verdiği gerileme dönemini iç ve dış düşmanlara karşı, başta II. Abdülhamit olmak üzere, Osmanlı yöneticilerinin basiret ve iyi idareciliği sayesinde, verilmiş bir diploması zaferi olarak değerlendiren geleneksel Türk tarih anlayışı söz konusu dönemde Osmanlı toprak bütünlüğünün Avrupa devletleri açısından önemini görmezden gelme eğilimindedir. Osmanlı Devleti'nin elindeki stratejik noktaları ele geçirmeyi tasarlayan Napoléon'un Akka Kuşatması'nda (1799) çarpıştığı Osmanlı kuvvetlerinin yanında kontrolü altında tuttuğu Hindistan ticaret yolunu güvenceye almak isteyen İngilizler vardır. Yine, Rusya'nın sıcak denizlere inme amacına en fazla yaklaştığı aşamada İngiltere ve Fransa'nın kendi çıkarlarını korumak için Kırım Savaşı'nda (1854-56) yüz binlerce askerini kaybettiği bir vâkıadır.

Osmanlı Devleti'yle girdiği savaşlarda üst üste zaferler kazanan Rusya'nın 93 Harbi'yle (1877-1878) Boğaziçi'ndeki Yeşilköy'e kadar inmesi ve Kayser II. Wilhelm önderliğindeki Almanya'nın sömürge yarışına hızlı bir giriş yapması ve önlenemez şekilde yükselmesi sonucu Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü başta İngiltere olmak üzere emperyalist güçler için anlamını kaybedince I. Dünya Savaşı arifesinde ardı ardına gizli antlaşmalar yapıldı. İngilizlerin petrol rezervlerinin bulunduğu Irak-Musul ve Filistin-Hicaz hattına, Fransızların ise kuzey Suriye-Kilikya bölgesine yerleşmesi karşılığında Boğazların Rusya'ya bırakılmasını öngören Sykes-Picot Antlaşması'nın (1916) inandırıcılığı bugün de tartışmalı olmakla birlikte öngörülen paylaşım Bolşevik Devrimi'nin (1917) ardından hiçbir zaman uygulanamamıştır. Osmanlı Devleti'nin İttihat ve Terakki döneminde kendini emperyalist devletlerin masasında bölüşülmeye hazır bir lokma olarak görmeye

başlaması elbette tesadüfle açıklanamaz. İttihat ve Terakki Partisi gücünü ve saldırganlığını en büyük korkularından alan, bu korkuları topluma mal etmeyi bilen, darbeyle iktidara gelmiş bir örgütlenmeydi. Enver Paşa ve diğer İttihatçılar saldırgan ve yayılmacı politikalarının yeryüzünde bir karşılığının olması gerektiğini düşünmekte, bu nedenle de savaşa sürükledikleri devletin geleceği için kaygılanmakta haklıydılar. Osmanlı entelijansiyası savaşa girme konusunda İtilaf Devleri arasında yapılan gizli antlaşmaların Bolşevik Devrimi'yle (1917) ortaya çıkmasını bekleyemeyecek kadar hevesliydi. Turancılığın parlak günlerini yaşadığı savaş öncesinde İttihat ve Terakki yöneticileri bir yanda Kafkasya'ya girerek "Büyük Turan"ı kurmak, diğer yanda Mısır'ı geri alarak Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşturmak istiyorlardı. Ancak, İttihat ve Terakkicileri bu hayallerle girdikleri savaşın sonunda alınan yenilgiden daha ağır etkiler doğuracak bir akıbet bekliyordu: kendilerinden sonraki nesillere bir "beka kaygısı" mirası olarak bırakacakları Sevr Antlaşması.

Sevr Antlaşması (1920), İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı toprak bütünlüğü politikasını terk ederek ortaklaşa geliştirdikleri düşmanca tavrın sonucuydu. Böylece bu iki ülkenin Osmanlı döneminde sahip olduğu imaj tersine çevrildiği gibi, söz konusu düşmanlık olduğundan çok daha eskiye dayandırılmaya başlandı. İngiliz ve Fransız zabitlerin daha önce örneği verilen direniş hareketi karşısındaki suskunlukları onları hedef gözetmeyen bu genel zenofobiden kurtarmıyordu. Bu noktada, beka kaygısıyla beslenen bir milliyetçi dünya görüşü gereği Avrupalı ulusların da diğer bütün uluslar gibi ulusal zenofobiden paylarına düşeni aldığı düşünülebilir. Ancak, erken Cumhuriyet dönemi aydın ve yazarlarının Avrupalı devletler konusunda Batılılaşma arzusundan kaynaklanan ikircikli bir tavrı vardı. "Batı'ya rağmen Batılı" olma şeklinde özetlenebilecek bu paradoksal durum erken Cumhuriyet yazarlarının Sevr sendromunu, kısmen de olsa, üzerlerinden atmalarına yardımcı olmuştur.

Müttefik kuvvetlerin İstanbul'dan ayrılmaya başladığı bir günle açılan *Pervaneler*'in (1924) ilk sahnesi Doktor Burhan Ahmet'in İstanbul'un düşman işgalinden kurtuluşunu kutlamak istemesi ve İtilaf devletlerinin şehirden ayrılması nedeniyle üzüntüden yatağa düşen Fransız karısının içki dolabını kilitlemesi yüzünden evde büyük bir kavganın patlak vermesiyle son bulur. Müfide Ferit

[Tek]'in yabancı okulları birer işgal kalesi olarak işlediği eserde Burhan Ahmet yabancı bir kadınla evlilik yaptıktan sonra çocuklarını yabancı etkisinden korumak için çaresizce çabalayan vatansever bir babadır. Yazar, yabancılara karşı tutumu başta olumlu olan Burhan Ahmet'in koyu bir milliyetçiye dönüşme sürecini ve yabancılara karşı sonradan ortaya çıkan olumsuz his ve düşüncelerin meşruiyetini şöyle anlatır:

> "O zamanki Burhan için insanlar hep kardeşti… Fen, ilim, tıp ve insanlar hep insaniyete hizmet gayesine vasıtalardı. Rumları, Ermenileri kardeşlerimiz, İngilizleri dostlarımız telâkki eden politika devrinin tesirlerine kurban olmuştu. […] Memleketi bedbaht oldukça dünyanın haksızlığını öğrendi ve nihayet Balkan harbinden sonra en mutaassıp bir milliyetçi kesildi. Artık Ermeni ve Rum kardeşler (!) bitmişti. İnsaniyet dostu İngilizler, Fransızlar hep ölmüşlerdi… Bedbaht Türk'ten başka kalbinde hiç kimseye yer kalmadı."[618]

Müfide Ferit'in Osmanlı Devleti'ni yıkıma götüren olaylar konusunda Batılı devletleri hedef göstermesi kendini Batılı büyük devletler liginde görmek isteyen Cumhuriyet'in ilk yıllarında genel anlamda tercih edilmeyen bir duruştu. Ancak güncel siyasi kaygıların, içten gelen duyguların önüne geçemediği durumlar da mevcuttu. Mondros Mütarekesi'nin (1918) ardından büyük güçlerin genel politikalarının aksine Türklerin hukuki ve siyasi haklarını tanıyan Wilson Prensipleri, çok partili dönemde ise Türkiye'ye yapılan Marshall yardımlarıyla Türk kamuoyu üzerinde en başından beri olumlu bir etki yaratan Amerikalılar, Necmettin Halil Onan'ın *Vakit* gazetesinde 1932 yılında *İşleyen Yara* adıyla tefrika edilen *Kolejli Nereye* (1977) romanında geç Osmanlı dönemindeki eğitim ve misyoner faaliyetleri nedeniyle tepki toplarlar. Milliyetçi bir adam olan babasının ölümünün ardından Turan, Amerikan Koleji mezunu annesi tarafından aynı okula gönderilmek istenir. Ölmüş babasının arkadaşlarından biri olan Nimet Bey'in, "O papaz mektepleri ise, bütün faaliyet tarzlarıyla, dersleriyle, sporlarıyla, terbiyeleriyle çocuklarımızı bizden, bizim cemiyetimizden ayırıyorlar; yabancı ülküler peşinde koşturuyorlar. Yahut hiçbir cemiyete mensup olmayan, hiçbir cemiyette ruhuna huzur bulmayan

[618] Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002, (1924), s. 30-31.

karaktersiz, *kozmopolit* birer adam yapıyorlar."[619] şeklindeki uyarılarına rağmen Amerikan okuluna giden Turan "milli değerler"inden uzaklaşarak bir Amerikan hayranı haline gelir. Hayallerini süsleyen Amerika'da insanların gerçek yüzlerini tanıyınca Türklüğünü yeniden keşfeder. Vatanına döner ancak bir "misyoner gözdesi" olarak tanındığı için toplum tarafından kabul görmez ve intihar eder.

Ermeni isyanlarının, Rum işbirliğiyle gerçekleşen işgallerin ardında İngilizleri ve Fransızları gören Burhan Ahmet gibi Yüzbaşı Celâl de (*Yüzbaşı Celâl*, 1933) "tarih ve asarıatika mütehassısı ismi altında"[620] ülkeye giren yabancıların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Arapları kışkırttıklarını anlatır, ancak doğrudan isim vermez. İngilizlerin yanında daha sönük bir aktör olarak kalan Fransızlar ise "ordu-millet" akrabalığından dolayı dost ilan edilirler: "Fransız ve Türk tarihin iki *muharip milletidir*. […] [Fransızlar] kendi lisan ve adetlerine en yakın olan Türklerle daima dost kalabileceklerdir."[621] denir. Oluşturulan bu dostluk havasında Fransız askerler coşkuya kapılarak "Yaşasın Gazi, yaşasın Türk ordusu."[622] diye bağırırlar. İngilizlerle kıyaslandığında, işgal sırasındaki ikincil rolleri ve İzmir'in Yunanlara bırakılmasına tepki olarak kontrolleri altındaki bölgelerdeki direniş güçlerinin nispeten daha rahat hareket etmelerine izin vermeleri nedeniyle Fransızlar Burhan Bilbaşar'ın *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936) adlı çocuk romanında da olumlu tiplerdir. İzmir'i işgal ederken her türlü cinayeti, tecavüzü ve kötü muameleyi işleyen Yunanların yanında Fransız Jan ailesinin Mustafa'yı koruyup kollaması iki ulusa bakıştaki farkı iyice belirginleştirir.

Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] *Hüküm Gecesi*'nde (1927) yukarıdaki eğilime uyduğunu gösterir. Balkan devletlerini Osmanlı'ya karşı kışkırtıp koruyan İngilizlerin "Türk milletine karşı açtığı [diplomatik] savaş, Bulgarların zincirleme cinayetlerinden daha vahşi, daha amansız[dır].[623] Bundan bir yıl sonra yayımlanan *Sodom ve Gomore*'de (1928) romanın anlatıcısı, İngilizlere karşı "Türk aydının

[619] Alıntılar şu baskıdan yapılmıştır: Necmettin Halil Onan, *Kolejli Nereye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 48.
[620] Bürhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 44.
[621] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 183 (Vurgu bana ait).
[622] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 206.
[623] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2016 (1927), s. 211.

kalbinde derhal millî bir kin haline çevrilivermesi için sebepler[i]"[624] örnekler vererek sayarken sefih ve yozlaşmış karakter kadrosu içinde tek olumlu kişi olan Leyla'nın nişanlısı Necdet, İngilizleri "yalnız bizim değil, bütün insanların, insanlığın düşmanı"[625] olmakla itham eder.

Esat Mahmut Karakurt, Ağrı İsyanı'nı anlattığı eseri *Dağları Bekleyen Kız* (1934) romanında "dağ şâkileri"nin arkasındaki ismin İngilizler olduğunu sezdirmekle yetinir. Roman, doğrudan İngilizleri suçlamasa da "tarihi kumpas"ın her aşamasına dâhil olduklarını gösteren detaylarla doludur: İsyanı yöneten Osmanlı ordusundan kaçtıkları için tard edilmiş Arap zabitler İngilizler tarafından himaye edilmişlerdir.[626] İsyancılardan birinin "[s]ırtında kalın İngiliz kumaşından yapılma bir ceket"[627]; şeyhin, aynı zamanda isyancıların lideri Zeynep'in babasının "[ü]zerinde avcı ceketi, ayaklarında kocaman bir İngiliz çizmesi"[628] vardır. Romanın en açık sözlü karakteri Zeynep isyancıların finansal kaynaklarını, "Hepiniz çıkarın ceplerinizi dışına bakayım! Korkarsınız, utanırsınız değil mi? Çünkü ağzına kadar İngiliz lirası doludur."[629] sözleriyle ifşa eder.[630] İngilizlere karşı sözünü sakınmayan bir başka yazar Mükerrem Kâmil Su'dur. *Dinmez Ağrı*'da (1937) İngilizlerin "[o]lur olmaz sebeplerle ev bastıkları, sokaktan, gece yarısı evlerden adam kaldırdıkları, şuna buna yoktan para cezası koydukları"[631] anlatılır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık* (1938) romanında Güney Cephesi'nde savaşmış bir asker olduğu anlatılan Yusuf, komutanı Ali Osman Bey'in ifadesiyle "uzlaşmaz bir Fransız düşmanıdır."[632] Yusuf, Fransızlara duyduğu düşmanlığın

---

[624] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, İletişim Yayınları, 23. Baskı, İstanbul, 2009 (1928), s. 24.
[625] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 29.
[626] Esat Mahmut Karakurt, *Dağları Bekleyen Kız*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2009 (1934), s. 57.
[627] Karakurt, a.g.e., s. 74.
[628] Karakurt, a.g.e., s. 120.
[629] Karakurt, a.g.e., s. 123.
[630] Refik Halid Karay'ın *Yezidin Kızı* (1937) romanında Hikmet Ali, Kürt isyanlarını aynı "dış mihraklara" bağlar: "İngiliz yüzbaşısı Mod-Fold'un, yedi sene evvel [1927, Ş.Ş.Y.] Bağdat'ta Kürt ve Ermenilerden bazılarını toplayarak Hoybun isminde bir cemiyet kurduğunu, bu komitenin Şeyh Said ve Ağrı Dağı İsyanlarıyla bizi yorduğunu, hâlâ da emniyet teşkilatımızı meşgul ettiğini mebusken öğrenmiştim." Refik Halid Karay, *Yezidin Kızı*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2009 (1937), s. 15.
[631] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 21.
[632] Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, (y.t.y.), (1938), s. 86.

nedenini açıklarken sosyal Darwinci görüşlere uygun olarak güçlü ulusların güçsüz olanları sömürmelerini anlayışla karşılayabildiğini ifade eder. Nitekim İngilizlere bu yüzden kızgın değildir. Ancak Fransız İhtilali'nin ilkelerini bütün dünyaya yaymış bir ulusun işgal için Anadolu'ya girmesini asla affedemeyeceğini söyler. Sonrasında, Adana'da bir yetimhanenin bir Fransız uçağı tarafından bombalanıp sağ kalanların üzerine ateş açılması olayına şahit olmasını anlatarak Ali Osman Bey'in emrine nasıl girdiğini açıklığa kavuşturmuş olur.[633]

"Düvel-i muazzama"nın savaş suçlarının dökümü niteliğindeki bu örnekler, yukarıda gösterildildiği üzere, eskiden tebaa konumundaki milletlere yönelik ulusal çaptaki aşağılama ve düşmanlık boyutlarına dönüşmeden kalır.[634] Bunda, dünya dengelerinin süper güçleri ve Lozan Antlaşması'nın garantör ülkeleri konumundaki Batılı ülkelerle ilişkileri her anlamda iyi tutma arzusu kadar yeni rejimin Batılılaşma politikalarının etkisi büyüktür.

2.4.2. İç Düşmanlar

Yukarıda örnekleri verilen dışa dönük tepkilerin içe dönük "azınlık" düşmanlığına evirilmesinin kökenleri Balkanlar'daki bağımsızlık hareketlerine uzanır. Bu dönemde Osmanlı aydının olayları formüle ettiğine inandığı bir şeması vardı. Buna göre, "'[i]çimizdeki düşman' (Rumlar veya başka 'azınlıklar') bir vesile uydurup hadise çıkarıyor, 'dışımızdaki düşman' (Britanya, Fransa, Rusya) bunu

[633] Güntekin, a.g.e., ss. 85-89.

[634] Nurseli Yeşim Sünbüloğlu "milliyetçi kadın yazarların" yarattığı erkek kahramanları incelediği bir yazısında bu durumu açıkça ortaya koyar. *Aydemir* (1918) romanında başkahraman Demir, milliyet bilincinin tartışıldığı bir konuşmada "Benim Ermeni, Rum, Arnavut arkadaşlarıma emniyetim var. Birçok kereler tecrübe ettim." diyen birinin fikrine katılmadığını söyler. Ona göre bu tür "cereyanlar" son derece tehlikelidir (s. 30-31). Demir'in "Rus" hafiyesine gösterdiği şefkati Ermenilerden ve Rumlardan esirgediğini kaydeden Sünbüloğlu, kültürel Pantürkizm'den Misak-ı Milli milliyetçiliğine geçildiği birkaç sene içinde yazdığı *Pervaneler*'de (1924) yazarın "Ermeni ve Rumlara güvenilmeyeceği" tezini romanının temel meselesi yaptığını ifade eder. "Fransız" bir kadın olan Claire'in yabancı bir kadınla evlenmekten pişmanlık gösteren kocası Doktor Burhan'a, "Yabancı bir kadınla evlenecektiniz bari yerlisiyle evlenseydiniz, daha az anlaşmazlık olurdu." sözlerine milliyetçi koca, "Ermeni, Rum mu, bu nasıl söz!... Bunlarla evlenmek nerden akla geliyor? Bahis konusu bile olamaz." diye cevap verir (s. 70). Nurseli Yeşim Sünbüloğlu, "Ulusun Umudu ve Felaketi Erkekler: Milliyetçi Kadın Yazarların Romanlarında Erkeklik Kurguları (1918-1951)", *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, Der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, ss. 509-538.

fırsat bilip müdahale ediyor[du]."[635] 19'uncu yy.'da yaşanan milliyetçi yayılmayı izah yolu bu olunca Osmanlı aydını için vatan, içeriden ve dışarıdan istilaya açık bir şer odağına dönüşüyordu. Farklı uluslar arasında Osmanlılık düşüncesi yerine "ulusal kurtuluş" hareketlerinin karşılık bulmasını "ihanet" olarak değerlendiren Milli Edebiyat bu bakış açısını birtakım revizyondan geçirerek Cumhuriyet'e miras bırakacaktı.

Erken Cumhuriyet döneminde ulusun tanımlanması meselesinde düşmanın kimliğinin belirlenmesi büyük önem taşıyordu. Mizancı Murat, Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde "bizden" olmadıkları için kategorik olarak kötü kabul edilen "yabancılar" ve "ötekiler" lügatinin erken Cumhuriyet döneminde daha da kalınlaştığı görülür. En açık sözlü ve en sanatsal tarifini Mithat Cemal Kuntay'ın 1938 tarihli *Üç İstanbul*'unda yaptığı "fethedilemeyen İstanbul"[636] ifadesine gelinene kadar erken Cumhuriyet dönemi edebiyatında Beyoğlu ve çevresinin "şer yuvası" olarak tasvir edildiği bol miktarda roman bulunmaktadır. Bunların ilk örnekleri arasında, Ercüment Ekrem Talu'nun savaş devam ederken (31 Mayıs 1920-21 Haziran 1920) *İleri* gazetesinde tefrika edilen *Gün Batarken* (1920) romanı gelir. Beyoğlu'nun "müstekreh bir leke"[637] olarak tanımlandığı romanda "Haymatloz-Vatansız" olarak anılan azınlıklar için çeşitli olumsuz nitelemelerden sonra şu cümleye yer verilir: "…pek çokları vicdan yerine cüzdan ve kese taşırlar ve bu cüzdanlarının içinde daima iki, bazen üç, hattâ dört muhtelif pasaportları vardır. […] Onların ismi beynelmilel alem olmuş bir tabir ile 'Levanten'dir ki, bizler 'Tatlısufrengi' diye tercüme ederiz."[638] Ancak Talu çoğu zaman alay/aşağılama tonuyla yetinmez; açıktan hakaret etmeyi tercih eder. "Nankör azınlıklar" düşüncesinin en çarpıcı örneklerinden birini *Kan ve İman*'da (1925) sergiler:

> "Sine-i vatanda beslenmiş solucanlar birer yılan kesildi. Velinimetlerine karşı en siyah, en müstekreh zehirler saçmaya başladılar. Ekmeğini yedikleri kapıların

[635] Murat Belge, "Türkiye'de Zenofobi ve Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C. 4, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002, s. 182.
[636] Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2011 (1938), s. 61.
[637] Ercüment Ekrem Talû, *Gün Batarken*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990 (1920), s. 41.
[638] Talu, a.g.e., s. 45-46.

eşiğine varıncaya kadar yıkdırmak, Türk'ün nâm ü nişânını ortadan kaldırtmak için her vasıtaya müracaat ediyorlardı."[639]

Burada dikkati çeken en önemli nokta, herhangi bir millet adının zikredilmeden bütün azınlıkların aynı genellemenin içine dâhil edilmesidir. Bu durumun örnekleri Kâmil Yazgıç'ın *Türk Yıldızı Emine* (1937) romanında da görülebilir. Burada azınlıklar, "düşmanların mevcudiyetinden istifade ederek şımaran ve yüz bulan ve senelerce aramızda yaşadıkları ve bu vatanın ekmeğini yedikleri halde şimdi düşmandan ziyade düşman kesilen yerli alçaklar"[640] ve "İstanbuldaki hainler, alçaklar ve mikroplar[dır]."[641] Romanın anlatıcısı, aynı zamanda başkarakteri Emine'nin Rum bir kadın olan Katina'ya yaptığı açık yollu tehdit, mübadeleden bir grup "temizlik" yöntemine tarihsel gerçekliği de bilinen çeşitli uygulamaları akla getirir: "Mübarek vatanımızı senin gibi sütü bozuklardan yani yüzlerce seneler bu vatanın her türlü lütfunu nimetini görüpte nankörlük edenlerden *temizleyeceğiz*."[642] İttihat ve Terakki döneminden başlayarak Cumhuriyet döneminde Ege ve İstanbul'daki Rum halkın tasfiye edilmesinin arkasındaki kararlılıkta bu "nankörlük" söyleminin, aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi, erken Cumhuriyet edebiyatında önemli bir yer tutmasının etkisi vardır.

2.4.2.1. Gayrimüslim Azınlıklar

2.4.2.1.1. Rumlar

Rumlar, Yunan İşgali'nin "yerli işbirlikçileri" olarak işlendikleri *Ateşten Gömlek* (1923), *Külhanî Edipler* (1926), *Halas* (1929), *Aşk Güneşi* (1930), *Vatan Aşkı* (1932), *Fuji-Yama* (1934), *Patron* (1935), *Akın Yolcuları* (1936), *Nişanlılar* (1937), *Allahaısmarladık* (1936), *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanlarda keskin bir dost-düşman ayrımına sahip militarist bakış açısına uygun şekilde ve bütüncül bir yaklaşımla temsil edilmişlerdir.

---

[639] R. Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988 (1925), s. 9. Yazarın Beyoğlu'nun ve buradaki eğlence hayatının Türk müdavimlerini anlattığı bir diğer romanı için bkz. Recaizâde Ercümend Ekrem, *Kundakçı*, Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul, 1926.
[640] Kâmil Yazgıç, *Türk Yıldızı Emine*, Adapazarı Coşkun Basımevi, Adapazarı, 1937, s. 195.
[641] Yazgıç, a.g.e., s. 162.
[642] Yazgıç, a.g.e., s. 149 (Vurgu bana ait).

Ateşten Gömlek'te (1923) İzmir, "hırsızların, katillerin" kan içinde bıraktıkları bir şehirdir.[643] "[I]rkan Türk olmayanlar"[644], yani Ermenilerle Rumlar, ihanet şebekesi içindedir. Adıvar'ın savaş sırasında yayımladığı hikâyelerden oluşan *Dağa Çıkan Kurt*'ta (1922) şiddet içeriği arttığı oranda nefret dili de güçlenir.[645] "Zeynebim Zeynebim"de Rum ve Yunanların işlediği tecavüzler ağır şiddet sahneleriyle anlatılır.[646] *Vurun Kahpeye* (1926) romanında, daha önce belirtildiği üzere, Komutan Damyanos azılı bir Türk düşmanı olarak temsil edilir. Bu romanla aynı yıl yayımlanan *Külhanî Edipler*'de, yine Ermenilerle yan yana anılan Rumlardan bahisle, "Meşrutiyetten evvel, İstanbul'da Osmanlılık hükümferma oluyordu. İlân edilen hürriyet diğer anasırı şımarttı…" denir ve Tükleri "evlerinde yabancı gibi"[647] hissettirdikleri dile getirilir. *Yeşil Gece*'de (1928), romanın sonunda Milli Mücadele'ye asker olarak katılacak olan ve Sarıova'daki Rum halkın Müslüman mahallelerine saldıracakları söylentileri duyulduğunda kasabada öğretmenlik yapan başkahraman Şahin Efendi buna asla ihtimal vermez. Bir topluluk içinde azınlık-çoğunluk olma durumunu şiddet kullanma hakkına sahip olmakla eş tutan anlayışa uygun olarak, "Bir kere çok azlıktılar. Ne de olsa Müslüman ahalinin kendilerini bir kaşık suda boğacağını bilirlerdi."[648] diye düşünür.

Erken Cumhuriyet dönemi romanlarında Rumların toplu veya bireysel olarak ele alınmaları onlara yönelik bakış açısını değiştirmez. Tek tek kişiler olarak anlatılmaları da, istisna kabilinden de olsa, onları "iyi" yapmaya yetmez. Mehmet Rauf "İzmir'in korkak, kancık Rumları"[649] gibi ifadelere yer verdiği *Halas* (1929)

---

[643] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 39.
[644] Adıvar, a.g.e., s. 17.
[645] Bkz. Herkül Millas, *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 52-54.
[646] Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Milli Savaş Hikâyeleri* (1947) adlı kitabında benzer temaları işlediği "Küçük Neron" hikâyesinde işlenen cinayet ve tecavüz suçlarını bir adım ileriye taşıyarak Rumların "kalplerdeki iffet ve ismete tecavüz" ettiklerini anlatır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Küçük Neron", *Milli Savaş Hikâyeleri*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1947, ss. 25-29. Yazar, aynı kitaptaki "Ses Duyan Kız", "Issız Köy ve Dilsiz Kız", "Teslim Teslim" hikâyelerinde genç kız ve kadınlara yönelik cinsel şiddet içerikli ve saldırıya uğrayanlar açısından travmatik sonuçlar yaratan olaylara yer verir.
[647] Fazlı Necip, *Külhanî Edipler*, Salkımsöğüt Yayınları, 1. Baskı, Erzurum, 2012 (1926), s. 181. Romanın anlattığı geç Osmanlı kamuoyunun içteki karışıklıkların sorumlusu saydığı "dış güçler" konusunda son derece hassas ve saldırgan olduğu görülür. Örneğin, gazetelerin "ateşli yazılar"ı nedeniyle Ruslar'a karşı "[c]enkçi ve coşkun bir muhit peyda olmuştu[r]" (s. 42).
[648] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitabevi, 27. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 221.
[649] Mehmet Rauf, *Halas*, Yay. haz. Zeynep Berktaş, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2010 (1930), s. 81.

romanında Karabakkal adındaki ve "köye uğursuzluk getir[diğine]"[650] inanılan Rum'u, Türk yazarlarının o dönemde sahip olduğu Rum imajını destekleyecek kötülükte biri olarak işler. Milli Mücadele'yi desteklemek için Anadolu'ya geçiş kararı alan Nihat'ı Üsküdar'daki bir köy evine sığındığı gece eve kadar takip ederek ev halkını Anadolu hareketine adam kaçırdıklarını ihbar etmekle tehdit eder. Ancak ellerindeki kaçağı teslim etmelerini isteyen Karabakkal'ın sonu feci bir ölüm olur. Bunun gibi, *Fuji-Yama*'da (1934) Necile'nin köyünde bakkallık yapan Yusufidis adlı Rum'un ismi verilmeyen bir kulübe üye olarak "ihanet şebekesi" içine girdiği ima edilir.[651] Cemil Cahit [Cem]'in *Vatan Aşkı* (1932) adlı çocuk romanında ise Rumlara duyulan tepki genel söyleme uygun şekilde ortaya konur: "Vaktile bu vatanın ekmeğini yemiş", "nankör herifler"[652] işgalci Yunan orduları için casusluk faaliyetleri yürütürler. Bunlardan ikisi, yine esnaftan, bakkal Hristo ile tenekeci Yani'dir. İşgalci kuvvetlerle işbirliği halinde olan Rumlar, Türklere karşı çeşitli küstahlıklar sergilerler. Ethem İzzet [Benice]'nin *Aşk Güneşi* (1930) romanında kendisine sarkıntılık eden sarhoş Rum'a bir Türk zabitinin karısı olduğunu söyleyen Hamra'nın aldığı cevap, Rumların özgüveninin kaynağını ortaya döker: "Hanım… Hanım… Şimdi Türk zabiti yok, İngiliz zabiti var!"[653]

Müslümanlar ve Hristiyan Ortodoksların, Nüfus Mübadelesi Antlaşması'nın getirdiği dinî kategorizasyon sonucu yüzyıllarca yaşadıkları topraklardan çıkarılmalarının ardından Ege Denizi'nin Anadolu yakasında Rumlar için ikinci bir baskı dönemi başlar. 1930'lu yıllardan itibaren ulus-devletin ve ulusal kimlik inşasının en önemli bileşeni haline gelen laiklik ilkesi din konusunu ikincil konuma ittikten sonra ulus-devlet sürecinde dinden boşalan alan yavaş yavaş etnik milliyetçilikle doldurulmaya başlanır. Örneğin, Burhan Cahit [Morkaya] *Dünkülerin Romanı*'nda (1934) papazların Rum ve Ermeni köylerini sık sık ziyaret ederek halka kaynağı belli olmayan para, kitap ve silah yardımında bulundukları, kara propaganda yaptıkları belirtilir. Sermayenin ve iş hayatının "yabancı unsurlardan arındırılması" gibi argümanların işlendiği *Patron* (1935) romanında Cumhuriyet'in ilanından sonraki "iktisadi cihat" anlatılır: "Türk asker, Türk memur… Devlet makinesinin

[650] Mehmet Rauf, a.g.e., s. 215.
[651] Sedat Simavi, *Fuji-Yama*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 35.
[652] Cemil Cahit, *Vatan Aşkı*, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul, 1932, s. 6-7.
[653] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 112.

yalnız bu iki tabaasında görülen öz Türklere memleketin iktisat ve kazanç âleminde tesadüf edilmiyordu."[654] gibi cümlelerle dile getirilen rahatsızlık, Kurtuluş Savaşı'nda başarıyla görev yapan Suat Rahmi'nin önünde halledilmesi gereken yeni bir mesele olarak durur. Suat Rahmi, girdiği uluslararası İngiliz şirketinde kısa zamanda yükselerek işverenlerinin takdirini kazanır. Bunda, yabancı şirketlerin Cumhuriyet hükümetinin yeni düzenine ve yasalarına uyum gösterme çabası nedeniyle Türklerle çalışma zorunluluğu kadar Suat Rahmi'nin güvenirliği ve iş bilirliğinin de etkisi vardır. Kıdemli ve emektar çalışanlarının ya Ermeni ya Rum olduğu Şark Limitet Şirketi'ndeki (İngilizlerin değil, Ermeni ve Rumların neden olduğu) usulsüzlükleri birer birer ortaya çıkaran Suat Rahmi azınlıkların şirketteki gücünü zayıflatırken Türkleri ve İngilizleri aynı iş ahlakı ve iş disiplini ligine taşır. Ancak bu uyum kişisel anlaşmazlıklar nedeniyle bozulur ve Suat Rahmi görevinden istifa eder. Romanın sonunda askerlik arkadaşı Vedat'ın yaptığı teklif üzerine Haliç'te yeni açılan bir dokuma fabrikasında yönetici olarak çalışmaya başlar. "[M]illî sanayii kurmak için seferber olan"[655] eski bir askerden gelen iş teklifiyle sağlanan sermayenin uluslaştırılması kadar mülkiyet konusunda da askerler devrededir. Morkaya, *Nişanlılar* (1937) romanında mülkiyetin yabancı unsurlardan arındırılmasını anlatının doğal akışına yedirir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından İstanbul'dan ayrılarak İzmir'e yerleşme kararı alan Yüzbaşı Fikret ve Nilüfer İzmirli Rumlara ait lüks evlerden birine yerleştirilir: "Mağlup düşman kumandanlarının kendilerine hususi ikametgâh olarak intihap ettikleri bu villâların çoğu düşmanla beraber kaçan ve artık düşman tebaası sayılması icap edenlere aitti[r]."[656] Bu gayri resmî iskân olayını "düşmanlaştırma" söylemiyle izah eden Morkaya için sürecin doğallığı oldukça açıktır.

M. Yalçın Tuna'nın, daha önce belirtildiği gibi, aşırı militarizmin en uç örneklerini sergilemek için hiçbir asker karaktere ihtiyaç duymayan romanı *Akın Yolcuları*'nda (1936) Aysel'le Sevim'in Mudanya sokaklarında çıktıkları yürüyüş sırasında Rumların kendi aralarında kendi dilleriyle konuştuklarını duyan Aysel, tehdit tonlu bir tepki gösterir: "Kanlarının yerleri bile kurumayan Mehmetçikler...

[654] Bürhan Cahit, *Patron*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1935, s. 43.
[655] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 380.
[656] Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 40.

Yavuz İsmet İnönü'nün zafer kılıcını ilk düşmanlara kaldırdığı şehirde yurttaşlar Rumca konuşsun. Burası Girit değil, Yunanistan değil, Türk'ün inanıyla yıkadığı, zaferiyle aldığı Mudanya'dır."[657]

Allahaısmarladık (1935) romanında Esat Mahmut Karakurt savaş sonrasında ülkeden ayrılmak zorunda kalan Rumlara M. Yalçın Tuna'dan daha insancıl yaklaşır. Bütün azınlık gruplarının bir arada verildiği bir veda sahnesinde Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler "[k]ucaklarında, kıçı yamalı birer bez bohça büyüklüğünde taşıdıkları çocukları, mendil gibi sallıyarak, vapurda gidenlerin arkasından gözyaşı dök[erler]."[658] Bu tabloda düşürüldükleri zilleti "ihanetleri" yüzünden itirazsız kabul eden insanların tevekkülü vardır. Sıtkı Şükrü Pamirtan'ın *Toprak Mahkûmları*'nda (1938) Esat Mahmut Karakurt'un gösterdiği mağrur ve muzaffer hoşgörünün yerini şiddetli bir düşmanlık alır. Kitaba adını veren *leitmotif* olarak "toprak mahkûmu" Anadolu insanları esir gibi yaşarken Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler zengin eşraf ve ağalarla rahat bir hayat sürmekte ve savaş şartlarında servetlerine servet katmaktadırlar. Saray ve saltanat için toprağa mahkûm edilmiş köylüler zevk ve safa âlemleri içindeki bu insanlar için Balkan, Yemen çöllerinde canlarını vermektedirler:

> "İşte bütün bu parazitler; yüz yıllarca Anadolu köylüsünün kanlarını emmişler, topraklarını ve ekmeklerini gasbetmişler, bu millî ülkeyi bir tufeyliler vatanı yapmışlardı. Bir yabancının Türk vatanında milyonlar kazanarak başımıza belâ olmasına kim ve nasıl müsade etmişti? […] Bunlar, bu memleketin en tehlikeli zamanlarında paralarını ceplerine yerleştirerek pasaportlarile yabancı illere kaçan Türk düşmanları değilmiydiler? Güzel Anadolu, tufeylilerin değil, öztürklerin vatanı idi."[*sic*][659]

Sıtkı Şükrü Pamirtan tepkisini bu şekilde ortaya koyduktan sonra yukarıda Esat Mahmut Karakurt'un kurduğu sahneyi çok farklı bir yerinden ele alır. İzmir'e giren ilk Mehmetçikler karşılayıcı olarak ellerinde içecekleriyle Rum kızlarını

---

[657] M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936, s. 143. Birkaç sayfa sonra Yahudilere de aynı tepkiler gösterilir: "Sokağın yanlarını kuşatan evler bütün bütün Yahudi evleri. Bunların bazıları Yahudice konuşuyor, bir kısmı da bozuk şiveleriyle hızlı hızlı güzel Türkçeyi ahenksiz olarak terennüm ediyorlardı" (s. 149).

[658] Esad Mahmud Karakurd, *Allahaısmarladık*, 2. Baskı, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1941 (1936), s. 270.

[659] Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 63.

bulurlar. Bu, Türklere yaptıkları karşılığında başlarına geleceklerden çekinen Rumların, Mehmetçiğin öfkesini dindirmek için bulduğu bir çaredir. Ancak Türk askeri sunulan ikrama yüz vermeyecek kadar bilinçli hareket eder. Bu askerlerden ve romanın başkarakterlerinden biri olan Mehmet, Rum kızlarının kandırmacalarına aldanmayarak, "Biz o bir yudum İzmir suyunu, bizi hasretle bekleyen Türk kızlarının elinden içeceğiz,"[660] der.

İzmir tekrar ele geçirildikten sonra "İzmir'in suyu"yla temsil edilen bütün kaynaklar, sermaye, iş imkânları, özetle ekonominin bütün araçları, her bir üyesi ayırt edilmeksizin Yunan İşgali'nin "yerli işbirlikçileri" olarak kabul edilen Rum nüfusun elinden çıkmıştır. Ulus-devletin yüklerinden kurtularak irtifa kazanması olarak görülen bu sürecin yakıtı başlangıçta din olmuş; izleyen süreçte dil ve ırk gibi diğer toplumsal homojenleştirme kriterleri devreye sokulmuştur. Örneklerden de anlaşıldığı üzere, dönemin romanlarının bu çizgiyi takip ettiğini söylemek mümkündür.

2.4.2.1.2. Ermeniler

Ermenilerin I. Dünya Savaşı öncesi ve savaş sırasındaki bağımsızlık faaliyetleri militarist bakış açısı için uygun bir malzeme oluşturur. Bu olayların *Ateşten Gömlek* (1923), *Pervaneler* (1924), *Halas* (1929), *Yüzbaşı Celâl* (1933), *Dünkülerin Romanı* (1934), *Kır Çiçeği* (1934), *Patron* (1935), *Balkan Çiçekleri* (1938) romanlarında işlendiği görülür.

Erken Cumhuriyet döneminin Ermeniler hakkında, Ermeni tezlerini öngörmüşçesine söz söyleyen ilk isimlerinden biri Halide Edip [Adıvar]'dır. Halide Edip yaşananları "kırım" sözcüğüyle karşılamayı tercih eder ve Avrupa'nın da suç ortağı olduğunu söyler: "Ermeni kıtalini yapan ve medeniyet düşmanı Almanlarla teşrik-i mesai eden medeniyet düşmanları bizdik."[661] dedikten birkaç sayfa sonra bu konuda bütün Avrupa'yı suçlar:

> "Onun ne kadar gâvur düşmanı, nasıl Erzurum'da Ruslarla gelen Ermenilerin bütün Erzurum'la kendi çocuklarını, karısını öldürdükten sonra Türk'ün ocaklarını

[660] Pamirtan, a.g.e., s. 153.
[661] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007 (1923), s. 31.

söndüren Ermenileri mazlum bir millet diye gösteren Avrupa'ya gayzını bilirdim."[662]

Burada Ahmet Ağa adındaki hademenin "hayat bilgisi" çerçevesinden anlatılanlar Türklerin Ermenilere yönelik genel hissiyatını verir. Ahmet Ağa her ne kadar okumuş yazmış biri olmasa da Ermenilere dair taşıdığı kolektif bilinçdışı onun bütün hakikati görmesini sağlar. Halide Edip'in *Ateşten Gömlek*'teki (1923) sözcüsü Ayşe'nin de Ermeniler hakkındaki görüşleri Ahmet Ağa'nınkinden farklı değildir. Halide Edip, İngilizlere tercüme yapan bir Ermeni'yi anlatırken Cumhuriyet dönemi yazarlarının en sık kullandığı aşağılamalardan birine yer verir: "Ağzı kulaklarına kadar açık, öyle muzaffer sırıtıyor ki, zavallı *uşak* Ermeni'yi, hatta bize isyan ederken severdim, fakat İngilize *uşaklık* ederken küçük bir şey!"[663] Burada, Ermeni ve diğer yerli halklardan tercümanların savaş anlatılarında bolca yer aldıkları belirtilmelidir. Örneğin, *Vurun Kahpeye*'de Yunan Binbaşı Damyanos'un tercümanı Rum'dur; öte yandan, *Yaban*'da (1932) Ahmet Celâl, Yunan askerleri için tercümanlık yapanların aksanlarından dolayı Rum değil, Ermeni veya Yahudi olabileceklerini düşünür. Tercümanlar, işgal kuvvetleriyle gönüllülük esasına dayalı bir işbirliği içinde gösterilen Rumlar, Ermeniler veya Yahudilerdir. İşgalci kuvvetlere hem dil hem rehberlik hizmeti verdikleri görülen bu tercümanlar resmî olmayan görev tanımlarını rahatlıkla aşarak savaşta işlenen taciz ve tecavüz suçlarının birer parçası olurlar.[664]

Müfide Ferit [Tek] *Pervaneler*'de (1924) Ermeniler hakkında oldukça katı düşüncelere sahip olduğunu gizlemez. Yabancı okulların ülkede birer muhasara kulesi gibi çalıştığını anlattığı romanında Müfide Ferit, dönemin Amerikan okullarını temsil eden bir "Bizans Koleji" yaratır. Burada kızlar bir yandan özgür düşünce ve pozitif bilimleri öğrenirken diğer yandan milli değerlerinden uzak birer "kozmopolit"

[662] Adıvar, a.g.e., s. 56.
[663] Adıvar, a.g.e., s. 72 (Vurgu bana ait).
[664] Türk romanında azınlıkları incelediği çalışmasında Sacit Ayhan konuyla ilgili şu genel değerlendirmeyi yapar: "Savaş sırasında tercümanlık yapanların önemli bir vasfı, tercümanlığını yaptıkları birliklerin üyeleri olmalarıdır. Halide Edib, Yakup Kadri, Reşat Enis gibi yazarlar bu tercümanların hainliklerinin yanında Batılılara uşaklık yapacak kadar 'alçak' ve dün aynı sofrayı paylaştığı insanlara bugün efendilik tasalayacak kadar 'küstah' olduklarını vurgularlar. Bu kişiler mesleki bir eğitimle yetişen insanlar değil, ihanetlerinin derecesine göre Yunan ordusunda ve İtilaf karakollarında tercümanlığa layık görülen Rum ve Ermeni milliyetçilerdir." Sacit Ayhan, *Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950)*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014, s. 432.

olarak yetiştirilirler. Koleje söz konusu çok kimlikliğini kazandıran en önemli unsur Ermeni öğrencileridir ve Ermeniler bu okulda ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. "Çünkü mektebin kuruluş sebeplerinden biri de Ermeniliği ve Ermenileri himaye etmekti[r]."[665] Misyoner faaliyetler için Şark'ta okullar açan Protestan Amerikalıların Ermenilerle uyumunu ve işbirliğini uzun uzun anlatan Müfide Ferit'e göre okulda bir Ermeni kolonisi oluşturulmuş ve bir Amerika-Ermeni ülkesinin başkenti kurulmuştur. Türkiye'deki bütün ayrılıkçı Ermeniler bu okullardan aldıkları fikirlerle beslenmekte ve burada himaye edilmektedirler. Diğer yanda babaları cephelerde savaşan Türkler "itikatlarını ve milliyetlerini inkâr" ederek Rumlara ve Ermenilere husumet duymadan arkadaş olabilmektedirler. Okul, azınlıklara milli bilinç aşılarken Türkleri insani değerler kisvesiyle yozlaştırmaktadır.[666]

Mehmet Rauf'un *Halas* (1929) romanındaki bir grup vatanseverin ülkenin içine düştüğü perişan hali değerlendirdiği konuşmada ismi sık sık zikredilen azınlık gruplarından biri de Ermeniler olur. Kemal Mümtaz adındaki karakterin etrafındakilerin zihinlerinde canlı tablolar oluşturarak anlattığı ihanet ve komplo teorilerinde her bir Ermeni evinin bir cephane deposu haline geldiği ve kısa zaman içinde sokakların kan gölüne dönüşeceği haber verilir.[667] Benzer şekilde, Binbaşı Server Bey, Güney Cephesi'nde yaşananları anlatırken Ermenilerle Arapların Türklere yönelik saldırılarını kanlı birer manzara şeklinde canlandırır. Düşman Fransızlar bile Ermenilere yardım ettikleri için imajlarından kaybederler: "Hiçbir milletin zabiti Kilikya'da Ermenilerle birleşip zulüm yapan Fransız zabitleri kadar kirlenmemiş ve alçalmamıştır."[668] denir. Ermeniler ve Araplar da, Rumlar gibi, alçaklık ve ihanetle suçlandıktan sonra bu grupların yaptıklarının milliyetçilik değil, "haydutluk" olduğu söylenir: "Zaten Araplık, Ermenilik bunlar boş şeyler… Orada kanları kudurmuş aç, çıplak bir sürü haydut var. Çalmak ve yıkmak için fırsat bulunca, din, insaniyet demeyerek kurbanına hücum eden bir sırtlan sürüsü…"[669]

Cumhuriyet tarihinde Ermeni bağımsızlık hareketini münferit bir konu olarak ele alan ilk roman, bugün tümüyle unutulmuş Memduh Necati'nin Turancı/Türkçü

[665] Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002, (1924), s. 41.
[666] Tek, a.g.e., s. 42.
[667] Mehmet Rauf, *Halas*, Yay. haz. Zeynep Berktaş, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2010 (1929), s. 17.
[668] Mehmet Rauf, a.g.e., s. 116.
[669] Mehmet Rauf, a.g.e., s. 117-118.

tezleri işlediği *Dilek* (1933) romanıdır. Bu roman bir mektup ve defterden oluşur. Defterin sahibi Azerbaycan'da görev yapmış Zabit Refik'tir. Zabit Refik, Azerbaycan'dan gelen Azerbaycan Cemiyet-i Hayriyesi üyesi M. Bey ile tanışır. Onunla Kafkasya'ya geçer, burada M. Bey'le Türkler, Gürcüler ve Azerîlerin Ermeniler ve Ruslara karşı ulusal uyanışlarını gerçekleştirmek için çeşitli çalışmalar yaparlar. Zabit Refik ve Yusuf Bey Türk esirler yararına yapılan bir yardım gecesine giderlerken yolda karşılaştıkları ve şivelerinden "Ahbar" olduklarını anladıkları Ermenileri tartakladıktan sonra tramvaydan atarlar.[670] Romanda Ermeni bağımsızlık hareketinin öncü isimlerinden Andranik Toros Ozanyan'ın (1865-1927) ("'Antıranik' canisi") faaliyetleri,[671] Çarlık Rusyası'nın yıkılışı[672] gibi tarihî olaylara yer verildiği halde Ermeni Tehciri'nden söz edilmez.

Erken Cumhuriyet dönemi edebiyatının en milliyetçi asker karakterlerden biri olan Yüzbaşı Celâl'in tutumu da bu yöndedir. Çoğu zaman Ermenilerin faaliyetlerinin insanlık dışı boyutunu öne çıkarır: "Zengin, masum, harp görmemiş Türk yuvaları [E]rmeni ihaneti ve ecnebi kuvveti altında neye uğradıklarını şaşırmışlardı."[673] dedikten sonra Ermenilerin Fransız ve İngiliz silahlarına kılavuzluk ettiklerini anlatır.[674] Ermeniler yalnız yardım ve yataklık etmekle yetinmezler. Fransız işgali altındaki bir köyü basarak halkını öldürürler, mallarını gasp ederler.[675] Burhan Cahit bundan bir yıl sonra yayımladığı *Dünkülerin Romanı*'nda (1934) "'Etniki Eterya'nın ateşli propagandacılarının"[676] Meclis-i Mebusan'da yer aldıklarını belirterek Osmanlılık ideolojisini eleştirir. Burhan Cahit Morkaya'nın aynı yıl yayımlanan *Kır Çiçeği* adlı romanında ailesiyle Erzurum'da yaşayan Çiçek adlı bir kızın Ermeni çetelerinin katliamlarından ve "bir Ermeni olarak yetiştirilmekten"[677] kurtuluşunun hikâyesi anlatılır.

Yazarın *Patron* (1935) romanının başkahramanı Suat Rahmi ulusal sermayeyi elinde tutan azınlıklara tepki dolu bir Kurtuluş Savaşı gazisidir. İngilizlere ait Şark

[670] Memduh Necati, *Dilek*, İlk'adım Matbaası, Isparta, 1933, s. 52-53.
[671] Memduh Necati, a.g.e., s. 52.
[672] Memduh Necati, a.g.e., s. 65.
[673] Bürhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 171.
[674] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 176.
[675] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 179.
[676] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 22.
[677] Burhan Cahit, *Kır Çiçeği*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, s. 322.

Limitet Şirketi'nde işe başladıktan sonra burada çalışan Ermeni ve Rumlar hakkında kısa bir tahkikat gerçekleştirerek hepsinin "sicillerini öğrenir":

> "Şirketin muhasebesinde çalışan Agop Mamulyan da büyük harpte levazım işlerine karışmış, harp zenginlerinden birine sokulmuş, yüz binlerce Türk genci cephelerde ölümle pençeleşirken o, emsali gibi para kazanmış, sonra da mütareke olunca yanında çalıştığı harp zengininin birçok malını zapt etmişti. Sonra işgal ordusunun istihbarat işlerine giden Adanalı bir ahbabın tavsiyesiyle bu İngiliz şirketine yerleşmişti.
> Hele komisyonculuk yapan Mikael Torosyan'ın daha ağır sabıkası vardı. O mütareke yıllarına doğrudan doğruya işgal ordusunun zabıta hizmetinde çalışmıştı."[678]

Elde ettiği bilgiler Suat Rahmi'nin nefretini haklı çıkaracak niteliktedir: Ermeniler de diğer bütün azınlık grupları gibi Sevr Antlaşması'nın uygulamaya geçirilememesinin ardından büyük güçlerin kanatlarının altına sığınarak kurdukları düzeni sürdürmeyi amaçlayan "vatan hainleri" ve "işbirlikçilerdir". Morkaya, Osmanlı'nın azınlıkları askerlikten men edip ticarete yönlendiren sosyo-kültürel/iktisadi olguları yok sayarak oluşturduğu romanının temel argümanının ışığında Türkiye'deki azınlıklara tepkiyle bakar ve sermayeyi ellerinde tutmalarını milliyetçiliklerinin bir sonucu olarak görür.

1934 tarihli bir başka roman olan *Ankara*'da Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] Türk edebiyatının Ermeni meselesinde az rastlanır bir açık sözlülük örneğini ortaya koyar. Selma ile Nazif'in Ankara'da ilk yerleştikleri köhne evin sahibi olan aile son derece zengindir ancak bu zenginliklerini hiçbir şekilde göstermezler. Selma'nın görgüsüzlüklerine ve kabalıklarına anlam veremediği Sungurzadelerin servetinin kaynağını açıklarken Yakup Kadri, Türk iktisat tarihinin birtakım karanlık bırakılan köşelerini de aydınlığa kavuşturur:

> "Ankaralılar arasında hiç kimse bunların adını sanını bilmediği için Büyük Kavga'nın ikinci yılı [1915, Ş.Ş.Y.], birdenbire ne gibi işlerle zengin oluverdiklerini hatırlamaz. Hatırlasa bile bunda şaşılacak bir şey bulamayacaktı. Zira Büyük Kavga'da cephe gerisini tutanlardan birçoklarının, yalnız Ankara'da değil,

[678] Bürhan Cahit, *Patron*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1935, s. 145-146.

memleketin her bucağında böyle hiç yoktan servet ve samana konuverişleri en tabi hadiselerden biri halini almıştır."[679]

Yakup Kadri'nin küçük bir imayla işaret ettiği bu durum, dönemin yazarlarının hemfikir olduğu bir konu değildir. C. Behçet Perim *Balkan Çiçekleri* (1938) romanında "Tercan'da, Kuruçay'da, Kemah'ta, Kiğı, Çapakçur, Muş, Bitlis, Van gibi dilber diyarlarımızda ihtiyar, genç, kadın, çocuk, bebek ve henüz doğmamış yavru demeyerek rast geldikleri köylerin günahsız halkını bıçakları ile, süngüleri ile ve silahlarının dipçikleri ile öldüren, memelerini keserek ve karınlarını deşerek çıplak istifler halinde yolların kıyılarına ve sellerin yataklarına fırlatıp düşman ordularına sığınan Ermeni çeteleri[yle][680] savaştığını anlattığı aşırı milliyetçi/militarist düşüncelere sahip başkahramanı Demir'in Ermeni isyanlarının en şiddetli yaşandığı yerlerden biri olan Maraş'taki İttihat-Terakki Kulübü üyelerinden gelen ricayla ve komutanının izniyle halka yaptığı konuşmanın içeriğini şöyle özetler:

"[M]uallimlik, usta başılık, esnaflık ve tüccarlı sıfatları altında asırlarca çalışarak, yaban ülkelerden aldıkları paralarla buralardaki Ermenileri Türkler aleyhine kışkırtan meşhur Nerses Varjabedyanlardan, Babiklerden ve bunlara benzeyen haydutların millet ve memleketimize yaptıkları kanlı düşmanlıklardan uzun derin bahsetmiş ve Türk milletinin kendisinden gayri dostu ve seveni bulunamayacağını, bunun için de uyanmak ve kalkınmak isteyen bir milletin önce kendisine ve kendi kanından olanlara değer vermek durumunda bulunduğunu anlatarak bol ışıklı sahneden *askerce* ayrıldı."[681]

Bu konuşma, dönemin romanlarında Ermenilere gösterilen milliyetçi reflekslerin "ulusal ekonomi" kaygısından bağımsız olmadığının ve bu yaklaşımdaki aşırı milliyetçi hassasiyetlerin militarist argümanlarla desteklendiğinin iyi bir örneğidir.

Bu başlık altında, yabancı uluslara ve azınlıklara gösterilen tepkinin arkasındaki en büyük etkenlerden birinin mili bir iktisadın teşekkülü olduğu daha

[679] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, 29. Baskı, İstanbul, 2009 (1934), s. 28.
[680] C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri,* (yayl.y.), İstanbul, 1938, s. 121.
[681] Perim, a.g.e., s. 103 (Vurgu bana ait).

önce belirtilmişti. Taner Akçam da "tehcir"den kastedilenin Ermenilerin imhası olduğunu belirtirken paylaştığı belgelerden birinde benzer bir noktaya işaret etmektedir. Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde çalışan Alman bir subay Stange'nin 23 Ağustos 1915 tarihli "çok gizli" kayıtlı raporunda Ermenilere yönelik sürgün ve imhaların savaş nedeniyle ortaya çıkmadığı, "uzun zamandan beri düşünülmüş bir planın parçası" [682] olduğu belirtilmektedir.

2.4.2.1.3. Yahudiler

Diğer azınlık gruplarıyla karşılaştırıldıklarında Yahudilerin Cumhuriyet Türkiyesi'nde iç ve dış tehditlere karşı "uyanıklık" sağlaması amaçlanan ulusal bilinçten diğer topluluklar kadar şiddetli etkilenmedikleri söylenebilir. Ne var ki, Rumlar ve Ermeniler gibi ülkenin işgaline doğrudan katkılarının görülmemesi nedeniyle genel kamuoyu tepkisini üstlerine çekmemişlerdir.[683] Buna rağmen Yahudiler aleyhine gelişmiş tarihsel/kültürel bir antipati söz konusudur. Bunun izleri bu dönemde yazılan *Aşk Politikası* (1930), *İhtiyat Zabiti* (1933), *Toprak Mahkûmları* (1938) ve özellikle *Suzi Liberman* (1935) romanlarında açıkça görülebilir.

Yahudiler diaspora halinde yaşadıkları ülkelerin çoğunda mal/mülk edinme hakkına sahip olmadıklarından ticaret, bankacılık gibi sermayenin döndüğü işlere yönelmişler, elde ettikleri gelirlerle kısa zamanda yerli halkın tepkisini çekmişlerdir. Bu, neredeyse bütün dünyada tefeci/faizci/simsar Yahudi imajını beslemiştir. Shakespeare'in *Venedik Taciri* (1596-1597) adlı oyununda Shylock, ihtirasları para kazanmanın ötesine geçmiş, hasis, kalpsiz Yahudi bir tefecidir.[684] Geleneksel

---

[682] Taner Akçam, *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur, Osmanlı Belgelerine Göre Savaş Yıllarında Ermenilere Yönelik Politikalar*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2014, s. 167.

[683] Tamer Erdoğan, Selâhattin Enis'in *Son Saat* gazatesinde tefrika halinde çıkan *Endam Aynası* (30 Eylül 1927-12 Şubat 1928) romanından Yahudileri Ermeni ve Rumlardan farklı bir yere koyan geleneksel bakış açısıyla ilgili şu çarpıcı örneği verir: "Mahmut hususuyla Rumun ve Ermeninin küfran (nankörlük) ve hıyanetini kabul etmekle beraber, Yahudinin küfran ve hıyanetine tahammül edemiyordu. Harp senelerinde Türk kanının oluklar gibi Çanakkale'de, Galiçya'da, Makedonya'da, Irak'ta, Erzurum'da aktığı senelerde cephe gerisinde en fazla rahat eden bu milletti. Hepsi birer suretle birer yere ilişmişler, hepsi birer suretle harbin şedaidinden (sıkıntılarından) uzak kalarak ceplerini doldurmuşlardı." Tamer Erdoğan, *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 32.

[684] Shylock, kızı Salerio'ya Yahudi oldukları için toplum içinde horlandıklarını anlatırken, "Etimizi kesince bizim de kanımız akmaz mı? Gıdıklanınca gülmez miyiz? Zehirlenirsek ölmez miyiz?" diye sorar. Çağının çok ilerisinde bu bakış açısına rağmen Shakespeare Yahudi karakterini paragöz, acımasız bir alacaklı olarak işlemekten geri duymaz. William Shakespeare, *Venedik Taciri*, Çev. Bülent Bozkurt, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul, 2013, s. 75-76.

Karagöz oyunlarında eskici veya sarraf olarak ortaya çıkan Yahudi karakterin çıkarcı, paragöz, hırslı biri olması aynı evrensel imajı yansıtır.[685]

Erken Cumhuriyet romanında Yahudiler diğer gayrimüslim azınlıklar kadar sık yer almazlar. Savaşın tarafı kabul edilen Rumlar ve Ermenilerden farklı olarak, "ulusun düşmanları" amalgamı içinde diğer uluslarla birlikte ismen zikredilmeleri dışında birer aktör olarak ortaya çıktıkları söylenemez. Ancak ortaya çıktıklarında da, zenofobik refleksler belirir.[686] Örneğin, söz konusu başka uluslar olduğunda hemen sadece düşmanca bir tutum sergilediğini gördüğümüz Burhan Cahit [Morkaya], Aysel ile Necati arasındaki çalkantılı ilişkiyi anlattığı *Aşk Politikası* (1930) romanında kahramanlarını azınlıklarla yan yana getirir. Fransa'da bir lokantada Türkçe konuşan Aysel'i bir Yahudi uyarır. Aldığı tepkiler üzerine lokantayı terk eden Yahudi'nin ardından bir Amerikalı genç kız şöyle der: "Dessas mahlûklar… Dünyayı birbirine katarlar. Harp malzemesi satar, kendi ceplerinde iki üç pasaportla memleket memleket gezer, fırsat gözlerler… Leş arayan kargalar gibi." Bir başkası Yahudileri aşağılarken millet olmak için gerekli gördüğü bir dizi eksikliği dile getirir. Dile getirilen eksiklikler arasında, tabii ki, ordu da vardır: "Ne mazileri var, ne tarihleri var, ne hudutları var, ne edebiyatları var, ne orduları var, ne bütçeleri var. Yalnız bir düşünceleri var: Para!"[687] Yazarın *İhtiyat Zabiti* (1933) romanında başkarakter Yüzbaşı Cevdet'in her fırsatta boş yere Anadolu çocuklarının kanının döküldüğünü söyleyerek nefretini kustuğu Filistin Cephesi'nde askerin "Arap ve Yahudi topraklarından anavatana çıkan yolu gösterecek"[688] kurtarıcıyı beklediklerini dile getirilir. Dönemin romanlarında Yahudiler genel "kurnaz" ve "çıkarcı" imajına uygun işlenirler. Sıtkı Şükrü Pamirtan'ın *Toprak Mahkûmları* (1938) romanında II. Meşrutiyet'in ilanında, "kurnaz Yahudiler" demokratik

[685] Enis Batur vd., *Yıktın Perdeyi Eyledin Viran, Torn is the Curtain, Shattered is the Screen, the Stage all in Ruins*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2004.
[686] Bunun bir istisnası olarak, Mithat Cemal, *Üç İstanbul*'un (1938) üst anlatısal kurgusunda kendi romanını yazan Adnan'a Moiz'le sırf dostluğundan ötürü "Yahudiler aleyhinde romanına bir şey yaz[dırmaması]" kayda değerdir. Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2011 (1938), s. 62.
[687] Burhan Cahit, *Aşk Politikası*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930, s. 151-152.
[688] Burhan Cahit, *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 322.

hassasiyetlerinden değil, yeni rejimin kendi çıkarlarını koruma altına alacağına inandıklarından, "yaşasın hürriyet yaşasın bizim millet!"[689] diye bağırırlar.

Ancak bu dönem edebiyatında odağına yalnızca Yahudileri alan sıra dışı bir eser bulunmaktadır. Kapağında, 1935 tarihli ilk baskısında altı bin adet basıldığı görülen roman aynı zamanda "Büyük Erkânı Harbiye Riyasetinde tetkik edilmiş ve yararlı görülerek ordu zabitlerine tavsiye edildiği Genel Kurmay Başkanlığının 26 Mayıs 1935 tarih ve 43782 numaralı emrile bildirilmiştir." notunu taşımaktadır. I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarına katılan ve emekli olduktan sonra çok sayıda kurmaca-kurmaca dışı kitap yazan Cevat Rıfat [Atilhan]'ın[690] *Suzi Liberman* (1935) adındaki bu romanı ordu tarafından tavsiye edilmeye layık görülen içeriğiyle dikkat çekmektedir: Filistin Cephesi'ndeki orduda alay yaveri olarak görevli Adnan, Yahudi kızı Suzi Liberman'a âşık olur. Ancak Adnan, Suzi'nin İngilizler adına çalışan bir casus olduğunu bilmez. İkisi gizli gizli buluşur. Suzi, Adnan'ı durumdan haberli anne ve babasıyla tanıştırır. Böylece Adnan Libermanların evinin daimi konuğu olur. Alaydaki arkadaşlarının tavsiyeleriyle Suzi'yle görüşmekten vazgeçen Adnan'ın aldığı bir mektup aşkını yeniden alevlendirir. Suzi Adnan'ı sarhoş ederek ceplerini kontrol eder. Adnan ceplerinin karıştırıldığını anlar ancak şüphelenmez. Aldığı emirlerle alaya dönen Suzi, Adnan'ı bir kez daha sarhoş eder ve cebinde bulduğu kapalı zarfı açar. Ayıldığında Suzi'nin yaptıklarını anlar. Adnan, Suzi'den ikinci bir mektup getiren Arap'la karşılaştığında Arap'ın da işin içinde olduğunu anlar. Arap, üç Yahudi'nin yardımlarıyla Adnan'ı öldürür. Adnan'ı ölüme götüren trajedinin ardında Türk'ün idaresi altında yüzyıllarca yaşamış halklara kayıtsız güveni, karşılığında bu halklardan gördüğü ihanet vardır. Ancak en önemlisi, Adnan'ın bu gibi durumlara karşı üstleri tarafından uyarılmamış olmasıdır.[691] Yazar, romanının ana temasını oluşturan casusluk faaliyetleriyle ilişkilendirdiği Yahudilere karşı zaman zaman okuyucularına da seslenme ihtiyacı hisseder:

> "Ve bizler unutmamalıyız ki [T]ürk Memetçik Çanakkale'de olduğu gibi Sina cephesinde de aynı fevkalbeşer kudret ve cesareti göstermişti. Fakat cephe gerisinde

[689] Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 69 (Vurgu bana ait).
[690] Daha fazla bilgi için bkz. Rıfat Bali, "Cevat Rıfat Atilhan", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, C. 5, Ed. Murat Gültekingil ve Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006, s. 405.
[691] Cevat Rıfat Atilhan, *Suzi Liberman*, İstanbul Türkiye Matbaası, İstanbul, 1935, s. 10, 31.

alçak casusluklar ve çöllerde isyanlar gibi arkadan saplanmış kahpe hançerler ordumuzun hızını kesmiş ve bizi beyhude zararlara sokmuştur."[692]

Cevat Rıfat, romanının ordu tarafından subay adaylarına tavsiye edilmesini sağladığını düşündüğümüz bu hususları birkaç defa vurguladıktan sonra askerler için yabancılarla ilişkiye girmenin, evlenmenin ne gibi yıkımlara yol açacağını anlatır. Cevat Rıfat'a göre onları yeryüzünde mutlu edebilecek kadınlar yalnızca Türk kızlarıdır:

"Bedbaht genç türk. Şimdiye kadar yabancı kandan bir kızın hangi erkeği bahtiyar ettiğini bilmiyordu bile… […] Heyhat!... Bu mahlûklar ne kadar güzel ve cazip olsalar nihayet kendi ırklarından sümüklü birisinin hayat arkadaşı olabilirlerdi, [T]ürk kızlarının altın oluklardan boşanan berrak sesleri ve [T]ürk kızlarının asil ve lahuti güzellikleri yanında bir Yahudi kızının allâk ve hilekâr ruhu mukayesesine bile tahammül edilmeyen bir şeydir."[693]

Burada anlatılanlar, yalnızca bir edebiyat eserinin kurgusal dünyasında kaldıkları sürece milliyetçiliğin çocuksu yanı olarak görülebilirler. Ancak Cevat Rıfat'ın iki dünya savaşı arasında bütün dünyada faşist yönetimler tarafından estirilen anti-semitizmin Nihal Atsız'la beraber Türkiye'de en önemli temsilcisi ve *Suzi Liberman*'ın yayımlanmasından bir yıl önce yaşanan Trakya Olayları'nın (1934) tırmandırılmasında en önemli aktörlerden biri olduğunu kaydedelim. Onun *Millî İnkılâp* dergisinde yayımlanan Yahudi karşıtı yazıları, Türkiye'deki son büyük Yahudi topluluğun da yurdu terk etmesiyle sonuçlanmıştır.[694]

2.4.2.2. Müslüman Topluluklar

2.4.2.2.1. Araplar

Araplar, *Halas* (1929), *Aşk Güneşi* (1930), *İngiliz Casusu Lavrens İstanbul'da* (1932), *İhtiyat Zabiti* (1933), *Yüzbaşı Celâl* (1934), *Cephe Gerisi* (1934),

[692] Atilhan, a.g.e., s. 25.
[693] Atilhan, a.g.e., s. 31.
[694] Selim Aviyente, "1934 Trakya olayları: Bir aile dramı!", *Şalom*, http://arsiv.salom.com.tr/news/print/8692-1934-Trakya-olaylari-Bir-aile-drami.aspx Erişim tarihi: 02.12.2014. 1934 Trakya Olayları üzerine en kapsamlı araştırmalardan biri için ayrıca bkz. Rıfat N. Bali, *1934 Trakya Olayları*, Kitabevi, İstanbul, 2008.

Çölde Bir İstanbul Kızı (1927), *Dağları Bekleyen Kız* (1934), *Mülâzimin Romanı* (1936), *Toprak Mahkûmları* (1938), *Ateş Kamçıları* (1938) romanlarında militarist bakış açısının bütün meseleleri askerî yöntemlerle çözüme kavuşturan yaklaşımına uygun olarak I. Dünya Savaşı sırasındaki faaliyetleriyle değerlendirilmişlerdir. Savaş sırasında bağımsızlık hareketini Halife'nin cihat çağrısına kıyasla daha avantajlı bulan Arapların bu tercihleri onlara yönelik dinî içerikli bir "ihanet" söylemini ortaya çıkarmıştır.

Araplar, Mehmet Rauf'un *Halas* (1929) romanında Müslüman kimliklerine ve ortak dinî geçmişe dayandırıldığı anlaşılan "nankörlük" ve "ihanet" söylemlerinin hedefindedirler. Yakın zamana kadar Türklerin idaresinde rahatça yaşayarak hayatlarını kazanan Arapların Türk evlerini yakıp yıktığı, mallarını çalıp müsadere ettikleri, kadınlarını, kızlarını keyiflerine alet ettikleri anlatılır.[695] İzmir'in işgaline karşı propaganda faaliyetleri yürüten Miralay Emin Bey ve ekibi tarafından Kurtuluş Savaşı, bir anlamda, azınlıklardan kurtulma sürecidir. Emin Bey'in mesai arkadaşları arasında yer alan ve Wilson İlkeleri'nin bir an önce uygulanmasını, Türk topraklarının Türklere bırakılmasını savunan Ekrem Behic, bütün azınlıkları hedef gösterdiği hararetli bir konuşmasının sonunda şu soruyu sorar: "O zaman *nankör* Araplar için neden kan dökelim?"[696]

Ethem İzzet [Benice] *Aşk Güneşi*'nde (1930) Araplarla ilgili olumsuz yargılarda bulunur: "Nerde Iraklı zabitler, nerde Suriyeli kahramanlar, nerde Hicazlı gönüllüler? Nerde o çingene soyundan gelen Arap yiğitleri? Şimdi hepsi İngiliz bayrağının altında birer millî beylik kurmağa çalışıyor ve ellerine geçirdikleri Türk erinin beline bir tekme de onlar vuruyorlar değil mi?"[697] sorularını sorduktan sonra, Kurtuluş Savaşı'nı Anadolu'nun homojenleşmesi yolunda bir adım olarak gördüğünü gizlemez: "Arap milleti kendi güneşi altında, kendi kanının ılınmasını istiyor. Türk milleti de ancak kendi kanının kaynadığı toprak için döğüşebilir."[698]

İskender Fahrettin [Sertelli]'nin İngiliz Gizli Servisi casuslarından Lavrens'in Türklere karşı I. Dünya Savaşı sırasında Orta Doğu ve daha sonra İstanbul'daki

[695] Mehmet Rauf, *Halas*, Yay. haz. Zeynep Berktaş, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2010 (1929), s. 117.
[696] Mehmet Rauf, a.g.e., s. 122 (Vurgu bana ait).
[697] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 43.
[698] Benice, a.g.e., s. 62.

istihbarat çalışmalarını anlattığı *İngiliz Casusu Lavrens İstanbul'da* (1932) romanında Arap kabilelerinin provoke edilip ayaklandırılması İngiliz casusa çok kolay görünmese de "İngiliz altınları"nın gücünün fazlasıyla farkındadır: "Bence yapılacak en mühim iş, Türk cephesinde gizli bir teşkilat yaparak, Arap askerlerini elde etmekti. Gerçi bu tasavvur zannedildiği gibi o kadar kolaylıkla saha-i fiile çıkamazdı. Kudüs havalisinde Arap kabilelerine birkaç milyon altın tevzi etmek lâzımdı."[699] Lavrens'in Arapları ikna etmek için bazı durumlarda "şeker ve pirinç"[700] kullandığı da görülür. İkna aracı ister altın ister gıda olsun, ulusal muhayyiledeki maddi menfaat uğruna "ihanet" mesajı böylece pekiştirilmiş olur.

İhtiyat Zabiti'nde (1933) Arapların Türklere yönelik saldırılarına sık sık yer verilir. Mühendis Cevdet'in de aralarında bulunduğu yaralılar bir Arap saldırısı sonucu hayatlarını kaybederler. Yüzbaşı Cevdet, ihtiyat zabiti mühendis Cevdet'in tuttuğu defterleri büyük bir üzüntü ve intikam hissiyle okurken Osmanlı ordusunda savaşan Araplarla ilgili bir anekdota rastlar. Askerlik için gerekli temel bilgileri öğrenen Cevdet, Gazze'deki on ikinci fırkaya gönderilmiştir ve ordu trenle Filistin'e doğru yoldadır. Arap askerleri Toroslar'a gelindiğinde trenin kapısını kırarak kaçmıştır. Sevk zabitinin firarla ilgili yorumu şöyledir: "Devletin parasına yazık ki bunları asker edip hem besliyor, hem talim ettiriyor."[701] Morkaya'nın *İhtiyat Zabiti*'yle aynı tarihli romanı *Yüzbaşı Celâl*'de Araplara dair daha güçlü ve olumsuz kanaatler hâkimdir. Burada da Araplar en küçük fırsattan istifade ederek isyan eden, yüzbinlerce Türk'ün kanını akıttıktan sonra Müslümanlıkları dolayısıyla her defasında padişahın affına nail olan, sınırdaki düşmandan daha zalim insanlardır; Arap coğrafyası ise, binlerce Anadolu evladının kanlarını döktüğü, düşmanla işbirliği içinde ve Türklükle bir türlü imtizaç etmeyen, Türkiye'ye yabancı ve hatta düşman bir ülkedir.[702] Yüzbaşı Celâl'e göre Araplar, "sulhde *nankör* oldukları kadar isyanda da *zalim* ve *hilekârdırlar*."[703] Yüzbaşı Celâl Anadolu'nun insan ve para kaynaklarının Arap toprakları için harcanmasını lüzumsuz görür ve bunun arkasındaki asıl aktör olarak Hilafet'e işaret eder. Onun bu yorumlarına genç bir

[699] İskender Fahrettin, *İngiliz Casusu Lavrens İstanbul'da*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul, 1932, s. 21.
[700] İskender Fahrettin, a.g.e., s. 75.
[701] Burhan Cahit, *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 88.
[702] Bürhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 16, 115.
[703] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 49 (Vurgu bana ait).

süvari zabiti şöyle katılır: "Ah şu hilafet. Başımızda canlı felaket!"[704] Yüzbaşı Celâl, Arap kabilelerinin muhtemel hareketlerini engellemek için çöllerde savaşan Türk askerinin buradaki varlığını roman boyunca sorgular ve şu sonuca ulaşır: "Unutmayalım ki bir Türk askerinin kemiği bir aşiretten kıymetlidir."[705] Yüzbaşı Celâl, romanın ilerleyen sayfalarında Cemal Paşa'nın burada gerçekleştirdiği kötü idare hakkında fikir verebilecek kararlar alır: "Bu eritici, bu nankör çöllere bir daha avdet etmemek fikrile önüne geleni ezip yıkan bir çete reisi gibi hareket etmeğe karar ver[ir]"[706] ve buradan ayrılırken şöyle seslenir: "Nankör çöllere veda!"[707] Morkaya ertesi yıl yayımladığı *Cephe Gerisi*'nde (1934) aynı düşünceleri işler. Yüzbaşı Faruk, Cemal Paşa'nın Suriye taraflarında İngiliz ordularıyla savaştığını ve onlara yardım eden Arapların "Türk askerine karşı yaptıkları *hainliklerden* ve *nankörlükten*"[708] bahsedildiğini işitir. Eşi Narin'e yolladığı mektuplarda sevimsiz bir yer olarak gördüğü Şam için "entarili memleket"[709] der ve o da Yüzbaşı Celâl gibi "Türklükle münasebeti olmayan bu memlekette şimdiki halde boyuna can ve mal dök[mekten][710] yakınır. Burada da, *Yüzbaşı Celâl*'de Araplar ve Arap toprakları için kullandığı ifadelerin bir benzerine yer verir: "O çöl, bir Türk neferinin parmağına değmez."[711]

Esat Mahmut Karakurt'un *Çölde Bir İstanbul Kızı* (1927) romanında Nâzım Paşa ile müstakbel damadı Yüzbaşı Afif'e bağlı birliklerin "tedip etmekle" görevlendirildikleri Araplar pek çok yerde kaba, acımasız, kana susamış "vahşiler"[712] olarak anılırlar. İçlerinden bir tek genç ve yakışıklı bir adamda Sermin'in sevgisiyle açığa çıkan insani özelliklere rastlanır. Sonradan, onun da kız kardeşini ve sevgilisini evlenmeden birlikte oldukları için öldürüp İstanbul'dan Arabistan'a kaçan Fikret adında bir Türk genci olduğu anlaşılır.[713] Yazarın Ağrı İsyanı'nı anlattığı eseri *Dağları Bekleyen Kız* (1934) romanında İngilizlerle Arapların isyanın kumanda

[704] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 47.
[705] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 52.
[706] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 126.
[707] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 151.
[708] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 26 (Vurgu bana ait).
[709] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 27.
[710] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 28.
[711] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 110.
[712] Esat Mahmut Karakurt, *Çölde Bir İstanbul Kızı*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 12. Baskı, İstanbul, 1980 (1927), ss. 29-31, s. 37, 49.
[713] Karakurt, a.g.e., ss. 63-66.

merkezinde gösterildikleri daha önce belirtilmişti.[714] Araplar burada, bütün "dinci", "gerici" aktörleri aynı çatı altında toplayan bir isyanla işbirliği içinde gösterilirler. Nitekim Araplara yönelik bu bakışın ardında İslamiyet'le yüzyıllardan beri sahip oldukları organik bağın olduğunu düşündürecek romanlar 1930'lu yıllardan sonra ortaya çıkar. Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*'nda (1936) açık bir Arap düşmanlığı sergiler. Ülkenin güney sahillerine inen roman karakterleri Süha ile Saniha'nın İskenderun-Payas'ta gördüğü Arap çocuklarından "arabiko"[715] diye bahsedilir. Saniha, anlatıcının Araplar hakkındaki aşağılayıcı tutumuna katılır. Akşamları Ercüment'le oturdukları gazinoya poker oynamak için gelen "isminin yarısı Türk, yarısı Arap; Türklerle Türk, Araplarla Arap olan bu karışık Suriyeli"[716] müteahhit Oktay Abdüsselam Bey'den nefret eder. Başkarakter Ercüment'in Araplarla ilgili düşüncelerinin açığa çıkması için sıradan bir olay yeterlidir. Çeşmeden su doldurmak için bekleyen bir Türk çocuğa Arap çocukların sıra vermemesi üzerine Mülazım Ercüment'in milliyetçi duyguları dile gelir. Genç subay, olay hakkındaki tepkisini Seniha Hanım'a şu sözlerle anlatır:

> "Görmediniz mi? Sırası olduğu halde Türk çocuğuna su vermediler. Ben herşeyden evvel Türküm. Arapların Umumi Harpte, bize yaptıklarını da kolay kolay unutamıyorum. Süriyeden ric'at ederken askerlerimize arkadan hücum ederek bir çoklarını şehit ettiler. Siz İstanbulda kozmopolit olmuşsunuz."[717]

Burada, çocuklar arasında yaşanan bir anlaşmazlığa Mülazım Ercüment'in gösterdiği milliyetçi tepki, romanın yayımlandığı 1936 yılı itibariyle Araplarla ilgili Cumhuriyet tarihinde gelişmiş bakış açısını yansıtan "arkadan vurma" söyleminin ne kadar eski olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Erken Cumhuriyet dönemi romanında Araplarla ilgili "ihanet" söylemine yer veren bir diğer eser Sıtkı Şükrü Pamirtan'ın *Toprak Mahkûmları* (1938) romanıdır. Burada, "Cemal Paşa parkında toplanmış binlerce *nankör* Arap gençleri"[718] gösteri yapar. Ayaklanan gençlerin Cemal Paşa adına açılmış bir parkta bir araya gelmeleri ve "Şamlılar ve

[714] Esat Mahmut Karakurt, *Dağları Bekleyen Kız*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2009 (1934), s. 57.
[715] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 4.
[716] Dav'er, a.g.e., s. 64.
[717] Dav'er, a.g.e., s. 114.
[718] Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 104 (Vurgu bana ait).

Arap zabitler[in] istiklâl diye bağrış[maları]"[719] bugün Arap bağımsızlık hareketinde Cemal Paşa'nın tek başına oynadığı rolle birlikte düşünüldüğünde oldukça anlamlı görünmektedir.

Ateş Kamçıları (1938) romanının I. Dünya Savaşı'nın hemen bütün cephelerinde savaşan başkahramanı Yüzbaşı Bozan, Filistin Cephesi'ni "büyük harbın simsiyah bir sayfası" olarak tanımlar. O da, diğer bütün anlatılarda olduğu gibi ihanet diskurunu kullanır: "Bu sayfanın her satırında bir Arap, bir Urban kancıklığı ve namertliği vardır. Ben bu yerlerde yaralı, geriye giderken üç, beş kuruş için boğazlanıp öldürülen, cembiyelerle karınları deşilen, kulakları kesilip yol üstüne atılan Mehmetçikler gördüm."[720] Suriye ve Filistin cephelerinden gelen yenilgi haberleri Türk askerlerini derin üzüntülere iter; diğer yanda, "şu kadar yıldanberi saadetlerine milyonlarca Türk kurban ettiğimiz Suriyeliler"[721] sevinmektedir. Arap şehirleri Türk varlığını dışarı atmak konusunda son derece istekli ve "vahşi"dir: Bütün şehirler gibi "Halep de kanlı ve vahşi bir Arap fellahı gibi dişlerini göstermişti[r]."[722] Yüzbaşı Bozan'a göre Türklerin içine düştükleri bu zilletin sebebi İslamcı ve çok-kültürlü Osmanlı idare sisteminde aranmalıdır: "Her ayaklanma kan ve ölümle yatıştırılsaydı hiç olmazsa ordu son kancıklığı görmeyecek, sessiz bir hüzünle yukarıya çekilecekti."[723] diye düşünen Yüzbaşı Bozan, genel anlamda milliyetçi bilinçdışının Araplar konusundaki, bir parça hayıflanma da içeren, militarist tasavvurlarını yansıtır.

Yukarıdaki örnekler ışığında düşünüldüğünde erken Cumhuriyet dönemi edebiyatında görülen yaygın Arap düşmanlığını yıkılan imparatorluğa dinsel, kültürel imajını veren en güçlü azınlık grubuyla Cumhuriyet Türkiyesi arasında hiçbir organik bağın kalmadığını ispat etme çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Cumhuriyet yazar ve aydınları Araplara duydukları tepkinin onları özlemini duydukları Batılı görünüme daha hızlı sokacağına inanıyorlardı.

[719] Pamirtan, a.g.e.,
[720] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 81.
[721] Çaydam, a.g.e., s. 72.
[722] Çaydam, a.g.e., s. 101.
[723] Çaydam, a.g.e., s. 95.

2.4.2.2.2. Kürtler

Kürtler de diğer azınlık grupları gibi militarist ideolojinin bakış açısına uygun olarak savaşlar ve isyanlar bağlamında ele alınmışlardır: *Kalp Ağrısı* (1924), *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Dünkülerin Romanı* (1934), *Dağları Bekleyen Kız* (1934), *Bir Şüphenin Romanı* (1934), *Sevgim ve Istırabım* (1936) adlı romanlarda Milli Mücadele sırasında Kürt Teali Cemiyeti'nin faaliyetlerinin ve sonrasında ortaya çıkan Kürt isyanlarının odağa alındığı görülür.

Erken Cumhuriyet edebiyatının, dönemindeki olayların büyük kısmına değinse de, Kürt isyanları konusunda sessiz kalması dikkati çekicidir. Ancak Kürt isyanları çerçevesinde Kürtleri ve Kürt imgesini ele alan ilk romanın Cumhuriyet'in en tartışmalı meselelerini ele alan ve bu nedenle İttihat-Terakki ve daha sonra Cumhuriyet yönetimleri tarafından dışlanan Halide Edip'ten gelmesi şaşırtıcı değildir. Halide Edip [Adıvar]'ın *Kalp Ağrısı* (1924) ve *Zeyno'nun Oğlu* (1928) romanlarında Kürtlerin yaşadıkları yerler, Yüzbaşı Hasan'ın ifadesiyle, "yarı vahşî insanlar"[724] diyarı olarak betimlenir. *Kalp Ağrısı* romanının genç subay kahramanı Hasan'ın Diyarbakır'daki görevi sırasında ilişki yaşadığı Kürt Zeyno'dan bir çocuğu olduğu ilk kitabın devamı olan *Zeyno'nun Oğlu*'nda ortaya çıkar. İkisi arasındaki ilişkinin anlatıldığı romanda Kürt Zeyno Hasan'a "ilah gibi tapın[ır]."[725] Ancak, romanların konusu tümüyle bu köle-efendi diyalektiğinde gelişen aşk ilişkisi değildir. İlk romanın ardından yaşanan 1925'te Şeyh Said İsyanı, 1926'da I. Ağrı İsyanı ve diğer isyanlar (Hazro, Koçuşağı, Mutki isyanları) ikinci romanın kurgusunda bir hayalet gibi gezinir. Diyarbakır ordu karargâhında "eğer Kürtler şehri basarsa"[726] diye hazırlıklar yapılır. Bütün bu karmaşa içinde eski bir asker olan Kürt Şeyh yanına aldığı Haso Çocuk'a "Kürtlerin Allahın kulları ve Türkleri[n] Allahın cezalandıracağı yaratıklar"[727] olduklarını anlatır. Kürt din adamının yaptığı bu ayrımın bir benzerini Albay Muhsin de Kürtler için yapar: Albay Muhsin, Haso Çocuk'u döven üvey babası Ramazan'ı cezalandıramadığı için öfkelenir. "Bitlis'teki

[724] Halide Edip Adıvar, *Kalp Ağrısı*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010 (1924), s. 256.
[725] Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 71.
[726] Adıvar, a.g.e., s. 266.
[727] Adıvar, a.g.e., s. 176.

Kürt harekâtının Diyarbakır etrafına da sirayet ettiğini"[728] duyunca onun da isyancılara katılmış olmasını diler; böylece Ramazan'ı bu bahaneyle cezalandırabilecektir.

İsyan eden Kürtler dinî telkinlerin tesiri altında ve cahilliklerinin kurbanı bir halk olarak gösterilirler. Dağ başlarında ve kaya kovuklarında yaşadıkları köşelerde her türlü medeniyetten ve insani değerden uzak oldukları için kolayca aldatılmaktadırlar. Burhan Cahit Morkaya'nın *Dünkülerin Romanı* (1934) adlı eserinde Ermenilerin Amerikan okullarında aldığı eğitimden bahsedildikten sonra isim verilmeden, yalnızca coğrafya belirtmekle yetinerek Kürtlere işaret edilir. Morkaya, "İleride, Dersim dağlarında kaya kovuklarında yarı vahşi bir ömür sürenlerle burada Amerikan terbiyesi altında yetişenler sanki başka iklimlerin, memleketlerin insanları gibi."[729] sözleriyle Kürtleri ulus-devletleşme sürecinin önemli bir ayağı olan modernleşme kulvarının da dışına iten kanaati paylaşır. Bu romanla aynı yıl yayımlanan *Dağları Bekleyen Kız* (1934) doğrudan Ağrı İsyanı'nı (1926-1930) konu almasıyla benzerlerinden ayrılır. Esat Mahmut Karakurt'un modern Türk imajını yüklediği bir asker olan Yüzbaşı Adnan'la vahşi Kürt güzeli Zeynep arasındaki aşkı Arap-İngiliz-Kürt ortaklığıyla gerçekleştirilen bir isyanın fonunda anlatırken Kürtler hakkında hakaret içerik söylemlerde bulunur. Esat Mahmut Karakurt'un *Dağları Bekleyen Kız* (1934) romanının daha ilk sayfalarında Doğu'ya dair bu karanlık bakış etkili bir şekilde kullanılır: "Gübreden yapılma evleri, bir katırın güçlükle geçebileceği kadar dar ve çamurlu sokaklarıyla bu ortaçağ kasabası, belki halkedildiği zamandan beri görmediği tarihi günler yaşıyor."[730] denir. Yine, "O havalinin, belki yaratıldığı günden beri, geceleri ışık yüzü görmeyen sırtları, birdenbire gündüz gibi aydınlanıyor."[731] ve "Sokaklarda tek bir ışık yok. Şehir, ortaçağ esrarını taşıyan korkunç karanlıklar içine gömülmüş, esrarlı bir gece geçiriyor."[732] gibi cümlelerle ülkenin doğusu çağın çok gerisinde bir yabaniler diyarı olarak tasvir edilir. Karakurt'un Doğu'daki isyanları anlattığı romanında bölge halkı için kullandığı ifadeler de aşağılama seviyesine ulaşır. *Dağları Bekleyen Kız*'ın

[728] Adıvar, a.g.e., s. 57.
[729] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 127.
[730] Esat Mahmut Karakurt, *Dağları Bekleyen Kız*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2009 (1934), s. 7.
[731] Karakurt, a.g.e., s. 15.
[732] Karakurt, a.g.e., s. 20.

(1934) başkahramanı Yüzbaşı Adnan'ın, uzun süredir isyancılara esir düşmüş arkadaşına "Çavuş, bu herifler çok hunhar, çok vahşi şeyler değil mi?" sorusuna aldığı cevap, Türk modernleşmesinin Kürtlere bakışını yansıtan çarpıcı bir örnektir:

> "Kumandanım, hunhar ne demek? İnsan bunların arasında, insanlığından nefret ediyor. Vahşetin, insafsızlığın, alçaklığın bu derecesi görülmemiştir. Adamı öldürürken, karşısındakinin hayatını değil, yakacakları kurşunun parasını düşünüyorlar. Ne din var, ne iman var, ne Allah… Hiçbir şeye inandıkları yok. İşte görüyorsunuz, ayaklarında bir don, kafalarında bir keçe külah, Allah'ın dağlarında sabahtan akşama kadar, öldürecek adam arayıp duruyorlar. Yedikleri bir parça çiğ etle bulgur. […] Hepsinin beş-on karısı var. Hâlâ içlerinde kız çocuklarını boğanlar mevcut. Ne ev, ne yer, ne de vicdan tanırlar. Toprağın dibinde kazdıkları oyuklarda, mağaralarda, kaya diplerinde yaşarlar. Ne askerlik bilirler, ne vatan. Yalnız bir şey! Taptıkları, tanıdıkları her şeyleri şeyhtir. O, ne emrederse derhal o olur. Dedim ya, bunlar insan değildir. Bunlar öyle bir nevi mahluklardır ki, isim vermek bile müşkül."[733]

Karakurt'un Ağrı Dağı'ndaki bir Kürt kızı ile bir Türk savaş pilotu arasındaki aşkı anlattığı bu romanı boyunca yukarıdaki alıntıyla uyumlu olarak Kürtlerden "çapulcu", "eşkıya çetesi", "hırsız", "vahşi"[734] diye bahsedilir. Bunun bir diğer örneği Orhan Rahmi [Gökçe]'nin ilk baskısı *Dağları Bekleyen Kız*'la aynı yıl yapılan *Bir Şüphenin Romanı* adlı eseridir. Konusu ve içeriği bakımından Kürtlerle herhangi bir ilgi taşımadığı halde, romanın başkarakteri İrfan'ın kurguya hiçbir katkısı olmayan bir askerlik göreviyle Doğu'ya gitmesi sonucu anlatıcının "haydutlar"[735] olarak andığı Kürtler bu romanda da ortaya çıkar. Mekân bakımından ağırlıklı olarak İzmir-Ankara-İstanbul üçgeninde geçen roman böylece (Tunceli Kanunu'ndan (1935) bir yıl önce yayımlandığı için) Dersim'e uğrar. Bunun öncesinde, geçirdiği zatülcenb (satlıcan) hastalığından dolayı tayini geciken İrfan, ilk görev yerini öğrenmek için Ankara'ya trenle gider ve yolculuğu sırasında güzel bir kadınla tanışır. Süheylâ adındaki bu kadına ilk görüşte âşık olur. İkisi Ankara'da bir süre

[733] Karakurt, a.g.e., s. 67. Kürtlere yönelik bu bakış açısının dönemin bürokratları tarafından hazırlanan resmî belgelerde de paylaşıldığını söylemek mümkündür. Örneğin, dönemin Erzincan valilerinden Ali Kemalî [Aksüt]'e ait Kürt raporu için bkz. Ali Kemali, *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, İktisadi, Etnografi, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi*, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul, 1932.
[734] Karakurt, a.g.e., s. 13, 24, 34, 87, 123-124.
[735] Orhan Rahmi Gökçe, *Bir Şüphenin Romanı*, Uğur Kitabevi, İstanbul, 1944 (1934), ss. 107-109.

birlikte vakit geçirirler. Ancak bir trafik kazası sonucu birbirlerini kaybederler. İrfan İzmir'deki bir okulda öğretmen olarak göreve başladıktan sonra askerlik muayenesinin geldiğini öğrenir. Geçirdiği hastalık nedeniyle "umumi zayıflıktan daima tecil edil[en]" İrfan'ın artık daha iyi durumda olduğu için bu habere ilk tepkisi "Vazife bu, gideceğiz elbet."[736] olur. Muayeneye gittiğinde "askerden kurtulmak" için sağır numarası yapan bir asker adayını gören ve kendi sağlık durumundan dolayı son derece zor anlar yaşayan İrfan hızlı bir muayenenin ardından ihtiyat zabiti olarak atanır.[737] Hikâyenin Dersim ayağı burada başlar. Dersim'de İrfan, "Bu dağ adamları, muhakkak ki, vahşi, inatçı ve cesurdular."[738] diye düşündüğü Kürtlere karşı yapılan harekâtlara katılır. Bu harekâtlardan birinde Ömer Çavuş'u öldüren kadını yakalamak için takibe başlar. İkisi arasında geçen uzun mücadeleler sonunda kadın teslim olmamak için kendini öldürür. İrfan, kadının Süheylâ'ya benzerliğinden dolayı bir sinir krizi geçirir. Muayene için terhis edilir. Hastanede Süheylâ'dan haber alır. İzmir'e geri döner. Burada mutlu bir yuva kurarlar. Ayhan adında bir çocukları olur. Ayhan üç yaşına basmak üzeredir. Ancak İrfan çocuğun kendinden değil, Memduh adındaki bir aile dostundan olduğundan şüphelenmektedir. Bir kriz anında çocuğunu öldürmeye çalışır. Ancak gerçeği öğrenip çocuğun kendinden olduğunu anladığında İrfan ile Süheylâ eski mutlu günlerine geri dönerler. 206 sayfalık romanın kurgusunda bir yama gibi duran Dersim bölümünün (99.-118. sayfalar arası) yazılış nedenini anlamak mümkün görünmese de yazarına dönemin Kürtlerle ilgili resmî görüşünü yineleme fırsatı verdiği ortadadır. Üstel'in de ifade ettiği gibi o dönem romanlarında görülen, "'dağlardaki eşkıya' ifadesi Cumhuriyet'in karşı karşıya olduğu Kürt meselesiyle ilgili bir probleme gönderme yapıyor, ama sorun siyasetten arındırılarak adi suçluluk meselesine, herhangi bir asayiş meselesine indirgeniyor[dur]."[739] Görüldüğü gibi, Kürtlerle ilgili derin bir sessizliğe gömüldüğünü belirttiğimiz erken Cumhuriyet edebiyatı, Kürtleri ele aldığı az sayıda romanda da onları isyanlar bağlamında değerlendirir. Bu anlamda, edebî metinler üzerinden kurulan bir "Kürt-isyan-eşkıya" özdeşleşmesinden söz edilebilir.

[736] Gökçe, a.g.e., s. 89.
[737] Gökçe, a.g.e., s. 92.
[738] Gökçe, a.g.e., s. 108.
[739] Füsun Üstel, "Bir Vatandaşlık Projesi Olarak Kemalizm", *Resmi İdeoloji ve Kemalizm*, Ceylan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 46.

Kürtleri ve Kürt isyanlarını ele alan hemen bütün romanlarıda dikkati çeken son nokta, karakter kadrosunda görülen Türk erkek/Kürt kadın çiftidir. Mükerrem Kâmil Su da Esat Mahmut Karakurt gibi Ağrı İsyanı'nı işlediği *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanında bir aşk hikâyesi anlatır. Burada, aynı askere âşık biri Türk biri Kürt iki kadın söz konusudur; ancak şimdiye kadar ele alınan romanlardaki entrika unsurunda Kürt kadının uysallığı ve Türk askerine sorgusuz sualsiz bağlılığıyla çözüme götüren formül burada da tekrarlanır (*Zeyno'nun Oğlu*, Hasan-Zeyno; *Dağları Bekleyen Kız*, Adnan-Zeynep). Gülseren, okulun son sınıfında başarılı ve zeki bir öğrencidir. Pilot Metin'le birbirlerini severler ve nişanlanırlar. Ülkenin doğusunda patlak veren Kürt isyanını bastırmak üzere görevlendirilenler arasında Metin de vardır. Gülseren her gün takip ettiği gazetelerden Metin'in uçağının düştüğünü ve nişanlısının kayıp olduğunu öğrenir. Büyük üzüntü yaşar. Ağrı İsyanı'nın bastırılmasının ardından Metin'den gelen bir mektupla bütün gerçek ortaya çıkar. Metin, mektubunda, Gülseren'den önce başka bir kadını çok sevdiğini, Gülseren'i ona benzediği için sevdiğini, askerlik mesleğini eski sevgilisini unutmak için seçtiğini yazar. Uçağının düşmesinin ardından adı verilmeyen bir Kürt kızı tarafından kurtarılır. Kadının sadakati Metin tarafından şu cümlelerle anlatılır: "Kalp parçalayan merbutiyetini karşısında onu yanımdan ayıramamıştım. Ona bir büyük ağabey oldum. Yıllarca köle sadakati ile peşimden ayrılmayan çaresiz kızla beraber yaşadım."[740] Ancak Mükerrem Kâmil Su, Esat Mahmut Karakurt'un aksine romanında Kürtlerden açıkça isim vererek, hem de "mürteci" diyerek bahseder ve böylece etnik bağlamın dışına çıkararak konuya dinsel çağrışımlar yükler. Romanın başkahramanı Gülseren, Doğu'ya gönderdiği nişanlısının ardından, "Şark isyanı… Ah bu mürteci Kürtler… Başı koparılmış bu çıbanı kangranlaştırmadan kökünden temizlemek lâzım."[741] diye iç geçirir.

Bu romanların dışında, Selâmi İzzet'in *Kalbimin Romanı* (1934) adlı romanında Ağrı İsyanı'nın ve Abidin Daver Dav'er'in *Mülâzimin Romanı* (1936) ve Mustafa Hilmi Nural'ın *Güllü Gelin* (1938) adlı romanlarında Şeyh Said İsyanı'nın

[740] Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 119. Romanın sonunda tekrar ortaya çıkan Metin, Gülseren'in karşısına sakat ve malûlen emekli bir asker olarak gelmemek için o mektubu yazdığını söyler. Böylece, Kürt kızın değilse de eski sevgili hikâyesinin asılsız olduğu anlaşılır.
[741] Mükerrem Kâmil, a.g.e., s. 53.

olayların arka fonunu oluşturduğunu, ancak Kürtlerden söz edilmediğini kaydedelim. Türkiye siyasi tarihinde ordu-iktidar ilişkileriyle ilgili önemli çalışmalara imza atan Ümit Cizre'nin ifade ettiği gibi, Cumhuriyet'in Kürt politikası modernleşmeyi temellük ederek ve Kürtleri modernlik öncesi bir "öteki" biçiminde algılayarak, modern "biz"i etnik bir üstünlük tavrı ile birleştirerek konsolide etmiştir.[742]

Görüldüğü üzere, erken Cumhuriyet romanındaki Kürt imajı kendi doğusunu oluşturmaya çalışan modern/batılı/seküler bir ulus-devletin oryantalist yaklaşımıyla yüklüdür. Kürtlerin ele alındığı hemen bütün örneklerde Türk subay-Kürt kadın ilişkisi üzerinden bir medeniyet taşıma/götürme mesajının verildiği görülür. Dönemin "tedip" operasyonlarını arka planda kullanarak ve bir anlamda perdeleyerek, yine dönemin ifadesiyle, "temeddün" hikâyeleri anlatan ve her biri Türk modernleşmesinin ülkenin doğusundaki "keşif kolu" olarak işlev gören bu eserler, ulus-devlet oluşumu önünde engel olarak değerlendirilen unsurları çeşitli argümanlarla egemen unsur içinde eritmeye, "temsil" etmeye özen gösterirler.

2.4.3. Harp Zenginleri ve Diğer "Ötekiler"

Tanıl Bora'nın daha önce değinilen Cumhuriyet'in düşmanlık potansiyellerini konu aldığı makalesinde belirttiği gibi, yeni rejimin ilk yıllarında ulus inşası için kullanılan düşmanlık harcı ilk elde Osmanlı geçmişinin, inkılap karşıtlarının, dindarların ve Cumhuriyet'in diğer "ötekileri"nin üstünü örtmek için kullanılmıştır. Ötekileştirmenin, "milliyetçiliğin neredeyse patolojik olan doğasını, köklerinin Öteki karşısındaki korku ve öfkede yattığını, ırkçılıkla akrabalığını"[743] vurgulayan araştırmacılar erken Cumhuriyet dönemine baktıklarında zengin bir tarihî alana girmiş arkeologlar gibi çalışma fırsatı bulurlar. Nitekim Kemalizm'in "üçüncü adamı" ve en önde gelen ideologlarından biri olan Recep Peker *İnkılap Dersleri*'nde Türk ulusunun, ilk sırada, "sarayla, bütün *gerilik unsurlarıyla* ve hakikati anlamadan onlara uyan *cahillerle* boğuş[tuğunu]"[744] vurgularken bir bağımsızlık

[742] Ümit Cizre, *Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ-Ordu-İslâmcılık*, Çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2014, s. 9.
[743] Benedict Anderson, *Hayalî Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015, s. 159.
[744] Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1984, s. 21 (Vurgular bana ait).

mücadelesinden çok iç düşmanlara karşı elde edilmiş zaferin tadını çıkarır gibidir. Ahmet Faik'e göre de, "Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sürekli yenilgiye uğrayan Türklerin milli seciyesi, askerî kabiliyetleri değil, Osmanlı hanedanıdır."[745] Köroğlu'nun ifadesiyle, "Cumhuriyet rejiminin kendini tanımlamakta kullandığı *öteki olarak Osmanlı* söylemi"[746] dönemin edebiyatının da önemli belirleyicilerinden olmuştur.

Dönemin romanlarında din, belirli grupların ötekileştirme uygulamalarıyla karşılaşmalarına neden olan önemli bir sosyal etkendir. Milli Mücadele'nin henüz gelişim aşamasında din üzerine temellendirilen bir ulusal kimliğin varlığına rağmen, Halide Edip [Adıvar]'ın *Vurun Kahpeye* (1926) gibi erken Cumhuriyet'in ilk verimleri arasında sayılabilecek romanında din adamları, dindarlar ve muhafazakâr Anadolu eşrafı hakkında yazılanlar sonraki yıllara bıraktığı miras açısından son derece ilginçtir. Söz konusu dönemde, ordunun asker ihtiyacını karşılayacak tek kaynak olarak kalan Türklerin ve diğer Müslüman etnik grupların desteği İttihat ve Terakki köklerinin reddine, dinî hassasiyetlerin korunmasına ve imparatorluk kurumlarının (hilafet, saltanat vs.) devamının garantisine bağlıydı. Mustafa Kemal'in başında olduğu Anadolu hareketi bu konularda son derece temkinli davranıyor, dinî öğeleri ön plana çıkarıyordu. Ankara Hükümeti kendi aleyhinde çıkartılan fetvaları karşı-fetvalarla hükümsüz ilan ederken Çerkez Ethem ve Anzavur[747] gibi iç isyanları Müslümanların arasına nifak tohumları ekmekle itham ederek etkili bir propaganda geliştiriyordu. Halide Edip'in tam da bu dönemde Hacı Fettah gibi bir karakteri

---

[745] Ahmet Faik, *Askerliğin Psikolojisi Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi, 2. Baskı, İstanbul, 1933, s. 89-90.

[746] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 435 (Vurgu orijinal).

[747] Örneğin, Burhan Cahit Morkaya, *İzmirin Romanı*'nda (1931) Anzavur Ayaklanması'ndan söz ederken "…din maskesile hareket eden (Anzavur) ismindeki Çerkes eşkıyası…" der. Bürhan Cahit, *İzmirin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 47. Etem İzzet [Benice] de *Aşk Güneşi*'nde (1930), "Müstakil Çerkezistan" hükümeti ve "Çerkes Krallığı" kurmak amacıyla İstanbul'da bir konferans toplandığını anlatır: "Balıkesir'in bir kısmından tâ buralara kadar bütün yerler Çerkes devletinin olacakmış!" Romanda, Çerkezlerin Rumlar, Kürtler, Ermeniler, Yunanlarla birlikte Türk topraklarını bölmek için ortak hareket ettikleri ima edilir. Ethem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1962 (1930), s. 130. Burada, Yahudiler örneğinde olduğu gibi, Milli Mücadele ve ulus-devletleşme sürecinde güçlü bir azınlık grubu olarak görülmediği anlaşılan Çerkezler hakkında olumsuz ifadelere yer veren diğer örneklere işaret etmekle yetiniyoruz: Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002, (1924), s. 57, 59; Burhan Cahit Morkaya, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 200; Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 14.

yaratma ihtiyacı duyması muhtemelen Anadolu hareketine Bolşeviklerle işbirliği yapmak, halifeye ve sultana karşı olmak gibi zayıf noktalarından saldıran dindarları itibarsızlaştırmak isteğiyle açıklanabilir. Nitekim, *Vurun Kahpeye*'nin tefrika edildiği 1923 yılı boyunca aldığı tepkiler tarafımızca bilinmemekle birlikte azılı bir Kuva-yı Milliye karşıtı, mandacı, işbirlikçi, vatan haini, yobaz ve düzenbaz bir dindar şeklindeki temsiliyle Hacı Fettah'ın Türk edebiyatı içinde dallanıp budaklanan bir soyağacına sahip olduğu (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Nur Baba* (1922), Peyami Safa, *Bektaşiler Arasında Bir Genç Kız* (1925), Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece* (1928), *Miskinler Tekkesi* (1946); Refik Halid Karay, *Kadınlar Tekkesi* (1956) vb.) görülür.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı kimliğinden Türk kimliğine dönüşümü empoze eden ulusal inşaya yönelik reformlara romanların da eşlik ettiği görülür. Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman* (1925) romanının yayımlanmasından önce birkaç yıl içinde kaldırılan saltanat ve hilafeti eleştirir. Sultanın kendisi, "Ehl-i Salib'in bâziçesinden başka bir olma[makla]" ve hainlikle; İstanbul Hükümeti ise onun etrafındaki "sefil bendegân[ı]" olmakla suçlanır. Ancak Ankara'ya gerekli desteği sağlayan İstanbul halkı bütün bu yozlaşmanın ve ihanet çemberinin dışındadır.[748]

Erken Cumhuriyet dönemi edebiyatının en dikkat çekici propaganda eserlerinden biri olan *Yeşil Gece*'de (1928) Reşat Nuri [Güntekin] saray ile dindarları eleştiri oklarının hedefi haline getirir. İlk görev yeri Sarıova'da Emir Dede iptidaisinde başmuallim olarak çalışmaya başlayan Şahin Efendi'yi kasabadaki yeni-eski, Batıcı-gelenekçi mücadelesinin odağına yerleştiren Reşat Nuri, Halide Edip'in *Vurun Kahpeye*'de (1926) yarattığı idealist ve fedakâr öğretmen tipi Aliye'ye benzer şekilde oluşturduğu öğretmen adayı Şahin Efendi'ye romanın başında bir inanç buhranı yaşatır. Aradığı cevapları dinde bulamayan genç adam yaşadığı inanç sarsıntısı sonucu başarılı bir medrese öğrencisiyken Darülmuallimin'e geçer. Buradan mezun olduktan sonra tayinini İstanbul'a aldırmak isteyen öğretmenlerin aksine taşra görevi ister ve mücadelesini buradan başlatmaya karar verir. Şahin

[748] R. Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988 (1925), s. 84.

Efendi atandığı ilk görev yerindeki idadi müdürüne henüz cumhuriyetin ilanından yıllar önce şu sözleri söyleyecek kadar ileri görüşlüdür:

> "Zat-ı âliniz, şüphesiz, zemin ve zamanı müsait bulmadığınız için şimdilik din ve devlete sadık meşrutiyetperver Osmanlılar yetiştirmek gayesiyle, iktifa buyuruyorsunuz. Bendeniz bir derece daha ileri gitmek, milletine sadık Cumhuriyetperver Türkler yetiştirmek emelindeyim."[749]

Yukarıda belirtilen Osmanlı kimliğinden Türk kimliğine geçişte Şahin Efendi'nin karşısına yine bir din adamı çıkar. *Vurun Kahpeye*'deki (1926) çıkarları doğrultusunda hareket eden, kaba softa, yobaz din adamı temsilini daha ileriye taşıyan Eyüp Hoca'nın kasabadaki değişimi engellemek için yaptığı "gerici" komplolar, Şahin Efendi'nin etrafında toplanan bir grup "aydınlanmacı" insan tarafından bertaraf edilir. Bu ekibin en kararlı elemanlarından biri olan Deli Necip ülkeyi işgale götüren sürecin müsebbipleri arasında Eyüp Hoca ve benzerleriyle sultanı sayar: "Bizi bu hale koyanlar, başka tabirle Yunan'ı Anadolu'nun göbeğine getirenler padişahlarla softalardır."[750]

Osmanlı hanedanının ve son halifenin yurt dışına sürülmesinden (1924) iki yıl gibi kısa bir süre sonra yayımlanan *Külhanî Edipler*'de (1926), yukarıdakine benzer şekilde, padişah ve saray için "ihanet" söyleminin yanı sıra düşmanla işbirliğine ve Türklerin taassupla idaresine yer verilir.[751] Bu söylem, uygulanan inkılapların da rüzgârıyla 1930'lu yıllardan sonra iyice güçlenir. *Yeşil Gece*'nin (1928) yolunu açtığı bu saldırgan üslup 1930'lu yıllardan itibaren kural haline gelmeye başlamıştır. *Yeşil Gece*'nin yeni harflerle yeniden basılmasının ardından yayımlanan romanlar, Cumhuriyet inkılaplarına ve yeni rejimin ayrıştırıcı söylemlerine güçlü bir destek sunmuşlardır. Reşat Nuri gibi Burhan Cahit de *İzmirin Romanı*'nda (1931) işgalin tek sorumlusu olarak Osmanlı sarayını ve "taassup ihaneti içinde" olanları lanetler: "Halkın taassubunu körükliyerek milleti millete kırdırmak istiyen saray arasıra bu elim ve zalim tecrübeyi milletin sinesinde tekrar ediyor[dur]."[752] Bu yüzden, Ankara Hükümeti işgalci kuvvetlerden çok içerideki isyancılarla baş etmek zorunda

[749] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitabevi, 27. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 60.
[750] Güntekin, a.g.e., s. 237.
[751] Fazlı Necip, *Külhanî Edipler*, Salkımsöğüt Yayınları, 1. Baskı, Erzurum, 2012 (1926), ss. 182-185.
[752] Bürhan Cahit, *İzmirin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 73.

bırakılmıştır: "Türk, başında bir kaç fedakâr kahramanla toprağını ve namusunu müdafaa etmeğe çalıştığı sıralarda hariçteki düşmanlardan fazla içerideki *ihanet* ve *cehalet* yangınlarından ıstırap çekmiştir."[753] Morkaya, *Yüzbaşı Celâl*'de (1933) dilini daha da ağırlaştırır: "…mecnun ve sarsak bir sülâlenin çerkes dadılar, Arap lalalar ve Arnavut muhafızlar içinde büyüyen seciyesiz evlâtları ile Türk milleti artık alakasını kesmiştir."[754] der.

Sarayın kendisi ve onun için çalışan bütün bir bürokrasi, ona bağlılığını sürdüren din görevlileri ve milis kuvvetleri yeni rejimin *persona non grata*'sıdır. Ethem İzzet [Benice]'nin Anzavur Ayaklanması'na (1919-1920) da yer verdiği *Aşk Güneşi* (1930) romanında saray ile isyancılar doğrudan ilişki içinde gösterilir; padişahın Anzavur'a paşalık verdiği[755] söylenir. Aniş Hatun'un "Kızım dolandırıcılık bu adamda. Irz düşmanlığı bu adamda. Hırsızlık, kepazelik, sahtekârlık hepsi bunda. Üstelik tekkesinde, camisinde tasallut ermediği, alıp boşamadığı kadın kalmadı!!"[756] sözleriyle Türk edebiyatındaki "gerici/yobaz" din adamı tipinin en uç noktasına yerleştirilebilecek kadar kötü biri olarak tasvir ettiği Gâvur İmam adındaki isyancının aynı zamanda bir servet avcısı olan Çapkın İmam'la aynı kişi olduğu ortaya çıkar. Hamra'nın üvey annesini baştan çıkararak servetini elde etmek için onunla evlenen Gâvur İmam, Bolu İsyan'ında etkin rol üstlenir, İngilizlerle işbirliği yapar. Onun Bolu'ya geldiği gün İngilizler ve İstanbul Hükümeti'nin ortaklığını kutlayan bir zafer takı inşa edilir. Ancak isyanın bastırılmasıyla başta Gâvur İmam olmak üzere, Hamra'nın üvey annesi, Anzavur, Yırtmaçoğlu vd. kötü karakterler çok ağır sonlarla karşılaşırlar. Osmanlı'ya ve onunla bağdaştırdığı herkese bir tür Cumhuriyet militanlığıyla saldıran Ethem İzzet yeni rejimin muhaliflerine karşı sert önlemler önerir. Ona göre mecliste Mustafa Kemal'e muhalefet gösterenlerin normal şartlar altında idamla cezalandırılması gerekir:

> "Siz ki bütün bir milletin cephe aldığı safta bozgun çıkarıp taban kaldırmak istiyorsunuz. Acaba bunun cezası nedir? Üç direkle bir yağlı ip bile çok az gelir. Size bunu bile yapmıyan ve millet kürsüsünde söz veren rejimin ayaklarına kapanın ve af

[753] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 74 (Vurgular bana ait).
[754] Bürhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 200.
[755] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1962 (1930), s. 130.
[756] Benice, a.g.e., s. 146.

isteyin. Yeryüzünde bundan daha büyük ve daha asil bir müsamaha gösteren millet tarihine geçmemiştir. Haydi yıkılın ve af dilenin. Milletler kanına girenleri ve arkadan vuranları affetmezler. Biz size bu lûtfu da gösterdik."[757]

Ethem İzzet'in bir diğer romanı olan *On Yılın Romanı* (1933) da bu durumu örnekleyen çarpıcı bir sahne içerir. Osmanlı idaresinde parlak günlerini yaşayan Paşa imparatorluğun yıkılışı ve yeni devletin kuruluşuyla Ali adındaki yaverini yanına alarak yurt dışına kaçar. Paşa ile yaveri eşyasız bir odada baş başa kalıp eski günleri pişmanlıkla andıklarında yaver Ali'nin sözleri Paşa'nın suratına tokat gibi çarpar:

"Türk milleti Yunanı bile affetti. Şimdi bu iki millet kardeş oldu. Türkiye bütün düşmanlarını affetti. İngilizlerle, Fransızlarla, İtalyanlarla ona silâh çeken her milletle can ciğer. […] …biz, Türk milletinin içinden çıkan Türk düşmanları, Osmanlı düşkünleri, İmparator uşakları hiçbir zaman affedilmeyeceğiz. Ve… biz affedilmemeliyiz! *Biz asılmamızı istemeliyiz!*"[758]

Ancak Yusuf ile Züleyha adlı biri modern ve İstanbullu, diğeri ağa soylu ve taşralı iki gencin inişli çıkışlı evliliğini anlattığı *Eski Hastalık* (1938) romanında varlıklı bir Osmanlı bürokratı olan Şevket Bey'in benzer pişmanlık duyguları içinde olmadığı görülür. Aksine, Şevket Bey bir hayli cüretkârdır. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından yabancı sefarethanelerdeki yoğun mesaisi nedeniyle kendisinden yüz çevirilmesini şu sözlerle eleştirir:

"Onun ihtiyar halinde sefarethane çaylarına zırhlı balolarına devamdan maksadı, sırf yüksek ecnebi mahfellerinde ne olup bittiğini anlamak ve lehimize cereyan uyandırmaya çalışmaktı. Sonra Franşe Despere ve Pele dostluğu sayesinde o kaç biçare vatandaşı hapisten, belki ölümden kurtarmıştı."[759]

---

[757] Benice, a.g.e., s. 173.

[758] Etem İzzet, *On Yılın Romanı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 157 (Vurgu bana ait). Nitekim Erhan'ın "İstanbul Paşası" dediği müflis paşa, Mustafa Kemal'e yolladığı mektupta memlekete dönüşüne izin verilmesini ve burada asılarak gömülmesini ister. Aynı şekilde Refik Halit ve Rıza Tevfik'in de mektuplar gönderdiği söylenir. Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in onuncu yılında Yüzellilikler listesindeki isimlerin bir kısmının ülkeye dönmelerine izin verdiği bilinmektedir. Bu bilgiyle birlikte düşünüldüğünde romanın "Cumhuriyet çocuğu" karakteri Erhan'ın bu mektuplar için yaptığı, "Onlar yalvarırlar amma, Türk milleti böyle bir affı yapmaz." (s. 158-159) şeklindeki yorumu daha ilginç hale gelir.

[759] Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, (y.t.y.), (1938), s. 32.

Reşat Nuri'nin Şevket Bey karakteri kuşkusuz yukarıda zikredilen Osmanlı paşasıyla yaverinden daha gerçekçidir. Sonuçta, kimsenin bir cadı avının hedefi haline gelmeye gönüllü olması beklenmez. Nitekim Milli Mücadele hakkındaki olumsuz düşüncelerine rağmen sonradan yeni rejime kusursuz biçimde entegre olmuş, hatta "rejimin 'görevli' veya sadık yazarları arasında"[760] yer almış onlarca yazar/aydın vardır. Erken Cumhuriyet dönemi edebiyatı, bu anlamda, Sovyet dönemi Rus edebiyatının siyasal otoriteyle kurduğu organik ilişkinin bir benzeri içinde görülebilir.

Bunun gibi, Kurtuluş Savaşı'na Kemalist-devrimci perspektiften bakan yazarlar, bu savaşı yabancı işgalcilere karşı kazanılmış bir zaferden çok saraya karşı verilmiş bir "halk ayaklanması" ve "aydınlanma mücadelesi" olarak gösterirler. A. Adnan [Bilget]'in iç kapağında "Millî Roman" ibaresine yer verilen *Ateş Hattı* (1933) adlı romanında Sessiz Dere Köyü'nde Milli Mücadele için çalışan Işık taşıdığı isim sembolizmiyle Fransız Devrimi'nin Marianne'ını hatırlatır. Köyün sokaklarında adeta bir azize gibi gezer, "millet şarkıları" söyler ve taassup içinde gördüğü köylüyü "aydınlatmak" için Milli Mücadele'nin amacını ve Kemalizm'in ilkelerini yaydığı "İnkılâp Mektebi"ni kurar.[761] Köylüyü güzelliği ve bilgisiyle adeta büyüleyen Işık "Anadolu çocuklarının kan kustuğu, dipçik darbeleri altında inlediği günlerde saraylarda zevk süren memleket idarecilerinden" ve "aşir mültezimleri"nden, "efe saltanatı"ndan ve "saray tufeylileri"nden[762] kurtarmak için köylüyü Milli Mücadele etrafında toplar.

Mükerrem Kâmil Su'nun *Dinmez Ağrı* (1937) romanında da Osmanlı hanedanı ve sarayı için anlatıcı tarafından hakaretler ardı ardınca sıralanır:

> "Saray denen o şerefsizlik çukurunda bütün ışıklar yanmıştı. […] Sultan adlı; başı, damarları, kalpleri boş o kadın yapılı kuklalar. […] Burada bilinen tek şey vardır:

[760] Tanıl Bora, "'Hey Zeyno, Zeyno' Halide Edip'in Romanlarında Kürt İmgesi", *Birikim*, S. 307, Kasım 2014, s. 65.
[761] A. Adnan, *Ateş Hattı*, Meşher Matbaası, İzmir, 1933, s. 7, 15.
[762] A. Adnan, a.g.e., s. 8, 25, 36, 56.

> Milleti soymak. Bir şerefsiz taç için, bir temelsiz taht için burada her şeye boyun iğilir. Hattâ yurt kapılarını düşmanlara açıp buyurun demeğe bile…"[763]

Sıtkı Şükrü Pamirtan'ın *Toprak Mahkûmları* (1938) romanının ismine kaynaklık eden yoksunlukların temel nedeni saray ve hanedan olarak gösterilir. Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerin anlatıldığı bölümlerde II. Abdülhamit, İttihatçı ve Kemalist kadroların kendisi için yarattığı imaja uygun temsil edilir: "Kızıl ve müstebit bir padişahın yıllarca milletine yaptığı bin bir fenalıklar yetmiyormuş gibi, birde tabiatın korkunç afetleri yüzünden zavallı Anadolu köylüsü, çok perişan bir hale gelmişlerdi."[764]

Osmanlı hanedanına yönelik bu şiddetli düşmanlık, hilafetin kaldırıldığı 3 Mart 1924 tarihinde meydana gelen gelişmelerle birlikte düşünüldüğünde, Cumhuriyet yazarları için göstergesel bir değer taşıyordu. Tevhid-i Tedrisat'ın ilan edildiği, Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırıldığı, Erkân-ı Harbiye Vekâleti yerine Genel Kurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nın kurulduğu ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarıldığı bu dönüm noktası niteliğindeki günün en somut etkisi Osmanlı hanedanı ve bütün dinsel çağrışımların tepe noktasındaki isim olan son halife Abdülmecid Efendi'nin yurt dışına çıkarılmasıydı. Osmanlı hanedanına düşmanlık, bir anlamda, eski rejime, Cumhuriyet seçkinleri için irtica tehlikesini her an diri tutan dindarlara, devrim karşıtlarına ve Cumhuriyet'in bütün "ötekileri"ne muhalefet demekti. Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarıldığı gün, aynı zamanda, laikliğe geçiş sürecinin hızlandırılmasını, eski rejim yanlılarının ve dindar kesimin etkisizleştirilmesini, ümmetçi devlet anlayışı yerine ulusçu devlet anlayışına geçiş süreci önündeki en büyük engelin ortadan kaldırılmasını, saltanatın ilgasına rağmen hâlâ etkisini sürdüren ve Cumhuriyet seçkinlerinin zihninde Osmanlı mirasının en canlı öğesi konumundaki Osmanlı hanedanının tehlike olmaktan çıkarılmasını imliyordu.

Söz konusu "ilerici-gerici" karşıtlığında olduğu gibi, dönemin romanlarında savaşın neden olduğu toplumsal eşitsizlikler çoğu kez ara tonları bulunmayan zıtlıklar üzerinden verilir. Milli Mücadele'yi ve devrimleri benimseyen halk işgale

[763] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 29-30.
[764] Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 65.

karşı koyar, her türlü fedakârlığa katlanarak yokluk içinde yaşar; küçük ve elit bir zümre düşmanla işbirliği yapmanın getirdiği ticari, sosyal ayrıcalıkların tadını çıkarır. Denklem bir kez bu şekilde kurulunca ve söz konusu Milli Mücadele'nin "hainlerini" deşifre etmek olduğunda örneklerin sayısını kısıtlamak gerekliliği ortaya çıkar. Örneğin, Ercüment Ekrem [Talu]'nun *Gün Batarken* (1920) romanında Yordan Çemenoğlu savaş sırasında servetine servet katmış Nevşehir'in en ileri gelen zenginlerindendir. İstanbul'da "hevaic-i zaruriye" fiyatları günden güne artarken bu durumdan faydalanmanın ve oğlunu orduya katılmaktan kurtarmanın yollarını arar.[765] Mahmut Yesari'nin *Pervin Abla* (1927) romanında etrafından ve içinde bulunduğu ilişkilerden bunalarak Çanakkale Cephesi'ne katılma kararı alan Muzaffer'in çocukluğundan beri en yakın arkadaşı Nahit Refik, savaşın sonuçları ağırlaştıkça servetine servet katan bir harp zengini olarak işlenir. Girişimci, işbilir bir ticaret adamı olan Nahit Refik askerlikten kaçmak için bir iptidaî mektebinde hocalığa başlayacak kadar vatanseverlik, vazifeşinaslık gibi duygulara yabancıdır. Muzaffer bu durumla, "Eskiden, askerden kaçmak için medreseye girerlerdi. Demek şimdi de bu usul çıktı… Âlâ!" sözleriyle dalga geçince Nahit Refik, "Ben; kâfi derecede vatanperver değilsem kabahat benim mi?" diyerek "istibdat idaresi"ni mazeret gösterir.[766] Agâh Sırrı [Levend] cepheden İstanbul'a dönen bir ihtiyat

[765] Ercüment Ekrem Talû, *Gün Batarken*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990 (1920), s. 11, 31.

[766] Mahmut Yesari, *Pervin Abla*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1966 (1927), s. 73. Erken Cumhuriyet dönemi romanlarında askerlik görevinden kaçma, firar konusu da işlenir. Aka Gündüz'ün *Bir Şoförün Gizli Defteri* (1928) romanında askere gitmemek için rapor alan Şoför Erol düşüncesini değiştirir ve "bir milleddaş ve öz askerin" askerlik görevini yapması gerektiğine karar verir. Aka Gündüz, *Bir Şoförün Gizli Defteri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1943 (1928), ss. 49-51. Sadri Etem'in *Çıkrıklar Durunca* (1930) romanında, Yemen Cephesi'ne gönderilmek istemeyen Adaköy gençleri dağlarda kaçak olarak yaşarlar. Asker kaçaklarını isyan eden işçilerle birleştiren "Tahsildar, Jandarma ve Yemen korkusu[dur]." Sadri Etem, *Çıkrıklar Durunca*, Resimli Ay Matbaası T. L. Ş., İstanbul, 1930, s. 14, 16, 140. Askerlik hizmetinden kaçmak için eşraf ailelerinin çocuklarını medreseye kaydettiği anlatılır. Örneğin bkz. Kırksekizoğlu Âli Osman, *Beyza*, Kaker Basımevi, İstanbul, 1932, s. 24. Gayrimüslimler ve bazı durumlarda Müslümanlar için askerlik hizmetinden kaçmanın yolu da askerî mercilere rüşvet vermektir. Askerlik Şubesi kumandanı Hulki Bey'in göz yumduğu bu işlerin başında Rum Prodromos Cingözoğlu vardır. Ercüment Ekrem Talû, *Gün Batarken*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990 (1920), s. 15. Asker firarîleri *Yaban*'da (1932) köylüleri Milli Mücadele'ye kazandırmaya çalışan Ahmet Celâl'in "ruhunu bulandıran" bir meseledir. Çoban Hasan koyunları otlatırken asker kaçaklarını gördüğünü söyleyince Ahmet Celâl'in epey canı sıkılır: "Asker kaçağı, ha. İşte bu çok fena. İnsan ölür, fakat askerden kaçmaz." Hasan'a asker kaçaklarını gördüğünde jandarmaya haber vermesini öğütleyen Ahmet Celâl bir akşam yürürken bir asker kaçağının kurşunuyla ölüm tehlikesi atlatınca büyük korku yaşar. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, Remzi Kitabevi, 10. Baskı, İstanbul, 1972 (1932), s. 105, 117. Sermet Muhtar [Alus]'un Harp *Zenginin Gelini* romanında bir harp zengini olan Cevdet Bey de oğlu Lûtfi'yi askere göndermek istemez. Bkz. Sermet Muhtar, *Harp Zenginin Gelini*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 275.

zabitinin cephe gerisindeki yaşayışa dair gözlemlerine yer verdiği romanı *Acılar*'da (1928) memleketin evlatları cephelerde can verirken harp zenginlerinin yeni mezun olmuş kızların bekâretini çaldıklarını, temiz ailelerinden kopardıkları kızlarla, gelinlerle fuhuşhanelerde sabahlara kadar eğlendiklerini anlatır.[767] Belirsiz bir aidiyet sorunu yaşadığından bir türlü vatanseverlik gösterisine giremediği görülen başkarakter Fikret, farklı cephelerde çarpıştıktan sonra ihtiyat zabiti olarak döndüğü İstanbul'da yetkililerin ilgisizliği, halkın değer bilmezliği yüzünden tümüyle yılgınlığa düşer. İş bulmaya ve savaş sonrasında yeni bir hayat kurmaya dair en ufak umutlarını da kaybeder. Uğruna savaştığı insanların cephe gerisinde kazançlarına kazanç katan harp zenginleri ya da bu kişilerin elbirliği ederek oluşturdukları tekel sistemi içinde vatanı, vatan için savaşan askerleri düşünemeyecek duruma düşen yoksul halk olduğunu; dolayısıyla, "vatanperverlik, fedakârlık ve hamiyet gibi çok asil olması lazım gelen hisler[in]"[768] bu düzene hizmet etmekten başka bir işe yaramadığını anlar. Romanda, "İstanbul'un köprü ile ayrılan iki kısmı [Fatih-Beyoğlu, Ş.Ş.Y.] birbirine yabancı, hatta birbirine düşman iki hissin karargâhı"[769] olarak işlenir. Aka Gündüz'ün *Yaldız* (1930) romanında I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarını fırsata çeviren Eligül'ün ailesi büyük servetler elde eder. Milli Mücadele'ye sevdiği erkek Umur'un etkisiyle katılma kararı alan Eligül, anne ve babasını "Kafkas'ta donanların sırtından Galiçya dağlarında kalanların şerefinden kazanç temin et[mekle]"[770] suçlayarak evden ayrılır.

Burhan Cahit [Morkaya]'nın I. Dünya savaşını anlattığı romanlarında da halk, hem yaşam tarzı ve duygu durumu birbirinden ayrışmış iki ayrı tablo içinde aktarılır. *Coşkun Gönül* (1925) romanının ana kahramanı Serap ve ailesi Büyük Ada'nın dış dünyadan tecrit, rahat ve huzur ortamı içinde savaş şartlarından etkilenmeden yaşamlarını sürdürürken romanın arka planında İstanbul halkının içinde bulunduğu

---

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Bir Şüphenin Romanı* (1934) adlı eserinde ise muayene olan bir asker adayının sağır numarası yaptığı görülür. Kendisine "Hayvan, yalancı!..." diye bağırılınca tepki vermesi üzerine hilesi ortaya çıkan adaya askerî doktorun sözleri milliyetçi/militarist gramerden ödünç alınmıştır: "Seni mendebur, seni duygusuz mahluk seni. Karını, kızkardeşini hudutta yalnız başkalarına mı bekleteceksin!.. Yoksa karının koynundan mı ayrılamıyorsun?" Orhan Rahmi Gökçe, *Bir Şüphenin Romanı*, Uğur Kitabevi, İstanbul, 1944 (1934), s. 90-91. Ayrıca bkz. Dipnot 193 ve 297.

[767] Agâh Sırrı Levend, *Acılar*, Yay. haz. Sevim Yasin, Çevriyazı: Ceren Çıkın, Birleşik Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2012 (1928), s. 37.

[768] Levend, a.g.e.

[769] Levend, a.g.e., s. 41.

[770] Aka Gündüz, *Yaldız*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1930, s. 84.

ağır koşullar hissettirilir. Harp zengini Cevdet Bey ve arkadaşları savaş sayesinde elde ettikleri servetleriyle savaştan önce sıradan insanlar olarak sürdürdükleri hayatlarını ada sosyetesi içinde devam ettirirler.[771] *Harp Dönüşü* (1928) romanında harp zenginleriyle yoksul halk arasındaki klasik karşılaştırmanın yanına savaşın yoksullaştırdığı asil ailelerle yeni zenginler arasında bir karşılaştırma eklendiği görülür ve eski gücünü kaybeden zenginlerin yerini alan yeni burjuva sınıf olumsuzlanır.[772] *İhtiyat Zabiti* (1933) romanında zengin muhitlere bakanların İstanbul'un kuşatma altında olduğunu düşünmeyecekleri, yeni zenginlerin sabahlara kadar sürdürdükleri eğlenceleriyle aşağı tabakanın sefaletinin İstanbul'un görünümünü büsbütün değiştirdiği söylenir.[773] *Dünkülerin Romanı*'nda (1934) halk vesika ile ekmek bulurken savaş sırasında "yeni türeyen bir harp nebbaşları sınıfı" askerin ve halkın kaynaklarını sömürerek rahat ve sefahat içinde yaşamaktadır.[774] *Cephe Gerisi*'nde (1934) İstanbul'un kenar mahallelerinde orta sınıf ve fakir halk en temel ihtiyaçlarını karşılayamazken "kibar mahallelerinde" düğünler, eğlenceler düzenlenir, zenginler gösterişte ve müsriflikte birbirileriyle yarışır.[775]

Benzer karşıtlıklar diğer yazalarca da elverişli bir malzeme olarak görülür. Peyami Safa, başta *Fatih-Harbiye* (1931) olmak üzere sonradan pek çok romanındaki zıtlıklar dizgesinin kaynağı olacak formülü *Mahşer* (1924) romanında kurar. Çanakkale'de yaralanıp İstanbul'a dönen bir savaş gazisi olan Nihad'ın ağır yoksulluğu, zengin çevrelerdeki lüksle yan yana getirilerek ortaya çıkan uçurumdan faydalanılarak daha da belirginleştirilir.[776] Kâmil Yazgıç da *Türk Yıldızı Emine*

---

[771] Bürhan Cahit, *Coşkun Gönül*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1925, s. 244-245.
[772] Burhan Cahit, *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1928, ss. 86-88.
[773] Burhan Cahit, *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 304-305.
[774] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 239.
[775] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 32, 39, 77, 100, 102, 222. Romanda, tekelle mücadele etmek amacıyla kurulan "Men-i İhtikâr (Tekeli Engelleme) Komisyonu"nun da zenginlerin metreslerine ithal giyim kuşam malları taşıyan bir kuruma dönüştürüldüğü anlatılır. (s. 105).
[776] Peyami Safa, *Mahşer*, Ötüken Neşriyat, 14. Baskı, İstanbul, 2000 (1924). Nihad vapurdan iskeleye ayağını attığı anda İstanbul bütün kötülükleriyle bu eski askeri yutmak için ağzını kocaman açmış bekleyen bir günah şehri gibi anlatılır: "Ah… Birisi onun kulağına bir mahşere girdiğini niçin fısıldamadı? Niçin söylemedi ki, bir Türk'ün bedbaht olduğu yer Türkiye'dir; harp cepheleri şehirlerden daha güzeldir, daima namuslu Türkler, ölümü, Türkiye'de hayata tercih etmişlerdir. Niçin ona haber verilmedi ki, cepheden dönerek memleketine girenler, sürüneceklerdir, niçin demediler ki, Türkiye bir mahşerdir, orada masumlar, temizler, alicenaplar, faziletkârlar, hasbîler, iyi niyet sahipleri ve büyük kalpli insanlarla reziller, çalıp, çırpanlar, imansızlar, türediler, sonradan görmeler, seviyesizler, sütü bozuklar, hâinler ve katiller omuz omuza yürür, gezer, sevilir, yaşar, karışık korkunç bir kütle gibi kımıldarlar. Ve niçin haber vermediler ki, buranın, bu toprağın hakiki sahipleri, bu

(1937) romanında konuyu benzer karşılaştırmalarla işler. Halk yokluktan, açlıktan inlerken "anaforcular, vagoncular, konturatçılar ve saray mensupları" varlık içindedir. Türk mahallelerinde yakacak mum bulunamazken "Ortaköydeki Çifte Sultan Sarayları serapa elektrik nurlarına gark oluyor, konserler veriliyor, tatlılar, börekler davetlilere ikram olunuyordu[r]."[777] Hamdi Rıza Çaydam'ın *Ateş Kamçıları* (1938) romanı da savaş-toplumsal refah ilişkisini aynı şekilde kurar: Yüzbaşı Bozan sevdiği ilk kadından uzakta vatan için canını tehlikeye atarken Nermin bir harp zenginiyle evlenir.[778] Tedavi için döndüğü İstanbul'da öğrendiği bu gerçek, şehrin genel atmosferine de yansımıştır: bir yanda savaşın yarattığı mahrumiyetlerle kıvranan fakir halk, diğer yanda krizi fırsata çeviren harp zenginleri.[779]

Savaşta halkın aleyhine işbirliği yapan çıkarcı grubun içinde vurguncular da, azınlıklar da, saraylılar da vardır. Romancılar için yoksul halk ve harp zenginleri-işbirlikçiler kategorizasyonundan başka bir grup söz konusu olamaz. Örneğin, bir insan aynı anda hem vatansever hem savaşta yaptığı ticaret sayesinde zengin olamaz.[780] Bu kaba ayrımın bir sonucu olarak, askerlikle vatanseverliğin ayrılmaz bir ikili olması gibi, vatanseverlikle zenginliğin yan yana gelmediği görülür. Örneğin, Müfide Ferit [Tek]'in *Pervaneler* (1924) romanında Leman'ın babası Mr. Cox'un onuruna verilen partide kızına alınacak elbise için karısına "Hanım, hanım, beni harp zengini mi zannettin? Ben emekli bir zabitim!"[781] diye bağırır.

---

türediler, bu rezillerdir. Kanun ve mahkeme nüfuz ve zabıta, devir onlarındır. Onlar ki türedi nesildirler, yalnız kendi ömürlerini iyi sürmek için memlekete kahraman görünerek toprağı satarlar." (s. 266).

[777] Kâmil Yazgıç, *Türk Yıldızı Emine*, Adapazarı Coşkun Basımevi, Adapazarı, 1937, s. 134.

[778] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 45.

[779] Çaydam, a.g.e., s. 47, s. 50-51, 58, 70.

[780] Bunun tespit edilebilen tek istisnası Selâmi Münir [Yurdatap]'ın *Kahraman Tosun Kaptan* (1937) adlı romanındaki I. Dünya Savaşı'nın yarattığı bir harp zenginin oğlu olan Bay Yılmaz karakteridir. Gerçi onun servetini borçlu olduğu babası da "klasik" bir harp zenginidir ancak varlıklı bir kişi olarak Milli Mücadele'ye desteği onu benzerlerinden ayırır. Bay Yılmaz, ("Bay" unvanının İstanbul'un işgal günlerine denk düşen anlatı zamanında henüz icat edilmediğini belirtelim.) servetinin kaynağını ve Milli Mücadele'ye desteğinin sebebini romanın kahramanı Tosun Kaptan'a şu sözlerle anlatır: "Babam, büyük harpte bir takım dolaplı işlere girişerek milletin sırtından çok para kazandı, bir kısmını şurada burada sayısız ecnebi yosmalarile yerken öldü. Şimdi bana kalan servetle, milletin kurtuluşuna hizmet etmek ve bu hususta lâzımgelen her çareye başvurmaktayım!..." Selâmi Münir, *Kahraman Tosun Kaptan*, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1937, s. 41. Harp zenginliğini ana konusu olarak işleyen bir erken Cumhuriyet dönemi romanı için ayrıca bkz. Sermet Muhtar, *Harp Zenginin Gelini*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934.

[781] Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002 (1924), s. 78.

Daha önce göstermiş olmayı umduğumuz gibi, cephe gerisi, savaş konulu erken Cumhuriyet dönemi romanlarında savaşın ve cephenin kendisinden daha geniş bir yer tutar. Cephe gerisinde büyük fedakârlıklarla direnişe destek sağlayan halk, işgal altındaki şehirlerde büyük yıkımlara ve katliamlara imza atan düşman askerleri, onlarla işbirliği içindeki azınlıklar, dönemin şartlarından faydalanarak büyük servetler elde eden harp zenginleri Türk yazarı için savaş hakkında söz söylemek için daha açık ve zahmetsiz konuları kendiliklerinden sunuyorlardı. Bu nedenle cephe gerisini günlük yaşama dayandırılmış objektif bir gerçekçilikle veya toplumsal/siyasal gelişmeler ışığında anlatmak yerine, yukarıda sıralanan kişiler/gruplar etrafında gelişen ve her biri fazlasıyla benzer yorumlara ulaşan vatanseverlik, katliam, intikam, ihanet sahneleriyle sunmayı tercih ediyorlardı.[782] Bu dönemde, siyasi anlamda Ankara'nın gölgesinde kalmasına rağmen İstanbul sosyal çalkantıların en şiddetli hissedildiği merkez olmaya devam ediyor ve esas cephe gerisini oluşturuyordu.[783] Çanakkale Savaşı sırasında İstanbul'daki yaşam koşullarına *Pervin Abla* (1927) romanında yer veren Mahmut Yesari, buradaki zorlukları romanın başkarakteri Muzaffer'in yaşlı annesinin kaleminden aktarır: Yaşlı kadın mektubunda ekmeğin vesika ile verilmesinden, şeker, kahve, gaz yokluğundan ve hayat pahalılığından yakınır.[784] Yakup Kadri [Karaosmanoğlu]'nun aynı yıl yayımlanan *Hüküm Gecesi* romanında Balkan Savaşı yenilgisiyle korkulu günler yaşayan İstanbul'u "Tanrı'nın gazabına uğramış eski beldeler[e]"[785] benzetirken ertesi yıl aynı metafor üzerinden giderek mütareke dönemini anlattığı *Sodom ve Gomore*'de (1928) işgal günlerinin "yozlaşmış" ve ülke gerçeklerine "yabancılaşmış" harp zenginlerini ve elit kesimi bir bolluk ve günah orjisi içinde gösterir. Yakup Kadri gibi, Agâh Sırrı [Levend] de İstanbul ve yoksul şehir halkı için son derece karanlık bir tablo çizer:

---

[782] Kurtuluş Savaşı sırasında yayımlanan pek çok hikâyede aynı durumu görmek mümkündür: "Çünkü bir memleketi boşa akan göz yaşı değil, yerinde dökülen kan kurtarır!" İzzet Ulvî, "Gözyaşı Değil, Kan", *Türk Yurdu*, C. 21-7, N. 196-35, Şubat 1928; İzzet Ulvî, "Alsancak" adlı bir başka hikâyesinde Zeynep adlı bir kadının düşmana duyduğu nefret ve intikam duygularını şu cümlelerle anlatır: "Zeynep düşmana daima kin içinde, hınç düşünceleri içinde uyuyordu." İzzet Ulvî, "Alsancak", *Türk Yurdu*, C. 17, N. 177-16, Şubat 1926, s. 187.

[783] İşgal altındaki İstanbul'un romanlara yansımasını inceleyen kapsamlı bir çalışma için bkz. Tamer Erdoğan, *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

[784] Mahmut Yesari, *Pervin Abla*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1966 (1927), s. 137-138.

[785] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 2016 (1927), s. 216.

> "Nasıl hailevi ve feci günleri yaşıyorduk? Sokak ortasında bir hiç için adam öldürülüyor, katil polislerin elinden alınıyor. Güpegündüz en büyük caddede bir Türk kadını taarruza uğruyor, zorla bir apartmana sürüklenmek isteniyor. Kimse mani olamıyor. Zabitler selam vermeye mecbur ediliyor; vermeyen en büyük hakarete uğruyordu."[786]

İstanbul ardı ardına gelen yenilgi haberleri, savaştan kaçan insan selleriyle felaketi ve umutsuzluğu bütün ağırlığıyla yaşamaktadır. Selâhattin Enis işgal sırasında başkentteki yozlaşmayı, yerli ve yabancı burjuvazinin ahlaksızlıklarını ele aldığı romanı *Zâniyeler*'deki (1924) şehir tasvirinde, "Harp, İstanbul'u adeta askeri bir şehir haline getirmiş. Sokaklar askerlerle dolu…"[787] cümlesine yer verirken savaşın "ağır ve derin bir kâbus" gibi şehrin üstüne çöktüğünü anlatır. İstanbul'daki "yozlaşmış" üst tabakayı anlattığı romanında Selâhattin Enis'in cephe ile cephe gerisi arasında güçlü karşılaştırmalar kurduğu görülür:

> "Şu dakika zaferlerin takarrür ettiği harp meydanı gözlerimin önüne geliyor, nazarlarını gökteki yıldızlara dikmiş olan şehitlerin yarı açık gözleri, kapanan çeneleri ve kandan bir nemce tersim soluk alınları birer birer muhayyilemden geçiyorlar. Öteden yaralıların seslerini ve ıstıraplarını duyuyorum. Sonra enkazı beşer üzerinden İstanbul denilen bu 'facire-i dehr'in yıllanmış bir alüfte eskisi gibi çürük ve kırık dişleriyle yükselerek acı acı güldüğünü görüyorum."[788]

Balkan Savaşları sonrası bu topraklardaki servetlerini bırakarak Konya'ya göç eden bir ailenin kızının buradaki harp zenginlerinden biriyle evlenmesi ve eşraf arasında hakkında çıkan dedikodular sonucu bir süreliğine İstanbul'a geçmesiyle merceğini imparatorluğun başkentindeki çürümüş zengin çevresine çeviren romanın başkahramanı Fitnat anlatı boyunca yazar adına bu türden tespitlerde bulunur. Fitnat henüz Konya'dayken ilan edilen savaş buradaki küçük harp zenginlerini de olumsuz etkilememiştir; zamanla herkes savaşa alışmıştır ve "[b]oğazlardaki eğlentiler devam etmekte[dir]."[789] Ancak İstanbul'un harp zenginlerinin durumu Anadolu eşrafına göre farklı temsil edilir. Tekelcilik, kara paracılık, kaçakçılık, simsarlık vs. yaparak

[786] Agâh Sırrı Levend, *Acılar*, Yay. haz. Sevim Yasin, Çevriyazı: Ceren Çıkın, Birleşik Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2012 (1928), s 72.
[787] Selâhattin Enis, *Zâniyeler*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2013 (1924), s. 33.
[788] Selâhattin Enis, a.g.e., s. 177.
[789] Selâhattin Enis, a.g.e., s. 17.

servetlerine servet katan, düşmanın içerideki uzantıları sayılan Rum, Ermeni, Yahudi azınlıklarla ticari ortaklıklar kuran ve Anadolu zenginlerinden farklı olarak, ahlaki düzlemde de olumsuzlanan İstanbul zenginleri Osmanlı İmparatorluğu'nun, dolayısıyla "eski rejim"in (*ancien regime*) burjuvası oldukları için Kurtuluş Savaşı'nın ve daha da önemlisi Ankara'da temelleri atılan yeni devletin *a priori* düşmanları olarak görülürler ve her durumda olumsuzlanırlar.

Yeni rejimin ideolojik düşmanları arasında görülen harp zenginleri[790] ile Ankara'ya mülki/siyasi düzlemde tekabül eden İstanbul, bu karşıtlıklar dizgesinde birleşerek, yukarıdaki örneklerle paradoksal biçimde "düşman" ilan edilirler ve hemen bütün erken Cumhuriyet dönemi romanlarında bu şekilde işlenirler. İstanbul'a karşı gizli bir tepki vardır ve Milli Mücadele'nin en önemli merkezleri olan Ankara ile İzmir, İstanbul'un yerini almaya başlamıştır. *Ateşten Gömlek*'in (1923) anlatıcısı Peyami'nin Ayşe ile konuşmaları bu değişimi açıkça gösterir: "O bana İzmir'in ne mamur, ne mesut olduğunu hep anlattı. Biz Yunan'ı çıkardıktan sonra biz, evet, ordu, Anadolu'yu baştan başa mamur ve mesut edeceğiz. *Artık İstanbul'a hiç dönmeyeceğiz*."[791] İzmir'in işgalinden sonra İstanbul'a sığınmak zorunda kalıp oranın da işgaliyle Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçen bir "İzmir kızı" olan Ayşe, zaferden sonra dönülecek yerin, başka bir deyişle evin, İstanbul değil, Anadolu olacağını müjdeler.

Erken Cumhuriyet dönemi romancılarının "düşmanla işbirliği içindeki" siyasi iradenin merkezi olarak tasvir ettikleri İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu ve halifelik çağrışımlarıyla yeni ulus-devlet için istenmeyen bir maziyi temsil ediyordur.[792] İstanbul'un Çanakkale ve Kurtuluş savaşlarına sağladığı maddi/manevi desteğin bir anda görünmez hale geldiği bu dönemde Namık Kemal'in önceki bölümde sözünü ettiğimiz İstanbulluların askerlik hizmetinden muaf tutulmaları konusundaki eleştirileri yeniden dolaşıma sokulur: "Netekim İstanbul halkı, vergi ve askerlikten

[790] Tanzimat döneminin Batı özentisi snob tipinin harp zenginine evrimini inceleyen bir değerlendirme için bkz. Berna Moran, "Alafranga Züppeden Alafranga Haine", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a*, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2002, ss. 259-269.
[791] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 111 (Vurgu bana ait).
[792] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Törenek, *Türk Romanında İşgal İstanbul'u*, Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2002.

bile affedilmiş imtiyazlı insanlardı. Köylüler, padişahların esir sürüleri, uşakları, köleleri mevkiinde idiler."[793] 1938 yılında kaleme alınmış bir romanda, bir yanda askerlik yapan halk, diğer yanda padişahın "köleleri" hükmündeki İstanbullular ayrışmasına gidilmesi Cumhuriyet rejiminin Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'u düşmanla işbirliği halinde, güvenilmez bir cephe gerisi olarak gören bakış açısını verir. İstanbul yeni devletin kuruluşuyla her anlamda siyasal/kültürel ayrıcalıklı konumunu yitirse de geçmişindeki harp zenginleri, "işbirlikçi" azınlıkları ve askerlik vazifesinden muaf tutulan halkıyla yeni rejimin merkezi Ankara için savaştan uzun yıllar sonra da imparatorluğun bütün bu tehlikeli bakiyesini içinde yaşatan bir tehdit ve her an yeniden dirilebilecek korkulu bir hortlak olarak kalır.

[793] Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 83.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RESMÎ İDEOLOJİ ve MİLİTARİZM

3.1. Bir İdeoloji Aracı Olarak Edebiyat

Cumhuriyetin ilanını izleyen birkaç yıl içinde yapılan yapısal reformların ardından iktidar mücadelesi içindeki gruplar arasında ortaya çıkan mücadelelerin konusu yeni rejimin hangi meşruiyet ve kimlik zeminine oturtulacağı sorunuydu. Ancak büyük bir hız ve kesin bir kararlılıkla uygulanan söz konusu reformların altındaki ideolojik temel 1930'lara gelindiğinde büyük oranda belirginleşmişti. Türk Ocakları'nın kapatılarak yerine Halkevleri'nin kurulması (1931), Kemalist yayıncılığın köşe taşlarından biri olan *Kadro* dergisinin (1932) ve resmî ideolojinin kurumsallaşması yolunda Türk Tarih Kurumu (1931) ile Türk Dil Kurumu'nun (1932) açılması, *Türk Yurdu*'nun kapatılmasıyla Halkevleri'nin yayın organı olarak *Ülkü*'nün yayına başlaması (1933), 1930'lu yılların hangi içeriklerle doldurulacağı hakkında fikir veriyordu. Modernleşme ve ulus-devletleşme bu dönemin iki temel gündem maddesiydi ve yürürlüğe konan bütün reformların bu iki amaca hizmet etmesi bekleniyordu. Osmanlı'da Tanzimat'tan bu yana izlenen Batılılaşma politikalarının İttihat ve Terakki döneminde toplumsal homojenleşme uygulamalarının enstrümanı haline gelmesi Cumhuriyet elitlerine ulus-devlete giden yolda son viraja gelindiğini müjdeliyordu. Radikal bir sekülarizm ve etnisist bir milliyetçiliğin refakat ettiği bu modernleşme süreci, dışarıda "Batıya rağmen Batılılaşma" şeklinde özetlenebilecek bir tuhaflığı, içeride ise "halka rağmen halk için" yapılan her türlü metazori uygulamayı barındıran bir ulus-devletleşmenin görünürdeki yüzü oldu.

Louis Althusser "devletin ideoloji aygıtları" arasında saydığı eğitim-öğretim, medya ve aile gibi sosyal hayatın sıradanlaşmış fragmanlarını oluşturan birimlerinin ordu, polis, adalet sistemi gibi "devletin yapay baskı aygıtları"ndan daha etkili olduğunu belirtir.[794] Erken Cumhuriyet döneminin yukarıda örnekleri verilen yayınlar ve kurumlarının, Althusser'i haklı çıkarırcasına, yeni rejimin temellerini

[794] Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2015.

atmaya çalıştığı eğitim, bilim ve kültür politikalarıyla yakından ilgili olduğu görülür. Bu dönemde ortaya atılan tarih ve dil tezlerinin arkasındaki isimler, iktidardan aldıkları güçle söz konusu iddialarında büyük bir özgünlük olduğunu öne sürmüşlerdir. Nitekim bu tezlerde, her anlamda olgulardan ve bilimsel araştırma yöntemlerinden uzak birer "kapalı bilim" ürünü olmalarından dolayı bir özgünlükten çok bir özgüvenin izleri aranmalıdır. Türk Tarih Tezi ile Güneş-Dil Teorisi'nin, bileşik kaplar kanundaki kapalı sistemler gibi birinin açık bıraktığı alanı diğerinin doldurması üzerine kurulmuş "sözdebilimsel" tezler oldukları bugün her anlamda ortaya konmuştur.[795]

Resmî ideolojinin eğitim ve bilim politikaları alanlarında ulus inşasına en elverişli kanallardan ikisi olan tarih ve dil kadar edebiyata da özel bir ilgi gösterdiği ve bu konuda edebiyatçıların desteğine başvurduğu anlaşılmaktadır. İlkokuldan üniversiteye bütün eğitim kademeleri için hazırlanan ders kitaplarında Kemalist ideolojinin baskın etkisini bulmak mümkündür. Örneğin, Enver Behnan Şapolyo büyük kısmı ders kitaplarına okuma parçası olarak giren yazı ve hikâyelerinde kin ve intikam duygularını işleyerek öğrencilerde henüz küçük yaşlarda milliyetçi reflekslerin uyarılmasına hizmet etmiştir. Şapolyo'nun Cumhuriyet'in onuncu yılı vesilesiyle yazılmış hikâyelerini bir araya getirdiği ve yer yer Öztürkçeleştirdiği *İnkılâp Öktünçleri* (1934) adlı kitabında bu uyarılmayı sağlayacak çok sayıda hikâye bulunur. Bu kitapta yer alan Mustafa ile Emine'nin kavuşamamalarının anlatıldığı "Bir Kerecik Göreyim" öyküsünde Mustafa Fransız işgali nedeniyle düğünlerini erteler. Aynı hafta içinde Mustafa'nın vurulduğu haberi köye gelir. Kanlar içinde yatarken Emine'yi son bir kez görmek ister. Mustafa, Emine'nin kollarında son nefesini verirken Emine şöyle ant içer: "Artık Mustafanın yerine ben asker oldum… Onun noksan kalan vazifesini ben dolduracağım…"[796] Kitaptaki bütün hikâyeler, gerçek olsun veya olmasın, okuyucuda bir yaşanmışlık hissi uyandırmak ve üzerinden on yıldan fazla zaman geçmesine rağmen savaşın duygu-durumunu egemen kılmak üzere kurgulanmıştır.

---

[795] Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. İsmail Beşikçi, *Türk Tarih Tezi ve Kürt Sorunu*, Dengé Komal Yayınevi, 2. Baskı, Stockholm, 1986. Dönemin eğitim politikalarındaki milliyetçi/militarist unsurları ortaya koyan bir çalışma için bkz. İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2013.

[796] Enver Behnan Şapolyo, *İnkılâp Öktünçleri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 16.

Enver Behnan aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nın ilk edebiyat derlemelerinden birini ortaya koymuştur. Dilinde Öztürkçenin etkisini yitirdiği gözlenen *Kurtuluş Edebiyatı Tarihi* (1938) adlı eserinin önsözünde, "Kültürü yüksek milletler yalnız silahlarile değil, bütün manevi kıymetlerile cenk ederler. Türk Milletide kuruluş savaşında yüksek Kültürilede çalıştı. O acı günlerde şair, edip durmadı. Ateş ve ölüm saçanlara edip ve şairlerde heyecan püskürdüler." [*sic*][797] demektedir. Şapolyo'nun bu kitapta bir araya getirdiği eserler Ziya Gökalp, Süleyman Nazif, Halide Edip, Rıza Nur, Müfide Ferit, Enver Behnan, Aka Gündüz, Ruşen Eşref, Kemalettin Kâmi, Samih Rifat, Ali Ekrem, Mehmet Akif, Orhan Seyfi, Mehmet Emin, Hasan Fehmi, İzzet Ulvi, Ali Canip, Neyzen Tevfik, Ali Ulvi, Aksaray milletvekili Besim Atalay, Diyarbakır milletvekili İshak Refet, Hicri Göncel, Yahya Saim, Cemil Sena, Tunalı Hilmi, Muhittin Baha, Vadide Baha, Mehmet Behçet, Bahri Vedad, M. Selâhattin, Abdulâhad Nuri, Reşat Hayrettin, Muallim Hikmet Recep, Danizâde Şerif, Tahir Kara Oğuz [Karauğuz], Vehbi Şaik, Raif Nezih, Saip, Tahsin, Hüsnü, Adil, Naci ve Vefa'ya aittir.

Yukarıda isimleri verilen yazarların elinden çıkan eserlerin hemen büyük kısmı dönemin ders kitaplarına girmiştir. Yoğun bir milliyetçilik vurgusu ve asker övgüsünün değişmez bir içerik olarak işlendiği bu eserlerin belki de en çok bilineni Kınalı Hasan veya Kınalı Kuzu ismiyle anlatılan hikâyedir. Hikâye farklı versiyonlarla aktarılmasına rağmen tümünde ana izlek aynıdır: Anadolu kadını vatan uğruna ölmesi için yolladığı çocuğunun başını kurbanlık koyunların başını kınaladığı gibi kınalamıştır. Çanakkale Savaşı sırasında yaşandığı belirtilen bu hikâye I. Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı sırasında etkin şekilde kullanılmıştır. Ancak Lozan Antlaşması'ndan sonra Kore ve Kıbrıs dışında ciddi bir savaşın içine çekilmeyen Türkiye'de adeta muhafazakâr/popüler kültürün vazgeçilmez bir malzemesi haline gelen Kınalı Hasan hikâyesi bu çalışmada ortaya konmaya çalışılan militarist ruhun ne kadar yaygınlaşıp sıradanlaşabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Kınalı Hasan da, gerçekten yaşayıp yaşamadığı kesin olmayan Ulubatlı Hasan gibi, milli kahramanlar *pantheon*'undaki yerini almıştır. Artık bu milli "ünlüler geçidi"nden çıkarılması imkânsızdır. Hatta, ulus-devletin ilk savaşçılarından olan Hasan'ın vatan

[797] Enver Behnan Şapolyo, *Kurtuluş Savaşı Edebiyatı*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 4.

sevgisi, fedakârlık ve cesaretinin yalnızca sultana bağlılık hisleriyle savaşan ikinci Hasan'ınkinden bile fazladır. Seküler, modern ve çağdaş olma iddiasındaki resmî ideoloji aradığı bütün cevheri aynı damarda bulmanın coşkusuyla Kınalı Hasan hikâyesini başta ders kitapları olmak üzere, dergiler, gazeteler, televizyon dizileri[798] vb. alanlarda tekrar tekrar üretmiştir.

Edebiyat, Cumhuriyet'in kuruluş koşullarındaki güçlü militaristleşme potansiyelinden azade değildi. Elde edilen askerî zafer, en azından kendisi de askerlikten gelen liderin otoritesi devam ettiği sürece, her şeyin üstüne askerî bir ruhun sinmesine yol açıyor, Milli Mücadele ve devrimlere şahitlik eden edebiyatçılarda kayıtsız şartsız bir "davaya hizmet" bilinci/sorumluluğu uyandırıyordu. Mehmet Behçet Yazar, *Edebiyatçılar Âlemi* kitabında Falih Rıfkı'nın konuyla ilgili şu sözlerini aktarır:

> "Türkiye davasından, Türkiye'nin baştanbaşa, toptan yekun, halkı ile, toprağı ile, köyü ve şehri ile, kafası ve gönlü ile yeniden yaratılışı davasından, bu memlekette herhangi bir fikir adamının yalnız kendini veya başkalarını hoşlandırır işler arttırabileceğine inanmıyorum. Türkiye davası ile davalanan hiçbir kimsenin, hizmetini değil şerefini de anlamıyorum. Davanın sıcak heyecanından kurtulan, keyif için, sanat, eğlence için yazı, hatta tuhaflık için mizah yapabilenlere şaşarım."[799]

Gerçekten de, erken Cumhuriyet dönemi edebiyatı bu dönemde kendine gönüllü bir misyon biçmiş izlenimi verir. Daha önce belirtildiği gibi, İttihat ve Terakki'nin I. Dünya Savaşı sırasında edebiyatçılardan "hamasî" edebiyat ürünler sipariş etmesine benzer bir uygulamaya Cumhuriyet döneminde rastlanmasa da edebiyatçıların bilim ve eğitim alanlarında yukarıda örnekleri gösterilen gelişmelerden kendilerine düşen gerekli vazifeyi çıkardıkları görülür. Erken Cumhuriyet edebiyatçılarının bu vazifeşinaslığının tümüyle gönüllülük esasına dayandığı da söylenemez. Milli Mücadele'nin yöntemlerine, Cumhuriyet pratiklerine ilk elde şüpheci yaklaşıp eleştirebilme cesareti gösteren birkaç isim (Rıza Tevfik,

[798] Kınalı Hasan'ın hikâyesine benzer zenginleştirilmiş bir içerikle Çanakkale Cephesi'ni anlatan *Kınalı Kuzular* adlı dizi 2007 yıllında TRT tarafından yayınlandı. Yakın dönemde televizyon için hazırlanan yapımlar arasında *Ölümsüz Kahramanlar*, *Şefkat Tepe*, *Tek Türkiye*, *Sungurlar*, *İsimsizler*, *Söz* ve *Savaşçı* gibi çok izlenen diziler ve yüksek gişe rakamlarına ulaşan *Dağ I* ve *Dağ II* gibi sinema filmleri sayılabilir.

[799] Mehmet Behçet Yazar, *Edebiyatçılar Âlemi*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1999, s. 98.

Halide Edip, Refik Halit ve kısmen Memduh Şevket) uzak veya yakın yerlere sürgün ediliyor, her türlü muhalif ses bastırılıyordu. Diğer yanda, estetik değerine bakılmaksızın başta milletvekilliği olmak üzere bir dizi makam ve mükâfatla taltif edilen bir edebî üretim bütün hızıyla devam ediyordu.[800] Bu, her şeyde kazanılan askerî zaferin izini görmeye arzulu *ethos*'un ve döneme egemen olan askerî ruhun fazlasıyla etkilediği bir edebiyattı ve siyasi iradenin benimsediği idealleri toplumun zihnine kazımak için araçsallaştırdığı bu çok işlevli edebiyatın resmî ideolojiye hizmet ederken ter dökmesi gereken birden fazla cephe vardı. Erken Cumhuriyet dönemi edebiyatının, devletin diğer ideolojik aygıtlarına paralel olarak ulus-devletleşme ve modernleşme seferberliğine yaptığı katkılara daha yakından bakmaya çalışalım.

3.1.1. Ulus-Devlet İdeolojisi

Militarizmin milliyetçilikle en fazla içi içe geçtiği, adeta girift bir yapı oluşturduğu alan ulus-devletleşmedir. Pek çok ulus için ordu-millet kavramının teoride ve pratikte büyük bir kararlılıkla işlendiği 18'inci yy.'dan 19'uncu yy.'a giden dönemeçte meşru şiddet hakkını tekeline alan devlet yapılanması Harold D. Lasswell'in terimi ilk defa kullandığı makalesinde öngördüğü modern devlet içinde şiddet uzmanlarından oluşan siyasi-askerî bir elitin oluşturduğu, savaşçı bir ulusa sahip "garnizon devlet"tir.[801] Geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet dönemleri arasında en önemli devamlılıklardan biri de bu yapıyı oluşturma sürecidir ve dönemin entelijansiyasının üzerinde en fazla kafa yordukları mesele buna bağlı doğan ulus-devletin ideolojisidir. Özellikle çalışmanın giriş bölümünde düşüncelerine ve eserlerine yer verilen isimlerin, sırasıyla, Osmanlılık, Müslümanlık ve Türklük kimlikleri üzerinden çözümlemeye çalıştıkları ve sonu ulus-devletleşmeyle biten süreç, Namık Kemal'in "Osmanlılık" kavramından Mehmet Akif'in İslamcılık düşüncesine ve zincirin son halkası olarak Ziya Gökalp'in önce Turancı, sonra Türkçü tezlerinde tevakkuf eden bir çizgiselliğe sahiptir. Suavi Aydın'a göre, ulus tanımında Türklükle İslam'a eşit ağırlığı veren Ziya Gökalp'in son döneminde

[800] Ayrıntılı bilgi için bkz. Alâattin Karaca, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Sanat/Edebiyat ve Siyasal İktidar", *Hece Dergisi*, S. 90/91/92, Haziran/Temmuz/Ağustos 2004, ss. 196-208.
[801] Harold D. Lasswell, "Garrison State", *American Journal of Sociology*, Vol. 46, No. 4, 1941, ss. 455-468.

geçirdiği dönüşüm onu Cumhuriyet kadrosunun içine dâhil etmeye yetmemiştir. Misak-ı Milli belgesinde Pantürkist ve Osmanlıcı siyasetleri terk ettiğini ilan eden Kemalist hareket, İttihatçı ve İslamcı yönelimleriyle bilinen isimlerle bağlarını koparmaya özen göstermiştir.[802] Kemalizm'in etnik, dilsel ve kültürel homojenlik vazeden uygulamalarının 1930'lu yılların başında iyice belirginleştiği görülür. Eric Hobsbawm'la birlikte milliyetçilik çalışmalarında modernist ekolün en önemli isimlerinden biri olan Ernest Gellner'a göre geleneksel ulusçuluk ideolojisinden uzak durmuş, egemenlikleri altındaki bölgelerde düzen koruyucu ve vergi toplayıcı olmakla yetinmiş ve bu alanlardaki din ve kültürlere hoşgörüyle yaklaşmış Osmanlı Türkleri'nin aksine, onların "ateşli ardılları" "*cuius regio, eius lingua* (Hükmeden kimse onun dili geçerlidir)" ilkesini hayata geçirmek için her türlü uygulamaya başvurmuşlardır.[803]

Bu anlamda modernleşmenin ve uluslaşma hareketlerinin etkisiyle "Osmanlı Türkleri"nden kategorik olarak ayrıştırabileceğimiz ve I. Dünya Savaşı'nı uluslaşma için büyük bir fırsat olarak değerlendiren İttihat ve Terakki liderleri halka yönelik propaganda faaliyetleri için edebiyatçıların açıktan desteğini almanın yollarını denemişlerdi. Tıpkı geç Osmanlı döneminde olduğu gibi erken Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan eserlerdeki işgal ve facia manzaralarının yanı sıra anlatının merkezinde yer alan en önemli aktör asker veya onun yanında savaşan sivillerdi; çünkü bu, dar alanda hapsolmuş, edebiyatın sonsuz ihtimallerine, kişilerin iç dünyasına, bireyselliğe, anlatımda ve kurguda yaratıcılığa son derece kapalı, dönemin iktisadi/siyasi gelişmelerinden[804] ve dış gerçeklikten kopuk, aşırı milliyetçi bir edebiyattı.[805] Ancak Belge'ye göre erken Cumhuriyet dönemi yazarlarının seleflerinden en önemli farkı öncelikli olarak "rejime, halka, ulusal kalkınmaya duydukları bağlılıkla" yazıyor olmalarıdır. Belge, aynı zamanda, okuma yazma

[802] Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 213.
[803] Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayın, 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 125.
[804] Bunun sıra dışı bir istisnası Kemal Ahmet'in *Sokakta Harp Var!* (1932) romanıdır. Okurda yarım bırakılmış hissi uyandıran romanda, 1929 Ekonomik Krizi'nin yol açtığı zorlukların günlük hayattaki görünümlerine, güncel siyasete etkilerine ve bütün dünyayı II. Dünya Savaşı'na götüren "buhran" hakkında Hitler ve Musollini gibi liderlerin değerlendirmelerine yer verilmektedir. Bkz. Kemal Ahmet, *Sokakta Harp Var!*, Nümune Matbaası, İstanbul, 1932.
[805] Söz konusu eserlerin kapsamlı bir derlemesi için bkz. *Atatürk Devri Türk Edebiyatı I*, Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1981; *Atatürk Devri Türk Edebiyatı II*, Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1981.

oranının düşük olduğu topluma ulaşma amacıyla kaleme alınan tiyatro oyunlarında "'militarizmden' çok Cumhuriyetçilik propagandası"[806] yapıldığını ifade eder. Ancak, tiyatro oyunları dâhil,[807] söz konusu dönemde yazılan edebî eserlere bakıldığında okuyucuya veya izleyiciye eşitlik, özgürlük, çoğulculuk, laiklik, demokrasi vb. cumhuriyet değerleri aşılanmaya çalışıldığında bile, savunulan değerlerin aksine, son derece şiddet yüklü, otoriter, tektipleştirici ve erkeksi bir dilin hâkim olduğu ve homojenleştirici, totaliter ideallerin, tuhaf bir çelişkiyle cumhuriyetçi değerlerle birlikte yüceltildiği görülür. Söz konusu dönem, tespit edilen tipolojiye uymayan, dolayısıyla cumhuriyet değerlerini benimsemediğine kanaat getirilen grup ve bireylerin dönemin en ileri gelen Kemalist ideologları tarafından açıktan tehdit edildiği bir ortamdır:

> "Devlet mefhumu içinde müstakil bir ülkenin bütün varlığı görülür. Bu ülkede yaşayan insanlar devletin **tebaası** ve **azası** olmak üzere iki kısma ayrılır. Devlette bir uzuv olabilmek için şuurlu bir surette onun hareketleriyle ilgili olmak, ona tam bir sadakatle yardım etmek, onun inkişaf ve terakkisine çalışmak lâzımdır. Asiler, mücrimler ve âlakasızlar da devletin tebaasıdırlar, fakat azası değildirler."[808]

Azınlıkların "milli bünyeye imtizaç etme" potansiyeline kuşkuyla yaklaşan bu bakış açısı, ulusallaştırma olarak tanımladığı Türkleştirme'yi "cins, zümre ya da soy bakımından Türk olmayan, ama birer ögesi olmaya yetenekli yurttaşları asalak durumundan çıkararak toplumsal yapının bütünleyici birer parçası"[809] kılacak süreç olarak görür. Kısaca, Cumhuriyet kadrolarının amacı, Tekin Alp'in *Türkleştirme* (1928) adlı ünlü eserinin epigrafına da koyduğu İsmet İnönü'ye ait şu cümleyle en iyi şekilde özetlenir: "Görevimiz, bu yurtta bulunanları ne yapıp edip Türk

---

[806] Murat Belge, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 738.

[807] Kemalist tezlerin savunulduğu oyunlar arasında Faruk Nafiz'in *Akın*, *Özyurt* (1932) ile *Kahraman* (1933), Yaşar Nabi Nayır'ın *Mete* ile *İnkılap Çocukları* (1933), Behçet Kemal Çağlar'ın *Çoban* (1934) ile *Atilla* (1935), Aka Gündüz'ün *Köy Muallimi* (1932), *Mavi Yıldırım* (1932), *İkizler* (1932), *Beyaz Kahraman* (1933), *Yarım Osman* (1933), Ahmet Nuri'nin *Şeriye Mahkemesinde* (1932), Reşat Nuri'nin *İstiklâl* (1932), Nahit Sırrı'nın *Ateş* (1933), Kâzım Nami'nin *Uyanış* (1932), Halit Fahri'nin *On Yılın Destanı* (1933) oyunları sayılabilir. Erken Cumhuriyet döneminde kaleme alınan tiyatro eserlerini resmi ideoloji çerçevesinde inceleyen bir çalışma için ayrıca bkz. Esra Dicle Başbuğ, *Resmi İdeoloji Sahnede Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013.

[808] M. Saffet Engin, *Kemalizm İnkılabının Esasları*, (yayl.y.), Ankara, 1937, s. 134 (Vurgu orijinal).

[809] Tekin Alp, *Türkleştirme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2001, s. 18-19.

yapmaktır."[810] Bu noktada, ulus tanımının Türkleştirilmesi sürecindeki dönüşümleri anlamak için "ordu-millet" kavramına geri dönmekte fayda vardır. "Ordu-millet" veya "asker-millet" (*military-nation*) teriminin tespit edilebilen ilk kullanımının 1803 yılında İngiltere'de yayımlanan *The French Considered as a Military Nation Since the Commencement of Their Revolution* adlı anonim kitapta olduğu daha önce belirtilmişti.[811] Osmanlılar'ın birebir bu ifadelerle olmasa da kendilerini benzer vasıflarla tanımlamaları söz konusu kitaba takaddüm eder. Örneğin, 21 Ocak 1864 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde, yani 1885'te Baron von der Goltz'un *Das Volk in Waffen* adlı kitabının *Millet-i Müselleha* adıyla Türkçe çevirisinden de önce, Osmanlılar için "cengâver", "asker oğlu asker" "mücahid" ve "cenkçi" ifadeleri kullanılır.[812] Daha önce, Yahya Kemal, Ziya Gökalp gibi edebiyatçı ve düşünürlerin katkılarıyla kitleleri harekete geçirmekte etkili olduğu görülen kavram, Kurtuluş Savaşı sırasında halkın savaşa desteğini sağlamak için dinî/hamasî hassasiyetlerle beraber zikredilir. Örneğin, Ziya Gökalp, İttihatçı geçmişinden dolayı Ankara'daki çevrelerde tutunamayıp gittiği Diyarbakır'daki ikâmeti sırasında devam eden Kurtuluş Savaşı'na destek vermek için, "Türk milleti bir ordu / Katılmayan kaçaktır! / Yasamızda yazılı: / Harpten kaçan alçaktır!"[813] gibi dizelere *Küçük Mecmua* adlı dergisinde yer verir.

Ancak Ankara'nın Kurtuluş Savaşı'nın dışında tutmaya çalıştığı eski İttihatçıların bu ve buna benzer görüşlerinin 1919-1923 yılları arasında Mustafa Kemal ve çevresi tarafından iltifat görmediği anlaşılmaktadır. Anadolu'daki az sayıdaki nüfusun Müslüman kesimini orduya ve milli direnişe katılmaya ikna ve ısındırma konusunda çok temkinli hareket eden Mustafa Kemal'in kongreler

---

[810] Tekin Alp, a.g.e., s. xix, 2.

[811] Ayşe Gül Altınay, *The Myth of the Military-Nation, Militarism, Gender and Education in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, s. 14.

[812] Orhan Koloğlu, "Osmanlı Devleti'nde 'Asker Millet' Anlayışının Oluşması", *Tarih ve Toplum*, S. 192, C. 32, Aralık 1999, s. 344-345. *Tasvir-i Efkâr*'ın 164 numaralı, 10 Kanunusâni 1278 (22 Ocak 1863) tarihli nüshasında yer alan *Cerîde-yi Askeriyye*'nin yayın hayatına başladığını haber veren ilgili yazı için bkz. Ekler bölümü.

[813] *Küçük Mecmua*'nın ilk sayısı 18 Haziran 1922'de çıktı. İçeriğinin büyük bir kısmı aynı zamanda derginin sahibi ve imtiyaz müdürü Ziya Gökalp tarafından oluşturuluyordu. Dergi, Ziya Gökalp'in Tercüme Encümeni reisliği göreviyle Ankara'ya çağrılmasıyla 5 Mart 1923'te yayımlanan 33. sayısıyla son buldu. Ayrıca bkz. *Küçük Mecmua I-II-III*, Çeviriyazı: Prof. Dr. Şahin Filiz, Yeniden Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul, 2009.

döneminde kullandığı dil Turancı ideolojinin aksine çok-ulusluluğa ve her türlü çoğulculuğa uygundur.

> "Burada maksut olan ve Meclisi âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Lâz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı islâmiyedir, samimî bir mecmuadır. […] Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasiyle iştigal ettiğiniz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasır-ı İslâmiyeden mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsuru islâm, bizim kardeşimiz ve menafii tamamiyle müşterek olan vatandaşımızdır ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasır-ı islâmiye ki: Vatandaştırlar, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ile riayetkârdırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukuna, ırkî, içtimaî, coğrafî hukukuna daima riayetkâr olduğunu tekrar ve teyidettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik. Binaenaleyh menafiimiz müşterektir. Tahlisine azmettiğimiz vahdet, yalnız Türk, yalnız Çerkes değil hepsinden memzuç bir unsur-u islâmdır."[814]

Erken Cumhuriyet döneminin asker/sivil ideologlarının Müslüman kimliği bırakarak ("ordu-milleti"in dolayımındaki savaşçı nitelikleriyle) ırk üzerinden yaptıkları ulus tanımı ve buna bağlı olarak zamanla değişen kapsamına uygun olarak, dönemin romancılarının ulus-devlet araç ve pratiklerini yücelttikleri görülür. Kemalist tezleri romanlarında etkili şekilde savunan isimlerin başında gelen Ethem İzzet [Benice]'nin *Aşk Güneşi* (1930) romanının ana teması Mustafa Kemal ve dolayısıyla bağımsızlık yanlıları ile düşman olarak görülen bütün diğer gruplar arasında yaratılan gerilimdir. Herhangi bir entelektüel çaba gerektirmeyen bu kaba kategorizasyonun ardından Kemalizm muhaliflerinin ulus-devlet karşıtlığıyla damgalanması önünde hiçbir engel kalmaz. Her devrin kalıbına girdiği söylenen "Osmanlı dönmeleri"nin hâlâ eski devirdeki ruhun devam ettiğini vehmettikleri ifade edilen romanda yeni kurulan binanın "Mustafa Kemal Türkiyesi"[815] olduğu söylenir. Cumhuriyetin henüz ilan edilmediği, dolayısıyla Kemalizm'in ortaya çıkmadığı bir anlatı zamanını işleyen romanda bu binanın harcı olarak işlenen Kemalizm'den "…bir hedefi de Türklüğü yeni bir inan, yeni bir iman haline sokmaktır. Mustafa

[814] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s. 74-75.
[815] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1962 (1930), s. 218.

Kemal Türkiyesi dünya Türklüğünün kâbesi olacaktır."[816] şeklinde söz edilir. Bu düşünceye göre, "tek ana baba Türkiye", "tek kardeş Türk" ve "tek inan kaynağı Türklük"tür.[817] Romanın baş kadın karakterinin bakış açısından anlatılan romanda Hamra'nın paramparça ailesinin eski rejimi temsil ettiği, bu yüzden yıkılmaya mahkûm olduğu görülür. Aile ile devlet arasında kurulan bu özdeşliğe göre baba "Hasta adam"dır:

> "Sonra bir evlatlık: Hasan. İkinci karısından bir çocuk: Ben. Üçüncü ve çerkes karı: Feleknaz! Tutuyor aradaki bu derin ayrılık bağlarını hiç göz önüne getirmeden hepimizi ana, baba, ağabey, kardeş halinde tutmak, bir anadan bir babadan gibi göstermek istiyor. […] Hiç kedi ile fare adaş ve ırkdaş olur mu?... Onun içindir iki biz şimdi: -Yalnız Türkiye vardır… Türkiye Türklerindir… diyoruz." Biz kanı katışıksız, öz Türkleriz ve Türkiye daima bu eserdir. Artık bir başka baba ve bir Feleknaza yer yok. Meydan yok, nefes yok. Türk çocuğu, Türk ana, Türk babanın; Türkiye yalnız Türklerindir!"[818]

Romanın başında hasta yatağında yatan babanın ölümü, üvey anne Feleknaz'ın düşmanla işbirliği içindeki Gâvur İmam'la evlenmesi ve en başından beri çürük temeller üzerinde duran ailenin dağılması Osmanlı sarayının yıkılmasını metaforlaştırır. Hasta babayla Türk olmayan annenin kurduğu ailenin dağılmasının ardından Hamra ile Yüzbaşı Hasan'ın kurdukları yeni aile ise ulus-devleti temsil eder. "Osmanlı imparatorluğu topraklarından Türklerle meskûn bir kısım topraklar" üzerinde inşa edilen ve adı "Mustafa Kemal Türkiyesi" olan "devlet binası"nda gayri Türk halklara tanınan yegâne hak: "Kanunların tayin ettiği Türkiye

---

[816] Benice, a.g.e., s. 192. Romanda, Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncelerine çağın siyasi konjonktürünü belirleyen milliyetçilik hareketleri hiç dikkate alınmadan ve 19. yy.'a kadar süregiden çok-uluslu yapı kaba güçle açıklanarak karşı çıkılır: "Bizi Müslümanlık siyaseti mahvetmiş, Türklüğü ana emziğinden zorla ayırt edilip öteye beriye atılıveren kardeşler gibi birbirinden tedirgin etmiş, bölmüş, parçalamış, Arabı, Acemi Kürdü; Çerkesi; Macarı, Bulgarı Sırbı, Yunanı, Gürcüyü, Arnavudu hep bir zor ve bayrak altında toplamış kılıcının zoruyla bütün bir karmaşık yığına:
-Sen Müslüman ve Osmanlısın… demiş.
Arabı, Acemi, Rumu, Türkü, Arnavudu; Ermeniyi kardeş etmiye kalkmış. Kılıç körlenip bilek takatten düşünce de hepsini kapıp koyvermiş ve hepsi kokusunu aldığı ana sürüye katılmak için hızlanmış" (s. 192).

[817] Benice, a.g.e., s. 193.

[818] Benice, a.g.e., s. 225. Milli Mücadele sırasında çoğulcu bir bağlamda ve bağımsızlık vurgusuyla kullanılan "Türkiye Türklerindir!" ifadesinin, ulusu kan/ırkla tanımladığı görülen Ethem İzzet tarafından roman boyunca birkaç farklı yerde kullanılmış olması dikkat çekicidir. Örneğin bkz. Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1962 (1930), s. 43, 226.

vatandaşlığı[dır]."[819] "Devlet binası" olarak tasavvur edilen bir yapıda azınlıkları tanımlayan kanunların özgürlükçü, eşitlikçi ve adil olmasını beklemek çarkı döndüren bürokrasinin ruhuna aykırıdır. Osmanlı'nın çok-uluslu ve çok-kültürlü yapısının ortadan kalkması ve yerine "ölüm, dirim, kan, ihtilâl, harp, ateş içinden çıkan"[820] homojen bir ulusun tesis edilmesi Ethem İzzet'in *On Yılın Romanı*'nda (1933) da simgelerle anlatılır. Osmanlı'nın paşalarıyla ulus-devletin subayları arasındaki farklar uluslaşmanın "haklılığına" işaret eder ve "Mustafa Kemal Türkiyesi milliyetçiliğin en aşırı ülkesidir."[821] iddiasıyla milliyetçilik konusunda çıta en yükseğe taşınır.

Hasan Sükûti [Tükel] ise *Siyah Örtü*'de (1934) şöyle der: "Bir toprak yalnız bir ırka yurt olur."[822] Necmettin Halil Onan'ın *İşleyen Yara* (1932) (*Kolejli Nereye*, 1977) romanının başkahramanı Turan, annesinin kendisi için belirlediği "kozmopolit" tedrisattan geçtiği için döneme hâkim milliyetçilik duygusundan mahrum kalır ve bu da onun acıklı sonunu getirir. Daha önce değinildiği gibi milliyetçi babasının ölümünün ardından, onun dileğinin hilafına, oğlunu Amerikan Koleji'ne göndermeye karar veren anneyi vazgeçirmeye çalışan Nimet Bey onu ikna etmek için şöyle der: "Bugün, bizim içinde yuğrulduğumuz bir inkılâp ve inkılâpla yaratmağa çalıştığımız bir yeni Türk cemiyeti var."[823] Ancak Turan'ın annesi hiçbir uyarıya aldırmaz ve çocuğunu kendisi gibi Amerikan kolejinde okumaya gönderir. Turan romanın sonunda, Amerikalıların düşmanca tutumlarını görerek döndüğü Türkiye'de kurulan yeni cemiyette istenmeyen adam olur ve itildiği yalnızlık nedeniyle intihar eder.

Yeni bir cemiyet kurulmaktadır ve ulusal yapıya dair tasavvurlar 1930'lardan önce yayımlanan romanlarda bile yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. Mehmet Rauf, *Halas* (1929) romanında Kemal Mümtaz adlı karakterine Almanya, Bulgaristan ve Avusturya örneklerinden yola çıkarak yabancı unsurlardan arınmış bir devlet düşü kurdurur ve aksi halde olacakları şöyle anlattırır:

[819] Benice, a.g.e., s. 218.
[820] Etem İzzet, *On Yılın Romanı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 145.
[821] Etem İzzet, a.g.e., s. 166.
[822] Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 15.
[823] Necmettin Halil Onan, *Kolejli Nereye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1977, s 47.

> "…Ermenilerin çokluk bulunduğu şehirler var, onlar da fırsat bulurlarsa hiç dururlar mı? Hasılı bugün burada olduğu gibi bu heriflerin bolca bulundukları bütün şehirlerde böyle içimizde yaşayan düşmanlar hep ayaklanacak ve bombaları kaparak fırlayacaklardır."[824]

Burhan Cahit [Morkaya]'nın romanlarında da Kemal Mümtaz gibi azınlıkları "potansiyel tehlike" olarak gören çok sayıda karaktere rastlamak mümkündür. *Dünkülerin Romanı*'nda (1934) Ahmet Reşit ve arkadaşları azınlıklara yönelik bu olumsuz bakışın formüle etmekle yükümlüymüşlercesine uzun siyasi komplo teorileri üretirler. Kurgusu ağırlıklı olarak eğitim için Paris'e giden Ahmet Reşit ile İstanbul'daki arkadaşları Ahmet Rifkı ve Cemil Hakkı arasında gerçekleşen mektuplaşmalardan oluşan roman boyunca milliyetçilik, ulus-devlet ve toplumun modernleşmesine dair çarpıcı fikirler öne sürülür. Örneğin, çalıştığı gazetede Osmanlı'daki azınlıklar hakkında tartışmaya girdiği Karnik Efendi adında bir Ermeni "Osmanlı devleti sade Türklerden ibaret değil ki, Rumu Bulgarı, Arnavudu, Ermenisi, Arabı Türkten fazla!"[825] deyince Ahmet Reşit üniter bir devletin gerekliliğini öfkeyle savunur: "Devletin vazifesi toprağında yaşayan karışık milletleri bir dil, bir hars, bir nizam ve bir terbiye içinde pişirmektir. Cemaat mekteplerini kapatmalı, toplu unsurları dağıtmalı ve [T]ürkçeyi, Türk adetlerini yaymalı."[826] Cemil Hakkı da bu bölümde ismi zikredilen Kemal Mümtaz gibi ulusal bütünlük ve ulus-devlet düşünesini Avrupa ülkelerine dayandırır: "Şu halde burada evvelâ memleketin sahibi olan Türkü kurtarmak, onu himaye etmek ve yetiştirmek lazımdır. […] İtalya gibi, Almanya gibi evvelâ kendi varlığını anlamalı ve milliyet esası üzerine bir siyaset tutmalı."[827] Talat Paşa'nın sofrasında bulunma şerefine erişen Ahmet Rifkı, Ahmet Reşit'e yazdığı mektubunda ikisi arasındaki konuşmayı aktarır ve bir yerde paşaya şöyle der:

> "…bugün siyasî teşekküller muayyen bir istikamette gidiyor, bunun şiarı da milliyettir. Almanya bu temel üzerine meydana çıktı. İtalya aynı mefkûre ile

[824] Mehmet Rauf, *Halas*, Yay. haz. Zeynep Berktaş, Lacivert Yayıncılık, İstanbul, 2010 (1929), s. 17.
[825] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 10.
[826] Burhan Cahit, a.g.e.
[827] Burhan Cahit, a.g.e., s. 64-65.

toplandı. İstiklâlini temin etti. Diğer küçük zümreler de hepsi bu yol üzerindedir. Balkanların vaziyeti en taze misaldir."[828]

Burada, Türk milliyetçilerinin Almanya konusundaki hayranlıklarına bir parantez açmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanların yanında girmesinde elde olmayan zorunlulukların yanı sıra Prusya'nın yarım asır gibi kısa bir sürede ulus-devlet yapısını tamamlayıp Avrupa'nın en güçlü ordusuna sahip olmasının etkisi büyüktür. Nitekim Türk entelijansiyasında geç Osmanlı'dan başlayarak Almanların II. Dünya Savaşı'nda ikinci defa yenildiklerinin kesinleştiği günlere kadar koyu bir Alman taraftarlığı bulmak mümkündür. "Almanlar hafif bir sarsıntından sonra *militarizm kuvvetine güvenerek* yine doğruldular."[829] cümlesi ne Ahmet Reşit'e ne de arkadaşlarına aittir. Doğrudan anlatıcıya ait bu ifade II. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı günlerde Türk romancısının yaptığı durum tespitinden ziyade bir beklentiyi ortaya koyar.

[828] Burhan Cahit, a.g.e., s. 138.

[829] Burhan Cahit, a.g.e., s. 230 (Vurgu bana ait). Aynı romanda bunun gibi cümlelere rastlanır: "Almanya trenle geçerken bile kudretini gösteren bir memleketti" (s. 161). Yazarın bir diğer romanı *Cephe Gerisi*'nde (1934) Yüzbaşı Faruk'un gözünde Almanlar, "Daima gülen ve yaşayan insanlar. Temiz ve sıhhatlı kadınlar. Güzel ve canlı genç kızlar. Şık zabitler. Ve şişman, göbekli binlerce ve binlerce adamlar[dır]." Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 43; Sadri Etem *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1933) romanında I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı yönetiminde yaygın şekilde görülen Alman taraftarlığına geniş yer verir. Bkz. Sadri Etem, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, ss. 100-105; Ziya Çalık *Cephe Gerisi* ile aynı yıl yayımlanan *Takma Ayak Hasan Çavuş* romanında Alman hayranlığını ve I. Dünya Savaşı sırasında Alman-Türk işbirliğini şu cümlelerle ifade eder: "Harpten evvel Almanya zengin idi. Alman; kendi tarlasında biten arpasından sıhhî birasını içti, kendi fabrikasında dokunan kumaşı giydi. Kendi fabrikasında yapılan tüfengi, topu attı. Bu millet, Türk milleti ile beraber bütün dünyaya karşı koydu. Harpten sonra biçare bir millet oldu, fakat korkmadı, yılmadı, sabretti, düşündü, çalışdı ve bugün yine kalktı, yine şahlandı, yine dik alnı gözüktü." Ziya Çalık, *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara, 1934, s. 51; Almanlar konusunda benzer bir yaklaşıma Hamdi Rıza Çaydam'ın *Ateş Kamçıları* (1938) romanında rastlanır. Anlatıcı rolündeki Yüzbaşı Kudret, Türk subayları için Alman nişanlarının öneminden şu sözlerle bahseder: "Türk subayı nazarında Alman salip nişanının füsünkâr bir cazibesi, dünyaya değer bir kıymeti vardı. O nişan kahramanlığın, fedakârlığın bir ölçüsü bir timsali addolunuyordu. Onu göğsünde taşıyanlara yarım ilah nazariyle bakılıyor, artık onun cesaretinden şüphe edilmiyordu." Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 7. I. Dünya Savaşı'nın son yılında Almanya'nın endüstriyel ve ekonomik gücüne dayandırılan bir Alman taraftarlığı için bkz. Cenab Şehabettin, "Harb-i Hâzırın Sebebi", *Nesr-i Harp Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözler*, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1334, ss. 12-18. II. Dünya Savaşı sırasında Nihal Atsız'ın dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı anti-komünizm içerikli açık mektuplarda sergilediği Alman propagandası için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 6, C. 27, 03/04/1939 - 15/01/1943, s. 24-25. Bu konuda ayrıca bkz. Suavi Aydın, "Türk Düşüncesinde Alman Etkisi", Modern *Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, C. 9, Der. Ömer Laçiner, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, ss. 265-282.

Ahmet Rifkı, İttihat ve Terakki'nin liderlerinden Talat Paşa'yla yaptığı konuşmanın ardından Ahmet Reşit'e İttihat ve Terakki'nin ömrünü doldurduğuna olan inancını ve ulus-devlet projesini bir adım ileri taşıyarak anti-demokratik, zenofobik ve aşırı milliyetçi bir parti-devlet tasarrufuna dönüştüren fikirlerini açar:

> "Benim tasavvur ettiğim yüzünü tamamile Avrupaya çeviren ve programını çok radikal maddelerle dolduran bir fırka olacak. Bu fırkaya hacılar, hocalar girmeyecek. Hattâ Türkten gayri unsurların da burada işleri yoktur. Çünkü fırka bugünün siyasî çehresine göre tam milliyetperver bir fırka olacaktır."[830]

Demokratlık ve laiklik gibi değerlerin yanına bunca olumsuz düşünceyi koymak ve bunun da Cumhuriyetçilik olduğunu savunmak erken Cumhuriyet dönemi aydın ve yazarının enternasyonal değerlere kapalı, izolasyonist zihin yapısını ele verir. Dönemin yazarları tıpkı kendilerinden çok önce aynı endişelerle hareket eden Ömer Seyfettin gibi bir türlü ulus bilincine ulaşamayan bir toplulukla karşı karşıya olduklarının farkındaydılar. Bu yüzden, kendilerini bu topluluğa ne kadar milliyetçi ve ne kadar mütecanis bir ulus olduğunu, devletin ulusuyla ne kadar yekvücut hale geldiğini en abartılı ifadelerle ve durmaksızın hatırlatmakla görevli sayıyorlardı.[831] Bu devamlı propaganda zaman zaman mesajın alıcısı için olduğu kadar göndericisi için de sürekli tekrarlanmaktan anlamını ve amacını yitirebiliyordu. Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] erken Cumhuriyet romanının bugün en klasik/kanonik değer taşıyan eseri *Yaban*'ı (1932) yazdığında muhtemelen bu belirsizlikten kaynaklanan karamsar ruh hali içindeydi. Bunu açıklamak için, imparatorluktan ulus-devlete geçişte din-milliyet eksenindeki kod değişimini ele alırken değindiğimiz pasaja bir kez daha bakılabilir. Milli bilince dair hiçbir emare göstermediği gibi buna karşı direnen köylülere Ahmet Celâl daha fazla tahammül edemeyecek hale gelip "Siz

---

[830] Morkaya, a.g.e., s. 144.

[831] Dönemin "görev bilinci" en yüksek ve en velût Kemalist yazarlarının başında gelen Burhan Cahit Morkaya, *Dünkülerin Romanı*'nda içinde bulunulan dönemin edebiyatını "devletçi edebiyat" olarak nitelendirir ve üretilen metinlerin edebi değeri ile eser sahiplerinin politik angajmanı konusunda itiraf kabilinden tespitlere yer verir: "Devlet kanalından geçen edebiyatın *san'at kıymeti olmasa bile mefkûre kuvveti* olduğu inkâr edilemez. Fakat *devletçi edebiyatın* muayyen bir hedefi, istikameti olması lâzımdır. Bizde yeni başlıyan fikir hayatının bir manası var. O da *fikir ve kalem sahiplerinin iş başındakilere kapı kulu olmalarından ibaret*." Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 196 (Vurgular bana ait). Konuyla ilgili olarak, aralarında Burhan Cahit Morkaya'nın da bulunduğu dönemin önde gelen edebiyatçı, bilimadamı ve siyasetçilerinin katılımıyla oluşturulmuş "milli edebiyat" konulu bir anket için ayrıca bkz. Nusret Safa Coşkun, *Millî Bir Edebiyat Yaratabilir Miyiz?*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1938.

Türk değil misiniz?" diye bağırınca köylü, "-Biz Türk değiliz ki beyim." der ve biraz daha diretince Ahmet Celâl'i afallatan o ünlü cevap gelir: "-Biz İslâmız elhamdülillilah… O senin dediklerin Haymana'da yaşarlar."[832] Ahmet Celâl, Cumhuriyet aydınının yerleştirmek istediği gibi ulusal bilinç yerine kendini dinle tarif eden köylünün bu sözleri üstüne yoktan bir millet yaratmanın zorluklarını düşünerek hayıflanır:

> "Eğer, bize zafer nasip olsa bile kurtaracağımız şey, yalnız bu ıssız toprakla, bu yalçın tepelerdir. Millet nerede? O henüz ortada yoktur ve onu bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep Kadınlar, bu İsmailler, bu Süleymanlarla yeniden baştan yapmak gerekecektir."[833]

Görüldüğü gibi, milleti inşa etmek için eldeki malzemede artık ne Kevorklar ne de Yorgolar vardır. Ancak *Yaban*'ın anlattığı Orta Anadolu'nun her anlamda ıssızlaşan coğrafyasının tersine, aynı dönemde, Anadolu'nun doğusu bu bölümde dile getirilen çoklu yapıyı nispeten sürdürüyordu. Denebilir ki, ulus-devlet inşası sürecinde Kemalist kadronun hedefe oturttuğu grupların başında dindarlar ve Kürtler vardı ve bu anlamda, çoklu kimliklerin yoğunluklu olduğu Doğu illeri Ankara için kelimenin gerçek anlamıyla bir "kötülük diyarı" (*terra malum*) idi. Ulus-devlet kurumlaşmasının ve moderleşme pratiklerinin ülkenin batısına göre nispeten ulaşmadığı, geleneksel yapının korunduğu bu alanlar, yeni rejimin sekülerizasyon ve Türkifikasyon programları için önemli birer uygulama sahasıydı. Gayrimüslim azınlıkları önceki bölümlerde değinilen uygulamalarla ülke dışına çıkaran ulus-devletleşme süreci için ülkedeki Müslüman topluluklar içinde en kalabalık nüfusa sahip olan Kürtlerin "ulusal hamuleye katılması" büyük önem taşıyordu. Ancak Türkçü ulus-devletleşme programı, Kürtleri massederken özellikle de onların "Müslüman" kimlikleriyle ilgileniyor görünmeye dikkat ediyordu. Bu bağlamda ulus-devletleşme parantezine alınan Müslüman toplulukların etnik değil, dinsel çerçevede değerlendirildikleri görülür. Söz konusu durum, Kürtlerin yeni rejime karşı gösterdikleri bütün direnç anlarının dinî niteliklerinin öne çıkarılması şeklinde ortaya çıkar.

---

[832] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, 36. Baskı, İstanbul, 2000 (1932), s. 152-153. Köylü-aydın gerilimini "yerlilik-yabancılık" ekseninde ele alan kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Alâattin Karaca, "Yerlilerin Arasındaki Yabancılar: Millî Edebiyatçılar ve Köy Romancıları", *Hece Dergisi*, S. 162/163/164, Haziran/Temmuz/Ağustos 2010, ss. 265-272.

[833] Karaosmanoğlu, a.g.e.

Halide Edip [Adıvar], Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarını ülke sınırları içinde idrak edememiş bir yazar olarak resmî ideolojiye hizmet eden romanlarını Cumhuriyet'in ilanından hemen önce ve sonra vermiştir. Halide Edip İstanbul-Diyarbakır hattında karmaşık bir erkek-kadın ilişkileri yumağı ördüğü *Kalp Ağrısı* (1924) ile onun devamı niteliğindeki *Zeyno'nun Oğlu* (1928) romanlarında 1924 ile 1928 yılları arasında rejime karşı ortaya çıkan bir dizi Kürt isyanını ve tedip-tenkil harekâtını sorunsallaştırır. Bora, bu iki romanda Halide Edip'in Kürt imgesini işleyiş tarzını incelediği yazısında "rejimin 'görevli' veya sadık yazarları arasında olmaması" nedeniyle örneğin, benzerlerinin aksine, Kürt adının açıkça ifade edildiğini ve Kürt sorununun tedip-tenkil önlemleriyle halledilemeyeceğinin ima edildiğini belirtir. Bununla beraber, bütün bu muhalif duruşuna rağmen Halide Edip'in dönemin Kürt politikasında rejimle ciddi ayrılıklar içinde olmadığını örneklerle gösterir.[834] Gerçekten de, Halide Edip Diyarbakır ve Kürtler hakkında neredeyse oryantalist bir gezi rehberi tadındaki bu romanlarıyla "cahil, dindar ve modernleş(e)memiş" Kürt imajını yinelemekten ve dönemin Kürt sorununu ele alan romanlarında olmazsa olmaz Türk erkek-Kürt kadın ilişkisinin yanına bir de "çocuk Kürt" imgesini eklemekten öteye gitmez. Diyarbakır'ın bir "derebeylik diyarı",[835] "vahşi ve ıssız",[836] "sıcak ve garip",[837] "esrarlı ve sihirli"[838] ve "esrar ve vahşet diyarı"[839] sözleriyle anlatıldığı *Zeyno'nun Oğlu*'nda (1928) ortaya çıkan Kürt Zeyno, Hasan'la spor yarışları yapmasına rağmen son derece tutucu, yaşıtlarına göre fazla ağırbaşlı bir portre çizen İstanbullu Zeynep'in "karşıt ikizi" gibidir. Karargâhtaki askerlerin "Kürt Şeftalisi" adını verdiği Diyarbakırlı Zeyno, "[d]udaklarının tam ucunda siyah yuvarlak bir ben" ve "[i]nce, hakikat şeftaliye benzeyen sıcak, kırmızı yanaklarının üstüne düşen, yalnız Kürtlerde görünen uzun düz ve siyah kirpikler[le]"[840] ırksal belirlenimlerden yola çıkan erotik bir tasvirin malzemesi olur. Kürt Zeyno'nun cinsel cazibesi erkeğin karşısında duyulan ruhsal zafiyet ve

[834] Tanıl Bora, "'Hey Zeyno, Zeyno' Halide Edip'in Romanlarında Kürt İmgesi", *Birikim,* S. 307, Kasım 2014, ss. 61-65.
[835] Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu,* Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 129.
[836] Halide Edip Adıvar, *Kalp Ağrısı*, Can Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011 (1924), s. 221.
[837] Adıvar, a.g.e., s. 241
[838] Adıvar, a.g.e., s. 217.
[839] Adıvar, a.g.e., s. 218.
[840] Adıvar, a.g.e., s. 243.

bağlılıklarla pekiştirilir. Kürt Zeyno genç subay Hasan'a "ilah gibi tapın[ır]";[841] "ateşli uysallık ve tapınışları"[842] her şeyiyle kadınsı ve egzotik bir havaya büründürülen "ıssız ve uzak memleketler[in]"[843] asker ve Türk olan erkeğe itaatini simgeler.

Yukarıdaki tespite rağmen, Halide Edip'in Kürtlerin ulus-devletle ilişkilerini ele aldığı bu iki romanlık serinin birincisi olan *Kalp Ağrısı*'nda (1924) etnik vurgunun dine göre biraz daha belirgin olduğu belirtilmelidir. Romanın başkişisi "…Zeynep'ti[r], annesinin babası Kürt olduğu için ve aynı büyükbabasının ırkî ateşinden genç kıza, yalnız babasının anladığı, kaynayan bir mizaç ve ihtiras geçtiği için babası ona 'Zeyno' der."[844] İstanbul'da modernleşmiş, dolayısıyla Türkleşmiş Zeyno ile Binbaşı Hasan ilk defa tanıştıklarında aralarında şu şekilde bir konuşma geçer:

> "-Siz benim ismimi de biliyorsunuz. Sizin isminiz nedir?
> -Zeyno.
> -Allah Allah! Bir Kürt genci olacaksınız.
> -Hayır, Kürt olan bir Türk genciyim, eğer hâlâ genç denilebilirsem."[845]

Bu diyalog, yeni Türkiye'de farklı ırklara mensup kişilerin de "Türk" ulusu içinde değerlendirilmek istendiğini göstermektedir. Bu bakış açısı "çocuk Kürt"ün fiziksel ve kişisel gelişiminde iyice belirginleşir. İki kadının romandaki asıl paydasını oluşturan Kürt Zeyno'dan doğma, Binbaşı Hasan'ndan olma, "[e]n güzel bir Kürt kadınıyla yakışıklı bir Türk erkeğinin en güzel yerlerini bu çocukta toplayan tabiî ıstıfanın en muzaffer nümunesi olan"[846] Haso Çocuk, başarılı bir öjeni programı ürünü gibi tasvir edilir. Görüldüğü gibi, söz konusu kişilik olduğunda ırksal önyargılar devreye girer; çocuk, "ateşli olmaktan ziyade düşünceli bir cinsin yavrusuna benziyordu[r]."[847] Yani, Kürt olamayacak kadar düşüncelidir. Nitekim

[841] Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 71.
[842] Halide Edip Adıvar, *Kalp Ağrısı*, Can Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011 (1924), s. 255.
[843] Adıvar, a.g.e., s. 102.
[844] Adıvar, a.g.e., s. 14.
[845] Adıvar, a.g.e., s. 20. İkinci romanda İstanbullu Zeynep'le Haso Çocuk arasında benzer bir konuşma geçer: "-Benim adım da Zeyno, Haso Çocuk, diyordu. -Sen Kürt müsün, Hanımefendi? -Biraz öyle, Haso Çocuk…" Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 175.
[846] Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 71.
[847] Adıvar, a.g.e., s. 204.

romanında sonunda babasının Binbaşı Hasan, yani bir Türk olduğu anlaşılır. Haso Çocuk'un yetişmesinde babasının ortaya çıkmasından çok önce de Şaban adında bir Türk'ün etkili olduğu görülür. Şaban, "büyükbabası Kemah'tan K… Köyüne hicret etmiş bir Türk ailesindendi[r] ve Şark Türklerinin sükûnunu, tatlılığını – ana tarafından ateşîn bir Kürt kanı almasına rağmen – mizacında muhafaza etmiş[tir]."[848] Şaban'la annesi arasında bir kıyaslama yapan Haso Çocuk "insanları ayırmayı" aklına getirmese de Kürtlerin "ateşli tavırlarını, gürültülerini" Türklerin "daha sakin ve muttarit tavırlarını" küçük yaşına rağmen fark eder. Kürtlere duyduğu yakınlık "[s]ırf anasına bağlandığı için[dir]." [849] Anne dili olmasına rağmen "Kürtçe'nin galgalesin[i] Türkçe'nin zarif ve yumuşak seslerinden"[850] ayırt etmesi de Haso Çocuk'un milli uyanış konusundaki altyapısıyla ilgili fikir verir. Bundan sonra olması gereken çocuğun daha uygun bir eğitim almasını sağlayacak şartlara kavuşmasıdır. Miralay Muhsin Bey ile evlenen İstanbullu Zeynep romanın sonunda Haso Çocuk'u evlat edinir. Böylece, Haso Çocuk'un (isminde de öne çıkarılan çocukluğuyla birlikte) imlediği çocuk kalmış Kürt'ün eğitimi için ilginç bir formül ortaya çıkar: "O Zeyno asıl annen, bu Zeyno da fikir annen olsun, olmaz mı, Haso?" Haso Çocuk elbette bu teklifi hiç tereddütsüz kabul edecektir. Bu aynı zamanda, Kürtlerin ulus-devletleşme sürecine tedip-tenkil ile değil, temsil ile dâhil olacaklarına ve bu konuda isteklilik göstereceklerine dair Halide Edip tarafından üretilmiş bir çözüm yoludur.

Halide Edip bir grup modernleşmeci elitin İstanbul'daki hikâyesine *Kalp Ağrısı*'nda (1924) bıraktığı yerden devam ederek *Zeyno'nun Oğlu*'nda (1928) Diyarbakır'a taşıma kararını *Kalp Ağrısı*'nın yayımlanmasından sonra patlak veren Şeyh Said İsyanı (1925) ve Kürtlerle ilgili söz söyleme ihtiyacı duymasından almış olmalıdır. Zira *Zeyno'nun Oğlu* (1928) her anlamda ilk romandan daha ajitatif ve propagandisttir. İki romanlık serisinde söz konusu isyanın aktörlerini ismen zikretmesiyle çağdaşlarından ve kendisinden sonra gelecek yazarlardan ayrıldığını belirttiğimiz Halide Edip, ikinci romanda olayların akışını Şeyh Sait İsyanı'yla ilgili düşüncelerini aktarmasına elverecek şekilde düzenler ve kurguya yeni karakterler

[848] Adıvar, a.g.e., s. 70.
[849] Adıvar, a.g.e., s. 135.
[850] Adıvar, a.g.e., s. 137.

katar. Haso Çocuk'u at yarışlarında yarışması için eğitmek üzere yanına alan Şeyh Mecit, "Sakarya Zaferi'yle […] coşmuş, bir zamanlar güttüğü Kürtlük davasından vazgeçmiş görün[en]"[851] biridir. Zaferin rüzgârının dinmesiyle "özüne" dönen şeyh Türk asker ve subayları için "zalim ve dinsiz"[852] der; Haso Çocuk'a "…Kürtlerin Allah'ın kulları ve Türklerin Allah'ın ceza edeceği mahlûkat olduğunu anlat[ır]."[853] Diyarbakır'a "medeniyet götürmek"[854] için giden ve burada kendisinin "vaktiyle namaz kıldırdığı kavuklu, rengârenk cemaate mukabil, şimdi hatta gündüzleri dekolte giyen, hele gece toplanırlarsa erkeklerin frak bile giydiği bir cemaat"[855] başka bir ifadeyle "Diyarbakır sosyetesi"[856] meydana getiren ve hepsi asker ve asker ailelerinden oluşan İstanbullular için söyledikleri de aynı şekilde ağırdır:

> "Şeyh, evvela İstanbulluların zalim, günahkâr ve fena insanlar olduklarını, bunları yeryüzünden kaldırmak için Cenabı Hakk'ın kendisini memur ettiğini uzun uzadıya anlatmıştı. […] Bilhassa şeyh, İstanbulları Kavm-i Lût'a teşbih ediyor, hayatlarından garip misaller alıyordu."[857]

Şeyh Mecit'in, isimler arasında kurulmaya çalışılan ses benzeşimiyle de, Şeyh Sait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, Kürtlerin milliyetçilik düşüncesiyle değil, dinî referanslar/saiklerle tepki geliştirdiklerinin gösterilmesidir. İsyanın ulus bilinciyle yapılıyor olmasını isyancılara yakıştırmak istemeyen, her türlü taleplerinin din merkezli feodalite düzeninin devamını sağlamak olduğunu göstermeye çalışan yaklaşım burada da devrededir. Başka ulusların milliyetçiliklerini her anlamda kötü ve tehdit olarak algılayan milliyetçiliğin söz konusu isyanla başa çıkması da askerî yöntemlerle olur ve Halide Edip sessiz kaldığı veya otosansür uyguladığı konular arasına bunu da alır. Romanın "Fırtınadan Sonra" başlıklı son bölümünde Muhsin Bey karısı Zeyno'ya, "Şark'ın beşeri tayfunu Diyarbakır'ın üstünden geldi, geçti. Devam ettiği müddetçe büyük ve korkunç bir yangını söndürmekle meşgul olanlar arasında bulunmak bana

[851] Adıvar, a.g.e., s. 117.
[852] Adıvar, a.g.e., s. 134.
[853] Adıvar, a.g.e., s. 176.
[854] Adıvar, a.g.e., s. 49. Modernleşme konusu bir sonraki bölümde ele alınacaktır.
[855] Adıvar, a.g.e., s. 163.
[856] Adıvar, a.g.e., s. 284.
[857] Adıvar, a.g.e., s. 282.

ilk defa seni ihmal ettirdi."[858] der. Sonuçta, askerin gözünde, ulus-devlet olarak ortaya çıkan yeni Türkiye'nin bugün de çözümsüz meselelerinden biri olmaya devam eden Kürt sorununun Cumhuriyet tarihindeki bu ilk ve en önemli halkası, ne kadar büyük ve korkunç görünse de askerin bir parça fedakârlığıyla üstesinden gelinebilecek ve "geldi, geçti" denecek bir tayfundur.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ulus-devletleşme ve buna paralel süreçlerin erken Cumhuriyet dönemi romanlarındaki cumhuriyetçi coşkunun eksenini oluşturduğu görülür. Romanlarda ulus-devlet modernleşmeci anlayışın bir parçası olarak olumlanmış; getirdiği sonuçlar üzerinde hemen hiç durulmamıştır. Bununla beraber, daha önce işaret edilen asker emeklisi Ahmet Celâl'in yoktan bir millet yaratma konusundaki genel hissiyatı dile getiren hayıflanmasının ve buna bağlı başvurulan hal çarelerinin gerçek hayattaki karşılığı romanlarda anlatılanlardan çok daha ağırdır. Erken Cumhuriyet romanlarında, yazıldıkları dönemde yaşanan pek çok önemli olayda olduğu gibi, bu konuda da bir "bilinçli suskunluk" vardır. Ulus-devletleşme programının bedeli Cumhuriyet asker/sivil aydınının "ordu-millet" yaratma süreci kadar ağır ve sancılı olmuş, buna bağlı olarak Anadolu'da çok-etnili, çok-dinli, çok-kültürlü yapı kaybedilmiş ve çoğulculuğu pekiştiren cumhuriyet değerlerinden uzaklaşılmıştır.

3.1.2. Vatandaşlığın Militarizasyonu

Cumhuriyet'in ilanıyla aynı yıl yayımlanan eseri *Saltanat-ı Milliye Temelleri* adlı risalesinde Fuad Şükrü [Dilbilen] millet egemenliğinin tesisi için öngördüğü kurumlar arasında "Milis Teşkilatı" vardır: "Bizde Milis Teşkilatı nasıl olmalıdır?" sorusunu şöyle cevaplar:

> "Milis teşkilatı, bir taraftan müdafaa-i memleketi ihzâr etmekle beraber diğer taraftan şoselerin inşasını, maarifin tamimini temin, levazımat-ı askeriye ihzarını, cins-i feresin teksir ve ıslahını, sanayi ve ziraatin himayesini istihdaf ve ormanların harikten ve asayiş-i mahallinin halelden vikayesini deruhte etmelidir."[859]

[858] Adıvar, a.g.e., s. 329.
[859] Fuad Şükrü, *Saltanat-ı Milliye Temelleri*, Cihan Biraderler Matbaası, Bâbıâli, 1339-1341, s. 50.

Fuad Şükrü, eserinde "Milis Teşkilatı"nın yapılanmasını güçlendirmek için öngördüğü bir "Milis Darülfünunu"ndan ve bu teşkilatın karyelerdeki örgütlenmesinden de bahseder.[860] Her ne kadar bu tasarı hayata geçirilememiş olsa da erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde sivil kurum ve kuruluşlara, okullara, kamusal ve özel alanlara ve ev içlerine kışladan yayılan bir ruh vardı. 1950'li yıllarda radyoda yayınlanan "Ordu Saati"[861] programı sayesinde nüfusun büyük kesimine ulaşma şansı bulan yüksek rütbeli askerlerin erken Cumhuriyet döneminde ciddi bir askerî külliyat üretmişlerdir. Bu kitaplarda temel askerî bilgilerin yanında disiplin, vazife, hiyerarşi, sadakat vb. konularda verilen bilgiler ülke nüfusunun en azından yarısına ulaşıyor;[862] askerlik hizmetini tamamlayan vatandaşlardan burada edindikleri davranış ve tutumları sivil hayatta da devam ettirmeleri isteniyor ve böylelikle bütün toplumun askerî bir eğitim/terbiye çarkından geçirilmesi amaçlanıyordu.

Cumhuriyet rejiminin militarist bir yorumunun hayata geçirildiği bir ortamda vatandaşlık tanımının da vazifelerle yüklü ve devlet merkezli "militan bir yurttaşlık"[863] olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu "görev eksenli yurttaşlık"[864] anlayışının, eğitim, iş hayatı, aile gibi toplumdaki bütün disipline edici, totaliter ve tektipleştirici baskı aygıtlarından daha ağır basan ve en önemli kaynağı ise zorunlu askerlik hizmetidir. Gerçekten de, yalnızca erkek nüfusu muhatap kabul etse de, kendi bünyesinde uyguladığı her türlü kuralın (örn. üste itaat), sivil hayatta bir karşılığı olduğunu şaşmaz doğrular olarak öğreten ordu, sivil hayata dönen bireylerin edindikleri bilgileri rejimi temsil eden bütün kurum ve kişilere itaat olarak dönüştürmelerini sağlamış; böylelikle de, yalnızca bir kurum olarak değil aynı

---

[860] Fuad Şükrü, a.g.e., ss. 53-56. Bu risaleyi "militarizm" açısından değerlendiren bir çalışma için bkz. Gökhan Kaya, "Millet-i Müsellâha'dan Mekteb-i Müsellâha'ya Erken Cumhuriyet döneminde Yazılan Bir Risalede Mekteb, Maârif ve Militarizm", *Kebikeç*, S. 36, 2013, ss. 37-52.

[861] Program kayıtları için bkz. *Ordu Saati Konuşmaları I (Hepimiz İçin III)* E.U. Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yayınlarından No: 7, E.U. Basımevi, Ankara, 1956; *Ordu Saati Konuşmaları II,* E.U. Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yayınlarından No: 15, E.U. Basımevi, Ankara, 1957; *Ordu Saati Konuşmaları III,* E.U. Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yayınlarından No: 20, E.U. Basımevi, Ankara, 1957.

[862] "Silâhlı Kuvvetlerde askeri eğitim ile beraber ahlâk ve mâneviyatın yükseltilmesine ve millî duyguların kuvvetlendirilmesine bilhassa itaat, hizmetin yapılmasında sebat ve gayret, cesaret ve atılganlık, icabında hayatını hiçe saymak, bütün silâh arkadaşları ile geçinmek, birbirine yardım, intizamseverlik, yapılması men edilen şeylerden kaçınmak, sıhhatini korumak, sır saklamak her askerin esas vazifesidir." *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu*; Madde 39.

[863] Füsun Üstel, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2011, s. 136.

[864] Üstel, a.g.e., s. 182.

zamanda bir ideoloji olarak kendisini tekrar üretmiştir. "Her Türk asker doğar" söyleminin içinde, her vatandaşın yaşamı boyunca muvazzaf bir asker bilinciyle disiplinli ve itaatkâr olması ve en önemlisi doğumundan itibaren taşıdığı görünmez üniformanın içinde tektipleşmesi anlamları saklıdır.

Çalışma boyunca sık sık alıntılanan asker ders kitaplarında vazife aşkı, kahramanlık, disiplin gibi "Türklük" ile özdeşleştirildiğini gördüğümüz militer değerlerin erken Cumhuriyet romanlarında söz konusu tek tip vatandaş üretimi için etkin şekilde kullanılması dönemin askerî ve sivil yazınlar arasındaki en çarpıcı koşutluklardan birini oluşturur. Örneğin, Müfide Ferit [Tek]'in *Pervaneler* (1924) romanında vatansever karakterler olarak verilen Doktor Burhan ve Sami'nin Amerika'ya gitme düşleri kuran Leman ve Nesime hakkında konuşmalarının bir yerinde şöyle bir cümle geçer: "Türklük nedir? İzzet-i nefis nedir? Millet aşkı nedir? Vazife nedir? Hiç anlamıyorlar? Henüz milliyetin çağıran ve bağlayan sesini kalplerinde duymamışlar."[865] Milliyetçi yazarların bir vazife kabul ettiği "millet aşkı" bütün iyi (milliyetçi) karakterlerin "öz"ünde yerleşiktir. Türklük ile vazife bilincini özdeşleştiren Müfide Ferit'in romanında Amerika'da yaşamak istedikleri için ulusal bilinçten uzak, yabancı kültür etkisiyle "kozmopolitleşmiş" kişiler olarak gösterilen Leman ve diğerleri "dejenere" tiplerdir.

Mahmut Yesari'nin *Pervin Abla* (1927) romanında askerlikten kaçmak için ilkokulda öğretmenliğe başlayan, milli duygu ve değerlere yabancı bir karakter olarak işlediği Nahit Refik'in tersine Çanakkale'de gönüllü görev alan Muzaffer burada emrine girdiği binbaşının çocuklarından ve onlar için tasarladığı gelecekten bahsedişine, vazifesini bütün bunların önüne koyuşuna gıptayla bakar: "O; bir askerdi. Vazifesini düşündüğü zaman ailesi gözünde yoktu."[866] A. Adnan [Bilget]'in *Ateş Hattı* (1933) romanında da Işık'ın Sessiz Dere Köyü'nde başlattığı kalkınma hamlesinin ve ulusal bağımsızlığın temel dayanağı olarak vazife bilinci işlenir ve bu da hep askerî durumlar üzerinden verilir. Örneğin, "Büyük Savaşta askerî özü olan bir tepeyi millî sınırlar arasına almak için" kumandanı tarafından görevlendirilen bir zabitin verilen "şeref sözünü" yerine getiremediği için kendi silahından çıkan

[865] Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002, (1924), s. 75.
[866] Mahmut Yesari, *Pervin Abla*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1966 (1927), s. 93.

kurşunla intihar ettiği anlatılır.[867] İki örnekte de asker karakterlerin vazife bilinci konusunda ideal örnekler olarak sunuldukları ve "vazife aşkı"nın askerlikle doğrudan ilintilendirildiği görülür.

Vazife bilincinin yanı sıra erkeklik, savaşkanlık, itaat, fedakârlık vb. hasletler bir "ulusal öz bütünü" olarak düşünülen milliyetçiliğin içinde kendiliğinden gelir. Mükerrem Kâmil Su'nun *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanında savaşa katılmak üzere yola çıkan Metin, Gülseren'e, "Vazife yalnız bence değil, senin gibi münevver bir Türk kızı için de elbet her şeyden üstündür." deyip vedalaştıktan sonra Gülseren'in erkeğine ve vatanına bağlılığı Freudyen tekniklerle yoruma son derece açık, cinsiyetçi ifadelerle anlatılır: "Vatan kurtuluşunun mevzubahs olduğu bir dakikada Türk kızına düşen vazife, erkeğinin silâhı karşısında hürmetle eğilmek değil midir?"[868] Hasan Sükûti [Tükel]'in *Siyah Örtü* (1934) romanında Metin kadar şanslı olmayan N. Bey nişanlısına alelacele veda ederken "Ah –vazife! Ne mukaddes şeysin. Bir nişanlının elini bile sıktırmıyorsun." diye düşünür.[869]

Niyazi Durusoy'un tek romanı *Bağlar Arasından*'ın (1936) başkahramanı Bülent de askerlik hizmetini bir borç olarak görür. Kimsesiz bir çocuk olarak büyüyen Bülent yatılı okullarda devletin tanıdığı imkânlarla öğrenim görmesinden dolayı derin minnet duyguları içindedir. Zengin arkadaşlarının gönül indirdiği bütün işleri seve seve yapmaya hazır olması da, birçoklarının yarıda bıraktıkları maden mühendisliği eğitimini tamamlaması da bu yüzdendir. Ancak Bülent için "vatan borcu"nu ödemenin en etkin yolu askerlik yapmaktır. Birliğine katılmak üzere çıktığı yolda, "[V]atanın biz gençlerden beklediği bir borcun yolundayız." diye düşünür ve şöyle devam eder: "Öyle bir borç ki ne zenginlerin kasasile, ne nüfuzların iltimasile ödenemez. Bu, dünü ve yarını düşünen bir gencin kalbinden gelen bir sevinçle başaracağı ve kafa ve beden çalışmasile ödenebilir."[870]

Madencilik eğitimi almak için Avrupa'ya giden Bülent gibi, *Sevgisi Göklerde* (1938) romanında Ferda (Gökeri) babası gibi bir ziraatçi olmak üzere yurtdışına çıkar. Bir tesadüf sonucu tanıştığı pilot Raten'le gerilimli bir aşk yaşar. Ferda,

[867] A. Adnan, *Ateş Hattı*, Meşher Matbaası, İzmir, 1933, s. 57.
[868] Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 56-57.
[869] Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 95.
[870] Niyazi Durusoy, *Bağlar Arasından*, Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1936, s. 41.

Raten'in etkisiyle ziraat eğitimini bırakarak pilotluk eğitimine başlar. Ancak ikisi de asker olan âşıkların vazife bilinci onları birleşmekten men eder. Ferda kısa sürede işinde yükselir, pilot okulunun birincisi olur. Burada dersler verir, konuşmalar yapar. Hatta bunlardan birinin başlığı "Tayyarecilerin vatan ve vazife aşkı"dır. Ferda bu konuşmasında, "meslekte riyanın, yalancılığın ve iltimasın yeri olmadığını", "[r]iya ve yalancılı[ğın] bu yüksek tayyare mektebinde yer alma[dığını]"[871] anlatır. Geçirdiği uçak kazasında Ferda'nın kollarında can veren Raten'in son sözleri aşkla değil, vazifeyle ilgilidir: "Ferda gözlerini berrak semaya dikmiş Raten'in son sözlerini tekrarlıyordu. Mefkûresi uğrunda ölmek herkese nasip olmıyan bir şey…"[872] Vazife vurgusu aynı cümlelerle birkaç defa daha ortaya çıkar: "Zaten Ratence dünyada en mukaddes şey vatan ve vazife idi."; "Ferdaca en mukaddes şey vatan ve vazife değil miydi?.."[873] Her üç örnekte de vazife aşkının bir tür sublimasyondan geçerek gerçek aşka ve dolayısıyla bireylerin cinselliklerine ket vurduğu söylenebilir.

Vatanseverliğin, "Her sevgimizde vatan sevgisi de karışık olmalı ve her şey onun için yapılmalıdır…"[874] sözleriyle tanımlandığı ve hâkim duygu durumu olarak insan hayatının her alanını yeniden şekillendirdiği bir başka Kurtuluş Savaşı romanı olan Ethem İzzet [Benice]'nin *Aşk Güneşi* (1930) romanında, Hasan'la Hamra aynı evde kardeş olarak büyürler. Ancak kardeş olmadıklarını bilen iki genç arasında gizli bir aşk vardır. Hasan I. Dünya Savaşı'na katılınca üvey annesi Hamra'yı evden kovar. Bir süre halasının yanında kalan Hamra, Milli Mücadele'ye milis kumandanı olarak katılan Hasan'ın yanına, Anadolu'ya geçer. Ancak Hasan düşmanla devamlı çatışma halinde olduğu için iki âşık kavuşamaz. Hamra, saray yanlılarının başlattıkları Bolu İsyanı'nın ardından Milli Mücadele'de hemşirelik yapar. İnönü ve Sakarya'da cephede ve cephe gerisinde savaşır. Sevdiği erkeği büyük bir sadakatle bekleyen Hamra onun şu sözlerini aklından hiç çıkarmaz: "Hamra ahlâkı ile, ilmi ile, seviyesi ile, *edebiyat ve askerliği* ile, her şeyiyle yeni bir Türkiye doğuyor. Biz hep yeni insanlarız. *Yepyeni bir hüviyet*. Bu coşkun emel selinin aramıza karıştırdığı

[871] Füruzan Necdet Kestelli, *Sevgisi Göklerde*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, 30.
[872] Kestelli, a.g.e., s. 22.
[873] Kestelli, a.g.e., s. 27, 29, 59.
[874] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1962 (1930), s. 180.

dönme seciyelere bakma."[875] Daha önce de değinildiği üzere, "insan aşk ve şehvetinin ifadesi değil vatan aşkının insan kılığına girip aramıza karışan timsali"[876] olarak tanımlanan ve yeni insanın doğuşunu müjdeleyen Binbaşı Hasan'ın bu sözleri, tektipleşmenin hayatın her alanına yayılmasını imlemesi açısından büyük önem taşır. Buna göre, değişimin müjdelendiği alanlardan ikisi olan edebiyat ile askerlik yeni bir kimlik yaratılmasına hizmet ettiği kadar söz konusu "coşkun sel"i rafineleştirerek homojen bir yapı kazanmasını sağlayacaktır.

Burhan Cahit [Morkaya]'nın *Harp Dönüşü* (1928) adlı eseri, ana konusu bu olmasa da, eğlence peşinde, havai bir genç olan Macit'in asker olmasının ardından geçirdiği değişimi anlatır. Mülkiye Mektebi'nden mezun olmasının ardından iş arayan Macit bir süre çeviri yaparak geçinir. Genç kızlara mektuplar yazarak onların evlilik hayallerinden faydalanır. Ancak bir gün bir yalıda gördüğü Humret adındaki kıza âşık olur. Aşkını bu genç kıza itiraf edişinin ertesinde Macit askere çağrılır. Çanakkale Cephesi'nde savaşan Macit yaralanarak İstanbul'a geri döner. Humret'in evinde on gün süreyle saklanır. Macit ikinci bir emirle Gazze'ye gönderilir. Asker sevkiyatını yapan trende tanıştığı Mediha Hanım'ın Şam'da kendisini ağırlama teklifini, Humret'le aldığı evlilik kararını vatan aşkıyla ertelemesi gibi vazife aşkıyla reddeder: "Rica ederim hanımefendi, ben omuzlarına vatanın müdafaası vazifesini almış genç bir zabitim. […] Ben Mekteb-i Mülkiye'den çıkmış bir gencim. Fakat askerlikte aldığım terbiye bana şunu öğretti ki bu mazbut meslekte yalnız verilen vazifeyi yapmak vardır. Ben de harbin sonuna kadar ancak verilen vazifeyi yapacağım."[877] Gazze'de esir düştükten sonra Mısır'a, oradan Avrupa'ya geçen Macit, romanın sonunda İstanbul'a döner. Amacı Milli Mücadele'ye katılarak Anadolu'ya geçmek olan Macit'in romanın başlangıcından sonuna geçirdiği kişilik değişimi roman sanatının tutarlılık ölçütüyle açıklanamasa da askerlik mesleğinin bireyler üzerindeki dönüştürücü etkisini örneklemesi açısından kayda değerdir.

Öte yandan, Morkaya'nın romanlarında milliyetçi reflekslerin harekete geçirilmesi sivillerin militarizasyonunun ve tektipleşmesinin düşünsel boyutunu oluşturur. Örneğin, daha önce değinildiği gibi, Rumlar, Burhan Cahit [Morkaya]'nın

[875] Benice, a.g.e., s. 214 (Vurgular bana ait).
[876] Benice, a.g.e., s. 113.
[877] Burhan Cahit, *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1928, s. 200.

İzmir'in işgalini anlattığı *İzmirin Romanı* (1931) adlı eserinde Yunanlardan daha büyük bir tehlike olarak ortaya çıkarlar. 14 Mayıs akşamından Türklerin şehri tekrar ele geçirdikleri güne kadar İzmir'de yaşananların anlatıldığı bu belgesel romanda ulus-devletin kuruluşuna giden yolda mücadele eden bireyler için "uyanık" ifadesinin sık sık kullanıldığı görülür. "Gençlerden ve uyanık insanlardan mürekkep bir kafile"[878] Yunanların şehre girişinin ardından bir araya gelip silahlanarak hapishanelerde tutuklu bulunan "uyanık gençleri serbest bırakmışlardır."[879] Burhan Cahit'in *Nişanlılar* (1937) romanında Anadolu'ya geçen insanlara lojistik hizmeti veren İsmail Ağa "uyanık fikirli, iyi görmüş bir adam",[880] Yüzbaşı Fikret'in karısı Nilüfer ise "zeki, uyanık ve güzel bir kız[dır]."[881] Burhan Cahit'in diğer romanlarında tektipleşme olgusunu bireysellikten çıkararak daha siyasal bir alana çektiği görülür. Geç Osmanlı döneminin çalkantılı olaylarına yer verdiği romanlarında henüz cumhuriyet ilan edilmemişken ulus-devlet düşüncesini ve buna uygun bir vatandaş formasyonunu savunan karakterlere yer verir. Bu karakterler, ister asker ister sivil olsun, bireyselliğe ve liberal değerlere karşı, kolektivizme ve toplumsal/kurumsal hiyerarşiye sadık, görevlerini büyük bir sorumluluk bilinciyle yerine getiren, vatansever, disiplinli kişilerdir. *Dünkülerin Romanı*'nın (1934) aynı zamanda genç bir Osmanlı aydını olmaya aday başkahramanı İttihat ve Terakkicilerin takip ettikleri Osmanlıcılık düşüncesine şüpheyle yaklaşır; Türkçülüğü, bireyselciliğin ve liberal değerlerin karşıtı olarak savunur. Ona göre İttihatçılar, "Cemiyet hayatında fertlerin bir kıymet ifade etmeyeceklerini bilmiyorlardı[r]. Böyle inkılâp hayatında cemiyetin şuuruna istikamet vermek lazımdı[r]."[882] Bu türden otoriter/totaliter düşüncelerin cumhuriyet rejimini yüceltmek adına dile getiriliyor olması söz konusu dönemde eser veren yazarların cumhuriyet değerlerinden anladıklarını yansıtması açısından önemlidir. Zira, totaliter bir cemiyet-fert diyalektiği yorumuna dayanan bu düşüncelerin birkaç sayfa öncesinde Ahmet Rıfkı hayalindeki partiyi şu sözlerle anlatır:

---

[878] Bürhan Cahit, *İzmirin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 9.
[879] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 13.
[880] Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 12.
[881] Morkaya, a.g.e., s. 81. Bunun gibi bazı örneklerde Yunanların İzmir'e girmesi Anadolu'da genel bir "uyanıklık" uyandırması açısından olumlanır. Örneğin, *Külhanî Edipler*'de, "Nihayet Anadolu'nun güzel toprakları miskin Yunan ordusunun istilâsına uğradı. Bu son darbe millette bir uyanıklık, bir hareket doğurdu…" denir. Fazlı Necip, *Külhanî Edipler*, Salkımsöğüt Yayınları, 1. Baskı, Erzurum, 2012 (1926), s. 191.
[882] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 148.

> "Benim tasavvur ettiğim yüzünü tamamile Avrupaya çeviren ve programını çok radikal maddelerle dolduran bir fırka olacak. Bu fırkaya hacılar, hocalar girmeyecek. Hattâ Türkten gayri unsurların da burada işleri yoktur. Çünkü fırka bugünün siyasî çehresine göre tam milliyetperver bir fırka olacaktır."
>
> […]
>
> "Öyle bir fırka ki azası çok olmasın. Fakat hepsi bir fikir etrafında toplanmış imanlı ve bilhassa uyanık insanlar olsun. Bu fırkaya ne mahalle imamı, ne tekke şeyhi, ne kalem ketebesi, ne daire amiri, ne de vazifesi memleket müdafaası olan vatandaşlar [askerler] girmeyeceklerdir. […] Daha sonra fırkayı kuracak ve yaşatacak olanların politika ve idare işlerinde dinin hiçbir rolü olmadığına iman etmiş olmaları lâzımdır. Bu fırkanın hükûmet teşkilâtında patrikane ile fetvahanenin yeri yoktur. Bu fırkanın bamteli nasyonalist olmasıdır."[883]

Burhan Cahit'in ismini vermeden ideolojisine, programına, bileşenlerine işaret ettiği bu parti, dile getirilen bütün nitelikleriyle kuşkuya yer bırakmayacak şekilde tebellür eden ve romanın yazıldığı dönemde parti-devlet yapısını büyük oranda tamamlamış olan Cumhuriyet Halk Fırkası'dır. "Millet egemenliği"ni, önceki bölümde ifade edildiği gibi, milliyetçi ve totaliter değerlerle bezenmiş bir "Cumhuriyetçi militarizm" olarak yorumlayan bürokrat elitlerin elinde bu tuhaf bileşim, İslamcı/geleneksel düşünce dünyasını yıkmak için kullanışlı bir parti-devlet ideolojisine dönüşür. Benzer şekilde, genel seçimlerin yapıldığı, cumhuriyetçi rejimin görünürde bütün şartlarının yerine getirildiği bu otoriter sistem Osmanlı'nın çok-dinli, çok-kültürlü, çok-uluslu yapısını karalamak için güçlü argümanlar sağlar.

Buna benzer tektipleştirici siyasi bir tasavvura yer verdiği romanı *Yolpalas Cinayeti*'nde (1937) Halide Edip, İstanbul sosyetesinin "monden" hayatı içinde geçen entrikalı ve suya sabuna dokunmaz görünen bir cinayet hikâyesi anlatırken dikkate değer bir sistem eleştirisi yapar. Bir sohbet esnasında zenginlerden biri, "Eğer ben bir gün kısmet olur da saylav [milletvekili, Ş.Ş.Y.] olursam ilk işim her sınıfa göre bir giyiniş, bir üniforma teklif etmek olacak. *Yalnız milyonerler müstesna*."[884] der. Ancak totaliter rejimlerde veya kast sistemlerinde görülebilecek türden bir uygulamanın anayasal zeminde ("saylav" marifetiyle) öne sürülmesi ve

[883] Burhan Cahit, a.g.e., ss. 144-146.
[884] Halide Edip Adıvar, *Yolpalas Cinayeti*, Özgür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2003 (1937), s. 32 (Vurgu bana ait).

bunun da toplumun en ilerici, en modern kesimi olması gereken üst sınıftan gelmesi Halide Edip'in o yıllarda Türk modernleşmesinde gördüğü baskıcı ve tektipleştirici niteliği acı bir alayla dile getirmesi olarak okunabilir.

Sonuç olarak, bu çalışmada şimdiye kadar erken Cumhuriyet'in resmî ideoloji envanteri içinde yer alan herhangi bir düşüncenin edebiyatta sesini bulmadığı bir örnekle karşılaşmadık. Ancak tek tek ağaçlara bakmak yerine ormana bakmakla anlaşılabilecek hakikat gibi, söz konusu vatandaşlığın militarizasyonu yoluyla makbul/muteber bireylerin üretilmesi olduğunda münferit örneklerden çok genel tablo öne çıkmaktadır. Bilindiği gibi, Cumhuriyetin ilanının ardından yapılan 1924 Anayasası'nın 88. maddesi ile ilgili görüşmelerde Celal Nuri [İleri]'nin, "Müslüman, Hanefiyyül mezhep, Türkçe konuşur bir zat" olarak tanımladığı "öz vatandaş",[885] Kemalist ulusçuluk tarafından yeniden tanımlanacak, modern, laik ve milliyetçi nitelikleriyle resmî ideolojinin yurttaş tipolojisini oluşturacaktır. Erken Cumhuriyet romanlarında hemen bütün iyi karakterlerin ya asker ya da vatan sevgisini bir vazife bilinciyle yerine getiren, Batılı ve milliyetçi siviller olması, terazinin diğer kefesinde ya azınlık mensupları ya da kozmopolit, milli duyarlılıklarını yitirmiş Türklerin yer alması Türk romancısının hazır kalıplar konusundaki istekliliğini bir kez daha gösterir.

3.1.3. Denklemin Dışına Çıkarılan Öge: Din

Resmî ideolojinin dinle kurduğu pragmatik ilişki erken Cumhuriyet dönemi romanlarına doğrudan yansımıştır. Kurtuluş Savaşı için bütün siyasi potansiyelin Ankara Hükümeti'nde, askerî potansiyelin düzenli orduda toplanmaya çalışıldığı sırada ve sonrasında dini pratik bir propaganda aracı olarak gören Mustafa Kemal ve ona yakın isimler, Kâzım Karabekir gibi İslamcı isimlerle çatışmadan hareket etmiş, yürütülen bağımsızlık mücadelesine kendi içinde uyumlu bir görünüm kazandırmışlardır. Edebiyat da bu geçici uyum sürecine daha önceki bölümlerde işlenen şehitlik, fedakârlık ve kahramanlık temalarıyla gerekli desteği sağlamıştır. Resmî ideolojiyle Cumhuriyet rejiminin yapılanma döneminde daha güçlü bağlar

[885] *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre II, C. 8/I, s. 910, akt. Ahmet Yıldız, *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene" Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2013, s. 301.

kuran ve hızla sekülerleşen erken Cumhuriyet dönemi edebiyatı din konusundaki angajmanının devamına özen göstermiştir. Örneğin, söz konusu dönemin kanonik ürünlerini üreten Halide Edip [Adıvar]'ın *Zeyno'nun Oğlu* (1928) ve Reşat Nuri [Güntekin]'in *Yeşil Gece* (1928) romanları ile eseri gibi kendisi de hemen hiç bilinmeyen Âli Osman Kırksekisoğlu'nun eğitim için Mısır'a giden Hami Reşit adında bir gencin buradaki sefaletini, ardından gelen yükselişini ve ülkenin en zengin milyonerlerinden Abdülhay Nadi'nin kızıyla evlenmesini anlattığı *Beyza*[886] (1938) romanı resmî ideolojinin İslam dinine bakış açısını Türk romancısının kendini en rahat hissettiği Doğu-Batı, yeni-eski, geleneksel-modern ikilikleri üzerinden yansıtan eserlerdir.

Şeyh Sait İsyanı'ndan (1925) sonra kaleme aldığı *Zeyno'nun Oğlu*'nda (1928) Halide Edip [Adıvar], dini ülkenin doğusundaki feodal yapının tutkalı olarak ele alır ve buradaki din adamlarını Türk ve medeniyet düşmanı olarak gösterir. "Haso Çocuk'un hayatını idare eden bu şeyhler, bu ağalar"[887] handiyse onun da bir rejim düşmanı olmasını başarırlar. Ancak, hatırlanacağı üzere, İstanbul'dan gelen "modern ve asker" ailelerin yardımıyla hepsi istisnasız Kürt olan "zalim adamların elinden"[888] kurtulur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ülkenin doğusundaki İslamcılığın Cumhuriyet'in ilke ve değerlerine total bir tehdit olarak işlenmesidir. Şeyhin yanında dinî eğitim alan Haso Çocuk dinle milliyetçiliğin iç içe girdiği bir tedrisattan geçer: "Çocuk, 'Allah' diye tapılan, onun uğrunda her nevi meşakkate, mücahedeye sevinerek girişilen bir kudret sezmişti. Eğer şeyhin dinî telkinleri burada kalsaydı, çocuğun dimağı *o kadar karışmayacaktı*. Bu din duyguları yanında şeyh, bir de *milliyet duygusu* koymaya çalış[ır]"[889] ve onu bir Türk düşmanı olarak yetiştirmeye gayret eder. Şeyhin bu yönlendirmelerinin etkisini kırmak için "derebeylik diyarında beylerine âdetâ tapınan bu *basit ve çocuk ruhlu ırka*"[890] mensup Haso Çocuk

[886] Âli Osman Kırksekizoğlu, II. Abdülhamit devrinden başlattığı romanının giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nin İslam etkisiyle her alanda çağın gerisinde kaldığı bir panorama çizer. Devletin yıkılışında, sosyal hayatın gerilemesinde en önemli neden olarak gördüğü dinî otorite ve kurumlar ile halk içindeki taassup konularını sayfalarca işler. Bkz. Kırksekizoğlu Âli Osman, *Beyza*, Kaker Basımevi, İstanbul, 1932, ss. 3-14.
[887] Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 272.
[888] Adıvar, a.g.e., s. 270.
[889] Adıvar, a.g.e., s. 176 (Vurgular bana ait).
[890] Adıvar, a.g.e., s. 129 (Vurgu bana ait).

romanın sonunda, eğitimi ve "ideal çocuk" formasyonu için İstanbullu Zeyno tarafından evlatlık alınır; biyolojik annesi Zeyno'ya bırakılmaz.

Şimdiye kadarki konu başlıkları altında incelenen romanlarıyla her alanda resmî ideolojinin sözcülüğünü üstlendiğini gördüğümüz Burhan Cahit Morkaya, din konusunda resmî ideolojinin temel görüşleri yanında saldırgan tutumunu da fazlasıyla benimsemiş görünür. Üstelik, Reşat Nuri'nin öğretmen başkahramanının aksine onun bütün başkahramanları ya asker ya milliyetçidir veya aynı anda ikisidir. Bu karakterlerin sustuğu yerde milliyetçilikte karakterleriyle yarışan anlatıcı devreye girer. Din konusundaki saldırganlık, en basitinden, din adamı düşmanlığıyla açık edilir. *İzmirin Romanı*'nda (1931) başkahramanlardan biri olan ve "[v]atan savunmasında çok büyük bir rol oynayan Galip Hocayı ne müftüler ne hocalar arasında aramayın."[891] denir. Aynı şekilde, halk da dinî duyguları sömürüldüğü iddia edilerek veya en azından buna izin verdiği söylenerek bu saldırılardan payını alır. Anzavur "din maskesile hareket eden […] Çerkes eşkıyası[dır]"[892] ve düzenli orduya karşı "İstanbul'la gizli muhabere ederek *cahil ve mutaassıp* ahaliyi iğfal"[893] etmektedir; Ankara Hükümeti'ne muhalefet edenler "din propagandalarile ayaklanan takım takım cahiller ve gafiller sürüsü[dür]."[894] *Yüzbaşı Celâl*'de (1933), bu defa, bir hıyanet makamı olarak temsil edilen hilafet hakkında "Türk asırlarca hilâfete nasıl ısınamadı ve bunun varlığından nasıl ıztırap çektise, hilâfet te bu temiz milletin silahşör ruhile kaynamadı ve bünyesindeki Arap riyakârlığı ve Arap zihniyetini Türke hazmettiremedi." [895] denir. Din sömürüsüne kolayca alet olduğu belirtilen bir halkın hilafetle nasıl olup da yüzyıllarca imtizaç etmemiş olması açıklamaya muhtaçtır. Bu ve buna benzer ideolojik çelişkiler Burhan Cahit'in romanlarındaki tarihsel bilgi ve düşünsel tutarlığın genel ortalamasını verir.

Burhan Cahit'te din, aynı zamanda, hatırlanmak istenmeyen Osmanlı mazisinin bir parçasıdır. *Dünkülerin Romanı*'nın (1934) "aydın ve uyanık" gençleri, "cahil" halkın aksine, sahip oldukları "seküler, milliyetçi ve modern" görüşlerle din

[891] Bürhan Cahit, *İzmirin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 25.
[892] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 47.
[893] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 61 (Vurgu bana ait).
[894] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 74.
[895] Bürhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 163, 165.

ve dindarlarla çarpışmak üzere kınından çekilmiş kılıç gibi her an saldırmaya hazırdır. Cemil Hakkı'nın mektubundaki şu sözler bunun iyi bir örneğidir:

> "Dikkat edilse zaman zaman padişahların etrafını çevirip ona peygamber vekili, Allahın gölgesi ismini vererek tapanların Türkten gayri unsurlara mensup oldukları anlaşılır. Türk en sıkı zamanlarda efendiliğini bırakmamıştır. […] Onun kanındaki bu asalet zaten saltanata, azamete karşı bigâne kalmasını temin etmiştir."[896]

Saltanatı, halifesi ve dinsel diğer bütün çağrışımlarıyla Osmanlı Devleti'nin üzerinden sıçrayıp Orta Asya'da, dünya durdukça durduğuna inanılan ulusal öze geri dönüş arzusu ne kadar gönülden geçse de pratik değildir. Ahmet Reşit'e Bursa'dan yazan Cemil Hakkı bir başka mektubunda, "Osmanlı saltanatının Şeyh Üdebalinin [Edebali, Ş.Ş.Y.] tekkesi ile Hacı Bektaş Velinin duası arasında kurulduğu burada her yerden fazla göze çarpıyor."[897] diyerek hayıflanır. Ona göre, "özlü Türk milleti" "şeyhlerin, hocaların, softaların" ve "zaferlerini semavi bir kudretten bilen cahil hükümdarlar[ın]" meydana getirdiği "iki başlı cehalet ejderinin tamam yedi asır kurbanı ol[muştur]."[898]

Bu hayıflanma tonunun yanında, *Dünkülerin Romanı*'nın aşırı milliyetçi karakterlerinin argümanlarında, daha önce ulusal denklemden çıkarıldığını belirttiğimiz İslam yerine, Avrupaî bir "ulusal din" düşüncesi oluşturulmaya çalışıldığı görülür. Bu bölümün başında gösterildiği gibi, İslam dinini şeklen Hıristiyanlık'a benzeten değişikliklerin romandaki görünümlerine değinmek gerekmektedir. Burhan Cahit, anlatıcı sesiyle, İslam dininde Avrupa'da yaşanan türden bir Reform ihtiyacını dile getirirken bunun ideolojik zeminini hazırlar. Ahmet Reşit Gretta'nın ailesini ziyarete gittiği İsveç'teki kiliseleri, inanç hayatını ve din görevlilerine bakarak dinin özel hayat dışında yer etmediğine ve "…hayatta her şeyde olduğu gibi dinde de inkılap" düşüncesine ikna olur. Kilisede "[k]afası muasır ilimlerle dolu bir Pasteur [papaz, Ş.Ş.Y.] herkese hayat, saadet, sevgi hakkında konferans ver[irken]"[899] Ahmet Reşit'te içten içe bir imrenme duygusu sezilir.

---

[896] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 97.
[897] Burhan Cahit, a.g.e., s. 190.
[898] Burhan Cahit, a.g.e., s. 191.
[899] Burhan Cahit, a.g.e., s. 170.

Kilisede gördüğü manzaralardan böylesine etkilenen Ahmet Reşit'in İslam dinine ait herhangi bir mekânda aynı duyguları yaşayacağı kuşkuludur. Onun gibi, çoğu seküler ve pozitivist olan karakterlerde öne çıkarılmayan bir İslam karşıtlığının izleri bulunur: İslam, pozitif bilimle ve modern yaşayışla uyumsuzdur, ilerlemeye engeldir; ancak bunlar, paradoksal biçimde, gelişmiş Batı ülkelerinde yaşayan Hıristiyanlık dini için geçerli değildir. Yazarlar için İslam karşıtlığının alenileştirilemediği bir ortamda çözüm, büyük oranda entelektüel birikimsizlikten ve Batı hayranlığının belirlediği önyargılardan kaynaklanan bu yanlış formülasyona uygun tipler yaratmaktır. Erken Cumhuriyet romanlarının dinî yaşayışa yer vermeyen kurgusu içinde karakterler oruç tutmayan, namaz kılmayan ancak yine de konuşmalarında çoğu zaman farkında olmadan kullandıkları kelimeler düzeyinde Müslüman oldukları anlaşılan laik Müslümanlardır. Örneğin, bu doğal laisizmin bir sonucu olarak Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* (1928) romanında geleneksel/dinî göstergeler şekillerini değiştirirler; adeta bir "ulusal din" meydana getirirler. Yıldız'la kayınbabasının Ankara'ya dönmelerinden önce halk tarafından düzenlenen veda merasiminin böyle bir göstergesel anlamı vardır:

> "Kırk şehitten yetim kalan kırk kız çocuğu bir tarafa, kırk savaştan dönmeyenden hediye kalan kırk erkek çocuk bir tarafa dizildi. Kırk evladın kırk anası, kırk kimsesiz, aksakallı, kırk Mehmedin kırk dulu, kırk çoban, kırk koyun, kırk taze kız ve kırk siperlik günü gelmemiş delikanlı yavrusu sıra sıra oldu. Kırk deste kır çiçeği yaptılar, kırk adımda bir otomobilin önüne, yollara sermek için. Aksakallılarla, aşçı kınalılar, kırkar defa okuyup ayrılık ve selâmet yollarına üflediler. Kırk kadın arkalarından kırk tas su döktü. Bir daha gelsinler diye."[900]

Buradaki "kırk" vurgusunun İslam dininde belli bir yeri bulunmakla birlikte daha çok gelenekle özdeşleştirildiği söylenebilir. Uğurlama sırasında estirilen ruhaniyet dinden çok ulusa ait ritüel öğeleriyle desteklenir. Aka Gündüz bir başka romanı *Üvey Ana*'da (1933) fikir olarak halk destanlarından esinlendiğini düşündüren bir "Kırk Kız Bayramı"ndan söz eder. Bu bayram kırk kız tarafından başlatılmıştır ve yalnızca öğrenciler ve aileleri için bir eğlence değil, inkılâp tarihinin

[900] Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, Toker Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012 (1928), s. 200.

"terbiye faslında mühim bir dönüm ve inkişaf hâdisesi" [901] olarak tarif edilir. O kadar önemlidir ki dönemin başbakanı İsmet İnönü bile Paris ve Londra'ya yapacağı gezileri on gün erteleyerek bayram kutlamalarına katılmıştır. Lâle ve Gül adında küçük yaşta hem yetim hem öksüz kalan ikiz kardeşlerin Lobut Ağabey adındaki şoför tarafından himaye altına alınarak kızların Türk mürebbiyeler olarak yetişmesini sağlayacak İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde okumalarının anlatıldığı romanda Lâle sınıfının birincisi olarak mezun olurken kardeşi Gül vereme yakalanarak ölür. Aka Gündüz'ün son derece ilginç bir ulusal atmosfer yarattığı bu romanda yapılan hemen her işe milliyetçi bir neşe bulaşmıştır. Örneğin, Gül'ün ölümünden doğan üzüntüyle Lâle'nin mezuniyet sevincini aynı gün yaşayan Lobut ve diğer şoför arkadaşları bir ağızdan şu marşı okurlar: "Bizim kadınımız, erkeğimiz bir / Yurdumuz, sevgimiz, dileğimiz bir / Gülümüz, Lâlemiz, çiçeğimiz bir / Şoförüz, yaşarız tek gönül gibi."[902] O esnada orada çalışan iki mezarcı söylenen bu marşın Türkçe bir ilahi olduğuna hükmederler. Ancak mezarcılardan birinin Tanrının Türkçe bilip bilmediği sorusuna diğerinin "Elbette! Her şeyi bilir. Hem, Allah [T]ürk'tür be!"[903] şeklindeki cevabı yukarıda ifade edilen "ulusal din" düşüncesini daha da pekiştirir niteliktedir.

Türk edebiyatındaki "yozlaşmış" din adamı tiplemesinin ilk izleri (Yakup Kadri'nin *Nur Baba* (1922) romanı bu genellemenin dışında tutulursa) erken Cumhuriyet dönemi romanlarında aranmalıdır. Bu dönemde ilk örneğini Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* (1926) romanındaki Hacı Fettah karakteriyle verdiği "gerici din adamı" tiplemesine[904] Yakup Kadri *Yaban*'da psikolojik bir derinlik kazandırır.[905] Şeyh Yusuf romanın anlatıcısı rolündeki malûlen emekli asker Ahmet Celâl tarafından kötülüğünü yalnızca inancından almayan, "öz"de kötü, bağnaz bir din adamı olarak temsil edilir. Köy halkı aralarında en görgülü, en bilgili kişi bildikleri bu adamın her türlü manipülasyonuna açıktır ve bir anlamda, köydeki cehalet ve taassubun da ulusal bilinçlenmeye kapalılığın da arkasında o vardır.

[901] Aka Gündüz, *Üvey Ana*, Semih Lütfi Erciyes, İstanbul, (y.t.y.), (1933), s. 45.
[902] Aka Gündüz, a.g.e., s. 50.
[903] Aka Gündüz, a.g.e., s. 63.
[904] Türk romanı ve sinemasında sonraki yıllarda önemli bir tip olarak ortaya çıkacak "gerici din adamı"nın jeneolojisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. 2.4.3. Harp Zenginleri ve Diğer "Ötekiler".
[905] Halide Edip'in *Yaban*'la aynı yıl yayınlanan romanı *Sinekli Bakkal*'da (1936) *Kadro*cu Yakup Kadri'den farklı bir mecraya girerek Mevlevilik vb. konuları işlediği ve İslam içinde bir "gerçek İslam" anlatısı kurduğu görülür.

Nitekim, Ahmet Celâl'in vatanı işgal eden düşman kadar zararlı gördüğü dinî referanslara dayalı dünya algısı ve düşünce şekli Bekir Çavuş'u da etkisi altına almıştır. Roman'ın en çok alıntılanan pasajlarından biri olarak Ahmet Celâl ile Bekir Çavuş arasında geçen aşağıdaki konuşma Kurtuluş Savaşı sırasında başlayan fikir ayrılığının Cumhuriyet dönemine taşınacağının habercisidir. Bekir Çavuş, Ahmet Celâl'in köydeki tartışmalarının nedenini imalı bir yolla Mustafa Kemal taraftarı olmasına bağlayınca Ahmet Celâl köpürür:

"- İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşa'dan yana olmaz?
- Biz Türk değiliz ki, beyim.
- Ya nesiniz?
- Biz İslâmız, elhamdülillah… O senin dediklerin Haymana'da yaşarlar."[906]

Bu pasaj, hemen bütün Cumhuriyet dönemi romanının Osmanlı askeriyle Cumhuriyet askeri arasında gördüğü farka işaret etmesi açısından büyük önem taşır. Kimliğini dinle özdeşleştiren Bekir Çavuş ile kendini ulus-devletin etnik vatandaşlık tanımında anlamlandıran Ahmet Celâl arasındaki zihinsel uyuşmazlık, Osmanlı'nın çoğu zaman bir cihat çağrısı ve "i'lâ-yı kelimetullah" şiarıyla harekete geçirebildiği askeriyle ulus-devletin milliyetçi ve kendini seküler/modern bir rejimin kurulması/korunmasıyla yükümlü hisseden askeri arasındaki değerler çatışmasına işaret eder. İttihat ve Terakki'nin son döneminde başlayan ordudaki hızlı ideolojik değişimin yeni kurulan devletin sekülerleşmesinde etkisi bu eski-yeni asker arasındaki Yakup Kadri'nin işaret ettiği "zihniyet ve maneviyat"[907] farklılığıyla da ilgilidir.

Mükerrem Kâmil Su'nun Cumhuriyet inkılaplarının tam anlamıyla kurumsallaştığı 1930'lu yılları anlattığı *Sevgim ve Istırabım* romanında *Yaban*'ın karanlığı, "mürteci Kürtler[in]"[908] yaşadığı doğu illeri hariç, çok gerilerde kalmıştır. Türkler irtica ihtimalini tümüyle aşmıştır ve hâlâ neşvünema imkânı bulduğu Doğu'da "[b]aşı koparılmış bu çıbanı kangranlaştırmadan kökünden temizlemek

[906] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, 36. Baskı, İstanbul, 2000 (1932), s. 152-153.
[907] Bkz. Dipnot 313.
[908] Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 53.

lâzım[dır].”[909] 1930’lu yıllarda Doğu illerinde yaşanan isyanlarda Kürtlerin bir özne olarak anılmadıkları daha önce belirtilmişti. Burada Kürtler ismen anılsa da onları bir ulus olarak görünmez kılan ancak ırkla kaim bir “mürteci”likle damgalanırlar. Genel atmosferi bu şekilde özetlenebilecek romanın başkahramanı Gülseren’in eski bir asker olan babası “…sadece bir Türk’tür. *Milliyetini kendine din yapmış*, inkılapçı bir adamdır.”[910] Ülkenin batısıyla doğusu arasında bir ulusallık-din karşıtlığının kurulduğu romanda modern ve medeni bir hayatın akidesi olarak “ulusal din”in ülkenin yalnızca batısında yaşandığı ima edilir. Din, beraberinde getirdiği bütün geriliği ve cehaletiyle ulusun bir parçası olmayı reddeden doğu illerinde egemen olabilmektedir.

Bütün bunlara rağmen, ulusal formülün dışına çıkarılan dinin tümüyle hayatın dışına itildiği söylenemez; bir yerde, zamanı geldiğinde kullanılmak üzere parantez içine alınmıştır. İslam’daki şehitlik inancının ordu için vazgeçilmez değeri kadar temizlik anlayışının toplum ve kışla hayatı içindeki düzen ve hijyenin sağlanması açısından işlevselliği öne çıkarılır. Ordu iç hizmetine yönelik kaleme alınan kitaplarda İslam’ın şeriat ve akaidden soyutlanarak hijyenist bir pragmatizmle ele alındığı yorumlara sıklıkla rastlanır. Faik Türkmen’in *Erler İçin Askerî Ahlak ve Genel Bilgiler* (1944) kitabında bunun çarpıcı bir örneğini bulmak mümkündür:

> “S – İslâmlığın esasında ne vardır?
> C – İslâmlığın esasında temizlik vardır. Temizlik imandandır. Pislik günahtır aptest almak ve gusul aptesti yapmak Allahın emridir. Hem Allaha iyi kulluk yapabilmek hem de *yurda ve millete* iyi hizmet görebilmek için insanın *temiz ve sağlam* olması lâzımdır.”[911]

Askerlere yönelik diğer pek çok kitapta olduğu gibi soru-cevap usulüyle yazılan kitapta kendisine “İslam’ın esasları” sorulan askerin ilk şart olarak temizliği sayması ve bunu kişisel sağlık için değil, yurt ve millete hizmetin koşulu olarak görmesi İslam’ın gerektiğinde kamu yararına nasıl araçsallaştırılabildiğini gösterir. Benzer şekilde, Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli Diyanet İşleri başkanlarından

[909] Mükerrem Kâmil, a.g.e., s. 75.
[910] Mükerrem Kâmil, a.g.e., s. 14 (Vurgu bana ait).
[911] Faik Türkmen, *Erler İçin Askerî Ahlak ve Genel Bilgiler*, Ahmet İhsan Matbaası Ltd., İstanbul, 1944, s. 75 (Vurgular bana ait).

biri olan Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951), şehitlik kavramını "din uğruna ölüm" anlamından çıkarılarak "vatan için ölüm" anlamına dönüştürdüğü *Askere Din Kitabı*'nda (1944) temizliğin toplum sağlığı için öneminden bahseder. *Askerin Din Bilgisi* (1981) gibi geç tarihli bir diğer kitapta da İslam inancının vatan savunmasında ihtiyaç duyulan duygu durumunun yakıtı olarak kullanıldığı görülür.[912]

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, dönemin resmî/askerî metinlerine paralel olarak romanlarda dinin sosyal ve siyasal hayattan soyutlandığı, şer'i hükümlerle mücehhez bir İslam yaşayışının şehitlik ve temizlik gibi vurgularla pragmatist/hijyenist bir ulusal dinle ikame edildiği görülür.

3.1.4. Bir Asker-Bürokrat İşbirliği Olarak Modernleşme

Türkiye'de militarizm konusunda bugüne kadar yazılmış en kapsamlı eserine *Militarist Modernleşme*[913] ismini veren Belge, Almanya, Japonya ve Türkiye örneklerini, sırasıyla, İtalya, Hindistan ve Yunanistan'la karşılaştırmış ve her birini birer "vaka incelemesi" (*case study*) olarak ele aldığı birinci gruptaki ülkelerde ikinci gruptakilerden ayrışan yanlarıyla militarizasyon süreçlerinin çoğu zaman toplumların modernizasyonuyla iç içe geçtiğini göstermiştir. Belge, eserinde Türkiye'de ideolojinin militarizasyonunun, Almanya'daki Junkerler ve Japonya'daki Samurailer gibi, toplumda "sınıf" tanımına uygun tek örgütlü güç olan ordu tarafından "modernleşme" görünümleri altında gerçekleştirildiğini, Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak orduyu bu misyonu üstlenmeye iten birtakım tarihî determinizmlerin rolü bulunduğunu örneklerle açıklamıştır.[914]

Türkiye örneğinde, Habermas'ın "modernite" ile "modernizasyon" arasında yaptığı anlam ayırımının söz konusu durumu açıklamakta işe yarayabileceği düşünülebilir.[915] Buna göre, Batı dışı toplumlar modernitenin kurumsal altyapılarını intibak etmekle "modernleşme"nin bir parçası olamazlar; yalnızca "modernizasyon"

[912] Osman Güngör Feyzoğlu vd., *Askerin Din Bilgisi*, K.K.K. Ankara Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, Ankara, 1981.
[913] Murat Belge, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012.
[914] Belge, a.g.e., s. 660-661.
[915] Bkz. Eugen Weber vd., *Bir İmkân Olarak Modernite*, Çev. Ahmet Çiğdem, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012.

sürecine dâhil olurlar. Ortaya konan değişim ve gelişmeler maddi boyutta kalırken "modernleşme" iddiasındaki toplumun da, Türkiye örneğinde olduğu gibi, "Batı'nın ilmi/teknolojisi ile ahlakı" arasında pratik geçerliliği olmayan kategorik ve pragmatik ayrımlara gittiği görülebilir. Gökalp'in "hars ve medeniyet" ayrımını ortadan kaldırarak Batı'nın kültürünü de benimsemeye namzet Kemalizm'in en büyük çıkışsızlığı da işte bu "halka rağmen halk için" öngördüğü Batılılaşma arzusuydu. Mustafa Kemal'in "Biz bize benzeriz" sözüyle özetlenebilecek Cumhuriyet modernleşmesinin kendine özgülüğünde bu anlamda bir haklılık payı vardır.[916] Arzulanan Batılılaşma için payanda görevi görecek bir burjuva sınıfının yokluğunda savaşın ardından hazır kıta bekleyen orduya yeni görevler doğmuştur. Cumhuriyet kadrolarının iddia ettiği "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle" tekçiliğinin en büyük dayanağı orduydu. Kendini rejimin kurucusu/koruyucusu olarak gören ve doğal olarak demokratik sınırlar içine çekilmesi beklenemeyecek ordu, modernleşmeyi kendi yöntemlerine göre kotarmaya çalışırken adını koymadığı "militarist modernleşme"nin hikâyesini anlatmak, propagandasını yapmak edebiyatçılara düşüyordu.

Erken Cumhuriyet edebiyatçıları orduya bu desteği verirken onda yeni bir ruh gördüklerini iddia ediyorlardı. Daha önce örnekleri verilen Osmanlı ordusu ile Milli Mücadele ordusu askerleri arasında kategorik bir fark görmeleri bu yüzdendi. İki asker arasında en önemli farklılık, daha önce belirtildiği gibi, milliyetçilik bilinciydi; ancak bunun yanında askerin modernleştirici yönünün matbuat ve edebiyatta bir anda keşfedilmiş gibi öne çıkarılmaya başlandığı ve ülkedeki modernizm hareketinin başını çeken ordunun bu hizmetleri karşılığında gördüğü iltifatları yüce bir gönüllülükle kabul ettiği görülür. Süheylâ Muzaffer'in Avrupa'da sayısı binleri bulan âdab-ı muaşeret kitaplarının Türkiye'deki azlığından hareketle ülkenin "inkılap ve tekâmülünün muaşereti de tesise cebredeceğini düşünerek" ve "zabiti, memuru, askeri, polisi, jandarmayı velhasıl mektepliyi, bütün halkı göz önünde bulundurarak"[917] yazdığını belirttiği *Modern Âdab-ı Muaşeret* (1942) kitabında

[916] Erken Cumhuriyet döneminde Cumhuriyet kadrolarının ideologları tarafından Kemalizm'in özgünlüğünü vurgulayan pek çok eser yazılmıştır. Örneğin bkz. Tekin Alp, *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1998; Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1967.

[917] Süheylâ Muzaffer, *Modern Âdab-ı Muaşeret*, İnkılab Kitabevi, İstanbul, 1942, s. 5.

modern hayat şekillerinin yaygınlaşması için askere önemli görevler düştüğü önemle vurgulanır:

> "Türkiye Cümhuriyetinin en büyük ve başlıca karakterlerinden biri; beşeriyet tarihile başlıyan asil Türk ırkının bütün dünya efsanelerine ve destanlarına yayılmış askerlik kudret, kuvvet, şevket ve haysiyetinin bugünkü medeniyet ve tekâmül icaplarına göre kâfi derecede bir şuur ve rüşd ile temsilini temin etmiş bulunmasıdır."[918]

Çalışma boyunca pek çok örneğiyle karşılaştığımız askerlik ile medeniyet arasında koşutluk gören bu bakış açısının bir modern âdab-ı muaşeret kitabında yer aldığını hatırlatalım. Muzafer'e göre asker, terbiyesi ve nezaketiyle halka kendini sevdirmeli ve medeni icaplara herkesten çok hassasiyetle bağlı bulunmalıdır. Ayrıca, kitapta, askerin topluma rol modellik görevini hakkıyla yerine getirebilmesi için orduya her türlü ayrıcalığın ve maddi kaynağın sağlanması gerektiği ifade edilir.

Cumhuriyet'in ilanıyla kendisine modernleştirici bir misyon biçilen ülkenin tek köklü kurumu yeni ordunun Osmanlı ordusuyla (dolayısıyla "i'lâ-yı kelimetullah" anlayışı ile) devamlılık ilişkisi kurması söz konusu değildir. Firdevs Gümüşoğlu, erken Cumhuriyet ile çok partili dönemlere ait ders kitaplarından örnekleri karşılaştırarak ilkini büyük oranda olumladığı çalışmasının "Zulmeden Değil, Halkın Hizmetindeki Jandarma" başlıklı bölümünde 1928 tarihli bir *4. Sınıf Yurt Bilgisi* kitabından alıntıladığı aşağıdaki pasajı "devlet ile halk arasında geçmişten alınan yabancılaşmayı gidermeye ve halkçı devlet anlayışını çocuklara vermeye yönelik" bir örnek olarak değerlendirir:

> "Eskiden jandarmalar cahil adamlardan yapılırdı. Eski jandarmalar o zamanki fena idarenin fena alışkanlığı neticesi olarak ahaliye iyilik edeceklerine fenalık ederler,

[918] Muzaffer, a.g.e., s. 133. Yazarın "dikkate değer bir münakaşa" ifadesiyle dile getirdiği bu görüşler subayların ve üniformalıların muaşereti başlığı altında kaydedilir. Yazara göre, "bir subayın mutlaka bir smokini olması ve balolara, müsamerelere, resmî askerî mahiyette bulunmadıkça sivil kıyafetle iştirak etmesi ehemmiyetle lâzımdır" (s. 133). Benzer içeriğe sahip daha geç tarihli bir eser için ayrıca bkz. Fahrettin Örnek, *Hava Kuvvetlerinde Muaşeret*, Hava Kuvvetleri Basımevi, İstanbul, 1967. Erken Cumhuriyet döneminde rejimin "kurucusu ve koruyucusu" olarak görülen askerlerin (aileleriyle beraber) topluma her anlamda örnek olmaları isteniyor; modernleşmeyi sırtlayacak ayrıcalıklı bir sınıfın inşası için gerekli maddi kaynakların tahsisine özen gösteriliyordu. Bu hassasiyetin bir örneğini CHP'nin parti programında bulmak mümkündür: "Devletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan ve millî mefkûreyi, millî varlığı ve inkılâbı kollayan ve koruyan Cümhuriyet ordusunun ve onun fedakâr ve kıymetli mensuplarının daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına sureti mahsusda itina ederiz." *CHF Nizamnamesi ve Programı*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1931, s. 39.

işlerini görmek için ahaliden rüşvet alırlar, haklıyı haksızı ayırt etmeden önüne gelene dayak atarlar, zulüm ederlerdi. Cumhuriyet idaresi zamanında, köylünün haksız yere fenalık görmesine müsaade edilmez. Bunun için jandarmalara, zabitlere halka iyi muamele etmelerini, kimsenin kılına bir hata gelmemesi için çalışmalarını öğretiyorlar. Köylü de artık eskisi gibi jandarma lafından korkmuyor."[919]

Aynı kitapta alıntılanmış *Türk Yavrusunun Alfabesi*'nde yer alan "Çiftçi Kadın" başlıklı okuma parçasında çiftçi bir kadının önüne katıp yürüttüğü öküzlerinden biri kaçmaya başlar ve jandarma öküzün yakalanmasında kadına yardım eder. Bu örnekle ilgili olarak, iyi jandarmanın köylüsünün dostu olduğu ve bu dostluğun pekişmesinde ders kitaplarının rol oynadığı ifade edilir.[920]

Mustafa Hilmi Nural'ın *Güllü Gelin* (1938) adlı romanının asker karakterlerinden biri olan Kadir Çavuş şu sözleriyle Gümüşoğlu'nu destekler:

"Ben askerde iken bölük kumandanımız yurt bilgisi dersi verirken anlatırdı. Köyümüze jandarma, mübaşir, tahsildar veya başka bir memur gelirse siz onlara yemek vermek mecburiyetinde değilsiniz. Onlar yemeğini heybesinde taşıyacak, yemi de parayla alacaklar. […] Yüzbaşı, köye gelen memurlar köylüye hakaret yapamaz, sövemez. Vazife görürken olsun, başka bir vakit olsun böyle bir şey yaparsa ağır ceza görür. Köylerde de hükûmetin bir cüz'i var muhtar heyetleri. Böyle azılı ve kanunsuz hareket eden bir memur olursa hemen zabıt tutarlar, o memuru nahiye müdürüne, kaymakama, valiye şikâyet ederler. O da cezasını görür diye söylerdi."[921]

Bu sözler, bu başlıkta sözü edilen asker-bürokrat işbirliğinin halkla kurduğu ilişkinin hukuki boyutunu tespit etmesi açısından önemlidir. Aynı zamanda, romanın bir diğer asker karakteri olan Güllü'nün kocası Ahmet orduda okuma-yazma öğrenmiş, konuşmasını düzeltmiştir. Ahmet'in yaşadığı değişim aynı zamanda fizikseldir: Güllü, orduda aldığı talimler sayesinde kocasının daha yakışıklı bulmaya başlamıştır. Romanda, askerlik hizmetinin köy gençlerini hem kültürel hem fiziksel

[919] Refik Ahmet, *4. Sınıf Yurt Bilgisi*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1928, s. 46. Akt. Firdevs Gümüşoğlu, *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013*, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 180-181.
[920] Celal Sıddık, *Türk Yavrusunun Alfabesi*, Maarif Kitabevi, İstanbul, 1935-1936, s. 46. Akt. Gümüşoğlu, a.g.e., s. 181.
[921] Mustafa Hilmi Nural, *Güllü Gelin*, Kültür Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 107-108.

anlamda eğittiği, ordudaki rütbeli askerlerin onlara çok önemli hayat dersleri kazandırdığı ve iyi örnek olduğu düşüncesi bir yan tema olarak işlenir.

Eski düzenin (*ancien regime*) askerleriyle Cumhuriyet döneminin askerlerini kıyaslayan örnekler artırılabilir. Sadri Etem [Ertem]'in Osmanlı'nın son yıllarında ucuz İngiliz mallarının piyasayı işgal etmesi sonucu yerli dokuma sanayinin bitme noktasına gelişini anlattığı ve Türk edebiyatının ilk işçi romanlarından biri kabul edilen *Çıkrıklar Durunca*'da (1930) başta vali paşalar olmak üzere çavuş ve jandarma gibi bütün askerî görevlilerin, halkın tepesine binmiş zorbalar olarak temsil edildikleri görülür.[922] Aka Gündüz'ün bir karakol etrafında dönen usulsüzlükleri anlattığı *Aysel* (1933) adlı romanında da Sadık Çavuş eski düzeni temsil eden, olumsuz asker tipi olarak canlandırılır. Halkın malına, namusuna göz dikmiş biridir ve her bulduğu köşede Aysel'i kıstırır. Aysel çaresizdir ve ona göre, "…candarmaya karşı gelmek Devlete karşı koymak demekti[r].[923] Sadık Çavuş aynı zamanda rüşvetçidir: "Tekâlifi Harbiyeden deyni olanlara sahabet, umuru askeriyeyi işkal, evrakı resmiyeyi gayrı mes'ul eşhas yedine tevdi gibi ef'alinizden dolayını şimdilik tevbihinize…"[924] şeklinde devam eden bir mektupla görevine son verilir, ancak o bir yolunu bulup kurduğu düzeni devam ettirir. Sadık Çavuş'un karşısında olumlu ve yeni asker tipi olarak Ali vardır. Romanın sonunda Kaymakam'ın (yeni bürokrasi) desteğiyle Aysel'le evlendirilerek bir anlamda mükâfatlandırılır. *Aysel*'le aynı yıl yayımlanan *On Yılın Romanı*'nda Ethem İzzet de olumsuz Osmanlı askeri ve bürokratı tipine yer verir. Hemen başlangıcında, 1912'de Bingöl eteklerindeki bir köydeki feodal yaşantıdan karelere yer veren romanın en ilginç bölümlerinden biri, bir Osmanlı paşasının maiyetindeki askerlerle köyden geçişi sırasında gerçekleştirdiği ziyarettir. "İri, pala bıyıklı, güneşten azıcık yanmış enine boyuna, kalın sesli"[925] bir adam olan Paşa ziyareti boyunca köylüye dönüp bakmaz bile; köyün durumunu öğrenmek için yalnızca imamı muhatap alır. Paşayı karşılamak için

[922] Sadri Etem, *Çıkrıklar Durunca*, Resimli Ay Matbaası T. L. Ş., İstanbul, 1930, s. 72, 92. Romandaki işçi mücadelesi, ilginç şekilde, yazarı ordu-işçi birlikteliği kurmaya götürür. İşçilerin "proleterleşme" (s. 124) mücadelesinin öncüsü Hasan'ı dinleyen dokumacılar loncası reisi, "Devlet bir şahindir, bir kanadı ordu, bir kanadı işçidir. Kanadı kopuk şahin uç[a]maz, çöplükte sürünür." der (s. 123). Bu örnek, Kemalist solun bugün de devam eden "halkçı, ilerici, devrimci ordu" söylemini ortaya koyması bakımından kayda değerdir.
[923] Aka Gündüz, *Aysel*, Semih Lütfi-Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1933, s. 46.
[924] Aka Gündüz, a.g.e., s. 55.
[925] Etem İzzet, *On Yılın Romanı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 29.

günlerce yollarda beklettikleri köylülerin başında imam, tahsildar, mültezim, ağa, şeyhefendi ve köyün ileri gelenleri vardır; köylüye hiç söz düşmez.[926] Bitkin kalabalığın içindeki Erhan, köydeki insanlara hiç benzemeyen, sırmalar ve nişanlar içindeki Paşa'nın kılıcına dokunmak ister ve imam tarafından tekmelenerek hakarete uğrar. Romanın sonunda Erhan'ın Cumhuriyet askerleriyle omuz omuza halkın refahı için çalışması anlatılarak Osmanlı askerinin halktan kopuk olduğu iddiası daha da güçlendirilir. Zeynel Besim'in Ödemiş civarında bir efenin dağa çıkışını ve bu çerçevede devletin çetelerle mücadelesini anlattığı romanı *Çakıcı Efe*'de, (1934) "[İ]stibdat devri zaptiyesi (Lâyü[s]'el amma yefal) ["yaptığından sorgulanamayan", Ş.Ş.Y.] olduğu ve köylüye zulümden başka hiçbir halt etmediği için ekseriya maskara hareketlerle içtimai nizamın ihlâline sebep olmuştur."[927] sözleriyle eleştirilen eski dönemin zaptiyesinin yol açtığı usulsüzlük ve huzursuzluklara çok sayıda örnek verilir. Burhan Cahit [Morkaya] *Dünkülerin Romanı*'nda (1934) Cumhuriyet öncesi askerin halkın gözünde sahip olduğu imaja dair buradaki örneklere benzer tespitler yapar. Cemil Hakkı, dostu Ahmet Reşit'e Erzincan'dan yazdığı mektubunda, "Hele köylü karşısında hükümetin timsali olarak jandarma ile tahsildarı görür. Bunlar melâike olsalar köylüye Azrail görünür çünkü biri onu askere almıya, biri de parasını koparmıya gelmiştir."[928] diye yazar.

Osmanlı askerinin saray kaynaklı elitizmini ve muhafazakâr yönlerini teşhir ederek onların Cumhuriyet dönemindeki meslektaşlarına dolaylı bir güzelleme yapan bu eserlerin ardından, ideal askerlere ve onun halkın modernleşmesinde oynadığı role

[926] Ethem İzzet'in erken Cumhuriyet döneminin en popüler romanlarından biri olan (1927-1960 arası 9 baskı) *Yakılacak Kitap* (1927) romanında da köylüler birer "yabani" olarak görülürler. Ancak bunun nedeni İstanbul'un köylerden yüzyıllardır "yalnız para ve asker" çekmesidir. Etem İzzet Benice, *Yakılacak Kitap*, İkbal Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 133.

[927] Zeynel Besim, *Çakıcı Efe*, İzmir T. Postası, İzmir, 1934, s. 30.

[928] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 94. Benzer şekilde, Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre* (1872) oyunu ile Mizancı Murad Bey'in *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (1892) romanında ahlaksız askerler ve askerî yargıçlara rastlanır. Ethem İzzet'in *Çıldıran Kadın* (1924) romanının asker karakterleri Paşa ile Erkanıharp Binbaşı Necdet kişisel zevkleri peşinde koşan, emirlerindeki askerleri sorumsuzca ölüme gönderen askerlerdir. Ethem İzzet Benice, *Çıldıran Kadın*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1943 (1924), s. 34, 41, 58. Bu konuyla ilgili olarak Belge, Burhan Cahit'in *Cephe Gerisi* (1934) romanında askerî görevlerini kötüye kullanarak ticaret yoluyla gayrimeşru kazanç elde eden Yüzbaşı Faruk ile Yakup Kadri'nin *Ankara* (1934) romanında yabancılarla ortaklıklar kurarak zengin olan Binbaşı Hakkı Bey gibi karakterler yüzünden yazarlarının, günümüzde olsalar, "askere hakaret" suçundan yargılanabileceklerini söyler. Murat Belge, *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 745. Bu tespit, Osmanlı askeri yerilirken "Atatürk devrimlerinin bekçisi" Cumhuriyet askerine yönelik dolaylı ve gizli bir övgü düzme niyetiyle birleştirilebilir.

açıktan yer veren romanlara geçtiğimizde Halide Edip [Adıvar]'la karşılaşırız. *Ateşten Gömlek* (1923) romanında Osmanlı ile yeni Türk tipi arasında kurulan karşılaştırmalar ikisi de asker olan Cemal ile İhsan arasında bir medenileşme farkına dönüşür. Ayşe'ye göre "…daha nâtamam olmakla beraber Anadolu genci tipi Cemal, daha yeni ve saridir."[929] Anadolu'nun imarını gerçekleştirecek olan da bu yeni askerlerden oluşan ordudur: "Biz Yunan'ı çıkardıktan sonra biz, evet, *ordu*, Anadolu'yu baştan başa mamur ve mesut edeceğiz. Artık İstanbul'a hiç dönmeyeceğiz."[930]

Bu noktada, Osmanlı'nın dinle iç içe geçmiş püritenizmine karşıt yaratılmaya çalışılan seküler ahlakın neşeli, hayat dolu ve "doğal laik" vatandaş tipine bir parantez açmak gerekir. Osmanlı askeri ile Cumhuriyet askeri arasında varsayılan kategorik farklılıkların en çarpıcısı belki de bu neşedir. Daha önce aralarındaki farklılıkların bir kısmına değindiğimiz Miralay Emin Bey (*Halas*, 1929) ile Mülazım Ercüment'i ayıran (*Mülâzimin Romanı*, 1936) çok önemli bir kişilik özelliği olarak, erken Cumhuriyet dönemi romanlarında asker, alametifarikası sayılan ciddiyetinden, asık suratlılığından ve en önemlisi gelenekselliğinden arındırılarak bir "Avrupai neşe"nin Türkiye mümessili haline getirilmiştir. Spor yapan, dil bilen, modern, laik, çalışkan, sağlıklı, güçlü, milliyetçi vatandaşlardan mürekkep bir topluma ulaşılsa da bu neşenin ithal edilemeyeceğine söz konusu dönemin aydınları arasında inananlar bulunuyordu.[931] Her alanda olduğu gibi ulusal sevinçlerin, Batılı neşenin taşıyıcısı da asker olmalıdır. Yeni vatandaş tipine özgü bu kolektif neşe, en çok, çoğu eserinde yarattığı cumhuriyetçi coşku yoluyla ulusal bir mitolojinin imkânlarını zorlayan Aka Gündüz'de hissedilir. Son bölümünde, "Genç Türk pilotları! Genç Türk subayları! Genç Türk denizcileri!" namına yazdığını ve onlara ithaf ettiğini söylediği *Dikmen*

[929] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 12.
[930] Adıvar, a.g.e., s. 111 (Vurgu bana ait). Halide Edip'in uzun yıllar sonra *Türk'ün Ateşle İmtihanı* kitabında aktardığı bir anısı söz konusu askerî modernleşme vurgusunun kaynağını ele verir. Mustafa Kemal, Halide Edip'in kocası Adnan Bey'e şöyle demektedir: "Adnan, sen Tıbbiye ile ordunun en önce Garplılaşmasından dolayı ilerlediğini söylerdin. Biz şimdi bütün memleketi Garplılaştıracağız." Mustafa Kemal ile Adnan Adıvar'ın tespitlerini iç içe veren bu anekdot ordunun modernleştirici gücüne duyulan güvenin altını çizmektedir. Bkz. Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004 (1962), s. 264.
[931] Ziya Gökalp "Tebessüm" başlıklı yazısında bu neşenin yokluğundan şikâyet ederek bir "tebessüm inkılâbı"nın gerekliliğini ileri sürer: "Bence yapacağımız inkılâplardan birisi de 'tebessüm inkılabı' olmalıdır. Evet, milletimiz, daima şen ve şetaretli olmalıdır. Her işte muvaffak olmak için başlıca şart müteşebbislerinin mütebessim olmasıdır." Ziya Gökalp, "Tebessüm", *Cumhuriyet*, N. 3, 9 Mayıs 1924, s. 2.

Yıldızı'nda Murat ile Yıldız'ın uzun ve meşakkatli ayrılıklardan sonra kavuşmalarıyla estirilen aşk rüzgârını da arkasına alan anlatıcı, "Yağız ve şık subaylar!" ve "Lepiska ve şirin subay sevgilileri!" diye seslendiği gençlere birbirlerini Murat ile Yıldız gibi sevmelerini, "kalplerini Türk tarihinin birer çelikten barikatı"[932] yapmalarını söylerken öjenik tedbirlerle elde edilmiş ulusal bir sevginin/neşenin özlemini duyurur.

Ziya Çalık'ın Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı'ndan çıkan *Takma Ayak Hasan Çavuş* (1934) adlı, yazarı gibi fazla bilinmeyen romanı, askerin modernleştirici rolüne çeşitli açılardan değinen yukarıdaki eserlere kıyasla içerdiği iddialı mesajlarla bir hayli öne çıkar. Savaştan dönen bir askerin köyünde gerçekleştirdiği akıl almaz değişimin ve kalkınma hamlesinin anlatıldığı romanın her anlamda iddialı olduğunu belirtmek gereklidir. I. Dünya Savaşı'nda Sirkeci Garı'ndan yola çıktığını (ve muhtemelen Galiçya Cephesi'ne gittiğini) okuduğumuz Hasan Çavuş askerliği sırasında "cessurluğu, pekliği kadar görgüsünü" [*sic*][933] de arttırmış; yabancı topraklarda savaşırken gördüğü köylerin güzelliğine, temizliğine ve düzenliliğine hayran kalmış bir askerdir. Ancak cephedeyken "insanlık kıymeti Türkten üstün olmayan bu insanların evleri[nin]"[934] neden Türk köylerinden temiz olduğunu kendine dert eder. Kurtuluş Savaşı'nda tek ayağını kaybederek köyüne dönmesinin ardından kafasındaki düşünceleri eyleme geçirmeye karar verir. Düzenlediği köy toplantısına bir tesadüf sonucu katılan vali ve yanındaki mühendisten yardım ister. Vali Bey, Mühendis Temuçin Bey'in öteden beri "asrî, ucuz, sıhhatli bir numune köyü" yapmak istediğini söyleyerek mühendisi köyün yeniden imarıyla görevlendirir; Temuçin Bey de Hasan Çavuş gibi, "köy ve köycülük fikrinde[dir.]"[935] Kısa sürede çalışmalara başlayan ikili köylülerin de desteğiyle çarpıcı bir değişim başarısına imza atarlar. Evler Avrupaî tarzda inşa

[932] Aka Gündüz, a.g.e., s. 268-269.
[933] Ziya Çalık, *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara, 1934, s. 5.
[934] Çalık, a.g.e.
[935] Çalık, a.g.e., s. 23. M. Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* (1936) romanında köy kalkınması konusu "[d]evrimi Türk köylüsüne ısındıracak, Türklüğü sevindirecek, arıcılık, bağcılık, yemişçilik, tavukçuluk, ekincilik gibi ulusal zenginlikleri yaşatacak, söylevler verecek, başta da kendisi çalışacak" ve "sosyal kurumlar kurma[yı], köylüyü ışıklandırma[yı] vicdanî borç, ulusal bir iş" olarak görecek köy öğretmenlerine havale edilir. M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936, s. 102. *Takma Ayak Hasan Çavuş* gibi asker-bürokrat işbirliğinin bir mühendis ordusunun desteğiyle gerçekleştirdiği köy kalkınması hikâyesinin anlatıldığı daha geç tarihli bir başka roman için bkz. Hakkı Kâmil Beşe, *Tekçarık Yüzbaşı*, (yayl.y.), Ankara, 1946.

edilir. Köye telefon ve elektrik getirilir. Tam da okuyucunun bunca işin neyle finanse edildiğini merak etmeye başladığı sırada, iyi bir talih sonucu "Tayyare bileti"nden[936] kazanılan otuz iki bin lira köyün kalkınma ve imar harcamalarında kullanılmak üzere köy sandığına aktarılır. Elde edilen gelirlerle yerli üretim hamlesi başlatılır ve bütün köye askerî bir garnizonu hatırlatan tek tip üniformalar dikilerek köyün kasasından ithal mallar için para çıkmasına engel olunur. Yeni köyün açılışına gelen Vali Bey ve yerel yöneticiler gördükleri manzara karşısında hayranlıklarını gizleyemezler ve romanın sonunda Vali Bey yeni köyün adını Mustafa Kemal'in anısını ilelebet yaşatmak üzere "Ulu Gazi Köyü"[937] koyar.

Türk köylüsü hakkında dile getirdiği "dünyanın en soy, en yaratıcı bir köylüsü"[938] gibi ifadelerle döneminin ırkçılığa dayanan biyolojik ve antropometrik görüşlerine[939] sık sık yer veren yazar bunlarla da yetinmeyerek köy kalkınmasını gerçekleştireceğine inandığı köycülük düşüncesinin kendi buluşu olduğunu ileri sürer: "Benim kafamda bulduğum bu köy yapıcılığı, köy kooperatifi, köylü birleşmesi, yarın hakikat olacak, yarın bu özlü ferdler birleşince, cemiyet halinde tam bir kalkınma yaratacaktır."[940] 20'nci yy.'ın büyük bir kısmını köy toplumu olarak

[936] Cumhuriyet'in ilk yıllarında (16 Şubat 1925 'te) kurulan ve on yıl sonra (24 Mayıs 1935' te) adı Türk Hava Kurumu'na çevrilen Türk Tayyare Cemiyeti, hava kuvvetlerine pilot yetiştirilmesi ve uçak alınması ve daha sonra da uçak yapımı için 1926 yılında başlayan Tayyare Piyangosu düzenlemiştir. http://www.millipiyango.gov.tr/node/49 Erişim tarihi: 26.09.2015.

[937] Ziya Çalık, *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara, 1934, s. 73.

[938] Çalık, a.g.e., s. 71.

[939] Erken Cumhuriyet döneminde yürütülen antropolojik çalışmalara verilen ordu desteği için ayrıca bkz. Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939*, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 96-97.

[940] Ziya Çalık, *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara, 1934, s. 44. Çalık, köy kalkınması ve halkçılığı konusunda da ulusal sınırları aşan bir bilgiye sahip olduğunu dile getirir: "Bu satırları okuyan sevgili okuyucularım, bunu yazan adam [T]ürk köylüsünü yakından tanımış, onları diğer yabancı ülkelerde olan köylü ile ölçmüş, ondan sonra kafasında yaşayan kuvvetli bir iymanla Türk köylüsünün yüce kuvvetini, temiz ahlâkını, fedakârlık ve insanlığını yazmağa başlamıştır" (s. 63). Ancak, bize göre, Ziya Çalık tümüyle orijinal olduğunu iddia ettiği köy ve daha büyük ölçekte ülke kalkınması konusundaki fikirlerini bu kaynaklardan çok, Rus yazar Grigory Petrov'un 19'uncu yy.'ın başında Finlandiya'da asker öncülüğünde yaşanan ulus-devletleşme ve modernleşme sürecini anlattığı *Beyaz Zambaklar Ülkesinde* (1923) kitabından almış olmalıdır. Türkiye'de kitabı yayımlayan yayınevlerinden biri olan Koridor Yayıncılık'a ait baskının kapağında "Atatürk'ün Askerî Okulların Müfredatına Konmasını İstediği Kitap" ibaresini taşıyan eser, "Eğitim Memurları" başlıklı yazıda milliyetçi memurların ulus-devletleşmedeki katkılarını, "Kışladan Halk Okuluna"da kışlanın halk okulu olduğu tezini işlemesi ve bütün yazılara hâkim militarist modernleşme propagandasını sistemli şekilde yapması açısından önemlidir. Koridor Yayıncılık'ın kitapla ilgili arka kapak yazısı ayrıca dikkate değerdir: "Beyaz Zambaklar Ülkesinde, Mustafa Kemal Atatürk zamanında Türkçeye ilk kez çevrildi. Atatürk, kitabı okuduğunda tek kelimeyle hayran olmuştu. Derhal kitabın ülkedeki okulların, özellikle askerî okulların müfredatına dâhil edilmesini emretti. Türk askerleri ülkelerindeki 'yaşamı yenilemek' için mutlaka bu kitabı okumalıydılar. O

geçirmiş bir toplumda köycülüğe dair orijinal düşünceler üretilmesi beklense de köycülük temelde Weimar Cumhuriyeti dönemi (1919-1933) ile 1917 Rus Devrimi pratiklerinde gelişmiştir.[941] Ancak Cumhuriyet'in çok ünlü "Biz bize benzeriz!" özgünlüğü, bütün dünyada işçi sınıfının oluşumu yolunda evrilen köycülüğü "köylüyü köyde tutma" stratejisine dönüştürür. Buna paralel olarak, Mustafa Kemal'in "milletin efendisi" ilan ettiği köylülerin bu nitelemenin gereği sosyal ve ekonomik haklara kavuşturulması yerine dönemin ruhu haline gelen organik milliyetçilik ve ulusal romantizm çerçevesinde kültürün saf hali olarak görülmeye başlaması 1930'lu yıllara rastlar. Nitekim Çalık'a göre, "Türk köylüsü, bütün dünya yüzündeki köylülerin en iyisidir. Çünkü temizdir, bozulmamıştır."[942] Çalık eserini 1934'te yayımlamıştır. Yine de, romandaki düşünce ve uygulamaların bu tarihten itibaren Toprak Reformu gibi akim kalan sosyal projelere, köylüyü köyde tutma amacına hizmet eden ve Türkiye'nin en özgün oluşumlarından biri olarak kabul edilebilecek Köy Enstitüleri'nin (1940) kuruluşuna zemin hazırladığı düşünülebilir.

Burada asker/sivil yazarların çalışma ve kalkınma konusundaki yaptıkları "askerce" vurguya değinmek gerekir. Dönemin elitleri kabul edilebilecek bu insanların çalışma hayatı konusunda bugünün liberal ekonomisine fazla uymayan katı görüşleri vardı ve kendilerini, bir mektep olarak gördükleri "asker ocağı"na gelen Anadolu gençlerine memleketin kalkınmasını sağlamak için bir çalışma

---

vakitler, kitap o kadar çok ilgi gördü ki, Kuran-ı Kerim'den sonra en çok okunan kitap haline geldi. […] 1960'ta Türkiye'de, Cemal Gürsel tarafından darbe yapıldı. Birkaç ay sonra Cumhuriyet gazetesi darbede yer alan subaylara, dünya görüşlerini ve eğitim seviyelerini öğrenme amaçlı bir anket yaptı. Ankette şöyle bir soru da yer alıyordu: Okuduğunuz hangi kitap sizi en çok etkiledi? Cevapların çoğu aynı kitabı işaret ediyordu: Beyaz Zambaklar Ülkesinde." Bkz. Grigory Petrov, *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*, Çev. Sübhane Mirzayeva, Koridor Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2007. Kitabın Ali Haydar Bey tarafından Türkçeye çevrilmesinin ardından (1928) Mehmet Emin [Erişirgil] tarafından yazılan övgü dolu bir değerlendirme yazısı için ayrıca bkz. "Beyaz Zambaklar Memleketinde", *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, Yay. haz. Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1981, ss. 232-235.

[941] M. Asım Karaömerlioğlu, "Türkiye'de Köycülük", *Kemalizm: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tarihi*, C. 2, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002, ss. 284-298.

[942] Ziya Çalık, *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara, 1934, s. 28. Çalık'ın romanından içerik ve düşünce açısından birbirinin aynı cümlelerin örnekleri arttırılabilir: "Türk köylüsünün ne kadar iyi yürekli insanlar olduğu zaten malum bir şeydi." s. 21; "Türk köylüsü, dünyada var olan bütün köylülerden daha yüksektir. Çünkü, bunların ruhları, duyguları bozulmamıştır." s. 44; "Türk köylüsü, dünyanın en soy, en yaratıcı bir köylüsüdü[r]." s. 71. Romandaki ırkçılığın aynı zamanda ulusal iktisadi nedenlere dayanan zenofobik yanı vardır. Köyde Takma Ayak Hasan Çavuş öncülüğünde başlayan "iktisat cengi"nin (s. 50) asıl amacı birkaç sayfa sonra açık edilir: "Yüzlerce yıllar geçmiş, topraklarımızın içinde defineler, hazineler varmış, bilmemişiz. Usta Yorgi, Minas kalfa, Mişon bezirgân bu köyden altınlar kazanmış, zengin olmuşlar.. Biz, bunların hepsinden habersiz oturmuş, uyumuş ve kalmışız." (s. 52-53).

disiplini aşılama konusunda sorumlu hissediyorlardı.[943] Örneğin, *Askerin Ders Kitabı* (1934) bir askerde bulunması gereken özelliklerin yanı sıra hiç hoş görülmeyecek özellikler arasında tembelliği sayar ve bunu "ulusal öz"e aykırı bir kusur olarak zemmeder: "Türk dünyanın en asil ve yılmaz milleti olduğu kadar en çalışkan bir milleti olarak doğmuş ve yaşamıştır. Tembel insanları atalarımız kendilerinden saymazlardı."[944] Ö. Lütfi de okuma-yazma kitabı olarak hazırladığı kitabında, "Bir insan kendi çalışmasıyla kendisine faideli olduğu gibi milletine, yurduna da hizmet etmiş olur."[945] cümlesiyle kişisel fayda ile toplumsal faydayı özdeşleştirerek çalışmanın önemini dile getirir. Dönemin edebiyatçılarında da çalışmayla ilgili benzer bir öğretici dilin hâkim olduğu görülür. Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] *Yaban*'da (1932) Ahmet Celâl köye yerleşmesinden itibaren çatışma halinde olduğu köylüleri yalnızca çalışma konusunda gösterdikleri gayret nedeniyle takdir eder. Durmadan çalışan karıncalara benzettiği köylülere hoşgörüyle bakarken acı bir pişmanlık duyar: "Bu insanlar, her gün hiçe saydığım, hor gördüğüm, hatta bazen de tiksindiğim kimseler değil midir?"[946] diye düşünür. Ancak bu pitoresk çalışma sahnelerine hayranlıkla bakmaktan öteye gitmez. Köyde görüp beğendiği Emine'yi halasından nasıl isteyeceğini düşünürken, "Benim param var, kimsem yok. Çalışmadan yaşayabiliyorum."[947] demeyi tasarlar. Öte yandan yazar, *Ankara* (1934) romanında çalışmayı devrim için total bir çalışma seferberliği olarak ele alır. Selma Hanım, "Çalışmak, çalışmak. Bir şeye yaramak, bir şeye yarar ve lazım olduğunu hissetmek... İşte, yaşamanın yegâne manası…"[948] diye içinden geçirirken devrim için iyi bir şeyler yapmanın mutluluğunu yaşar.

Cumhuriyet'in "görevli" yazarlar tipolojisine çok iyi uymayan; bu özelliği ve ayrıca Milli Mücadele döneminde gösterdiği muhalefet nedeniyle 150'likler listesine

[943] Halkevlerinin resmi yayın organı *Ülkü* dergisinde ordu-okul özdeşliği şu cümleler kurulur: "Ordu, hiçbir mektep ve müessese-i irfanla mukayese edilemeyecek bir terbiyegâhtır. Kışla, asker ocağı efradı, milletin hayat-ı müstakbelesini temin eden, müsavatı öğreten bir mekteptir, millet hayattaki mevkiini temin edecek olan cesaret ve teşebbüs fikirlerini orada öğrenir…" *Ülkü*, Mayıs 1933, s. 260. Akt. Selda Şerifsoy, "Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi", *Vatan, Millet, Kadınlar*, Der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2013, s. 182.
[944] *Askerin Ders Kitabı*, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 225.
[945] Ö. Lütfi, *Asker Alfabesi*, J. Gn. K. Matbaası, Ankara, 1936, s. 52.
[946] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, Remzi Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 1972 (1932), s. 79.
[947] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 91.
[948] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, 29. Baskı, İstanbul, 2009 (1934), s. 87, 151.

alınarak uzun yıllar yurt dışında sürgün yaşamak zorunda kalan Refik Halit Karay'ın Beyrut ve Halep'te geçirdiği yılların birikimini taşıyan *Yezidin Kızı* (1937) romanı, yazarın sürgün sırasında yazdığı öyküler ve mektuplarla birlikte affını sağlayan eserleri arasındadır. Bilindiği gibi, Refik Halit Milli Mücadele sırasında Ankara Hükümeti aleyhinde yazılar kaleme almış, çoğu zaman alaya varan bir dil kullanmıştır. Örneğin, Ankara bürokrasisi ve onun kurduğu meclisle ilgili yazdığı bilimkurgu öyküsü "Hûlya Bu Ya…" (1921) muhataplarının sabrını taşıracak denli ağır ithamlar ve kara alay örnekleri içerir. Ankara Hükümeti'nin Cumhuriyet ideallerini hayata geçirmek için öngördüğü devletçi ve tektipleştirici uygulamalarını ütopik bir Ankara tasviriyle ele alarak fantastik bir başarı öyküsüne dönüştüren Refik Halit'in 1938'de bu eserine düştüğü bir dipnotta iddialarını tümüyle geri aldığı görülür.[949] 150'likler listesindeki isimlerin yurda dönüş ricalarının yoğunluk kazandığı bir dönemde kaleme alınan *Yezidin Kızı*'nda (1937) "Hûlya Bu Ya…" öyküsünde söylenenlerden dolayı adeta bir pişmanlık dile getilir. Cumhuriyet yönetimi öngördüğü gelişmeyi gerçekleştirmiş, baş döndürücü bir kalkınma hamlesini hayata sokmuştur. Muzdarip olduğu zihin yorgunluğunu, "Sakarya'da, Dumlupınar'da, daha önce de Çanakkale'de saldırı emri alarak dakikaları saydığımız sabahların zihnimde iz bırakmış yorgunluğunu hâlâ duyarım."[950] sözleriyle anlatan eski asker ve romanın başkahramanı Hikmet Ali gemi yolculuğu sırasında tanıştığı gizemli kadın Zeliha'ya Türkiye'de yaşanan gelişmeleri şöyle aktarır:

> "Geçirdiğimiz inkılabın coşkun akıntısından sersemleştim. Kafamda fazla çekiç sesi, fazla nutuk uğultusu, fazla alkış sağanağı duyuyorum. Biteviye köprüler kuruluyor, raylar döşeniyor, fabrikalar yapılıyor. Durup dinlenmeden her tarafta petrol sondajları, maden araştırmaları, arkeoloji kazıları… Sanki bunlar beynimin içinde oluyor; sanki benim beynim eşiliyor, benim beynimde demir traversler diziliyor, burgulu çiviler sokuluyor... […] Sonra gözlerimin önünde sonu gelmez rakam, istatistik, grafik, plân ve harita! Sayfaların biri kalkarken önüme öbürü seriliyor; bir resim giderken bir başkası geliyor. Dünya benim için bir grafik muadelesi kesildi,

[949] Bu öyküyle ilgili karşılaştırmalı bir değerlendirme yazısı için bkz. Şener Şükrü Yiğitler, "İki Cumhuriyet Bilimkurgusu: "Hülya Bu Ya…" ve 'Büyük Kukuriko" Adlı Öyküler", *International Journal of Science*, Number: 24, e-ISSN: 2147-2971, Spring, 2014, ss. 595-615.
[950] Refik Halid Karay, *Yezidin Kızı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009 (1937), s. 15.

bilhassa bu yıl şenliklerini yaptığımız onuncu cumhuriyet bayramı münasebetiyle…"[951]

Hikmet Ali'nin duyduğu zihin yorgunluğunun nedeni ortadadır. 1933 yılına gelindiğinde Refik Halit'in yukarıda sıraladığı gelişmelerin büyük kısmı gerçekleştirilmiş olmakla birlikte "Hûlya Bu Ya…" öyküsünde tasvir edilen Amerikalı ve Avrupalı gözlemcileri hayran bırakacak gelişmişlik düzeyine hiçbir şekilde yaklaşılamamıştı. O halde bu satırlarda açıktan yapılan övgü kadar bir eleştirinin de gizlendiğini söylemek mümkündür. Refik Halit ülkesinden sürülmesine neden olan muhalefetini devam ettirmese ve zaman zaman resmî söylemleri benimsemiş görünse de çoğu aynı zamanda milletvekilliği de yapan çağdaşları kadar cezbeli bir yazar olmamıştır. "Hûlya Bu Ya…" öyküsündeki ekolojik gelişmelerin yerini *Yezidin Kızı*'nda yerin altını ve üstünü hallaç pamuğu gibi atan, insanı kendi üretimine yabancılaştıran bir teknolojinin alması, yeni rejimle başı çok hoş olmayan bir yazarın yarattığı asker karakteri üzerinden ekonomik gelişmeyi ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmeye kararlı Cumhuriyet kadrolarına yönelttiği çevre ve insan odaklı bir eleştiri olarak okunmalıdır.

Eski bir asker olan Hikmet Ali meseleye böyle yaklaşsa da ulusal kalkınma hamlesinin toplumsal iletişim ve ulaşım imkânları gereği en zor ulaştığı köyler söz konusu olduğunda askerlere büyük görevler düştüğü bir vâkıadır. Serdar Şen'e göre rejimin temel değerleriyle ilk kez askerlik hizmeti sırasında tanışan köylü vatandaşlara modern hayata uyum göstermelerini sağlayacak bilgi ve beceriler orduda öğretilmekte, bu da ordunun kendisini halk aydınlanması konusunda daha da sorumlu hissetmesine yol açmaktadır. Ordunun en fazla köylü vatandaşlar nezdinde belirginleşen faaliyetlerini "toplum mühendisliği" olarak tanımlayan Şen, zorunlu askerlik hizmetinin köylüler tarafından gençlerin modern ekonomik-toplumsal ilişkilere dâhil olma aracı olarak görüldüğünü belirtir.[952] Rustow da bu süreci "Anadolu köylerinden birinde yaşayan bir çocuk için askerlik hizmetine çağrılma dış

[951] Karay, a.g.e., s. 33-34.

[952] Serdar Şen, *Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Toplum Mühendisliği*, Su Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, ss. 38-41. Türkiye'de militarizm çalışmalarının önemli isimlerinden biri olan Serdar Şen'in konuyla ilgili diğer çalışmaları için ayrıca bkz. Serdar Şen, *Geçmişten Geleceğe Ordu*, Alan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2000; Serdar Şen, *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Su Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010.

dünya ile ilişki fırsatı sağlayacak ve görüş ufkunu açacak bir imkân"[953] olarak değerlendirir. Bu noktada ister istemez Ziya Çalık'ın *Takma Ayak Hasan Çavuş* (1934) romanına geri dönmemiz gerekir. Çalık'ın kahramanı Takma Ayak Hasan Çavuş da bu fikirlere fazlasıyla gönül verdiğinden roman boyunca "Asker ocağı, [T]ürk köylüsü için mekteptir."[954] türünde sözler tekrarlar ve romanın sonunda köyden ayrılmak üzere olan heyetin karşısında son bir kez daha söz aldığında sözü yine askerliğe getirir:

> "Efendiler, bize, bana bu köyü yaptırmağa [a]lıştıran biricik mektep, asker ocağıdır. Bana kalkınmayı o, öğretti. O, gösterdi. Bana ve bize büyük saygısını, ulunun sözünü duymasını ve saymasını aşılayan yine asker ocağıdır. Asker olmuş köylü, yasayı bilen, sayan köylüdür.
> Asker ocağı, ikinci anamızın, yurt anamızın kucağıdır."[955]

Bu sözleri dinleyenler arasında bulunan ve Hasan Çavuş'la aynı fikirde olduğunu göstermek için ayağa kalkarak hamasi bir nutuk irat eden Kumandan Paşa da askerlikle yaratıcılık arasında bağ kurar. Ona göre Hasan Çavuş, "bilgiç, uyanık, soy bir asker[dir] ve bilgiç, uyanık, soy asker de Türk askeridir." Köyü Hasan Çavuş yaratmıştır ancak unutulmaması gereken nokta askerin ardındaki rejim gücüdür. Kumandan Paşa bu noktanın altını çizer: "Fakat, bize soyluluğumuzu, kahramanlığımızı, yaratıcılığımızı meydana çıkarmak fırsatı veren de Halkçı Cümhuriyet Hü[k]ûmetimizdir."[956] Bundan bir adım sonrası okuyucuyu lider kültüne götürür ve nitekim köyün adı da onun anısına verilir. Romanda Hasan Çavuş ne kadar "yapıcı/yaratıcı" ordunun bir üyesiyse vali ve diğerleri de bu işi bütün ayrıntısıyla tasarlayan aklı, yani modernleşmeci bürokrasiyi temsilen orada hazır bulunurlar. Mühendis Temuçin Bey ise bu ortaklığa bilirkişi desteği sağlamakla görevlidir. "Temuçin gibi bilgili, Hasan Çavuş gibi azimli"[957] iki adam güçlerini birleştirerek halkın yararını gözetmişlerdir; onun adına kararlar almış, halkı refaha ulaştırmışlardır.

---

[953] Dankwart A. Rustow, *Türkiye'de Ordu*, Harb Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul, 1970, s. 42.
[954] Ziya Çalık, *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara, 1934, s. 53.
[955] Çalık, a.g.e., s. 71.
[956] Çalık, a.g.e., s. 72.
[957] Çalık, a.g.e., s. 32.

Romanında asker güdümünde bir modernleşme hamlesi kadar oligarşik bir teknokrasiyi de savunduğu görülen Çalık, zaman zaman anlatıyı yarıda keserek okuyucusuna Cumhuriyet'e bağlılık ve devlet büyüklerine sevgi konularında öğütler verir. Daha önce belirtildiği gibi Türk köylüsünün "özü"ndenki saflığa ve temizliğe kesin bir imanı vardır. Ancak bu "cevher" işlenmeyi beklemektedir ve romanında "…bu kıymetli altın damarını işletmek için önde millî iymanla yaşayan kuvvetli varlıklar gerek… Cümhuriyet Hükûmetimizde ise böyle soy insanlar pek çok…"[958] ve "…irşat edilmek şartiyle Türk köylüsü en iyi bir terakki unsurudur."[959] der. Çalık, "yurt yapıcıları"[960] adını verdiği Cumhuriyet bürokrasisini askerle kader ve ülkü birliği içinde gösterirken ulaşılmaya çalışılan hedefi açıkça gösterir: "Cümhuriyetimiz, her şeyde olduğu gibi fertler üzerinde de yaratıcılığı[nı] gösterecek, herkesi Temuçin Bey gibi sadık, hürmetkâr, milletini ve yurdunu seven insanlar yaratacaktır."[961] Sonuç da alınır; köylüler bir ağızdan, "Biz inkılapçı Türk köylüsüyüz."[962] diye bağırır. Çalık rejim propagandası yaparken Tekâlif-i Milliye'nin hakkaniyetini[963], "hükûmetin en başında bulunan çok temiz, çok yüksek insan İsmet Paşa Hazretlerinin" yurt sevgisini ve Halkevleri'nin hizmetlerini[964] de sıralar. Çalık'a göre "saraylı" Osmanlı bürokrasisi ile "halkçı" Cumhuriyet bürokrasisi arasında da önemli farklılıklar vardır: Eskiden köylere değil, şehirlere bile mecburiyet olmadıkça gidilmezken Cumhuriyetçi hükûmet yetkilileri halkın ayağına kadar gidiyor, şehirleri "demir bağlarla" birbirine bağlıyor, "demir yolun gitmediği yere, hava gemileri yollıyor[dur]."[965]

Füruzan Necdet Kestelli de *Sevgisi Göklerde* (1938) romanında köy kalkınmasına yer verir. Romanın ana konusunu ziraat eğitimi için köyünden ayrılan bir köy çocuğunun kendi iradesiyle yazarın köy kalkınmasından daha önemli gördüğü anlaşılan askerî pilotluk eğitimine yönelmesi oluşturur. Babasız bir çocuk olan Ferda, annesi ve yaşlı bir hizmetçiyle birlikte yaşadığı köyde okulunun en

[958] Çalık, a.g.e., s. 44.
[959] Çalık, a.g.e., s. 58.
[960] Çalık, a.g.e., s. 51.
[961] Çalık, a.g.e., s. 30.
[962] Çalık, a.g.e., s. 36.
[963] Çalık, a.g.e., s. 11.
[964] Çalık, a.g.e., s. 44.
[965] Çalık, a.g.e., s. 67.

başarılı öğrencisidir. Annesi, ziraatçı olan babası gibi olması için Ferda'yı yurtdışına ziraat eğitimi için gönderir. Ona göre, "köy kalkınmasında cemiyetlerin olduğu kadar ferdî teşebbüslerin de büyük rolü"[966] vardır. Oğlunu da iyi bir ziraat mühendisi olarak yetiştirmek isteyen anne artık hayatta olmayan eşinin köylerde fennî ziraat yapmak, köylülerin ilkel tarım yöntemlerini teknikleştirmek, yurtdışından uzman köylü getirmek ve yaşadıkları köyü ideal ve modern bir hale getirmek gibi yarım kalmış emellerini oğluyla gerçekleştirmek ister. Ancak Ferda, annesinin dileğine uyarak ziraat mühendisi olmak için gittiği Avrupa'da tanık olduğu bir uçak kazasından sonra pilot olmaya karar verir. Eğitimini tamamlamasının ardından Türkiye'ye dönerek yeni pilotlar yetiştirmeye başlar. Böylelikle, ülkenin gelişmesi yolunda askerliğin diğer alanlardan daha önemli olduğu mesajı verilir.

Sevgisi Göklerde romanında olduğu gibi onunla aynı yıl yayımlanan *Yalnız Dönüyorum*'da (1938) Şükûfe Nihal Başar'ın köy kalkınmasına değindiği görülür. Yıldız, Milli Mücadele'ye destek amacıyla Hasan'la birlikte Harp Öksüzleri Cemiyeti'ni kurar. Hasan'ın ısrarlarına fazla direnemeyen Yıldız, Milli Mücadele'nin başarıya kavuştuğu günlerde onunla evlenmeyi kabul eder. Çiftin amacı, Anadolu'ya geçerek köy kalkınmasını başlatmaktır. Hasan'ın memleketine gittiklerinde Yıldız tam bir hayal kırıklığı yaşar; kafasındaki Anadolu köyü rüyası sona erer.

Erken Cumhuriyet döneminde, yeni idarenin, ülkeye gerçek anlamıyla egemen olmak ve resmî ideolojiyi kitleye daha kolay yaymak amacıyla ülkenin en ücra köşelerini karayolu ve demiryolu ağına bağlayan iletişim ve ulaşım araçlarının geliştirilmesine büyük önem verildiği bir vâkıadır. Cumhuriyet'in ilanının hemen öncesi ve sonrasında Çalık'ın sözünü ettiği uygulamalara ve daha ağır önlemlere başvuran asker-bürokrat ortaklığı ülkenin tek eğitimli/modern kliğini oluşturuyordu.[967] Bu işbirliğinin şehirlerden uzak tuttuğu köylüleri yaşadıkları yerde bulması, böylece bir köy aydınlanmasının yaşanması bekleniyordu ve bunun propagandası ciddiyetle yapılıyordu. Örneğin, Ayşe Gül Altınay'ın *Ülkü* dergisinin 1933 tarihli 3. sayısında tespit ettiği askerlikteki son gününü yaşayan Hüsmen ile

[966] Füruzan Necdet Kestelli, *Sevgisi Göklerde*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 14.
[967] Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu metazori işbirliğinin dayandığı zorunlulukları ortaya koyan bir kaynak için bkz. Erhan Bener, *Bürokratlar*, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul, 2002, s. Ön söz yazısı.

köyünde onu bekleyen Kezban'ın hikâyesinin[968] cinsiyetçi dolayımı kadar köylü aydınlanması hakkında fikir veren bir yanı vardır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, P. Ön. Yzb. Tahir Kıral "Cumhuriyet Ordusu Erlerini ve Köylüsünü Candan Seven ve Onların Bugünkü Medenî Bakımdan Yetişmelerini İsteyen Sayın Korkomutanım G. Türkere armağanlıyorum" notuyla yayımladığı *Türk Askerine ve Köylüsüne Yaşayış Öğütleri* (1937) eserinden alınmış aşağıdaki pasaj dönemin subay kadrosunun idealindeki köylüyü sergilemesi açısından büyük önem taşır:

> "ASKER! sen bu ocağa çağrıldığın günden terhis olup memleketine varacağın güne kadar seni memleket müdafaasına hazırlıyacak olan milletin malı ve ordunun müsafirisın. bu ocakda kaldığın günün her saat ve dakıkası yemen, içmen, gezmen uyku ve istirahatinle çalışman bir proğtamla çizilmişdir. kışlada onbaşı vekilinden tutda en yüksek komutanlarına kadar hepsi senin bu proğram içindeki düzgün yaşamana eyi yiyüp içmene, çalışmana ve dinlemene dikkat edecekler ve çelik gibi sağlamlaşdırılacak vücdunu yarının en şittetli muharebelerine dayanacak kadar [k]uvvetli bulunduracaklardır. terhisinde bu ocakda yapdığın gördüğün ve öğrendiğın düzgün yaşamayı köyünde evinde çocuklarına öğreterek askerlikde kazandığın kudreti kendinde ve çocuklarında sonuna kadar yaşatacak ve ilerileteceksin." [*sic*][969]

Bu, metinlerarasılık ilişkiler bakımından sivil ve askerî söylemlerin çetrefil biçimde iç içe geçtiği çarpıcı örneklerden biridir ve burada örnek verilen romanlarda da görüldüğü gibi dönemin edebî metinlerine askerlik/kalkınma konularında izleyecekleri yol çizgilerini gösterir. Nezihe Muhittin [Tepedelengil]'in *Takma Ayak Hasan Çavuş*'la aynı yıl yayımlanan *Boz Kurt* (1934) romanının çocuk kahramanı Mehmet de, yukarıda anlatıldığı gibi, orduya katılan hemşerilerinin "hep daha düzgün bir kıyafetle, daha akıllanmış, ve kemerlerinde dizilmiş bir servetle" sılaya

---

[968] Bkz. Celal Sıtkı, "Askerlikten Dönüş" *Ülkü*, 1933, C. 1, N. 3, 1933, s. 250-251. Akt. Ayşe Gül Altınay, "'Askerlik Yapmayana Adam Denmez': Zorunlu Askerlik, Erkeklik ve Vatandaşlık", *Erkek Millet Asker Millet, Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkeklik(ler)*, Der. Nurseli Yeşim Sünbüloğlu, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, ss. 205-260.

[969] Tahir Kıral, *Türk Askerine ve Köylüsüne Yaşayış Öğütleri*, Güneş Basımevi, Samsun, 1937, s. 3-4. Kitabın sayfa altlarında slogan mahiyetinde "yaşayış öğütleri"ne de rastlanır: "Asker vatanın bekçisidir" (s. 5); Gözü pek askerler vatanlarına en büyük hizmet ederler" (s. 6). Köylü delikanlıların askerî formasyon sayesinde "iyi birer yurttaş" olacaklarını savunan benzer ifadeler için ayrıca bkz. Behçet Bingül, *Ordu Bilgisi*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1935-1936, ss. 162-176. Dönemin dergi ve gazetelerinde de benzer içerikli didaktik metinlere rastlamak mümkündür. Örneğin bkz. Hilmi A. Malik, "Kışla ve Köy Terbiyesi", *Ülkü*, C. 1, S. 3, Nisan 1933, s. 238.

döndüklerini görmüştür. Çoban oğlu Mustafa başçavuş formasıyla dönüp şehirde küçük bir dükkâna sahip olunca ona hayran kalmıştır. Bütün bu parlak örnekleri gören küçük çocuğun kararı kesindir: "Mehmet te, İstanbula gidecekti. Orada okuyup yazacak, belki başçavuş değil, kılıncı şakırdatan bir zabit olarak köyüne dönecekti. […] Ah sırmalar içinde bir zabit olmak.. kılınç ve mahmuz şıkırtısı bir zafer destanı okur gibi Mehmedin ruhunu gurur ve heycanla sarsıyordu."[970] Asker olmak küçük Mehmet'in hayallerini süslerken, Burhan Cahit [Morkaya]'nın *Köy Hekimi*'ndeki (1932) Tosun karakteri Nezihe Muhittin'in çizdiği asker imgesinin can bulmuş hali gibi okuyucunun karşısına dikilir. Tosun, "askerlikte usûl, erkân öğrenmiş k[a]rargâhta epi açılmıştı[r]"[971] ve iki yıllık askerliği sırasında "(Cura) çalmasını öğrenmişti[r]."[972] M. Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* (1936) romanının başkarakteri Gökmen de Tosun gibi "[a]skerlikte iken birkaç kelime öğrenmişti[r]."[973] Sıtkı Şükrü Pamirtan'ın karanlık bir "eski rejim" (*ancien regime*) olarak işlediği Osmanlı idaresini bir tür toprak mahkûmiyeti olarak gösterirken köylünün yeni rejimle olan ilişkisindeki farklılıkları öne çıkarır. Köyden çıkarak zabit olmayı başaran Ahmet Ağa'nın oğluna bakarak "Demek ki, köylüden de zabit oluyormuş ha!.."[974] diye dertleşen köylülerin ulaştığı ortak kanaat, köylü için bir sosyalizasyon değişimine işaret ettiği kadar asker övgüsü de içerir.

C. Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* (1938) romanının, "güngörmüş bir babanın ve arslan yavruları emzirecek kadar değerli bir ananın özene özene yetiştirilmiş içli çocuğu"[975] sözleriyle idealize ettiği başkahramanı Demir de aile dışındaki eğitimini burada sözü edilen "asker-bürokrat işbirliği"ne borçludur. Demir, Drama ve Selanik'teki Osmanlı okullarında çok iyi bir eğitim alır. Bütün öğretmenlerinin yanı sıra ondaki yetenekleri keşfeden (Öğretim İspekteri) Müfettiş Mustafa Bey, Demir'e özel bir ilgi gösterir:

> "O, memleket için çok yararlı bir genç olarak yetişeceğine inandığı bu köy çocuğuna karşı derin bir sevgi besliyor, onun has babası ve öz kardeşiymiş gibi her hareketi ile

[970] Nezihe Muhiddin Tepedelengil, *Boz Kurt*, Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 14.
[971] Bürhan Cahit, *Köy Hekimi*, İkbal Kitaphanesi, İstanbul, 1932, s. 17.
[972] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 22.
[973] M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, Kader Basımevi, İstanbul, 1936, s. 40.
[974] Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 83.
[975] C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri*, (yayl.y.), İstanbul, 1938, s. 64.

öğünüyor, binlerce halkın karşısında nutuklar söyleyişini, pürüzsüz şiirler okuyuşunu kendinden geçercesine dinleyerek her başarısından kendi hesabına haklı bir pay çıkarıyordu."[976]

Eğitimini tamamlamasının ardından, kişisel gelişimini her anlamda mükemmelleştirmek üzere Demir'in yolunun yazar tarafından kışlaya düşürülmesi şaşırtıcı olmaz. Demir kişiliğindeki son pürüzleri gidermeleri için burada "bilgili ve güngörmüş" subaylara emanet edilir:

"Yakacık'taki acemi efrat koğuşuna girdiği andan itibaren Demir'in haleti ruhiyesinde büyük değişimler belirmeye başlamıştı. Genç, cesur ve imanlı subayların idare ettikleri bu ihtiyat zabitleri talimgâhında Demir'in yenilmez heyecanlarını bileyecek yeni yeni ufaklar açılmıştı. Hem ince duygularının ve yüksek ülkülerinin büyük Leyla'sına kavuşmak hem de güzel Leylâ'sının kızıl bir kor gibi içini yakan kara sevdasını uyutmak isteyen Demir en başarılı bir er olarak devreden devreye atlamış, talimlerde, manevralarda Tanrı'nın yaz kış yarattığı türlü meşakkatlar altında ezile ezile ve pekleşe pekleşe yay gibi gergin, ok gibi girgin, kaya gibi sert ve kaplan gibi atılgan olmuştu."[977]

Demir'in gerçirdiği çarpıcı değişim söz konusu işbirliğinin başarısı olarak okura sunulur. Bunun yanında, Demir, aradığı huzuru kışlada bulmuş gibidir; Leyla'ya duyduğu aşkı ancak kışla hayatı unuttutabiliyordur. Mehtaplı gecelerde askerlerle uzun sohbetler etmek, bazı akşamlar tek başına şiirler okumak ona iyi gelir.

Görüldüğü gibi, erken Cumhuriyet dönemi romanlarında Anadolu insanından fiziksel anlamda kusursuz, vatan savunmasında itaatkâr, fedakâr ve korkusuz olması kadar savaşın sonrasında modern yaşamın bütün koşullarını karşılamaya hazır bir görgü ve bilinçlilik taşıması, köyde yaşıyorsa bunu köyündeki insanlara aktarması beklenmektedir. Yukarıdaki örnekler şehir ve köy hayatının birbirinden uzak yaşam şartlarına, toplumsal sınıfların farklı altyapılarına aldırmaksızın bütün vatandaşları aynı bilinç düzeyinde eşitleyen totaliter ve tektipleştirici bir bakış açısının, özetle, modernleşme adı altında toplumu "hizaya sokma" çabasının yansımasıdır. Erken

[976] Perim, a.g.e., s. 24.
[977] Perim, a.g.e., s. 95.

Cumhuriyet dönemi yazarları, bütün motivasyonlarını "Biz bize benzeriz!" cümlesinde özetlenen somut olgularla ve dış gerçeklikle bağlarını koparmış modernleşmeci bir özgüvenden alıyorlar, örnekleri burada sergilenen asker-bürokrat işbirliğini yüceltiyorlardı.

3.1.5. Toplumsal Hiyerarşinin Çekirdeği: Aile

Benedict Anderson "çıkar gözetmeyen bir sevgi ve dayanışma alanı"[978] olması beklenen ailenin, son dönem çalışmalarda, bu bölümün ana bağlığına uygun olarak, iktidara eklemlenmiş bir aygıt olarak değerlendirildiğini kaydeder. Örneğin, toplumsal cinsiyet rollerinin ilkokuldan başlayarak her eğitim düzeyindeki ders kitaplarında öğrencilere dayatıldığını ifade eden Firdevs Gümüşoğlu'nun *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013* adlı kitabı konuyla ilgili oldukça kabarık bir adli vaka dosyası gibidir.[979] Ancak zorunlu eğitim sistemi dâhilinde okul sıralarını dolduran öğrencilerin, babanın "aile reisi" olduğu, annenin ev işlerini yaptığı, çocukları terbiyeleriyle ilgilendiği bir aile içi işbölümünü hiç yadırgamadan kabul edebilmeleri için bu bilginin bir altyapısının olması gerekir. Zira bu bilginin üretim yeri yine ailenin kendisidir.

Erken Cumhuriyet dönemi Türkiyesi, çoğunluğu kırsal/tarım nüfusu olan, demokrasi, temel insan hakları, eşitlik gibi kavramlara oldukça mesafeli, ataerkil bir kamuoyuna sahipti. Bugün de radikal şekilde değiştiği söylenemeyecek bu toplum yapısı, Cumhuriyetçi kadronun belli toplumsal değişim hamlelerine direnç gösterdiği halde kadın-erkek hiyerarşisi, kuvvetli grup içi dayanışma ve aileyi "toplumun çekirdeği" olarak görme gibi konulardaki muhafazakârlığı nedeniyle aynı zümrenin takdirini alıyordu. Ordu ile aile arasında yapılan benzetmeler/karşılaştırmalar iki kurumdan hangisi söz konusuysa diğerinin dayanak noktası olarak alındığı mantıksal çıkarımlara izin veriyordu. Örneğin, Ş. G. Erker *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme* (1939) adlı kitabında Türk toplum yapısı ile ordu arasındaki benzerlik ve farklılıkları şu cümlelerle açıklar:

---

[978] Benedict Anderson, *Hayalî Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015, s. 161.

[979] Firdevs Gümüşoğlu, *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013*, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013.

> "Orduda aile toplu olarak ifade edilirse, bir alay numunesidir. […] Orduda aile her vasfile, her vazifesile tarih boyunca görülen aile tiplerinin bir mecmuasıdır. Alay kumandanı ailenin başkanıdır. Ferdler bütün resmî ve hususî hayatlarından ona sevgi ve arzularile bağlıdırlar."[980]

"Ordu Bir Evdir" başlıklı bölümde çağın bilimsel kurumları olarak gördüğü Orduevleri ile Halkevleri arasında ilişki kurar:

> "Bu ilmî kıymeti haiz terim ordunun içtimailiğini pek güzel ifade ediyor. Bunun için komutanlar, aileler kurmak suretile babalaşarak bu eve girmek mecburiyetindedirler. […] Ordu evleri, ordu fertlerini zekâ ve ruh bakımile terbiye ediyorlar, bu terbiyede Halkevleri usullerinin benzerlerini kullanıyorlar. […] Cümhuriyetin millî, medenî ve insanî ülküsü bu kuruluşlarda heyecanla telkin edilir ve yaşanır." [*sic*][981]

Halkevleri ile Orduevleri arasında kurulan koşutluktan yola çıkarak bütün vatanı büyük bir kışla olarak görmeyi arzulayan totaliter düşünce yapısı erken Cumhuriyet edebiyatına yabancı değildir. Aynı şekilde, Avrupa'da ordu ile aile arasında kullanıla kullanıla eskitilen benzerlikler, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi yazarları için yeni bir buluştu. Cinsiyet rollerinden gidilerek üst düzey askerlerin erkeğe, sıradan erlerin kadına benzetilmesi bu de minvaldedir. Örneğin, Ethem İzzet [Benice]'nin *Çıldıran Kadın* (1924) adlı romanında Mualla'nın kocası Paşa, "Kırk beş elli yaşlarında, sert, haşin, çalak, asabi bir adam[dır]."[982] Onun yaveri Seyfettin ise, "mahcup, kız gibi utangaç, tertemiz bir asker[dir]."[983] Buradaki benzeşimin bir aile olarak düşünülen ordudaki görevleri, hiyerarşik ilişkileri belirlemek üzere kurulduğu açıktır.

İki dünya savaşı arasında aileyi küçük bir ordu, en küçük toplumsal teşkilat olarak gören bir bakış açısı yeniden diriltilmiş ve bu dönemde Aka Gündüz'ün "teşkilatsız Türk Ailesi…"[984] diye yerdiği aileyi teşkilatlandırmak için militarizmin erkeksi söyleminden faydalanılmıştır. Erkeği mutlak otorite olarak kabul eden ve aile içinde tesis ettiği sosyal hiyerarşiyi toplumun geneline yaymak isteyen bu bakış açısı

[980] Ş. G. Erker, *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme*, C. 1, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1939, s. 10.
[981] Erker, a.g.e., s. 13.
[982] Ethem İzzet Benice, *Çıldıran Kadın*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1943 (1924), s. 9.
[983] Benice, a.g.e., s. 39.
[984] Aka Gündüz, *Üvey Ana*, Semih Lütfi Erciyes, İstanbul, (y.t.y.), (1933), s. 18.

kurmaca dünyada ister asker ister sivil olsun, mutlaka otoriter ve vatansever babalar, fedakâr anneler ve itaatkâr çocuklar yaratıyordu.[985] Aileyi konu eden döneme ait romanlarda erkeğin dirayeti sonucu ailenin ayakta kalmasıyla "beka"ya; yine, erkeğin basiretsizliği sonucu toplumsal dejenerasyonun ortaya çıkmasıyla "kaos"a ulaşılması bu siyasi/ideolojik bakış açısının edebiyata yansımasıydı.

3.1.5.1. Erkek

Militarizmin öznesi erkektir ve zorunlu askerlik hizmetinin yalnızca erkek yurttaşları kapsaması sonucu ortaya çıkan bu durum toplumsal cinsiyet rolleri arasında erkekliği tahkim edici bir unsur olarak militarizm çalışmalarında sıklıkla işlenmiştir.[986] Savaşlarda gösterilen kahramanlıklar, fedakârlıklar veya olağanüstü durumlar gibi zorunlu askerlik pratikleri sonucu ortaya çıkan "savaşçı erkek miti" kendisinden kaynaklandığı "zorunluluğu," "erkeklik" kavramı etrafında oluşturulan şehitlik, cesaret ve vatanseverlik gibi milliyetçi/muhafazakâr değerler arkasında görünmez kılar. Zorunlu askerlik uygulamasının başladığı ulus-devletler çağının öncesinde bile erkek egemenliğinin yüzyıllar boyunca bir kahramanlıklar manzumesi içinde sunulmuş olması "erkek(lik)"in gücünü göstermesi için askerlik mesleğiyle bir zorunluluk ilişkisi içinde olmadığını düşündürür. Nitekim, George L. Mosse'un gösterdiği gibi, modernite öncesinde erkeklik kendini erdemi sembolize eden bir erkeksi güzellik içinde tanımlar ve sonrasında "modern erkeklik" ulus-devletleri ortaya çıkaran milliyetçilik ve militarizm ile birlikte gelişir. Milliyetçilik ile erkekliği daha önce hiç olmadığı kadar birbirine bağlayan dönüm noktası ise I. Dünya Savaşı'dır.[987] Geleneğin "standart erkeklik" ile özdeşleştirdiği karakteristik özellikler arasında güç, koruma güdüsü, rasyonellik, saldırganlık, otorite ve liderlik vardır.

[985] Jameson'ın ileri sürdüğü azgelişmiş ülkelerde bireyin psikolojisinin tarih ve siyaset tarafından belirlenmesi durumu, bu ülkelerin edebiyatlarında "erkek", "kadın" ve "çocuk" rollerinin ortaya çıkışını anlamakta son derece faydalıdır. Bkz. Fredric Jameson, *Modernizm İdeolojisi*, Çev. Kemal Atakay, Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016.

[986] Ayşe Gül Altınay, *The Myth of the Military-Nation, Militarism, Gender and Education in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York, 2004 (Bölüm I); Çiğdem Akgül, *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011.

[987] George L. Mosse, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, New York, Oxford University Press, 1996, s. 110.

Diğer yanda kadınla özdeşleştirilen nitelikler arasında zayıflık, kırılganlık, duygusallık, pasiflik ve itaat bulunmaktadır.[988]

Giriş bölümünde değinildiği gibi I. Dünya Savaşı'nda propagandaya yönelik kitlesel medya etkin şekilde kullanılmıştır. Savaş sırasında birincil amacı cephe gerisindeki kamuoyu desteğini artırmak olan poster, kartpostal ve her türlü görsel malzemede en güçlü imge olarak erkek vücuduna yer verildiği gözlenir. "Asker-millet" anlatısının en parlak günlerini yaşadığı erken Cumhuriyet Türkiyesi, modern erkekliği Avrupa'dan biraz daha geç keşfetmesine rağmen İslam öncesinde bulduğu özü bu alanda araçsallaştırmış ve bunun sonucunda Orta Asya bozkırlarının savaşçıları, güçlü erkek imajına Selçuklu ve Osmanlı haleflerinden daha uygun aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim erken Cumhuriyet döneminde hizmet içi hazırlanan kitaplarda askerliğin erkekliği geliştirici yanına ilaveten, dinle değil, ulusal özle uyumlu niteliğine şüpheye yer bırakmayan bir özgüvenle işaret edilir:

> "ASKER! Şunuda unutmaki; Askerlik bir erkeğe lâzım olan yiğitlik ve kahramanlık vasıflarını, meziyetlerini aşılayan bir meslektir. Zaten her Türkün aslında var olan bu vasıf ve meziyetleri askerlik kuvvetlendirir, çelikleştirir. Bunu isbat için söz söylemek fazladır." [*sic*][989]

Bir meslek olarak askerlik, "erkeklik vasıfları" olarak görülen saldırgan ve savaşkan bir psikolojinin ürünü olan duyguları geliştirici ve ulusal özü kapsayıcı niteliği milliyetçi paradigmanın envanterine oldukça elverişli bir propaganda alanı açtığı için erkeklik ile askerlik arasında "isbata lüzum bırakmayan" bir tür cinsiyete özgü meslek ilişkisi kurulmuştur. Bunun bir başka örneği olarak, Türkiye'nin güvenlikçi politikalarını alarm seviyesine taşınmasına neden olan II. Dünya Savaşı sırasında kaleme aldığı eserinde Faik Türkmen'in askerlik mesleğini yüceltmek için başvurduğu cinsiyetçi söylem incelenebilir: Türkmen'e göre, askerlikten, savaşmaktan kaçınan bir erkek "namussuzdur" ve yüzüne tükürülmesi gerekir. Yazar, askerlik sırasında yapılması gereken görevleri sıraladıktan sonra bunları hakkıyla yerine getirmeyenlerin "fahişelik yapan bir kadın gibi alçak ve namussuz"

[988] Laura Sjoberg vd., *Gender, War and Militarism, Feminist Perspectives*, ABC-CLIO, California, 2010, s. 3.
[989] *Askerin Ders Kitabı*, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 2.

olduğunu söyler. Buradaki eril ahlak anlayışı askerlik yapmayanları kadınlara uygun gördüğü niteliklerle aşağılar. Eril söylem ilerleyen satırlarda daha da şiddetlenir; vatan, erkeğin koruması altındaki "namus" alanının içine girer: "…yurdumuzun sınırları kızımızın karımızın ve kız kardeşimizin uçkuru gibidir. Bu uçkuru yabancıların eline teslim etmek erkekliğe yakışır mı?" Kitapta, "Asker ocağı bizi mert bir erkek yapıyor. İşte bunun içindir ki, kadınlarla çocuklar bu ocağa kabul olunmazlar." türünden cümlelerle bir yandan askerliğin "erkekleştirici" etkisi vurgulanırken diğer yandan kışla için yalnızca erkeklerin girebileceği ayrıcalıklı bir kulüp havası yaratılır. Askerin en önemli silahı olarak sayılan yiğitlik ise, "yalnız şerefli ve *erkek* insanlarda bulunan yürek kuvveti"[990] şeklinde tanımlanır.

Dönemin resmî ideolojisinin ve askerî yayınlarının edebiyatla ilgisini de kurarak modern Türk edebiyatındaki erkek egemenliğini inceleyen Ayşe Saraçgil, Milli Mücadele ve onun etrafında gelişen edebiyatın "asker figürünü zirveye çıkararak erkekliği yücelt[tiğini]" kaydeder:

> "Askerlere ve askerî kuvvetlere milli özgürlüğün en önemli garantisi olma görevi yükleniyordu. Savaşçı asker görünümünde ifadesini bulan bir erkeklik, uzun süren bir çöküş ve eziklikten sonra yeniden doğan gurur duygusunun nedeni olmakla kalmıyor, aynı zamanda yeni kurulacak toplumun amblemine dönüşüyordu."

Saraçgil'in burada işaret ettiği gibi, Kurtuluş Savaşı'yla ilgili romanlar incelenirken erkek bedeninin birkaç mahirane dokunuş ve en çok da üniforma yardımıyla parlatılıp kabartılarak bütün bir edebiyatın medar-ı iftiharı gibi romanların vitrinine konduğunu görmüştük. Asker, dönemin edebiyatında, "fizikî, ruhsal, duygusal bütün enerjisiyle" milli değerlerin "bütünlüğünü ve saygınlığını ispatlamak için mücadele etmekte olan lekesiz ve iffetli bir kahraman"[991] gibidir. Türk askerini "üstün insan" formuna sokan bu yaklaşım askerliği stilize ederken erkek egemenliğini pekiştirir; çoğu zaman tam tersi durum da geçerlidir.

Hegemonik erkekliğin askerlik değerlerini bu derece içkinleştirmiş olması erken Cumhuriyet yazarlarının işini iki açıdan kolaylaştırmıştır. Birincisi, yeni

[990] Faik Türkmen, *Erler İçin Askerî Ahlak ve Genel Bilgiler*, Ahmet İhsan Matbaası Ltd., İstanbul, 1944, ss. 6-14 (Vurgu bana ait).
[991] Ayşe Saraçgil, *Bukalemun Erkek*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s. 211-212.

kurulan Cumhuriyet'e "erkek egemen bir cinsiyet rejimi"[992] şeklini veren zihinsel altyapıyla yetişmiş bireyler olarak kabuklarını kırmak zorunda kalmıyorlar, ortaya koydukları ürünlerle hegemonik erkekliğin tezahürlerini daha da güçlendiriyorlardı. Esasen, erken Cumhuriyet yazarlarından özgürlükçü, eşitlikçi fikirler barındıran eserler ortaya koymalarını beklemek gerçekçi değildi; çünkü büyük çoğunluğunda böyle bir altyapı yoktu. Çağdaşı oldukları dünya edebiyatından birkaç isimle (Virginia Woolf, James Joyce, Ernest Hemigway vb.) yapılacak bir karşılaştırma Türk edebiyatçılarının bütün dünyadaki entelektüel çevrelerde aşılmaya başlanan birtakım tekçi, totaliter, cinsiyetçi ve aşırı milliyetçi ideolojilere saplanıp kaldıklarını gösterir. İkinci ve edebiyatın sanatsal boyutuyla daha yakından ilişkili olan nokta, romanların karakter kadrolarıdır. Türk romanında karakter kadrosunu ustalıkla ele alıp geliştiren ilk yazar olan Halit Ziya [Uşaklıgil]'den sonra erken Cumhuriyet dönemi yazarları arasında aynı estetik düzeyi yakalayan bir yazarın bulunmaması dikkat çekicidir. Erken Cumhuriyet romanı karakter kadrosunun estetik/edebî işlenişi açısından, genel anlamda bir roman edebiyatı olmayan Servet-i Fünun düzeyinin bile gerisindedir.[993] Karakter üretimini/gelişimini roman tekniğinin bir parçası olarak görmeyen veya buna kafa yormak istemeyen dönemin yazarlarının, sırf öyle olmaları gerektiği için "milliyetçi, Batılı, seküler" olduklarını düşündüren asker/sivil karakterler yaratmaları ve bunun sağlaması olarak da Türk modernleşmesini "erkeğinin arkasında" kadın karakterler üzerinden tanımlamaları romanlardaki erkek egemen bakış açısının en önemli sonucudur.

Söz konusu erkek egemen bakış açısı, örneğin, dönemin en önemli kadın yazarı Halide Edip'in [Adıvar]'ın eserlerinde de kendini gösterir. *Vurun Kahpeye* (1926) romanının erkek kahramanı Tosun Bey ile öğretmen Aliye arasındaki aşkın erkek ile kadın vatanseverliği arasındaki farkı belirginleştirmeye yaradığını daha önce görmüştük. Aliye, Tosun'a baktığında, "Millet, millet Tosun'du. Son aşk gecelerinde en son saadeti insanlara nasip olmayan lerze ve vücudu kollarıyla,

[992] Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013, ss. 301-309.
[993] Bu tespitin tek istisnasının malûlen emekli Yüzbaşı Ahmet Celâl karakteri olduğunu burada kaydedelim.

dudaklarıyla veren güzel Tosun için öldürüyorlardı."[994] diye düşünür ve erkeği için seve seve ölümü göze alır. Burada yapıldığı gibi erkekliğin ve erkek güzelliğinin vatanın kendisiyle özdeşleştirilmesi örneği olmayan bir metafordur ve bunun bir kadın yazar tarafından yapılması hegemonik erkekliğin kadınlar eliyle de üretildiğinin göstergesidir. Benzer şekilde, *Ateşten Gömlek*'te (1923) kadın başkahraman Ayşe'nin gözünden gördüğümüz Haşmet Bey "enli omuzlu uzun boyunda, biçimli ellerinde, şakakları ağarmış siyah saçlı, çıkık çeneli, iradeli başında Osmanlı İmparatorluğu'nun en kudretli asker örneği[ni] teressüm"[995] ettirir. Burada akla Haşmet Bey'in temsil ettiği "kudretli asker" kadar onun ordusunda görevli olduğu imparatorluğun kendisi de gelir. Erkeğin üniforma içindeki bedeninin ölme/öldürme edimlerinden çıkarak erotikleştiği örneklere Halide Edip'in başka romanlarında da rastlanır. *Kalp Ağrısı*'nda (1924) İstanbullu Zeyno, Hasan'a bakarken bir kadının onunlayken, "yılmaz iradeli, çelik vücutlu bir süvarinin altındaki hayvan gibi isyan etmek arzusunu kaybedece[ğini]"[996] düşünür. Bu örnekte, bir kadın yazarın kadın ile erkek arasındaki ilişkiyi özdeşleştirdiği at ve binici ilişkisi, eril tahakkümün kadınlar tarafından da aynı araçlarla, yani geleneksel erkek egemen dilin en fazla haz duyduğu metaforlardan biri aracılığıyla pekiştirilmesi olarak değerlendirilmelidir. Halide Edip'in erotizminin cinsiyetçi yanı kadar, erkekle kadın arasında kurduğu hiyerarşik ilişkinin de iki cinsiyet için farklı anlamları vardır. Kadın zafiyet ve sürekli cinsel açlık içindeyken erkek koruma güdüsüyle hareket eder. Örneğin yazarının, romandaki bütün kadın karakterlerine bir "ideal erkek" olarak hediye ettiği Yüzbaşı Hasan, "kadının himaye isteyen, daima hafif, daima çocuk hassasiyetini"[997] Dora'ya kürkünü giydirirken ilk defa anlar.

---

[994] Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, Özgür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2005 (1926) s. 168. Erkek karakterin vatanla özdeşleştiği bir başka örnek Ethem İzzet'in *Aşk Güneşi* (1930) romanında ortaya çıkar. Sevdiği erkeğin ardı sıra Anadolu'ya geçip Milli Mücadele'ye katıldığı Hamra için Hasan şu cümlelerle anlatılır: "Hasan insan aşk ve şehvetinin ifadesi değil vatan aşkının insan kılığına girip aramıza karışan timsalidir ve… biz bu aşka esir olan aşıklarız."; "Hasan bir idealdi, bir vatandı, bir kurtuluştu, sonu gelmeyen hududu daima zihin kalıplarından taşan büyük bir aşktı." Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1962 (1930), s. 113; 240.

[995] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 49.

[996] Halide Edip Adıvar, *Kalp Ağrısı*, Can Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011 (1924), s. 151. Binbaşı Hasan, *Kalp Ağrısı*'nda üniformaya "zaaf"ı olduğu söylenen İstanbullu Zeyno gibi Kürt Zeyno'nun da kendisine olan bağlılığını "insanüstü" bir erkek olmasına da borçludur: "Hasan, onun için, arzularına itaat edilir, ölünceye kadar ayaklarının altında yaşanır, *fevkalbeşer* bir erkekti." Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 59 (Vurgu bana ait).

[997] Adıvar, a.g.e., s. 174.

Yüzbaşı Hasan fiziksel yönden kusursuz, ancak entelektüel yönü zayıf bir askerdir. Romanın bir başka asker karakteri Miralay Muhsin Bey, onun "adam öldürmesini iyi bil[diği]"[998] için erkânıharp olmamasını uygun bulduğunu dile getirirken İstanbullu Zeyno'nun babası Asım Bey, kızının "bir askerle evleneme[yeceğini], kendisi gibi mütefekkir ve kitaplara düşkün bir kocası"[999] olması gerektiğini düşünür; bu nedenle de kızını askerler arasında bir istisna gördüğü Muhsin Bey'le evlendirir. Anlatıcı tarafından "…şehirlerin erkeği değildi. Onun için beyabanlarda, tehlikede, ateşte insana eş olmalıydı. O kadar iptidaî, fakat tabiattan gelen bir kudreti vardı ki…"[1000] sözleriyle betimlenen Yüzbaşı Hasan, İstanbullu Zeyno'yu üniformasıyla büyülemiş görünse de bu durum onun alaylarından kurtulmasını sağlamaz. Kendisine kitap önermesini istediği Zeyno ile Hasan arasında geçen şu konuşma bunun iyi bir örneğini verir:

> "-[M]eselâ yeniden okumak isteyen bir adama ne eserler tavsiye edersiniz?
> -Asker olursa, dur bakayım. Goltz Paşa'nın *Millet-i Müsellaha*'sı.
> -Hayır, ciddî olunuz.
> -*Battal Gazi* ve *Ebû Müslim Horasânî*."[1001]

Hasan, ilginç şekilde, bu söylenen eserlerin hiçbirini bilmez. Zeyno, onun bilgisizliğiyle "Battal Gazi'yi bilmeyen asker!... Her Yeniçeri bunu vaktiyle bilirdi." diyerek dalga geçer. Buna rağmen, entelektüel ve düşünsel altyapısındaki belli başlı kusurlar alttan alta hissettirilen Yüzbaşı Hasan, yukarıda belirtildiği gibi, roman boyunca Adıvar'ın kadınlara bahşettiği bir armağan olma özelliğini yitirmez. Hastalığı yüzünden evlenmek zorunda kaldığı Azize, Yüzbaşı Hasan'a, "Zeyno sana 'kışla askeri' derdi, hakkı varmış; ne olsa kadınlara karşı terbiyeli olamıyorsun."[1002] dese de, kendi dâhil, romandaki bütün kadınlar Yüzbaşı Hasan'ın çekim alanında hareket ederler. Bu anlamda, *Kalp Ağrısı* merkezine erkeği alan erken Cumhuriyet edebiyatında "doğaları gereği zayıf" gösterilen kadınların çarpıcı bir tipolojisini sunarlar.

---

[998] Halide Edip Adıvar, *Kalp Ağrısı*, Can Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011 (1924), s. 74.
[999] Adıvar, a.g.e., s. 199.
[1000] Adıvar, a.g.e., s. 47.
[1001] Adıvar, a.g.e., s. 71. Bu çalışmada Türk askerî tarihi açısından önemine işaret edilen *Millet-i Müselleha* kitabının edebi bir eserde anılması ayrıca dikkate değerdir.
[1002] Adıvar, a.g.e., s. 186.

Aka Gündüz, Eligül ile Gülören adlı kadın karakterler ve Umur ile Mufahham adlı erkek karakterler arasındaki karmaşık aşk ilişkisini I. Dünya ve Kurtuluş savaşları fonunda anlattığı *Yaldız*'da (1930) kadın karakterlerle erkeklerin milli duyarlılıklarını farklı farklı işler. Romanın başında milli duygulardan uzak bir portre çizen ve İstanbul'un işgal altında olduğu günlerde düşman askerleriyle dans eden Eligül, Umur'a duyduğu ilgi nedeniyle ciddi bir dönüşüm yaşar; sonuçta o da Milli Mücadele'ye dâhil olur. İki genç kısa zamanda evlilik kararı alırlar. Ancak savaşta pilot olarak görev yapan Tayyareci Umur'un sakatlanması Eligül'ü kararından vazgeçirir. Eligül, Tayyareci Umur'un arkadaşı Mufahham'ın daha önce reddettiği evlilik teklifini kabul eder; ancak romanın milli değerlere ve duygulara yabancılaşmış bir başka karakteri olarak işlenen Mufahham da kendisi gibi olan Eligül'ün teklifini reddeder. En başından beri Umur'u seven Gülören, Eligül'ün tersine, Umur'la evlenmeyi onun sakatlığının ardından daha çok ister hale gelir: "Yüzü harp yarasından çirkinleşen bir kahramanın karısı olmak şüphesiz ki dünyanın en büyük şerefi, saadetidir."[1003] der. Ancak Tayyareci Umur, Gülören'in teklifini kendisine acıdığı için yaptığını düşündüğünden büyük bir vakarla reddeder. Görüldüğü gibi, *Yaldız*'da karakterler milli değerlere sahip oldukları ölçüde olumlanırlar ancak asıl önemli nokta her iki kadın karakterin de milli değerlerin bütününün temsilcisi olarak ortaya çıkan Tayyareci Umur'a göre konumlanıyor olmalarıdır. Eligül ile Gülören, Tayyareci Umur'la girdikleri duygu durumu ve ilişkiye göre vatansever sayılmakta veya sayılmamaktadırlar.

Asker karakterlerin incelendiği bölüm başlıklarının hemen hepsinde bir yönüyle karşımıza çıkan Mülâzım Ercüment (*Mülâzimin Romanı,* 1936) bütün olarak ele alındığında militarize edilmiş erkekliğin iyi bir örneğini verir. İdeal erkekliğin askerlik mesleği dolayımındaki bütün vasıflarına sahip bir karakter olarak gerek dış görünüşü gerek mizacıyla militarist değerlerin bütününün vücut bulmuş hali gibidir. Mütenasip, çevik, tunçtan bir vücudu vardır; cesur, neşeli, ateşli bir gençtir. Seniha ona her baktığında farklı bir yönünü görerek hayran kalır. Ancak Seniha'nın onda en baskın gördüğü "insana korku veren bir harp ilâhı"[1004] imgesidir. Mülâzım Ercüment bu imajının fazlasıyla farkında olduğunu gösterircesine Seniha'nın yanında "askerce"

[1003] Aka Gündüz, *Yaldız*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1930, s. 151.
[1004] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 78.

davranmaya özen gösterir. Mülâzım Ercüment, asker kimliğiyle o kadar özdeşleşmiş ve sevdiği kadını buna o kadar alıştırmıştır ki üniformasız gittiği randevuda Seniha'nın "Bir daha, bana sivil elbise ile görünme e mi?"[1005] tembihiyle bir birey olarak yok sayıldığının farkına bile varmaz.

Bu örneklerin paralelinde, Yakup Kadri [Karaosmanoğlu]'nun *Ankara* (1934) romanında daha önce erkekler arasındaki tercihlerinde üniformanın oynadığı role işaret ettiğimiz Selma Hanım'ın üniformayı cinsiyetle ilişkilendirdiği görülür: "Asker kıyafeti haricinde bir erkek timsali, onun için, artık, tasavvuru kabil olmayan *cinsiyetsiz* bir şeydi ve gene bunun içindir ki, Binbaşı Hakkı Bey'i her görüşünde, tekrar o dövüşken erkek mahşerinin içine dönmüş gibi bir helecan duyuyor, onu gittikçe daha derin bir hisle takdir ediyordu."[1006] denir. Burada, askerî üniforma "sivil erkek" Nazif'i kastrasyona uğratarak karısının gözünde bütün cazibesini yitirmesine neden olur. Nitekim bir paragraf öncesinde Selma'nın severek evlendiği adamı artık "sönük", "şahsiyetsiz" ve "mıymıntı" bulduğu anlatılır. Ütülü, tozsuz pantolonu, beyaz gömleği, saçlarının düzgün taranışı, pembe cildi Selma Hanım'ı tiksindirir.[1007] Nazif'i bu derece sönükleştiren unsur Binbaşı Hakkı Bey'in üniformasıdır. Seçilen sözcükler bile bu durumu ortaya koyar: Binbaşı Hakkı Bey üniforma sayesinde güç kazandığı oranda Nazif erkekliğini yitirir, adeta kadınsılaşır. Benzer şekilde, Reşat Nuri [Güntekin]'in *Kızılcık Dalları* (1932) romanının asker karakteri Binbaşı Feridun Bey'in yumuşaklığı ve kibarlığı nedeniyle köşkün hanımlarının alaylarına maruz kalışı, kadın bakış açısının ideal erkek imajının oluşumundaki katkısına işaret eder: "'Siz nasıl zabitsiniz? Böyle kız gibi nazik bir zabiti askerler sayarlar mı? Askerleriniz tepenize çıkıyordur, nedir?' diye soran kadınların, Feridun Beyin "izzetinefsini kır[dıkları]"[1008] dile getirilir. Buna karşılık, gururu incinmiş Feridun Bey hırsızlıkla suçlanan köşkün evlatlık kızı Gülsüm'ü gücünü ve sertliğini ispat etmek için yalandan döver.

Esat Mahmut Karakurt asker karakterlere yer verdiği romanlarında kahraman erkek mitini kadın karakterlerinin zayıflıkları ve olumsuz tarafları üzerine inşa eder.

[1005] Dav'er, a.g.e., s. 254.
[1006] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, 29. Baskı, İstanbul, 2009 (1934), s. 86 (Vurgu bana ait).
[1007] Karaosmanoğlu, a.g.e.
[1008] Reşat Nuri Güntekin, *Kızılcık Dalları*, İnkılâp Kitabevi, 27. Baskı, İstanbul, 2010 (1932), s. 60.

Vahşi Bir Kız Sevdim (1926) romanında Makedonya'da görev yapan Yüzbaşı Adil, Bulgar çeteleriyle soygunlara karışan Kristina'yı üst üste iki kez yaralamasına rağmen Kristina romanın sonunda bu Türk yüzbaşısına büyük bir aşkla bağlanır.[1009] Yüzbaşı Adnan (*Dağları Bekleyen Kız*, 1934) askerî harekât planı gereği Ağrı İsyanı'nda ayaklanan isyancıların arasına tek başına sızarak bombalama uçaklarının bölgede rahatça çalışmasını sağlayacak kahramanlıklar yaparken isyancıların lideri olan Kürt Şeyhi'nin kızıyla karşılaşır. Kürt Zeynep'in baştaki hırçınlığını üzerinden atmasının ve içinde bulunduğu "ihanet batağının" yavaş yavaş farkına varmasının ardından ikisinin arasında büyük bir aşk başlar. Yüzbaşı Adnan, kahramanlığı kadar medeni davranışlarıyla da dağlı Kürt Zeynep'i kendine hayran bırakır; düşmanına "Hakikaten centilmenmişsiniz."[1010] dedirtir. Esat Mahmut Karakurt'un pek çok konu gibi cinsiyet konusunu da milliyetçi *ethos*'un ırkçı tasavvurlarına işlemeye uygun bir zemin olarak gördüğü ortadadır. 1930-1950 yılları arasında yayımlanan popüler romanları inceleyen Alpay Doğan Yıldız'ın da Esat Mahmut Karakurt'un romanlarında yabancılarla kurulan evliliklerle ilgili olarak tespit ettiği gibi, "Türk daima erkek taraftır."[1011] Erkek tarafın Türk olması kadınlarla temsil edilen diğer ırklara karşı cinsiyet üzerinden elde edilmiş bir zaferdir. Örneğin, *Allahaısmarladık* (1936) romanının kadın karakteri Mis Beti iki düşman orduda çarpışan sevdiği erkekle babası arasında seçim yapmak zorunda kalınca çaresizliğini, "Korkuyorum İzzet!.. İkiniz de o kadar mağrur ve askersiniz ki!.."[1012] sözüyle ifade eder. Kadın bu defa İngiliz'dir. Karakurt, Mis Beti'nin kararını Türk Yüzbaşısı İzzet'ten yana kullandırır. I. Dünya Savaşı'nı anlattığı bir diğer romanı *Son Gece*'de (1938) ise Yüzbaşı Faruk'un kahramanlıkları ve aşkı anlatılır. Kadın yine bir yabancıdır. Romen Mariya Mihailesku'nun Yüzbaşı Faruk'la yaşadığı aşk tümüyle cinseldir ve erkek egemenliğine dayanır. Yüzbaşı Faruk'un fiziksel gücüne özellikle vurgu yapılan sevişme sahnelerinde kadın olabildiğince teslimiyetçi ve itaatkârdır: "Kemikleri, sevdiği adamın kolları arasında kırılacak gibi sızlıyor. Fakat ses

[1009] Esat Mahmut Karakurt, *Vahşi Bir Kız Sevdim*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980 (1926).
[1010] Esat Mahmut Karakurt, *Dağları Bekleyen Kız*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2009 (1934), s. 83.
[1011] Alpay Doğan Yıldız, *Popüler Türk Romanı Kerime Nadir-Esat Mahmut Karakurt-Muazzez Tahsin Berkand 1930-1950*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 257.
[1012] Esad Mahmud Karakurd, *Allahaısmarladık*, 2. Baskı, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1941 (1936), s. 265.

çıkarmıyor. Mukavemet bile etmiyor."[1013] Gücünü üniformasından aldığı gösterilen Yüzbaşı Faruk, bedenini kadının üzerinde kullanır. Askerliğin, erkeğin gücünü arttıran bir özellik olarak erotikleştirildiği bu sayfalarda "erkek iktidarı" her iki anlamda yüceltilir.

Benzer şekilde, Hamdi Rıza Çaydam'ın *Ateş Kamçıları* (1938) romanının başkahramanı Yüzbaşı Bozan'ın, ordunun Suriye Cephesi'nden çekilmesi nedeniyle ayrılmak zorunda kaldığı gece dansçısı Berta'ya son sözleri onun askerlik ile aşk arasında yaptığı seçimi gözler önüne serer: "Sonra her şeyden evvel askerim, Subayım. Bunun ne demek olduğunu sen bilemezsin Berta." Yüzbaşı Bozan, Berta'yı terk ederken harp okulundan mezun olurken genç bir zabit adayı olarak ettiği yemini, genç adayların parlak apoletlerini, kılıçlarını hatırlar. Bir kadın, daha da kötüsü yabancı bir kadın olan Berta'nın bir Türk askerini anlamasının yolu yoktur. Nitekim birkaç satır sonra anlatıcı da Yüzbaşı Bozan'a hak verir ve şöyle der: "Genç kadın bir Subay kalbinin ne olduğunu, nasıl bir hisle çarptığını bilmiyor…"[1014] Bu, askerliğin toplumsal cinsiyet rolleri ve duygu durumu açısından erkek ile kadın arasında oynadığı ayrıştırıcı role dair dikkate değer bir örnektir.

Çalışma boyunca militarizm konusundaki en çarpıcı edebî malzemenin kendisinden geldiğini gördüğümüz Burhan Cahit Morkaya, yukarıda sözünü edilen "kahraman erkek miti"nin yanı sıra "centilmen subay" tipi üzerinde yoğunlaşır. *Harp Dönüşü* (1928) romanında ihtiyat zabiti olan Macit, "Aşk ve askerlik birbirine muhabbet gösteren iki kahraman gibidir." cümlesiyle sevdiği kadın Humret'e duyduğu aşkı askerlikle kıyaslar ve ilerleyen sayfalarda "Aşk ile zaferin, harp ile sevdanın aynı menbâda birden kaynaştığını bana askerlik hayatının bu tehlikeli sergüzeşti anlattı."[1015] diyerek mesleğine duyduğu gönül borcunu teslim eder.

İhtiyat Zabiti'nin (1933) başkahramanı Yüzbaşı Cevdet'in orduya yazılmasından ve Filistin Cephesi'nde yaşadıklarından oluşan uzun bir giriş bölümünün ardından Yüzbaşı Cevdet dayısından bir mektup alır ve altı haftalık izne

[1013] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2010 (1938), s. 128.
[1014] Hamdi Rıza Çaydam, *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 98. Aynı yazarın buradaki duygu durumunu daha da kristalize ettiği bir başka eseri için bkz. Hamdi Rıza Çaydam, *Subay Kalbi*, (yayl.y.), 1940.
[1015] Burhan Cahit, *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1928, s. 75, 90.

ayrılır. İstanbul'a döndüğünde miras işlemlerini tamamlar, kalan zamanını İstanbul eğlencelerine ayırır. Savaşın ortaya çıkardığı zor yaşam şartları nedeniyle para kazanmak zorunda olan kadınlarla eğlenir. Yüzbaşı Cevdet ve arkadaşı birlikte gezerlerken iki kadınla tanışırlar. İsimlerini bilmedikleri kadınlara Rüya ve Hülya derler. Yüzbaşı Cevdet, Rüya adlı kadının evinde geçirdiği gecenin ardından uyandığından cephedeki çok sevdiği bir asker arkadaşının fotoğrafını görür ve kadının onun karısı olduğunu anlar. Büyük bir utançla döndüğü cepheden ölüm haberi gelir. Yüzbaşı Cevdet'i hayatta kalmak için bedenini satan bir kadının içinde bulunduğu zor şartlardan faydalanmak değil, silah arkadaşının karısıyla birlikte olmak utandırmıştır. Onun utancı, erkek egemen bir eylem alanı olarak savaşın cephe gerisinde bile olsa kadın bedeni üzerindeki tasarrufunu ve bunun "eril ahlak" tarafından algılanışını göstermesi açısından önemlidir.

Yüzbaşı Celâl'in (1933) başkarakteri "[u]yanık ve zeki", "askerlikten başka bir şey düşünmeyen bir genç zabit"[1016] olan Yüzbaşı Celâl son derece katı bir kişiliğe ve ırkçı görüşlere sahip bir askerdir. O da Morkaya'nın diğer erkek karakterleri gibi hem savaş hem kadınlar konusunda son derece güçlü ve deneyimlidir. Büyük bir düşmanlık beslediği Araplar "ilkellikleri", "hainlikleri" nedeniyle Yüzbaşı Celâl'in tepkisini çekerken Arap kadınlarının Arap halkının geneline layık görülen bu olumsuz duygulardan muaf tutuldukları görülür. Yüzbaşı Celâl çatışmaların yumuşadığı anlarda fırsat buldukça *Binbir Gece Masalları* oryantalizmiyle anlatılan eğlence gecelerine katılır; Arap kadınlarını her anlamda kendine hayran bırakır. Bu, yukarıdaki gibi, savaşta kadınların araçsal konumları hakkında fikir veren önemli bir ayrıntıdır. Modernlik öncesi zamanlarda bir ganimet nesnesi olarak görülen kadın bedeni modern erkekliğin işgal alanına dönüştürülmüştür.

Cephe Gerisi'nde (1934) Yüzbaşı Faruk, okuyucunun aklına hiç getirilmese de, askerî görevlerini kötüye kullanarak ticaret yapan ve ticari ilişkileri sayesinde servet kazanan bir askerdir. Yüzbaşı Faruk roman boyunca içinde bulunduğu savaştan çok kadınlar ve ticaretle ilgilenen bir "salon erkeği" izlenimi verir. Askerî lisedeki öğrenciliği sırasında tanıştığı Narin adındaki karısıyla mutlu bir evliliği vardır. Çocukları Cengiz'in dünyaya gelmesiyle bu mutluluk daha da artar. I. Dünya

[1016] Bürhan Cahit, *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 59.

Savaşı başlayınca Almanya'ya resmî görevle gönderilen Yüzbaşı Faruk, harp zenginlerinin dikkatini çeker. Ancak Yüzbaşı Faruk gelen ticaret tekliflerini geri çevirir. Buradaki göreviyle kısa sürede binbaşılığa yükseltilir. Almanya'da tanıştığı Şekerzade Hakkı Bey, Binbaşı Faruk'un durumundan yararlanarak İstanbul'daki metresi Dilruba Hanım'a içi kaçak eşya dolu bavullar gönderir. Binbaşı Faruk, Dilruba Hanım'a duyduğu zaaf yüzünden bir süre bu yasadışı bavul ticaretine alet olur. Daha sonra Şekerzade'nin kendisiyle tanıştırdığı Polonyalı kadınla Viyana sınırına kadar gider. Kadının casus olduğunu öğrenmesiyle bütün görevlerinden feragat etmek ister ancak Dilruba Hanım'ın araya girmesiyle bu niyeti engellenir. Dilruba Hanım'ın gerçek hikâyesini öğrenen Binbaşı Faruk onunla girdiği ilişkiden küçük bir servet elde eder. Mustafa Kemal'in Milli Mücadele hareketini başlattığını duymasıyla Anadolu'ya geçer. Roman boyunca resmî görevi dışında hemen her şeyle ilgilenen Faruk yeri geldiğinde gerçek bir "görev adamı" gibi davranmasını iyi bilir. Aldığı emir gereği Avrupa'ya gitmesi gerektiğini karısı Narin'e izah ederken, "Vazife aşka galiptir."[1017] ve "Çocuk musun Narin? Askerlik. Vazife.. Ben zabit değil miyim?"[1018] gibi vazifeyi kutsallaştıran cümleler kurar. Yeni bir görevle evden ayrılırken karısı Narin'e, "Her şeyi bir asker karısı gibi düşün. Türk zabitinin karısı asker sayılır. Her ihtimali düşünmek lâzımdır, olur ya, hayatta her şey yazılıdır. Dönmezsem Cengizi bir Türk zabiti gibi büyüteceksin değil mi?"[1019] şeklinde yüce gönüllü ve askerce tembihlerde bulunur. Ancak büyük bir aşkla bağlı olduğu anlatılan karısını aldatmak için bu kutsal vazifeleri bir fırsat olarak gördüğü ortaya çıkar. Aldatılan eşin tepkisi geleneğin erkeğe tanıdığı birtakım yetki ve salahiyetin ("elin kiri") kör topal bir felsefeyle yeniden yorumlanmış şekli gibidir. Narin'in en yakın arkadaşı durumu kabullenmesi için şunları söyler: "Bu tabiatin onlara verdiği doğal bir haktır. […] Çapkınlık zeki erkeklerin hakkı olabilir. Yalnız bu şartla!"[1020] Aldatmanın, erkeğin zekâsına bağlı olarak meşruiyet kazandığı bu oldukça tuhaf yorum, Morkaya'nın kadın-erkek ilişkilerine hegemonik erkeklik çerçevesinden bakışını yansıtır. Nitekim romanın sonunda Dilruba Hanım'la metres hayatı yaşamaya başlayan Yüzbaşı Faruk'un karısına verdiği "Evine hürmet et ve beni sev."

[1017] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 5.
[1018] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 18.
[1019] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 330.
[1020] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 318.

"Sulhu sev ve harbe hürmet eyle!"[1021] şeklindeki nasihatler erkek egemen bakış açısının ve eril dilin militarizmle uyumunu sergiler. İlginç şekilde, yazarın *Nişanlılar* (1937) romanında kocasını rahatlıkla aldatma şansına sahip olan ve zekâ seviyesinin Yüzbaşı Faruk'unkinden düşük olduğunu düşündürecek hiçbir söz veya davranışına rastlanmayan Nilüfer'in eşi Yüzbaşı Fikret'i aldatmayı aklından bile geçirmediği görülür. Cinsiyetler arasında aldatma-aldatılma konusunda dâhi fark gözetilen bir edebiyat olarak Türk edebiyatının kadın-erkek ilişkileri açısından ilerici ve eşitlikçi bir zeminde geliştiğini, söz konusu dönemden bu yana bu cinsiyetçi bakış açısının çok fazla değiştiğini söylemek mümkün değildir.[1022]

Dünkülerin Romanı (1934) eğitimini yurtdışında sürdürmek isteyen Ahmet Reşit ile burada tanıştığı Gretta adındaki İsveçli bir kadının ilişkisi üzerine kuruludur. İki genç Paris'in kültür-sanat hayatını keşfederler; İsveç'e kısa bir ziyaret gerçekleştirirler. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ahmet Reşit Türkiye'ye dönmek ister. Gretta bu kararı onaylar. İkisi evlenme kararı alarak Türkiye'ye döner. Ülkesine geri dönmesine iten süreci "Bir erkek memleketini sevmelidir."[1023] diye açıklayan Ahmet Reşit'in kararına mutlak bir bağlılıkla itaat eden Gretta Kurtuluş Savaşı'nda erkeğinin yanında yer alır. Bir bütün olarak ele alındığında, Morkaya'nın asker karakterleri kadın ruhundan anlayan, aşk için her fedakârlığı göze alan erkeklerdir. Ancak onlar için vazife, vatan sevgisi gibi mesleğe özgü istisnalar aşktan da üstündür. Bu anlamda, Morkaya'nın asker karakterlerinin kadınlara karşı centilmen oldukları kadar otoriter ve cinsiyetçi olduklarını ifade etmek gerekir.

Osmanlı'yı Cumhuriyet'e bağlayan savaşlar zincirini konu alan romanlarda, ister asker ister sivil olsunlar, erkekler güçlü, cesur, savaşkan ve vatanseverdirler. Korkaklık ve hayatta kalma gibi insani duygu ve güdüler taşımazlar. Bu kural kabilinden kişilik özelliğini bozan "öteki" erkekler vatan hainleri, harp zenginleri, Batılılaşmış tipler, azınlıklar veya düşmanlar arasından çıkar. Bu anlamda, mutlak "kötü" olan düşmanın askeri de kötü, korkak ve askerlik mesleğinin gereklerini

[1021] Bürhan Cahit, a.g.e., s. 319.
[1022] Dönemin romanlarında kadının kocasına sadakatinin yüceltilip erkeğin aldatma hakkının saklı tutulmasının bir "hayat dersi" katiyetiyle savunulduğu diğer örnekler için bkz. Peyami Safa, *Bir Akşamdı*, Ötüken Neşriyat, 11. Baskı, İstanbul, 1997 (1924), s. 146-147; A. Adnan, *Ateş Hattı*, Meşher Matbaası, İzmir, 1933, s. 23.
[1023] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 125.

yerine getiremeyecek ölçüde beceriksizdir. Kanonik kabul edebileceğimiz romanlarda vatan için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır görünen Anadolu gençleri sevdiklerini arkalarında bırakmakta bir an için tereddüde düşmezler. Bu aşırı isteklilikte üniformanın sosyal ayrıcalıkların kapısını açan rolünün olduğu görülür. Bir arzu nesnesi gibi üzerlerinde taşıdıkları üniformanın onlara bir vakar ve ciddiyet kazandırdığı en yakınları ve özellikle de gözleri üniformayla kamaşan kadınlar tarafından dile getirilir. Subay karakterler üst sınıf mensubu, eğitimli ve görgülüdür. Erler bütün kabalıklarını göze hoş gösteren bir halk bilgeliğine ve vatan sevgisine sahiptirler. Çoğunlukla mesleği askerlik olan vatansever, kahraman, onurlu ve cesur "ideal erkek" tipi popüler romanlarda üniforma sayesinde daha görünür hale gelirken kadın iyice belirsizleşir. Bu görünürlük farkı erkek ve kadının cinselliğini de etkiler. Cinselliğin hem yasaklandığı hem de her yönden kışkırtıldığı bir ortam olarak kışla sınırları içinde her türlü arzusunu baskılayan subaylar dışarı çıktıklarında adeta dizginlerinden boşalırlar. Bu şartlarda yaşanan cinsellik yoğun bir şiddet yüklüdür. Gücünü üniformasından alan erkek, kadın karşısında çoğu zaman sadistik yönelimler gösterir; kadınsa, olabildiğince itaatkâr ve zayıftır.

Türk romanının subay temsili adeta birer üniformalı "soylu vahşi" suretindedir. Rousseau'nun doğal ancak erdemli insanının bu militarize versiyonu "yapaylığa", "yumuşaklığa", "duygusallığa", özetle karşısına "kadınsılık" ve "rasyonaliteyle" özdeşleştirerek yerleştirdiği her şeye düşmanlık içindedir. Örneğin Milâzım Ercüment, Saniha için hayat felsefesini şu sözlerle özetler:

> "Hem doğrusunu isterseniz, ben hayatımda hiçbir zaman nazariyattan hoşlanmadım. Ben iş, hareket adamıyım. Nazariyatçı değil, âmeliyatçı, tatbikatçıyım. Alırsın kıt'anı, çıkarsın yola... Bilirsin ki askerlerin hiçbir zaman senin peşini bırakmayacaktır."[1024]

Bu sözleriyle Mülâzım Ercüment bir "aksiyon adamı" olduğunu ifade etmek ister. Kurmay subay olmasına yetecek kadar çalışmaya, masa başı işi yapmaya fırtatı el vermez; sert, maço, fiziksel ve anti-entelektüel bir karakterdir. Nitekim, Saniha'nın roman yazma arzusuna kendisini de hikâyesine dâhil edeceği

[1024] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 82.

düşüncesiyle tepkiyle yaklaşır. Saniha, Ercüment'ten esinlendiği romanının kahramanını "Tam cesur, neş'eli, ateşli bir genç zabit tipi…"[1025] olarak tasarlasa da Ercüment bu fikre şiddetle karşı çıkar. Seniha'nın yazarlık yaparak göstermeye çalıştığı entelektüel yanını fark ettiği anda kadınlarla ilgili toplumsal kalıp yargıları yardıma çağırırarak saldırganlaşır, kadın yazarların "halkın karşısında soyunan, ruhunu bütün çıplaklığıyla meydana koyan"[1026] yazarlar olduklarını söyleyerek Saniha'yı aşağılar.

Esat Mahmut Karakurt'un, İstanbul'un işgal günlerinde suikast ve Anadolu'ya silah kaçırma gibi gizli faaliyetler yürüten bir subay grubunun üyesi Yüzbaşı İzzet'in Anadolu hareketine katılma macerasını anlattığı *Allahaısmarladık* (1936) romanında İngiliz işgal ordusunda yüksek bir kumandanın kızı olan Mis Beti'yle istemeden girdiği bir edebiyat sohbetinde Yüzbaşı İzzet askerin "aksiyon adamı" olduğunu şu sözlerle savunur:

> "Ben askerim, askerlikten anlarım. Denizden, dalgadan, fırtınadan bahsedin bana!.. Cemiyet, içtimaiyat, şiir, aşk, bütün bu karışık lâflar benim için, küçük bir kayığın yelkenini dolduran bir rüzgâr parçası kadar bile ehemmiyetli değildir!.." […] En büyük heyecanı vatan sevgisinde buluyorum ben!.. Sizin kitaplarınız ne yazıyor, âlimleriniz ne söylüyor, onu bilmem ama, benim anladığım bir şey varsa o da en güzel sevgi, en büyük aşk, memleket aşkıdır. Saadetin mevcudiyetine yalnız bir yerde inanıyorum: Vatan için dövüşmede…[1027]

Bir askerin yerinin masa başı olmadığını savunan Mülâzım Ercüment gibi Yüzbaşı İzzet de askerin roman sayfalarında değil, savaş meydanlarında var olması gerektiği kanaatindedir. Nazariye yerine ameliyeyi, akıl yerine güdüleri, özetle zihni zarafet yerine kaba fizikselliği koyan bu saldırgan tavırda askerî yöntemleri içeren

[1025] Dav'er, a.g.e., s. 43.
[1026] Dav'er, a.g.e., s. 85.
[1027] Esad Mahmud Karakurd, *Allahaısmarladık*, 2. Baskı, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1941 (1936), s. 63. Türk edebiyatında oluşturulacak bir "şehit askerler" şeceresinin gövdeye en yakın karakterlerinden biri de Hakkı Celis'tir. Duygusal ve tecrübesiz genç asker olduktan sonra edebiyat ve şiir konusundaki düşüncelerini değiştirir. Ona göre sanat kişisel duyguları değil, yazarların "mensup oldukları milletin itikatlarını, gazalarını, hezimetlerini, elem ve neşatını" anlatmalıdır. Bu düşüncelerini paylaştığı Neyyire Hanım, ondaki bu değişimi orduya katılmasıyla ilintilendirir: "Aman Yarabbi, ne kadar, ne kadar da değişmişsiniz, Hakkı Celis Bey! Acaba ruhunuz da yüzünüz gibi değişti mi? Sakın o da bu kadar haşin olmasın… O pürhulya ve pürşiir ruh! […] "Ah bu askerlik, en hassas, en rakik kalpleri bile bir çelik haline sokuyor." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, 26. Baskı, İstanbul, 2002 (1922), s. 178.

eylemliliğin karşılıklı anlaşmayı ve uzlaşmayı çağıran düşünce gücüne üstün olduğu inancı vardır ve bu dönemin bütün asker karakterleri tarafından paylaşılır.

Bitirirken, daha önce başka bir bağlamda kullandığımız bir örneğe dönmemiz faydalı olabilir: Mükerrem Kâmil Su'nun *Sevgim ve Istırabım*'da (1937) vazife aşkıyla savaşa katılan Metin'in arkasında bıraktığı Gülseren'in nişanlısına bağlılığının, "Vatan kurtuluşunun mevzubahs olduğu bir dakikada Türk kızına düşen vazife, erkeğinin silâhı karşısında hürmetle eğilmek değil midir?"[1028] cümlesiyle gösterildiğini belirtmiştik. Bu ve yukarıda verilen örneklerden anlaşılacağı gibi, militarizmin öznesi konumundaki erkeğin ve buna bağlı erkeklik tezahürlerinin bir nesneye ihtiyacı vardır. Tek cinsiyete dayalı askerlik uygulamasıyla yalnızca erkek yurttaşların kullanımına sunulan silah, simgesel olarak *phallic* bir araçtır ve toplumsal cinsiyet rollerinde efendi-köle ilişkisi yaratan eril iktidarın kaynağıdır. Gelecek bölümde, militarizmin ürettiği "itaatkâr", "fedakâr" ve "zayıf" kadınlık suretleri ile *phallic* bir iktidar aracı olarak silahın kadınlığı nasıl militarize ettiği incelenecektir.

3.1.5.2. Kadın

Cinsiyetlendirilmiş bir süreç olarak militarizm erkekler ve kadınlarla ilgili birtakım önkabüllere sıkı sıkıya tutunur.[1029] Askerî değerlerin yoğun şekilde normlaştığı iki dünya savaşı arası dönemde bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de militarizm, milliyetçilikle birlikte, döneme damgasını vuran hâkim ideoloji olmuştur. Askerî değer ve pratiklerin topluma yayılmasını öngören militarist dünya görüşü, askerlikle erkek(lik) arasında kurduğu özdeşliğin yanı sıra ezici toplumsal cinsiyet ilişkilerinin edebiyat dâhil hayatın her alanında benimsenmesini sağlamıştır. Bu anlamda, ulus-devletleşme sürecinin milliyetçi/militarist düşünce üretiminde toplumsal cinsiyet rollerinden yararlandığı görülür. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında "ordu-millet" çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan yoğun bir militarizasyon kadar bir maskülenizasyon sürecine de şahit olunur. Örneğin, Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi partisi olacak oluşum Kadınlar Halk Fırkası (1923) bu "erkekleştirme"den

[1028] Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 56-57.
[1029] Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Pandora Press, London, 1990, s. 220.

payını alır ve henüz kuruluş aşamasında (daha sonra kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkası'na yönelik ilgiyi azaltacağı gerekçesiyle) Mustafa Kemal'in emriyle kapatılır.[1030] Bu tarihten sonra kadın örgütlerinin diğer bütün siyasal örgütlerle birlikte kapatıldığı 1935 yılına kadar Türk Kadın Birliği (TKB) kadın hakları için etkin bir şekilde mücadele verir.[1031] II. Meşrutiyet'in ilanıyla (1908) hızlanan kadın hakları çalışmaları tek-parti otoriteryanizmiyle susturulur. Böylece, kadınların geç Osmanlı'dan erken Cumhuriyet'e devam eden eylemliliği sonucunda elde ettikleri haklardan değil, Cumhuriyet kadrolarının (kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi gibi) kadınlara yaptığı ihsanlardan söz edilir.

Nitekim, Kemalist kadronun kadın konusundaki hassasiyetleri özelde dinî nedenlerle; genelde, Batılılaşma hareketiyle daha yakından ilgilidir. Cumhuriyet bürokrat ve aydınları, geleneksel İslam toplumunu dönüştürme projesinde kadınlara verdikleri rolden ötürü son derece ilerici olduklarına inanıyorlardı.[1032] Kadına bu dönüşümün görsel tamamlayıcısı gözüyle bakan patriarka, başlattığı modernleşme hareketinde "Cumhuriyet kadınları"na büyük görevler biçiyordu. Cumhuriyetçi sembollerin yanına yerleştirilen modern kadın imgesiyle yeni rejimin laiklik, kadın-erkek eşitliği vb. konulardaki rüştünü ispat ettiğine inanılıyordu. Ancak 1930 yılında başlayan bir dizi değişimle kadınları seçim sistemine dâhil eden tek-parti rejimi kadınlara bütün haklarının verildiği gerekçesiyle Türkiye genelindeki kadın dernek ve örgütlerini kapatacak; Şair Nigâr, Fatma Aliye, Halide Edip, Nezihe Muhittin ve Emine Semiye gibi kadın hareketinin öncü isimleri etkisizleştirilecek; Cumhurbaşkanı'nın belirlediği listeye göre yapılan iki kademeli seçimlerle doğrudan partinin iradesine bağlı kadın milletvekillerinin meclise girmesi sağlanacaktı.

[1030] Nezihe Muhiddin tarafından hazırlanan kuruluş beyannamesinin 8. maddesinde kadınların da askerlik yapacakları ifade edilen Kadınlar Halk Fırkası'yla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013.

[1031] Türk Kadın Birliği 1935'te ev sahipliği yaptığı bir feminizm kongresinin ardından çok ileri gidildiği ve "Kadınlara bütün hakların zaten verildiği" söylenerek kapatılmıştır. Bkz. Ayşe Gül Altınay (der.) *Vatan Millet Kadınlar*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2013, s. 23-24. Daha erken tarihli bir kadın derneği olan Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti'nin (1919) Nizamname-i Esası'nda şöyle denmektedir: "Madde 3 - Tesis edecek Darüleytamlarla mekteplerde tedrisat Türkçe ve Çerkesçe olacağı gibi ecnebi lisanlar dâhi talim ettirilecektir." *Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti Nizamname-i Esası*, Ahmet İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1335 (1919). Ulusal bir eğitim programı takip eden Cumhuriyet kadrolarının bu ve bunun gibi esaslara sahip cemiyetlere izin vermeyeceği ortadadır.

[1032] Murat Belge, *Militarist Modernleşme Almanya Japonya Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 677.

Hiç kuşkusuz, yalnızca erkek vatandaşlar için uygulanan zorunlu askerlik hizmetinin kadınlarla "vatan borcunu ödemiş" erkekler arasında toplumsal statü farkları ortaya çıkaracağı Cumhuriyet kadroları tarafından biliniyor; konuyla ilgili tartışmalar söz konusu dönemde yaşanıyordu. 21 Haziran 1927 Salı günü mecliste yürütülen Askeri Mükellefiyet Kanunu görüşmelerinde Giresun milletvekili Hakkı Tarık [Us] kadınların seçme ve seçilme hakkına askerlik hizmeti yapmaları karşılığında sahip olmalarını savunurken Recep Peker annelerin evlat yetiştirerek bu hizmeti zaten yerine getirdiklerini dile getirmiş; Hakkı Tarık'ın teklifine cevaben söz alan Menteşe milletvekili Yunus Nadi ise bu teklifi Türk kadınlarını "istihfaf" anlamına geldiğini ifade etmiştir.[1033] Seçme ve seçilme gibi hakları ABD ve bazı Avrupa ülkelerinden önce tanımış olmayı erkek-kadın eşitliği konusunda popülist bir propaganda aracı olarak kullanan CHP yetkilileri Türkiye gibi vazifelerle yükümlü militer vatandaşlık anlayışının geçerli olduğu ülkelerde cinsiyetler arası eşitlik ilkesini temelden yıkan zorunlu askerlik uygulamasını büyük bir kararlılıkla savunmuşlardır.

Erken Cumhuriyet dönemi roman ve öykülerinde erkekler gibi kadınların da gerçeğe uygun biçimde büyük özverilerde bulundukları görülür.[1034] Ancak kadın karakterlerle asıl öne çıkarılan durum, fiziksel güçlerini ve vatanseverlik konusundaki gönüllülüklerini ispat etmeleridir.[1035] Onlardan, öncelikle bu ikisi

---

[1033] *TBMM Zabıt Ceridesi*, 2. Dönem, C. 33, 11/08/1923-02/09/1927, s. 385-386. Yunus Nadi Bey'in konuşmasının son bölümü şu şekildedir: "… Mükellefiyeti Askeriye Kanunu mevzubahs olurken, kadınların intihabını, hiç münasebeti olmayan meselede mevzubahs etmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünden kadınlığa ve Türk kadınlığının hukukuna taar[r]uz etmek manasını istihdaf ettiği cihetle, bendeniz kendi nefsime ve bendenizin fikrime iştirak edecek arkadaşlarım namına, Türk kadınlığına havale edilmek istenilen bu manayı istihfafı reddederim. Sonra Türk kadınları acaba muharebeye iştirak etmez mi zannedilir? Mücadelei Milliyeyi yakından görmüş olanlar bilirler ki, Türk erkekleri kadar Türk kadınları da bu istiklâli millîyi istihsalde âmil olmuşlardır. (Alkışlar)
Sonra Recep Beyin buyurduğu gibi, sizlerin hepinizi toplayanlar ve orduları hudutara sevk eyliyenler, Türk analardır, Türk kadınlardır. Daha ne hizmet bekliyorsunuz? Bir de silâh omuza kadınları cepheye mi göndereceksiniz? İmkânı varsa ve imkânı olduğu yerde Türk kadını onu dahi yapmıştır. Binaenaleyh Hakkı Tarık Beyin mevzubahis ettiği bu meselenin mevzuumuza zerre kadar taalluku yoktur. Türk kadınlığı her türlü istihfaftan münezzehtir. (Bravo sesleri) Türk kadını vavaifi milliyesini Türk erkekleri kadar her zaman ifa etmiş ve her zaman ifa edecektir."

[1034] Örneğin bkz. Reşat Enis, "Zeynep Onbaşı", *Kılıcımı Sürüyorum*, Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930, ss. 67-70; Aka Gündüz, "Zehra Abla", *Türk Duygusu*, Yurt Kitapları, Ankara, 1941, s. 41. Kurtuluş Savaşı sırasında "erilleştirilen" ve "kahramanlaşan" kadın imgesi için bkz. Efzayiş Suat, *Türk Kadını: Müsbet-Menfi*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1932.

[1035] Erken Cumhuriyet yazarları kadınların askerlik yapması konusuyla da ilgilenmişlerdir. Necdet Rüştü, "Resimli, Manzum Komediler" alt başlığını taşıyan *Kadın Asker Olursa* (1933) adlı kısa oyunlardan oluşan kitabında yer alan aynı adlı oyunda kadınların askere alındığı bir ülkede savaş

beklenir. Halide Edip [Adıvar]'ın *Ateşten Gömlek* (1923) romanında İhsan'ın peşinden cepheden cepheye sürüklenen köylü kızı Kezban sözünü ettiğimiz vatanseverlik bilincinden mahrum, cahil bir kızdır ancak, yine de, erkeğinin yanında olmayı her şeyden çok istemektedir. Romanın anlatıcısı Peyami'nin yolunu keserek, "Kumandan Bey, gayrik beni isteyo değil mi? Dün Elek Köyü'ne vardımdı, bir garı bana avratların da asker olduğunu dedi."[1036] diyerek orduya alınması için Peyami'den aracı olmasını rica eder. İhsan'a söz geçiremeyeceğini düşünen Peyami konuyu yanındaki Mustafa Çavuş'a devreder. Çavuş, Kezban'ın kılığını değiştirerek onu kışlaya getirir. İzinsiz misafirini kışlaya sokarken Peyami'ye kadınların askerlik hizmetindeki yararlıklarını anlatır. Peyami, Mustafa Çavuş'un hikmetini sonradan anlayacağı bu nutku neden verdiğini ilk elde çözemez:

> "Yolda bana muhtelif çetelerdeki kadınlardan bahsetti. Hatta Bulgar çetelerindeki Bulgar kadınlarının vatanî rolünü bile dili döndüğü kadar anlattı. Şehit olan Rahime Çavuş, hâlâ harp eden Ayşe Çavuş, Atiye Çavuş, hep bu kadın çavuşların askerî menâkıbını, bana korkunç gelen hayatlarını mübalağa ile fazla renklerle muhayyilemde resmediyordu."[1037]

Oysa bütün bu isimleri gölgesinde bırakan ve yazarının otobiyografik dokunuşlarıyla Milli Mücadele'nin koruyucu meleği olarak gösterilen Ayşe gerçek bir savaşçı değildir. Asker olmak isteyen, atılgan, cüretkâr ve aktif Kezban ile cephe gerisinde siyahlar içinde bir yas hayaleti gibi gezen Ayşe arasında İhsan, tercihini ikincisinden yana kullanır. İhsan'ı elinden aldığını düşündüğü Ayşe'ye duyduğu kıskançlık nedeniyle başka bir askerle (Mustafa Çavuş) evlenen Kezban, böylece, savaş alanlarından uzaklaştırılırken Ayşe zaferin elde edileceği güne kadar sessiz bir

---

çıkması sonucu cepheye çağrılan kadınların burada yaşadıkları uyumsuzlukları ve gülünçlükleri anlatır. Kadınların (makyaj, güzel giyinme vb. "vazgeçilmez" ihtiyaçlar nedeniyle) cephede yaşadıkları zorluklar kadar askerlik mantalitesine yabancılıklarının da çeşitli gülünç durumlarla anlatıldığı komedide kadınların, genel çerçevede, askerlik mesleğine uygun olmadıkları mesajı cinsiyetçi bir dille verilir. Örneğin, asker gelin siperde kavgaya tutuştuğu komutanı olan kaynanasına askerlik donanımını ve yeteneklerini şöyle anlatır: "Vazifemi bilirim, ben tamam bir askerim: / Dört yanıma aşkımdan ben ateşler dökerim! / Kirpiklerim süngüdür: Rastgelen kalbi deler, / Onları kim görürse: "Vuruldum.., der, sendeler! / Kâkülüm tel örgüdür: Takılan kurtulamaz, / Yani benim aşkımdan artık halâs bulamaz! / Dudaklarım alevdir, göğsümdekiler bomba, / Böyle güzel bir asker gördün mü sen acaba?!.." Necdet Rüştü, "Kadın Asker Olursa", *Kadın Asker Olursa*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s. 10.

[1036] Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2005 (1923), s. 107.

[1037] Adıvar, a.g.e., s. 109.

gölge gibi dolaşır. Ayşe sessizliğini üzerinde taşıdığı kara elbisesiyle bir tür yas suskunluğuna çevirir. Onun sesi de görüntüsü de yok gibidir: "Ayşe hemen hiç konuşmazdı. Arkasında ebedî siyah bir entari vardı. Sol kolu henüz beyaz bir sargı içinde biraz açık yakasının üstünde boynu ve siyah kesik saçları ile solgun başı eski fil dişi bir statü [heykel] gibi görünüyordu."[1038] Bu tasvir şekli fazlasıyla Namık Kemal'in "Vâveylâ" şiirindeki kadın imgesini hatırlatır.[1039] Ancak burada dikkate değer bir fark vardır: Namık Kemal'in "siyaha bürün[en]" kadınıyla şiirin esinini aldığı Eugène Delacroix'nın *Liberty Leading the People* (*Halka Yol Gösteren Özgürlük,* 1830) tablosundaki Fransız Devrimi için siper ettiği göğsü açılan kadın Ayşe'de birleştirilmiştir. Ayşe'nin göğsü ne içinde vatanın şehitlerini saklayacak kadar kapalı ne de sere serpe görünecek kadar açıktır; onunki yalnızca "biraz açık[tır]." Halide Edip ihtiyatlı ve ılımlı-modern kadın karakterlerini Batı ile Doğu arasında mükemmel uyumu yakalamış kişiler olarak işlerken çağdaşı erkek yazarların Batı'da olmadığını iddia ettikleri bir ahlakçılığa düştüğünün farkında değildir. Temel sorun olarak edep ve ahlak arasında anlam ayrımı gözetmeyen bu oksidentalist bakış açısı kadın yazarların farkında olmadan itildikleri erkek egemen dile işaret eder.[1040] Halide Edip'in bir diğer romanı *Vurun Kahpeye* (1926) kadınlığı aynı eril zeminde işler. Vatanın kadınla, onu savunanların erkekle özdeşleştirildiği geleneğe uygun olarak Öğretmen Aliye ile Tosun Bey arasında bir aşk gelişir. Ancak söz konusu geleneğin tersine Aliye (vatan/kadın) kendini Tosun Bey (millet/erkek) için feda eder ve savaşta ölen bütün kadınların manevi varlığını yanında hisseder. Aliye roman boyunca ettiği yeminini yerine getirirken, "tarihte milleti için ölen, ıstırap çeken kadınlar, ezelî gözlerinde mukaddes bir ışıkla, şahane dudaklarında asırların silemediği zafer tebessümüyle Aliye'ye bakıyorlardı[r]."[1041] Erkeğin milletle yan yana getirildiği bu kutsallık boyutu şehitlik kültü içinde gerçekleşen bir fedakârlık kadar erkeğe adanmış bir cinsellik de içerir. "Mukaddes ışık"la "şahane dudaklar"ı birleştiren kadın vücudu erkek uğruna feda edilecek bir egemenlik alanı olarak belirir.

[1038] Adıvar, a.g.e., s. 32.

[1039] Şiirin tamamı için bkz. Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1 (1860-1920),* Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2005, ss. 260-262.

[1040] Halide Edip'in muhafazakâr modernleşmeci görüşlerinin sözcüsü konumundaki kadın karakterleri arasında Zeynep (*Kalp Ağrısı,* 1924), Mazlume (*Zeyno'nun Oğlu,* 1928) ile Rabia (*Sinekli Bakkal,* 1936) sayılabilir.

[1041] Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, Özgür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2005 (1926), s. 165.

Halide Edip'in romanlarını besleyen savaş yıllarındaki tanıklıkları kadın fedakârlığını örnekleyen anılarla doludur. Halide Edip anılarında kadınların durumunun erkeklerinkinden her anlamda daha zor olduğunu anlatır. Cepheye öküz arabalarıyla cephane taşıyan kadınlar, arabalar çamura saplandığı zaman yüklerini sırtlarında taşıyarak yola devam ederler. Kadınlar lojistik hizmetlerinin yanında hem cepheyi hem cephe gerisini beslemekle yükümlüdürler; onlar, "ekiyor, biçiyor ve savaşan erkekleri besleyen mahsulü onlar yetiştiriyorlardı[r]."[1042] Halide Edip, Kurtuluş Savaşı'nda yalnızca geri hizmette yer alan kadınlardan bahsetmez. Kilikya'da Miralay Arif'in 11. fırkasında dövüştüğünü, 1920'de gönüllü olarak başıbozuklara katıldığını ve savaşta ölen iki askeri sırtında taşımak gibi üstün yararlılıklar gösterdiğini anlattığı Osmaniye'nin Raziye Köyü'nden Rahime adındaki bir kadına çevikliğinden dolayı Tayyar adının verildiğini kaydeder.[1043] Bir kadına uygun görülen adın/lakabın daha *feminen* olması beklenebilirse de ona bu adı kazandıran, sonuçta, eril bir dilin egemen olduğu savaş alanıdır.[1044] Bunun dışında Kurtuluş Savaşı sırasında kahramanlıklarıyla ve kendilerine uygun isimlerle anılan kadınlar arasında Gördesli Makbule Hanım, Adanalı Hatice ve İzmit'te Fatma Seher gibi isimleri zikredilir.[1045]

[1042] Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004 (1962), s. 188.

[1043] Adıvar, a.g.e. Kitapta savaş propagandası malzemesi haline getirilen kadınlardan biriyle ilgili bir başka anekdot yer alır. Adıvar'la yaşlı kadın arasında şöyle bir konuşma geçer: "-Ah evladım, tüfekten ödüm patlar. Elimi dokunsam yüreğim titrer. Askerleri seviyorum. Onlara hizmet edeceğim. Ama, benim tüfekli resmimi niçin alıyorlar? Kumandan konuşurken benim dizlerim titriyor. -Sana sert davranıyor mu, Nine? -Hayır, hayır. Fakat her geçene beni gösteriyor" (s. 245).

[1044] Bu maskülen dilin en çarpıcı örnekleriyle Burhan Cahit Morkaya'nın *Nişanlılar* (1937) romanında karşılaşılır. Coşkuyla savaşan subaylar savaşın en çetin anlarında bile neşelerini kaybetmezler ve savaş toplarını kadınlara, savaş toplarının çalışmasını kadınlık hallerine benzeterek eğlenirler: "Batarya kumandanları karargâhtan aldıkları emirle karakızların başına gidiyorlar. Her batarya kumandanının dört karakızı vardır. Taksim aralarında her zaman canlı şakalar geçmesine fırsat verir." "Bizim karakızlar artık sabırsızlanıyorlar. Ağrıları tutdu." "Dediğin gibi karakızların sancısı başlıyor galiba." Burhan Cahit Morkaya, *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 16, 27, 28.

[1045] Nispeten geç tarihli bir roman örneği için bkz. Cavit Coşkundere, *Ayşe Onbaşı*, Doğruluk Yayınevi, Samsun, 1945. Kurtuluş Savaşı'nda kadınların gösterdikleri "kahramanlıkların" daha yakın tarihli ve milliyetçi/militarist bir yorumla ele alındığı hikâyeler için ayrıca bkz. Osman Alagöz, *Milli Mücadelede Kınalı Eller*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul, 2006. Dönemin asker kadınlarıyla ilgili bir çalışma için bkz. Cahit Çaka, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As. Fb. Basımevi, Ankara, 1948. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadınların orduda yer almalarını feminist bakış açısıyla ele alan bir çalışma için bkz. Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Çev. Aksu Bora vd., Metis Yayınları, İstanbul, 1996. Aynı konuyla ilgili bir çalışma için ayrıca bkz. Yavuz Selim Karakışla, "Enver Paşa'nın Kurdurduğu Kadın Birinci Taburu: Osmanlı Ordusunda Kadın Askerler", *Tarih ve Toplum*, S. 11 (66), Haziran 1999, ss. 15-24.; Kadınların Balkan

Halide Edip [Adıvar]'ın vazifesine tutkuyla bağlı ancak savaşta gönüllü hizmet veren kadın kahramanları bir istisna sayılacak olursa vazifesini profesyonel bir ciddiyetle yerine getirmesiyle öne çıkan ilk kadın kahraman bir yabancıdır. Burhan Cahit [Morkaya]'ya ait matbaada 1929 yılında basılan *Casus Mektebi* romanında İskender Fahrettin [Sertelli], Amerikan Casus Mektebi'nde çalışan Nora Davis'in Almanya'daki casusluk maceralarını anlatır. Son derece profesyonel ve güzel bir ajan ve "memleket sevgisini her sevgisinin fevkında tutan çok vatansever bir kadın"[1046] olan Nora Davis okuyucunun gözünde modern kadının prototipi olarak canlandırılır. Onun vazife bilinci Anglo-Sakson profesyonelliğinin timsali olarak sunulur ve muhtemelen Türk kadınlarına örnek olması beklenir. Almanya'daki casusluk faaliyetleri sırasında pek çok tehlikeli durumla karşılaşan (hatta Enver Paşa'yla tanışan[1047]) ve kendine âşık ettiği erkekleri acımasızca harcayan Nora Davis yegâne prensibini, "Fevkalâde ahval karşısında merhamet yerine 'Vazife' hissi kaim olur."[1048] şeklinde özetler ve bu prensibi sayesinde savaşta büyük yararlıklar gösterir.

Ercüment Ekrem Talu'nun *Kan ve İman* (1925) romanının kadın kahramanlarından Leman, savaşa katılması konusunda tereddüt yaşayan erkeklere şöyle seslenir: "Ben de Türk kızıyım.. Sizdeki kanla, sizdeki iman bende de var!"[1049] Romana da ismini veren bu sözler, kadınlara ve erkeklere vatan savunmasında ortak değerlerin ve eşit özelliklerin uygun görüldüğüne işaret eder. Diğer pek çok konuda eşitlikçi davranmaya istekli görünmeyen dönemin yazarları söz konusu vazife, fedakârlık, ulusal öz vb. kavramlar olduğunda kadınlara da eşit pay çıkarırlar. Sonuçta, "Milletin giriştiği bu büyük işte kadın kısmına da vazife düşüyor[dur]."[1050] Savaş, kadınları araçsallaştırdığı oranda dilde de görünüşte de erkekleştirir. Her anlamda erkeklerin etkisi altında kalan kadınlar gittikçe onlara benzemeye, hatta "erkekleşmeye" başlarlar. Romanın bir başka kadın karakteri Hanife ideal bir kadının sahip olması gereken hem ruhsal hem fiziksel niteliklere sahiptir: "Onda hem ismet

---

Savaşları sırasındaki faaliyetlerini anlatan bir çalışma için bkz. Şefika Kurnaz, *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

[1046] İskender Fahrettin, *Casus Mektebi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1929, s. 9.

[1047] Enver Paşa'nın bir roman karakteri olarak kurmacaya dâhil olduğu bir başka eser için bkz. Sıtkı Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir, 1938, s. 100.

[1048] Sertelli, a.g.e., s. 44.

[1049] R. Ercüment Ekrem Talu, *Kan ve İman*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988 (1925), s. 30.

[1050] Talu, a.g.e., s. 82.

hem de aynı zamanda *reculî* bir heybet vardı[r].”[1051] Bu durum, vatan savunmasında münhasıran erkeklere ait bir vazife olan askerlikle uğraştıkça kadın bedeninin erkek bedenine benzediğini düşündürür.

Erkeğin yokluğunda onun yerini alan kadının eril nitelikler kazanması savaş sürdüğü müddetçe faydalıdır; kadının verimliliğini arttırır. *Siyah Örtü*’de (1934) II. Balkan Savaşı’nda mücadele eden N. Bey’in vatanseverliği ve vazifeşinaslığı nişanlısı cephe gerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunan H. Hanım’a olduğu gibi geçmiş görünür. H. Hanım günlüğüne şunları kaydeder: “Hem korkmak bir ayıptır. Bir milletin erkekleri kadar kadınları da cesur olmalıdır. Korkak kadınlar, erkeklerin gururlarını eksiltir. Şeci olmıyan gurursuz olan erkek neye yarar.”[1052] Erkeğin duygu durumunun kadına yansıması, veya tam tersi, normal karşılanabilirse de “asker erkeğe asker gibi bir nişanlı”[1053] ifadesi herhangi bir duygudaşlığın ötesinde bir dönüşüm olarak okunmaya açıktır.

Bu durumun bir başka örneği olarak, C. Behçet Perim’in 1938 tarihli romanı *Balkan Çiçekleri*’nin kadın kahramanı Leyla, sevdiği adam Demir’den ayrı düştüğü zamanda hemşirelik yapar, yaralı askerlerin bakımını üstlenir. Ancak yoğun çalışma temposu onu hasta düşürür. Leyla vatan savunmasında göze aldığı ölümün daha “şerefli” bir şekilde gelmemesinden, iyileştirmeye çalıştığı askerler gibi şehit olamadığı için utanç duyar gibidir. Leyla, “faydasız, anlamsız ve gereksiz bir ölümü kadınlığının büyük şerefine bir türlü yakıştıramamıştı[r]. O da her Türk gibi ‘Türk çocuğu çadırda doğar, savaşta ölür.’ öz sözünü şeref yasası tanıyan ünlü bir neslin torunu değil miydi? Pisi pisine gebermekle yurda ve ulusa şerefli andaçlar vererek çekilme arasındaki farkın yüceliğini kavrayacak kadar düşünceli, sabırlı ve dayanıklı bir Türk kızıydı.”[1054] Görüldüğü gibi, şehitlik en kutsal vatan vazifesidir.

Füruzan Necdet Kestelli *Sevgisi Göklerde* (1938) romanında kadının cephe gerisindeki görevlerini sıralamak için başkahramanı Ferda’ya *Savaş* adlı bir tiyatro oyunu oynatır. Başmuallimin yazdığı, öğrencilerin sahnelediği oyunda harbe giden bir askeri oynayan Ferda’nın ardından nişanlısı Gülsün ona şu sözlerle seslenir:

[1051] Talu, a.g.e., s. 65 (Vurgu bana ait).
[1052] Hasan Sükûti, *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 100.
[1053] Hasan Sükûti, a.g.e., s. 102.
[1054] C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri*, (yayl.y.), İstanbul, 1938, s. 108.

> "…harpte baban öldü ise onun yerini sen tutacaksın!.. En mukaddes vazifen vatanını muhafaza etmektir. Bu borç sana babandan, dedenden, ecdadından kalmıştır. Vatanıma karadan, denizden, havadan düşman uğratma!.. Bakılmağa muhtaç olan anana ben bakacağım… Tarlanı ben süreceğim, ekinlerini ben toplayacağım… İstersen seninle harbe ben de giderim… Ben de göğsümü düşman ateşine gererim…"[1055]

Kadın karakterlerin savaşan erkeklerin yerini almaya veya onlara benzemeye bu derece hazır oluşları aynı zamanda bir hayranlığın ifadesidir. Örneğin, Meliha'nın, fiziksel çekiciliğini ve yakışıklılığını uzun uzun anlattıktan sonra, "ailede genç kızların resmine hayran baktıkları güzel adamdır ve ne güzel adam, ne güzel adam!"[1056] diye övdüğü, savaştan yeni dönmüş Erkânıharp Kâmil, *Bir Akşamdı* (1924) romanının bütün genç kadınları için asker bir "Donjuan"dır.[1057] Kadınların askerlere/askerliğe hayranlıkları onları "kadın" doğmaktan şikâyet etmeye, erkekliğe özlem duymaya kadar götürür. Örneğin, *Mülâzimin Romanı*'nda (1936) Süha'nın Saniha'ya hasta bakıcılık yapması için tuttuğu Zehra, talimlerin ardından Payas'a dönen askerlerle gizli buluşmalarını ima eden işverenine durumunu şu sözlerle açıklar: "-Ne yapayım Beyefendi, ben askerleri çok severim. Mızıka sesi duydum mu, talim eden asker gördüm mü dayanamam, seyrine dalarım. Erkek doğsaydım, mutlaka asker olurdum."[1058] Askerlik mesleği, Zehra'nın erkek olmayı hayal etmesine neden olacak kadar çekicidir. Öte yandan, ilerleyen sayfalarda, cahil ve kösnül bulduğu için küçümsediği Zehra gibi Saniha'nın da asker taburlarının geçişini dolu dolu gözlerle izlediği görülür.[1059] Görüldüğü üzere, uygun adım ilerleyen asker taburları kadınlar üzerinde benzer duygular uyandırır.

Erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu mütehakkim dili kadınlar da zaman zaman birbirlerine karşı kullanıp yeniden üretirler. *Dinmez Ağrı*'nın (1937) baş kadın karakteri Şerare'yi savaşta yapacağı görevler konusunda cesaretlendiren annesi, üzerindeki canlı/cansız bütün varlıkların dâhil olduğu yurt envanterine kızını da katar: "Sen her şeyden önce yurdun malısın. Ömrünü büyük bir ülkü peşinde

[1055] Füruzan Necdet Kestelli, *Sevgisi Göklerde*, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1938, s. 11.
[1056] Peyami Safa, *Bir Akşamdı*, Ötüken Neşriyat, 11. Baskı, İstanbul, 1997 (1924), s. 10.
[1057] Safa, a.g.e., s. 94.
[1058] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 33-34.
[1059] Dav'er, a.g.e., s. 78, 234.

harcıyan babanın ölümü başında ettiğin büyük yemini unutacak mısın Şerare?"[1060] Kadını temellük eden bu söyleme paralel olarak romanın anlatıcısı da kadınların savaştaki katkısına işaret ederken toplumsal önyargılardan beslenir: "Elinin hamuru ile erkek işine karışma. Diye kocasından, ağasından azar işitmiştir. Fakat *şimdilik* ellerinin kınasını soldurarak kızgın güneş demiyorlar, kar, tipi, soğuk demiyorlar. Bitmez tükenmez dağ yollarında savaşa şunu, bunu yetiştiriyorlar."[1061] denir. Bir anlamda, savaş sırasında erkeklik rollerini ikame eden kadınların geleneksel algıya ters düşen durumlarının geçici süreli olduğu ifade edilir.

Halide Nusret [Zorlutuna]'nın *Sisli Geceler* (1925) romanında da yukarıda zikredilen Tayyar lakaplı Rahime gibi güçlü ve metanetli Anadolu kadınlarına bolca yer verilir. Daha önce ifade edildiği gibi, evlendikten sonra Zehra ile Fikret İstanbul'da kalmak yerine Anadolu'da görev almayı seçer ve bu tercihleri zaman zaman Fikret'in doktorluk mesleğinden kaynaklanan ayrılıklara yol açar. Kocasından ayrıldığı için ağlayan Zehra'yı teselli etmek yine Anadolu kadınlarına düşer. Bu tesellide bir parça alay da, serzeniş de gizlidir. Ayşe adındaki bir kadın şöyle der: "Ah bu İstanbullular! Hepsi de aha böyledirler…"[1062] Zehra onun bu sözünden yaptığının utanılacak bir davranış olduğuna ve zaaf gösterdiğine kanaat eder. Görüldüğü gibi, bir insanın sevdiğinin arkasından ağlaması gibi insanca bir davranış bile milliyetçi/militarist kurguda zayıflık olarak ortaya çıkabilmektedir. Zehra'nın bu konuda önündeki örnek, kocasını Kafkas Cephesi'nde kaybettiği halde oğlu Tosun'u İnönü Savaşı'na yollayan "Anadolunun ücra bir kasabasında yetişen cahil, görgüsüz"[1063] Saliha Kadın'dır. Onun rakikliği, fedakârlığı, kendisini Ayşe Dilber'le aldatan kocasına bağlılığı Zehra'nın hikâyesi konusunda yazarın romana yerleştirdiği işaretlerdir. Nitekim Anadolu'dan dönüşte Fikret'in kendisini Mine'yle aldattığını öğrenen Zehra, kızı Gaye için yuvasını terk etmeyecek, Ahmet Nüzhet'in mektubunda ondan açmasını istediği okulu açarak kendini kızının ve öğrencilerinin eğitimine adayacaktır.

[1060] Mükerrem Kâmil, *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1937, s. 7.
[1061] Mükerrem Kâmil, a.g.e., s. 22 (Vurgu bana ait).
[1062] Halide Nusret, *Sisli Geceler*, İkbal Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1938 (1925), s. 41.
[1063] Halide Nusret, a.g.e., s. 38.

Kadınlardan her zaman güçlü olmaları, erkeklerinin yanında durmaları beklenir. Aka Gündüz'ün *Dikmen Yıldızı* (1928) romanı da bu düşünceye ve bu düşüncenin şekillendirdiği Anadolu kadınına geniş yer verir. Bunlardan bir tanesi savaşın neden olduğu bozuk psikolojiyle ikiz bebeklerinin ailesi tarafından öldürüldüğünü sanan Yıldız'ı rehabilite etmek için ondaki milli cevheri ortaya çıkarmaya çalışır. Yıldız'ın kömür satın aldığı bu kadın, babasını eski Yunan harbinde, kocasını Balkan Savaşları'nda, büyük kardeşini "Dürziler"de, iki oğlunu Çanakkale'de, en küçüğünü Sakarya Savaşı'nda kaybetmiştir. "Kadın yüreği pamuktan da olmasını bilmeli, gülleden de…"[1064] cümlesiyle bütün acılarına rağmen kadının metanet ve sabrını yitirmemesi gerektiğini ve bu savaşın gerektirdiği gücü ulusun içinde bulacağını söyleyerek Yıldız'ı da bu kadınlardan biri olmaya davet eder. Kağnılarıyla yük taşıyan kadınlarla yol üstünde ayak üstü girdiği sohbette savaş sırasında yaptığı kahramanlıkların gerçek olup olmadığı sorusuyla karşılaşan Yıldız'ın "kalbine tatlı bir ok acısı" saplanır ve şöyle der: "İşte yanıldığınız buradadır kadınım. Size çok fena öğretmişler. Şehir kadınını zayıf, korkak, miskin sanıyorsunuz. […] Bugün dünya değişti, bugün Türk kızı şehirde de köyde aynı kızdır."[1065]

Ethem İzzet [Benice]'nin *Aşk Güneşi* (1930) romanının kadın karakteri Hamra, Yıldız'ın tersine, cephe gerisinde çalışır. Ancak ondaki milli heyecanların da ortaya çıkması ve milli duyguları benimsemesi için romanda dönüştürücü bir karakterin telkinlerine ihtiyacı vardır. Bu kişi, çoğu romanda olduğu gibi, Anadolu kadınının acılarla şekillenmiş bilgeliğini temsil eden Aniş Hatun'dur: "İki oğlu varmış. İkisi de büyük harpte şehit olmuşlar. Birinin künyesi Çanakkaleden gelmiş. Öbürünün de Bağdat cephesinde ne olduğu belli değilmiş!"[1066] Sevdiği erkek Hasan'ın arkasından Bolu'ya geçen Hamra bir süre Aniş Hatun'la yaşar ve bu yaşlı kadının gösterdiği sebat ve fedakârlıktan kendine örnek çıkarır: "Vallahi sıkışınca ben bile bir tüfek geçirip sokak siperlerinden birine girerim. Hoş daha benim gibisi de yok değil ya. Her Türk kadınında bu şuurun sezgisi ve izi vardır."[1067] diye düşünür. Hamra her anlamda vatansever ve modern kadının timsalidir. Hamra'nın

[1064] Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, Toker Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012 (1928), s. 189.
[1065] Aka Gündüz, a.g.e., s. 204-205.
[1066] Etem İzzet Benice, *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1962 (1930), s. 87.
[1067] Benice, a.g.e., s. 154.

çalıştığı hastanede bulunan komutanlardan biri onu bir meslektaşına, "Bir kızım olursa Allahtan isterim ki öyle yetişsin. Azizim ne diyorsun güzellik bu kızda, fazilet bu kızda, olgunluk bu kızda. Tahsil.. Namus.. Samimiyet.. Heyecan denen şeyler bu kızın yanında küçük kalır. Öyle bir şey. Bugünün, dünün, yarının kızı değil, öbür günün kadını. İdeal bir kız."[1068] sözleriyle anlatır. Onu anlayamadıkları için gizli gizli çekiştiren geleneksel görüşlü meslektaşlarına Hamra'nın tepkisi resmî ideolojinin her alandaki formülleri gibi son derece eklektiktir: "Demek bir kadının: Hem kadın. Hem vatansever. Hem politikacı. Hem aileci. Hem sosyeter. Hem işçi oluşuna akıl erdiremiyorsunuz."[1069] Bu bileşim, erken Cumhuriyet yazarlarının kadın modernleşmesi için çizdikleri çerçeveyi tümüyle yansıtan iyi bir örnektir. Eril bakışta Hamra Hemşire de, yukarıda değinilen Yıldız gibi ideal ve (Hamra'nın yukarıda kendini öyle tanımlamamasına rağmen) savaşta görev alan bütün hemşireler gibi "cinsellikten arınmış profesyonel"[1070] bir kadındır. Dönemin politik tartışmalarında "pasif", "ahlaksız" ve "gayri milli" görülen şehirli/modern kadın,[1071] edebiyatta eski yaşayıştan ve gelenekten koptuğu oranda köylü hemcinsleriyle arasındaki mesafeyi kapatır ve hatta öne geçer. Örneğin Hanife (*Kan ve İman*, 1925) ile Şerare (*Dinmez Ağrı*, 1937) veya Yıldız ile aynı romandaki köylü kadınlar (*Dikmen Yıldızı*, 1928) ve Hamra ile "modernleşememiş" meslektaşları (*Aşk Güneşi*, 1930) arasında yapılacak bir karşılaştırma, başardıkları görevlerin içeriği gereği şehirli kadınların Anadolu kadınlarından daha büyük yararlıklar gösterdiğini ortaya koyar.

Bu noktada Halide Edip'e tekrar dönmemiz faydalı olacaktır. Şehirli kadınlarla kendileri arasında cesaret, beceri ve fedakârlık gibi konularda fark gören köylü kadınlar gibi Halide Edip de savaş sırasında büyük oranda cephe gerisi faaliyetlerde bulunan Anadolu/Ankaralı kadınlarla bu faaliyetlerin biraz daha dışında kalan İstanbullu elit kadınlar arasında kategorik farklılıklar tespit eder:

> "Bu aralık, İstanbul ile Ankara kadınları arasındaki farkı da görüyorum. Ankara'daki İstanbul kadınları, umumiyetle, memur ya da mebus karısı idiler, iyi tahsil görmüş,

[1068] Benice, a.g.e., s. 165.
[1069] Benice, a.g.e., s. 187.
[1070] Çiğdem Akgül, *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri, Devlet Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 114.
[1071] Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Militarizm Zihniyet, Pratik ve Propaganda*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014, s. 64.

> modern ve her işe atılmaya hazır kimselerdi. Ankara kadınları İstanbullular'dan uzak duruyorlardı. Anadolu kadınlarının çekingenliği belki tahsilleri olmadığından ileri geliyordu. İstanbul kadınları ise şuuraltı bir yükseklik duygusu taşıyorlardı."[1072]

İstanbul kadınının Anadolu kadınları gözündeki imajının genel anlamda Milli Mücadele içinde İstanbul'un konumuyla ilgili olduğu ortadadır. Ancak sadece İstanbul-Ankara karşıtlığının ötesinde, bu çekişmede modernleşmenin yüzünün nerenin kadınlarının olacağı belirsizliği/beklentisi de vardır. Daha önce belirtildiği gibi, *Zeyno'nun Oğlu* (1928) romanında Diyarbakır'a "medeniyet götürmek"[1073] iddiasındaki İstanbullu grubun öncüsü ve bir asker karısı olan Mesture Hanım giyim kuşam, balo, danslı müzikli eğlence ve flört konularında tam bir Avrupa hayranı olduğu ölçüde bu şekilsel donanımını destekleyecek ince bir kültür ve kavrayıştan mahrumdur. Aşırı Batılılaşmış bütün kadın karakterler gibi Mesture Hanım da Anadolu'nun bu "yarı vahşî insanlar" [1074] diyarına dejenere bir kültür taşımaktan öteye gidemez.

Erken Cumhuriyet dönemi yazarları Türk modernleşmesinin en önemli taşıyıcı/tamamlayıcı unsurlarından biri saydıkları kadınları her anlamda yönlendirmeleri ve modernleştirmeleri gerektiğine inanıyorlardı. *On Yılın Romanı*'nda (1933) köylü bir çocukken Milli Mücadele'ye katılan ve sonrasında Cumhuriyet rejiminin güçlü bir savunucusuna dönüşen Erhan, yurt içinde Kemalizm ve Cumhuriyet rejimini halka anlatan konferanslar düzenler. Mihmandarlığını yaptığı Amerikalı profesörle konuşurken söz kadınlara gelince Erhan "Türk kadınının seciyesini" ezbere okur gibi söyler:

> "Türk kadını anadır. Kahramandır. Bilgilidir. Cesurdur. Faziletlidir. Merttir. Çalışkandır. Vatan severdir. Yalan söylemez. Milletini her milletten üstün bilir. Yoksulları, dulları, yetimleri doyurur, okutur, kurtarır, yetiştirir. Çok zekidir.

[1072] Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004 (1962), s. 189.
[1073] Halide Edip Adıvar, *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 49. Adıvar'ın Doğu Cephesi'nde yaptığı gözlemlerde erkek bakış açısından Anadolu kadınlarının yeğlendiği anlaşılır: "Anadolu kadınlarının umumî hayatta oynadıkları rolün ne kadar hayatî olduğunu ve ne büyük angaryalara koşulduğunu biliyorlardı. Nihayet, küçük çocuklara, ihtiyarlara, zayıflara bakmak, onlarca dinî bir vazife sayılıyordu." Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004 (1962), s. 307.
[1074] Halide Edip Adıvar, *Kalp Ağrısı*, Can Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011 (1924), s. 256.

Kabiliyetlidir. Tuttuğunu koparır. Sporcudur. Yetişkindir. Ergindir. Yuva kurmakta birincidir."[1075]

Romanın kadın kahramanı Torun da köylerde kadın konulu konferanslar verir. Onun verdiği konferansların konuları şöyledir: "Çocuk bakımı. Çocuk terbiyesi. Aile kurumu. Karı kocalık. Sıhhi bilgiler. Kadının çalışması. Türk inkılâbında kadın. Kadının okuması. Ev kadını. İş kadını. Sokak kadını. Kadın ahlâkı. Türk kadınlığının seciyesi."[1076] Bu romanda olduğu gibi her olumlu niteliği kadında toplamak isteyen eril bakış açısının yoğun şekilde rejim propagandası içeren bir eserde cinsiyet konusunu es geçmesi beklenemezdi. Ancak rejim-erkeklik özdeşleşmesinin kadından bu kadar yüksek beklentiler içinde olduğu Cumhuriyet Türkiyesi'nde edebiyatın her iki cinsiyete yaklaşımı farklı farklıdır. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*'nde Serpil Sancar, erken Cumhuriyet dönemi edebiyatının da bu eşitsizliğin ortaya çıkışında payı olduğunu ve gerek kanonik gerek popüler romanlarıyla "erkeklerin devlet yönetmeyi öğrenmesi, kadınların da iyi bir eş bulmak için eğitilmesi"[1077] yolunda dili ve içeriği didaktik/pedantik bir üretim içine girdiğini belirtir. Gerçekten de, ülkenin sosyal/siyasal yapılanmasını gerçekleştirdiği nispeten eşitlikçi kuruluş yıllarında erkekliğin söz konusu eşitliği bozacak şekilde güçlendiği ve yeni rejimin eril bir görünüme büründüğü görülür.

Militarist değerlerin erkek egemen değerlerle bu denli uyumlu olmasının en dolaysız açıklaması ikisinin de kaynağını patriarkadan alıyor olmasıdır. Disiplin, otorite, savaşkanlık, güç gibi kahraman-ideal erkek mitine içkin değerlerin militer ideolojiler tarafından milliyetçi/muhafazakâr değerlerle birlikte işlenerek nasıl bir *ethos* oluşturduğunu görmek için erken Cumhuriyet döneminde üretilen askerî metinlere de bakılabilir. "Korunmaya muhtaç" görüldükleri için sıklıkla yan yana getirilen ve sınırları namusla çizilmiş muhayyel erkek mülkiyetinin birer parçası olarak görülen "vatan" ile "kadın" arasında kurulan benzeşimler bu tür eserlerde son derece yaygındır. 1934 tarihli *Askerin Ders Kitabı*'nda bu durum cinsiyetçi ifadelerle verilir: "Yurda candan ve sadakatle çalışmak her türke borçtur. Yurdun selâmetine

[1075] Etem İzzet, *On Yılın Romanı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 114.
[1076] Etem İzzet, a.g.e., s. 164.
[1077] Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar,* İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 145.

çalışmayanların anasını düşmana bağışlamış sayılacağını herkes bilmelidir." [*sic*][1078] Bunun gibi, orduyu aileyle kurduğu benzeşim üzerinden açıklamaya çalışan Ş. G. Erker, *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme* (1939) adlı eserinde erkeğin vazifesinin çocuklarına iyi bir anne hazırlamak olduğunu, kadının kocasını vazifeye teşvik etmesi ve asker eşlerinin birer "(Ordu evinin kızı)" ve "asker kızı" olmaları gerektiğini ifade eder.[1079]

Denebilir ki, Türk modernleşmesinin askerî niteliği en çok kadının toplum içindeki taşıyıcı/tamamlayıcı rolüne güveniyordu ve bu bakış açısı erkek-kadın, yazar-aydın fark etmeksizin bütün Kemalist entelijansiyaya egemendi. Yukarıda "milletin malı" görülen her şey gibi seciyesinin çıkarıldığını gördüğümüz kadın, erken Cumhuriyet dönemi yazarları tarafından askerî bir şecereye de bağlanır. Hüsamettin Nuri yanlış kararlarından ötürü felakete sürüklenen Perihan ile Hikmet adındaki âşıkların trajedisini anlattığı *Kafamda Dönen Şerit* (1935) romanının sonunda kadın okuyucularına şu şekilde seslenir: "Genç kızlar… Güzel kızlar… Ey benim bütün varlığımı, canımı, topraklarından yoğuran yurdumun masum kızları biraz beni dinleyin!. […] Çünki sizler; temiz ve çok yüksek bir milletin şerefli destanlarını yıldırım hızile dünyanın dört bucağına asırlardan beri yayan Metelerin, Cengizlerin ve nihayet Gazilerin doğurduğu anaların temiz kızlarısınız." Yazar, Türk kızlarına vatanı için dillere destan fedakârlıklar yapan Kartaca kadınlarını örnek gösterdikten sonra sözü Türk kadınlarına da getirir: "İstiklâl savaşında tarihin yazmadığı kahramanlıkları yapan sizin analarınızdı."[1080] Benzer şekilde, Hüsamettin Nuri'nin romanından bir yıl sonra yayımlanan *Türk Tarihinde Aile Hayatı Evrimi ve Bunda Kadın* (1936) adlı eserde Türk kadınının aile içindeki rolünün askerî kökenlerine inildiği görülür. Kapak sayfasındaki notlardan "İstanbul Kız Lisesi Felsefe, Sosyoloji ve Yurt Bilgisi Öğretmeni" olduğunu öğrendiğimiz Mehpare Tevfik, Orta Asya'da erkekle eşit, güçlü ve savaşçı kadınlarda yaşadıkları toplumu çekip çeviren modern kadının imgesini bulur.[1081] Kadının Orta Asya'dan başlayarak

[1078] *Askerin Ders Kitabı*, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, s. 10.
[1079] Ş. G. Erker, *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme*, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1939, ss. 44-63.
[1080] Hüsamettin Nuri, *Kafamda Dönen Şerit*, Millet Kütüphane ve Matbaası, İstanbul, 1935, s. 85-86.
[1081] Örneğin, Dede Korkut anlatılarından "Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı" destanında Kan Turalı'nın eşi Selcen Hatun'un savaşçı Türk kadını imajının bir prototipi olduğunu söylemek mümkündür. Kan Turalı'nın uykuya daldığı sırada Selcen Hatun düşman gelip kocasısnı öldürmesin diye uyumaz, nöbet

farklı Türk toplulukları içindeki statüsünün incelendiği kitapta modern kadına miras kalan özellikler vardır: "Türkiyede artık kadın, erkek farkı kalmamıştır. Sosyete içinde, hayatta sosyal ve siyasal rolünü tam bir yetkinlikle başaran Türk kadını bütün dünya için ideal bir tip olmuştur. Cumhuriyetin doğurduğu bu yüce eser soysallık tarihine yeni ve şerefli bir sahife ilâve etmektedir."[1082] Burada, askerin tarihin en eski devirlerinden gelen modernleştirici rolü kadar kadının da benzer roller üstlendiği görülür.

Bir başka kadın yazar Süheylâ Muzaffer *Modern Âdab-ı Muaşeret* (1942) adlı kitabında bu durumun özgün örneklerini verir. "Subay, Asker, Memur, Mektepli ve Umumiyetle Herkes İçin" üst başlığıyla yayımlanan kitabı içerik açısından hizmete özel asker kitaplarından ayırmak zordur. Muaşeretin "aykırı hürriyeti bağlıyan, kayıt altına alan bir kuvvet"[1083] olarak tanımlandığı kitapta kadınlar ve askerler muaşeret kurallarına tabi diğer bütün sosyal grupları şekillendiren iki aktör olarak işlenirler. Ancak kadınlar ile askerler karşı karşıya geldiklerinde askerler kendilerini kadınlara uydurmak zorunda kalırlar. Bu durumun bir örneği, Abidin Daver Dav'er'in *Mülâzimin Romanı* (1936) adlı eserinde görülür. Her akşam lokantada bir araya gelen askerlerin düzenlediği küçük çaplı eğlencelerin tek kadın katılımcısı Saniha'dır. Erkeklerin rahat rahat oturdukları bir anda içeri girmesiyle bütün askerler kendilerine çeki düzen verirler. İlk ayaklanan Mülâzim Ercüment'tir. Kâtiple oynadığı beziği bırakarak elinde kartlarla ayağa kalkar. Hazırol vaziyeti alıp selam verir. Onu gören diğer zabitler ve birkaç sivil de kalkarak Saniha'yı selamlarlar, zabitler açık göğüs ve yakalarını düğümlerler, siviller de onlara uyarlar. "Bir tek kadın, demindenberi saygısız ve lâübali oturan bu erkeklere hallerini değiştirmeğe mecbur ermişti[r]."[1084]

Bulundukları ortama bir kadının girişiyle kendilerine çeki düzen verme gereği duyan askerler son derece centilmence hareket ederlerken, daha önce değinildiği gibi, üniformalı erkek bedeninin karşısında kadının tepkisi tümüyle cinsel dürtülere

---

tutar. Düşmanın geldiğini görünce de Kan Turalı'yı uyandırır, atına biner, düşmanın üzerine saldırır ve eşiyle birlikte hepsini mağlup eder. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 1971, ss. 149-151.

[1082] Mehpare Tevfik, *Türk Tarihinde Aile Hayatı Evrimi ve Bunda Kadın*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1936, s. 40.

[1083] Süheylâ Muzaffer, *Modern Âdab-ı Muaşeret*, İnkılab Kitabevi, İstanbul, 1942, s. 56.

[1084] Abidin Daver Dav'er, *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 58.

dayandırılır. Selâhattin Enis'in *Zâniyeler* (1924) romanının başkahramanı Fitnat etrafındaki harp zengini erkeklere bakarak güçlü bir erkek özlemi çeker: "Ben, mütehakkim bir erkek istiyordum. Bunlarsa sakat ve zayıf insanlardı."[1085] Kadın ancak bakan ve arzulayandır: Sedat Simavi'nin *Fuji-Yama* (1934) romanının başkahramanı Necile ise Binbaşı Nizamettin Bey'e bakarak, "Kuvvetli bir erkeğin cazibesini hangi kadın inkâr edebilir?"[1086] diye düşünür. Ancak bu pasifize edilmiş kadınlık yorumu, kadınları cinsiyetsizleştirerek düşman askerlerinin saldırılarına karşı onların etrafında bir koruma kalkanı inşa ettiklerine inanan romancıların tutumundan çok daha masumdur. Bilindiği gibi, savaşlarda çocuklar ve özellikle kadınlar en korunmasız hedefleri oluştururlar ve düşman tarafların birbirlerini demoralize etmek veya kışkırtmak için çoğu zaman bu iki grubu insanlık dışı muamelelere tabi tuttukları örnekleri tarih boyunca görülen vakalardır. Bu anlamda tecavüz, ordular tarafından kadın nüfusa karşı bir savaş yöntemi olarak kullanılır.[1087] Erken Cumhuriyet romanlarında cephelerde savaşan kadınların hiçbir cinsiyet alameti göstermemelerinin nedenini burada aramak gerekir. Böylece kadınların, düşüncesine bile katlanılamayacak olan herhangi bir şekilde cinsel saldırıya (taciz, tecavüz vb.) uğramaları, kurmaca düzeyde de olsa, bertaraf edilmiş olur. Nitekim Türk kadınlarının düşman askerleriyle (özellikle Yunanlarla) karşılaşma anlarına dönemin hikâyelerinde rastlansa da romanlarda bu konuya girilmez. Hele kadınların, Türk askerlerinin yabancı kadınlarla aşağıda örnekleri verilen türden aşk ilişkileri yaşamaları söz konusu bile edilmez. Ancak bunun gerçek hayatta ilginç bir istisnası vardır: Türkiye'nin ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu olarak tarihe geçen Sabiha Gökçen anılarını topladığı kitabının "Dersim Harekâtı ve Namusumu Koruyacak Silah!" başlıklı bölümünde harekâta katılma kararını paylaştığı manevi babası Mustafa Kemal'den tek bir şartla onay alır. Düşmanların eline geçtiği takdirde Mustafa Kemal'in kendisine vereceği silahı kullanacaktır:

[1085] Selâhattin Enis, *Zâniyeler*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2013 (1924), s. 117. Diğer yanda, yazarın *Cehennem Yolcuları* adlı romanının kadın kahramanı Necla cepheye giden kocası Haşim Bey'i aldatır ve hamile kalır. Selâhattin Enis, *Cehennem Yolcuları*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1926.

[1086] Sedat Simavi, *Fuji-Yama*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 73.

[1087] Tecavüzün "güvenlik konusu haline getirilmesini" ve savaşlarda bir yöntem olarak kullanılmasını Bosna, Irak, Ruanda gibi güncel örnekler üzerinden değerlendiren kapsamlı bir çalışma için bkz. Sabine Hirschauer, *The Securitization of Rape: Women, War and Sexual Violence*, Palgrave Macmillan, UK, 2014; Cynthia Cockburn, *Buradan Baktığımızda, Kadınların Militarizme Karşı* Mücadelesi, Çev. Füsun Özlen, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, ss. 256-260.

> "Umarım kötü bir durumla karşılaşmazsın. Fakat herhangi bir zamanda senin şeref ve haysiyetine dokunacak bir olayla, bir durumla karşılaştığında hiç tereddüt etmeden bu silahı ya karşındakine karşı ya da kendi beynine boşaltmaktan asla çekinme!"[1088]

Dönemin romancılarının bu anlatılanlardan ilham almamış olmaları Sabiha Gökçen'in anılarının Türk Hava Kurumu tarafından ancak 1982 yılında yayımlanmış olmasına bağlanabilir. Öte yandan yazılan romanlarda karşı tarafın eline geçen ve cinselliklerini olanca çıplaklığıyla sergileyen kadınlar da vardır ve bunlar yalnızca "öteki kadınlar"dır. Erotik ve zaman zaman pornografik bir dilin kadın vücudunu her fırsatta teşhir ettiği, kadını mazoşist eğilimler içinde göstererek aşağıladığı, kadın bedeni üzerinden "kızlık ile kadınlık" arasında ahlakî kategoriler vazettiği savaş konulu popüler romanlarda kadın vücudu "yabancı", erkek bedeni "yerli"dir. Esat Mahmut Karakurt'un *Vahşi Bir Kız Sevdim* (1926) romanında jandarma kumandanı Adil'le mücadele halindeki Kristina, Bulgar komitacıların şefinin kızıdır ve son derece iyi ata biner, silah kullanmayı iyi bilir. Yüzbaşı Adil'in sonradan büyük bir aşkla bağlanacağı Kristina hakkındaki düşünceleri romanın başında son derece olumsuzdur: "…gecenin karanlıkları içinde dolaşan yarasalar gibi kahpece baskınlar yaparak, birçok anaları kesen, yolları tutan, evleri ateşe veren, trenleri bombalarla havaya uçuran bir düşman kızı", "yalnız kan kokusundan, yalnız ölü manzarasından, yalnız yaralıların feryatlarından zevk alan", "dişi kaplandan farksız", "canavar" bir kadındır.[1089] Ancak Kristina çadırına girerek öldürmeye çalıştığı Adil Bey'in cazibesine kapıldığı andan itibaren bütün "vahşiliğini" kaybeder ve kadınlığını adeta yeniden keşfeder. Yazarın *Son Gece* (1938) romanındaki kadın karakter Mariya Mihailesku ise bir Romen'dir ve anlatıya dâhil olduğu andan itibaren olanca çıplaklığıyla ortadadır: "Petrol lambasının titrek ışıkları altında gölgelenen bir küçük kadın göğsü", "[k]üçük kırmızı dudaklarının üzerinde bir damla kan. […] Koyu yeşil bir çift iri göz. Ve bu koyu yeşil gözlerin altında, bir papatyanın ıslanmış küçük yaprakçıkları gibi pırıl pırıl parlayan kıvırcık siyah kirpikler."[1090] Bu tasvirler

[1088] Sabiha Gökçen, *Atatürk'le Bir Ömür*, Yay. haz. Oktay Verel, Altın Kitaplar, İstanbul, 2000, s. 117.
[1089] Esat Mahmut Karakurt, *Vahşi Bir Kız Sevdim*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980 (1926), ss. 1-9.
[1090] Esat Mahmut Karakurt, *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2010 (1938), s. 17.

Mariya'nın geçtiği bütün sayfalarda erotizm dozunu artırarak devam eder. Yüzbaşı Faruk işgal sırasında tanıştığı diğer kadınların da ilgi odağıdır. İlgi o kadar yoğundur ki etrafındaki kadınlardan birine, "…bana söyler misiniz rica ederim matmazel, bütün Rumen kızları hep sizin gibi böyle cesur ve çapkın mı olurlar?"[1091] diye sormak zorunda kalır. Romandaki kadınlar da, bir bakıma, Romanya'daki görevi süresince İbrail kasabasının işgalinden olan sorumlu Yüzbaşı Faruk'un "gönüllü işgali" altındadırlar. Mariya ile sevişmelerinin anlatıldığı sayfalar birbirini seven iki insanın cinsel birleşmesinden çok bir işgalin metaforu olarak okunmaya açıktır: "Kız en küçük bir mukavemet hissi bile gösterecek kuvvete sahip değil. Seven her kadın için mukadder olan akıbet, şimdi onun da üstüne yavaş yavaş kanatlarını germeye başlamıştır."[1092] Görüldüğü gibi, militarist düşüncenin baskın olduğu romanlarda "yabancı/düşman" kadın bedeni bir "işgal alanı" olarak tasarlanır.

Cephe Gerisi'nin (1934) Mariya Mihailesku gibi güzel, ancak ondan bir farkla, *femme fatalé* kadını Dilruba Hanım da cinsel bir cazibeye sahiptir. Burhan Cahit [Morkaya], Dilruba Hanım'ı şu sözlerle anlatır:

> "Bu koyu mavi krep geç kadının mavi gözlerine ne kadar ahenk veriyordu. Güzel bir saç tuvaleti de vardı. Yana doğru inen sarı bukleler bir günseli gibi dalga dalga yüzüne iniyordu; bu ince krepdemur her hareketinde uygun ve düzgün *vücüdünün en canlı hatlarını belli ediyordu*."[1093]

Yüzbaşı Faruk'un Dilruba Hanım'la yaşadığı "yasak aşk" yüzbaşının karısı Narin tarafından bilinir; ancak arkadaşının telkinleriyle zeki erkeklerin çapkınlığa haklarının olduğuna ikna edilen kadın, kocasının, modern hayatın gereği olarak, bir metres edinmesine göz yumar.[1094] *Femme fatalé* Dilruba Hanım'la karşılaştırıldığında Narin, "henüz kızlık, mekteplilik duygularından kurtulamadığını gösteren yaramazlıkla[r]"[1095] yapan, olgunluğa erişememiş, dolayısıyla cinselliği yarım kalmış bir kadındır. Evlendikten sonra Narin daha "oturaklı" bir kadın haline

[1091] Karakurt, a.g.e., s. 94.
[1092] Karakurt, a.g.e., s. 234.
[1093] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 59 (Vurgu bana ait).
[1094] Romanda kadınların kadın diliyle aşağılandığı örnekler boldur. Örneğin, arkadaşının Narin'e akıl verdiği konuşmalar sırasında şu tür cümleler kullanılır: "Genç kadınların kafaları kütüphaneleri yutsa, hayatın bütün felsefesini hazmetse yine ruhları mantıksız ve manasız buhranlara, heyecanlara düşer." (s. 158).
[1095] Morkaya, a.g.e., s. 9.

gelir; evini kendi başına çekip çevirir. Artık çocuk için sütnine lafı etmemektedir. Ancak evlilik onu bu tür çocukluklardan kurtarsa da gerçek anlamda bir kadın yapamamıştır. O yalnızca iyi bir annedir.[1096] Dolayısıyla güçlü, ideal ve "asker" erkeğin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak Dilruba Hanım'a düşer. Yüzbaşı Faruk zamanının büyük kısmını onunla geçirir. Yaşadıkları "yasak aşk" değil, "flört"tür; birlikte ticaret de yaparlar aşk da yaşarlar. Buna rağmen "yabancı" olmak Dilruba'nın "öz"ündeki "kötülüğün" ve "ahlaksızlığın" ortaya çıkmasını sadece geciktirir. Romanın sonunda Dilruba Hanım'ın düşmanla işbirliği yaptığı ortaya çıkar. Diğer yanda Narin, erkeğini sabırla beklemenin ödülünü alır. Görevine iade edilen Yüzbaşı Faruk, Milli Mücadele'nin başlaması üzerine Anadolu'ya geçme kararı alır. Bu son yolculukta, Faruk'u ve yanındaki arkadaşını Avrupa yakasından Anadolu yakasına götüren sandalın küreklerini çeken Narin'dir. Narin, sporculuğunun faydasını erkeğinin savaşa gidişine yardım ederken görür. Bu mizansen, bir anlamda, kadının savaşta erkeğe sağlaması beklenen lojistik, sağlık vb. desteğin sembolik bir anlatımını sunar. "İlk cesareti sizden alıyoruz hanımefendi, bizi çıkaracağınız topraklardan memleketi kurtarmadan dönmiyeceğiz."[1097] diyen Faruk'un arkadaşı erkeğin vatan savunmasındaki öncelikli rolüne işaret eder.

Savaş sonrasını anlatan romanlarda daha belirgin şekilde ortaya çıkan bir başka nokta ise, Narin örneğinde olduğu gibi, erken Cumhuriyet romanlarının kadınlar için faydalı ve eğlendirici bir uğraş olarak sporu öne çıkarmalarıdır. Sağlıklı bir vücudun en önemli şartı olarak spor erkeğin gücünü/fizikselliğini arttırırken kadın vücudu için çok başka sonuçlar ortaya çıkarır: Egemenliğini beden üzerinde de tesis eden erkeklik söz konusu olduğunda spor, erkek bedenini güçlü ve atletik kılarken kadın bedenini ehlileştirmeye ve modernleştirmeye yarar. Savaş sırasında erkek bedeninin yanında cinsiyet özelliklerinden arınarak pasifize olan veya gittikçe ona benzeyerek erkekleşen kadın bedeninin tekrar görünür hale gelmesini sağlayan bir ön koşul olarak sunulur. Bu konudaki örneklerde modernleşen kadının fiziksel anlamda ideal Avrupaî ölçütlere yaklaştığı için takdir gördüğünü düşündürecek bir coşku bulmak mümkündür. Örneğin, Raif Necdet [Kestelli]'nin benzer bir ütopik içeriğe sahip, Yakup Kadri [Karaosmanoğlu]'nun *Ankara*'sından (1934) bir yıl önce

[1096] Morkaya, a.g.e., s. 23.
[1097] Morkaya, a.g.e., s. 314.

yayımlandığı halde ondan daha az bilinen *Semavî İhtiras* (1933) romanının başkahramanı Yıldız her yönüyle ideal/modern bir kadın tipi sergiler. Kestelli'nin, ilk sayfasında "Vaka yirminci asır ortalarında cereyan eder"[1098] notunu düştüğü ve bir Cumhuriyet ütopyası kurduğu *Semavî İhtiras*'ta (1933) Yıldız, idealist bir aydın ve *Cihan Terbiyesinde Vahdet* adlı eseriyle Nobel ödülüne layık görülen ilk Türk olan Nejat Hikmet Bey'in Cumhuriyet'in ilanından sonra yurda dönerek çağın gerektirdiği bütün çağdaş bilgilere, maddi ve manevi olgunluğa sahip Türk gençleri yetiştirmek amacıyla açtığı İstanbul Kız Koleji'nin başarılı ve sportmen bir öğrencisidir. Yıldız her türlü sporu başarıyla yapsa da en çok boş zamanlarında okulun sahip olduğu imkânlardan faydalanarak uçurduğu uçaklara ilgi duyar: "Kuvvetli bir kürekçi, iyi bir tenisçi, zarif bir amazon olduğu kadar mahir ve cesur bir futbolist, bir şoför ve hususile bir pilottur."[1099] Yıldız her anlamda "bir inkılâp kızıdır!"; onda "medeniyet cihanının en mümtaz aile kızlarile boy ölçüşecek ve hatta onlara tefevvuk edebilecek ciddî ve bediî bir tip, ideal bir genç kız tipi meydana gelmiştir."[1100] "Tamamen Garp terbiyesile yetişen sportmen Yıldız"[1101] spora olan ilgisiyle okul müdürü Nejat Hikmet Bey'in yaratmak istediği öğrenci/kadın tipinin ideal örneğidir. Nejat Hikmet Bey, okulunda "[k]afası garp kültürile, ruhu Şark hassasiyetile haşrü neşir olmuş",[1102] "[r]uhan kibar, aristokrat, fikren müşfik, demokrat bir nesil", "iyi insan, iyi vatandaş, iyi zevce, iyi anne, iyi ev hanımı ve iyi salon kadını"[1103] yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Yıldız'ın annesi ve aynı zamanda Nejat Hikmet Bey'in küçüklük aşkı Bedia Hanım da kızı gibi yerli bir okuldan mezun olamasa da Amerikan Kız Koleji'ni birincilikle bitirmiştir. "Güzel sürülen ve terbiye gören" "ciddî ve metin bir terbiye ile kuvvetlenmiş dimağı", "ince ve ahenktar olduğu kadar sağlam ve gürbüz vücudu"[1104] Yıldız'ın geleceği konusunda fikir vermektedir. Bunun gibi, Burhan Cahit [Morkaya], *Cephe Gerisi*'nde (1934) ideal çift olarak sunulan Yüzbaşı Faruk ile Narin'i birbirlerine yakınlaştıranın spor tutkuları olduğunu söyler: "Onları dost yapan ilk sebep spordu, Narin çok güzel

[1098] Raif Necdet, *Semavî İhtiras*, Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul, 1933, s. 8.
[1099] Raif Necdet, a.g.e., s. 12.
[1100] Raif Necdet, a.g.e., s. 76.
[1101] Raif Necdet, a.g.e., s. 85.
[1102] Raif Necdet, a.g.e., s. 77.
[1103] Raif Necdet, a.g.e., s. 25.
[1104] Raif Necdet, a.g.e., s. 73.

yüzme ve mükemmel kürek çeken, yelken kullanan tam bir Boğaziçi kızıydı."[1105] Mükerrem Kâmil Su'nun *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanında karşılaştırılan anne ile kız arasında en önemli farklılıklardan biri spordur. Anlatıcının "…annem, nazlı, hassas, içli bir küçük hanım olarak yetişmiş, bense onun zıddı, şen, şakacı gürültücü, spora düşgün, güçlü kuvvetli bir kız olarak yetişmekteyim."[1106] sözleriyle ortaya koyduğu bu nesil farkı dönemin kadın yazarları için "eve hapis" Osmanlı kadınıyla "özgür" Cumhuriyet kadınının sporla kurdukları ilişkiyle de alakalıdır.

Ancak savaş sonrasında kadınlık rollerine döndüklerini ve cinselliklerinin tekrar görünür hale getirildiğini ifade ettiğimiz kadınlar için uygun görülen kurgu anneliktir. Cynthia Cockburn, "patriyarkal aile sisteminde kadının öncelikle biyolojik ve doğal olarak tanımlanan annelik işlevine değer verildiğini"[1107] ifade eder. Savaş sırasında cephe gerisi hizmetlere yönelik toplu seferberlik çağrılarına cevap veren kadınlar savaş sonrasında ideal eşler ve ideal anneler olmak üzere doğurganlık yetilerini yerine getirecekleri evlerine geri çağrılmışlardır. Annelikle kısıtlanan bu evle kaim görünürlük kadının toplumsal cinsiyet rolünün yeniden tanımlanmasını sağlar. Bu dönemde yazılan romanlarda savaşın sona ermesinden sonra erkeklerin yokluğunda devraldıkları cephe gerisindeki görevlerinden feragat etmek zorunda bırakılan kadınların "aslî görevlerine" iade edildikleri görülür. Bu gerçeği, ilerleyen bölümlerde savaşta görev almak için evinin avlusunda beden eğitimi hareketleri yapmasına değineceğimiz *Türk Yıldızı Emine*'nin (1937) başkahramanı Emine savaş sona erdikten sonra bir başka kadının ağzından öğrenir. Kamer adlı karakter, zaferin elde edilmesinin ardından kadınları bekleyen yeni görevler hakkında Emine'ye şunları öğütler: "Vatanın selâmeti askerin çokluğuna bakar. Askerleri de analar doğurur. Çocuk yetiştirmek için sevmek ve sevilmek yani neticede çiftleşmek lâzım o halde dünyada saadet, felâket herşey aşk ve sevdaya bakar."[1108] Savaş sırasında erkeklerle yan yana savaşarak eşit düzeye erişen kadınların savaş sonrasında "asker doğurmak" ve "çocuk yetiştirmek" için bütün bu "kadınsı" işlevlere irca ettirilmesi militarizmin kadına biçtiği sosyal statüyü yansıtır.

[1105] Bürhan Cahit, *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 10.
[1106] Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 13.
[1107] Cynthia Cockburn, *Buradan Baktığımızda, Kadınların Militarizme Karşı* Mücadelesi, Çev. Füsun Özlen, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, s. 253.
[1108] Kâmil Yazgıç, *Türk Yıldızı Emine*, Adapazarı Coşkun Basımevi, Adapazarı, 1937, s. 286.

Sonuçta, Cumhuriyet kadrolarının özledikleri Avrupaî hayat tablolarını modern *nymph*'ler gibi süsleyecek "Cumhuriyet kadınları"na çocuk yetiştirmekten inkılapların vitrininde durmaya büyük görevler düşüyordu. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının diğer ülkelerle aşağı yukarı aynı tarihlerde (19. yy. sonunda Yeni Zelanda 1893'te; 20. yy. başında Avustralya 1902'de, Finlandiya 1906'da, Norveç 1913'te) tanınması total bir ilericilik, eşitlikçilik, laiklik illüzyonu sağlıyor; yapılan inkılaplar vitrinin en ön sırasında yerini alıyordu. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, romanlarda savaş devam ettiği sürece güçlü, fedakâr ve neredeyse cinsiyetsiz temsil edilen kadınların zaferin ardından farklı fonksiyonlar yüklenmeleridir. Her şeyden önce iyi eşler, iyi anneler, iyi yurttaşlar olmak zorundaydılar; ancak bunlar da yeterli değildi. Savaş zamanında erkeksi, vatansever ve fedakâr; barış zamanında eşlerine sadık ama sadakatsizliğe karşı anlayışlı, modern âdab-ı muaşerete hâkim, dans eden, müzik yapabilen, sportmen, bakımlı, cinsel olarak çekici, neşeli, eğlenceli ve en önemlisi, otoriter ve güçlü erkekler karşısında itaatkâr ve zayıf olabilmeliydiler.

3.1.5.3. Çocuklar

Modern Türk eğitim tarihine bakıldığında çocuklar için getirilen zorunlu eğitim uygulamasının milliyetçilik düşüncesinin gelişimine ve ulus-devletleşme sürecinin işlerlik kazanmasına koşut bir kronolojiye sahip olduğu görülür. Güven Gürkan Öztan modernleşmenin yarattığı koşullarla adeta ilk defa keşfedilen çocukluğun yalnızca kültürel bir tasarımdan fazla olarak politik bir inşa olduğunu ve geç Osmanlı-erken Cumhuriyet geçişinde eğitimin ve kitap, dergi gibi yayınların "ideal" şeklini verdiği çocuklara militarist değerlerin aşılandığına işaret ederken "[a]skeri yöntemlere, usullere dair övgü dolu ifadeler, hem ders kitaplarında hem çocuk edebiyatında hem de popüler neşriyatta mebzul miktarda mevcuttur" der.[1109] Öztan'ın gerek geç Osmanlı gerek erken Cumhuriyet'te çocukların resmî ideolojiye bağlanmaları sağlanırken devlet ricalinin "baba figürü" rolü oynadığı yönündeki tespiti ayrıca ilginçtir. Bu tespitini açımlarken Sultan Abdülmecit'in sıbyan mektepleriyle ilgili 1845 tarihli Hatt-ı Hümayûn'unun ardından 1869'da Fransız

[1109] Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 93.

eğitim sisteminden yararlanılarak oluşturulan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilköğretimin kız ve erkek çocukları için zorunlu hale getirildiğini kaydeden Öztan, Osmanlı sultanlarının öteden beri kullanılan "velinimet-i bi-minnet," "vatanın babası" "maarifperver" ve "peder-i şefik" imajının II. Abdülhamit döneminde en parlak günlerini yaşadığını belirtir.[1110] II. Abdülhamit döneminde "iptidai"ler yaygınlık kazanmış, hâlihazırdaki 277 rüştiyeye 619; 5 idadiye 109 yeni okul eklenmiş, mevcut Darülfünun, Mekteb-i Mülkiye binasında Darülfünun-u Şahane adıyla yeniden hizmete sokulmuş; yeni üniversiteler, sanat ve meslek okulları açılmıştır.[1111] Osmanlıcılık düşüncesinin iflasıyla II. Abdülhamit döneminde ders kitaplarına ağırlığını koyan İslamcılık düşüncesi yerini İttihat ve Terakki'nin yönetim yıllarında Turancılık/Türkçülük gerilimindeki milliyetçi düşünceye bırakmıştır.

Bütün bu paradigma kaymalarına rağmen çocuklar üzerindeki hâmilik rolünün geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet dönemleri arasında üst düzey asker/sivil yetkilileri tarafından devam ettirildiği görülür.[1112] I. Dünya Savaşı'nda yaşanan kitlesel ölümler ve zorunlu göçler nedeniyle verimli ve genç nüfus kaybına uğrayan Anadolu'nun yeniden nüfuslandırılması için Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren pro-natalist tedbirler alınmış[1113]; bu da, bütün dikkatleri, öncelikli olarak, salgın hastalıkları önlemek suretiyle çocukların yaşatılmasına, okul çağına ulaştıklarında ise rejimin değerlerini benimseyen "ideal-asker yurttaşlar" olarak yetişmelerini sağlayacak bir eğitim almalarının sağlanmasına çevirmiştir. Erkek fizikselliği kadar güç odaklı olmasa da çocukların da "bedenen kavi ve gürbüz" olmalarına özen gösterilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk konuyla ilgili takdirini şu cümlelerle ifade etmiştir: "Ulusun, ulus gençlerinin, çocukların sağlıkları, sağlamlıkları, gürbüzlükleri; üzerine düştüğümüz çok gerekli bir diriklik iştir. Sağlık Sosyal

[1110] Öztan, a.g.e., s. 43-44.
[1111] Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, 1. Baskı, Ankara, 1999.
[1112] Cumhuriyet'in "Ebedi Şef" ve "Milli Şef" unvanlarını bu çerçevede değerlendirmenin faydalı olacağı kanısındayız.
[1113] Erken Cumhuriyet döneminde nüfusun arttırılmasına, çocuk sağlığının korunmasına yönelik politikaların bir örneği için bkz. *CHF Nizamnamesi ve Programı*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1931, s. 37.

Yardım Bakanlığının bu yönden bize kıvanç verecek yolda çalışmakta olduğunu görmekteyiz."[1114]

Çocuk ve genç nüfusun çokluğuna ve sağlıklı olmasına verilen önem, on yıllık bir savaş dönemini kapsayan geç Osmanlı'dan erken Cumhuriyet'e geçişin en önemli sosyal politikalarından biridir. Meşrutiyet döneminde çocuklar için hazırlanan ders kitaplarında "makbul çocuklar" için akıl-beden-ruh arasında sağlıklı bir uyum arandığını ifade eden Üstel bu üçlünün en önemli sacayağının "beden" olduğunu kaydeder.[1115] Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri* adlı kitabında özellikle II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan çocuk dergilerinin içerikleri hakkında ayrıntılı bilgi verir. Bu dergilerde öne çıkan konular, dönemin siyasi konjonktürünün gerekli kıldığı "ideal çocuk" tipolojisine uygundur: Vatanına bağlı, büyüklerine saygılı, çalışkan, tutumlu, düzenli, güçlü ve sağlıklı olmaları için çocuklara didaktik bir üslupla seslenen dergilerin, bu mesajlarını çoğu zaman eğlenceli olabilecek içeriklerin içine yerleştirdikleri görülür. Örneğin, *Debistan-ı Hıred* dergisinde 19'uncu yy. çocuk dergilerinde görülen genel uygulamaya uygun olarak "Doktor Petros: Hıfzıssıhhaya Dair Malumat" adlı köşede çocuklara sağlık bilgileri verilir.[1116] Bu dönemde üretilen yayınlarda bedenin terbiye edilmesinin gerekliliği vatan savunması gibi militarist vurgularla belirtilir; çocuklar spor ve izciliğe yönlendirilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarına gelindiğinde ise milliyetçi/militarist mesajların daha dolaysız verilmeye başlandığı dikkat çeker. Birçok ders kitabında askerlik, "Türklerin en sevdiği ulusal uğraş" olarak işlenir.[1117]

Bu noktada, bu kitaplardan birine özellikle yer ayırmakta fayda vardır: Tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla tanınan ve Türkiye'nin en önemli edebiyat tarihçilerinden biri olan Abdülbaki Gölpınarlı'nın kaleme aldığı 1927 tarihli *Yurt Bilgisi*, sancak taşıyan küçük bir çocuğun eli silahlı bir askeri selamladığı kapak resminden iç sayfalarındaki asker resimlerine ve konu başlıklarının içeriğine kadar

[1114] "Dördüncü Dönem Dördüncü Toplanma Yılını Açarken", 1.11.1934, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, 2006, s. 395.
[1115] Füsun Üstel, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2011, s. 74.
[1116] Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 83.
[1117] A. Refik [Sevengil], *Çocuklara Tarih Bilgisi, İlk Mektep: Dördüncü Sınıf*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1929, s. 84.

milliyetçi ve militarist göndermelerin bolca bulunduğu bir ders kitabıdır. "Türk Vatandaşlarının Görev ve Hakları-Vatanın Korunması ve Savunulması: Vergi ve Askerlik Görevi, Askerliğe Hazırlık" başlıklı bölümde askerlik vatandaşlar için bir "görev" olduğu kadar aynı zamanda bir "hak"tır: "Askerlik bizim en birinci ve en kutsal vazifemiz[dir]."[1118] Bu "hak"tan feragat edenler için son derece ağır ifadeler kullanılır: "Asker olmamaya çalışmak, hem kendine hem bütün milletine, vatanına ihanet etmektir. Böyle adamların Türklükle alakası yoktur. Onlar hain, vatansız kimselerdir."[1119] Askerliğin ırkla özdeşleştirildiği bu bakış açısı savaşçı ve güçlü olmayı çocuklar için bir meziyet olarak sayar. Fiziksel güç teşvik edilirken gençlik faaliyetleri, spor ve izciliğin önemine ayrıca vurgu yapılır. Burada Orta Asya kültürüne dayandırılan özcü bir spor anlayışı yansıtılır. Eski Türklerin "çok kuvvetli, gürbüz, dinç"[1120] oldukları söylenerek çocuklar, Orta Asya'daki atalarının yaptıkları pehlivanlığa ve cirit oynamaya özendirilirken "sıska, çarpık bacaklı"[1121] olmaya yol açtığı için futbol ve ayakla oynanan diğer oyunlardan men edilirler. İzcilik de eski "ata sporları" gibi övülen faaliyetler arasındadır. İzcilerden beklenenler "ideal çocukluk" vasıflarıyla uyum içindedir: "İzciler, sağlam ve güzel vücutları, temiz elbiseleriyle trampetlerini, flütlerini çalarak sert adımlarla geçerken Türklüğün yüzü gülüms[er]. […] İzci yurdunu tanır, sever. Bayrağını daima yükseltir. İzci şendir. […] Çalışmaktan bıkmaz. […] Hayat adamıdır."[1122]

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, iki dünya savaşı arasındaki dönemde, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye'deki örgün eğitim sistemi kışlaya zihinsel bir hazırlık aşaması görünümü sergiler. Milliyetçi ve militarist değerlerin "körpe dimağlara" kazınması için küçük yaşta yoğun bir endoktrinasyon süreci eğitimin her kademesinde kendini gösterir. Osmanlı-Türk eğitim sistemlerinde Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye-Yurt Bilgisi-Vatandaşlık Bilgisi ve bu çizgiye paralel olarak Askerlik-Milli Güvenlik derslerinde çocuklara askerlik, vatanseverlik,

[1118] Muallim Abdülbaki (Gölpınarlı), *Yurt Bilgisi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 75.
[1119] Gölpınarlı, a.g.e., s. 76.
[1120] Gölpınarlı, a.g.e., s. 121.
[1121] Gölpınarlı, a.g.e., s. 127.
[1122] Gölpınarlı, a.g.e., s. 122.

kahramanlık, cesaret gibi milliyetçi/militarist doktrin bir devamlılık silsilesi içinde öğretilegelmiştir.[1123]

Erken Cumhuriyet romanlarında eğitim kurumlarına ve çocuklara verilen eğitimin içeriğine yaklaşım, yukarıda geç Osmanlı-erken Cumhuriyet çizgiselliğinde uzandığı ifade edilen ders müfredatının gerektirdiği milliyetçi/militarist bakış açısının etkisi altındadır. Örneğin, Osmanlı'nın son yıllarında Türkçülerin müfredatlarını bire bir örnek alırken varlıklarına şiddetle karşı çıktıkları kurumlar olarak yabancı okullar dikkati çeker. Mizancı Murad Bey *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* (1892) romanında "Ruhban Cemiyetleri", "İncil Cemiyetleri", Misyoner Mektepleri" gibi kurumlara karşı "Cemiyet-i Hamidiye" adında dinî ve milli kurumlar açılmasını savunur. Yazar, yabancı okullar konusunda olumsuz görüşlerini romanının başkahramanı Mansur'un bakış açısından henüz ilk sayfalarda belli eder: Mansur vapurla İstanbul'a girişinde Boğaz'da gördüğü Robert Koleji milli müessese zannederek gururlanır. Ancak yabancılara ait bir eğitim merkezi olduğunu öğrenince öfkelenir. Eğitim kurumlarının bir an önce millileştirilmesinin gereğine kanaat eder.[1124] Benzer şekilde, Müfide Ferit [Tek]'in *Pervaneler* (1924) romanında öğrencileri ağırlıklı olarak azınlık gruplarından, özellikle Ermenilerden oluşan "Bizans Koleji"nin kuruluş amaçlarından biri de "Ermeniliği ve Ermenileri himaye etmekti[r]" ve "Türklük burada yoktu[r]."[1125] Erken Cumhuriyet edebiyatının kanonik yazarlarından biri olan Halide Edip'in çocuk karakterleri çoğunlukla ulusal bir eğitim formasyonu içinde gösterilirler. Ünlü romanı *Sinekli Bakkal*'ın (1936) yabancı hocalarla çalışan başkarakteri Rabia gibi kendileri için birtakım tesadüfün saraya kadar uzanan bir ikbal yolunu açmadığı daha şanssız çocuklar *Vurun Kahpeye* (1926) romanında olduğu gibi hızla yıkıma sürüklenen Osmanlı Devleti'nin sağladığı

[1123] Askerliği "Türklerin en çok sevdikleri uğraş olduğu" düşüncesinin coğrafya ve tarih ders kitaplarında da bolca işlendiği görülür. Örneğin bkz. A. Refik, *Çocuklara Tarih Bilgisi, İlk Mektep: Dördüncü Sınıf*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1929; F. Sabri (Duran), *Çocuklara Coğrafya Kıraatleri*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul, 1934. 1940'ların çocuk edebiyatından bir örnek için bkz. B. Minez, *Türk Çocukları Unutmuyor!*, Çocuk Esirgeme Kurumu Okul ve Öğrenci Kitapları, Ankara, 1945; F. R. Tuncor, *Kahraman Çocuk, Ulusal Çocuk Hikâyeleri: 4*, Nazilli Matbaası, (y.y.y.), 1945. Erken Cumhuriyet döneminde okullarda okutulan kıraat kitaplarındaki milliyetçi öğeler için bkz. Alev Sınar, *İlkokul Okuma Kitapları (1921-1933)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1990.

[1124] Mizancı Mehmet Murad, *Turfanda Mı? Yoksa Turfa Mı?*, Yay. haz. Ali Kahraman, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 1995 (1892), s. 11.

[1125] Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002, (1924), s. 41, 42.

kısıtlı imkânlar ve bol miktarda milliyetçilik, kahramanlık içeren bir müfredatla mahalle mekteplerinde öğrenim görüyorlardır. Aliye Öğretmen kasabadaki Kuva-yı Milliye aleyhtarlarının inadına öğrencilerini ellerinde bayraklarla, sözleri "Senin için ey bayrağımız / Ölürüz de vermeyiz" olan marşlarla ve "halkla mektebi karıştıran millî heyecanla"[1126] sokaklarda dolaştırır. Zaferin kazanılmasından ve Cumhuriyet'in ilanından sonra resmî bayramlarla kutlanacak milli sevinçlerin sayısı hızla artar. Hatırlanacağı üzere, Mükerrem Kâmil Su'nun *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanının ilk sayfalarında çocuklar hummalı bir Cumhuriyet kutlaması hazırlığı içindedirler. Cumhuriyet Bayramı töreninde okulu temsil eden sembolü taşıyacak öğrenci romanın başkarakteri Gülseren'dir. Kutlama programına göre, Gülseren bir ilahe kostümünde Gazi'nin büstünü kanatları altında taşırken bütün öğrenciler bir ağızdan "'Ne mutlu bana Türk'üm' diye haykıracaklar, coşacaklar ve Türk yaratılmanın verdiği gurur; onların en ilâhî aşkı olacaktır."[1127] Cumhuriyetçi semboller etrafında oluşturulan bu milli coşku, toplum içinde vatanseverlik, milliyetçilik, disiplin, çalışkanlık, itaatkârlık, savaşkanlık gibi düşüncelerin yaygınlaştırılması için çoğu zaman çocuklardan başlandığının iyi bir örneğidir.[1128] Çocukları Tanzimat döneminde mutlak monarşinin, İttihat ve Terakki döneminde ise meşruti monarşinin değerleriyle yetiştiren taş mektepler, Cumhuriyet döneminde öğrencilerin yeni rejime bağlılıklarını birtakım sembollere daha güçlü milliyetçi/militarist heyecanlarla sundukları yeni uygulamalar ve törenler nedeniyle birer "kışla okul" görünümü kazanırlar.

Aynı geçiş döneminin anlatıldığı *Yeşil Gece*'de (1928) öğrencilerinin pedagojisiyle yakından ilgilenen Şahin Efendi'nin Sarıova kasabasında verdiği modernleşme mücadelesinin nesnesi konumundaki çocuklar kasabanın bir başka ileri geleninin de ilgi odağındadırlar. Cabir Bey kasabadaki yenilikçilerle gelenekçiler arasındaki güç mücadelesinin adeta denge unsurudur. Kasabada sözü geçer, hatırı sayılır bir kişi olarak "kanaat önderi" gibi hareket eder. Kendini halkın ve özellikle çocukların bazı konularda bilinçlendirilmesi konusunda yükümlü saydığı görülür. Kasabadaki her türlü tören, toplantı, açılış vesilesiyle bir araya gelen halka "Balkan

[1126] Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, Özgür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2005 (1926), ss. 20-22.
[1127] Mükerrem Kâmil, *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul, 1936, s. 15.
[1128] Bugün de resmî bayramlarda çocuklara giydirilen asker, jandarma ve daha az da olsa polis üniformalarının çocuklar kadar büyükler üzerinde benzer bir etki yarattığı söylenebilir.

mezâlimi"ni çarpıcı savaş tasvirleriyle tekrar tekrar anlatır. Çocuklara ilgisini daha da derinleştirerek Emir Dede Mektebi'ne düzenli ziyaretler gerçekleştirir; çocuklara milli marşlar söyletir, "terbiye-i bedeniye hareketleri" yaptırarak seyreder. Cabir Bey bütün yüzeyselliğine rağmen belli konularda ortalamanın üstü bir bilgi birikimine sahip olduğunu da gösterir. Örneğin, "Eski Ispartalılar [Spartalılar], *memlekete bir hizmeti dokunmayacak sakat, çürük* çocukları bir kayanın tepesinden atıp öldürürlermiş"[1129] diyerek militarizm tarihi konusundaki bilgisinin derinliğini gösterir. Militarist Sparta hakkında bugün çok daha fazla şey bilinse de söz konusu dönemde bir "kasaba bürokratı"nın bu tür bilgileri paylaşması bunların roman karakterine değil, doğrudan yazarına ait olduğunu akla getirir.

Her şeye rağmen çocuklara yönelik zihinsel endoktrinasyonun bedensel gelişime kıyasla öncelikli olduğu görülür. Akıl-beden-ruh üçlüsünün taşıdığı değerler manzumesi "vatansever çocuklar" yetiştirmeye matuf milliyetçi terbiye ve milli ahlaktan oluşur. Erken Cumhuriyet romanlarında "ideal çocuklar" fedakâr, disiplinli, sorumluluk sahibi ve milliyetçidirler. Bu nitelikleri taşımayan çocuklar ya yabancı ana-baba tesirinde yetişmişler ya da yabancı okullarda eğitim görmüşlerdir. Müfide Ferit [Tek]'in *Pervaneler* (1924) romanında Doktor Burhan Ahmet'in çocuklarını Fransız annelerinin etkisinden kurtarmak ve onlara "milli değerler" aşılamak için başarısız bir çaba içine girdiğini daha önce görmüştük. Çocuklarına karşı "müşfik ve fedakâr" bir baba olan ancak "yabancı" bir kadınla evlenmenin pişmanlığını had safhada yaşayan, ev içinde iktidarsız bir erkek olarak Burhan Ahmet eşi Claire yüzünden yozlaştığına inandığı ailesi için yeni bir "değerler manzumesi" ararken Milli Mücadele'den ardı ardına zafer haberleri gelmeye başlamış, Burhan Ahmet aradığı dayanağı bu milli coşkuda bulmuştur. Romanın ilk sayfalarında işgal kuvvetlerinin İstanbul'u terk etmelerini kutlamak isteyen Burhan Ahmet'in karısıyla yaşadığı krizi ev içinde çocuklar üzerinde oynanan bir güç mücadelesi takip eder. Burhan Ahmet çocuklarını milliyetçi, vatansever bireylere dönüştürmeyi çocuklar üzerindeki bir tür "babalık hakkı" olarak görür. Ona göre kendi çocukları "iki medeniyet, iki din, iki mizaç" arasında kalmış "hasta kafalı zavallılar[dır]"; onları bu ikilikten güvenli bir sahile çıkarmanın yolu da "çocuklarına milliyetlerini

[1129] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitabevi, 27. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 187 (Vurgu bana ait).

sevdirmekti[r].”[1130] Bu amaçla ailesini yanına alıp Anadolu’ya geçmeyi tasarlar: “Orada tertemiz Türk muhitinde, saf Türkler içinde, çocukları hiç şüphesiz Türk olacaklardı. Belki karısı bile gâvurluğunu unutacaktı.”[1131] Ancak Leman’ın Amerikalı asker Jack Peterson’la ülkeden ayrılmasının ardından bütün ilgisini “Türklüğe en yakın” gördüğü ve “o Türk olursa” diğer çocuklarını da olumlu etkileyeceğine inandığı kızı Sevda’ya yönelten Burhan Ahmet en büyük darbeyi yine ondan yer. Sevda’nın gizli Hıristiyan olduğunu öğrenince kalp krizi geçirerek ölür.

Dönemin küçük okurlara yönelik romanlarında yer alan çocuk karakterler Burhan Ahmet’in özlemini çektiği türden “milli değerlere” sahip çocuklardır. Cemil Cahit [Cem]’in *Vatan Aşkı* (1932) adlı romanında kilit noktadaki karakter sağladığı istihbarat sayesinde Türk tarafı için büyük yararlıklar gösteren küçük Avni’dir. Gösterdiği kahramanlıklardan dolayı herkesin takdirini kazanan Avni’yi görmek isteyen kaymakam ona kendisinden bir dileği olup olmadığını sorduğunda küçük çocuk asker olmayı istediğini söyler. Bunun üzerine kaymakam onun henüz çok küçük olduğunu öne sürerek adeta Avni’yi kendi gönlünden geçen cevabı vermeye yönlendirir:

> “Rica ederim efendim, beni de kabul edin. Babamı bu pis adamlar öldürdü. Onlardan beş altısının canını cehenneme göndermezsem, içim rahat etmiyecek.. Hem yer yüzünde askerlikten daha şerefli birşey var mı?. Ben doğuşumdan asker doğdum zaten..”[1132]

Kaymakam “bu cesur ve inatçı Türk yavrusu[nun]” cevabından son derece memnun kalır ve onu orduya kabul eder; ağır olduğu için Avni’ye mavzer yerine bir karabina verilmesini emreder. Askerliğin en yüce meslek olarak yüceltimi ve “asker doğmak” söyleminin bir çocuk romanında geçtiği düşünüldüğünde militarizasyonun çocuk okuyucuları es geçmediğini söylemek mümkündür.

Burhan Bilbaşar’ın “Türk Çocuğu” başlıklı sunuş yazısında okuyucuya, “Bu ulusal romanda Türk kardeşin İzmirli küçük Mustafanın erkinlik savaşı içinde yurdu için yaptığı büyük, korkunç işlerini her sayfasında büyük bir merak ve zevk içinde

[1130] Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002 (1924), s. 129.
[1131] Tek, a.g.e., s. 131.
[1132] Cemil Cahit, *Vatan Aşkı*, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul, 1932, s. 53.

tüylerin ürpererek göğsün kabararak, sürekli ve tatlı bir coşkunluk içinde okuyacaksın." [*sic*][1133] diye seslendiği ve iç kapağında "Atatürk Çocuklarına Ulusal Roman" ibaresi yer alan *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936) romanının koca bir orduya bedel çocuğu Mustafa cesur ve korkusuz bir "vatan evladı"dır. Çalışma boyunca hemen hemen bütün bölüm başlıklarında karşımıza çıkan küçük Mustafa, romanda dost veya düşman bütün askerlere ilham kaynağı olur. Türk yüzbaşısı ona bakarak, "Bu karşısındaki yavru bir Türk çocuğu idi. Damarlarında Türk kanı dolaşıyordu. […] Ve bir Türk yavrusu ne yiğit ne eşsiz bir ulusun çocuğu idi."[1134] diye düşünür. Mustafa, ahlakı, vatanseverliği ve savaştaki kahramanlıkları nedeniyle Yunan subayının bile "Benim yağım da olsanız yaptığını öğrendiğim büyük işlerini, acunda yaşayan bir insan olarak alkışladım." sözleriyle takdir ettiği "yiğit çocuk"tur."[1135] Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde yayımlanan çocuklara yönelik kitap ve dergilerin ortak özelliklerinden ikisi olarak beliren milliyetçi söylem ve şiddet övgüsü örneklerinin bol miktarda bulunduğu kitapta tek olumlu Yunan karakter Mustafa'nın kahramanlıklarına hayranlığını dile getiren bu Yunan subaydır.[1136]

Nezihe Muhittin [Tepedelengil]'in *Boz Kurt* (1934) romanının çocuk kahramanı Mehmet de Sparta çocukları gibi fiziksel bakımdan kusursuzdur. Onun da "halinde ve sesinde kendine güvenen büyük bir adam kudreti görünü[r];"[1137] "güçlü kolları"[1138] ve "tunç sesi[y]le"[1139] "gürbüz ve yürekli [bir] Anadolu yavrusu",[1140] "gürbüz bir delikanlı"[1141] olarak anlatılan Mehmet, her gece rüyalarında ışıl ışıl asker kıyafetleri giydiğini, beyaz bir uçağa binerek düşmanın başına bombalar yağdırdığını düşler.[1142] Romanın sonunda zafer kazanmış Türk ordusunun kahraman bir pilotu olmanın gururuyla köy mezarlığına gider ve annesinin kuru kafatasını eline alarak şunları söyler: "Anacığım, i[şt]e va[a]dimi tuttum, sana şanlı Türk ordusunun selâmını getirdim. Onun yılmaz ve yenilmez silâhlarının gölgesinde artık rahat

[1133] Burhan Bilbaşar, *Bin Yağıya Bir Mustafa*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1936.
[1134] Bilbaşar, a.g.e, s. 83.
[1135] Bilbaşar, a.g.e., s. 90.
[1136] Bu konudaki örnekler için "1.3.1.1. Yunanlar" bölümüne bakınız.
[1137] Nezihe Muhiddin Tepedelengil, *Boz Kurt*, Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul, 1934, s. 3.
[1138] Tepedelengil, a.g.e., s. 115.
[1139] Tepedelengil, a.g.e., s. 116.
[1140] Tepedelengil, a.g.e., s. 118.
[1141] Tepedelengil, a.g.e., s. 125.
[1142] Tepedelengil, a.g.e., s. 78.

uyu!.."[1143] Burada ilk bakışta dikkati çeken Shakespeareyen etki bir yana bırakılırsa, küçük bir köy çocuğuyken pilot olmayı başaran Mehmet'in hikâyesinin, Cumhuriyet'in gerekli eğitim ve formasyonla güçlü bedenlerden "hayırlı evlatlar" ve daha ileri aşamada "müstakbel devlet görevlileri" üretme projesine uygun olduğu söylenebilir.

Muallim A. Behzat'ın çocuklar için yazdığı *Küçük Kahramanlar İstiklâl Harbinde Türk Çocukları* (1930) romanı küçük yaşta zorlu devlet görevlerini yerine getiren çocukların Milli Mücadele'deki maceralarını ve fedakârlıklarını anlatır. Muallim İlhan Bey İzmir'in işgali haberiyle sınıfa girince öğrenciler yurdun ve İzmir'in kurtuluşu için mücadele etmeye karar verirler. Okullarda temsilciler seçilerek "Türk Çocukları Vatanı Kurtarma Cemiyeti"nin[1144] kurulmasını, böylece İzmir'deki bütün okullarda Yunanlara karşı bir çocuk örgütlenmesinin oluşmasını sağlarlar. Muallim İlhan Bey'in Milli Mücadele'ye katılma kararı alması üzerine Oğuz, Gültekin ve Yıldız da ona katılırlar. Anadolu'ya geçtiklerinde İlhan Bey zabit, Oğuz postacı, Yıldız hemşire, Gültekin de levazımatçı olarak göreve başlar. Oğuz taşıdığı gizli mektupların düşmanın eline geçmesini önlemek için girdiği çatışmada yaralanır ve kolunu kaybeder. Yattığı hastanede çalışan Yıldız'ın günlüklerinden Muallim İlhan Bey'in öldüğünü öğrenir. İzmir'in kurtuluşuyla birlikte üç arkadaş İzmir'e gururla geri dönerler. Oğuz, öğretmeninin annesinin manevi oğlu olur. Üç arkadaş Kurtuluş Savaşı'nda gösterdikleri yararlıkları anlatmak üzere farklı yerlerde konferanslar verirler. Yaptıkları kahramanlıklar büyük küçük herkesin dilindedir.[1145]

[1143] Tepedelengil, a.g.e., s. 126.

[1144] A. Behzat, *Küçük Kahramanlar İstiklâl Harbinde Türk Çocukları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930, s. 10.

[1145] Muallim A. Behzat'ın eserindeki gibi gizlice örgütlenen çocukların hikâyesini anlatan bir diğer yazar Aka Gündüz'dür. *Gazi'nin Gizli Ordusu* (1930) adlı Milli Mücadele konulu hikâyelerden oluşan kitapta İzmir'in işgalinin ardından topladığı çocuklara askerlik konusunda "bildiklerini öğret[en]" Atsızların Macuncu, kendilerini evinin bodrumunda yakalayan Zehra Abla'ya durumu şöyle açıklar: "Bunlar askerlerdir. Bu zabitlerdir. Ben kumandanlarıyım. Münferit nefer talimini öğretiyorum. Siperleri tarif ediyorum. Silâh kullanmasını söylüyorum. Endaht [silah atma] hakkında malumat veriyorum.." Aka Gündüz, *Gazi'nin Gizli Ordusu*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930, s. 6. Yazarın Kurtuluş Savaşı'yla ilgili kahramanlık dolu olayları hikâyeleştirdiği bir başka kitabı için bkz. Aka Gündüz, *Meçhul Asker, İnkılâp Hikâyeleri*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930. Aka Gündüz'ün Kurtuluş Savaşı'nda büyük yararlıklar gösteren en önemli karakteri Demirel'dir. Aka Gündüz, bu çocuk karakteri saflığı ve cesaretiyle çocuk okuyucularına örnek olması için yaratmış olmalıdır. Bkz. Aka Gündüz, D*emirel'in Hikâyeleri*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930. Yazarın Kurtuluş Savaşı'nın gerçek kişilerinin kahramanlıklarını anlattığı yazı ve şiirlerinden oluşan daha geç tarihli bir başka kitabı için ayrıca bkz. Aka Gündüz, *Türk Duygusu*, Yurt

Askerlik mesleği yukarıdaki örneklerin paralelinde diğer pek çok çocuk kitabında çocukların en büyük hayali olarak işlenir. Örneğin, Cemil Cahit [Cem]'in *Vatan Aşkı* (1932) adlı romanının çocuk kahramanı Avni orduya katılmayı her şeyden çok ister.[1146] Muallim Cemal'in *Küçük Durmuş* (1933) romanının kahramanı da Avni gibi orduya katılıp düşmanın başına bomba yağdırma hayalleri kurar. Küçük Durmuş'ta bu arzusu öğretmeni ve sınıf arkadaşlarıyla gittiği Kurtuluş Savaşı konulu filmi izledikten sonra doğar. Film çıkışında arkadaşları Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün hücum emirlerini ve askerlerin şevkle ileri atılışlarını birbirlerine anlatırlarken küçük Durmuş büyüyünce asker olmak istediği var gücüyle haykırır.[1147] İskender Fahrettin Sertelli'nin *Çanakkale'de Küçük Ahmedin Kahramanlığı* (1938) adlı kitabında da Ahmet, anne ve babasının mücadele ettiği savaşa katılmak için gizlice evden ayrılır.[1148]

Bazı durumlarda çocuklar savaşın salt gözlemcisi konumundadırlar. Savaşa katılmazlar, herhangi bir şekilde etkilenmezler. Öyle bile olsa onlara savaşın izleri büyükler tarafından taşınır. Örneğin Cahit Uçuk'un Parlak ile Durak adlı ikiz kardeşlerin köydeki yaşayışlarını lirik ve pastoral bir üslupla anlattığı *Türk İkizleri* (1938) romanında çocuklar beş yıldan beri haber alamadıkları babalarını şu şekilde hatırlarlar: "Askerlikte onbaşı olmuş, savaşlara girmiş, birkaç yara almıştı. Bize yerlerini gösterir, başından geçenleri anlatırdı. En son 'Kurtuluş Savaşı'na gitti, döğüştü, geldi. Biz o zaman küçücük çocuklardık."[1149] Anılarda kalan küçük bir ayrıntı bütün baba imgesininin "askerlik" ile özdeşleşmesine neden olmuştur.

Bazı durumlarda "telkin", çocukların akranlarından gelir. Rakım Çalapala ve Nimet Çalapala çiftinin ilköğretim için belirlenen 100 Temel Eser arasında yer alan ve bugüne dek 41 baskı yapan *87 Oğuz* (1930) kitabında çocukların gerek ders müfredatı gerek düzenlenen gezi ve etkinliklerle askerlik psikolojisine alttan alta hazırlandıkları gözlenir. Romanın küçük kahramanı Oğuz, haylaz, pasaklı ve

---

Kitapları, Ankara, 1941. Konuyla ilgili ayrıca bkz. A. Refik, *Çocuklara Türk İstiklâl Harbi*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1929.

[1146] Cemil Cahit Cem, *Vatan Aşkı*, Resimli Ay Matbaası Çocuk Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s. 52-53.

[1147] Muallim Cemal, *Küçük Durmuş*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1933, ss. 42-45.

[1148] İskender Fahrettin Sertelli, *Çanakkale'de Küçük Ahmedin Kahramanlığı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 9, ss. 28-33.

[1149] Cahit Uçuk, *Türk İkizleri*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1938, s. 65.

düzensiz bir çocuktur. Ancak Çalapala çiftinin öne çıkardığı özellikleri arasında "akıllı, zeki ve meraklı", "kırmızı yanaklı", "gürbüz"[1150] olması da vardır. Oğuz okul yolunda askerî şarkılar ve marşlar söyler.[1151] Öğrencilerini düzenlediği sınıf gezilerinde Gazi'nin heykelini görmeye, askerî müzeleri gezmeye götüren öğretmeninin en gözde öğrencisidir. Askerî müze gezisinde gördükleri arasında en beğendiği, öğretmeninin Türk ordusuna esir düştüğünü anlattığı Yunan komutan Trikopis'in "nişanlarıyla o güzelim kılıcı ve apoletleri[dir]."[1152] Oğuz sınıftaki arkadaşlarına da iyi bir örnektir. Sınıfa sonradan katılan zengin ancak sıska Selim adlı arkadaşının Himaye-i Etfal'in gezi için tahsis ettiği araçların sarsıntısından şikayet etmesine "askerce" bir tepki gösterir: "Ne oluyorsun be Selim!... Sen asker olacaksın böyle otomobil gezmesinden hasta dönersen ne yaparız?"[1153]

Ancak *Yaban*'ın (1932) "çelimsiz ve yabani" çocukları yukarıda örnekleri verilen ulus-devletin güçlü, gürbüz, askerlik mesleğine ve askerlere hayran çocuklarından her anlamda ayrılırlar. Berna Moran, *Yaban* incelemesinde romanın köy halkını bedensel özelliklerinden başlayarak sert, çorak, kokuşmuş doğal şartlarla özdeşleştirdiğini, onları dış görünümlerine kadar her ayrıntıda vülgarize eden bir yaklaşımla ele aldığını kaydeder. Moran'ın, Kemalist/Kadrocu siyasi ve entelektüel elitin devrimleri kendisi gibi benimsemeyen halka dair hayal kırıklıklarından beslendiğini belirttiği bu olumsuz bakış açısından şüphesiz eserdeki çocuklar da nasiplerini alır. Ahmet Celâl'in "bir illet ve sakatlık yuvası"[1154] dediği köyde çocuklar bakımsız, çelimsiz ve yaşlarından önce büyümüş "birtakım kederli cüceler"[1155] gibidir. Ahmet Celâl'in köye gelişinde ilk tanıştığı isimlerden biri olan

---

[1150] Rakım Çalapala, Nimet Çalapala, *87 Oğuz*, Bilge Kültür Sanat, 41. Baskı, İstanbul, 2016 (1933), s. 37, 67, 92. "Gürbüz" ifadesi romanın birkaç yerinde daha geçer. Örneğin, öğretmen Nezihe Hanım öğrenci velilerine şöyle seslenir: "'Eti senin, kemiği benim' sözünden vazgeçiniz… Onların hepsi, bu toprağın, bu yurdun yavrularıdır. Onları sağlam, gürbüz, bilgili ve kafalı yetiştirmeye mecburuz" (s. 99).

[1151] Çalapala, a.g.e., s. 18, 56.

[1152] Çalapala, a.g.e., s. 85.

[1153] Çalapala, a.g.e., s. 119. Selim'in hassas ve zayıf bir çocuk olduğunu söyleyerek Sultanahmet'e yapılacak geziye yürüyerek gitmemesi için izin isteyen annesine öğretmen Nezihe Hanım'ın cevabı, dönemin eğitim anlayışının çocuklara bakışını yansıtır: "Ben çocuklarımızın Sultanahmet'e kadar gidip gelebileceğine eminim. Zaten on, on bir yaşındaki bir çocuk bu kadarcık yolu yürüyebilmelidir. İstiklâl Harbi'nde Anadolu yavruları daha uzun yollarda, çıplak ayaklarıyla yürüyerek cepheye mermi taşımışlardı! […] Sizin Selim, bizim Selim yok… Biz burada çocukları yalnız okutmuyoruz. İnsan yapıyoruz. Mektep bir insan fabrikasıdır. Oranın mühendislerine biraz da itimat etmelisiniz!..." (s. 80).

[1154] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, Remzi Kitabevi, 10. Baskı, İstanbul, 1972 (1932), s. 16.

[1155] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 33.

İsmail de Ahmet Celâl üzerinde "cüce etkisi" bırakmış; onun "çocuk olduğuna" sonradan alışmış ve onu böylece sevmeye başlamıştır. Onun yaşında gülüp oynamaktan başka bir şey yapmayan "başka diyarlardaki çocuklar"la kıyasladığı "yirmi yaşında bir delikanlının güç dayanacağı bütün ağır işleri" yapan İsmail'e şefkatle bakar ve çocukluğunu yaşayamamasında suçu iki annesinde bulur: "Zavallı köylü çocuğu! Sen, iki üvey ananın yavrususun. Biri demin seni döven anandır, öbürü de seni her gün döven, doğduğundan beri her gün döven yurdundur. İkisinin acısı arasında, böyle kavrulup gitmişsin."[1156] Ahmet Celâl gençlik çağı geldiği zaman İsmail'i daha büyük acıların beklediğini bilir; aklına emrindeki askerleri getirir. Ne var ki Ahmet Celâl, İsmail hakkındaki ilk izlenimine kısa zamanda geri döner. Ahmet Celâl köyün bunaltıcı atmosferinden çıkmak için sığındığı ve "çölde bir vaha"[1157] dediği yerde bir peri kızı gibi karşısına çıkan Emine'ye ilgi duyar ve onunla evlilik hayalleri kurar. Kısa bir süre sonra İsmail'in Emine'yle evlenmek için görücü gönderdiğini duyan Ahmet Celâl öfkeden deliye döner. Salih Ağa ile birlikte köydeki en olumsuz en çok nefret ettiği kişi haline gelen İsmail'in evlilik kararını annesi Zeynep Kadın'ın aklını çelerek önlemeye çalışır. Bunu öğrenen İsmail'le aralarında son derece ilginç bir konuşma geçer:

> "-Sen demişsin ki…
> -Ben dedim ki, eğer sen o kızla evlenmeye kalkışırsan kulağından tutup askere götürürüm.
> […]
> -Bu yaşta, beni hiç askere alırlar mı?
> -Bu yaşta, evlenebiliyorsun da neden askere gitmiyormuşsun bakalım? Evlenmesini bilen adam, pekâlâ askere de gidebilir. Şimdi nizam böyle…"[1158]

Çocukluğunu yaşayamadığı için acıdığı İsmail'i askere göndermekle tehdit eden Ahmet Celâl'in çelişkisi genelleştirilebilir bir olgudur. Nitekim Batı'da çocuklarla ilgili geliştirilen düşüncelere baktıklarında büyük oranda sosyal Darwinci temalarla militarist yaklaşımlar gören Osmanlı entelektüelleri ve devamında

[1156] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 34.
[1157] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 38.
[1158] Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 76.

Cumhuriyet kadroları beden terbiyesinin, askerî talimlerin, izciliğin, öjeninin[1159] ve bunları tek şemsiye altında toplayan milliyetçi, şoven ve militarist bir içerikle dolu eğitim anlayışının gerekliliği konusunda ortak bir kararlılık içindeydiler.[1160] Cumhuriyet'in asker/sivil elitleri izcilik, spor kampları vb. paramiliter örgütler ve milliyetçi/militarist bir müfredatla takviye ettikleri eğitim sistemi aracılığıyla çocukları vatansever, savaşkan, güçlü ve dayanıklı hale getirmeye çalışıyorlardı. Ancak geleceğin "müstakbel askerler ve anneler"ini kabuklarını çatlatarak çıkarmak üzere yetiştirilen "ideal çocuklar"ın beslendikleri militarist ve şiddet yüklü kaynakların bir çocuğun çocukluğunu yaşaması için ideal değerler olmadıkları aşikârdır. Bunun iyi bir örneğini yine *Yaban* (1932) romanında buluruz: Emine dışındaki tek olumlu karakter Hasan, köyün küçük çobanıdır. Ahmet Celâl'in köyde cahillikleri, bağnazlıkları ve "yaban"lıklarıyla içini karartan insanlardan kaçarak yanına gittiği ve saatlerce hiç konuşmadan yanında oturduğu Çoban Hasan bir gün Ahmet Celâl'e "Savaş ne demek?" diye sorar. Aldığı cevap "askerce" olur: "Askerlerin kavgası…"[1161] İzcilik ve tatil kamplarında askerî marşlar söyleyerek, atış talimleri yaparak büyüyen şehirli yaşıtlarının aksine, savaşın anlamını dahi bilmeden bütün gün dağlarda gezen köy çocuğu büyük ihtimalle Cumhuriyet kadroları için "ideal çocuk" değildir.

Erken Cumhuriyet dönemi romanları çoğu zaman kahramanlık ve fedakârlık gibi özellikler yüklediği çocuk karakterleri, savaş zamanlarının normal seyrinin aksine, çarpışmanın ortasına yerleştirir. Prototipini Ömer Seyfettin'in Aleko karakterinde gördüğümüz bu "uyanık", "gözüpek" ve "fedakâr" çocuk karakterler Burhan Bilbaşar'ın Mustafa adlı çocuk karakteri gibi bir tabur askeri, düşman cephaneliklerini yok edecek güç ve yetenekte temsil edilirler. Bununla beraber

[1159] Ayça Alemdaroğlu, "Öjeni Düşüncesi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C. 4, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002, ss. 414-421.

[1160] Sanem Yamak Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 529. Mustafa Kemal Atatürk'ün spor-beden-askerlik arasında kurduğu ilişki burada ayrıca belirtilmelidir: "Türk çocuklarına sporun bugünkü tekniğini öğretmek ve bunların bir kısmını bazı törenlerde ve bayramlarda dekor olarak ortaya koymak gerekir. […] Bizler için asıl olan Türk çocuklarının sporu sevmemeleri ve fizikî kuvvetlerini yerinde kullanabilmeleridir. Bu çocuklar asker oldukları zaman onların muharebe meydanlarında muvaffak olmaları için lazım gelen talim ve terbiyeye bilhassa emniyet vermeliyiz." Prof. Dr. A. Âfet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 52-53. Konuyla ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Güven Gürkan Öztan, *Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011.

[1161] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, 36. Baskı, İstanbul, 2000 (1932), s. 146.

savaşta etkin rol oynayan çocuk karakterler çoğu zaman ve daha gerçekçi bir yaklaşımla fiziksel yapılarının el vermeyeceği de göz önünde bulundurularak lojistik, istihbarat gibi geri hizmetlerde gösterilmişlerdir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, savaş sonrasında çocukların cephe veya cephe gerisi maceralarının başarı ve kahramanlık tablolarıyla anlatıldığı söz konusu romanlar küçük okuyucularda vatanseverlik, fedakârlık gibi duyguların geliştirilmesini amaçlamış, resmî ideoloji ve tarih anlayışına uygun bir pedagoji aracı olmuşlardır.

3.1.6. Gençlik ve Militer Beden

Resmî ideolojinin topluma yayılmasında kılcal damarlar gibi çalıştığını gördüğümüz ailelerin, çocuğun yetiştirilmesindeki rolünü tamamlamasıyla devreye zorunlu eğitim ve (erkek yurttaşlar için) zorunlu askerlik uygulamalarıyla devlet girer. Zorunlu eğitim süresi boyunca çocukluktan ergenliğe, ergenlikten gençliğe giren bireyler okullarda bilimsel bilgiyle iç içe geçmiş bir endoktrinasyon sürecinden geçirilirler. Eğitim başlığı altında incelediğimiz "milli" eğitim politikası, çocukluk dönemi boyunca verdiği ideolojik formasyonun ardından gençlik dönemlerinde bu bireyleri fiziksel anlamda güçlendirmeyi amaçlar. Erken Cumhuriyet yılları, Cumhuriyet tarihi boyunca fizikselliğin sosyal planda militarist ve sosyal Darwinci düşüncelerle uç noktalara taşındığı bir dönemdir. 1926'da uygulamaya konan, 1935'te kız öğrenciler için de uygulanmaya başlanan Askerlik derslerinin yanı sıra Beden Terbiyesi ve Yurt Bilgisi dersleri ailelerinden bağımsızlaşmış genç bireyleri güç odaklı bir vatandaşlık tanımının içine çekmiştir. Örneğin, *On Yılın Romanı*'nda (1933) "Gazi çocuğu"[1162] olarak tarif edildiğini gördüğümüz Torun ile Erhan, aradan on yıl geçmesiyle Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarında parti-devlete bağlı örgütlenmesi üyeleri gibi çalışırlar. Erhan, Amerikalı ziyaretçisine Cumhuriyet'in bir "erdemler rejimi" olduğunu göstermekle meşgulken Torun köylerde kadınlarla ilgili konferanslar verir. Romanın sonunda Cumhuriyet'e adanmış bu iki gencin hayatlarının Mustafa Kemal'in şahitliğiyle birleşmesi hedeflenen ideal gençliğin ideolojik müştereklerde buluştuğu bir dünya evi alegorisidir.

[1162] Etem İzzet, *On Yılın Romanı*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 166.

Bu anlamda, kadın ile erkeğin militarist dünya görüşünde sırasıyla yerleştikleri düşünsel-fiziksel dizgenin bir benzerini, aynı sırayla, çocukluk ile gençlik arasında bulabiliriz. Gençlik, militarist dünya görüşünün bir makine işlerliğinde ve kesinliğinde tasarladığı toplumun dinamosudur. Bunun nedeni, otoriter yönetimlerin büyük bir önem atfettiği ülke gençliğinin, bir anlamda, rejimin koruyucusu konumundaki orduyu besleyen ana güç kaynağı olarak görülmesidir. Örneğin, *Nutuk*'un (1927) sonunda Türk Cumhuriyeti'ni "müdafaa ve muhafaza" ile vazifelendirilen Türk gençliğine bu görevi yerine getirmesi için verilecek eğitim 1935 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi Programı'nda şu şekilde tanımlanır:

> "Bütün Türk gençliğine şevk ve sıhhatlerini, nefse ve ulusa inanlarını besliyecek beden eğitimi verilecek ve gençlik, devrimi ve bütün erginlik şartları ile yurdu korumayı en üstün ödev tanıyan ve onları, bu ödev uğrunda bütün varlıklarını vermeğe hazır tutan bir düşünüşle yetiştirilecektir."[1163]

Aynı kaynaktan bu ve bundan başka pek çok alıntıya yer verdiği kitabı *Yurt Müdafaasında Türk Gençliği* (1938) adlı kitabında Kadri Yaman, gençliğin militarizasyonunu savunan düşüncelerini sosyal Darwinci tezlerle destekleyerek paylaşır. Yaman, "topyekûn savaş" kavramından yola çıkarak eskisine göre bir hayli güçleşen modern savaşlarda gençlere büyük görevler düştüğünü, bu nedenle "daha küçük yaşta Türk gençliğinin ruh ve bedenini olgunlaştırmak"[1164] ve "Türk gençliğinde ordu saflarına severek koşturan bir karakter ve ruh yaratmak"[1165] zorunluluğu doğduğunu ifade eder. Kadri Yaman, Nazi Almanyası'nın (1933-1945) propaganda bakanı Joseph Goebbels'in Alman gençlerini örgütlediği paramiliter kamplardan esinlendiğini düşündüren Gençlik Kır Konakları projesini de ilk defa bu kitapta açıklar. Yaman'ın ifadesiyle "Gençlik kır konakları, vücude getirilecek tesislerile, gençliğin fikir, beden ve spor terbiyesini, askerlik terbiyesini, millî kültür terbiyesini olgunlaştıran bir örgüttür."[1166] Kadri Yaman aynı yıl yayımlanan *Gençlik Kır Konakları* (1938) kitabında düşüncelerini temellendirmeye devam eder. Bu kitapta "beden kültürü" üzerinde yoğunlaşan Yaman "güzel, gürbüz, çevik ve

[1163] *CHP Programı*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. 41.
[1164] Kadri Yaman, *Yurt Müdafaasında Türk Gençliği*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s. 7.
[1165] Yaman, a.g.e., s. 38.
[1166] Yaman, a.g.e., s. 17.

dayanıklı bir gençlik" yetiştirecek projesinin amaç ve faydalarını ortaya koyar. Gençlik Kır Konakları verdiği "askerlik, hava, tatil kamplarına destek" niteliğindeki "milli ve içtimai terbiye" sayesinde gençlere "seyahat zevkini, aşılar ve yurdu tanıtır; köylü ve fakir çocuklara medeniyetin ileri hayatını öğretir ve yaşatır";[1167] "bütün Türk gençleri[nin], yurt müdafaasına lüzumlu olan nazarî ve amelî bilgileri alarak Türk ordusunun büyük ve kudretli varlığında görecekleri hizmetler için ve vatan müdafaasının milli karakterine ve isteklerine tamamen uygun bir tarzda yetiştirilmesi"[1168] sağlanır.[1169] Oysa Kadri Yaman'ın bu düşüncelerini yeni bir keşif gibi ortaya atmasından birkaç yıl önce Ö. Lütfi'nin askerler için yazdığı ders kitabında "Bir milletin efradı, ne kadar sıhatta ve gürbüz, evlâtları ne kadar kuvvetli, ve canlı olursa o millet o kadar rahat ve kaygusuz yaşar."[1170] denir. Bundan da önce, *Askerin Ders Kitabı*'nda (1934) Türklerin atlı ve yaya talim yaptıkları ve her türlü idman ve çeviklik hareketiyle vücutlarını çevikleştirdikleri, atıcılık ve biniciliğin Türklerin milli bir sporu olduğu, bu vasıfları kuvvetlendirmenin her yurttaşın borcu olduğu ve erkek yurttaşın "gücü kuvveti yerinde görülerek" alındığı orduda "askerliğin istediği ruhî, ahlâkî, bedenî vasıflarla bezenece[ği]"[1171] öğretilir.

Erken Cumhuriyet romanlarında fizikselliğin militarizm için önemini değerlendirdiğimiz bölümlerde devamlı surette karşımıza çıkan asker/erkek karakterler olmuştu.[1172] Bütün asker karakterlerin fiziksel anlamda kusursuz, üniformalarını bedenlerinin etrafında zırh gibi taşıyan birer eski zaman savaşçıları gibi temsil edildiklerini ve pek çok örnekte bedensel güç ve bütünlüğün askerler için asgari mesleki şart olduğunu gördük. Hafif yaralanmalar *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936), *Ateş Kamçıları* (1938) romanlarında olduğu gibi kısa süreli tedavilerin ardından savaş meydanlarına dönülmesine engel teşkil etmemekle birlikte *Takma Ayak Hasan Çavuş* (1934) romanında Hasan Çavuş'un başına gelen türden bedensel

[1167] Kadri Yaman, *Gençlik Kır Konakları*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s. 17.
[1168] Yaman, a.g.e., s. 106.
[1169] Halkevleri bünyesinde açılıp bütün ülkede gençleri paramiliter bir anlayışla örgütlemesi planlanan Gençlik Kır Konakları projesi, Kızılay Kurumu'nun benzer bir yapılanmayı daha kısa sürede ve daha etkin şekilde tamamlaması üzerine askıya alınmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Taner Bulut, "Cumhuriyet'in Bir Gençlik Projesi Olarak Kızılay Kampları (1936-1950)", *ÇTTAD*, VI/14, Bahar 2007, ss. 103-135.
[1170] Ö. Lütfi, *Asker Alfabesi*, J. Gn. K. Matbaası, Ankara, 1936, s. 46.
[1171] *Askerin Ders Kitabı*, Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara, 1934, ss. 1-4.
[1172] İlgili bölümler için bkz. 1.2. "Ordu-Millet"in Askerleri ve 2.2.5.1. Erkek.

bütünlüğü bozan kalıcı sakatlıklarda askerlik mesleğinin yerine getirilemediği görülür. Bu bağlamda, büyük oranda fiziksel bir meslek olan askerliğin, bedenin kışla içinde terbiyesine, eğitimine ve savaş meydanlarında bütünlüğünün korunmasına verdiği önem açıktır.

Ancak bedenin militerleşmesi söz konusu olduğunda kışlaya giremeyen veya (kadın olmak gibi) belli sebeplerle kışla dışında kalan kişilerin kendilerinde gördükleri eksiği veya aradaki resmî beden eğitimi açığını kapatmaya yönelik gayretlerinin öne çıktığını ifade etmek gerekir. Örneğin, *Türk Yıldızı Emine*'de (1937) Emine, yukarıda her yurttaşın borçlu olduğu söylenen fiziksel sağlamlığı yalnızca erkek yurttaşları kabul eden kışla yerine evinin bahçesinde kazanmaya çalışır. İlkel şartlarda yaptığı egzersizleri şöyle anlatır:

> "[B]ahçedeki dut ağacına geçirdiğim çamaşır ipleri üzerinde canbazlık yapmıya çiçek saksılarını halter gibi kullanmaya kos koca taşları futbol topu gibi uzaklara atmıya, kendimden iki defa büyük kadınlara sarılarak pehlivanlık etmiye hulâsa akla hayale gelmeyen delilikler yapmaya başladım." [*sic*][1173]

Emine sporcu kimliğini biraz da Anglo-Sakson tarzı yetiştirilmesine borçludur. Yanında büyüdüğü amcası onu spor konusunda diğer uluslara örnek İngilizler gibi yetiştirmiştir.[1174] Emine düşmana karşı beşinci kol faaliyetlerine de girişir. Emir geldiği takdirde Yunan başkumandanını öldürebileceğini söylediği kumandan Emine'nin sözlerine itimat etmeyince Emine "Türk kızı olmak şerefini" kanıtlamak için atıcılık, avcılık, bisiklet kullanmak ve ata binmek gibi "sporun bütün şubelerindeki ihtisası[n]ı"[1175] anlatır. Savaş boyunca yaptığı hizmetlerin, "…bir kaç yaralı sardım birazda casusluk yaptım bir kaç ta vatan haini geberttim, fakat bukadarı kâfi miydi?" diye düşünerek hesabını çıkaran Emine erkek olmadığı için hayıflanır. Ona göre, erkek olsa yüzlerce düşman askerini öldürebilecek, böylece amcası gibi göğsünü şişirerek gezebilecektir.[1176]

[1173] Kâmil Yazgıç, *Türk Yıldızı Emine*, Adapazarı Coşkun Basımevi, Adapazarı, 1937, s. 121.
[1174] Yazgıç, a.g.e., s. 119.
[1175] Yazgıç, a.g.e., s. 231.
[1176] Yazgıç, a.g.e., s. 249.

Dönemin romanlarında ırka özgü beden güzelliği de öne çıkarılan özellikler arasındadır. Milli Mücadele'de kahramanlık örneği sergilemiş bir kadın olan Yıldız'ın hikâyesinin anlatıldığı *Dikmen Yıldızı*'nda (1928) Yıldız, Kleopatra ve Roma mitolojisinden Venüs'le, onun görev gereği bir süreliğine kayıplara karışan nişanlısı Murat, İskender ve Yunan mitolojisinden Hektor'la karşılaştırıldıktan sonra şu sonuca varılır: "Türk güzeldir ve kuvvetlidir. […] Türk güzel olmak ve kuvvetli olmak için çalışır."[1177] Hemen bütün romanlarında Türkler için ulusal bir mitoloji yaratan Aka Gündüz burada Batı medeniyetine meydan okur. Buna rağmen, Türk'ün fiziksel güzelliğini ve kusursuzluğunu ölçmenin hemen tek ölçütü Ari ırktır. Türklerin sürekli bu "saf ırk"la karşılaştırıldığı, arada dikkate değer farkların bulunmadığı görülür. Örneğin, *Dünkülerin Romanı*'nın (1934) idealist başkahramanı Ahmet Reşit İsveç'te yaptığı kayak sporu sayesinde vücudunun "demir gibi" olduğunu hisseder. Zira buradaki iklim, "insanları gevşeklikten kurtarıyor, yaşlıları dinçleştiriyor, gençleri çevikleştiriyordu[r]."[1178] Ahmet Reşit, bir süre aralarında bulunduğu İsveçlilerle Türkleri de zaman zaman karşılaştırır: "Türk cemiyeti ne kadar geri, ne kadar ham kalmıştı. Hepsi [İsveçliler] gürbüz, sıhhatli, hayatı seven, neş'eli insanlardı."[1179] Morkaya, bu romanda her fırsatta Batı Avrupalı tipine hayranlığını gösterirken sosyal Darwinci tezleri bir yana bırakarak çevresel etkenlerin canlılarda biyolojik evrimsel değişikliğe yol açtığını ortaya koyan klasik Darwinciliği tercih etmiş görünür. Morkaya'nın diğer pek çok popüler aşk romanında modern hayatla tam uyumlu, spor yapan karakterlere rastlanır. Örneğin, *Aşk Politikası*'nda (1930) askerliğini yaptığı da anlatılan Necati sporun hemen her türüyle (futbol, voleybol, kürek sporları, uzun atlama) ilgilenen "[g]ürbüz, kuvvetli, çevik bir gençti[r]."[1180]

Bununla beraber geleneksel ile modern eğitim sistemlerinin küçük bir kasaba ölçeğinde çatıştığı *Yeşil Gece*'de (1928) vücudun ontolojisine ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan beden terbiyesine farklı bir açıdan yaklaşılır. Şahin Efendi, farklı eğitim kurumlarında (medreseler ve modern okullar) bedenle ilgili birbirine zıt bakış açıları arasındaki farkı ortaya koymaya çalışırken insan merkezli bir perspektif

[1177] Aka Gündüz, *Dikmen Yıldızı*, Toker Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012 (1928), s. 262.
[1178] Burhan Cahit, *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 175.
[1179] Burhan Cahit, a.g.e., s. 169.
[1180] Burhan Cahit, *Aşk Politikası*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1930, s. 8-9.

geliştirir: "Hocaların 'Kalib'i mütear' dedikleri vücuda hiç ehemmiyet vermemelerine mukabil bunların ancak ve ancak 'Bazu, yumruk, bacak, ciğer' diye bağırmaları, çocukları yalnız 'din ve kin' denen iki pistonla işler birer *hayvani makine* haline sokmak istemeleri 'Emin Dede' başmuallimine hoş görünm[ez]."[1181] Foucault'nun 19. yy.'da adeta yeniden keşfedilerek itaatkâr bir iktidar aygıtına dönüştürüldüğünü dile getirdiği insan vücudu[1182] Sarıova'da uygulanan farklı eğitim metotları arasında bütünlüğünü kaybederken iki iktidar odağının savaş alanı haline dönüşür.

Refik Ahmet Sevengil'in Türkiye'de beden terbiyesinin mümessili olma iddiasıyla başlayıp bir "ahlaksızlık yuvası"na dönüşen Serbest Vücut Terbiyesi Birliği'nin kurmaca hikâyesini anlattığı *Çıplaklar* (1936) romanında, çalışmanın giriş bölümünde militarizmin tarihçesindeki önemine işaret ettiğimiz Alman jimnastik teknikleri ülkede büyük bir ilgiyle karşılanır. Kurulan birliğin amaçları arasında yer alan "sağlam vücut" yeterince ilgi uyandırmayınca "güzel vücut" hedefi eklenir ve âzâ sayısında bir patlama yaşanır.

> "Almanların ağız dolusu söyledikleri frikörper-kultur ["freikörperkultur", Tr. özgür beden terbiyesi/kültürü, Ş.Ş.Y.] az zamanda Beyoğlunun bir kısım yerli ve ecnebi aileleri arasında yeni bir moda halini aldı. Derken, etrafa iyice emniyet verildikten sonra da nacht-kultur [Tr. gece kültürü, Ş.Ş.Y.] sözü yavaş yavaş, ihtiyatla ortaya çıkarıldı. Çıplak terbiye şimdilik teori halindedir; fakat bana öyle geliyor ki […] bu 'Serbest vücut terbiyesi birliği' ismi de galiba gitgide Çıplaklar cemiyetinin defterdeki adı halini alacak!"[1183]

Romanın içeriğinden ismine giden bağlantısı böylece kurulur. "Dejenere" bir grup olarak Çıplaklar düzenli olarak sabah jimnastikleri, deniz banyoları, dağ gezintileri ve kış sporları etkinlikleri düzenlerler. Ancak bunların hepsi özellikle de yerli sosyete tarafından birer sosyalleşme aracı olarak değerlendirilir. Sporun başka amaçlara alet edilmesine, Beyoğlu çevresindeki yozlaşmış yaşayışa tepki gösteren

[1181] Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitabevi, 27. Baskı, İstanbul, 2010 (1928), s. 105 (Vurgu bana ait).
[1182] Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2015, s. 211.
[1183] Refik Ahmet Sevengil, *Çıplaklar*, Vakit Gazete-Matbaa-Kütüphane, İstanbul, 1936, s. 31-32.

romanın başkahramanı Doktor Çetiner buranın sağlıksız ortamından uzaklaşır; sağlık sorunları nedeniyle Ankara'da tebdil-i hava eden Ülker'le buluşur. Romanın sonunda yeni çift Anadolu'nun çeşitli yerlerini gezdikten sonra Mersin'den Zonguldak'a geçer. Burada, kömür madenlerinde çalışan işçiler, "her sabah işe başlamadan önce birlikte spor"[1184] yaparlar. Son cümlelerde, işçilerle ilgili vurgulanan nokta ise giyinik halde spor yapıyor olmalarıdır.[1185]

Yukarıdaki iki örnekten yola çıkılarak, Anadolu ölçeğindeki beden eğitimi savaşını kazandığını söyleyebileceğimiz modernleşmeci grubun ülke ölçeğinde temsil ettiği Kemalist kadro, üniformanın bedeni ehlileştirici özelliklerinden sonuna kadar yararlanırken asker/sivil bütün yurttaşlar için sporun medenileştirici/sosyalleştirici faydalarını vurgulamıştır. Örneğin, Halide Edip [Adıvar]'ın *Kalp Ağrısı* (1924) ile *Zeyno'nun Oğlu* (1928) romanlarının başkahramanları İstanbullu Zeyno ile Hasan Yüzbaşı yaptıkları çeşit çeşit spor yarışmalarını aynı zamanda bir flört aracı olarak değerlendirirler. Aynı şekilde, Burhan Cahit Morkaya'nın *Patron* (1935) romanının "sportmen" kahramanı Suat Rahmi her türlü sporda son derece başarılıdır. Onun yüzme, tenis, golf vb. sporlarda İngiliz rakibesi Mis Lidya karşısındaki ezici üstünlüğü hem Türklerin Batı liginde yarışmaya hak kazandıklarının ulusal bir alegorisi hem de erkek fizikselliğinin "hassas, narin" kadın bedeni karşısındaki üstünlüğünün gizli bir şifresi olarak okunabilir. Ancak erkeğin zaferi her zaman bu kadar örtük değildir. Örneğin, Güney Halim *Tünek* (1934) romanında doğruluğunu birtakım istatistiksel bilgilere dayandırdığı "erkeğin kuvvetini" ve "kadının za[a]fını" romanın kadın başkahramanı Beyce'nin ağzından anlatır:

> "Ortalama ağırlığın erkekte 74, kadında 42 ½ olduğunu söyliyen istatistikçiler çok… Kadın adelesinin erkeğinkinden 1/3 daha az hacimli ve hareketleri daha zayıf olduğunu ölçenler bulunuyor.. Kalp daha küçük, nefes yolları daha zayıfmış.. Erkek

[1184] Sevengil, a.g.e., s. 365.

[1185] Spora ve toplum hayatına "doğalcı" bir yaklaşım olarak ortaya çıkan, sonraki yıllarda Nazi gençliğinin spor yoluyla sosyalizasyonuna hizmet eden nüdist Freikörperkultur hareketinin Türkiye'deki aydınlar arasında ilgi uyandırdığı düşünülebilir. Erken Cumhuriyet döneminde konuyla ilgili yazarı belirtilmeden (Richard Ungewitter?) yapılmış bir çeviri için bkz. *Çıplaklar Diyarında*, Çev. Kâmuran Şerif, Resimli Ay Matbaası Türk Limitet Şirketi, İstanbul, (y.t.y.).

saatte 11 gıram karbon yakar, kadın altı gıramdan çok yakamaz, kadın kokuyu erkek kadar uzaktan duyamazmış..”[1186]

Böylelikle eril söylemde erkekler ile kadınlar arasında farzedilen bütün farklar biyolojik verilerle de desteklenmiş olur.

Ayrıca, mevcut malzemeyi başka açılardan ele alırken karşımıza farklı başlıklar altında çıkan pilot karakterlere son bir kez daha bakmak faydalı olacaktır. Kronolojik olarak sıralarsak, *Yaldız*’da (1930) Tayyareci Umur, *Semavi İhtiras*’ta (1933) Yıldız, *Dağları Bekleyen Kız*’da (1934) Yüzbaşı Adnan, *Boz Kurt*’ta (1934) Mehmet, *Kadın Tipleri*’nde (1935) Bilen, *Sevgim ve Istırabım*’da (1936) Metin ve çocuk Çetin ve *Sevgisi Göklerde*’de (1938) Ferda ve Raten uçak kullanabilen veya mesleği pilotluk olan karakterlerdir. Burada, dikkati çeken en önemli nokta genel anlamda erkeklerin askerî pilot, kadınların sivil pilot olmalarıdır. Örneğin, *Semavî İhtiras*’ta (1933) Yıldız, Nejat Hikmet Bey’in açtığı Türk Kız Koleji’nin sağladığı imkânlarla uçak kullanmakta, yalnız başına çıktığı seferlerde Atlas Okyanusu’na kadar gidip geri dönmektedir. Yıldız bu uzun uçak yolculuklarını hem spor tutkusuyla hem de annesinin çocukluk aşkı (aynı zamanda Yıldız’ın okul müdürü ve kayınbabası) Nejat Hikmet Bey’e duyduğu yasak aşktan, dolayısıyla gerçeklikten, kaçış ihtiyacıyla yapmaktadır. *Kadın Tipleri*’nde (1935) Bilen için de uçmak bir tutkudur. Kitapta herhangi bir askerî referansa yer verilmese bile Bilen’in uçuş tutkusunu dile getirirken kullandığı, “Yurdumun üstünde Türk göklerine sahip olmak biricik ide[a]limdir.”[1187] türünden cümleler “kadın duygusallığı” ile yurt sevgisini iç içe geçiren bir coşkunun yansımasıdır. Daha önce değinildiği gibi, Sabiha Gökçen’in Türkiye’nin ilk kadın savaş pilotu olmasının estirdiği olumlu rüzgârla oluşturulmuş bu modern/savaşçı kadın kahramanlar Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünün ardından Sabiha Gökçen’in ordudaki kariyerine son verilmesiyle yavaş yavaş edebiyat sahnesinden çekilirler.

[1186] Güney Halim, *Tünek*, Semih Lûtfi Matbaası, İstanbul, 1934, s. 28. “Hayattan, diken yerine gül; kocasından, ba[h]şiş yerine hak isteyen bir inkılap kızının -Beyce’nin- serencemi[ni]” (iç kapak yazısı) anlatan roman boyunca yazarın zekâlarını kullanarak söz konusu “fiziksel kusuru” kapatabileceklerini kadınlara öğütlediğini kaydedelim.
[1187] Rebia Arif, *Kadın Tipleri*, Semih Lütfi Bitik ve Basımevi, İstanbul, 1935, s. 58. Sportmen bir genç olan Bilen kürek yarışlarına da katılır (s. 58).

Militarizasyon sürecinin eyleme dönük hedef kitlesini oluşturan gençler, ideolojik inşadan geçirilmiş çocukların ardından militarizmin en önemli insan kaynaklarını oluştururlar. Çocukların fiziksel açıdan hazır bulunmalarına yönelik izcilik faaliyetleri ve beden eğitimi derslerinin ardından vücudun kondisyonunu artırmaya yönelik faaliyetler de ağırlaşır; askerlik hizmetiyle en ciddi noktaya ulaşır. Örneklerde de görüldüğü gibi, söz konusu eylemliliği sağlayan alan bedendir ve bunun sivil hayat içerisinde terbiye edilmesinde en önemli araç olarak görülen spor ise militarizm için asla bir amaca dönüşmez. Spor, bedenin fizikselliğinin ve veriminin arttırılması kadar toplumsal sosyalizasyon için de etkin bir vasıtadır ve bu yönüyle erken Cumhuriyet romanında Batılılaşma/modernleşme çabasına yönelik fiziksel performansı temsil eder.

SONUÇ

Bu çalışmada, ulus tanımını "militer erdemler"le özdeşleştirerek "ordu-millet" kavramının yaygınlaşmasını ve "makbul vatandaş"ın askerî değerlerle temsil edilmesini sağlayan ve milliyetçilikle beraber dönemin hâkim ideoloji haline gelen militarizm, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal kurtuluş/kuruluş yıllarına tekabül eden bir dönemin (1923-1938) romanları üzerinden incelendi. Osmanlı Devleti'nin son dönem yazarlarının erken Cumhuriyet döneminde etkilerini sürdürdükleri ve bir kısmının bu dönemde de eser veren önemli isimler arasında yer aldıkları gerçeği dikkate alınarak Cumhuriyet'in ilanından öncesine uzanan metinler ihmal edilmedi. Türk edebiyatında militarizmin kökenleri incelenirken özellikle Tanzimat ve Milli Edebiyat dönemlerinin önde gelen isimlerinin eserleri ve Milli Mücadele döneminin genel atmosferini yansıtan, başta askerî metinler olmak üzere, gazeteler, resmî belgeler ve anılar mercek altına alındı. Militarizmin tarihçesini oluşturmak için ağırlıklı olarak 18 ile 19'uncu yüzyıllarda asker/sivil ortaklığıyla oluşturulmuş ve kurmaca alanı gerek içerik gerek ideoloji bakımından etkileyen külliyattan faydalanıldı.

Literatür taraması aşamasında edebiyatta militarizmin izleri sürülürken ortaya çıkan başlangıç fikirlerinden biri, efsane ve destanlarda kahraman/savaşçı asker figürünün varlığının zorunluluk arz ettiği; ancak modern eserlerde militarizmi üretmek için asker karakterlere doğrudan ihtiyaç duyulmadığı ve sivil karakterler tarafından da askerî değerlerin eşit derecede yüceltilebildiği olmuştur. I. Dünya Savaşı modern çağın bütün dünyada bir yazı kampanyasına malzeme olan ilk büyük çaplı savaşı olurken II. Dünya Savaşı'na gidilen yolda üretilen edebî eserler içinde milliyetçi ve savaş yanlısı romanlar büyük bir yekûn tutmuştur. Savaş karşıtı yazarların ürettiği romanlar da güçlü bir anti-militarist literatür oluşturmuştur. Bu iki grubun dışında savaş alanlarına hiç uğramayan eserler de mevcuttur. Söz konusu yıllarda üretilen romanlar arasında klasik/kanonik olarak görülen yüksek edebiyat ürünlerinin genel anlamda ikinci ve üçüncü gruba dâhil olduklarına ayrıca dikkat çekilmiştir.

Bu çerçeveden bakıldığında, iki savaş arası dönemde dünya edebiyatlarındaki genel eğilime uyduğu görülen erken Cumhuriyet dönemi edebiyatında, ulus tanımı

söz konusu "ordu-millet" tasavvuruyla uyumlu militer değerler üzerinden yapılmıştır. Büyük kısmı milliyetçi ideolojinin kalıp-yargılarından ödünç alınan verili özelliklerin ulusun özüne ilave edildiği bu tanımlamada, medenilik, savaşkanlık ve bütün anakronizmine rağmen, tarih öncesi devirlere uzanan ulus bilinci öne çıkartılmıştır. İslam'la şekillenen Selçuklu ve Osmanlı tarihlerinin üzerinden atlanarak göçebe Orta Asya Türklerinde keşfedilen bu öz, bütün göçebe kültürlerde yaygın bazı özellikleri Türkler için alâmet-i farika sayması yanıyla "özcü"dür. *Sisli Geceler* (1925), *Harp Dönüşü* (1928), *Aşk Güneşi* (1930), *Gökmen* (1932), *Vatan Aşkı* (1932), *On Yılın Romanı* (1933), *Dilek* (1933), *Yüzbaşı Celâl* (1933), *Dünkülerin Romanı* (1934), *Cephe Gerisi* (1934), *Sevgim ve Istırabım* (1936), *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936), Akın *Yolcuları* (1936), *Nişanlılar* (1937), *Dinmez Ağrı* (1937), *Türk Yıldızı Emine* (1937), *Son Gece* (1938) adlı romanlarda, milli seciye veya ulusal karaktere yakıştırılan bu değişmez özelliklerin, çoğu zaman askerî değerlerle örtüştüğü ve "ordu-millet/asker-millet" söylemine uygun olarak askerlik mesleğinin ulusal bir kariyer olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir.

Savaş psikolojisi, savaş meydanlarının tasviri, cephe ile cephe gerisi arasındaki ilişkiler ve ölüp öldürmek zorunda kalan karakterlerin (bu kişiler genelde askerlerdir) iç dünyası gibi pek çok konuda edebî yetkinlik gösteremeyen dönemin romanlarında sözü geçen durumlar/duygular işlenirken çoğu zaman ve en kestirme yoldan militarist değerler yüceltilmiş ve savaş veya çatışma ortamlarının özneleri olarak "kahraman askerlere" bolca yer verilmiştir. Osmanlı'nın yıkılışını, yeni Türkiye'nin kuruluşunu hazırlayan savaşların anlatıldığı bu romanlarda asker karakterlerle ilgili dikkati çeken ilk özellik, askerdeki zihniyet ve değerler dizgesi değişimidir. Bu değişim *Kan ve İman* (1925), *Aşk Güneşi* (1930), *Yaban* (1932), *Toprak Mahkûmları* (1938) açıkça ifade edilmektedir: "Ordu-millet"in yeni nesil askerlerinin birincil saiki seleflerininki gibi dinî duygular değil, ulus-devlet değerleridir.

Bir başka özellik, dönemin bugün de yürürlükte olan yasaları gereği erkek vatandaşlara yönelik zorunlu askerlik hizmetinin bir sonucu olarak kurmaca düzlemde de asker karakterlerin yalnızca erkeklerden oluşması; kadınların ikincil konumda yani cephe gerisinde kalmasıdır. Örnekleri aşağıda verilecek olan bu

erkek/asker karakterler, militarizmin askerlik mesleği tasavvuruna uygun biçimde, vatansever, korkusuz, savaşkan, fedakâr, dürüst ve güçlü kişilerdir.

Bu karakterlerin gücü yalnızca karakter sağlamlığına işaret etmez, aynı zamanda fizikseldir. *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Aşk Güneşi* (1930), *On Yılın Romanı* (1933), *Ankara* (1934), *Suzi Liberman* (1935), *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936), *Nişanlılar* (1937), *Dinmez Ağrı* (1937), *Mehmetçik Çanakkalede* (1937), *Allahaısmarladık* (1936), *Sevgim ve Istırabım* (1936), *Yalnız Dönüyorum* (1938), *Son Gece* (1938), *Ateş Kamçıları* (1938) adlı romanlarda olduğu gibi askerlerin bedensel dayanıklılığı ve kuvveti anlatılırken çeşitli madenlere, çoğu zaman tunca, atıfta bulunulmuştur. Ayrıca, savaşlarda gösterilen kahramanlık temsilleriyle dolu bir kaide üzerine bir "tunç heykel" gibi yerleştirilen asker bedeninin birtakım silahlar ve ekipmanlarla teçhiz edildiği tespit edilmiştir. Bunların en önemlisi asker imgesini bir kutsallık halesi gibi sarıp sarmalayan üniformadır: Mesleki "şeref" ve namus"un mütemmim cüzü olarak kabul edilen üniforma, erkekler arasında statü ve askerî değerlerin sembolü, kadınların gözünde ise "yakışıklı asker/subay" imgesinin tamamlayıcı bir unsurudur. *Sisli Geceler* (1925), *Pervaneler* (1924), *Kalbimin Romanı* (1925), *Akşam Güneşi* (1926), *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Harp Dönüşü* (1928), *İhtiyat Zabiti* (1933), *Ankara* (1934), *Cephe Gerisi* (1934), *Fuji-Yama* (1934), *Mülâzimin Romanı* (1936), *Nişanlılar* (1937), *Sevgim ve Istırabım* (1936), *Ateş Kamçıları* (1938), *Çöl Gibi* (1938), *Yalnız Dönüyorum* (1938) adlı romanlarda üniforma kimi zaman hikâyenin romantizmini artıran, kimi zaman epik unsurunu güçlendiren etkili bir *leitmotif* olarak kullanılmıştır.

Üniformanın ordudaki ast-üst ilişkisini belirleyen sembolik değeri ve buna bağlı ortaya çıkan hiyerarşi ve iş bölümü de önemlidir. Militarist düşüncenin en önemli değerlerinden ordu içi hiyerarşi gereği, askerliği meslek olarak icra eden subay sınıfının, askerliği vazife olarak icra eden sıradan erlerden her anlamda ayrıldıkları görülür. Romanlarda ayrıcalıklı bir zümre olarak beliren subay sınıfının en güçlü temsilcilerine örnek olarak Binbaşı Hasan (*Kalp Ağrısı*, 1924; *Zeyno'nun Oğlu*, 1928), Erkanıharp Binbaşı Necdet (*Çıldıran Kadın*, 1924), Erkanıharp Yüzbaşı Ekrem (*Coşkun Gönül*, 1925), Erkânıharp Kâmil (*Bir Akşamdı*, 1926), Jandarma Kumandanı Adil (*Vahşi Bir Kız Sevdim*, 1926), İhtiyat Zabiti Macit (*Harp Dönüşü*,

1928), Yüzbaşı Cevdet (*İhtiyat Zabiti*, 1933), Binbaşı Hidayet (*Küçük Hanımın Kısmeti*, 1933), Yüzbaşı Celâl (*Yüzbaşı Celâl*, 1933), Yüzbaşı Faruk (*Cephe Gerisi*, 1934), Yüzbaşı İzzet (*Allahaısmarladık*, 1936), Mülâzım Ercüment (*Mülâzimin Romanı*, 1936), Yüzbaşı Faruk (*Son Gece*, 1938) ve Yüzbaşı Bozan (*Ateş Kamçıları*, 1938) gösterilebilir. "Militer jön tipi" olarak tanımladığımız, cephede kahraman, cephe gerisinde centilmen ve romantik olabilen bu yüksek rütbeli askerler, harp zenginleri ve millî duygulardan yoksun "dejenere tiplerle" dolu sosyetik mekânlarda, çoğu zaman "öteki" konumundaki bir *femme fatale*'e karşı, ulusal savaşın fikrî mücadelesini verirler. Romanların büyük kısmında isimleri bile öğrenilemeyen erler savaş meydanlarında büyük fedakârlıklarla ölürler; subaylar ise mücadelelerini bir sonraki safhaya taşımak üzere hayatlarına devam ederler. Erken Cumhuriyet romancılarının bu tercihinde makbul ve muteber vatandaş tipini en iyi şekilde temsil edeceğine inandıkları yeni rejimin kurucusu ve koruyucusu rolündeki ideal subay karakterinde inşa etmeleri etkilidir.

Romanlardaki kahraman askerlerin tepe noktasındaki isim, kuşkusuz, Mustafa Kemal Atatürk'tür. Ordu hiyerarşisinin en üstünde bulunmasıyla ve "Gazi", "Başkumandan" unvanlarıyla askerî değerlerin en somut temsilcisi olarak Mustafa Kemal, dönemin resmî/sivil metinlerinde siyasi ve devrimci nitelikleri mutlak surette askerî nitelikleriyle birlikte anılan ve çoğu zaman askerî yanı ağır basan bir figürdür. Mustafa Kemal, *Hüküm Gecesi* (1927), *Dikmen Yıldızı* (1928), *Tank-Tango* (1928), *Halas* (1929), *Mezarından Kalkan Şehit* (1929), *Yaldız* (1930), *Aşk Güneşi* (1930), *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1930), *Ben Öldürmedim-Kokain* (1931), *İzmirin Romanı* (1931), *Yaban* (1932), *Ateş Hattı* (1933), *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1933), *On Yılın Romanı* (1933), *İhtiyat Zabiti* (1933), *Cephe Gerisi* (1934), *Dünkülerin Romanı* (1934), *Kır Çiçeği* (1934), *Boz Kurt* (1934), *Takma Ayak Hasan Çavuş* (1934), *Ankara* (1934), *Sevgim ve Istırabım* (1936), *Akın Yolcuları* (1936), *Allahaısmarladık* (1936), *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936), *Dinmez Ağrı* (1937), *Nişanlılar* (1937), *Yezidin Kızı* (1937), *Türk Yıldızı Emine* (1937), *Son Gece* (1938), *Çöl Gibi* (1938), *Toprak Mahkûmları* (1938) adlı romanlarda kimi zaman bir karakter olarak anlatıya dâhil edilmiş, kimi zaman da roman karakterleri için yüce bir idealin ilhamı olarak gösterilmiştir. Hangi planda durursa dursun, cepheye en uzak olduğu noktada bile askerî sembollerle çevrili, eski fatihlerle kıyaslanamayacak kadar insanüstü

özelliklerle bezeli bu "askerî deha" ve "karizmatik lider" temsili, militarist sistemlerde bir tür övünç kaynağı olarak ortaya çıkan asker/liderin edebiyattaki karşılığıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan savaşların odağında Kurtuluş Savaşı vardır. Bunun dışında, erken Cumhuriyet dönemi yazarlarının romanlarında ağırlıklı olarak 93 Harbi, I. ve II. Balkan ve bütün cepheleriyle I. Dünya Savaşı'na yer verdikleri görülür. Tarihî romanlar hariç tutulacak olursa, kronolojik olarak bu savaşların öncesine gidilmemesinde söz konusu savaşların yeni Türkiye'nin ortaya çıkışını hazırlayıcı dönüm noktaları olarak görülmeleri etkilidir. Bu savaşların son ve en önemli halkasını oluşturan Kurtuluş Savaşı'nı İstanbul-İzmir-İnebolu-Ankara hattını odağa alarak anlattığı görülen *Bir Akşamdı* (1924), *Zâniyeler* (1924), *Sisli Geceler* (1925), *Akşam Güneşi* (1926), *Dikmen Yıldızı* (1928), *Yaban* (1932), *Ateş Hattı* (1933), *Siyah Örtü* (1934), *Allahaısmarladık* (1936), *Mülâzimin Romanı* (1936), *Dinmez Ağrı* (1937), *Nişanlılar* (1937), *Çöl Gibi* (1938), *Yalnız Dönüyorum* (1937) ve *Güllü Gelin* (1938) adlı romanlar yazarların mekân tercihiyle ilgili önemli bir noktayı ortaya çıkarır: Yazarlar sıcak savaşı anlatırken bile mekân olarak çoğu zaman cepheden ziyade cephe gerisini seçmişlerdir. Bu tercihte, yazarların dünya bilgisinin ve yazarlık yeteneğinin etkili olduğu düşünülebilir. Bu anlamda dönemin, savaş konulu onlarca romana rağmen, kelimenin tam karşılığıyla bir "savaş romanı" külliyatı oluşturmaktan uzak olduğu kaydedilmelidir. Söz konusu kişisel eksikliklere rağmen pek çok yazar, temasını kahramanlık, intikam vb. konularla oluşturdukları ve düşünsel altyapısını "topyekûn savaş" ve "ordu-millet" gibi ülkede ve bütün dünyada son derece popüler kavramlara borçlu oldukları romanlar kaleme almıştır. Bu kavramların çerçevesinden yöneltilen bakış, dönemin yazarlarını romanlarda bol miktarda askerî metafor kullanmaya itmiştir.

Militarist tasavvura göre bütün vatan bir ordugâh/kışla, vatandaşlar da birer askerdir. Devletle birey arasında "sivil vatandaşlık" yerine "militer vatandaşlık" akdi kuran bu resmî ideolojiden damıtılmış yaklaşımın bir sonucu olarak, her halükârda son derece sivil/demokratik olabilecek vatanseverlik duygusu erken Cumhuriyet romanlarında savaşkanlık, şehitlik gibi kavramlarla birlikte askerî bir bağlama yerleştirilerek militarize edilmiş; başta askerler olmak üzere bütün roman karakterleri

için bütün temel insani duyguların önüne geçirilmiştir. *Vurun Kahpeye* (1926), *Dünkülerin Romanı* (1934), *Nişanlılar* (1937), *Allahaısmarladık* (1936), *Dinmez Ağrı* (1937), *Son Gece* (1938) ve *Balkan Çiçekleri* (1938) adlı romanlarda vatan sevgisinin bütün sevgilerden üstün olduğuna vurgu vardır. Asker karakterlerin özelinde fedakârlık, cesaret ve vatan uğruna ölüm şeklinde ortaya çıkan ve bir tür "asker vatanseverliği" diyebileceğimiz erkek egemen ve şiddet dili yüksek bu duygu-durumu, bütün "ideal" roman karakterlerine teşmil edilmiştir.

Ulus-devletler çağında kapsamı dinsel olandan kamusal alana çekilerek adeta yeniden "icat edilen" şehitlik kavramı, silah kullanma hakkına sahip devletin bu yetkisini bireylere devretmesiyle ortaya çıkan ölme ve öldürme eylemleri etrafında inşa edilmiş bir kutsallığa işaret etmiştir. Erken Cumhuriyet romanında, "gazilik" ile birlikte ve çoğu zaman ondan daha güçlü bir şekilde, vurgulanan "şehitlik" kavramı vatan uğruna ölüm düşüncesinin "ulusal öz" değerleri arasına yerleşmesini sağlamıştır. Ulus-devlet modelinin "seküler kutsal"a dönüştürdüğü şehitlik söyleminin bir diğer genel özelliği, çoğu zaman askerî ve resmî yazından ödünç alınan "namus", "vatan ve millet borcu" gibi kavramlarla yan yana kullanılmasıdır. *Zâniyeler* (1924), *Sisli Geceler* (1925), *Hüküm Gecesi* (1927), *Dikmen Yıldızı* (1928), *Siyah Örtü* (1934), *Cephe Gerisi* (1934), *Allahaısmarladık* (1936), *Mülâzimin Romanı* (1936), *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936), *Dinmez Ağrı* (1937), *Çanakkale'de Küçük Ahmedin Kahramanlığı* (1938), *Çöl Gibi* (1938), *Ateş Kamçıları* (1938), *Balkan Çiçekleri* (1938), *Güllü Gelin* (1938) ve *Son Gece* (1938) adlı romanlarda şehitliğin önemi ana karakterlerin ağzından veya anlatıcı tarafından dile getirilmiştir. Romanların genelinde, ölüme korkusuzca atılan (yine büyük çoğunluğu asker) başkarakterler için şehadet vatan uğruna yapılabilecek fedakârlıkların en büyüğü olarak işlenmiştir. Ancak çoğu zaman ölenler başkarakterler değil, onların yanındaki ikincil karakterlerdir veya romanların karakter kadrolarında figüratif kişiler olarak kalan "meçhul askerler"dir. Ölenler, hayatta kalanların vatana karşı minnet borcunu ve sorumluluklarını arttırırlar. Girdikleri savaşları küçük yaralanmalarla atlatan başkarakterler bir eksiklik duygusuyla yeni savaşlara katılmak üzere yola çıkarlarken hikâye tamamlanır. Denebilir ki, şehitlik, dönemin romanlarında sivil ve asker karakterler tarafından eşit derecede arzulanan bir *katharsis*'tir.

Militarizm keskin bir dost-düşman algısına sahiptir. Erken Cumhuriyet dönemi siyasetinde, Kurtuluş Savaşı sırasında yaşanan ve öncesinden kalma düşmanlıklar tırmandırılırken "Batı'ya rağmen Batılı olma" düşüncesiyle Avrupa'nın büyük güçlerine karşı daha ılımlı politikalar takip edildiği gözlenir. Güncel siyasetin güdümündeki dönem edebiyatı ise kurucu söyleme ait "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini geliştirmek yerine "dâhili ve haricî bedhahlar"ın dökümünü yapmaya azimli bir edebiyat görünümü verir. Bu edebiyat, reel-politikte yan yana düşünülemeyecek veya çıkarları çatışan gruplardan oluşmuş, kötü emellerinde ortaklık içinde hareket eden bir "düşmanlar birliği" kurgulamıştır.

Ateşten Gömlek (1923), *Kan ve İman* (1925), *Vurun Kahpeye* (1926), *Halas* (1929), *İzmirin Romanı* (1931), *Köy Hekimi* (1932), *Dinmez Ağrı* (1937), *Toprak Mahkûmları* (1938), *Ateş Kamçıları* (1938) romanlarında Yunanlar, Kurtuluş Savaşı'nı anlatan romanlarda "baş düşman" ve "milli kin ve intikam" hislerinin hedefi olarak işlenirler.

Balkan Savaşları'nı anlatan veya bu savaşların yalnızca etkilerine değinilen *Vahşi Bir Kız Sevdim* (1926), *Son Gece* (1938), *Osmanoflar* (1938), *Balkan Çiçekleri* (1938), *Ateş Kamçıları*'nda (1938) Osmanlı'ya karşı saldırıya geçen Bulgarlar yakın zamana kadar imparatorluk tebaası olmalarına bağlanarak eleştirilirler. Balkan Savaşları'ndan dolayı Bulgarlara duyulan nefret I. Dünya Savaşı'ndaki ittifaktan dolayı hafiflemiş görünür. Ancak Bulgarlara dair ulusal algının asıl kaynağı İttihat ve Terakki üzerindeki çetecilik faaliyetlerinden kaynaklanan etkisidir. Bu anlamda Bulgarların zaman zaman olumlandığı örnekler de mevcuttur (*Kan ve İman*, 1925; *Akşam Güneşi*, 1926; *Hüküm Gecesi*, 1927).

Yukarıda belirtildiği gibi, bu dönemde "küçük uluslar"ın aksine Batılı emperyalist güçlere karşı daha düşük yoğunluklu bir saldırı söz konusudur. *Pervaneler* (1924), *İşleyen Yara* (1932), *Hüküm Gecesi* (1927), *Sodom ve Gomore* (1928), *Yüzbaşı Celâl* (1933), *Dağları Bekleyen Kız* (1934), *Yezidin Kızı* (1937), *Dinmez Ağrı* (1937) ve *Eski Hastalık* (1938) romanlarında başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletleri'nin emperyalist amaçları ve bağımsızlık hareketlerine gizli destekleri eleştirilir.

Dış politikada durum böyleyken içeride eldeki kısıtlı imkânların daha çok iç düşmanlar konusunda teyakkuz algısı oluşturmak için sarf edildiği; azınlık gruplarının sorumlu tutulduğu görülür. Dışarıdaki "baş düşman"ın içerideki en büyük "işbirlikçileri" olarak görülen Rumlar hakkında *Ateşten Gömlek* (1923), *Külhanî Edipler* (1926), *Halas* (1929), *Aşk Güneşi* (1930), *Vatan Aşkı* (1932), *Fuji-Yama* (1934), *Patron* (1935), *Akın Yolcuları* (1936), *Nişanlılar* (1937), *Allahaısmarladık* (1936), *Toprak Mahkûmları* (1938) romanlarında dönemin kamuoyuna hâkim duygusuyla uyumlu söylemler geliştirilmiştir.

Ermeniler konusunda da, diğer azınlık grupları gibi, genel "ihanet" söylemi geçerlidir. Bu anlamda, dönemin resmî metinlerindeki bakış açısının *Ateşten Gömlek* (1923), *Pervaneler* (1924), *Halas* (1929), *Yüzbaşı Celâl* (1933), *Dünkülerin Romanı* (1934), *Kır Çiçeği* (1934), *Patron* (1935), *Balkan Çiçekleri* (1938) romanlarında aynen işlendiği belirgindir.

Yahudiler romanlarda güçlü bir aktör olarak belirmeseler de söz konusu "ihanet şebekesi"nin merkezinde görülmüşlerdir: *Aşk Politikası* (1930), *İhtiyat Zabiti* (1933), *Toprak Mahkûmları* (1938) ve özellikle *Suzi Liberman* (1935) romanlarında evrensel "çıkarcı", "hileci" imajlarına uygun olarak olumsuzlanmışlardır.

Gayrimüslim azınlıklarla ilgili olarak, dönemin romanlarında yer alan işgalci güçlerle işbirliği içinde olduklarına ve askerlik yapmayıp ticaretle uğraşarak ulusal sermayeyi sömürdüklerine dair açık/gizli ifadeler yabancı uluslara ve azınlıklara yönelik olumsuz bakışı ve militarizmi kuvvetlendirmiştir.

Gayrimüslim azınlıklara göre Müslüman topluluklara yönelik dil daha yumuşaktır; ancak buradaki militer tavrın daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Araplarla ilgili, bugün de toplumsal hafızada yerini koruyan, "arkadan vurma" söyleminin kaynağı olarak Arap Yarımadası ve Afrika'daki Müslüman halkların, cihat çağrısına uymamaları ve büyük güçlerle işbirliği yapmaları, başta özellikle Kudüs ve Mısır cepheleri olmak üzere I. Dünya Savaşı'nı ele alan *Halas* (1929), *Aşk Güneşi* (1930), *İngiliz Casusu Lavrens İstanbul'da* (1932), *İhtiyat Zabiti* (1933), *Yüzbaşı Celâl* (1934), *Cephe Gerisi* (1934), *Çölde Bir İstanbul Kızı* (1927),

Dağları Bekleyen Kız (1934), *Mülâzimin Romanı* (1936), *Toprak Mahkûmları* (1938), *Ateş Kamçıları* (1938) romanlarında dile getirilmiştir.

Kürtler, *Kalp Ağrısı* (1924), *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Dünkülerin Romanı* (1934), *Dağları Bekleyen Kız* (1934), *Bir Şüphenin Romanı* (1934), *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanlarında Kürt Teali Cemiyeti'nin ayrılıkçı faaliyetleri ve Cumhuriyet dönemindeki isyanlar bağlamında ele alınmışlardır. Kürtlerle ilgili az sayıdaki romana, yaşanan sorunların askerî önlemlerle ortadan kaldırılabileceğine inanan militer bir bakış açısı hâkimdir.

Öte yandan, harp zenginleri ve özellikle askerî/sivil Kemalist kadro için rejim tehdidi oluşturan Osmanlı hanedanı, hilafet yanlıları ve dindarlar bütün romanlarda dolaylı veya doğrudan olumsuzlanmışlardır.

Genel bir çerçeve çizildiğinde, yukarıda zikredilen romanlarda söz konusu azınlık gruplarının ve toplumsal kesimlerin çoğu zaman savaş, isyan, düşmanla işbirliği gibi bağlamlarda ele alındıkları; "milli kin", "intikam", "ihanet" gibi militarist lügatte yer alan düşünce ve kavramlarla yan yana getirildikleri tespit edilmiştir. Bu durum, savaşı sona erdiren Lozan Antlaşması'na rağmen zihinlerdeki ulusal ve uluslararası barışın henüz tam anlamıyla tesis edilemediğinin bir işaretidir. Dönemin terminolojisinde, "tedip", "temsil", "tenkil" ve "tehcir" gibi adlarla anılan askerî veya büyük oranda şiddete dayanan çözüm yollarına üretilen romanlarda dolaylı olarak değinildiği görülmüştür. Ulus-devletin önündeki en önemli engel olarak görülen Müslüman/etnik topluluklara yönelik askerî tedbirler *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Aşk Güneşi* (1930), *Dağları Bekleyen Kız* (1934), *Bir Şüphenin Romanı* (1934), *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanlarında olduğu gibi cumhuriyetçi bir coşkuyla desteklenmiştir. Bu anlamda, militarizm, edebiyat dâhil, her alanda ulus-devletleşme projesinin ayrılmaz parçası haline getirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünün odağını oluşturan resmî ideoloji-militarizm ilişkisi, dönemin resmî görüşlerinin edebiyatı beslediği oranda belirmiştir. Ordu, yeni rejimin en köklü kurumu olarak ulus-devlet kurumlarının olgunlaştığı 1930'lu yıllardan itibaren resmî ideolojiyi kitleye yaymak için kullanılacak "mücbir sebep" (*force majeure*) olarak görülmeye başlamıştır. Buna uygun olarak, orduyla ulus

arasında organik bağlar üretilirken dönemin bilimsel tezlerinde ve eğitim müfredatında militarist görüşler hâkim kılınmıştır. Ulus tanımının dilsel, kültürel bağlamdan çıkartılarak etnikleştiği söz konusu dönemde, romanlarda da aşırı milliyetçi görüşlere yer verilmiştir. Bilim ve eğitim gibi edebiyat da resmî ideoloji için araçsallaştırılırken "ordu-millet" düşüncesine ve askerlerin Batılı/seküler rejim için garantörlük rolüne vurgu yapılmıştır. Genel anlamda romanlarda ordu gücü ulusal homojenliği sağlayacak yegâne zorlayıcı etken olarak işlenmiştir.

Ulus-devletin vatandaşlık tanımı, kamusal alanın tekçi inşası ve buna bağlı homojenleşmenin bir gereği/sonucu olarak tektip vatandaşlık esasına dayanır. Askerî metinlerde öne çıkarılan vatanseverlik, cesaret, disiplin, vazife aşkı, itaatkârlık gibi askerî değerler için dönemin romanlarında sivil hayatta karşılıklar üretilmiştir. Örneğin, *Pervaneler* (1924), *Külhânî Edipler* (1926), *Pervin Abla* (1927), *Harp Dönüşü* (1928), *Aşk Güneşi* (1930), *İzmirin Romanı* (1931), *Ateş Hattı* (1933), *Siyah Örtü* (1934), *Dünkülerin Romanı* (1934), *Bağlar Arasından* (1936), *Sevgim ve Istırabım* (1936), *Nişanlılar* (1937), *Sevgisi Göklerde* (1938) adlı romanlarda adeta iç içe geçmiş bir vatanseverlik/vazife olarak askerlik ile uyanıklık/vazifelerle kaim tektip vatandaşlık vurgusuna rastlanır. İncelenen romanlarda hemen bütün ideal karakterlerin ya asker ya da vatan sevgisini bir vazife bilinciyle yerine getiren, Batılı, sosyal hayatla uyumlu ve milliyetçi siviller olduğu, terazinin diğer kefesinde azınlık mensuplarının veya "kozmopolit", "milli duyarlılıklarını yitirmiş" Türklerin yer aldığı tespit edilmiştir. Böylece dönemin romanlarının genelinde tek bir "makbul/muteber vatandaş" tanımının kabul gördüğü ve bu çerçevede vazifelerle yükümlü militer bir vatandaşlık algısının yerleştirilmeye çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de ordunun paradoksal bir ilişki geliştirdiği din, Kurtuluş Savaşı sırasında gazetelerde ve edebî metinlerde siyasal İslamcıların da özel çabalarıyla pratik bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Ancak zaferin elde edilmesinin ardından bu isimlerin tasfiyesiyle açılan manevra alanında seküler ve pozitivist düşünce tarzına sınırsız imkân tanınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman tebaanın gelenekle beraber yüzyıllar içinde geliştirdiği İslami kimliğin karşısına Cumhuriyet'in ilanıyla beraber modern/seküler bir Türk kimliği çıkartılmıştır. İlk

örnekleri *Vurun Kahpeye*'de (1926) Hacı Fettah ve *Zeyno'nun Oğlu*'nda Şeyh Mecit karakterleriyle çizilen "gerici din adamı" tipi, ülkenin kurtuluşu için mücadele eden vatanseverlerin karşısına çıkan "yobaz", "işbirlikçi" din adamı karakterleri olarak sonraki romanlarda da görülmüştür. *Aşk Güneşi*'nde (1930) Milli Mücadele aleyhine halkı kışkırtan Gâvur İmam karakteri bunun dikkat çeken bir örneğidir. *Yeşil Gece* (1928) bu tiplemenin devletin bürokrasi ayağını işgal eden çeşitlemeleriyle doludur. *İzmirin Romanı* (1931), *Yüzbaşı Celâl* (1934) *Dünkülerin Romanı* (1934) adlı romanlarda ülkenin içine düştüğü zor durumu dinî taassuba bağlayan ve doğrudan halifeye saldıran asker karakterlere yer verilmiştir. Halkın yanlış dinî inançlarının Kurtuluş Savaşı'nın önünde ciddi bir engel oluşturduğu *Yaban*'da (1932) vurgulanmıştır. Dinî inanca bir alternatif olarak, *Dikmen Yıldızı* (1928), *Üvey Ana* (1933), *Sevgim ve Istırabım* (1936) romanlarında "ulusal din" arayışına gidildiği görülmüştür. Sonuç olarak denebilir ki, din-militarizm ilişkisi özelinde ortaya çıkan en önemli nokta, "doğal laik" bir insan tipinin romanlar üzerinden üretilmesidir.

Kurumsallaşma yolundaki Cumhuriyet Türkiyesi'nin yegâne örgütlü yapısı olarak görülen ordu, her alanda olduğu gibi modernleşme konusunda da romanlarda taşıyıcı rol üstlenmiştir. Dönemin entelijansiyasının ürettiği Orta Asya kaynaklı ordu-medeniyet özdeşliği romanlara da fazlasıyla yansımıştır. Bu anlayışa göre, eski çağlarda savaşa savaşa Batı'ya medeniyet götürmüş bir ordunun yeni nesil askerlerinin Batılı usullere, yaşam tarzına, adab-ı muaşerete kolaylıkla adapte olmaları doğal bir sonuçtur. Hemen her konuda "ilerici" görüşlerini aktaran asker karakterler üzerinden militarist bir modernleşmenin ideolojik altyapısı oluşturulurken ordunun özellikle tarımsal toplum yapısından gelen köylü/yoksul halk üzerinde oynadığı modernleştirici rol vurgulanmıştır. Ordunun köylü askerlerde olumlu tutum ve davranışlar geliştirerek onları yeni insan tipine yaklaştırdığı askerlere *Köy Hekimi* (1932), *Boz Kurt* (1934), *Takma Ayak Hasan Çavuş* (1934), *Akın Yolcuları* (1936), *Güllü Gelin* (1938) ve *Balkan Çiçekleri* (1938) romanlarda rastlanmıştır. Bu köy kökenli askerlerin öğrendikleri bilgileri köyde uygulamaya geçirdikleri, çevreleriyle paylaştıkları, iyi birer örnek oluşturdukları görülmüştür. Öte yandan, köylülerin modern tarım araçlarıyla üretim yapmaları sağlanarak köyde tutulmaları esasına dayanan bu modernleşmenin lokomotifi rolünde askerlerin ve bürokratların öne çıkarıldığını kaydetmek gerekir. İncelenen romanlardan özellikle *Takma Ayak Hasan*

Çavuş'ta (1934) asker-bürokrat işbirliği destekli köy kalkınması pratiğinin sergilendiği görülmüştür. Bu işbirliğinin uygulamaya dönük tarafında ise akla teknokratik sistemleri getiren karakterler vardır. Asker karakterlerin yardımcısı olarak, Cumhuriyet'in her çeşit uzmanlık alanında yetiştirdiği, rejime ve değerlerine sadık, çalışkan, kalkınmacı mühendislere yer verilmiştir.

Yetişkin erkek nüfusu muhatap alan ordunun toplumun geri kalanına ulaşmasını sağlayacak kanal olarak ailedir. Devletin en verimli ideoloji aygıtlarından biri olarak aile, askerî değerlerin hâkim ruh haline geldiği erken Cumhuriyet dönemi boyunca ordu ile kurulan analojilerin malzemesi olmuştur. Ailenin mekânı olarak evin kışlaya, aile reisi babanın kumandana, anne ve çocukların askerlere benzetildiği metinler ders kitaplarına kadar girmiştir. Romanların genelinde benzer düşüncelerin izleri takip edilmiştir. Dönemin yazarları, "teşkilatsız" Türk ailesine modern ve organize bir şekil vermek; bununla beraber "erkek-kadın-çocuk" hiyerarşisi, kuvvetli grup içi dayanışma ve aileyi "toplumun çekirdeği" olarak görme gibi konulardaki muhafazakârlığını sürdürmek için askerî değerlerden faydalanmanın ve bu işe her biri küçük kışlalarında birer ordu kumandanı gibi hareket edecek potansiyel babalar olarak görülen erkeklerden başlamanın gereğine inanmışlardır.

Dönemin romanlarında askerlik standart/normatif erkekliğin en önemli kodlarından biridir. Her biri birer "üstün insan" olarak işlenen askerler cephede askerlik bilgi ve becerileriyle ilahlaşan, canını hiçe sayan, vazifelerini her şeyden üstün tutan kahraman ve cesur savaşçılar; cephe gerisinde ise vatan hainlerine ve işbirlikçilerine karşı her daim uyanık, gündelik hayatlarında neşeli, işlerinde ciddi ve zaman zaman hırçın, mesleki çekicilikleriyle kadınların ilgi odağı, eşlerine çılgın gibi âşık ancak Batılı usulde flört edebilen adâb-ı muaşerete hâkim ve ince zevkli centilmenlerdir. Cumhuriyet'in cinsiyetçi modernleşme süreci için "savaşçı/centilmen erkekler"den oluşan bu "militer jön tipi"nden daha ideal bir model bulunamayacağı açıktır. Birçoğu savaş zamanlarını anlatan bu romanlarda Binbaşı İhsan ve Cemal (*Ateşten Gömlek*, 1923) Tosun (*Vurun Kahpeye*, 1926) Binbaşı Hasan ve Miralay Muhsin Bey (*Kalp Ağrısı*, 1924; *Zeyno'nun Oğlu*, 1928), Erkânıharp Kâmil (*Bir Akşamdı*, 1926), Jandarma Kumandanı Adil (*Vahşi Bir Kız Sevdim*, 1926), Yüzbaşı Murat (*Dikmen Yıldızı*, 1928), İhtiyat Zabiti Macit (*Harp*

Dönüşü, 1928), Yüzbaşı Hasan (*Aşk Güneşi*, 1930), Tayyareci Umur (*Yaldız*, 1930) Yüzbaşı Cevdet (*İhtiyat Zabiti*, 1933), Binbaşı Hidayet (*Küçük Hanımın Kısmeti*, 1933), Yüzbaşı Celâl (*Yüzbaşı Celâl*, 1933), Binbaşı Hakkı Bey (*Ankara*, 1934), Yüzbaşı Adnan (*Dağları Bekleyen Kız*, 1934), Yüzbaşı Faruk (*Cephe Gerisi*, 1934), Ahmet Reşit (*Dünkülerin Romanı*, 1934) Yüzbaşı İzzet (*Allahaısmarladık*, 1936), Pilot Metin (*Sevgim ve Istırabım*, 1936), Mülâzım Ercüment (*Mülâzimin Romanı*, 1936), Demir (*Balkan Çiçekleri*, 1938), Yüzbaşı Faruk (*Son Gece*, 1938) ve Yüzbaşı Bozan (*Ateş Kamçıları*, 1938) gibi asker karakterlerin (veya düşmanla bir şekilde mücadele halindeki sivil erkeklerin) mükemmelleştirildikleri tespit edilmiştir. Dili ve düşünce yapısıyla askeri, dolayısıyla erkeği, odağa alan böyle bir edebiyat vatanseverlik, savaşkanlık, cesaret gibi milli seciye içinde sayılan değerlerin erkeklik standardı olarak algılanmasına yol açmıştır. Erkekliği savaşla bileylediğine inanan militarizm, toplumsal cinsiyet tanımlamalarını da savaş rolleri üzerinden yapar: Çalışma boyunca incelenen romanlara bir kalıp-yargı olarak girdiği görülen bu bakış açısına göre erkekler lider ve savaşçı, kadınlar yardımcı ve evcimendir. Militarizmin öznesi konumundaki erkek, koruma güdüsü, rasyonellik, savaşkanlık, otorite ve liderlikle ilişkilendirildiği ölçüde korunma ihtiyacı, zayıflık, kırılganlık, duygusallık, pasiflik ve itaat etrafında bir kadın imgesi şekillenmiştir. Devletin yalnız erkek vatandaşları muhatap alan zorunlu askerlik uygulaması bu cinsiyetçi imajların güçlenmesi kadar askerlik-erkeklik özdeşleşmesinin de nedenidir.

Bu özdeşlemeye rağmen, özellikle savaş konulu romanlarda, kadınların da erkeklerle beraber savaştıkları (*Kan ve İman*, 1925; *Dikmen Yıldızı*, 1928), casusluk yaptıkları (*Casus Mektebi*, 1929), *Suzi Liberman*, 1935; *Dinmez Ağrı*, 1937), cephe gerisinde moral destek sağladıkları (*Ateşten Gömlek*, 1923; *Vurun Kahpeye*, 1926; *Siyah Örtü*, 1934), lojistik ve sağlık hizmetlerini (*Coşkun Gönül*, 1925; *Aşk Güneşi*, 1930; *Türk Yıldızı Emine*, 1937; *Dinmez Ağrı*, 1937; *Balkan Çiçekleri*, 1938; *Çöl Gibi*, 1938) ve hayatın normal akışının devamı için cephe gerisinde yapılması gereken günlük işleri (*Sevgisi Göklerde*, 1938) başarıyla yerine getirdikleri görülmüştür. Savaş romanlarında maskülenize edilen Türk kadınları cinsiyet özelliklerinden soyutlanmışlardır. Böylece onların herhangi bir anlamda düşman tarafından iğfal edilmeleri, tecavüze uğramaları düşüncesi dâhi, bertaraf edilmiştir. Diğer yandan, düşman tarafın kadınları bütün cinsellik özellikleriyle anlatılarak asker

kahramanların "işgal alanı" olarak temsil edilmişlerdir (*Cephe Gerisi*, 1934; *Allahaısmarladık*, 1936; *Son Gece*, 1938). Bu romanların dışında, savaş sonrasını anlatan romanlarda kadınlar, kadınlık özelliklerini adeta yeniden keşfetmiş ve özellikle spor faaliyetleri sayesinde bedenleri görünür hale gelmiştir (*Semavî İhtiras*, 1933; *Tünek*, 1934; *Çıplaklar*, 1936). Ancak bu görünürlük de vatan için yeni askerler yetiştirmek olarak kurgulanan "annelik" göreviyle kısıtlıdır. Başka bir deyişle, kadınlar savaş sırasında edindikleri rollerinden feragat ederek ideal anneler ve ideal eşler olmak üzere evlerine geri dönmeye davet edilmişlerdir (*On Yılın Romanı*, 1933; *Kafamda Dönen Şerit*, 1935; *Türk Yıldızı Emine*, 1937). Genel bir çerçeve çizildiğinde, savaş sırasında erkek bedeninin yanı sıra erkekleşen kadın bedenine savaşın sona ermesiyle dişilik özelliklerinin iade edildiği, buna bağlı olarak anneliğin öne çıkarıldığı gözlemlenir.

Savaş zamanlarında kadınlarla beraber en savunmasız grubu oluşturan çocuklar, çoğu zaman savaş propagandasının ve milliyetçilik ajitasyonunun malzemesi haline gelmişlerdir. Bu anlamda çocukların savaşta ortaya çıkan ulusal mağduriyetlerin veya sevinçlerin daha çok isimsiz figüranları konumunda olduklarını söylemek mümkündür. Romanlarda çocuklar ya kitlesel mezalimin cansız bedenleri olurlar ya da zafer anlarının, resmî bayramların coşkulu kalabalıklarını oluştururlar. Ancak karakter kadrolarında yer alan az sayıdaki çocuğun bu genelleme için istisna oluşturduğunu kaydetmek gerekir. Milliyetçi/militarist değerlerin öğrencilere aşılanmasını amaçlayan ders kitaplarında olduğu gibi edebiyat eserleri de çocukları savaşan aktörler olarak kurgulamışlardır; *Vatan Aşkı* (1932), *Bin Yağıya Bir Mustafa* (1936), *Boz Kurt* (1934), *Küçük Durmuş* (1933), *Dinmez Ağrı* (1937), *Çanakkale'de Küçük Ahmedin Kahramanlığı* (1938) adlı romanlarda gerçek hayatın aksine çocuklar çatışmaların merkezine yerleştirilmiş ve onlara yaşlarından beklenmeyecek kahramanlıklar yaptırılmıştır. *Küçük Kahramanlar İstiklâl Harbinde Türk Çocukları* (1930) örneğinde olduğu gibi çocukların geri hizmetlerde çeşitli yararlıklar gösterdikleri, *87 Oğuz* (1933), *Türk İkizleri* (1938) gibi savaş sonrasını anlatan romanlarda ise yeni rejimin öngördüğü "ideal çocuk" tipini sergiledikleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak, daha çok çocuklara yönelik bu romanlar çocuk okuyucularda savaşkanlık ve vatanseverlik duygularının erken yaşlarda

uyandırılmasını sağlarken yetişkin okuyuculara "milli pedagoji" konusunda yol göstermişlerdir.

Militarizm çocukluğun ideolojik inşasına önem verdiği kadar gençliğin fizyolojik/fiziksel kusursuzluğu üzerinde durur. Gençliğin dayanıklılığı, gürbüzlüğü ve askerlik bilgi ve becerilerine sahip olması vatan savunması için büyük önem taşır. Dönemin asker/sivil yazarları tarafından işlenen bu düşünceler edebiyatçılar arasında da rağbet görmüştür. Her türlü kahramanlık anlatısı kadar askerin fiziksel anlamda yenilmezliği bol miktarda işlenmiştir. Bunun dışında, fiziksel güçle özdeşleştirilen asker/erkek bedenler, sivil bedenleri de dönüştürmüş, militerleştirmiştir. Bu anlamda, üniformasız da olsa, insan bedeninin güçle, sağlıkla, dayanıklılıkla anlamlandırılmasını ifade etmek için "militer beden" ifadesine başvurulmuştur. Dönemin romanlarında bedenin militerleşmesine, militarizasyonun her alanında olduğu gibi daha çok kışla dışında ağırlık verildiği görülmüştür. *Türk Yıldızı Emine* (1937) örneğinde olduğu gibi asker ol(a)mayan kadınlar, bedenlerini asker bedenleri gibi "güçlü kılmak" için kendi imkânlarını kullanırlar; ekstra efor sarf ederler. Aynı zamanda, bir modernleşme göstergesi olarak bedenin terbiyesinde spor faaliyetlerinin önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. *Kalp Ağrısı* (1924), *Aşk Politikası* (1930), *Dünkülerin Romanı* (1934), *Patron* (1935) romanlarında mesleği askerlik olan veya zorunlu askerlik yapmış karakterlerin sporla iç içe bir yaşam sürdükleri kaydedilmiştir. *Tünek* (1934) ve *Çıplaklar* (1936) örneklerinde gösterildiği üzere, Cumhuriyet ideologlarının ve Selim Sırrı Tarcan gibi modern beden eğitiminin ülke içindeki temsilcilerinin görüşlerine uygun olarak spor, söz konusu romanlarda bir amaç değil, araç olarak işlenmiştir. Dönemin romanlarının genelinde her türlü spor faaliyeti, fiziksel güce ve Batılı seviyede beden terbiyesine ulaşmak için ter dökmek anlamına gelir.

Çalışma boyunca mercek altına alınan eserler ve yazarları bazında bakıldığında, bu çalışma kapsamında incelenen erken Cumhuriyet dönemine ait romanlardan 129'unun militarizm konusuyla doğrudan/dolaylı ilişkilendirildiği ve birtakım isimlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu anlamda, çalışmayı ürettikleri eserlerle en fazla besleyen yazarlar arasında, birinci sırada Burhan Cahit Morkaya olmak üzere, Esat Mahmut Karakurt, Aka Gündüz ve Ethem İzzet Benice'ye burada

özel bir yer ayırmak gerekir: Biçimsel ve sanatsal açıdan zayıf eserlerinde, nedensellik örgüsünün kurulmadığı bir dizi olaylar ve bu gevşek kurgu içinde gelişimi tam anlamıyla izlenemeyen karakterler üzerinden yeni rejimin ideolojisini roman sanatının imkânlarıyla yeniden üreten bu yazarlar Kemalist değerleri toplum geneline yayarlarken yeni kurulmuş ulus-devletin ayakta kalması için gerekli gördükleri militarist değerlere de selam durmayı ihmal etmemişlerdir. Genel anlamda, Batılılaşmacı, tekçi, otoriter ve erkek egemen bir söylemin hâkim olduğu bu edebiyat yalnızca isimleri yukarıda sayılan erkek yazarlara özgü değildir. Erkekler kadar kuvvetli olmasa da kadın yazarlar da erken Cumhuriyet döneminde yaşanan toplumsal militarizasyonda rol oynamışlardır. Romanlarıyla militarizmin, özellikle de toplumsal cinsiyet rolleri konusunda, eril söylemlerini yeniden üreten kadın yazarlar arasında Füruzan Necdet Kestelli, Mebrure Sami Koray, Müfide Ferit Tek, Mükerrem Kâmil Su ve Nezihe Muhittin Tepedelenligil'in isimleri mutlaka zikredilmelidir. Çalışma boyunca militarizmle ilgili yüklü bir malzeme sağlayan Halide Edip Adıvar'ı bu yazarların yanına koymayışımızın nedeni onun kanonik/klasik kabul edilen yazarlar arasında görülmesidir. Halide Edip konu, karakter kadrosu, üslup ve anlatım gibi biçimsel/estetik etmenlerin militarist içeriği nisbeten görünmez kıldığı, dönemin hâlâ okunmaya devam eden en yetkin romanlarına Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin ve Refik Halid Karay'la birlikte imza atmıştır. İncelenen dönemin en önemli yazarlarına ait romanlarda rastlanan bu içerik ulusal edebiyatın genel ideolojik altyapısına dair genel bir fikir vermektedir. Erken Cumhuriyet döneminin bu en velût ve güçlü isimleri dışında çok az sayıda veya tek romanla Türk edebiyatında militarizm konusuna damga vuran, bir kısmı asker kökenli yazarlara çalışmamızın sonunda ayrıca değinmemiz gerekmektedir. Ziya Çalık (*Takma Ayak Hasan Çavuş*, 1934), Cevat Rıfat Atilhan (*Suzi Liberman*, 1935), Abidin Daver Dav'er (*Mülâzimin Romanı*, 1936), Hamdi Rıza Çaydam (*Ateş Kamçıları*, 1938) ve C. Behçet Perim (*Balkan Çiçekleri*, 1938) bugün çok az bilinen veya tümüyle unutulmuş yazarlar olsalar da söz konusu dönemin hâkim ruhunu duygu ve düşüncelerine hiçbir estetik/edebî gem vurmadan ifşa etmeleriyle burada olduğu gibi bundan sonraki militarizm çalışmalarına da malzeme ve ilham vermeye devam edeceklerdir.

Son olarak genel bir değerlendirme yapıldığında, dönemin roman sanatında hâkim ideolojinin milliyetçilik olduğu ve militarizmin buna başarıyla eklemlendiği tespit edilmiştir. Henüz çok taze bir askerî başarının milliyetçi refleksleri güçlendiren ve milli gururu okşayan coşkusunun askerî ve sivil/edebî metinlerde yoğun bir kesişim alanı ortaya çıkardığı ve bu zeminde kusursuz ve aşırı güçlü bir asker imgesinin inşa edildiği görülmüştür. Buna paralel olarak, askerî yöntem ve usullere övgü dolu ifadelerin yalnızca savaş konusunu işleyen romanlarda değil, popüler aşk romanlarında da sık sık okuyucu karşısına çıktığı; bu durumun ulus-devletin selameti açısından "beka kaygısının" diri tutulmaya çalışıldığı dönemin edebiyatında normalleştirildiği tespit edilmiştir. Sosyal/siyasal sorunların çözümü yolunda yapıcı bir dilin üretileceği yerde bunların tarihî referanslarla "kadimleştirildiği"; izleri çok taze toplumsal travmaların "kan, gözyaşı, ulusal kin/intikam, ihanet, kahramanlık, savaşkanlık, fetih, şehadet" söylemlerinin birbirine teğellenmesiyle daha da derinleştirildiği ve militarizme dönemin romanları üzerinden meşruiyet kazandırıldığı açıktır.

Edebiyatın militarizmle kesiştiği bölge de burasıdır. Edebiyatta, etrafı tel örgüler ve mahut "nöbet bekleyen asker" levhalarıyla çevrilmiş, sivillere yasak bir "askerî bölge" tesis eden bu külliyat, toplumun militarizasyonunda önemli rol oynamıştır. Bu çalışmanın da ortaya koyduğu gibi, ilk dönemlerinden itibaren yeni Türk edebiyatının sivilleşmesini önleyen başat etkenlerden biri militarist zihniyettir. Bu zihniyet bugün de Türk edebiyatının güçlü dip akıntılarından biri olmaya devam etmektedir. Bu akıntının yüzeye en fazla yaklaştığı dönemi inceleyen bu mütevazı çalışma, araştırmacıları daha derinlere inmeye bir nebze de olsa cesaretlendirebilirse görevini yerine getirmiş olacaktır.

EKLER

Tasvir-i Efkâr

Havâdis-i Dâhiliyye

Pây-ı taht[*]

Bir millet ki insaniyetin tenvir ve tehzîbine memur olmak itikadında bulunur, efradı dünyaya askerlik için gelir ve askerlik yolunda feda-yı can eder.

İşte bu davayı suret-i tevatürde isbata kâfi olacak âsârı gösteren milletlerin biri millet-i Osmaniye'dir ki avâmından her biri cengâver ve zâten asker oğlu asker olup fezâil-i kahramanî ile müsellâh ve akâid-i râsiha ile muvaşşah oldukları için muzafferiyetin esbâb-ı zâhiriyyesi olan levâzım ve mesârif-i harbiyyeleri mükemmel oldukça kendilerine yine âlemin baştan baş askeri denilebilir ki bu kaziyeyi herkes itirafa mecburdur.

Bu mücahid millete askerlik saffeti ecdadı olan kahramanlardan mevrusdur ki dest-i muhabbetle sell eyledikleri seyf sayesinde tevsî-i mülk eyledikleri misüllû lem'a-i şimşirleri bırakılmaya pertevbahş olmadan evvel âvâze-i şöhret-i galibiyetleri münteşir oldukça *semi'na ve ata'na* ["işittik ve itaat ettik" anlamında Kur'an ayeti. Bkz. 24/51, Ş.Ş.Y.] cevabiyle telakki olunurdu. Bunlara ise meziyet-i askeriyyenin meydan-ı imtihanı denilen ma'rekelerde Âl-i Osman padişahları beyninde aşere-i mübeşşere itlakına şayeste olan Osman Gazi'den Süleyman Kanuni'ye kadar geçen mülûk gibi cihangirler refîk-i cihad olur diye seferlerde askerliğin bilcümle metâibine iştirak ettikleri cihetle unvân-ı saltanatları nisbetinde şân-ı muzafferiyet igtinâm etmişlerdir.

Ecdadımızın me'sere-i himmetlerinden bize bakî kalan ve mülk-i Avrupa ve Asya ve Afrika kıt'alarının mülteka-yı hududunda ve rub'-i meskûnun en güzel bir cihetinde bir devlet-i vâsi' teşkil eder ki tesis-i şerefi onlara aid ise milel-i ecnebiyyenin kemâl-i intizâmı vaktinde muhâfazası şânı dâhi bize râci' olmak lazım gelir.

Çünkü Avrupa'nın mertebe-i kemâle vasıl olmakta olan hal-i medeniyeti evvelki gibi ağraza aid olan esbâbdan ileri gelen cenkçiliği bırakıp her bir devlet ve millet hukuk-ı istiklâliye ve şânını muhâfaza için silah derdest olmak usûlünü meydana koymuş ve

* *Hazır ol cenge, eğer istersen sulh ü sâlâh* *

masdukı üzere şimdi bir millet ne kadar cenkçi olur ise o kadar sulhçu olmak lazım geleceği bedihî bulunmuşdur. Vâlid-i mâcid Cenab-ı Padişah-i Sultan Han-ı Sanî Hazretleri nizâm-ı askeriyyenin tesisine muvâfık buyrularak âlemde nâm-ı âlîlerini ibka buyurmuş muahharen tensîkat-ı askeriyye usûlü icra kılınmış olduğu misüllû Cenab-ı Şevketmeab-ı Mülûkâne'nin dâhi hüsn-ü intizar-ı hümayûnlariyle askerliğin şeref ve şânını bir kat daha tezyid ve nizamatını te'kid için sarf-ı himmet ve itina buyurdukları bedihi olup bu kerre dâhi hayli zamanlardır ihdâsı mutasavver olan

[*] *Tasvir-i Efkâr*, S. 164, 11 Kanunısâni 1278 (1864), s. 1-2.

Cerîde-yi Askeriyye[1188] meydana çıkarak asr-ı hümayûn-ı pâdişahîde zuhur eden âsâra bir lâhute-i cedide olmuşdur.

Bu gazete askerin ma'arifi cihetine aid olduğundan ehl-i seyfi tebrike seza bir eser addolunur ve me'sere-i muzafferiyetlerine bir tarih-i cedîd olması kalben temenni kılınır.

Mukaddimesi ayniyle zîrde tahrir olundu.

"*Cerîde-i Askeriyye* namiyle umûr-ı harbiyyeye müteallik mevaddı meâlen bir havâdisnâme tahrir ve neşrine müsâade-i seniye-i hazret-i pâdişahî arzan buyrulmuşdur.

Padişahım çok yaşa duası her hâlükârda askerin vird-i zebânı ve kâffe-i umûra şürû'da tefe'ül-ü hayr ittihâz edindiği nidâ-yı feyz nişânı olmağile şimdiye kadar şeref ve şân-ı askerînin i'lâsına ve cünûd-ı fevz-nümud-ı şâhânelerinin te'kid-i hüsn-ü tesîsât ve tensikatiyle mertebe-i kemâle irtikasına masruf buyrulan himem-i celile-i Cenab-ı Mülûkâne'ye ilave-i fâika olacak işbu eserin dâhi saha-i zuhura çıktığı günü yine *Padişahım çok yaşa* duasını ziver-i lisan musâdakat ve serlevha-i cerîde-yi ferîde-yi teşekkür ve mahmedet eyleriz. Askerlik şerefi ne kadar büyük ise vezaifi dâhi o kadar büyük olub bunun e'azz ve akdesi Velinimetimiz Padişahımız Efendimiz'in eltâf ve inâyetine mukabil hizmet kabil değil ise de kudretin yettiği mertebe herkesin ibrâz-ı müessir-i sadâkat ve himmet ile ifâ-yı şükraniyet farîzası olmağile işbu ceridemiz bir tarafdan âsâkir-i şâhâneleri hakkından an be an zuhûra gelen müessir eltâf ve i'tâf-ı şâhâneyi ve diğer cânibden dâhi zuhûr eden âsâr-ı sadâkat ve himmet-i cünûd Cenab-ı Mülûkâne'yi i'lân-ı hizmet-i müftehiresinde bulunacak, bununla beraber vukuât ve fünûn-u harbiyyeye dair envai muamelât ve ihtirâât cedîdeyi şâmil olacaktır. Ümid ederiz ki, hüsn-ü nazar-ı feyz eser hazret-i pâdişahî terbiyetiyle şecere-i mesai-yi âcizânemiz pür-semere olur.

***

Askerî Ceza Kanunnamesi Darüşşura marifetiyle evvelkinden her suretle mükemmel olarak tertib olunmuş ve ahd-i karibde irâdesinin istihsâliyle ta'b ve neşri musammem bulunmuş olduğu rivâyet olunur.

***

Darüşşura-yı Askeri Azalığı Rütbe-i Evveli Sınıf-ı Sanisi ile saadetlu Emin Bey Efendi'ye tevci' buyrulmuşdur.

[1188] Bunun tesisine teşebbüs olunduğu *Tercüman-ı Ahval*'in 19 numerolu nüshasında muharrerdir.

Birinci Kısım

Asr-ı Hazır Orduları

Birinci Fasıl

Milel-i Hazıra Ordularının Vücudunu Haklı Gösteren Esbâb[*]

Asr-ı hazırda fünûn ve sanayinin terakkiyatından nev'-i benî beşerin mahv ve izalesi maksad-ı merdûdu lehinde olarak istifadeye müsâra'at kılınmakta bulunduğu şikâyâtı pek çok işitilmektedir. Bu misillü müştekilerin fikrince milel ve akçam ahlak-ı hasene ve fezâ'il-i insaniyede terakkî edecekleri yerde bilakis cebr ve şiddette ilerlemekte ve her vakitten ziyade yek-diğerinin mahvı esbâbını düşünmekte imişler. Lâkin bu iddia yalnız zâhiren doğrudur. Bir milletin hayatı ziraat ve felahat ve ilm-i servet ve sanayi vasıtasıyla ne derecede iktisab-ı letafet ve ulviyet eder ise bir harp esnasında o milletin zayi edeceği şey dahi o nispette cesim olacağından elbette kendisini harbe âmâde etmek üzere icap eden tedâbîri dahi ona göre ittihaz edeceğinde şüphe yoktur. Bu fikir ve kavlimi cerh eden ziraat ve serveti mükemmel ve hâli gıbta-bahşâ-yı akvam ve milel bazı milletlerin harpte işe yaramadıkları görülmüş olduğu itirazı irat olunabilir. Fakat milel-i merkûmede hükûmet ve cemiyetin fesat ve inkıraz-ı dâhilîsi zâhirde nümâyân değil iken hakikatte mevcut idi. Belki ahlak-ı millet büsbütün rehîn-i fesat olmuş iken zeka ve dirayet henüz deracât-ı aliyede hüküm-dermâ idi. Sefahata muhabbet ve ziynete meyl ve müdâvemet hissiyat-ı perverâne ve fedâkâraneyi ve hubb-ı vatanı çoktan beri izale etmiş olmalı ki iş görmek için milletin kuvvet ve kudretten mahrumiyeti sabit olsun. Kaideten Yunanistan-ı Kadîm'de ve Roma'da olduğu gibi servet-i umumiye kuvve-i vesairesiyle asla mütenasip değildir. İngiltere Devleti bahrın zîr-i muhafazasında ve kâffe-i menâfi'i yine denizde olduğundan yalnız müstemlekât muhaberatına girişmek mecburiyetinde bulunuyor. Muhaberat-ı mezkûrede ise askerden ziyade kuvve-i nakdiye ile iş görülmektedir. Para, İngiltere'nin en keskin ve en müessir silahıdır. Ondan başka her devletinkinden daha kavî ve daha cesim bir kuvve-i bahriyeye mâliktir. Mamahif mevkiinin kâffe-i fevâ'idiyle beraber yine saika-i zamana tebaiyetle kuvve-i bayriyesinin tezyit ve tensikine mecbur olacak vehayut karada olan nüfuz ve kuvvetinin dereke dereke zeval ve inkırazını görecektir.

Asr-ı hazırda servet-i milliyeye mâlik milletlerin icabı hâlinde bütün kuvvetlerini bilâ perva istimal edebilmek için tedarikât-ı Harbiyelerini gittikçe tezyit etmeleri bir emr-i tabiîdir. Kabineler muhaberatı zamanı geçti. Re's-i kârda bulunan bir zatın vehayut memlekete hâkim bir fırkanın bitap kalması artık kâfi olmayıp yek-diğeriyle mübâreze eden milletlerin kuvvetinden sakıt olmasına ve harpte devamda bî-iktidar kalmasına ihtiyaç vardır.

[*] Colmar Von Der Goltz, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, Yay. haz. İsmet Sarıbal, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kaynak Eserler Serisi: 01, Çankırı, 2013, s. 31-35.

Fransız milleti el-ân 1870 Muharebesi'ni tecviz etmemiş olduğunu iddia ediyor. Lâkin harb-ı mezkûru ilan eden imparatorluk mevki-i iktidardan sukut eder etmez derece-i nihayeye kadar devama kıyam eden yine bu millet idi! 1870 senesi Temmuzu'nda alelacele edilen ilan-ı harp aleyhinde en şiddetli itirazı irat eden zat, Eylül'de ser-kâra geçip harbin en şedit mürevviçlerinden olmak üzere orduları taht-ı idaresine aldı. Harp bugünkü günde büsbütün milletlerin bir fiil-i lazımı hâline gelmiştir. Hatta teşebbüsat-ı harbiyeden kalben müteneffir olanlar bile vatan muzaffer veya mağlup olduğu zaman harbe hasr-ı nefs etmek vazifesini hisseder. Böyle bir hissi ahlak-ı haseneden addetmeyen hiçbir kimse tasavvur olunamaz. Müsademe-i menâfi', harbi intaç eder ise de böyle bir harpte ne raddeye kadar devam edileceğini ancak milletlerin ağraz-ı nefsaniyesi tayin edebilir. Harp makâsıd-ı siyasiyeyi istihsal zımnında politikaya hâdim olup fakat derece-i sâniyede bazı makâsıdın ele geçirilmesi için düşmanı tamamen kuvvet ve iktidardan ıskat etmek zımnında kâffe-i kuva-yı maddiye ve maneviyenin sarfını müstelzem olduğu cihetle esna-yı harpte layıkıyla istimal olunabilecek bir hâle getirmek için kuva-yı harbiyeyi hengâm-ı sulh ve asayişte tertip ve tensik ezher cihet muvafık-ı himet ve maslahattır.

Bir millet hissiyat-ı insaniyete tebaiyetle işin nihayetine kadar gitmek istemeyip de evvelden kendisine tayin eylediği hudut dâhilinde kalmak istese bilahare harbe devama icbar edildiğini görür. Hiçbir düşman böyle bir hudut ile harekât-ı hasmanesine set çekildiğini kabul etmez. Bilakis tarafeynden biri diğerinin bi'l-ihtiyar harpten çekildiğini görse derhal her türlü kuvvetini toplayarak düşmanına tefevvuk ve galebeye müsâra'at eylemesi şüpheden beridir.

Mukaddimede zikri sebk eden Clausewitz der ki:

"Muhibb-i insaniyet olan bazı kimseler düşmanını şiddetli cerihalara düçar etmeksizin sunî bir surette kuvvetten ıskat mümkün olarak fenn-i harbin gâye-i maksudu da budur diyebilir. Bu fikir her ne kadar âli ise de zımnında mündemiç olan hatayı izale etmek lazımdır. Çünkü harp gibi tehlikeli işlerde merhamet ve şefkatten neşet eden hatalar en fena hatalardır. Kuva-yı bedeniyenin istimali kuva-yı zihniyenin iştirakine mâni olmadığı cihetle düşmanını itidal üzere hareket eder gördüğü hâlde dereler gibi kan dökülmesine asla ehemmiyet vermeyerek bütün kuvvetini sarf eden taraf mutlaka galebe eder. İşte bunun mukabilinde olan düşman ef'al-i hunrîzânede bu dereceye kadar varıldığını görür de artık itidale riayetin lüzumunu tasdik eder mi? Var kuvveti pazuya vererek o da muharebede devam eder ki bu suretle tarafeynin şiddetini tadil edecek hiçbir had mevut kalmayıp eğer bir had mutasavver ise o da orduların kuvvet ve maharetinin muvazenesinden ibaret bulunur."

İşte bâlâdaki sözler ile mesele tamamıyla hallolundu. Ordular yetiştirmek için akvamın sarfettikleri mesaj kendileri için tahammülü nâkâbil bir bâr-ı sekîl olduğu kaziyyesi ne derecede malum ve musaddak olsa dahi yine hâl ve meseleyi tebdil edemez. Bu babda en evvel ricata başlayan kavim nihayetü'l-emr re'y ve kuvvet ve nüfuz ve mevkiini kaybeder. Etrafında vaki olacak sademâtın mesarifini çektikten sonra bu acı tecrübeden ibret-bîn olarak diğerlerine takliden teçhizat-ı harbiyeye

mübaşeret ve telafi-i mâ-fâta müsâra'at etmek ihtiyacını derk eyler. Avrupa'da ale'l-umum orduların feshi hakkında orduların feshi hakkında vuku bulmakta olan teklifât asr-ı hazırda hayat-ı düvel politikasının karabet-i milele müstenit olduğu hakikatini bilmemekten neşet ediyor. Bugünkü günde her millette hüküm-fermâ olan iştirak-i menâfi' saikasıyla birkaç kavim, eşhas misillü bir araya gelerek bazılarının hüsn-i niyetiyle beraber yine bazılarında mevcut olan hırs-ı şan menba-ı münazaat oluyor. Bizim bildiğimiz azemet-i milliye hırs-ı millîden kâbil-i infikâk olmadığı cihetle harbi îkâ' edecek esbâb mefkûd olsa dahi tama' bizi yine silaha davet eder. Artık o zaman sulh ve asayişe hükmedecek bir mahkeme bulunabilir mi? Böyle bir şeye ancak kuva-yı harbiyesi sairlerine kat kat faik bulunan düvel-i muazzama muvaffak olabilir idi. Fakat düvel-i muazzama dahi muhaberat yardımıyla teşekkül etmiş olduklarından harpten asla ayrılamaz.

Ondan başka milletlerin yek-diğerlerine olan adem-i emniyetleri orduların feshi meselesinde vehm ve şüpheyi davet ediyor. Bu yolda bir teklifi 1800-1801 mevsim-i şitâsında Konsül Bonapart Avusturya ve Prusya sefirlerine etmiş idi. Avusturya sefirinin âkılâne cevabı şu idi:

"Böyle bir şey Avusturya Devleti'nin canına minnettir. Lâkin müşkülat bu hususta Berlin kabinesini ikna etmektedir." İşte mesele ile'lebed bu noktada kalacaktır. Her davet diğer birinci hatveyi atmasını talep edeceği vesairlerinden şüphede bulunarak hiçbirisi bu ilk hatveyi artmayacağı cihetle bilakis her biri de silahını mümkün mertebe daha ziyade keskin tutmaya çalışacaktır.

Yalnız elinde kılıç olduğu hâlde istiklalini her anda müdafaaya müheyya buluna bir millet emin olabilir.

Vakıa kuva-yı harbiye için edilen mesârif-i fevkalade ile bilahare milletlere bir zaaf-ı umumî târî ve kuvve-i harbiyenin dahi bi't-tedric satvet ve kuvveti zail olacağı mülahazası hatıra tedâbür edebilir. Bugünkü kuvayı harbiyenin tezâyüdü meselesi heyet-i askeriyeyi heyet-i ahali ile mezc etmekle hallolunabilir ki bu suretle birincisi diğerine o kadar bâr olmaz ve ikincisinin havassı birincisinde nümâyân olur. Hizmet-i askeriyenin umum efrad-ı ahali üzerine tamimi bu babda büyük bir terakkî göstermiştir. Çünkü bu usulün mevki-i icraya konulmasından beri orduda bulunan efrat suret-i daimada olmayarak muvakkat bir surette işte ayrılmış ve bununla beraber silah taşımaya muktedir efrad-ı ahalinin cümlesi lüzumu hâlinde orduda hizmet etmek vazifesiyle tavzif edilmiştir.

Vakıa bu usul ile edilen fedakârlık evvelleri tasavvur edilemeyen bir raddede tezâyüd etmiştir. Binaenaleyh bu mesleyi de nazar-ı hakikatten imrar edelim: Eski usule nazaran fedakârlığın tenâkus eylediği tasdik olunabilir. Çünkü düvel-i muazzamadan biri bir iş görmeye muktedir bir orduyu usul-i kadime vechle ücretli efrattan teşkile kıyam edecek olsa bu babda ihtiyar edeceği mesârif pek dehşetli bir yekûn hâsıl eyler.

Heyet-i askeriyenin heyet-i hükûmet ve ahali mezcinden istihsal olunan netice fedakârlığın tenâkusunu mucip olduğu gibi kâffe-i alâmât-ı mütehâlife ile beraber yine ulûm ve maarifin terakkîsinden askerliğin hissesine isabet eden

fezâ'ilin esna-yı harpte muamele-i insaniyet-perverânenin tezayüdüne hizmet ettiği iddia olunabilir.

Düşmana vücudunun izalesiyle değil muzafferiyet üzerine olan ümidini kat' ve mahv ile galebe olunuyor. Endişeye düçar olan kalpleri teskin için şurasını beyan edelim ki "*bir adam kalıncaya kadar muharebe etmek*" sözü yalnız cesaret ve şecaat ile muharebe edileceğini ifade ma'rızında müstamel ve fakat şiddetlice bir şive-i kelamdan ibarettir. Bir ordu muharebeye girişmezden evvel yüzde yirmi nisbetinde adam kaybedinceye kadar döğüşeceğini söyleyip temeddüh etse bu sözü kulaklara pek garip gelir. Mamafih bu ordu o miktar adam kaybedinceye kadar uğraşsa muharebede belki lüzumundan ziyade devam etmiş olur. Ekseriya muzafferiyeti intaç için tarafeynden birinin zayiat-ı mezkûrenin nısfına düçar olması kifayet eder. Kuvve-i mevcudenin bir kısmının harap olması aksam-ı saireyi uğraşmaktan vazgeçirdiği cihetle muharebe hitam bulmuş olur. Eslihanın tesiri ne derecede kavî ve şedit olur ise o nisbette tarafeyni ihâfe edeceğinden muharebenin âlât-ı cehîmânesi kesb-i mükemmeliyet ettikçe ale'l-umum muharebatın daha az kanlı olmakta bulunduğu meydana çıkıyor.

Bugünkü günde efvâh-ı cesime-i nâriyeden atılan bir mermi darbe-i vâhide ile on yahut yirmi kişi telef etmekte olduğundan hâsıl ettiği tesir eski zamanlarda bunun iki misli telefâta bais olacak tanelerin husule getirdiği tesire muadil addolunabilir. Bunu gibi esliha-i sağirenin tesiri dahi tezâyüd etmiştir. Bugünkü tüfeklerin tesiri vaktiyle İsveç avcılarının tüfeklerini on iki dakikada doldurduklarından dolayı on beş dakikada dolduran (asâkir-i imparatoriyeye) karşı tefâhur ettikleri zamanlara nisbeten elli veya yüz misli tezâyüd etmiştir.[1189]

Münferit muharebeler ezmine-i atîka muhaberatına nazaran dehşetçe pek faik ise de tesir-i manevîleri dahi ona göre fevkalade ziyade olduğundan bu tesir-i manevî sayesinde muharebedeki zayiat-ı umumiyenin tenakus eylediği görülür. Ne kadar cüret ve kuvvet gösterilmiş ve esliha tesiri ne derecede ikmal edilmiş olur ise olsun ezmine-i cedide muharebatından hiçbirisi Eylau ve Borodino Meydan Muharebeleri'nde vuku bulan telefat kadar telefatı mucip olamamıştır.

Lâkin en kanlı muharebeler ezmine-i atîka muharebatı idi. Bu muharebelerde efrad-ı askeriye ellerinde balta veya Roma meçi olduğu hâlde boğaz boğaza gelirler idi.

Binâberîn her ihtira-ı cedidin ve fünûnda vuku bulan yeni bir terakkinin bugünkü günde fenn-i harbe hâdim olduğu fikri bizi ihâfe etmediği gibi bu hâle nazarımızda ahlak-ı hasane ve fezâ'il-i insaniyenin tedennisi alâmâtından addolunmamalıdır. Bilakis vesait-i mezkûre ile netice-i muharebe pek çabuk cilve-nüma-yı saha-i teyessür olmakla harp dahi çabuk reşide-i hadd-i hitam olur. Bu ise en ziyade arzu olunacak bir şeydir. Zira bugün harp kuvve-i azîmanesiyle hareket-i arz gibi bir devletin kâffe-i kuva-yı hayatiyesini kavrayıp temellerinden sarsar.

[1189] Fusile â repâtion denilen mükerrer ateşli tüfekler ise bu farkı bir kat daha artırmıştır. (Li't-tâbi')

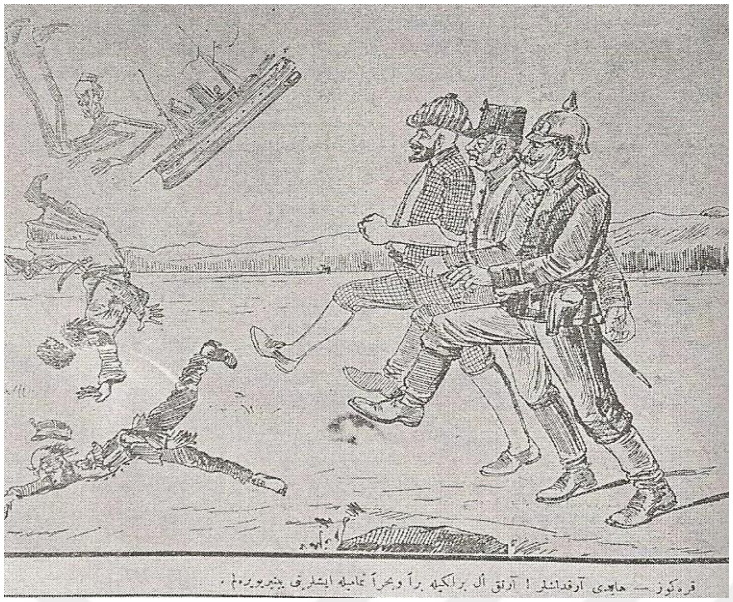
Resim 1: Alman kartpostalı (1914)[*]

Resim 2: Alman kartpostalı (1915) [**]

[*] "Türk evladı diyor ki, 'Müsaade eder misiniz ben de ittifakın üçüncü bir üyesi olayım." Halil Ersin Avcı, Mehmet Ali Bingöl, *Çanakkale Savaşı Karikatürleri*, Truva Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 39.

[**] "İttifak hedefe götürür" Halil Ersin Avcı, Mehmet Ali Bingöl, *Çanakkale Savaşı Karikatürleri,* Truva Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 50.

Resim 3: Osmanlı karikatürü, *Karagöz* dergisi (1915) [*]

Resim 4: Osmanlı karikatürü, Servet-i Fünun (1916) [**]

[*] "Karagöz: 'Haydi arkadaşlar! Artık el birliği ile berren ve bahren tamamıyla işlerini bitiriverelim." Halil Ersin Avcı, Mehmet Ali Bingöl, *Çanakkale Savaşı Karikatürleri*, Truva Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 214.

[**] "Osmanlı askeriyle Alman askerleri, Gelibolu'dan kaçan İngiliz'e diyorlar ki: 'Hey, bana bak! Kaçıyorsun ama Balkanlar'da yine görüşürüz!" Halil Ersin Avcı, Mehmet Ali Bingöl, *Çanakkale Savaşı Karikatürleri*, Truva Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 249.

Resim 5: Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ordu için hazırladığı bir poster[*]

---

[*] Lilo Linke, *Allah Dethroned*, Constable & Co. Ltd., London, 1937, s. 328. Orijinal dilinde adı "*Tahtı Devrilen Allah*" anlamına gelen eser, Türkçeye *Mustafa Kemal Türkiyesi* şeklinde çevrilmiştir. Bkz. Lilo Linke, *Mustafa Kemal Türkiyesi*, Çev. A. Rauf Elkatip, Koridor Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2008.

KAYNAKÇA

1. İncelenen Romanlar

A. Adnan, (1933), *Ateş Hattı*, Meşher Matbaası, İzmir.

A. Behzat, (1930), *Küçük Kahramanlar İstiklâl Harbinde Türk Çocukları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.

ADIVAR, Halide Edip, (2005), *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul.

ADIVAR, Halide Edip, (2010), *Kalp Ağrısı*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ADIVAR, Halide Edip, (2005), *Vurun Kahpeye*, Özgür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul.

ADIVAR, Halide Edip, (2003), *Yolpalas Cinayeti*, Özgür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

ADIVAR, Halide Edip, (2010), *Zeyno'nun Oğlu*, Can Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

AĞAOĞLU, Ahmet, (1930), *Serbest İnsanlar Ülkesinde*, Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul.

Aka Gündüz, (1937), *Aşkın Temizi*, Tan Matbaası, İstanbul.

Aka Gündüz, (1933), *Aysel*, Semih Lütfi-Suhulet Kütüphanesi, İstanbul.

Aka Gündüz, (1931), *Ben Öldürmedim-Kokain*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.

Aka Gündüz, (1928), *Bir Şoförün Gizli Defteri*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aka Gündüz, (2012), *Dikmen Yıldızı*, Toker Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

Aka Gündüz, (1928), *Tank-Tango*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.

Aka Gündüz, (y.t.y.), *Üvey Ana*, Semih Lütfi Erciyes, İstanbul.

Aka Gündüz, 1930, *Yaldız*, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul.

ALUS, Servet Muhtar, (1999), *Onikiler*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ARİF, Rebia, (1935), *Kadın Tipleri*, Semih Lütfi Bitik ve Basımevi, İstanbul.

AZRAK, Kerime Nadir, (1935), *Sonbahar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

BENİCE, Etem İzzet, (1962), *Aşk Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.

BENİCE, Ethem İzzet, (1943), *Çıldıran Kadın*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

BENİCE, Etem İzzet, (1938), *Yakılacak Kitap*, İkbal Kitabevi, İstanbul.

BEŞE, Hakkı Kâmil, (1946), *Tekçarık Yüzbaşı*, (yayl.y.), Ankara.

Besim, (1934), *Bütün Kadınlar Gibi*, Köy Hocası Matbaası, Ankara.

BİLBAŞAR, Burhan, (1936), *Bin Yağıya Bir Mustafa*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.

Burhan Cahit, (1930), *Aşk Politikası*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.

Burhan Cahit, (1934), *Dünkülerin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Burhan Cahit, (1928), *Harp Dönüşü*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul.

Burhan Cahit, (1933), *İhtiyat Zabiti*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Burhan Cahit, (1934), *Kır Çiçeği*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Bürhan Cahit, (1934), *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Bürhan Cahit, (1925), *Coşkun Gönül*, Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul.

Bürhan Cahit, (1931), *İzmirin Romanı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Bürhan Cahit, (1932), *Köy Hekimi*, İkbal Kitaphanesi, İstanbul.

Bürhan Cahit, (1935), *Patron*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Bürhan Cahit, (1933), *Yüzbaşı Celâl*, Köroğlu Kütüphanesi, İstanbul.

Cemil Cahit, (1932), *Vatan Aşkı*, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul.

Cevat Rıfat, (1935), *Suzi Liberman*, İstanbul Türkiye Matbaası, İstanbul.

ÇALAPALA, Rakım ve ÇALAPALA, Nimet, (2016), *87 Oğuz*, Bilge Kültür Sanat, 41. Baskı, İstanbul.

ÇALIK, Ziya, (1934), *Takma Ayak Hasan Çavuş*, Cumhuriyet Halk Fırkası Neşriyatı, Ankara.

ÇAYDAM, Hamdi Rıza, (1938), *Ateş Kamçıları*, Aydınlık Basımevi, İstanbul.

DAV'ER, Abidin Daver, (1936), *Mülâzimin Romanı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul.

DURUSOY, Niyazi, (1936), *Bağlar Arasından*, Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul.

Ethem İzzet, (1932), *Beş Hasta Var*, Suhulet Kitaphanesi, İstanbul.

Etem İzzet, (1933), *On Yılın Romanı*, Devlet Matbaası, İstanbul.

Falih Rıfkı, (1932), *Roman*, Akşam Matbaası, İstanbul.

Fazlı Necip, (2012), *Külhanî Edipler*, Salkımsöğüt Yayınları, 1. Baskı, Erzurum.

GÖKÇE, Orhan Rahmi, (1944), *Bir Şüphenin Romanı*, Uğur Kitabevi, İstanbul.

Güney Halim, (1932), *Gökmen*, Semih Lütfü-Suhulet Matbaası, İstanbul.

Güney Halim, (1934), *Tünek*, Semih Lûtfi Matbaası, İstanbul.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (2002), *Akşam Güneşi*, İnkılâp Kitabevi, 20. Baskı, İstanbul.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (2013), *Dudaktan Kalbe*, İnkılâp Kitabevi, 20. Baskı, İstanbul.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (y.t.y.), *Eski Hastalık*, İnkılâp Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (1996), *Gökyüzü*, İnkılâp Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (2010), *Kızılcık Dalları*, İnkılâp Kitabevi, 27. Baskı, İstanbul.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, (2010), *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitabevi, 27. Baskı, İstanbul.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, (2012), *Billur Kalp*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, (2012), *Mezarından Kalkan Şehit-Mutallaka*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, (2013), *Şık-Tutuşmuş Gönüller*, Everest Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Halide Nusret, (1938), *Sisli Geceler*, İkbal Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.

Hasan Sükûti, (1934), *Siyah Örtü*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul.

Hüsamettin Nuri, (1935), *Kafamda Dönen Şerit*, Millet Kütüphane ve Matbaası, İstanbul.

İskender Fahrettin, (1929), *Abdülhamit ve Afrodit*, Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.

İskender Fahrettin, (1929), *Casus Mektebi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

İskender Fahrettin, (1932), *İngiliz Casusu Lavrens İstanbul'da*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul.

İskender Fahrettin, (1932), *Hint Yıldızı*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul.

KARAKURD, Esad Mahmud, (1941), *Allahaısmarladık*, 2. Baskı, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.

KARAKURT, Esat Mahmut, (1980), *Çölde Bir İstanbul Kızı*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 12. Baskı, İstanbul.

KARAKURT, Esat Mahmut, (2009), *Dağları Bekleyen Kız*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.

KARAKURT, Esat Mahmut, (2010), *Son Gece*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.

KARAKURT, Esat Mahmut, (1980), *Vahşi Bir Kız Sevdim*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 12. Baskı, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (2009), *Ankara*, İletişim Yayınları, 29. Baskı, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (2016), *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (2002), *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, 26. Baskı, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (2009), *Sodom ve Gomore*, İletişim Yayınları, 23. Baskı, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (2000), *Yaban*, İletişim Yayınları, 36. Baskı, İstanbul.

KARAY, Refik Halid, (y.t.y.), *Çete*, İnkılâp Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.

KARAY, Refik Halid, (1992), *Yezidin Kızı*, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.

Kemal Ahmet, (1932), *Sokakta Harp Var!*, Nümune Matbaası, İstanbul.

KESTELLİ, Füruzan Necdet, (1938), *Sevgisi Göklerde*, Aydınlık Basımevi, İstanbul.

KIRKSEKİZOĞLU Âli Osman, (1938), *Beyza*, Kaker Basımevi, İstanbul.

KORAY, Kenan Hulusi, (2014), *Osmanoflar*, Kapı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

KORGUNAL, Muharrem Zeki, (1936), *Ateş Olup Sardılar*, Bozkurt Basımevi, İstanbul.

KUNTAY, Mithat Cemal, (2011), *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, 12. Baskı, İstanbul.

LEVEND, Agâh Sırrı, (2012), *Acılar*, Yay. haz. Sevim Yasin, Çevriyazı: Ceren Çıkın, Birleşik Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.

Mebrure Sami, (1938), *Çöl Gibi*, İkbal Kitabevi, İstanbul.

Mehmet Rauf, (2010), *Halas*, Yay. haz. Zeynep Berktaş, Lacivert Yayıncılık, İstanbul.

Memduh Necati, (1933), *Dilek*, İlk'adım Matbaası, Isparta.

MORKAYA, Burhan Cahit, (1937), *Nişanlılar*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul.

Muallim Cemal, (1933), *Küçük Durmuş*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.

Mükerrem Kâmil, (1937), *Dinmez Ağrı*, Yeni Kitapçı, İstanbul.

Mükerrem Kâmil, (1936), *Sevgim ve Istırabım*, Yeni Kitapçı, 2. Baskı, İstanbul.

NURAL, Mustafa Hilmi, (1938), *Güllü Gelin*, Kültür Basımevi, İstanbul.

Orhan Mithat, (1924), *Aşk İhtiyacı*, İkbal Kütübhanesi, İstanbul.

ONAN, Necmettin Halil, (1977), *Kolejli Nereye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

PAMİRTAN, Sıtkı Şükrü, (1938), *Toprak Mahkûmları*, Meşher Basımevi, İzmir.

PERİM, C. Behçet, (1938), *Balkan Çiçekleri*, (yayl.y.), İstanbul.

Ragıp Şevki, (1934), *İçimizden Biri*, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul.

Raif Necdet, (1933), *Semavî İhtiras*, Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul.

Recaizâde Ercümend Ekrem, (1926), *Kundakçı*, Yeni Şark Kütüphanesi, İstanbul.

Sadri Etem, (1933), *Bir Varmış Bir Yokmuş*, Devlet Matbaası, İstanbul.

Sadri Etem, (1930), *Çıkrıklar Durunca*, Resimli Ay Matbaası T. L. Ş., İstanbul.

SAFA, Peyami, (1997), *Bir Akşamdı*, Ötüken Neşriyat, 11. Baskı, İstanbul.

SAFA, Peyami, (2000), *Mahşer*, Ötüken Neşriyat, 14. Baskı, İstanbul.

SAFA, Peyami, (1340), *Süngülerin Gölgesinde*, Orhaniye Matbaası, İstanbul.

Selâhattin Enis, (1926), *Cehennem Yolcuları*, Orhaniye Matbaası, İstanbul.

Selâhattin Enis, (2013), *Zâniyeler*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum.

Selâmi İzzet, (1927), *Babil Melikesi*, Sühulet Kütüphanesi, İstanbul.

Selâmi İzzet, (1934), *Kalbimin Romanı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Selâmi İzzet, (1933), *Küçük Hanımın Kısmeti*, Semih Lûtfi-Sühulet Kütüphanesi, İstanbul.

Selâmi Münir, (1937), *Kahraman Tosun Kaptan*, Bozkurt Basımevi, İstanbul.

Sermet Muhtar, (1934), *Harp Zengininin Gelini*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Sermet Muhtar, (1933), *Kıvırcık Paşa*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul.

SERTELLİ, İskender Fahrettin, (1938), *Çanakkale'de Küçük Ahmedin Kahramanlığı*, Kanaat Kitabevi, İstanbul.

SEVENGİL, Refik Ahmet, (1936), *Çıplaklar*, Vakit Gazete-Matbaa-Kütüphane, İstanbul.

SİMAVİ, Sedat, (1934), *Fuji-Yama*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

Şukûfe Nihal, (1938), *Yalnız Dönüyorum*, Kenan Basımevi, İstanbul.

TALÛ, Ercüment Ekrem, (1990), *Gün Batarken*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TALU, R. Ercüment Ekrem, (1988), *Kan ve İman*, Yay. haz. Rahim Tarım, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TEK, Müfide Ferit, (2002), *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

TEKİN, Erol, (1934), *Çöl Aşkı*, Anadolu Türk Kitabevi, İstanbul.

TEPEDELENGİL, Nezihe Muhiddin, (1934), *Boz Kurt*, Anadolu Türk Kitaphanesi, İstanbul.

TUNA, M. Yalçın, (1936), *Akın Yolcuları*, Kader Basımevi, İstanbul.

UÇUK, Cahit, (1938), *Türk İkizleri*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.

YAZGIÇ, Kâmil, (1937), *Türk Yıldızı Emine*, Adapazarı Coşkun Basımevi, Adapazarı.

YESARİ, Mahmut, (1935), *Kanlı Sır*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

YESARİ, Mahmut, (1966), *Pervin Abla*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.

YURDATAP, Selâmi Münir, (1937), *Mehmetçik Çanakkalede*, Yusuf Ziya Balçık Oğlu Cahit ve Ş. Kitabevi, İstanbul.

Zeynel Besim, (1934), *Çakıcı Efe*, İzmir T. Postası, İzmir.

2. Yararlanılan Kaynaklar

2.1. Kitaplar

A. Refik, (1929), *Çocuklara Tarih Bilgisi, İlk Mektep: Dördüncü Sınıf*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul.

A. Refik, (1929), *Çocuklara Türk İstiklâl Harbi*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul.

Abdullah Zühdü, (1315), *Şanlı Asker*, Mihran Matbaası, İstanbul.

ADIVAR, Halide Edip, (1962), *Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklâl Savaşı Hatıraları*, Çan Yayını, 1. Baskı, İstanbul.

ÂFETİNAN, A., (1981), *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ahmed Cevad, (2013), *Kırmızı Siyah Kitap 1328 (1912-1913) Faciası*, Yay. haz. Güngör Geçer, 1. Baskı, İstanbul.

Ahmet Cevdet Paşa, (1980), *Ma'rûzât*, Yay. haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul.

Ahmet Faik, (1933), *Askerliğin Psikolojisi Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, Muallim Ahmet Halim Kitaphanesi, 2. Baskı, İstanbul.

Ahmet Mithat, (1314), *Gönüllü*, Tercüman-ı Hakikat Gazetesi-Kırkambar Matbaası, Dersaadet.

Ahmet Rasim, (1315), *Asker Oğlu*, Malumat Matbaası, Kostantiniyye.

Ahmet Refik, (1998), *Kafkas Yollarında-İki Komite İki Kıtal*, Yay. haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul.

AKÇAM, Taner, (2014), *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur, Osmanlı Belgelerine Göre Savaş Yıllarında Ermenilere Yönelik Politikalar*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

AKGÜL, Çiğdem, (2011), *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

AKGÜN, Birol ve ÇALIŞ, Şaban H., (2002), "Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslamcı Doz", *Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tarihi*, C. 4, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

AKIN, Yiğit, (2004), *"Gürbüz ve Yavuz Evlatlar", Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi, (1944), *Askere Din Kitabı*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, İstanbul.

AKTAŞ, Şerif, (2005), *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi 1 (1860-1920)*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

AKYAZ, Doğan, (2009), *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

ALAGÖZ, Osman, (2006), *Milli Mücadelede Kınalı Eller*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul.

ALAKOM, Rohat (Yay. haz.), (2011), *Bir Türk Subayının Ağrı İsyanı Anıları*, Avesta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ALANGU, Tahir, (2010), *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ALEMDAROĞLU, Ayça, (2002), "Öjeni Düşüncesi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C. 4, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Ali Kemali, (1932), *Erzincan: Tarihi, Coğrafi, İktisadi, Etnografi, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi*, Resimli Ay Matbaası T. L. Şirketi, İstanbul.

ALKAN, Ahmet Turan, (1932), *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ötüken Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul.

ALTHUSSER, Louis, (2015), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

ALTINAY, Ayşe Gül ve BORA, Tanıl, (2002), "Ordu Militarizm ve Milliyetçilik", *Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ALTINAY, Ayşe Gül, (2004), *The Myth of the Military-Nation, Militarism, Gender and Education in Turkey*, Palgrave Macmillan, New York.

ALTINAY, Ayşe Gül, (2013), "'Askerlik Yapmayana Adam Denmez': Zorunlu Askerlik, Erkeklik ve Vatandaşlık", *Erkek Millet Asker Millet, Türkiye'de Militarizm,*

Milliyetçilik ve Erkeklik(ler), Der. Nurseli Yeşim Sünbüloğlu, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ANDERSON, Benedict, (2015), *Hayalî Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.

ANIL, Yaşar Şahin, (2000), *Mahkeme Tutanaklarına Göre Menemen İrtica Olayı Davası*, Kastaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Arâbânizâde Ali Demir, (1927), *Asker İlmihâli*, Yeni Matbaa, 2. Tab'ı, Ankara.

ARIT, Fikret, (1967), *Havalarda İlk Türk Kadınları*, Baha Matbaası, İstanbul.

Aristoteles, (2015), *Politika*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Askerin Ders Kitabı, (1934), Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, (2010), *Asker ve Kumandanla Hasbihal*, Yayın B, 1. Baskı, İstanbul.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, (1989), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

ATAY, Falih Rıfkı, (2010), *Çankaya*, Pozitif Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

AVCI, Halil Ersin ve BİNGÖL, Mehmet Ali, (2009), *Çanakkale Savaşı Karikatürleri*, Truva Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

AYBARS, Ergün, (1995), *İstiklal Mahkemeleri I-II, (1920-1927)*, İleri Kitabevi Yayını, İzmir.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1971), *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 4. Baskı, İstanbul.

AYDIN, Suavi, (2000), *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

AYDIN, Suavi, (2008), "Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red, Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, Yay. haz. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

AYDIN, Suavi, (2009), "Türk Düşüncesinde Alman Etkisi", Modern *Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, C. 9, Ed. Ömer Laçiner, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

AYHAN, Sacit, (2014), *Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950)*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

BALİ, Rıfat N., (2008), *1934 Trakya Olayları*, Kitabevi, İstanbul.

BALİ, Rıfat, (2006), "Cevat Rıfat Atilhan", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, C. 5, Ed. Murat Gültekingil ve Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

BAŞBUĞ, Esra Dicle, (2013), *Resmi İdeoloji Sahnede Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

BATUR, Enis (vd.), (2004), *Yıktın Perdeyi Eyledin Viran, Torn is the Curtain, Shattered is the Screen, the Stage all in Ruins*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.

BAYDAR, Mustafa, (1960), *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, İstanbul.

BAYKAL, Adnan Nur, (1999), *Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

BAYUR, Yusuf Hikmet, (1991), *Türk İnkılap Tarihi*, C. I, Ks. I, Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, Ankara.

BELGE, Murat, (2002), "Türkiye'de Zenofobi ve Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, C. 4, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

BELGE, Murat, (2009), *Genesis "Ulusal Büyük Anlatı" ve Türklerin Kökeni*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

BELGE, Murat, (2012), *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

BELGE, Murat, (2012), *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

BELGE, Murat, (2009), "Essentialism", *Balkan Literatures in the Era of Nationalism*, İstanbul Bilgi University Press, Ed. Murat Belge, Jale Parla, First Edition, İstanbul.

BENER, Erhan, (2002), *Bürokratlar*, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul.

BERRY, Ralph, (2005), "Henry V", *Changing Styles in Shakespeare*, Routledge, Abingdon, England.

BEŞİKÇİ, İsmail, (1986), *Türk Tarih Tezi ve Kürt Sorunu*, Dengé Komal Yayınevi, 2. Baskı, Stockholm.

BEYATLI, Yahya Kemal, (1970), *Eğil Dağlar İstiklâl Harbi Yazıları*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, İstanbul.

BEYATLI, Yahya Kemal, (1974), *Kendi Gök Kubbemiz*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

BEYATLI, Yahya Kemal, (1986), *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

BİLGET, Adnan, (1949), *Son Yüzyılda İzmir 1849-1949*, Meşher Matbaası, İzmir.

BİNGÜL, Behçet, (1935-1936), *Ordu Bilgisi*, Aydınlık Basımevi, İstanbul.

BİRGEN, Muhittin, (2006), *İttihat ve Terakki'de On Sene, İttihat ve Terakki Neydi? 1. Cilt*, Yay. haz. Zeki Arıkan, Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.

BİRGEN, Muhittin, (2009), *İttihat ve Terakki'de On Sene, İttihat ve Terakki'nin Sonu ve Memleket Haricindeki İttihatçılar 2. Cilt*, Yay. haz. Zeki Arıkan, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul.

BONSELS, Waldemar, (1922), *The Adventures of Maya the Bee*, Thomas Seltzer, New York.

BOZDEMİR, Mevlüt, (1982), *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, AÜSBF Yayınları, Ankara.

BOZKURT, Mahmut Esat, (1967), *Atatürk İhtilâli*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

BRÖCKLİNG, Ulrich, (2008), *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

BUZAN, Barry (vd.), (1998), *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder.

Cenab Şehabettin, (1334), *Nesr-i Harp Nesr-i Sulh ve Tiryaki Sözler*, Kanaat Matbaası, Dersaadet.

CEYHAN, Nesime, (2007), *I. Dünya Savaşı Hikâyeleri*, Selis Kitaplar, 1. Baskı, İstanbul.

CHF Nizamnamesi ve Programı, (1931), T.B.M.M. Matbaası, Ankara.

CHP Programı, (1935), Ulus Basımevi, Ankara.

CİZRE, Ümit, (2014), *Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ-Ordu-İslâmcılık*, Çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

COCKBURN, Cynthia, (2009), *Buradan Baktığımızda, Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi*, Çev. Füsun Özlen, Metis Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

COŞAR, Ömer Sami, (y.t.y.), *Milli Mücadelede Basın*, Gazeteciler Cemiyeti, (y.y.y.).

COŞKUN, Nusret Safa, (1938), *Millî Bir Edebiyat Yaratabilir Miyiz?*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

COŞKUNDERE, Cavit, (1945), *Ayşe Onbaşı*, Doğruluk Yayınevi, Samsun.

ÇAKA, Cahit, (1948), *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As. Fb. Basımevi, Ankara.

ÇALIŞLAR, İzzettin, (2010), *On Yıllık Savaş*, Yay. haz. İzzeddin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Eklerle Genişletişmiş 1. Baskı, İstanbul.

ÇANAKLI, Levent Ali, (2011), *Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar (1872-1950)*, Özgür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ÇAYDAM, Hamdi Rıza, (1940), *Subay Kalbi*, (yayl.y.).

Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti Nizamname-i Esası, (1335), Ahmet İhsan ve Şürekâsı, İstanbul.

Çıplaklar Diyarında, (y.t.y), Çev. Kâmuran Şerif, Resimli Ay Matbaası Türk Limitet Şirketi, İstanbul.

ÇİĞDEM, Ahmet, (2013), *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene!" Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

ÇOLAK, İsmail, (2010), *Milli Mücadele'de Kalemli Ordu*, Yitik Hazine Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

DAWSON, Doyne, (1996), *The Origins of Western Warfare, Militarism and Morality in the Ancient World History*, Westview Press, USA.

DİLBAZ, Mahmut, (2014), *Askerî Modernleşmenin Dinî Müdafaası, Es'ad Efendi'nin Şerhli Es-Sa'yü'l-Mahmud Tercümesi*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

DÜNDAR, Fuat, (2015), *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühenisliği (1913-1918)*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

Ebuzziya Tevfik, (1327), *Merhum Namık Kemal*, Dersaadet, İstanbul.

Efzayiş Suat, (1932), *Türk Kadını: Müsbet-Menfi*, Milliyet Matbaası, İstanbul.

ENGİN, M. Saffet, (1938), *Kemalizm İnkılâbının Prensipleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

ENGİNÜN, İnci, (2012), *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

ENLOE, Cynthia, (1990), *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Pandora Press, London.

ENLOE, Cynthia, (2013), "Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm" *Vatan-Millet-Kadınlar* içinde, Der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

ERDOĞAN, Tamer, (2012), *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u*, Everest Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ERGİN, Muharrem, (1971), *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 2. Baskı, İstanbul.

ERGİN, Muharrem, (2009), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, 42. Baskı, İstanbul.

ERİŞİRGİL, Mehmet Emin, (1981), "Beyaz Zambaklar Memleketinde", *Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

ERKER, Ş. G., (1939), *Ordu Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme*, C. 1, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul.

Eşref Edip, (2002), *İstiklâl Mahkemelerinde Sebilürreşad'ın Romanı*, Beyan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Eşref Edip, (2002), *İstiklâl Mahkemelerinde Sebilürreşad'ın Romanı*, Beyan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

EYÜBOĞLU, Sebahattin, (1967), *Mavi ve Kara*, Çan Yayınları, İstanbul.

F. Sabri, (1934), *Çocuklara Coğrafya Kıraatleri*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul.

Fazlı Necip, (1318), *Dilâver*, Osmanlı-Asır Matbaası Şirketi, Selanik.

FEİNMAN, Ilene Rose, (2000), *Citizenship Rites: Feminist Soldiers and Feminist Antimilitarists*, New York University Press, New York.

FEYZOĞLU, Osman Güngör (vd.), (1981), *Askerin Din Bilgisi*, K.K.K. Ankara Basımevi ve Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, Ankara.

FORSTER, E. M., (2016), *Roman Sanatı*, Çev. Ünal Aytür, Milenyum Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

FOUCAULT, Michel, (2015), *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

FÖRSTER, Stig & NAGLER, Jörg, (Ed.), (1997), *On the Road to Total War: The American Civil War and the German Wars of Unification, 1861–1871*, New York.

Fuad Şükrü, (1339-1341). *Saltanat-ı Milliye Temelleri*, Cihan Biraderler Matbaası, Bâbıâli.

GELLNER, Ernest, (2012), *Milliyetçiliğe Bakmak*, Çev. Simten Coşar vd., İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

GELLNER, Ernest, (2013), *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayın, 3. Baskı, İstanbul.

GIDDENS, Anthony, (1989), *Nation-State and Violence, Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism*, Polity Press, Cambridge.

Goltz Paşanın Hâtırası ve Hal Tercümesi, (1953), Çev. Emekli General Pertev Demirhan, K.K.K. Askerî Basımevi, İstanbul.

GOLTZ, Colmar Freiher von der, (1301), *Millet-i Müsellaha: Asrımızın Usul ve Ahval-i Askeriyesi*, Çev. Mehmed Tahir, Matbaa-i Ebuzziya, Konstantiniyye.

GOLTZ, Colmar Von Der, (2013), *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, Yay. haz. İsmet Sarıbal, Çankırı Üniversitesi, Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çankırı.

GÖÇGÜN, Önder, (2009), *Edebiyat ve Fikir Dünyamızda Namık Kemal*, Atatürk Kültür Merkezi, 1. Baskı, Ankara.

GÖKÇEN, Sabiha, (2000), *Atatürk'le Bir Ömür*, Yay. haz. Oktay Verel, Altın Kitaplar, İstanbul.

GÖLPINARLI, Muallim Abdülbaki, (2007), *Yurt Bilgisi*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

GÜMÜŞOĞLU, Firdevs, (2002), "Türk Yurdu", *Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tarihi*, C. 4, Ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

GÜMÜŞOĞLU, Firdevs, (2013), *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013*, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

GÜNDÜZ, Mustafa ve BARDAK, Musa, (2011), *Ahmet Rıza Bey ve Vazife ve Mesuliyet Eserleri*, Divan Kitap, 1. Baskı, İstanbul.

GÜNDÜZ, Osman, (1997), *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema-Cilt 2*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

GÜVEN, Dilek, (2014), *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

HARARİ, Yuval Noah, (2017), *Tanrılardan Hayvanlara Sapiens Türünün Kısa Bir Tarihi*, Çev. Ertuğrul Genç, Kolektif Kitap, 31. Baskı, İstanbul.

Harbiye Nezareti'ne Merbut Osmanlı Güç Dernekleri Talimatı, (1330), Matbaa-yı Askerîye, İstanbul.

HAWKİNS, Mike, (1997), *Social Darwinism in European and American Thought (1860-1945)*, Cambridge University Press, UK.

HIRSCHAUER, Sabine, (2014), *The Securitization of Rape: Women, War and Sexual Violence*, Palgrave Macmillan, UK.

HOBSBAWM, E. J., (2010), *Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik*, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

HOBSBAWM, Eric J., (2006), "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, Der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, Çev. Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul.

Homeros, (2012), *İlyada*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

HROCH, Miroslav, (2011), *Avrupa'da Milli Uyanış, Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, Çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

İNAN, Âfet, (1930), *Askerlik Vazifesi*, Devlet Matbaası, İstanbul.

İNAN, Âfet, (1930), *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler Kitap I*, Milliyet Matbaası, İstanbul.

İNSEL, Ahmet, (2002), "Giriş," *Kemalizm: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tarihi*, C. 2, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

JAMESON, Fredric, (2016), *Modernizm İdeolojisi*, Çev. Kemal Atakay, Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz, (1996), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Çev. Aksu Bora vd., Metis Yayınları, İstanbul.

KANTOROWİCZ, Ernst, (2005), "Orta Çağ Siyasi Düşüncesinde 'Vatan İçin Ölmek – Pro Patria Mori'", *Devlet Kuramı*, Çev. Erol Öz, Der. Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

KAPLAN, İsmail, (2013), *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet, (1948), *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

KARA, İsmail, (1986), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I*, Risale Yayınları, İstanbul.

KARABEKİR, Kâzım, (1995), *Kürt Meselesi*, Emre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

KARABEKİR, Kâzım, (2001), *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Yay. haz. Orhan Hülagü-Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1947), *Milli Savaş Hikâyeleri*, Varlık Yayınları, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (1999), *Vatan Yolunda*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, (2014), *Atatürk*, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.

KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, (2002), "Türkiye'de Köycülük", *Kemalizm: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tarihi*, C. 2, Ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

KARPAT, Kemal, (1971), *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

KEEGAN, John, (1993), *A History of War*, Random House, New York.

KEELEY, Lawrence, (1996), *War Before Civilization*, Oxford University Press, New York.

KESTELLİ, Raif Necdet, (2002), *Ufûl*, Şule Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

KIRAL, Tahir, (1937), *Türk Askerine ve Köylüsüne Yaşayış Öğütleri*, Güneş Basımevi, Samsun.

KIYMAZ, Ahmet, (2011), *1928-1946 Türk Romanlarında Savaş ve Askerlik*, Sarkaç Yayınları, Ankara.

KODAMAN, Bayram, (1999), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, 1. Baskı, Ankara.

KÖROĞLU, Erol, (2010), *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Kur'ân-ı Kerim ve Muhtasar Meâli, (2006), Hayrât Neşriyat, İstanbul.

KURNAZ, Şefika, (1993), *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

KÜÇÜKÖMER, İdris, (2013), *Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması*, Profil Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul.

LİNKE, Lilo, (1937), *Allah Dethroned*, Constable & Co. Ltd., London.

LÜTFİ, Ö., (1936), *Asker Alfabesi*, J. Gn. K. Matbaası, Ankara.

MAKSUDYAN, Nazan, (2005), *Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi 1925-1939*, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

MANN, Michael, (1992), *States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology*, Basil Blackwell, Oxford and New York.

MARDİN, Şerif, (2002), *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.

Mehmed Arif, (2012), *Başımıza Gelenler*, Babıali Kültür Yayıncılığı, 5. Baskı, İstanbul.

MERİÇ, Cemil, (1986), *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul.

MİLLAS, Herkül, (2000), *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

MİNEZ, B., (1945), *Türk Çocukları Unutmuyor!*, Çocuk Esirgeme Kurumu Okul ve Öğrenci Kitapları, Ankara.

Mizancı Mehmet Murad, (1995), *Turfanda Mı? Yoksa Turfa Mı?*, Yay. haz. Ali Kahraman, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

MORAN, Berna, (2002), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a*, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul.

MOREAU, Odile, (2010), *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu, Askerî "Yeni Düzen"in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

MOSSE, George L., (1996), *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, Oxford University Press, New York.

MUZAFFER, Süheylâ, (1942), *Modern Âdab-ı Muaşeret*, İnkılab Kitabevi, İstanbul.

MÜFTÜOĞLU, Ahmet Hikmet, (2005), *Çağlayanlar*, Elips Kitap, 2. Baskı, İstanbul.

Namık Kemal, (2011), *Vatan yahut Silistre*, Yay. haz. İlhan Bahar, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

Namık Kemal, (2003), *Cezmi*, Yay. haz. Yakup Çelik, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Necdet Rüştü, (1933), *Kadın Asker Olursa*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul.

OKAY, Cüneyd, (1999), *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Ordu Saati Konuşmaları I (Hepimiz İçin III), (1956), E.U. Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yayınlarından No: 7, E.U. Basımevi, Ankara.

Ordu Saati Konuşmaları II, (1957), E.U. Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yayınlarından No: 15, E.U. Basımevi, Ankara.

Ordu Saati Konuşmaları III, (1957), E.U. Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yayınlarından No: 20, E.U. Basımevi, Ankara.

ORKUN, Hüseyin Namık, (1979), *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İlber, (1998), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ORTAYLI, İlber, (2001), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.

Ömer Seyfettin, (1993), *Türklük Üzerine Yazılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Ömer Seyfettin, (2001), *Makaleler 1*, Yay. haz. Hülya Argunşah, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Ömer Seyfettin, (2013), *Balkan Harbi Hatıraları*, Yay. haz. Tahsin Yıldırım, DBY Yayınları, İstanbul.

ÖRNEK, Fahrettin, (1967), *Hava Kuvvetlerinde Muaşeret*, Hava Kuvvetleri Basımevi, İstanbul.

ÖZDAĞ, Ümit, (1967), *Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yayıncılık, Ankara.

ÖZTAN, Güven Gürkan, (2011), *Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ÖZTAN, Güven Gürkan, (2014), *Türkiye'de Militarizm Zihniyet, Pratik ve Propaganda*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

PALA, İskender, (1989), *Namık Kemal'in Tarihî Biyografileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

PARLA, Taha, (1985), *The Social and Political Thought of Ziya Gökalp 1876-1924*, E. J. Brill, Leiden, The Netherlands.

PARRY, V. J. & YAPP, M. E. (Ed.), (1975), *War and Technology in the Middle East*, London-Oxford Press, UK.

PEKER, R., (1935), *İnkilab Dersleri İkinci Ders*, Ulus Matbaası, Ankara.

PEKER, Recep, (1984), *İnkılâp Dersleri*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

PETROV, Grigory, (2007), *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*, Çev. Sübhane Mirzayeva, Koridor Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

PUSAT, Devrim, (1996), *Ordu ve Siyaset Militarizmin Tarihsel Sürekliliği,* Nam Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.

Reşat Enis, (1930), *Kılıcımı Sürüyorum*, Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.

ROUSSEAU, Jean-Jacques, (2012), *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.

RUSTOW, Dankwart A., (1970), *Türkiye'de Ordu*, Harb Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul.

SANCAR, Serpil, (2013), *Erkeklik: İmkânsız İktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

SANCAR, Serpil, (2013), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar,* İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

SARAÇGİL, Ayşe, (2005), *Bukalemun Erkek*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

SENAİ, Osman, (1314), *Edebiyat-ı Askeriyye*, Tarîk Matbaası, Dersaâdet.

SENAİ, Osman, (1933), *Askeri Mektepler ve Ordu Efradına Mahsus Yeni Kıraat Kitabı*, Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., (y.y.y.).

SHAKESPEARE, William, (2013), *Kral Henry V*, Çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

SHAKESPEARE, William, (2013), *Venedik Taciri*, Çev. Bülent Bozkurt, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul.

SHAW, Martin, (1991), *Post-Military Society: Militarism, Demilitarization, and War at the End of the Twentieth Century*, Temple University Press, Philadelphia.

SJOBERG, Laura (vd.), (2010), *Gender, War and Militarism, Feminist Perspectives*, ABC-CLIO, California.

Sun Tzu, (2013), *Savaş Sanatı*, Yay. haz. Erendiz Kasnak, Kastaş Yayınevi, İstanbul.

SUPER, Charles William, (1916), *German İdealism and Prussian Militarism*, The Neale Publishing Company, New York.

SÜNBÜLOĞLU, Nurseli Yeşim (Der.), (2013), *Erkek Millet Asker Millet, Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

SÜNBÜLOĞLU, Nurseli Yeşim, (2012), "Ulusun Umudu ve Felaketi Erkekler: Milliyetçi Kadın Yazarların Romanlarında Erkeklik Kurguları (1918-1951)", *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, Der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, (1934), *İnkılâp Öktünçleri*, Devlet Matbaası, İstanbul.

ŞEHSUVAROĞLU, Lütfü, (2008), *Milliyetçilik ve Namık Kemal*, Elips Kitapları, Ankara.

ŞEN, Serdar, (2000), *Geçmişten Geleceğe Ordu*, Alan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.

ŞEN, Serdar, (2010), *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Su Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

ŞEN, Serdar, (2011), *Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Toplum Mühendisliği*, Su Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

ŞERİFSOY, Selda, (2013), "Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi", *Vatan, Millet, Kadınlar*, Der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2011), "Namık Kemal'in Hayatı ve Eserleri", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.

TANSEL, Fevziye Abdullah, (1969), *Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri-1, Şiirler*, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, Ankara.

Tekin Alp, (1998), *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Tekin Alp, (2001), *Türkleştirme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

TEVETOĞLU, Fethi, (1988), *Mehmet Emin Yurdakul*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TEVFİK, Mehpare, (1936), *Türk Tarihinde Aile Hayatı Evrimi ve Bunda Kadın*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.

THOREAU, Henry David, (2015), *Sivil İtaatsizlik-Yürüyüş*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

TILLY, Charles, (1985), "War Making and State Making as Organized Crime", *Bringing the State Back In*, Ed. P. B. Evans, D. Rueschemeyer ve T. Skocpol, Cambridge University Press, UK.

TİMUR, Taner, (2002), *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

TOLSTOY, Lev Nikolayeviç, (2009), *Savaş ve Askerlik Üzerine*, Çev. Ö. Aydın Süer, Epos Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

TOYNBEE, Arnold, (1989), *Militarizmin Kökenleri*, Çev. Mehmet Dündar, A Yayınları, İstanbul.

TÖRENEK, Mehmet, (2002), *Türk Romanında İşgal İstanbul'u*, Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.

TUĞRUL, N., (1937), *Askerin: Nazarî Bilgilerine ve Süel Terbiyelerine Ait Karşılıklı Sorgular*, Halk Basımevi, Muğla.

TUNAYA, Tarık Zafer, (2000), *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, İletişim Yayınları, C. 3, 3. Baskı, İstanbul.

TUNCOR, F. R., (1945), *Kahraman Çocuk, Ulusal Çocuk Hikâyeleri: 4*, Nazilli Matbaası, (y.y.y.).

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, (1969), S. 10702, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul.

Türk Tarihinin Ana Hatları: Methal Kısmı, (1931), Maarif Vekâleti Yayını, İstanbul.

TÜRKMEN, Faik, (1943), *Milli ve Askeri Ahlâk*, Askerî Liseler Neşriyatı, İstanbul.

TÜRKMEN, Faik, (1944), *Erler İçin Askerî Ahlak ve Genel Bilgiler*, Ahmet İhsan Matbaası Ltd., İstanbul.

UYSAL, Sermet Sami, (1973), *Tevfik Fikret ve Şermin*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1984), *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ÜSTEL, Füsun, (2011), *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

Üstel, Füsun, (2013), "Bir Vatandaşlık Projesi Olarak Kemalizm", *Resmi İdeoloji ve Kemalizm*, Ceylan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

VAGTS, Alfred, (1959), *A History of Militarism: Civilian and Military*, Meridian Books, London.

VİROLİ, Maurizio, (1997), *Vatan Aşkı*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

WEBER, Eugen (vd.), (2012), *Bir İmkân Olarak Modernite*, Çev. Ahmet Çiğdem, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

WEBER, Eugen, (1976), *Peasants Into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*, Stanford University Press, Stanford.

WEBER, Max, (1978), *Economy and Society*, Günther Ross, Claus Wittich (ed.) University of California Press, Berkeley.

WEES, Hans van, (2004), *Greek Warfare: Myth and Realities*, Bristol Classical Press, UK.

YAKAR, Aytekin, (1973), *Türk Romanında Millî Mücadele*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

YALÇIN, Alemdar, (2006), *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara.

YAMAK ATEŞ, Sanem, (2012), *Asker Evlatlar Yetiştirmek II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

YAMAN, Kadri, (1938), *Gençlik Kır Konakları*, Devlet Basımevi, İstanbul.

YAMAN, Kadri, (1938), *Yurt Müdafaasında Türk Gençliği*, Devlet Basımevi, İstanbul.

YAZAR, Mehmet Behçet, (1999), *Edebiyatçılar Âlemi*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.

YETİŞ, Kâzım, (1996), *Nâmık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı İle İlgili Görüşleri ve Yazıları*, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

YILDIZ, Ahmet, (2013), *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene" Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

YILDIZ, Alpay Doğan, (2010), *Popüler Türk Romanı Kerime Nadir-Esat Mahmut Karakurt-Muazzez Tahsin Berkand 1930-1950*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

YILDIZ, Doğan, (1979), *Türk Spor Tarihi*, Eko Matbaası, İstanbul.

YİĞİTGÜDEN, Remzi, (1941), *Askerlik Psikolojisi*, Genelkurmay Matbaası, Ankara.

YURDAKUL, Mehmet Emin, (2007), *Türkçe Şiirler* Yay. haz. Hasan Kolcu, Fatih Kıran, Çağrı Yayınları, İstanbul.

YÜCEL, Müslüm, (2011), *Osmanlı-Türk Romanında Kürt İmgesi,* Agora Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul.

ZİHNİOĞLU, Yaprak, (2013), *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği,* Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Ziya Gökalp, (1998), *Kızıl Elma*, Yay. haz. Latif Uğurtekin, Kamer Yayınları, İstanbul.

Ziya Gökalp, (1986), *Türkçülüğün Esasları*, Yay. haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ziya Gökalp, (1976), *Yeni Hayat-Doğru Yol*, Yay. haz. Müjgân Cunbur, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

ZÜRCHER, Erik Jan, (2003), "Zorunlu Askerlik ve Direniş, Tarihî Çerçeve", *Devletin Silâhlanması Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925),* Der. Jan Lucassen ve Erik Jan Zürcher, Çev. M. Tanju Akad, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 1. Baskı, İstanbul.

ZÜRCHER, Erik Jan, (2013), *Millî Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.

2.2. Tezler – Ansiklopediler

Ana Britannica, (1989), "Sparta", Ana Yayıncılık, İstanbul, C. 19.

ÖZKÜTÜKÇÜ, Hakan, (2016), "1923-1946 Arasında Yayımlanan Türk Romanında Askerler", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

SINAR, Alev, (1990), "İlkokul Okuma Kitapları (1921-1933)", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ŞEN, Cafer, (1997), "1897 Osmanlı-Yunan Muhârebesi'nin Türk Edebiyatındaki Akisleri", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÜLGEN, Erol, (1993), "1897 Türk-Yunan Savaşının Türk Şiirindeki Akisleri", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

2.3. Antoloji

Atatürk Devri Fikir Hayatı I, (1981), Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Atatürk Devri Fikir Hayatı II, (1981), Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Atatürk Devri Türk Edebiyatı I, (1981), Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Atatürk Devri Türk Edebiyatı II, (1981), Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal I, (1981), Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal I, (1981), Yay. haz. Mehmet Kaplan (vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, (1938), *Kurtuluş Savaşı Edebiyatı*, İnkılâb Kitabevi, İstanbul.

2.4. Tutanak

TBMM Zabıt Ceridesi, 2. Dönem, C. 33, 11/08/1923-02/09/1927.

TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, C. 27, 03/04/1939-15/01/1943.

2.5. İnternet

AFYONCU, Erhan, "Zorunlu askerliğe Avrupa'dan 121 yıl sonra geçebilmiştik", *Bugün*, http://gizlenentarihimiz.blogspot.com.tr/2010/10/zorunlu-askerlige-avrupadan-121-yl.html (Erişim tarihi: 10.10.2014).

AVİYENTE, Selim, "1934 Trakya olayları: Bir aile dramı!", *Şalom*, http://arsiv.salom.com.tr/news/print/8692-1934-Trakya-olaylari-Bir-aile-drami.aspx (Erişim tarihi: 02.12.2014).

Tayyare Piyangosu 1926-1939 /İlk İlan/, http://www.millipiyango.gov.tr/node/49 (Erişim tarihi: 26.09.2015).

2.6. Makale

AĞAOĞLU, Ahmet, (1331), "Türkiye'nin ve İslâm'ın Kurtuluşu", *Harp Mecmuası*, S. 1.

Aka Gündüz, (1329), "Fikirce: İdman'cı Cemil Bey'e", *İdman*, N. 1.

BAYCAN, Nusret, (1985) "Atatürk ve Türk Silahlı Kuvvetleri", *Atatürk Haftası Armağanı*, Atatürk Dizisi S. 18.

BORA, Tanıl, (2012), "Milli Kimliğin Kuruluş Döneminde Resmi Metinlerde 'Yunan Düşmanlığı' Neden Eksikti, Nereye Gitmişti?" *Defter*, S. 32.

BORA, Tanıl, (2014), "'Hey Zeyno, Zeyno' Halide Edip'in Romanlarında Kürt İmgesi", *Birikim*, S. 307.

BOZDEMİR, Süleyman, (1998), "Atatürk ve Eğitim, Cumhuriyet Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler", *Erdem Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, C. 11, S. 32.

BULUT, Taner, (2007), "Cumhuriyet'in Bir Gençlik Projesi Olarak Kızılay Kampları (1936-1950)", *ÇTTAD*, VI/14.

BURCU, Ebru, (2004), "Ömer Seyfettin'den "Millî Benliğe Dönüş" Çağrısı: Primo Türk Çocuğu", *Bilig*, S. 30.

Celâleddin Said, (1926), "Mehmetçik", *Servet-i Fünûn*, C. 60, N. 1554-80.

Cevdet Kudret, "Emperyalizm Karşısında Mehmet Âkif", *Yön*, S. 196.

DUMAN, Halûk Harun ve GÜREŞİR, Salih Koralp, (2009), "Yeni Türk Edebiyatı'nın Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1828-1911)", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-I Winter.

Falih Rıfkı, (1339), "On Yaşında Kahraman ve Gazi", *Yeni Mecmua*, C. 4, N. 7-73.

Ferid Celâl, (1926), "Memleket İçin", *Türk Yurdu*, C. 21-7, N. 195-34.

Genç Kalemler Dergisi, (2014), Yay. haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Halide Edip, (1998), "Felâketlerden Sonra Milletler", *Türk Yurdu*, C. 2, Yay. haz. Murat Şefkatli, Tutibay Yayınları, Ankara.

Harp Mecmuası, (1331), "Niçin Çıkıyoruz?", S. 1.

Harp Mecmuası, (2004), Yay. haz. Ali Fuat Bilkan, Ömer Çakır, Kaynak Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul.

HICKS, Granville (1939), "Literature and the War", *The English Journal*, Vol. 28, No. 10.

HOWARD, Michael, (1979), "War and the Nation State", *Daedalus*, Vol. 108, No. 4.

Hüseyin Cahid, (1325), "Askerler ve Cemiyet", *Tanin*, N. 412.

İLERİ, Selim, (1976), ""Dikmen Yıldızı" Üzerine," *Türk Dili Dergisi*, *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı*, S. 298.

İNSEL, Ahmet, (2002), "TSK'nın Konumunu Değerlendirmek", *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, *Birikim*, S. 160-161.

KARACA, Alâattin, (2004), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Sanat/Edebiyat ve Siyasal İktidar", *Hece Dergisi*, S. 90/91/92.

KARACA, Alâattin, (2010), "Yerlilerin Arasındaki Yabancılar: Millî Edebiyatçılar ve Köy Romancıları", *Hece Dergisi*, S. 162/163/164.

KARAKIŞLA, Yavuz Selim, (1999), "Enver Paşa'nın Kurdurduğu Kadın Birinci İşçi Taburu: Osmanlı Ordusunda Kadın Askerler", *Tarih ve Toplum*, S. 11.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1329), "Edebiyatımız Niçin Vatanperverâne Âsârdan Mahrumdur?", *Rübâb*, S. 50.

KAYA, Gökhan, (2013), "Millet-i Müsellâha'dan Mekteb-i Müsellâha'ya Erken Cumhuriyet döneminde Yazılan Bir Risalede Mekteb, Maârif ve Militarizm", *Kebikeç*, S. 36.

Kolağası [Ayın] Talat (1324), "Askerlik ve Askerliğe Muhabbet", *Musavver Muhit*, C. 1, N. 2.

KOLOĞLU, Orhan, (1999), "Osmanlı Devleti'nde 'Asker Millet' Anlayışının Oluşması", *Tarih ve Toplum*, C. 32, S. 192.

Küçük Mecmua I-II-III, (2009), Çeviriyazı: Prof. Dr. Şahin Filiz, Yeniden Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul.

LAÇİNER, Ömer, (2002), "Türk Militarizmi", *Birikim*, S. 160-161, Ağustos-Eylül.

LASSWELL, Harold D., (1941), "Garrison State", *American Journal of Sociology*, Vol. 46, No. 4.

MALİK, Hilmi A., (1933), "Kışla ve Köy Terbiyesi", *Ülkü*, C. 1, S. 3.

Mustafa Necati, (1926). "Asil Ruhlar: Mütevazı Kahraman", *Hayat*, C. 1, N. 7.

Mustafa Nihad, (1923), "Tekrar Dirilenler", *Yeni Mecmua*, C. 4, N. 83.

Namık Kemal, (1869), "Hürriyet", *Hürriyet*, Londra.

Ömer Seyfettin, (1917), "Kızılelma Neresi", *Yeni Mecmua*, C. 1, N. 21.

ÖZTAN, Güven Gürkan, (2007-2008), "Şiddetin Modern Meşruiyet Zemini: 'Ulusun İntikamı'", *Doğu-Batı*, S. 43.

ROSENBLUM, N. L., (1982), "Romantic Militarism", *Journal of the History of Ideas*, V. 43, N. 2.

Servet-i Fünun Nüsha-i Mümtazesi, (1313), İstanbul.

SEVİNÇ, Canan, (2009), "Atatürk Dönemi (1923-1938) Romanında Millî Mücadele", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/1-II, Winter.

Tasvir-i Efkâr, (1278), S. 164.

TUTAR, Adem (1996), "*Dede Korkut Kitabı'nda Dini Motifler*", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

TÜRKEŞ, Ömer, (2006), "Bir Avuç Roman", *Birikim*, S. 207.

ÜNDER, Hasan, (1999), "Millet-i Müsellaha ve Medeni Bilgiler", *Tarih ve Toplum*, C. 32.

ÜNDER, Hasan, (2001), "Goltz, Millet-i Müsellaha ve Kemalizmdeki Spartan Öğeler", *Tarih ve Toplum*, S. 206.

WEIDHORN, Manfred, (1988), "Churchill and The British Literary Intelligentsia: Skirmishes with Shaw and His Contemporaries on the Frontier of Politics and Literature", *Shaw*, Penn State University Press, Vol. 8.

YİĞİTLER, Şener Şükrü, (2014), "İki Cumhuriyet Bilimkurgusu: "Hülya Bu Ya…" ve 'Büyük Kukuriko" Adlı Öyküler", *International Journal of Science*, Number: 24, e-ISSN: 2147-2971, Spring.

Ziya Gökalp, (1924), "Tebessüm", *Cumhuriyet*, N. 3.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Şener Şükrü YİĞİTLER

Doğum Yeri: İncesu

Doğum Tarihi: 18.01.1984

Medeni Hali: Evli

EĞİTİM BİLGİLERİ

- Lise: Diyarbakır Anadolu Lisesi (1996-2002)
- Lisans: İstanbul Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., İng. Mütercim-Tercümanlık Böl. (2002-2006)
- Y. Lisans: İstanbul Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. (2006-2010)
- Doktora: Muğla Sıtkı Koçman Üni., Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. (2011-2017) (ÖYP)

MESLEKİ BİLGİLER

- Muğla Sıtkı Koçman Üni., Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. (2011-2013) (Arş.Gör.)
- Bitlis Eren Üni., Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. (2013-) (Arş.Gör.)